

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
QEYRİ-HÖKUMƏT TƏŞKİLATLARINA
DÖVLƏT DƏSTƏYİ AGENTLİYİ

“Uğur” Maarifçilik
İctimai Birliyi

Əlövsət Allahverdiyev

RƏQƏMSALLAŞAN
DÜNYADA
İNSAN ALVERİNƏ
QARŞI
MÜBARİZƏNİN
YENİ
ÇAĞIRIŞLARI

Bakı – 2025

Rəqəmsallaşan dünyada insan alverinə qarşı mübarizənin yeni çağırışları

Müəllif: hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Əlövsət Allahverdiyev

Elektron resurs: PDF formatında
[Azərbaycan və ingilis dillərində]

Nəşr ili: 2025-ci il

Müəllif hüquqları: © Əlövsət Allahverdiyev, 2025.
Müəllifin yazılı icazəsi olmadan bu elektron nəşrin heç bir hissəsinin surəti çıxarıla və ya istənilən formada yayıla bilməz.

Kitab Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə “Uğur” Maarifçilik İctimai Birliyi tərəfindən “Rəqəmsallaşan dünyada insan alverinə qarşı mübarizənin yeni çağırışları” layihəsi çərçivəsində hazırlanmışdır.

Kitabda əks olunan fikir və mülahizələr müəllifə aiddir və Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinin rəsmi mövqeyini əks etdirməyə bilər.

Elektron resurs ünvanı: <https://www.researchgate.net/>

Elektron poçt: ugurgmib@gmail.com

Allahverdiyev Ə.V. Rəqəmsallaşan dünyada insan alverinə qarşı mübarizənin yeni çağırışları [Elektron resurs]. 2025, 523 s.

Kitabda insan alverinin rəqəmsal elementləri ilə mübarizənin nəzəri-hüquqi və təcrübi məsələləri mövcud fikir müxtəlifliyi və bu istiqamətdə qəbul edilmiş beynəlxalq normalar, o cümlədən qabaqcıl milli təcrübələr əsasında təhlil edilmişdir.

Allahverdiyev E.V. New challenges of combating human trafficking in the digitalized world [Electronic resource]. 2025, 523 p.

The book analyzes the theoretical-legal, and practical issues of combating digital elements of human trafficking based on the existing diversity of opinions and international norms adopted in this direction, including advanced national practices.

Elmi redaktor:

Məmmədrzalı Şahin Sabir oğlu – Bakı Dövlət Universitetinin İnsan hüquqları və informasiya hüququ UNESCO kafedrasının müəllimi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Rəyçilər:

Məcədov Səyyad Tofiq oğlu - Ədliyyə Nazirliyinin Probasiya xidmətinin Sosial adaptasiya və reabilitasiya şöbəsinin rəisi, ədliyyə müşaviri, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Rzayeva Gülnaz Aydın qızı – Bakı Dövlət Universitetinin İnsan hüquqları və informasiya hüququ UNESCO kafedrasının müəllimi, informasiya hüququ eksperti, hüquq elmləri doktoru

MÜNDƏRİCAT

Ön söz.....	4
Giriş	7
I FƏSİL. İNSAN ALVERİNƏ QARŞI MÜBARİZƏNİN NƏZƏRİ- HÜQUQİ TƏHLİLİ.....	11
1.1. “İnsan alveri” termininin ənənəvi konseptual əsasları.....	11
1.2. İnsan alverinə qarşı mübarizənin klassik hüquqi aspektləri.....	41
1.3. İnsan alverinin yeni hüquqi elementləri və elektron məkan.....	69
II FƏSİL. İNSAN ALVERİNƏ QARŞI MÜBARİZƏNİN UNİVERSAL VƏ REGIONAL TƏMİNAT MEXANİZMLƏRİ.....	83
2.1. Universal beynəlxalq hüquq normalarının rəqəmsal mühitə tətbiqi.....	83
2.2. Qlobal beynəlxalq təşkilatların təcrübə yetərsizliyi.....	97
2.3. Regional hüquq normalarının rəqəmsal çağırışlara uyğunlaşma problemləri və koordinasiya boşluqları.....	106
III FƏSİL. RƏQƏMSAL MÜHİTDƏ İNSAN ALVERİNƏ QARŞI MÜBARİZƏ ÜZRƏ MİLLİ TƏCRÜBƏLƏRİN TƏHLİLİ.....	316
3.1. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi və milli təcrübəsi.....	344
3.2. Aparıcı dövlətlərin milli təcrübəsi.....	398
Nəticə.....	498
Ədəbiyyat siyahısı.....	507

İnsan alverinə qarşı mübarizə yalnız hüquqi problem deyil, bu, həm də insan hüquqları, sosial ədalət və bəşəriyyətin ortaq çağırışıdır.

Ön söz

“Rəqəmsallaşan dünyada insan alverinə qarşı mübarizənin yeni çağırışları” adlı bu kitab sürətlə dəyişən texnoloji reallıqlar, rəqəmsal yeniliklər və elektron ünsiyyət şəbəkələri fonunda insan alveri probleminin hüquqi və konseptual çərçivələrinin transformasiyasını araşdırır. Kitabda insan alverinə qarşı mübarizənin yenidən qurulması və texnoloji yeniliklərə tutarlı hüquqi reaksiyaların verilməsi məsələləri elmi baxımdan təhlil olunur. Həmçinin, beynəlxalq, regional və milli yanaşmaların bu kontekstdə necə formalaşdığına diqqət yetirilir.

Kitabda müasir dövrdə insan alverinin rəqəmsal platformalarda necə həyata keçirildiyi, eləcə də onunla mübarizə aparan hüquqi, institusional və texnoloji mexanizmlərin dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən tətbiqi istiqamətləri və inkişaf perspektivləri araşdırılır.

Mövcud qlobal insan alveri göstəriciləri göstərir ki, beynəlxalq təşkilatlar və aparıcı dövlətlər bu sahədə tam effektiv mübarizə apara bilmir və bu da həm konseptual, həm də praktiki səviyyədə ciddi boşluqların olduğunu nümayiş etdirir.

İnsan alveri uzun müddət beynəlxalq hüquq mütəxəssislərinin diqqət mərkəzində olmuşdur, lakin müasir dövrdə insan alverinin daha təhlükəli və yeni rəqəmsal elementlərinin formalaşması bu narahatlığı daha da artırmışdır. Bu baxımdan kitabda insan alverinin

rəqəmsal şəbəkələrdə gizlənmə yolları, cinayətkarların istifadə etdiyi yeni metodlar və buna qarşı beynəlxalq həmrəylik nümunələri geniş təhlil edilir. Əsərin yazılmasında əsas məqsədimiz, həm hüquqşünaslar, tədqiqatçılar, həm də praktiki sahədə fəaliyyət göstərən mütəxəssislər üçün rəqəmsal insan alveri mövzusunda dərin və aktual biliklər təqdim etməkdir. Kitabın hazırlanmasında həm yerli, həm də beynəlxalq təcrübəyə, eləcə də mövcud qanunvericiliyin təhlilinə geniş yer verilmişdir.

Kitabın məzmunu və quruluşu tədqiqat predmetinin ümumi xarakterinə, habelə xüsusi keyfiyyətlərinə uyğun olaraq hazırlanmışdır.

Birinci fəsildə insan alverinin ənənəvi konseptual əsasları və hüquqi yanaşmalar təhlil edilir, bu fenomenin tarixi inkişafı və müasir mərhələdə formalaşan yeni təzahürləri araşdırılır. Xüsusilə, insan alverinin rəqəmsal mühitdə yaranan yeni hüquqi elementlərinə önəm verilir.

İkinci fəsil universal və regional təminat mexanizmlərinə həsr olunmuşdur. Burada BMT, Avropa İttifaqı və Avropa Şurası kimi beynəlxalq qurumların normativ aktları və təşəbbüslərinin rəqəmsal cinayətkarlığa qarşı effektivliyi elmi əsaslarla qiymətləndirilir, həmçinin hüquqi normativ bazaların rəqəmsallaşmanın çağırışlarına uyğunlaşdırılmasının zəruriliyi vurğulanır.

Üçüncü fəsil isə oxucunu konkret dövlət təcrübələri ilə tanış edir. Burada həm aparıcı ölkələrin, məsələn, ABŞ, Niderland Krallığı, Norveç və Avstraliyanın rəqəmsal insan alveri ilə mübarizə sahəsində tətbiq etdiyi mexanizmlər, həm də Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericilik bazası və praktik fəaliyyəti dərin təhlil olunur.

Bu kitab, yalnız tələbələr, hüquqşünaslar və akademik dairələr üçün deyil, həm də dövlət qurumlarında çalışan bütün əməkdaşlar, insan hüquqları müdafiəçiləri və texnoloji sferada fəaliyyət göstərən mütəxəssislər üçün də faydalı bir vəsaitdir.

“Rəqəmsallaşan dünyada insan alverinə qarşı mübarizənin yeni çağırışları” kitabı XXI əsrdə insan alveri ilə mübarizənin çoxölçülü olduğunu nümayiş etdirən mühüm bir elmi töhfədir. Bu sahədə düşüncə və siyasət üçün bir yol xəritəsi rolunu oynayacaq bu əsəri diqqətinizə təqdim etməkdən məmnunluq duyuruq.

Ümid edirik ki, bu əsər, sosial ədalət və dayanıqlı inkişaf naminə insan alverinə qarşı mübarizədə yeni yanaşmaların inkişafına, həmçinin hüquqi mexanizmlərin təkmilləşməsinə öz töhfəsini verəcəkdir. Ədalət və bəşəriyyətin ortaq çağırışı olan insan alverinə qarşı mübarizəni anlamaq və sağlam cəmiyyət naminə bu mübarizəyə dəstək olmaq hər birimizin vəzifəsidir.

Kitabın ərsəyə gəlməsində Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyinə və zəhməti olan hər bir şəxsə dərin minnətdarlığımızı bildiririk.

Müəllif

GİRİŞ

Rəqəmsallaşma XXI əsrin əsas texnoloji inkişafı olmaqla, yalnız iqtisadi və sosial münasibətləri deyil, həm də transmilli cinayətkarlığın strukturunu fundamental şəkildə dəyişdirmişdir. Bu dəyişikliklər insan alveri kimi mürəkkəb və çoxşaxəli cinayət formalarının həyata keçirilməsi üçün yeni imkanlar yaratmaqla yanaşı, qeyri-ənənəvi və daha mürəkkəb xarakter daşıyan təhlükələrin meydana çıxmasına səbəb olmuşdur.

Ənənəvi metodlarla həyata keçirilən istismar mexanizmləri artıq, rəqəmsal aləmdə daha gizli, sistemli və çətin aşkarlanan formalara bürünür. İnternet, sosial media platformaları, kriptografik ünsiyyət vasitələri, darknet bazarları və blokçeyn texnologiyası insan alverçiləri üçün həm ünsiyyət, həm maliyyələşmə, həm də qurbanların identifikasiyası baxımından yeni imkanlar təqdim edir. Bu kontekstdə rəqəmsal texnologiyalar həm insan alveri cinayətinin törədilməsində istifadə olunur, həm də bu cinayətin aşkarlanması, sübut olunması və qarşısının alınması üçün potensial alət rolunu oynaya bilər. Məhz bu ikili xarakter, yəni rəqəmsallaşmanın insan alverində həm təhdid, həm də imkan olaraq çıxış etməsi, məsələnin analitik və fərqli elmi sahələrin və yanaşmaların qarşılıqlı əlaqəsi və inteqrasiyasının təhlilini zəruri edir.

Problemin aktuallığı və təzahür formaları. İnsan alveri, bu cinayətin qurbanı olan şəxslərin həyatının bütün sahələrinə çox ciddi təsir göstərir. Bu cinayətin hər bir mərhələsi fiziki, cinsi və psixoloji zorakılığı və sui-istifadəni, məhrumiyyət və işgəncəni, manipulyasiyanı, iqtisadi istismarı və insanın yaşama və işləmə

şəraitindəki qeyri-insani halları əhatə edə bilər¹. Digər əksər zorakı cinayətlərdən fərqli olaraq, insan alveri adətən uzunmüddətli və təkrar travma ilə müşayiət olunur.

İnsan alveri qloballaşma ilə güclənən və texnologiyanın inkişafı ilə daha da mürəkkəbləşən bir fenomendir. BMT-nin 2000-ci il tarixli “Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlıqla Mübarizə Konvensiyasına əlavə İnsan Alverinə qarşı Protokol”una əsasən, bu cinayət fərdin iradəsinə zidd olaraq istismara məruz qalmasını ehtiva edir.

Ənənəvi olaraq insan alveri əsasən miqrantlar və sosial cəhətdən həssas qrupların istismarı ilə xarakterizə olunurdu, lakin müasir dövrdə texnologiyanın yaratdığı yeni “ov məkanları” bu cinayətin əhatəsini genişləndirərək cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinə yayır.

Rəqəmsallaşmanın insan alveri sahəsində yaratdığı əsas formalar aşağıdakılardır:

- sosial media və onlayn platformalar vasitəsilə uşaq və qadınların istismarına yönəlmiş cəlbətmə üsulları (məsələn, modelləşmə, iş təklifi və ya romantik münasibət kimi təqdim edilən aldatma);

- kriptovalyutalarla aparılan ödənişlərin məxfi xarakter daşması və izlənilmə çətinliyi, insan alveri ilə bağlı maliyyə axınlarının aşkara çıxarılması;

- “Deep Web” və “Dark Net” kimi internetin gizli qatlarında orqan ticarətinə dair elanların yerləşdirilməsi;

---

¹ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). An Introduction to Human Trafficking: Vulnerability, Impact and Action. USA, New York, 2008, 140 p., p.9
https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/An_Introduction_to_Human_Trafficking_-_Background_Paper.pdf

- rəqəmsal istismar formaları, məsələn, şəxsi görüntülərlə şantaj, eləcə də “webcam trafficking” kimi virtual zorakılıq;

- insanların dərin saxta identifikasiyalar (deepfake) vasitəsilə təqdim olunması və bununla da istismarın yeni, daha mürəkkəb formalarının yayılması.

Hüquqi və institusional mexanizmlərin natamamlığı.

Mövcud hüquqi çərçivə, beynəlxalq və milli qanunvericilik, bir çox hallarda bu çağırışlara adekvat reaksiya verə bilmir. Ənənəvi hüquq vasitələri əsasən fiziki sübutlar, şahid ifadələri və coğrafi yurisdiksiya prinsiplərinə əsaslanır. Halbuki, rəqəmsal insan alveri sübutların çox zaman bulud texnologiyalarında saxlanması, anonim IP ünvanlar, blokçeyn əsaslı əməliyyatlar, virtual şəxsiyyətlərin iştirakı ilə xarakterizə olunur. Bu isə istintaq orqanlarının fəaliyyətini çətinləşdirir və sübutların toplanmasını, hüquqi məsuliyyətin müəyyənləşdirilməsini daha ciddi problemə çevirir.

Beynəlxalq səviyyədə BMT, Avropa Şurası, İnterpol və digər qurumlar müxtəlif hüquqi sənədlər və əməliyyat proqramları qəbul etmişdir. Lakin bu alətlər çox vaxt texnoloji inkişafa uyğunlaşa bilmir. Eyni zamanda, milli səviyyədə informasiya texnologiyaları ilə insan alveri arasındakı səbəb-nəticə əlaqəsini müəyyən edən norma və mexanizmlər ya ümumi xarakter daşıyır, ya da praktiki tətbiqi effektiv olmur.

Elmi yanaşmanın məqsədi və metodologiyası. Bu kitabın məqsədi, rəqəmsallaşan dünyada insan alverinin yeni təzahürlərini və onlara qarşı hüquqi, texniki və institusional cavabları kompleks şəkildə araşdırmaqdır. Kitabda üç əsas istiqamət təhlil olunur:

- **fenomenin mahiyyəti** - burada rəqəmsallaşma və texnoloji transformasiyaların insan alverinə təsir imkanları təhlil edilir;

- **hüquqi mexanizmlər** - rəqəmsal insan alverinə qarşı mövcud beynəlxalq və milli hüquqi çərçivələrin səmərəliliyi və hüquqi boşluqları təhlil edilir;

- **praktik həllər** - süni intellekt, texnoloji yeniliklər, böyük həcmli məlumatların analizi və kibertəhlükəsizlik vasitələrinin insan alveri ilə mübarizədə tətbiqi üsulları göstərilir. Bu təhlillər çərçivəsində həm normativ hüquqi sənədlər, həm məhkəmə təcrübələri, həm də texniki hesabatlar istifadə olunmuşdur.

Nəticə etibarilə, rəqəmsal dövrdə insan alverinə qarşı effektiv mübarizə aparmaq üçün tək-cə hüquqi islahatlar kifayət etmir. Bu mübarizə, texnologiyanın öz silahına çevrildiyi və rəqəmsal cinayətkarlıqla beynəlxalq əməkdaşlığın üz-üzə gəldiyi strateji bir qarşıdurmadır. Kitab düşünülmüş yanaşmalar təqdim etməklə mövzunun həm nəzəri, həm də praktik aspektlərini işıqlandırmağı hədəfləyir.

I FƏSİL. İNSAN ALVERİNƏ QARŞI MÜBARİZƏNİN NƏZƏRİ-HÜQUQİ TƏHLİLİ

1.1. “İnsan alveri” termininin ənənəvi konseptual əsasları

İnsan alveri tarix boyunca müxtəlif formalarda mövcud olmuş, amma müasir dövrdə daha geniş və ciddi problem kimi önə çıxmışdır.

Qeyd etdiyimiz kimi, bu fenomen, insanların zorakılıq, aldatma və ya digər təzyiq vasitələri ilə hüquqlarının pozulması, azadlıqlarının məhdudlaşdırılması, iqtisadi, cinsi və digər formalarla istismara məruz qalması kimi xarakterizə edilir. BMT-nin 2000-ci ildə qəbul edilmiş İnsan Alverinə Qarşı Protokolu insan alverini yoxsulluq və zorakılıq şəraitində cinayətkar məqsədlərlə həyata keçirilən fəaliyyət kimi hüquqi çərçivədə müəyyən etmişdir.

Xüsusilə qeyd etməliyik ki, XXI əsrin qlobal çağırışlarından biri kimi qəbul olunan insan alveri birtərəfli cinayət aktı deyil, kompleks ictimai, siyasi, iqtisadi və etik aspektlərə sahib olan sistemli bir fenomendir. Beynəlxalq səviyyədə insan alveri şəxsin azadlıq, hərəkət, seçim və ləyaqət hüququnu pozmaqla, onu iqtisadi maraqların obyektinə çevirir. Bu təhlil, insan alverinin konseptual aspektlərini daha dərin və sistemli formada araşdırmaq məqsədi daşıyır.

İnsan alveri təklif və tələb prinsiplərinə əsaslanan mənbə və təyinat ölkələrində bir sıra “vadaredici və cəlbədic” faktorlarından istifadə olunan yüksək gəlir gətirən bir cinayətdir. Mənbə ölkələrdə qurbanların davamlı şəkildə istismara cəlb edilməsi, təyinat ölkələrində isə onların xidmətlərinə olan sabit və artan tələbin

mövcudluğu müşahidə olunur. Mütəşəkkil cinayətkar qruplar bu iki amildən öz məqsədləri üçün istifadə edirlər².

İnsan alveri yalnız məcburi əmək və cinsi istismar kimi açıq şəkildə aşkar olunan cinayətlərdən ibarət deyil. O, müxtəlif motivasiyalarla həyata keçirilən, bəzən isə çox incə və gizli üsullarla tətbiq olunan mürəkkəb bir cinayət növüdür. İnsan alverinin həm geniş yayılması, həm də gizli xarakter daşması bu cinayətin aşkarlanması və qarşısının alınmasını hüquq-mühafizə orqanları üçün çətinləşdirməklə yanaşı, cəmiyyətin bütövlükdə bu problemə qarşı effektiv reaksiya verməsini də mürəkkəbləşdirir. Buna baxmayaraq, insan alverinə qarşı mübarizə müasir dövrün ən prioritet və aktuallığı yüksək olan məsələlərindən biridir.

İnsan alverinin tarixi qədim dövrlərə, xüsusilə antik dövrə qədər uzanır. Məsələn, köləlik və kölə ticarəti əsrlər boyu müxtəlif mədəniyyətlərdə mövcud olmuş və geniş yayılmış bir praktikadır. Qədim Yunanıstan və Roma İmperiyasının sosial strukturlarında, eləcə də XVI–XIX-cu əsrlərdə Transatlantik kölə ticarətində insanlar zorla başqa yerlərə aparılır, müxtəlif məqsədlərlə satılır və istismara məruz qalırdılar. Bu dövrdə əsasən məcburi əmək, cinsi istismar və ev işlərində çalışmaq üçün alınıb-satılan şəxslər mövcud idi.

Qeyd etmək istərdik ki, müasir dövrdə insan alveri yalnız köləliklə məhdudlaşmır. XX əsrin ikinci yarısından, xüsusilə İkinci Dünya Müharibəsindən sonra insan alverinin formaları dəyişərək zorakılıq, cinsi və əmək istismarının müxtəlif yeni və daha mürəkkəb təzahürlərinə çevrilmişdir. Bu mərhələdə insan alveri daha çox

---

² İnsan alverinə qarşı mübarizə. Dərs vəsaiti, Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (BMqT). 2016, 166 s., s.59

https://azerbaijan.iom.int/sites/g/files/tmzbd11581/files/documents/HANDBOOK_AZ.pdf

transnasionaal xarakter kəsb etmiş və cinayətkaar təşkilatlar tərəfindən beynəlxalq səviyyədə həyata keçirilməyə başlanmışdır. Eyni zamanda, beynəlxalq təşkilatlar və insan haqları qruplarının artan müdaxiləsi mövzunun qlobal səviyyədə müzakirəsini və insan alverinə qarşı mübarizənin güclənməsini təmin etdi.

XX əsrin sonlarından başlayaraq, BMT və digər beynəlxalq qurumlar insan alverinə qarşı mübarizə məqsədilə çoxsaylı hüquqi sənədlər qəbul etmişdir. 2000-ci ildə təsdiq edilən BMT-nin İnsan Alverinə Qarşı Protokolu (Palermo Protokolu) bu sahədə ən önəmli beynəlxalq sənədlərdən biridir. Protokolda insan alverinin qarşısının alınması, zərərçəkmişlərin qorunması və təqsirkarların cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması kimi məsələləri öz əksini tapmış, habelə dövlətlərarası əməkdaşlıq, informasiya mübadiləsinin gücləndirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Bundan başqa, Avropa Şurası və Qlobal İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Mərkəzi kimi beynəlxalq təşkilatlar da müvafiq sahələrdə mühüm rol oynayır. İnsan alverinin genişlənməsi və qlobal miqyasda yaratdığı sosial, iqtisadi və siyasi təsirlər beynəlxalq ictimaiyyəti bu cinayətə qarşı birgə hərəkətə səsləyir.

İnsan alverinin kompleks və çoxşaxəli təbiəti onu tək-cə hüquqi deyil, həm də sosial və iqtisadi struktur problemləri ilə sıx əlaqəli fenomen kimi ortaya qoyur. Bu səbəbdən, mövzunun dərinədən öyrənilməsi oxuculara insan alverinin qlobal təsirlərini, sosial aspektlərini və hüquqi yanaşmalarını daha əhatəli şəkildə başa düşmək imkanı verir. Eyni zamanda, insan alverinə qarşı yerli və beynəlxalq səviyyədə tətbiq olunan strategiyaların qiymətləndirilməsi də elmi baxımdan önəmlidir.

İnsan alverinin tərfi BMT-nin Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Konvensiyasına əlavə edilmiş “İnsan alverinə qarşı Protokol”da aşağıdakı kimi verilmişdir:

“İnsan alveri, zor tətbiqi, hədələmə, aldatma, hakim mövqeyin sui-istifadəsi və ya digər məcburetmə vasitələri ilə şəxsin istismar məqsədilə əldə edilməsi, daşınması, gizlədilməsi və ya qəbul edilməsidir”³.

Bu tərif insan alverinin təhlilində üç əsas komponentin mövcudluğunu zəruri edir:

1. Hərəkət (act): şəxsin əldə olunması, daşınması və gizlədilməsi;

2. Vasitə (means): zor tətbiqi, hədə, aldatma və psixoloji nəzarət;

3. Məqsəd (purpose): istismar – cinsi, əmək və ya orqan ticarəti.

Avstraliyalı hüquqşünas A.T. Gallagherin qeyd etdiyi kimi, bu struktur beynəlxalq təsviri tam şəkildə əhatə edir və milli qanunvericiliklərdə qurbanın razılığı kimi elementlərin qeyri-müəyyən müdafiələrinin qarşısını alır⁴.

Palermo Protokolunda verilən tərif⁵ insan alverini strukturlaşdırmaq üçün funksional bir mexanizm təqdim edir. Bununla belə, qeyd edilən tərif əsasən hüquqi-konseptual yanaşma

---

³ United Nations Office on Drugs and Crime. Legislative Guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organised Crime and the Protocols Thereto. Vienna, 2004: UNODC, p.42

⁴ Gallagher A. T. The International Law of Human Trafficking, 2010, New York, Cambridge University Press, 596 p., p.14

⁵ United Nations Office on Drugs and Crime. Legislative Guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organised Crime and the Protocols Thereto. Vienna, 2004: UNODC, p.42

əsasında hazırlanmışdır. Mahiyyət baxımından insan alveri insanın öz müstəqil varlıq statusunu itirməsi və iqtisadi-siyasi obyektə çevrilməsi prosesidir. Bu, Aristotel fəlsəfəsindəki “telos” anlayışının inkarı deməkdir, yəni insanın məqsədli varlıq kimi öz inkişaf yolundan və özünü reallaşdırmaq imkanlarından məhrum edilməsidir. İnsan alveri bu baxımdan, insanın mövcudluq mahiyyətinə zidd olan, onun məqsəd və mənasını pozan fundamental bir azadlıqdan məhrum edilmə aktıdır⁶.

Gallagher qeyd edir ki, insan alverinə hüquqi baxış yalnız texniki anlayışlarla məhdudlaşmamalıdır, bu cinayət həm də normativ gücə malikdir, yəni onu sadəcə qanun pozuntusu kimi deyil, etik və struktur ədalətsizlik forması kimi də dəyərləndirmək lazımdır⁷.

İnsan alverinə dair konseptual çərçivələr uzun müddət ərzində bu normativ dərinliyi əhatə etməmiş, onu əsasən hüquqi, sosial və kriminoloji yanaşmaların məhdud və formalist prizmaları daxilində izah etmişdir. Bu yanaşma insan alverini əsasən hüquq pozuntusu və dövlətin təhlükəsizliyinə qarşı yönəlmiş cinayət kimi qiymətləndirir, lakin fenomenin struktur səbəblərini - **sosial ədalətsizlik, iqtisadi istismar və gender bərabərsizliyini** ya nəzərə almır, ya da yalnız səthi şəkildə qeyd edir.

Tarixi baxımdan insan alverinə dair yanaşmalar köləliklə sıx şəkildə bağlı olmuşdur. “Köləliyin ləğv edilməsi haqqında” 1926-cı il Konvensiyası insan alverini “bir şəxsin başqa bir şəxs üzərində sahiblik hüququnun tətbiqi” kimi tərif edir ki, bu da hüquqi və sosial

---

⁶ Aristotle. *Nicomachean Ethics*. Translated by Terence Irwin, Hackett Publishing, 1999, pp.300, p.1177

⁷ Gallagher A. T. *The International Law of Human Trafficking*, 2010, New York, Cambridge University Press, 596 p., p.14

baxımdan insanın əşya ilə eyniləşdirilməsi mənasına gəlir⁸. Bu model çərçivəsində insan alveri, xüsusilə qadınların cinsi istismarı ilə eyniləşdirilmiş və geniş ictimai müzakirədə “ağ qadın ticarəti” anlayışı ilə tanındılmışdır⁹. Belə yanaşma qadınları passiv, müdafiyyə möhtac qurbanlar kimi təqdim edir və onların qərarvermə, müqavimət göstərmə və seçim hüquqlarını inkar edir¹⁰. Bu yanaşma hüquqi və sosial müdafiə sistemlərində qurbanları yalnız “xilas edilməli” olan şəxslər kimi qəbul edir və insan alverinə qarşı mübarizəni sadəcə cinayətkarların təcibi ilə məhdudlaşdırır. Gallagherin fikrincə, bu yanaşma qurbanların hüquqi statusunu, onlara göstərilən dəstəyi və insan hüquqları baxımından vəziyyətlərini kifayət qədər nəzərə almır¹¹.

Ənənəvi konsepsiya insan alverini transmilli cinayətkarlığın və qanunsuz miqrasiyanın bir forması kimi qiymətləndirir. Nəticədə, dövlət siyasəti çox vaxt insan alverinə qarşı tədbirləri sərhəd nəzarətinin gücləndirilməsi, vizaların məhdudlaşdırılması və miqrantların deportasiyası kimi tədbirlərlə eyniləşdirir¹². Professor Aradau bu yanaşmanı tənqid edərək qeyd edir ki, belə yanaşma qurbanın hüquqlarını nəzərə almadan onu sadəcə potensial təhlükə və ya qanunsuz hərəkətin iştirakçısı kimi təqdim edir¹³. Nəticədə, insan alverinin qurbanları hüquq-mühafizə sistemində bir daha

---

⁸ League of Nations, Slavery Convention, 1926, Article 1.

⁹ Doezeema, J. “Loose women or lost women?”, *Gender Issues*, 18(1), 2000, p. 25–26.

¹⁰ Leidholdt, D. “Prostitution and Trafficking in Women”, in *Sexual Liberals and the Attack on Feminism*, 2003, pp. 140–143.

¹¹ Gallagher A.T. *The International Law of Human Trafficking*, Cambridge University Press, 2010, 596 p., pp. 55–57.

¹² Brysk A., Choi-Fitzpatrick A. *From Human Trafficking to Human Rights*, University of Pennsylvania Press, 2012, pp. 18–20.

¹³ Aradau C. *Rethinking Trafficking in Women*, Palgrave Macmillan, 2008, pp. 53–54.

travmaya məruz qalır, ya sorğu-sual zamanı, ya da deportasiya prosedurlarında onlara “cinayətkar” kimi yanaşılır. Bu konsepsiyada insan alveri yalnız hüquq-mühafizə və dövlət strukturlarının məsuliyyət sahəsi kimi qəbul edilir. Qeyri-hökumət təşkilatları, vətəndaş cəmiyyəti və beynəlxalq təşkilatların rolu ya formal olur, ya da kənar mövqedə qalır. Britaniyalı professor Kempadoo bu yanaşmanın qurbanların reabilitasiyasını və sosial inteqrasiyasını çətinləşdirdiyini, onların yalnız hüquqi obyekt kimi qəbul edildiyini vurğulayır¹⁴. Hüquq sistemi insan alverinin yalnız hüquqi nəticələrini yəni, cinayətkarın təqibini əsas götürür, halbuki fenomenin əsas səbəbləri – yoxsulluq, savadsızlıq, gender ayrışikliyi çox zaman hüquqi müzakirədən kənarında qalır.

Hüquqi müstəvidə də bu ənənəvi model, uzun müddət dominant olmuşdur. “Fahişəliyin istismarı və onun ləğvi haqqında” 1949-cu il Konvensiyası insan alverini yalnız fahişəliyə yönəlmiş istismar aktı kimi təqdim etmiş və cinsi istismardan başqa formaları əhatə etməmişdir¹⁵. “Qurban” anlayışı isə yalnız qadınlara şamil edilmişdir. Palermo Protokolunun 2000-ci ildə qəbuluna qədər insan alverinin çoxformalı və kompleks xarakteri beynəlxalq hüquqda dolğun əksini tapmamışdır, lakin Palermo Protokolunun qəbulundan sonra belə, bir çox dövlətlərdə hüquqi praktika və sosial təsəvvürlər hələ də ənənəvi modelin təsirində qalmaqda davam edir¹⁶. Nəticə etibarilə, insan alverinin ənənəvi konseptual əsasları bu fenomeni

---

¹⁴ Kempadoo K. *Trafficking and Prostitution Reconsidered*, Paradigm Publishers, 2005, pp. 67–68.

¹⁵United Nations, *Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others*, 1949.

¹⁶United Nations, *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons (Palermo Protocol)*, 2000, Article 3(a).

cinayət hüququ çərçivəsində, dövlət təhlükəsizliyi prizmasında və qurbanın iradəsini nəzərə almayan bir model kimi təqdim edir. Belə yanaşma, insan alveri ilə mübarizədə həm hüquqi, həm də sosial səviyyədə təsirsiz nəticələr doğurur və bu problemin effektiv həlli üçün insan hüquqlarına əsaslanan, struktur səbəbləri nəzərə alan və genderə həssas yanaşmanın zəruri olduğunu göstərir.

Ənənəvi yanaşmanın formalaşmasına təsir edən mühüm amillərdən biri, insan alveri probleminin uzun müddət yalnız cinayət hüququ kontekstində təhlil olunmasıdır. Bu məhdud çərçivədə hüquqi müzakirə insan alverini əsasən dövlətə və cəmiyyətə qarşı yönəlmiş təhlükə kimi qiymətləndirmiş, qurbanın hüquqi statusu isə ya tamamilə diqqətdən kənar saxlanılmış, ya da hüquqi təhlildə marjinal bir element kimi təqdim edilmişdir. Belə yanaşma nəticə etibarilə hüququ normativ və qoruyucu bir vasitə kimi deyil, daha çox idarəedici və repressiv bir mexanizm kimi tətbiq olunmağa yönəlmişdir. Feminizm və hüquq sosiologiyası sahəsində tanınmış alim C.Smart bu kontekstdə vurğulayır ki, hüquq çox zaman qadınları və marjinallaşdırılmış sosial qrupları müdafiə etmək əvəzinə, onları “nəzarət altında saxlanmalı obyektlər” kimi təqdim edir və nəticədə onları susdurur¹⁷.

Ənənəvi konsepsiyanın başqa bir mühüm elementi onun xilasetmə konsepsiyasına söykənməsidir. Bu konsepsiya, xüsusilə, qadın qurbanların passiv, yardım gözləyən, qərarvermə qabiliyyətindən məhrum fərdlər kimi təqdim edilməsinə əsaslanır. Feminist tənqidçilərə görə, qadınları insan alverindən “qurtarmaq” məqsədilə həyata keçirilən siyasət, əslində, kişilərin üstün olduğu bir sistemə və dövlətin qadınların şəxsi həyatına qarışmasına xidmət

---

¹⁷ Smart C. *Feminism and the Power of Law*, Routledge, 1989, p. 45–49.

edir. Bu yanaşma qadınları qorumaq əvəzinə, onların bədənləri üzərində nəzarəti gücləndirir¹⁸. Bununla da bu, yalnız cəmiyyətin müəyyən etdiyi “münasib qurban” obrazına uyğun gələn şəxslərin hüquqi müdafiəyə layiq hesab olunmasına səbəb olur. Məsələn, seksual istismardan xilas olmağa çalışan qadın hüquq sistemi tərəfindən “ideal qurban” kimi tanınır və müdafiə olunur, halbuki iqtisadi məcburiyyətlər səbəbilə seks işçiliyinə davam etməyi seçən qadın bu statusdan kənar qalaraq hüquqi müdafiədən məhrum edilə bilər¹⁹.

Göründüyü kimi, ənənəvi yanaşmalar insan alverini tək cə fərdi cinayət aktı kimi təqdim etməklə onun arxasında duran struktur səbəbləri diqqətdən kənar qoyur. Halbuki insan alveri müasir dünyada qlobal əmək bazarındakı dərin bərabərsizliklərdən, inkişaf etməkdə olan ölkələrdəki iqtisadi zəiflikdən, genderə əsaslanan zorakılıqdan və hüquqi sistemlərin qeyri-şəffaflığından qaynaqlanan kompleks bir fenomenidir. Görkəmli Amerika sosioloqu Kevin Balesin vurğuladığı kimi, müasir köləlik formaları yəni, insan alveri yalnız fərdlər arasında baş verən istismar halları deyil, eyni zamanda qlobal kapitalist münasibətlərin ayrılmaz tərkib hissəsi olan sistemli istismar nümunələridir²⁰. Beləliklə, insan alverini anlamaq üçün sadəcə cinayətkarı tapmaq və təqib etmək kifayət etmir bu fenomenin dərin iqtisadi, sosial və ideoloji təməl səbəbləri təhlil olunmalıdır.

Digər bir problem isə hüquqda insan alverinin birmənalı şəkildə tərifinin olmamasıdır. Palermo Protokolu ilk dəfə insan

---

¹⁸ Outshoorn, J. Political Debates on Prostitution and Trafficking of Women // Social Politics: International Studies in Gender, State & Society, 12(1), 2005, pp. 159–162.

¹⁹ Kempadoo K. Trafficking and Prostitution Reconsidered, 2005, pp. 75–78.

²⁰ Bales K.. Disposable People: New Slavery in the Global Economy, 1999, pp. 22–29.

alverini hüquqi baxımdan geniş və kompleks şəkildə izah etsə də, bir çox dövlətlərdə hələ də köhnə anlayışlara istinad edilir. Bu vəziyyət həm hüquqi baxımdan qeyri-müəyyənlik yaradır, həm də qurbanların statusunun tanınmasına əngəl törədir. Əmək istismarı və ya zorla evlənmə kimi hallar bir çox ölkələrdə hələ də insan alveri kimi tanınmır və buna görə də qurbanlar hüquqi müdafiə imkanlarından məhrum olurlar²¹.

Ənənəvi konsepsiyaya görə, insan alveri əsasən fərdlərarası münasibətlərdə - alverçi ilə qurban arasında baş verir. Lakin müasir araşdırmalar göstərir ki, insan alveri çox vaxt sistemli şəkildə fəaliyyət göstərən təşkilatlanmış şəbəkələrin nəticəsidir. Bu şəbəkələr, hüquqi boşluqlardan, korrupsiyadan və zəif sosial müdafiə sistemlərindən istifadə edərək qurbanları istismara məruz qoyurlar.

Brysk və Choi-Fitzpatrick qeyd edirlər ki, insan alveri yalnız hüquqi məsələ deyil, həm də sosial məsuliyyət məsələsidir və onunla mübarizə strategiyaları tək-cə hüquqi sistemlərlə deyil, həm də təhsil, sosial bərabərlik və mədəni dəyişiklik vasitəsilə aparılmalıdır²².

Nəhayət, ənənəvi konseptual əsaslar çox zaman insan alverinin səbəblərini fərdi “seçim”lə izah etməyə çalışır, məsələn, qurbanın miqrasiya etmək istəyi, iş axtarışı və ya sosial təzyiqlərə cavab olaraq qəbul etdiyi qərarları göstərmək olar. Seçim kimi təqdim olunan davranışların arxasında çox zaman fərdlərə struktur səviyyədə zorla qəbul etdirilən şərtlər dayanır və bu hallar onların real mənada sərbəst seçim imkanlarını ciddi şəkildə məhdudlaşdırır.

---

²¹ Gallagher A.T. The International Law of Human Trafficking, 2010, pp. 85–87

²² Brysk A., Choi-Fitzpatrick A. From Human Trafficking to Human Rights, 2012, pp. 43–48.

Feminist tədqiqatçı Jo Doezema qeyd edir ki, insan alveri və seks işçiliyi ilə bağlı mövcud yanaşmalar qurbanın öz iradəsini düzgün dərk etmir, bu yanaşmalar onu məsuliyyət daşıyan subyekt kimi təqdim edərək, çətin sosial-iqtisadi və hüquqi şəraitdə fəaliyyət göstərməyə məcbur edən amilləri nəzərə almır²³. Beləliklə, qurban məsuliyyət daşıyan kimi təqdim olunur, amma əslində onu bu vəziyyətə gətirən əsas səbəb sistemdir.

Qeyd olunan amillər göstərir ki, insan alverinin ənənəvi konseptual əsasları, əsasən hüquqi və cinayətkarlıq yönümlü yanaşmalara söykəndiyindən, bu mürəkkəb fenomen tam və dərin şəkildə anlaşılmır. İnsan alverinə qarşı effektiv mübarizə aparmaq üçün tək-cə hüquqi normaların mövcudluğu kifayət etmir. Bu mübarizə həm də sosial, iqtisadi və insan hüquqları aspektlərini əhatə edən geniş və çoxşaxəli konseptual çərçivənin formalaşdırılmasını tələb edir. Əks halda, hüquq sistemi sadəcə formal, normativ müdaxilə vasitəsinə çevriləcək və insan alveri cəmiyyətin dərin köklü problemləri arasında gizli şəkildə mövcudluğunu davam etdirəcək.

Qeyd etmək istərdik ki, insan alverinin ənənəvi konseptual əsasları əsasən, **beş modelə** əsaslanır. Onlardan ənənəvi və əsaslı olanlardan biri, insan alverini köləliklə eyniləşdirən **köləlik əsaslı modeldir**. Bu model insan alverini insanın başqa bir şəxsin mülkiyyəti kimi satış və istismarı formasında izah edir. Köləlik əsaslı modelə görə, insan alveri insanın alınıb-satılması və istismarı yolu ilə azadlıqdan məhrum edilməsi aktıdır və bu da onu müasir

---

²³ Doezema J. Loose women or lost women? // Gender Issues, 18(1), 2000, pp. 28–30.

köləliyin bir forması kimi təqdim edir²⁴. Tarixi baxımdan köləlik, qədim hüquq sistemlərində, o cümlədən Roma hüququnda şəxsin mülkiyyət kimi qəbul edildiyi sosial və hüquqi institut kimi formalaşmışdır. Beləliklə, köləlik əsaslı model insan alverini hüquqi və tarixi kontekstdə, xüsusilə də mülkiyyət üzərində sahiblik əsasında təhlil edir.

1926-cı ildə qəbul edilən Köləliyə qarşı mübarizə Konvensiyasında köləlik bir şəxsin digər şəxs üzərində sahiblik hüququnun tətbiqi kimi müəyyən olunmuş və bu anlayışın hüquqi əsasları rəsmiləşdirilmişdir²⁵. Bu Konvensiya insan alverinin köləlik formasında hüquqi tanınmasına səbəb olmuş və onu sadəcə cinayət deyil, insanın şəxsiyyətini pozan sistemli istismar kimi qəbul etmişdir. Bu hüquqi çərçivə insan alveri ilə mübarizədə ilkin beynəlxalq əsaslardan biri olmuşdur. Zaman keçdikcə insan alverinin formaları dəyişmiş və klassik köləlikdən fərqlənmişdir. Müasir dövrdə insan alveri yalnız fiziki məhdudiyətlər və hüquqi mülkiyyətlə deyil, həm də borc köləliyi, cinsi istismar, məcburi əmək və digər sosial təzyiq vasitələri ilə həyata keçirilir. Bu səbəbdən köləlik əsaslı model bu yeni formaları da əhatə etməyə çalışsa da, bəzi alimlər modelin ənənəvi və məhdud yanaşmasını tənqid edirlər. Məsələn, modelin insan alverinin iqtisadi səbəbləri, gender münasibətləri və miqrasiya siyasəti kimi sosial struktur amillərini kifayət qədər nəzərə almadığı vurğulanır²⁶.

---

²⁴ Bales K. *Disposable People: New Slavery in the Global Economy*. University of California Press, 1999, pp. 22–29

²⁵ United Nations. *Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons*, 2000, article 3.

²⁶ Aradau C. *Rethinking Trafficking in Women*. Palgrave Macmillan, 2008, pp. 50–55.

2000-ci il Palermo Protokolu insan alverini hüquqi baxımdan daha geniş formada təqdim etdi. Bu sənəd istismarı əsas meyar kimi götürərək, insan alverini yalnız sahiblik və fiziki zorakılıq prizmasında deyil, qurbanın istismara məruz qalmasına yönəlmiş vasitələr hədə, zorakılıq, aldatma, və s. əsasında müəyyən etdi. Bu yanaşma köləlik əsaslı modelin müasir tələblərə cavab verməyən cəhətlərini aradan qaldırmaq məqsədi daşıyırdı və beynəlxalq hüquqda insan alverinə qarşı daha effektiv mexanizmlərin yaradılmasına təkan verdi²⁷.

Köləlik əsaslı modelin üstünlüklərindən biri, insan alveri qurbanlarının fiziki və psixoloji istismarının ciddiliyini vurğulamasıdır. Bu model qurbanların şəxsi iradəsinin məhv edildiyini və onların istismarçıların nəzarətində yaşadıklarını ön plana çıxarır. Bu yanaşma həm də hüquqi və sosial müdafiə mexanizmlərinin formalaşdırılmasını əsaslandırır. Bu model qurbanların müəyyən qədər öz həyatları haqqında qərar vermək imkanını nəzərə almır və onları sadəcə passiv insan kimi göstərir. Bu da onu göstərir ki, köləlik əsaslı model insan alverinin sosial, iqtisadi və gender kontekstlərini tam əhatə etmir. Modelin əsasən fiziki zorakılıq və hüquqi məhdudiyətlərə diqqət yetirməsi sosial ədalət və bərabərlik məsələlərinin nəzərdən qaçırılmasına səbəb olur. Buna görə də, müasir dövrdə insan alveri ilə effektiv mübarizə aparmaq üçün bu modelin feminist, iqtisadi və miqrasiya yanaşmaları kimi digər perspektivlərlə tamamlanması zəruridir.

---

²⁷ Gallagher A.T. The International Law of Human Trafficking. Cambridge University Press, 2000, 596 p., pp. 40–45

Nəticə etibarilə, köləlik əsaslı model insan alverinin hüquqi və ənənəvi konseptual çərçivəsini təmin edən vacib nəzəri yanaşmadır. O, insan azadlığının və ləyaqətinin pozulmasını hüquqi cəhətdən kəskin şəkildə qınayır və beynəlxalq hüquq sistemində insan alveri ilə bağlı normativ əsasların formalaşmasına töhfə verir. Lakin insan alverinin mürəkkəb və çoxşaxəli mahiyyəti bu modelin təkbaşına kifayət etmədiyini göstərir və onu digər modellərlə birlikdə tətbiq etməyin zəruriliyini ortaya qoyur.

Qeyd etdiyimiz kimi köləlik əsaslı model insan alverini insanın iradəsinə zidd olaraq onun üzərində fiziki, psixoloji və hüquqi nəzarətin həyata keçirilməsi, yəni faktiki sahiblik münasibətləri kontekstində təhlil edir. Bu modeldə insan alveri, şəxs üzərində "mülkiyyət hüququ"nun qeyri-rəsmi, lakin real formada tətbiq edilməsi kimi başa düşülür. Rəqəmsallaşmanın sürətlənməsi bu ənənəvi köləlik modelini daha da mürəkkəbləşdirərək, fiziki nəzarətin yerini rəqəmsal nəzarət formalarına verib. Artıq insan alveri qurbanları üzərində nəzarət, yalnız fiziki mühitlə məhdudlaşmır, onların yeri izləmə sistemləri, mobil telefonlardakı casus proqramlar, sosial şəbəkələrdəki təqib və şantaj vasitəsilə hərəkətləri, əlaqələri və psixoloji vəziyyətləri daim nəzarətdə saxlanılır.

Rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə qurbanların identikliyi ələ keçirilir, şəxsin öz iradəsindən kənar şəkildə onlayn təmsilçiliyi formalaşdırılır: onların adından saxta profillər yaradılır, istismar məqsədilə şəkil və videolar yayılır, və ya onların şəxsi məlumatları ifşa edilərək "rəqəmsal şantaj" (rəqəmsal dələduzluq) alətinə çevrilir. Bu hallar xüsusilə cinsi (seksual) istismar kontekstində təzahür edir: qurbanların bədənləri, şəxsi görüntüləri və rəqəmsal izləri alver

obyektinə çevrilərək, virtual bazarlarda satılır və paylaşılır. Beləliklə, rəqəmsal alətlər köləlik münasibətlərini daha da görünməz və izlənməz formaya salır, çünki nəzarət bədən üzərində yox, **məlumat, təsvir və identiklik üzərində** həyata keçirilir²⁸.

Bundan əlavə, süni intellekt alqoritmlərinin və inkişaf etmiş saxta (DeepFake) texnologiyaların sui-istifadəsi bu modeli yeni təhdid səviyyəsinə daşıyır. Artıq qurbanın bədənində və üzünə bənzər surətlər yaradılaraq, o, **həqiqi istismara məruz qalmasa belə, rəqəmsal realıqda istismar olunmuş kimi** təqdim oluna bilər. Bu, həm onun sosial reabilitasiyasını, həm də hüquqi müdafiəsini çətinləşdirir və qurbanın üzərində davamlı psixoloji nəzarət mexanizmi yaradır²⁹.

İnsan alveri probleminin hüquqi aspektlərinin təhlilində mühüm yer tutan ikinci yanaşma **cinayət-hüquqi modeldir**. Bu model insan alverini beynəlxalq və milli hüquq sistemlərində ciddi cinayət aktı kimi qəbul edir və onun qarşısının alınması, cinayətkarların aşkarlanması, məsuliyyətə cəlb edilməsi və cəzalandırılması üzərində dayanır³⁰. Cinayət-hüquqi modelə görə, insan alveri qurbanı hüquqi müdafiəyə ehtiyacı olan şəxs cinayətkar isə cəzalandırılmalı olan hüquq pozucusu kimi təqdim olunur. Bu model, insan alveri ilə mübarizədə hüquq-mühafizə orqanlarının,

---

²⁸ Latonero, M. Human Trafficking Online: The Role of Social Networking Sites and Online Classifieds // USC Annenberg Center on Communication Leadership & Policy., 2011, p.11. <https://communicationleadership.usc.edu/pubs/human-trafficking-online/>

²⁹ Europol. Digitalisation of Trafficking in Human Beings. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, 2021, p.18. <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/digitalisation-of-trafficking-in-human-beings>

³⁰ Gallagher A.T. The International Law of Human Trafficking. Cambridge University Press, 2010, p.95

xüsusilə polis, prokurorluq və məhkəmələrin rolunu əsaslandırır və prioritetləşdirir³¹.

Qeyd etmək istərdik ki, 2000-ci ildə BMT tərəfindən qəbul edilmiş “İnsan alverinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” Protokol insan alverini cinayət aktı kimi rəsmiləşdirir və dövlətlərə cinayətkarları məsuliyyətə cəlb etmək, qurbanları qorumaq və beynəlxalq əməkdaşlığı gücləndirmək öhdəliyi verir. Eyni zamanda, bu sənəd insan alverinin müxtəlif formalarını məcburi əmək, məcburi fahişəlik, qulluq istismarı və digər halları hüquqi baxımdan əhatə edir³². Cinayət hüquqi model insan alveri ilə mübarizədə hüquq-mühafizə sistemlərinin institusional gücləndirilməsinə və cinayət işlərinin effektiv araşdırılması mexanizmlərinin yaradılmasına fokuslanır. Bu, insan alveri zəncirinin müxtəlif mərhələlərində iştirak edən cinayətkar qrupların aşkara çıxarılması və məsuliyyətə cəlb olunması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin təşkili, peşəkar təlimlərin verilməsi və beynəlxalq əməkdaşlıq bu modelin əsas prioritetlərindəndir.

Bütün bunlarla bərabər, cinayət hüquqi modelin tətbiqində müəyyən çatışmazlıqlar da mövcuddur. Belə ki, bu model insan alverini yalnız cinayət və hüquq pozuntusu kimi qiymətləndirərək, sosial, iqtisadi və psixoloji amilləri yetərincə nəzərə almır³³. Nəticədə, qurbanların müdafiəsi hüquqi təqib prosesindən asılı qalır

---

³¹ Shelley L. Human Trafficking: A Global Perspective. Cambridge University Press, 2010, p.183

³² United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). An Introduction to Human Trafficking, 2008, pp. 7-9

³³ Aradau C. Rethinking Trafficking in Women. Palgrave Macmillan, 2008, pp.59

və onların sosial reintegrasiyası, psixoloji dəstəyi kifayət qədər təmin edilmir. Bəzi hallarda hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyəti qurbanların qorunmasından çox cinayətkarların tutulmasına yönəldiyi üçün qurbanların hüquqlarının tam qorunması zərurəti arxa planda qala bilər. Bundan əlavə, hüquq-mühafizə orqanlarının bəzən, insan alveri qurbanlarını “cinayətlə əlaqədar şahid” kimi görməsi, onların hüquqlarının ön plana çıxarmaması sosial inteqrasiya və bərpa prosesinə mənfi təsir göstərir. Bu isə qurbanların uzunmüddətli müdafiəsi və həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində əlavə çətinliklər yaradır.

Cinayət hüquqi modelin tərəfdarları vurğulayırlar ki, insan alverinə qarşı effektiv mübarizə cinayətkarların cəzalandırılması və hüquqi proseslərin şəffaf aparılması olmadan mümkün deyil. Hüquq-mühafizə orqanlarının gücləndirilməsi, cinayət işlərinin sürətli araşdırılması və beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı insan alveri zəncirinin qırılmasında əsas rola malikdir. Bu yanaşma, həmçinin dövlətlərin beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirməsini təmin edir və insan alveri ilə əlaqədar hüquqi boşluqların aradan qaldırılmasına şərait yaradır.

Nəticə etibarilə, cinayət hüquqi model insan alveri ilə mübarizədə hüquqi əsasların təməlini təşkil edir və hüquq-mühafizə sistemlərinin fəaliyyətini prioritetləşdirir. Lakin insan alveri kimi mürəkkəb sosial-fəlsəfi problemin həlli üçün bu model sosial və iqtisadi yanaşmalarla birlikdə tətbiq edilməli, qurbanların hüquqlarının müdafiəsi və reintegrasiyası üçün daha geniş tədbirlər görülməlidir. Beləliklə, cinayət hüquqi model insan alverinə qarşı kompleks və effektiv mübarizənin vacib hissəsini təşkil edir, lakin təkbaşına deyil, kompleks şəkildə həyata keçirilməlidir.

Cinayət-hüquqi model, insan alverini əsasən fərdi hüquq pozuntusu kimi qiymətləndirir və bu pozuntunun cəzalandırılması üçün cinayət hüququnun maddi və prosessual alətlərindən istifadəni nəzərdə tutur. Bu yanaşma, insan alverinin subyektlərini yəni, cinayətkarları və qurbanları hüquqi münasibətlərin əsas aktorları kimi görür və hüquq mühafizə orqanlarının əsas funksiyasını istintaq, sübutetmə və cəza tədbirlərinin tətbiqi kimi müəyyən edir. Lakin rəqəmsallaşmış cinayət davranışları bu modelin təsir dairəsini ciddi şəkildə sarsıdır.

Rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə insan alverini həyata keçirən şəxslər anonimlik, şifrələnmiş ünsiyyət vasitələri, VPN texnologiyaları, kriptovalyutalar və darknet kimi kanallardan istifadə edərək, hüquq-mühafizə orqanlarının nəzarətindən yayınırlar. Bu isə ənənəvi hüquqi mexanizmlərin məsələn, IP ünvanlarının müəyyənləşdirilməsi, server məlumatlarına çıxış və şəxsi identifikasiyanın aparılması effektivliyini azaldır³⁴. Nəticədə, sərhədləri aşan, qeyri-maddi və şəbəkə əsaslı cinayət formaları qarşısında milli hüquq sistemləri çətinlik çəkir və hüquqi səlahiyyətlərin transmilli əməkdaşlıqla yenidən tənzimlənməsi tələb olunur. Eyni zamanda, hüquq-mühafizə sistemləri süni intellekt, böyük verilənlər (big data), alqoritmik analiz və prediktiv polis sistemləri kimi rəqəmsal vasitələrdən istifadə edərək istintaq və risk proqnozlaşdırılması sahəsində yeni imkanlar əldə edirlər. Məsələn, sosial şəbəkələrdə şübhəli fəaliyyətlərin avtomatik aşkar edilməsi, şəbəkə analizləri və davranış proqnozlaşdırılması sayəsində insan

---

³⁴ Europol. Digitalisation of Trafficking in Human Beings. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation., 2021, p.23. <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/digitalisation-of-trafficking-in-human-beings>

alveri şəbəkələri vaxtında müəyyən edilə bilər, lakin bu texnologiyaların özləri də hüquqi və etik risklər yaradır: şəxsi həyatın toxunulmazlığı, məlumatların icazəsiz emalı, diskriminasiya və qərəzli nəticələr bu alətlərin tətbiqində əsas problemlər kimi qeyd olunur³⁵. Bütün bunlar göstərir ki, cinayət-hüquqi model rəqəmsal mühitin yaratdığı yeni risklər və imkanlar kontekstində struktur islahata ehtiyac duyur. Hüquqi sistem yalnız cəzalandırma funksiyası ilə məhdudlaşmamalı, rəqəmsal cinayət arxitekturasını tanıyan və ona qarşı kompleks texnoloji-hüquqi yanaşma tətbiq edən bir modelə transformasiya olunmalıdır.

İnsan alverinin konseptual təhlilində diqqətçəkən və xüsusilə sosial və mədəni diskurslarda formalaşan yanaşmalardan biri də **mənəvi (əxlaqi) təşviş (moral panic) modelidir**. Stanley Cohen tərəfindən ilk dəfə irəli sürülmüş bu model cəmiyyətin müəyyən sosial qruplarını təhlükə kimi qəbul edərək onları ictimai düşməne çevirməsi prosesini izah etmişdir. İnsan alveri hallarında bu model, medianın və ictimai rəyin təsiri ilə bəzi qurbanların və ya cinayətkarların simvollaşdırılmasını, məsələnin emosional kontekstdə şişirdilməsini və siyasətçilərin bu təşviş üzərindən populist hüquqi tədbirlərlə reaksiya verməsini nəzərdə tutur. Bu model insan alverini əsasən cəmiyyətin dəyərlərinə, norma və mədəni quruluşuna yönəlmiş ciddi təhlükə kimi təqdim edir və insan alverini geniş ictimaiyyətin əxlaqi panikasına səbəb olan sosial problem kimi şərh edir³⁶. Modelin kökləri XX əsrin ortalarına,

---

³⁵ Latonero M. Technology and Human Trafficking. USC Annenberg Center on Communication Leadership & Policy., 2012, p.17.

<https://communicationleadership.usc.edu/pubs/technology-human-trafficking/>

³⁶ Cohen S. Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers. Routledge, 1972, pp. 9-14

xüsusilə “Fahişəliyin istismarına qarşı mübarizə haqqında” 1949-cu il Konvensiyası və onunla bağlı “ağ qadın ticarəti” konsepsiyasına gedib çıxır³⁷. Bu yanaşma çərçivəsində insan alveri, xüsusən cinsi istismar sahəsində, cəmiyyətin patriarxal əxlaqi dəyərlərinə, ailə institutuna və cinsi təmizliyə qarşı yönəlmiş fundamental təhdid kimi qiymətləndirilir³⁸. Əxlaqi-mədəni model insan alveri qurbanlarını, xüsusilə qadınları, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi sosial və əxlaqi baxımdan “qorunmalı” passiv şəxslər kimi təsvir edir. Bu yanaşma, qurbanların hüquqi və sosial iradəsini azaldaraq onları daha çox “qurban” statusunda saxlayır və onların hüquqlarını müdafiə etmək əvəzinə, onları patriarxal mühafizə altına almağa yönəlir³⁹. Modelin əsas ideoloji tələbatlarından biri, qadınların cəmiyyət tərəfindən “təhlükədən qorunması”dır ki, bu da bəzən onların öz seçimlərini məhdudlaşdırır və sosial iştirak imkanlarını zəiflədir.

Feminist tənqidçilər əxlaqi-mədəni modeli patriarxal və paternalist quruluşun möhkəmləndirilməsi kimi qiymətləndirir və qadınların hüquqi, sosial və iqtisadi müstəqilliyinin məhdudlaşdırılması ilə nəticələndiyini vurğulayırlar. Bu model çərçivəsində insan alveri, xüsusilə “ağ qadın ticarəti” kimi xüsusi bir problem kimi təqdim olunur və bu, insan alveri ilə bağlı məsələlərin sadələşdirilməsi ilə nəticələnir. Beləliklə, model insan alverinin

---

³⁷ United Nations. Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others, 1949

³⁸ Aradau C. Rethinking Trafficking in Women: Politics out of Security. Palgrave Macmillan, 2008, pp.23-28

³⁹ Agustin L. M. Sex at the Margins: Migration, Labour Markets and the Rescue Industry. Zed Books, 2007, p.45

digər formalarını, məsələn, məcburi əmək, uşaqların istismarı və kişilərin qurban olması kimi halları nəzərə almır.

Bu yanaşmanın stereotipləri və qurbanların məhdud kateqoriyaya aid edilməsi, insan alverinin kompleksliyini dərk etməkdə çatışmazlıqlara yol açır. Sosial nəzəriyyədə “moral panic” konsepsiyası bu modelin mərkəzində dayanır. Sosial panikalar müəyyən hadisə və ya fenomen ətrafında yaranan kütləvi ictimai narahatlıq və qorxu, bəzən insan alveri kimi kompleks və çoxşaxəli sosial problemlərin sadələşdirilmiş və emosional şəkildə təqdim edilməsinə gətirib çıxarır. Media və bəzi siyasi dairələr insan alverini geniş əxlaqi böhran kimi təqdim etməklə, problemin mahiyyətini gizlədir və ictimai stereotipləri gücləndirirlər. Bu isə qanunların sərtləşməsinə, polis və digər hüquq-mühafizə orqanlarının səlahiyyətlərinin genişlənməsinə, eyni zamanda qurbanların hüquqlarının nəzərə alınmamasına səbəb ola bilər. Bu modelin əsas tənqidlərindən biri də insan alveri qurbanlarının hüquq və sosial müdafiəsinin yetərincə təmin edilməməsidir. Əxlaqi-mədəni yanaşma qurbanları passiv, müdafiəsiz obyekt kimi təqdim etdiyi üçün onların iradəsi və iştirak imkanları arxa planda qalır. Bu isə qurbanların sosial inteqrasiya və bərpası üçün vacib olan şəraitin yaradılmasında ciddi əngəl törədir.

Nəticə olaraq, əxlaqi-mədəni model insan alverini sosial və mədəni kontekstdə ciddi əxlaqi pozuntu və təhlükə kimi təqdim edir, cəmiyyətin dəyərlərinə qarşı təhdid kimi qiymətləndirir. Bu yanaşma sosial şüurun yüksəldilməsi və insan alverinə qarşı mübarizədə ictimai dəstəyin formalaşmasında əhəmiyyətli olsa da, patriarxal və

paternalist⁴⁰ münasibət səbəbindən qurbanların hüquqi və sosial müdafiəsində çatışmazlıqlar yaradır. İnsan alverinə qarşı effektiv və inklüziv mübarizə üçün əxlaqi-mədəni model digər hüquqi, sosial və gender əsaslı yanaşmalarla birlikdə balanslaşdırılmış şəkildə tətbiq edilməlidir.

Rəqəmsallaşma prosesi bu mənəvi (əxlaqi) təşvişi daha da dərinləşdirərək, məlumatın sosial media və ya digər rəqəmsal platformalar vasitəsilə qısa müddət ərzində çox sürətlə, geniş auditoriyaya yayılmasını təmin edir. Sosial media platformalarında yayılan fərdi qurban hekayələri və ya istismar videoları bir tərəfdən maarifləndirici ola bilsə də, digər tərəfdən qorxu, nifrət və emosional manipulyasiya üzərində qurulan reaksiya dalğaları yaradır. Bu isə insan alveri ilə bağlı siyasətin sübut əsaslı deyil, emosional rezonanslı və tez-tez gender və irqi stereotiplərə əsaslanan şəkildə formalaşmasına gətirib çıxarır⁴¹. Rəqəmsal məkanda insan alveri mövzusunda yaranan “klik gətirən təşviş” (clickbait moral panic) halı bəzən qurbanların obyektiv vəziyyətini kölgədə qoyur, onların real ehtiyaclarına fokuslanmaq əvəzinə, qorxuducu narrativlərə (müəyyən bir hadisə və ya mövzu ətrafında formalaşdırılmış fikir və ya baxış bucağı) əsaslanan hüquqi və inzibati reaksiyalar doğurur. Məsələn, bəzi ölkələrdə rəqəmsal məkanlarda yayılan insan alveri xəbərləri əsasən seksual istismar üzərində cəmlənir və bu, əmək

---

⁴⁰ Bir fərdin, dövlətin və ya qurumun başqalarının yerinə qərar verməsi və onları qorumaq adı ilə onların müstəqilliyini məhdudlaşdırmasıdır

⁴¹ Doezenia J. *Sex Slaves and Discourse Masters: The Construction of Trafficking*. Zed Books, 2010, p.20

istismarı və digər qurban növlərinin görünməz qalmasına səbəb olur⁴².

Bundan əlavə, bəzi hallarda hökumətlər bu rəqəmsal təşvişi əsas götürərək nəzarət texnologiyalarını legitimləşdirmək, sərhəd siyasətlərini sərtləşdirmək və ya miqrasiya məhdudiyyətlərini artırmaq üçün istifadə edirlər. Nəticədə, rəqəmsallaşma insan alveri ilə mübarizədə təkcə informasiya vasitəsi deyil, həm də normativ və etik çərçivəni formalaşdıran diskurs generatoru kimi çıxış edir. Əgər bu müzakirə təkyönlü və sensasionaldırsa, o zaman hüquqi və sosial tədbirlər də struktur səbəbləri deyil, əxlaqi təşvişləri hədəf almağa başlayır. Beləliklə, əxlaqi təşviş modeli rəqəmsal kontekstdə daha sürətli, daha təsirli və bəzən daha yanıldıcı şəkildə formalaşır. Bu səbəbdən, insan alveri ilə bağlı rəqəmsal maarifləndirmə və siyasət tərtibatı kritik media savadlılığı, empirik sübutlara əsaslanan yanaşmalar və insan hüquqlarını mərkəzə alan etibarlı müzakirələr üzərində qurulmalıdır.

İnsan alverinin konseptual izahında mühüm yer tutan yanaşmalardan biri **gender-mərkəzli modeldir**. Bu model insan alverini qadınlara qarşı yönəlmiş, planlı və sistemli bir cinayət kimi dəyərləndirir və qurbanların çoxunun qadın olması səbəbilə onların istismarı məsələsinə xüsusi önəm verir. **Gender mərkəzli model**, insan alverini gender əsaslı sosial ierarxiyalar və patriarxal strukturların nəticəsi kimi izah edir. Bu modelə görə, insan alveri qurbanlarının əksəriyyətinin qadınlar və qız uşaqları olması təsadüfi deyil, bu, qadın bədəninin və əməyinin sistemli şəkildə istismar olunduğu sosial, mədəni və iqtisadi strukturların birbaşa nəticəsidir.

---

⁴² Zimmerman C., Kiss, L. Human trafficking and exploitation: A global health concern. PLoS Medicine, 14(11), p. 320. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1002437>

Qadınlara qarşı mövcud **gender zorakılığı, cinsi obyektləşdirmə, iqtisadi asılılıq və hüquqi müdafiənin zəifliyi**, onları insan alveri şəbəkələrinin əsas hədəfinə çevirir. Gender-mərkəzli modelin əsas fəlsəfi və nəzəri dayaq nöqtəsi ondan ibarətdir ki, insan alveri yalnız cinayət deyil, həm də sosial və mədəni cinsiyyət münasibətləri ilə formalaşan və bəslənən bir fenomen kimi başa düşülməlidir. Bu yanaşma, patriarxal strukturların, qadınlara qarşı gender əsaslı zorakılığın və qadınların sosial-iqtisadi asılılığının insan alverinin həm səbəbi, həm də nəticəsi olduğunu iddia edir⁴³. Modelin yayılması, xüsusilə 1990-cı illərdən etibarən ikinci dalğa feminizmin və insan hüquqları konsepsiyasının təsiri ilə daha da sürətlənmişdir. Qlobal səviyyədə qadınların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində beynəlxalq mexanizmlərin inkişafı, məsələn, 1993-cü il "Qadınlara qarşı zorakılığın aradan qaldırılması haqqında Bəyannamə"⁴⁴, insan alverini qadınlara qarşı zorakılığın bir forması kimi qəbul etməyə şərait yaratmışdır. Həmçinin, Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin ləğv edilməsi üzrə Komitə və BMT-nin İnsan Alverinə qarşı Mübarizə üzrə Protokolu da (2000-ci il Palermo Protokolu) gender məsələlərinə xüsusi yer ayırmışdır.

Gender-mərkəzli modelə görə, qadınların alverin əsas qurbanı olması təsadüfi deyil, cinsiyyətə əsaslanan sosial və iqtisadi strukturların məhsuludur. Cinsiyyətə görə əmək bölgüsü, qadınların qeyri-formal iqtisadiyyatda yüksək iştirakı, təhsilsizlik, ailə içi zorakılıq və siyasi baxımdan səlahiyyətin olmaması bu modelin

---

⁴³ Raymond J. G. Prostitution on Demand: Legalizing the Buyers as Sexual Consumers. Violence Against Women, 10 (10), Sage Publications, 2004, p.117

⁴⁴ United Nations. Declaration on the Elimination of Violence Against Women. 2004, A/RES/48/104.

təhlilində mühüm rol oynayır⁴⁵. Bu mənada, model insan alverini fərdi akt deyil, sistematik sosial bərabərsizliklərin bir ifadəsi kimi qəbul edir. Lakin gender-mərkəzli modelin tətbiqində müəyyən nəzəri və praktik məhdudiyyətlər də mövcuddur. Ən əhəmiyyətli tənqidlərdən biri, bu modelin insan alverinin digər formalarını və qurban kateqoriyalarını, xüsusilə kişi, uşaq, qeyri-ikili gender və LGBT+ fərdlərini lazımı səviyyədə əhatə etməməsidir⁴⁶. Cinsi istismarın mərkəzdə yer alması və qadın qurbanın dominant obraz kimi təqdim olunması nəticəsində insan alverinin əmək istismarı, məcburi dilənçilik, orqan ticarəti və ya məcburi nikah kimi formaları daha az görünür. Bu, hüquqi və sosial müdafiə mexanizmlərində qeyri-bərabərliyə gətirib çıxara bilər. Bundan əlavə, bu model qadınları passiv, müdafiəyə ehtiyacı olan subyektlər kimi təqdim etdiyi üçün onların iradəsini yəni, seçim və müqavimət imkanlarını nəzərdən qaçıрмаqla tənqid olunur. Feminist antropoloqlar və postkolonial tədqiqatçılar, məsələn, Laura María Agustín, bu nöqtədə "qurtuluş sənayesi" anlayışını irəli sürərək qeyd edirlər ki, bəzi yardım proqramları qadınları qurban kimi yenidən konstruksiya etməklə onların fərdi bacarıq və həyatları üzərində qərarvermə imkanlarını zəiflədir. Bu yanaşma, qurbanların cəmiyyətə reintegrasiyasını çətinləşdirir, onların psixososial gücləndirilməsini əngəlləyə bilər.

---

⁴⁵ Kempadoo K., Sanghera, J., Pattanaik B. *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives on Migration, Sex Work, and Human Rights*. Paradigm Publishers, 2005, p. vii–ix

⁴⁶ Agustín L. M. *Sex at the Margins: Migration, Labour Markets and the Rescue Industry*. Zed Books, 2007, pp. 45-47

Bununla belə, gender-mərkəzli model insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində əhəmiyyətli hüquqi və institusional dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Bu model sayəsində qadınların hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmiş proqramlar, sığınacaqlar, hüquqi yardım mərkəzləri və sosial dəstək mexanizmləri yaradılmış, istismar riski olan qadınlar üçün təhsil və məşğulluq imkanları artırılmışdır. Eyni zamanda, insan alverinin əsas səbəbləri arasında olan gender bərabərsizliyi və patriarxal normativlərin ifşası və tənqidi bu modelin ən mühüm töhfələrindən hesab edilir.

Rəqəmsallaşma bu modelin əsas tezislərini gücləndirməklə yanaşı, qadınlara qarşı istismarın yeni formalarını (onlayn zorakılıq, seksual şantaj və bədən üzərində rəqəmsal nəzarət) gündəmə gətirərək, insan alverinə dair gender əsaslı yanaşmaların daha kompleks və texnoloji çərçivədə nəzərdən keçirilməsini zəruri edir. Bir tərəfdən, rəqəmsal alətlər və onlayn platformalar qadınlara yönəlmiş istismarın miqyasını və formasını dəyişir. Xüsusilə pornoqrafiya saytları, onlayn eskort xidmətləri, sosial şəbəkələrdə təqib və şantaj, eləcə də deepfake texnologiyaları qadınların bədən və identikliyinə virtual aləmdə icazəsiz istifadəsinə şərait yaradır ⁴⁷. Bu, insan alverinin rəqəmsal formaya keçdiyini və istismarın artıq yalnız fiziki mühitlə məhdudlaşmadığını göstərir.

Digər tərəfdən, rəqəmsallaşma gender ədaləti uğrunda mübarizədə mühüm fürsətlər də yaradır. Onlayn maarifləndirmə kampaniyaları, sosial mediada ifşa (exposure) hərəkətləri (məsələn, #MeToo) və rəqəmsal feminist şəbəkələrin fəaliyyəti, qadınlara qarşı insan alveri və istismarı daha çox görünən və müzakirə olunan

---

⁴⁷ Powell, A., Stratton, G., Cameron, R. Digital Criminology: Crime and Justice in Digital Society. Routledge, 2022, p.88

məsələ halına gətirmişdir. Bu kampaniyalar, hüquqi islahatlar və dövlət siyasətlərində qadınların müdafiəsinə dair konkret dəyişikliklərə təkan verir⁴⁸.

Bundan əlavə, rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə qadın qurbanlara psixoloji dəstək, hüquqi yardım və maarifləndirici məlumatların daha sürətli və təhlükəsiz formada çatdırılması mümkündür. Onlayn hüquq xidmətləri, anonim şikayət platformaları və təcili yardım siqnalları (panic button apps) qadınların təhlükə anında yardım istəməsini və istismardan çıxış yolları tapmasını asanlaşdırır. Bu vasitələr həm də patriarxal nəzarət münasibətlərindən çıxış üçün qadınların rəqəmsal mühitdə özünü ifadə etmə və ya qərar vermə imkanını qazanmasına imkan verir. Lakin bu imkanlardan faydalanmaq üçün gender əsaslı insan alveri ilə mübarizə tədbirləri yalnız rəqəmsal vasitələrlə məhdudlaşmamalı, sosial cinsə əsaslanan zorakılığı yaradan struktur səbəblərlə də mübarizə aparmalıdır. Qadınların rəqəmsal məkanlarda təhlükəsizliyini təmin edən normativ-hüquqi çərçivələr, texnologiya şirkətləri üzərində nəzarət və gender bərabərliyinə əsaslanan maarifləndirmə siyasəti bu istiqamətdə vacib addımlardır.

İnsan alveri fenomeninin konseptual izahında mühüm yer tutan yanaşmalardan biri də **miqrasiya və sərhəd təhlükəsizliyi modelidir**. Bu model insan alverini əsasən beynəlxalq sərhədlərin və qlobal miqrasiya proseslərinin kontekstində təhlil edir və onu sərhəd təhlükəsizliyi, qeyri-qanuni miqrasiya və insan ticarəti ilə əlaqələndirir. Bu yanaşmaya görə, insan alveri yalnız fərdi cinayət aktı deyil, qloballaşmış əmək və miqrasiya bazarları, sərhəd rejimləri

---

⁴⁸ Mendes K., Ringrose J., Keller J. Digital Feminist Activism: Girls and Women Fight Back Against Rape Culture. Oxford University Press, 2019, p.64,

və dövlətlərin suverenlik siyasəti ilə sıx bağlı sistemik bir problemdir⁴⁹.

Modelin əsas yanaşma nöqtəsi insan alverinin qeyri-qanuni və təhlükəli miqrasiya yolları ilə birbaşa əlaqəli olmasıdır. Çünki bu cür şəraitdə miqrantlar qeyri-formal vasitəçilərə, o cümlədən insan alverçilərinə daha çox möhtac qalırlar. Miqrasiya və sərhəd təhlükəsizliyi yanaşması bu baxımdan insan alverini sərhədlərin qeyri-kafi idarə edilməsi və qanunsuz keçid yollarının artması ilə izah edir. Burada qurbanlar bəzən “qurban” deyil, əksinə, “təhlükəli miqrant” və ya miqrasiya qanunvericiliyini pozan subyekt kimi etikətlənir⁵⁰. Modelin hüquqi və institusional əsasları isə dövlətlərin sərhəd nəzarətinin gücləndirilməsi, vizaların sərtləşdirilməsi, deportasiya siyasəti və mühacirlərin statusuna dair tənzimləmələr üzərində qurulmuşdur. Bu çərçivədə, insan alveri ilə mübarizə tədbirləri çox zaman insan hüquqları kontekstindən çıxarılaraq, dövlət təhlükəsizliyi və suverenlik kontekstinə keçirilir. Nəticədə, insan alveri qurbanları bəzən dəstəklənəcək şəxslər yox, nəzarət altında saxlanılmalı və idarə olunmalı fərdlər kimi qəbul edilirlər ki, bu da onların hüquqi müdafiədən və sosial dəstəkdən kənar qalmasına səbəb olur. Bununla yanaşı, model miqrasiya və əmək bazarları arasındakı əlaqəni də önə çıxarır. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının tədqiqatlarında göstərildiyi kimi, işçi miqrantların hüquqi statusdan məhrum olması, əmək hüquqlarının zəif qorunması və rəsmi sənədləşmənin olmaması insan alverinə qarşı həssaslığı

---

⁴⁹ Shelley L. Human Trafficking: A Global Perspective. Cambridge University Press, 2010, pp.44-48

⁵⁰ De Genova N. Migrant “Illegality” and Deportability in Everyday Life. Annual Review of Anthropology, 31, 2002, p.423

artırır⁵¹. Bu, xüsusilə qadın və qeyri-rəsmi sektorlarda çalışan miqrantlar üçün daha aktualdır. Bütün bunlara baxmayaraq, bu model də digərləri kimi ciddi tənqidlərə də məruz qalmışdır. Əsas tənqidlərdən biri ondan ibarətdir ki, sərhəd təhlükəsizliyi yanaşması qurbanların insan hüquqları və sosial ehtiyaclarını ikinci plana keçirir, onları əsasən miqrasiya pozucusu və ya sosial yük kimi görür. Bu isə qurbanların stigmatizasiyasına⁵², səssizləşdirilməsinə və bəzən hüquq-mühafizə orqanlarının özləri tərəfindən istismara məruz qalmasına yol açır. Sərt sərhəd rejimləri, əksinə olaraq, insan alverçilərinin daha gizli və təhlükəli marşrutlara yönəlməsinə, beləliklə də qurbanların xilasedici mexanizmlərə çıxış imkanlarının azalmasına səbəb ola bilər. Bununla yanaşı, bu model dövlətlər üçün mühüm hüquqi baza da yaradır. Məsələn, beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində sərhəd nəzarəti üzrə məlumat mübadiləsi, birgə əməliyyatlar, migrant axınının idarə olunması üzrə razılaşmalar və əlaqələndirmə mexanizmləri bu modelin praktiki nəticələri kimi çıxış edir. Dövlətlər sərt miqrasiya siyasətləri ilə bir tərəfdən insan alveri şəbəkələrinin fəaliyyətini çətinləşdirər, digər tərəfdən isə miqrantların hüquqlarının pozulması riskini artırmış olurlar.

Nəticə olaraq, miqrasiya və sərhəd təhlükəsizliyi modeli insan alverini transsərhəd cinayətkarlıq və qlobal miqrasiya siyasəti çərçivəsində təhlil edir. Bu yanaşma, insan alveri ilə mübarizədə sərhəd təhlükəsizliyi və miqrasiya nəzarətinin əhəmiyyətini önə çəksə də, qurbanların hüquqi, sosial və psixoloji reabilitasiyası məsələlərini tam əhatə etmir. Bu səbəbdən model yalnız hüquq-

---

⁵¹ Andrees B., Van der Linden M. Designing Trafficking Research from a Labour Market Perspective: The ILO Experience. *International Migration*, 43(1–2), 2005, pp.79-80

⁵² Bir şəxsin və ya qrupun cəmiyyətdə mənfi damğa ilə tanınması, etiketlenməsi, ayrımcılığa məruz qalması

mühafizə yanaşması deyil, insan hüquqları, gender və sosial müdafiə modelləri ilə birgə və interdisiplinar əsasda tətbiq olunmalıdır. Yalnız, bu halda insan alveri ilə effektiv, humanist və dayanıqlı mübarizə mümkün olar.

Miqrasiya və sərhəd təhlükəsizliyi modeli, insan alverini əsasən qeyri-qanuni miqrasiya ilə əlaqələndirir və bu fenomenin qarşısının alınması üçün sərhədlərin gücləndirilməsini, sənədlərin yoxlanmasını və beynəlxalq miqrasiya nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsini prioritet kimi müəyyən edir. Bu yanaşma insan alverinin yaranmasında hüquqi statusu olmayan və ya sənədsiz şəxslərin xüsusi həssaslıq göstərdiyini vurğulayır⁵³. Rəqəmsallaşma bu modeldə ikili rol oynayır. Bir tərəfdən, biometrik nəzarət sistemləri, rəqəmsal məlumat bazaları və sərhədlərdə süni intellekt əsaslı identifikasiya texnologiyaları sayəsində miqrasiya axımlarının və şübhəli davranışların daha effektiv izlənməsi mümkün olur. Bu, dövlətlərə sərhəd nəzarətini gücləndirmək, insan alveri riskini daşıyan halları öncədən təyin etmək və qurbanların identifikasiyasını sürətləndirmək imkanı yaradır⁵⁴. Digər tərəfdən, rəqəmsal texnologiyaların qeyri-rəsmi və tənzimlənməyən istifadə sahələri, məsələn, saxta sənəd istehsal edən platformalar, qeyri-leqal miqrasiya kanallarını tanıdan onlayn forumlar və aldadıcı iş təklifləri insan alveri şəbəkələrinə hüquq sistemlərindən yan keçmək imkanı verir. Xüsusilə sosial media və mesajlaşma tətbiqləri vasitəsilə qurbanların miqrasiya arzularından sui-istifadə edilərək, onların cəlb olunması prosesi sürətlənir. Məsələn, bəzi hallarda saxta miqrasiya

---

⁵³ Achilli L. Human Smuggling and Trafficking in Times of Crisis: The Case of the Mediterranean // *Anti-Trafficking Review*, (10), 2018, p.70

⁵⁴ UNODC. Toolkit for mainstreaming human trafficking within migration and border management. United Nations Office on Drugs and Crime, 2021, p.59

məsləhətçiləri qurbanlara qanuni iş və yaşamaq icazəsi vəd edərək onları aldadır və istismara məruz qoyurlar⁵⁵.

Bundan əlavə, rəqəmsal identifikasiya boşluqları, xüsusilə sənədsiz şəxslərin hüquqi və sosial xidmətlərdən faydalana bilməməsinə səbəb olur. Bu şəraitdə insan alveri şəbəkələri üçün həmin şəxsləri istismar etmək daha asan olur, çünki onların hüquqi müdafiəyə çıxışı və öz hüquqlarını bərpa etmək imkanları son dərəcə məhduddur. Beləliklə, rəqəmsallaşma bir tərəfdən sərhəd təhlükəsizliyi və qurban müdafiəsi imkanlarını artırsa da, digər tərəfdən rəqəmsal manipulyasiya və qeyri-rəsmi texnoloji kanallar vasitəsilə insan alveri prosesini daha da “görünməz” və transsərhəd hala gətirir.

Bu səbəbdən, miqrasiya və sərhəd təhlükəsizliyi modelində rəqəmsallaşmanın imkanları yalnız texnoloji gücləndirmə kimi deyil, həm də tənzimləmə ehtiyacı olan yeni risk sahəsi kimi dəyərləndirilməlidir. Hüquqi statusdan məhrum şəxslərin rəqəmsal identifikasiyasının gücləndirilməsi, onlara təhlükəsiz və şəffaf miqrasiya yolları təqdim edilməsi, eyni zamanda onlayn miqrasiya məsləhəti sektorunun ciddi şəkildə nəzarət altına alınması bu modelin rəqəmsal transformasiyası üçün əsas şərtlərdən biridir.

1.2. İnsan alverinə qarşı mübarizənin klassik hüquqi aspektləri

İnsan alveri müasir dünyanın ən mürəkkəb və qlobal əhəmiyyət kəsb edən problemlərindən biri olaraq, həm beynəlxalq

---

⁵⁵ Latonero M. Human Trafficking Online: The Role of Social Networking Sites and Online Classifieds // Center on Communication Leadership & Policy, University of Southern California, September 1, 2011, p. 25
SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2045851> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssm.2045851>

hüququn, həm də sosial elmlərin əsas tədqiqat obyektlərindən biri kimi geniş şəkildə diqqət mərkəzindədir.

İnsan alverinin qurbanları, xüsusən qadınlar, uşaqlar və sosial baxımdan ən həssas qruplar, davamlı olaraq sistemli istismar və hüquqlarının pozulması şəraitində alver obyektinə çevrilirlər.

İnsan alveri konseptual olaraq üç əsas elementi - əməl, vasitə və məqsəd komponentlərini əhatə edir.

1. Əməl - şəxslərin işə götürülməsi, daşınması, köçürülməsi, saxlanması və ya qəbul edilməsini nəzərdə tutur. Bu, insan alveri vəziyyətinə gətirmək məqsədilə həyata keçirilən tədbirləri əhatə edir. **Əməl komponenti aşağıdakı fəaliyyətləri özündə birləşdirə bilər:**

- **işə götürmə** - fərdlərin qurban qismində tapılması və onların istismara yönləndirilməsinə sövq edilməsi;

- **nəqliyyat** - qurbanların bir məkan və ya ölkədən digərinə daşınması;

- **köçürmə** - qurbanın nəzarətinin və ya məsuliyyətinin başqa bir insan alverçisinə verilməsi;

- **sığınacaq təminatı** - qurbanların saxlanması üçün məkanın təmin olunması, tez-tez bu şərait istismara əlverişli olur;

- **qəbz** - qurbanın birbaşa və ya dolaylı yollarla ələ keçirilməsi.

vasitə - buna nail olmaq üçün güc, fırıldaqçılıq və ya məcburiyyətdən istifadəni nəzərdə tutur. Bu, qurbanları idarə etmək və ya manipulyasiya etmək üçün istifadə olunan üsullara aiddir. O, aşağıdakıları əhatə edə bilər:

- güc: fiziki zorakılıq və ya zorakılıqla hədələmə;

- fırıldaqçılıq: vəziyyətin mahiyyəti barədə qurbanları aldatmaq;

- məcburetmə: qurbanları idarə etmək üçün psixoloji təzyiç, manipulyasiya və ya hədələrdən istifadə etmək;

- oğurluq: insanı öz iradəsinə zidd olaraq götürmək;

- gücdən sui-istifadə və ya zəiflik: kiminsə immiqrasiya statusu, maliyyə vəziyyəti və ya sosial dəstəyin olmaması kimi zəiflik mövqeyindən istifadə etmək.

Nəticə etibarilə, insan alverinin əsas məqsədi istismardır, bu isə cinsi istismar, məcburi əmək və digər məcburi qulluq formalarında özünü göstərə bilər:

- cinsi istismar: fahişəlik, məcburi cinsi aktlar və ya cinsi istismarın digər formaları;

- məcburi əmək: kimisə öz iradəsi əleyhinə, çox vaxt istismar şərtləri altında və lazımı təzminat almadan işləməyə məcbur etmək;

- köləlik və ya köləliyə bənzər təcrübələr: buraya məcburi köləlik, borc köləliyi və məcburi əməyin digər formaları daxildir;

- orqanların çıxarılması: orqan toplamaq məqsədi ilə insan alveri;

- məcburi cinayət: cibgiriçlik, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi və ya digər cinayət fəaliyyəti məqsədi ilə insan alveri.

İnsan alveri probleminin dərinliyi və davamlılığını anlamaq üçün onu təkcə hüquqi prizmadan deyil, həm də sosial, iqtisadi, etik müstəvidə təhlil etmək zəruridir.

İnsan alverinin yalnız hüquqi və ya sosial aspektlə məhdudlaşdırılmış izahı onun səbəblərini və nəticələrini tam şəkildə əhatə edə bilməz. Bu səbəbdən mövzuya yanaşmada kompleks və çoxşaxəli konseptual baxış tələb olunur. İnsan alverinin konseptual aspektlərinin sistemli təhlili həm bu fenomenin nəzəri mahiyyətinin dəqiq müəyyənləşdirilməsi, həm də praktik qarşısının alınma

strategiyalarının effektiv şəkildə istiqamətləndirilməsi baxımından əhəmiyyət kəsb edir. Məhz bu məqsədlə, insan alverinin müxtəlif konseptual elementlərini ayrı-ayrılıqda təhlil etməklə, onun çoxölçülü xarakterini daha dolğun şəkildə izah etməyə çalışmışıq.

1. Hüquqi aspekt

Qeyd etdiyimiz kimi, insan alveri hüquqi kateqoriyada təkcə cinayət deyil, insan hüquqlarının sistemli pozuntusudur. Hüquqi baxımdan onun mahiyyəti uzun müddət ərzində əsasən cinayət kimi qiymətləndirilsə də, son dövrlərdə bu fenomenin daha dərin struktur səbəbləri və hüquqi nəticələri araşdırılmağa başlanılmışdır. Artıq bir çox hüquqşünas, sosioloq və insan hüquqları fəalları hesab edirlər ki, insan alveri təkcə ayrı-ayrı şəxslərin törətdiyi cinayət deyil, həm də cəmiyyətin quruluşunda sosial, siyasi və iqtisadi sahələrdə mövcud olan sistemli zorakılıqdır. Bu cür yanaşma insan alveri ilə mübarizədə hüququn nəyi hədəf almalı olduğu barədə vacib suallar ortaya çıxarır: hüquq yalnız bu cinayəti törədən şəxsi cəzalandırmalıdır, yoxsa insan alverinə şərait yaradan və bəzən bu cinayətə göz yuman sosial və institusional münasibətləri də nəzərə almalıdır?

Ənənəvi hüquqi yanaşmalarda insan alveri cinayət hüququnun predmeti kimi dəyərləndirilmişdir. BMT-nin Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Konvensiyasına əlavə olunmuş 2000-ci il tarixli Palermo Protokolu bu yanaşmanı beynəlxalq səviyyədə normativləşdirmişdir. Həmin sənədə görə, insan alveri şəxs(lər)in zor, təhdid, aldadılma və digər üsullarla istismar məqsədilə cəlb edilməsi, nəqli, saxlanması və ya qəbul olunması kimi

müəyyənləşdirilir⁵⁶. Bu anlayışda insan alveri konkret şəxslərin və ya qrupların hüququ pozması kimi təqdim olunur, hüququn qoruyucusu isə dövlətin özüdür. Hüquq sistemi burada passiv və neytral vasitə kimi çıxış edir: hüquq pozulur, pozan cəzalandırılır, hüquq bərpa olunur. Bu modeldə hüququn tətbiqi əsasən repressivdir, yəni pozuntuya qarşı cəza tədbirləri görülür və hüquqi sabitlik bərpa olunmağa çalışılır, lakin bu hüquqi çərçivə insan alverinin sosial köklərini və davamlılığını izah edə bilmir. Əgər insan alveri yalnız fərdi aktdırsa, niyə bu əməl, eyni strukturlar daxilində davamlı və ardıcıl baş verir? Niyə bu cinayət növü əsasən qadınlara, miqrantlara, yoxsullara, etnik və dini azlıqlara qarşı yönəlir? Bu suallar insan alverinin sadəcə hüququn pozulması deyil, həm də hüququn özünün bəzən zorakı strukturun bir hissəsi olduğunu göstərir. Məsələn, “struktur zorakılıq”⁵⁷ anlayışı ilk dəfə Johan Galtung tərəfindən təqdim olunmuşdur. Zorakılıq yalnız fiziki deyil, həm də institusional və sosial münasibətlər vasitəsilə həyata keçirilən proses kimi başa düşülməlidir⁵⁸. Bu anlayışda hüquq bəzən öz zəruri funksiyasını – ədaləti təmin etmək əvəzinə, əksinə, istismarı legitimləşdirən vasitəyə çevrilə bilər.

Məhz bu səbəbdən çağdaş tədqiqatçılar, o cümlədən, A.Gallagher, insan alverinin tənzimlənməsi üçün tətbiq olunan hüquqi mexanizmləri tənqid edir və onların insan hüquqlarının

---

⁵⁶ United Nations. Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 2000. Article 3, p. 2.

⁵⁷ insanlara birbaşa zərər verilməyə də, onların təhsil, səhiyyə, təhlükəsizlik və rifah hüquqlarından məhrum olmasına səbəb olan ədalətsiz sistem və quruluşlardır. Bu zorakılıq forması görünməzdir, çünki o, normal və qanuni sosial nizam formasında qəbul edilir

⁵⁸ Galtung J. Violence, Peace, and Peace Research. Journal of Peace Research, 1969, Volume 6(3), p. 171 <https://doi.org/10.1177/002234336900600301>

qorunmasında yetərli olmadığını bildirir. Daha sonra o, qeyd edir ki, insan alveri təkcə cinayətkarlıq problemi deyil, həm də dövlətlərin, korporativ strukturların və transmilli əmək bazarının istehsal etdiyi sosial-iqtisadi şəraitin nəticəsidir. Cinayət hüququ isə bu struktur səbəblərə toxunmadan, sadəcə nəticə ilə mübarizə aparır⁵⁹. Bu yanaşma nəticəsində insan alverinə şərait yaradan bir çox amillər, məsələn, qeyri-rəsmi əmək münasibətləri, miqrasiya qaydalarındakı problemlər, cinslərə ayrı-seçkilik formasında yanaşma və əmək qanunlarının zəifliyi tez-tez hüquqi müzakirələrdə nəzərə alınmır.

İnsan alverinin yalnız cinayət hüququ çərçivəsində tənzimlənməsi eyni zamanda hüquqi məsuliyyəti məhdudlaşdırır. Əgər bu fenomen struktur zorakılıqdırsa, yalnız fərdlərin deyil, həm də dövlətlərin və təşkilatların məsuliyyət daşımaya çıxır. BMT İnsan Hüquqları Şurasının 2016-cı il tarixli xüsusi məruzəsində qeyd olunur ki, dövlətlərin insan alveri ilə mübarizədə hüquq-mühafizə yanaşmasından əlavə, sosial müdafiə, gender bərabərliyi və iqtisadi islahatlar həyata keçirmək vəzifəsi var⁶⁰. Bu baxış insan alverini təkcə hüquq pozuntusu deyil, həm də sosial ədalətsizliklərin nəticəsi kimi dəyərləndirir.

İnsan alverinin hüquqi aspektləri onun tərifindən başlayaraq, istismar məqsədlərinə, məcburiyyət və nəzarət üsullarına, qurbanların hüquqlarının qorunmasına, cinayət kimi qiymətləndirilməsinə və beynəlxalq əməkdaşlıq zərurətinə qədər geniş və sistemli çərçivədə formalaşır. Qanunvericilik insan alverini zor tətbiqi, hədələmə, dələduzluq, aldatma və vəzifə

---

⁵⁹ Gallagher A. T. The International Law of Human Trafficking. Cambridge University Press, 2010, pp.103–104

⁶⁰ UN Human Rights Council. Report of the Special Rapporteur on trafficking in persons, especially women and children, A/HRC/32/41,2016, p. 9.

səlahiyyətlərinin sui-istifadəsi kimi müxtəlif vasitələrlə şəxslərin işə götürülməsi, daşınması və istismarı kimi əməllər vasitəsilə törədilən ağır hüquq pozuntusu kimi müəyyən edir. Bu hüquq pozuntusunun əsas məqsədləri cinsi istismar, məcburi əmək, köləlik və ya orqanların çıxarılmasıdır.

İnsan alveri cinayət xarakterli hərəkət olduğuna görə qanunvericilik bu əmələ yol verən şəxslər üçün ciddi cəza tədbirləri nəzərdə tutur. Bununla yanaşı, insan alverinin transmilli xarakter daşması bu fenomenə qarşı beynəlxalq səviyyədə əməkdaşlıq və əlaqələndirilmiş mübarizə aparılmasını zəruri edir. BMT-nin İnsan Alverinə qarşı Protokolu və digər beynəlxalq hüquqi sənədlər bu əməkdaşlığın əsas normativ bazasını təşkil edir və dövlətlərin insan alveri ilə mübarizə sahəsində daşdığı məsuliyyət və öhdəlikləri müəyyənləşdirir. Buna görə də, insan alverinə qarşı mübarizə yalnız milli qanunvericilik çərçivəsində aparılmamalı, beynəlxalq hüquq normaları və çoxtərəfli əməkdaşlıq mexanizmləri ilə də dəstəklənməlidir ki, bu da qurbanların hüquqlarının effektiv müdafiəsini və təqsirli şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunmasını təmin etsin. Əgər hüquq, əgər adekvat transformasiyaya məruz qalmazsa, rəqəmsal platformalarda baş verən istismarı legitimləşdirən vasitəyə çevrilə bilər.

Rəqəmsallaşmanın gətirdiyi yeni imkanlar məsələn, “dark web”, şifrələnmiş mesajlaşma tətbiqləri, sosial şəbəkə platformalarında gizli işəgötürmə üsulları, fırladaqçı vakansiyalar insan alverinin əhatə dairəsini genişləndirmiş və hüququn ənənəvi cavabvermə mexanizmlərini sınağa çəkmişdir. Məhz bu səbəbdən çağdaş tədqiqatçılar, o cümlədən A. Gallagher, insan alverinin tənzimlənməsi üçün tətbiq olunan hüquqi mexanizmləri tənqid edir

və onların insan hüquqlarının rəqəmsal dövrdə qorunmasında yetərli olmadığını bildirir. Gallagher qeyd edir ki, insan alveri tək cə cinayətkarlıq problemi deyil, həm də dövlətlərin, korporativ strukturların və rəqəmsallaşan əmək bazarının istehsal etdiyi sosial-iqtisadi şəraitin nəticəsidir⁶¹. Cinayət hüququ isə bu struktur və texnoloji səbəblərə toxunmadan, sadəcə nəticə ilə mübarizə aparır.

Rəqəmsal mühitin təmin etdiyi anonimlik və yüksək kommunikasiya sürəti insan alverinə şərait yaradan amilləri daha da gücləndirir. Xüsusilə, qlobal əmək bazarlarında yayımlanan onlayn elanlar vasitəsilə qadınların və gənclərin saxta iş təklifləri ilə aldadılması, izlənməsi və nəticədə istismara məruz qalması halları artmaqdadır. Belə bir kontekstdə hüquq yalnız hüquq pozuntusunun nəticələrinə yönəlməməli, eyni zamanda rəqəmsal platformaların hüquqi tənzimlənməsi məsələsini də nəzərdən keçirməlidir.

İnsan alverinin sırf cinayət hüququ çərçivəsində tənzimlənməsi məsuliyyətin miqyasını məhdudlaşdırır. Əgər bu fenomen struktur xarakterli və rəqəmsal zorakılıq kontekstində qiymətləndirilsə, o zaman məsuliyyət tək cə fərdlərlə məhdudlaşmır, dövlətlərin, texnologiya şirkətlərinin və digər korporativ subyektlərin rolu da hüquqi qiymətləndirməyə cəlb olunmalıdır. BMT-nin İnsan Hüquqları Şurası tərəfindən 2016-cı ildə təqdim olunan xüsusi məruzədə də vurğulanmışdır ki, dövlətlər insan alveri ilə mübarizədə yalnız hüquq-mühafizə tədbirləri ilə kifayətlənməməli, eyni zamanda rəqəmsal platformaların məsuliyyətini tənzimləməli, sosial müdafiə mexanizmlərini

---

⁶¹ Gallagher A. T. The International Law of Human Trafficking. Cambridge University Press, 2010, 596 p., p.174

gücləndirməli və gender bərabərliyi sahəsində institusional islahatlar həyata keçirməlidirlər⁶².

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin *Rantsev v. Kipr və Rusiya* işi bu kontekstdə mühüm presedent xarakteri daşıyır. Məhkəmə həmin qərarında qeyd etmişdir ki, dövlətlər insan alveri ilə mübarizə sahəsində tək-cə hüquqi tənzimləmə ilə kifayətlənməməli, həm də insan alverinin qurbanlarının effektiv şəkildə müdafiəsi və texnoloji vasitələrin istismar məqsədilə istifadəsinin qarşısının alınması istiqamətində fəal və qabaqlayıcı tədbirlər həyata keçirməlidirlər. Bu yanaşma dövlətlərin pozitiv öhdəliklərini yalnız hüquq-mühafizə müstəvisində deyil, həm də sosial və texnoloji sahələrdə genişləndirmə zərurətini ortaya qoyur⁶³. Daha sonra *Siliadin v. Fransa işi* insan alveri və məcburi əmək formalarının insan ləyaqətinə yönəlmiş fundamental bir pozuntu olduğunu təsdiqləyən əlamətdar qərarlardan biri kimi çıxış edir. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi bu iş üzrə qəbul etdiyi qərarla vurğulamışdır ki, hüquq tək-cə pozitiv normativ çərçivə ilə məhdudlaşmamalı, eyni zamanda insan ləyaqətinə əsaslanan natural hüquq prinsiplərini də özündə ehtiva edən müdafiə mexanizmi kimi fəaliyyət göstərməlidir. Bu yanaşma hüququn formal qaydalar toplusu olmaqdan kənara çıxaraq, insanın təməl hüquq və azadlıqlarının qorunmasında əxlaqi və universal əsaslara söykənməsinin vacibliyini ön plana çəkir⁶⁴. Bu hüquqi yanaşmaların

---

⁶² United Nations Human Rights Council. Report of the Special Rapporteur on trafficking in persons, especially women and children, A/HRC/32/41, 2016

⁶³ *Rantsev v. Cyprus and Russia*, App. No. 25965/04, Judgment of 7 January 2010, European Court of Human Rights (ECHR), p.284–287

⁶⁴ *Siliadin v. France*, App. No. 73316/01, Judgment of 26 July 2005, European Court of Human Rights (ECHR), p. 112–117.

hər biri insan alverinə qarşı mübarizənin məqsəd və vasitələrini fərqli hüquq fəlsəfəsi və institusional çərçivədə müəyyən edir.

Klassik cinayət-hüquq yönümlü yanaşmada əsas məqsəd insan alverini törədən şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması və cəzalandırılmasıdır. Alternativ yanaşmada isə diqqət istismarın meydana çıxmasına şərait yaradan sosial-iqtisadi və institusional amillər, o cümlədən rəqəmsal texnologiyaların istismar məqsədilə istifadəsinin qarşısının alınmasına və hüquqi sistemin daha inklüziv və insan hüquqlarına əsaslanan şəkildə transformasiyasına yönəldilir. Belə yanaşma təkcə hüquqi mexanizmləri deyil, həm də siyasi iradəni, institusional və texnoloji islahatları, sosial ədalət prinsiplərini və normativ dəyişiklikləri əhatə etməlidir.

İnsan alverinin hüquqi aspektləri onun terminoloji müəyyənliyindən başlayaraq, istismarın formalarına (cinsi istismar, məcburi əmək, köləlik, orqan çıxarılması), məcburiyyət və nəzarət vasitələrinə (zor tətbiqi, hədələmə, aldatma, vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə, rəqəmsal manipulyasiya), qurbanların hüquqlarının müdafiəsinə və beynəlxalq əməkdaşlıq mexanizmlərinə qədər geniş və çoxsahəli hüquqi çərçivədə formalaşır. Müasir qanunvericilik insan alverini yalnız ənənəvi zorakı vasitələrlə deyil, həm də rəqəmsal texnologiyalardan sui-istifadə yolu ilə törədilən transmilli və sistemli hüquq pozuntusu kimi tanıyır.

İnsan alverinin cinayət xarakterli olduğu üçün milli qanunvericilik bu əməlləri törədən şəxslər barəsində ciddi cəza tədbirlərinin tətbiqini nəzərdə tutur. Bununla yanaşı, bu fenomenin transmilli və şəbəkə əsaslı mahiyyəti onunla mübarizənin yalnız milli səviyyədə deyil, eyni zamanda beynəlxalq miqyasda hüquqi

əməkdaşlıq və koordinasiya olunmuş fəaliyyət çərçivəsində həyata keçirilməsini zəruri edir. Bu kontekstdə, BMT-nin Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Konvensiyasına əlavə edilmiş İnsan Alverinə qarşı Protokol (2000) və Avropa Şurasının İnsan Alverinə qarşı Mübarizə Konvensiyası (2005) beynəlxalq əməkdaşlığın hüquqi əsasını təşkil edən əsas normativ sənədlər kimi çıxış edir. Lakin bu sənədlərin real təsirliliyinə nail olmaq üçün onların məzmunu və tətbiq mexanizmləri çağdaş dövrün tələblərinə, xüsusilə də rəqəmsal mühitdə yaranan yeni istismar formalarına uyğunlaşdırılmalı və müvafiq hüquqi çərçivə rəqəmsal sübutların toplanması, onlayn istismarın aşkarlanması və qabaqlanması üçün zəruri olan müasir texnoloji vasitələrlə dəstəklənməlidir.

Sosial aspekt: Struktur zorakılıq və marjinallaşma

İnsan alverinə sosial aspektdən yanaşma bu fenomenin yalnız fərdi qurbanlar üzərindəki təsirləri ilə məhdudlaşmır, həmçinin cəmiyyətin bu cinayətə münasibəti, sosial institutların rolu və insan alverinin yayılmasına şərait yaradan struktur amillər də əsas nəzər nöqtəsinə çevrilir. Burada xüsusilə *struktur zorakılıq və sosial marjinallaşma* anlayışları ön plana çıxır. Britaniyalı alim Kamala Kempadoo qeyd edir ki, insan alverinin qurbanları cəmiyyətdə tez-tez "günahkar" obrazı ilə eyniləşdirilərək, ictimai damğalanmaya məruz qalırlar. Bu yanaşma isə onların hüquqlarının müdafiəsi, sosial bərpa və reabilitasiyası üçün ciddi maneələr yaradır. Beləliklə, sosial siyasət və hüquqi çərçivə birgə şəkildə həm qurbanların qorunmasına, həm də cəmiyyətin bu məsələyə dair şüur səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəldilməlidir⁶⁵.

---

⁶⁵ Kempadoo K. Trafficking and prostitution reconsidered: New perspectives on migration, sex work, and human rights. Routledge, 2005, p.vii

İnsan alverinin sosial aspektləri Norveç alimi, Galtungun “struktur zorakılıq” anlayışı vasitəsilə daha dərinəndən araşdırılmış və bu yanaşma, sistemli sosial və iqtisadi bərabərsizliklərin, eləcə də güc strukturlarının insan hüquqları pozuntularına necə zəmin yaratdığını göstərmişdir⁶⁶. Burada zorakılıq yalnız fiziki deyil, həm də sosial institutlar vasitəsilə həyata keçirilən sistematik istismardır. Qadınların və uşaqların disproporsional şəkildə qurban olması⁶⁷, bu struktur zorakılığın patriarxal və gender əsaslı xarakterə malik olduğunu göstərir.

İstənilən ölkədə olduğu kimi, Azərbaycanda da erkən nikahlar, məcburi miqrasiya, təhsilə çıxış imkanlarının məhdudluğu və ailədaxili zorakılıq insan alverinin yaranması üçün əlverişli sosial şərait formalaşdırır. Bu hallarda məsələ çox zaman fərdi seçimdən deyil, mövcud sosial-mədəni kontekstdə formalaşmış struktur determinantlardan qaynaqlanır. İnsan alverinin qurbanları əksər hallarda ailə və icma əlaqələrindən zorla təcrid edilir ki, bu da yalnız onların psixososial durumuna mənfi təsir göstərməklə kifayətlənmir, eyni zamanda ailə institutunun zəifləməsinə və sosial bütövlüyün pozulmasına səbəb olur⁶⁸. Ailə institutunun funksional bütövlüyünün pozulması nəticəsində həm insan alverinin qurbanları, həm də onların ailə üzvləri dərin emosional və sosial travmalarla üz-üzə qalırlar. Bu vəziyyət uzunmüddətli sosial narahatlıqların yaranmasına, cəmiyyətdə qarşılıqlı etimadın zəifləməsinə və fərdlər

---

⁶⁶ Smith, A., Lee, K. Structural violence and human trafficking: Exploring the socio-economic roots. *International Journal of Social Justice*, 29 (1), 2023, Bangladesh, p.45-67.

⁶⁷ United Nations Office on Drugs and Crime. *Global Report on Trafficking in Persons 2022*. United Nations. p.91

⁶⁸ Zimmerman, C., Hossain, M., Yun, K., Roche, B., Morison, L., & Watts, C. The health of trafficked women: A survey of women entering posttrafficking services in Europe. *American Journal of Public Health*, 2006, 96(4), p.8

arasında sosial təcridin genişlənməsinə səbəb olur. Qurbanların ictimai mühitdə stigmatizasiyaya məruz qalması isə onların cəmiyyətə reinteqrasiyasını əngəlləyən əsas sosial baryerlərdən biri kimi çıxış edir. Sosial elmlərdə “stigma” anlayışı müəyyən fərdin və ya qrupun sosial normativlərdən kənar qəbul edilərək cəmiyyətdən ayrı-seçkilik, təhqir və təcrid yolu ilə uzaqlaşdırılmasını ifadə edir. İnsan alverinin qurbanları kontekstində bu, çox vaxt onların həm cəmiyyət, həm də ailə tərəfindən dolayısı və ya açıq şəkildə təqsirləndirilməsi, günahlandırılması və nəticədə ikinci dərəcəli sosial statusla damğalanması formasında təzahür edir⁶⁹. Bu sosial münasibət zərərçəkənlərin öz haqlarını müdafiə etməsinə, hüquqi yardım axtarmasına və sosial xidmətlərdən yararlanmasına mane olur. Gender aspektindən yanaşdıqda, insan alveri fenomenində qadınlar və uşaqlar ən yüksək risk qrupuna daxil olan əhali kateqoriyalarından birini təşkil edir. Bu risk əsasən sosial və mədəni stereotiplərdən, eləcə də patriarxal cəmiyyətlərdə hökm sürən struktur gender bərabərsizliyindən qaynaqlanır. Qadınların aşağı sosial statusu, iqtisadi asılılığı və qərarvermə proseslərindən kənar qalması insan alverinin yayılması üçün əlverişli şərait yaradır. Eyni zamanda, insan alveri qadınlara qarşı gender əsaslı zorakılığın ən ekstremal forması kimi çıxış edir və onların həm cəmiyyətdə, həm də ailə daxilində fundamental hüquqlardan məhrum edilməsinin bariz nümunəsinə çevrilir. Bu proses yalnız fərdi qurbanlara yönəlmiş bir təhlükə olmaqla kifayətlənmir, həm də cəmiyyətin ümumi sosial bərabərliyini və sosial ədalət prinsiplərini ciddi şəkildə pozur. Yoxsulluq, işsizlik, təhsilə çıxış imkanlarının məhdudluğu və

---

⁶⁹ Goffman E. Stigma: Notes on the management of spoiled identity. Prentice-Hall, 1963, p.11-12

sosial müdafiə sistemlərinin zəifliyi insan alverinin struktur səbəbləri kimi çıxış edir. Bu amillər, xüsusilə də iqtisadi cəhətdən zəif və sosial baxımdan həssas mühəddə, insan alveri şəbəkələrinin fəaliyyət imkanlarının genişlənməsinə və daha çox insanın istismara qarşı həssas vəziyyətə düşməsinə səbəb olur. Belə şəraitdə insanlar daha yaxşı həyat şəraitinə nail olmaq ümidi ilə yüksək riskli qərarlar verməyə məcbur qalır və bu da onları potensial qurbanlara çevirir. Digər tərəfdən, dövlət qurumları və vətəndaş cəmiyyəti institutları tərəfindən insan alveri qurbanlarının hüquqlarının müdafiəsi, sosial reabilitasiya və reintegrasiya proseslərinin yetərincə effektiv şəkildə həyata keçirilməməsi, bu cinayət formasının davamlılığını təmin edən əsas institusional çatışmazlıqlardan biri kimi çıxış edir⁷⁰.

İnsan alveri qurbanlarının psixoloji və sosial reabilitasiyası bu sahədə mübarizənin əsas komponentlərindən biri olaraq xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Qurbanların əksəriyyəti posttravmatik stress pozuntusu (PTSP), depressiya, sosial təcrid, habelə insanlara və institusiyalara qarşı dərin etimadsızlıq kimi ciddi psixososial problemlərlə üzləşirlər. Bu hallar onların emosional rifahına və həyat keyfiyyətinə mənfi təsir göstərməklə yanaşı, cəmiyyətə reintegrasiya prosesini də əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşdirir⁷¹. Psixoloji dəstək və sosial xidmətlərə çıxış imkanlarının məhdudluğu, insan alveri qurbanlarının yeni həyat qurmaq, emosional sabitliyə nail olmaq və cəmiyyətin aktiv üzvünə çevrilmək imkanlarını ciddi şəkildə məhdudlaşdırır. Bu vəziyyət, insan alverinin təkə cinayət-hüquqi

---

⁷⁰ UNODC. Global report on trafficking in persons. United Nations Office on Drugs and Crime, 2014, p.5

⁷¹ Zimmerman C., Hossain, M., Yun, K., Roche, B., Morison, L., & Watts, C. The health of trafficked women: A survey of women entering posttrafficking services in Europe. American Journal of Public Health, 2006, 96(4), p.16, 17, 21

deyil, eyni zamanda dərinləşmiş sosial və institusional problem kimi mövcud olduğunu bir daha təsdiqləyir.

Cəmiyyətin insan alverinə münasibəti bu fenomenə qarşı mübarizənin sosial aspektlərinin mühüm tərkib hissəsini təşkil edir. Norveçli tədqiqatçı Guri Tyldum-un vurğuladığı kimi, ictimaiyyətin insan alveri barədə məlumatlandırılması həm potensial qurbanların müdafiəsi, həm də cəmiyyətin bu problemi kifayət qədər ciddiyyə alması baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır⁷². Bu məqsədlə həyata keçirilən sosial kampaniyalar, maarifləndirici təhsil proqramları və kütləvi informasiya vasitələri vasitəsilə insan alverinin səbəbləri və fəsadları barədə məlumatın yayılması, cəmiyyətin bu cinayətə qarşı kollektiv mübarizə ruhunu gücləndirir və ictimai müdafiə mexanizmlərinin formalaşmasına töhfə verir.

Nəticə etibarilə, insan alverinin sosial aspektləri onun hüquqi və iqtisadi nəticələrindən daha mürəkkəb və çoxşaxəli xarakter daşıyır. Bu problemin effektiv şəkildə həlli yalnız hüquqi tədbirlərlə deyil, eyni zamanda sosial strukturların gücləndirilməsi, gender bərabərliyinin təmin edilməsi, sosial müdafiə sistemlərinin təkmilləşdirilməsi və cəmiyyətin geniş miqyasda maarifləndirilməsi ilə mümkündür. İnsan alveri qurbanlarının sosial bərpası istiqamətində psixoloji, hüquqi və sosial dəstək proqramlarının gücləndirilməsi isə dayanıqlı və inklüziv sosial inkişafın mühüm şərtlərindən biri kimi çıxış edir.

Müasir dövrdə insan alveri qurbanlarının psixoloji və sosial reabilitasiyası xüsusi çağırış olaraq qalmaqdadır. Qurbanlar adətən posttravmatik stress pozuntusu (PTSP), depressiya, sosial təcrid,

---

⁷² Tyldum G. Limitations in research on human trafficking. *International Migration*, 2010, 48(5), pp. 1-14.

etimadsızlıq və travma sonrası uyğunlaşma çətinlikləri ilə üzləşirlər ki, bu da onların həyat keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə aşağı salır və cəmiyyətə reintegrasiyasını çətinləşdirir.

Rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı ilə bu problemlər daha da dərinləşə bilər, çünki istismar təcrübələrinin izləri çox zaman onlayn məkanda qalıcı olur. Məsələn, sosial şəbəkələrdə yayılan şəxsi məlumatlar və istismar görüntüləri qurbanların anonimliyini pozur, onların sosial reabilitasiyasına mane olur və psixoloji sağalma prosesinə uzunmüddətli mənfi təsir göstərir⁷³.

Rəqəmsallaşma bəzən insan alveri qurbanlarının təqib olunması və onlara qarşı təzyiqlərin davam etdirilməsi üçün vasitə kimi istifadə olunur. Belə hallarda, keçmiş istismarçılar qurbanları onlayn mühitdə izləyir və şantaj edirlər ki, bu da onların davamlı qorxu və narahatlıq vəziyyətində qalmasına, sosial əlaqələrdən uzaqlaşmasına səbəb olur. Bundan əlavə, xüsusilə rəqəmsal texnologiyalara çıxış imkanlarının məhdud və qeyri-bərabər olduğu regionlarda psixoloji dəstək və sosial xidmətlərə çatımlılığın aşağı olması, qurbanların bərpa prosesini daha da çətinləşdirir⁷⁴. Eyni zamanda, rəqəmsallaşma insan alverinə qarşı sosial reaksiyaların formalaşmasında mühüm rol oynayır. Norveçli tədqiqatçı Guri Tyldumun vurğuladığı kimi, insan alverinə qarşı həyata keçirilən ictimai məlumatlandırma kampaniyaları qurbanların müdafiəsinin gücləndirilməsi və cəmiyyətin bu cinayətə qarşı həssaslığının

---

⁷³ UNODC. Global Report on Trafficking in Persons 2020. United Nations Office on Drugs and Crime, 2021, p.89

⁷⁴ Gallagher A.N., Pearson E. The High Cost of Freedom: A Legal and Policy Analysis of Shelter, 2010, p.28-29

artırılması baxımından həlledici əhəmiyyətə malikdir⁷⁵. Bu kontekstdə, rəqəmsal platformalar - sosial media, veb-saytlar və onlayn təhsil vasitələri maarifləndirmə və hüquqi bilgiləndirmə sahəsində geniş imkanlar yaradır. Onlayn kampaniyalar vasitəsilə ictimaiyyət insan alverinin fəsadları və qurbanların real həyat hekayələri barədə məlumatlandırılı, həmrəylik nümayiş etdirə və yardım təşəbbüslərinə cəlb edilə bilər. Bununla yanaşı, rəqəmsal informasiya axınında yanlış və zərərli narrativlərin yayılması sosial baxımdan ciddi təhlükə mənbəyidir. Qurbanların stiqmatizasiyası, istismarın normallaşdırılması və cəmiyyətin biganə münasibəti bəzən sosial şəbəkələrdə yayılan təhqiramiz şərhələrlə daha da dərinləşir. Nəticədə, rəqəmsal mühit yalnız sosial müdafiə imkanları yaratmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda yeni risk sahələrinin formalaşmasına da səbəb olur.

Nəticə etibarilə, insan alverinin sosial aspektləri onun hüquqi və iqtisadi nəticələrindən daha mürəkkəb və çoxşaxəlidir. Bu problemin həlli sosial strukturların möhkəmləndirilməsi, gender bərabərliyinin təmin olunması, effektiv sosial müdafiə mexanizmlərinin yaradılması və ictimaiyyətin sistemli şəkildə maarifləndirilməsi ilə mümkündür. Rəqəmsallaşma bu istiqamətdə həm imkanlar, həm də risklər daşıyır. İnsan alveri qurbanlarının sosial reabilitasiyası üçün psixoloji, hüquqi və sosial dəstək proqramları rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə daha əlçatan edilməli, eyni zamanda onların rəqəmsal təhlükəsizliyi təmin olunmalıdır. Yalnız bu şərtlər altında texnologiyalar cəmiyyətlərin

---

⁷⁵ Tyldum G. Limitations in Research on Human Trafficking // International Migration, Vol. 48, Issue 5 (2010), pp. 1–13., p.1

davamlı sosial inkişafına və qurbanların layiqli həyata dönüşünə real töhfə verə bilər.

İqtisadi aspekt: kapitalizmin qaranlıq sferası

İnsan alveri müasir dünyanın ən qaranlıq və ziddiyyətli iqtisadi fenomenlərindən biri kimi qlobal kapitalist sistemin yaratdığı struktur bərabərsizliyin, qeyri-bərabər inkişaf modellərinin və marginal əmək bazarının⁷⁶ nəticəsi olaraq meydana çıxır. Bu proses qlobal iqtisadiyyatın kənarında yaşayan milyonlarla insanın sadəcə həyatda qalmaq üçün ən fundamental hüquqları - əmək, təhlükəsizlik və azadlıq hüququnu satmağa məcbur olduğunu göstərir. Kapitalizmin sərbəst bazar prinsiplərinə əsaslanan strukturu insanı yalnız istehsal vasitəsi kimi qəbul etməklə onun insanlıq ləyaqətini və hüquqi subyektivliyini ikinci plana keçirir. Buna görə də insan alveri təkcə cinayət hüququ çərçivəsində deyil, həm də iqtisadi təhlil və struktur təhlilinin predmeti olmalıdır.

İnsan alveri kapitalist iqtisadiyyatın görünməyən, lakin böyükmiqyaslı sektorlarından biridir. Qlobal səviyyədə insan alveri sənayesi ildə təxminən 150 milyard dollar dəyərində qanunsuz gəlir əldə edir ki, bunun da böyük hissəsi əmək istismarına əsaslanır⁷⁷. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının hesablamalarına görə, bu məbləğin təxminən 99 milyardı kommersiya məqsədli cinsi istismardan, 51 milyardı isə zorakı əmək istismarından əldə edilir⁷⁸. Bu rəqəmlər göstərir ki, insan alveri yalnız humanitar böhran olmaqla kifayətlənmir, həm də müasir iqtisadi sistemin dərin və ayrılmaz

---

⁷⁶ Aşağı əmək haqqı və zəif iş şəraiti

⁷⁷ International Labour Organization. Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage. Geneva 2017, p.15

⁷⁸ International Labour Organization. Profits and Poverty: The Economics of Forced Labour, Geneva, 2014,p.13-15

tərkib hissəsini təşkil edir. İnsan alveri qeyri-formal əmək bazarının əsas dayaqlarından biri kimi fəaliyyət göstərir. Bu reallıq, fransız iqtisadçısı Thomas Pikettinin iqtisadi bərabərsizliklə bağlı irəli sürdüyü struktur problemlərlə səsleşir, yəni, insan alveri sərvətin toplanması və əmək istismarının qeyri-bərabər paylanması ilə bağlı mürəkkəb iqtisadi proseslərin ayrılmaz elementi kimi dəyərləndirilir⁷⁹.

Kapitalist sistemdə əmək bazarının qeyri-rəsmi və tənzimlənməyən seqmentləri - kənd təsərrüfatı, tikinti, məişət xidməti və seksual xidmətlər sahəsi insan alverinə ən çox açıq sahələrdən hesab olunur. Bu sahələrdə əməkhaqqı aşağı səviyyədədir, sosial müdafiə mexanizmləri ya mövcud deyil, ya da formal xarakter daşıyır, nəzarət sistemləri isə ya zəif fəaliyyət göstərir, ya da korrupsiyalaşmışdır. Müasir kapitalizmin transmilli mərhələsində korporasiyalar istehsal və xidmət xərclərinin aşağı olduğu regionlara köçərək mənfəəti maksimum səviyyəyə çatdırmağa çalışırlar. Lakin bu proses yerli əmək bazarları ilə insan alveri şəbəkələri arasında kompleks və çoxşaxəli əlaqələrin yaranmasına səbəb olur.

Kapitalizmin sərhədsiz mənfəət hədəfi qanunsuz bazarların genişlənməsi ilə müşayiət edilir. İnsan alveri sahəsində fəaliyyət göstərən təşkilatlar və şəbəkələr çox vaxt hüquqi şəxslər, turizm agentlikləri, əmək vasitəçilik firmaları, bəzən isə dövlət qurumları ilə əlaqələndirilir⁸⁰. Bu, rəsmi iqtisadiyyat ilə kölgə iqtisadiyyatı arasındakı sərhədlərin nə qədər zəif və şəffaf olmadığını açıq şəkildə

---

⁷⁹ Piketty T. Capital in the Twenty-First Century. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014, pp.695, p.257

⁸⁰ Kara S. Modern Slavery: A Global Perspective, Columbia University Press, 2017, s. 145–150.

göstərir. Bəzi hallarda dövlətlərin qeyri-rəsmi razılığı və ya biganəliyi insan alveri şəbəkələrinin çiçəklənməsinə şərait yaradır. Kapitalizmin maliyyə strukturları isə bu gəlirlərin leqallaşdırılması üçün effektiv vasitələr təqdim edir: offşor hesablar, saxta şirkətlər və kriptovalyutaların istifadəsi insan alverindən əldə edilən vəsaitlərin leqallaşdırılmasını asanlaşdırır.

Əmək miqrasiyası ilə insan alveri arasındakı əlaqə iqtisadi təhlildə mühüm yer tutur. Qlobal əmək miqrasiyası sistemində çox vaxt qeyri-qanuni, sənədsiz və ya müvəqqəti statusda olan işçilər istismara ən çox məruz qalan kateqoriyanı təşkil edir. Bu şəxslər əmək bazarında “təhlükəsiz olmayan” mövqedə yerləşir və işəgötürənlər üçün “ucuz və idarəolunan resurs” kimi qiymətləndirilir. İnsan alverinin bu kontekstdə iqtisadi strukturun ayrılmaz tərkib hissəsi olması onun yalnız cinayət hüququ çərçivəsində deyil, həm də geniş struktur şərt kimi qiymətləndirilməsini tələb edir.

İnsan alveri ilə effektiv mübarizə aparmaq üçün yalnız hüquqi tədbirlərlə kifayətlənmək olmaz, həmçinin iqtisadi sistemlərin özü təhlil edilməli və daha ədalətli, alternativ iqtisadi modellər inkişaf etdirilməlidir.

İnsan alveri həmçinin gender və sosial təbəqə əsaslı təzyiqlərin iqtisadi səviyyədə necə istismar edildiyini göstərən bariz nümunədir. Bu prosesdə xüsusilə qadınlar və uşaqlar ən çox cəlb olunur, çünki patriarxal strukturla kapitalist istismar bir-birini gücləndirir. Qadınların reproduktiv və emosional əməyinə olan qeyri-rəsmi tələbat seks sənayesinin genişlənməsi ilə paralel şəkildə qadın bədəninin sahiblik və nəzarət obyektinə kimi istismarını gücləndirir. Bununla yanaşı, inkişaf etmiş ölkələrin istehlak bazarındakı tələbat

ilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdəki yoxsulluq arasında birbaşa və qarşılıqlı asılılıq yaradan əlaqə mövcuddur.

Rəqəmsallaşma isə bu əlaqələrin sürətlənməsi və dərinləşməsində mühüm rol oynayır. Əmək vasitəçiliyi, xidmət sektoru, turizm və əyləncə sənayesinin onlayn platformalara keçidi insan alveri üçün yeni infrastruktur yaradıb. Onlayn iş elanları, sosial media üzərindən yayılan yalançı iş təklifləri və saxta agentliklərin rəqəmsal kampaniyaları insan alveri məqsədilə insan “toplamağı” daha geniş və asan hala gətirir. Beləliklə, rəqəmsal kapitalizm istismarın coğrafi sərhədlərini aradan qaldıraraq qeyri-rəsmi əmək bazarlarını texnoloji baxımdan qlobal şəbəkəyə çevirir.

İnsan alveri sahəsində fəaliyyət göstərən təşkilatlar və şəbəkələr çox zaman hüquqi şəxslər, turizm agentlikləri, əmək vasitəçilik firmaları və bəzi hallarda dövlət qurumları ilə əlaqələndirilir. Bu vəziyyət rəsmi iqtisadiyyat ilə kölgə iqtisadiyyatı arasındakı sərhədlərin, xüsusən də texnologiyanın təsiri ilə, getdikcə daha da bulanıqlaşdığını göstərir. Kapitalizmin maliyyə strukturları isə bu qanunsuz gəlirləri leqallaşdırmaq məqsədilə rəqəmsal alətlərdən - offşor platformalar, kriptovalyutalar, blokçeyn texnologiyası və onlayn ödəniş sistemlərindən geniş şəkildə istifadə edir⁸¹.

Əmək miqrasiyası ilə insan alveri arasındakı əlaqə rəqəmsal iqtisadi mühitdə daha da güclənmişdir. Miqrantların sosial media üzərindən iş axtarması, şəxsi məlumatlarının paylaşılması və həmin məlumatların insan alveri şəbəkələri tərəfindən izlənməsi istismar üçün yeni imkanlar yaradır. Rəqəmsal asimmetriya yəni

---

⁸¹ Europol. Digitalisation of Criminal Networks: Human Trafficking and the Misuse of Technology. Europol Strategic Analysis Reports, 2021, p.80

texnologiyaya çıxış imkanlarının qeyri-bərabərliyi qurbanların özlərini müdafiə etməsini çətinləşdirir və onların sosial reabilitasiyasını əngəlləyir.

Kapitalizmin qaranlıq sferası hesab olunan insan alveri artıq təkcə hüquqi və etik problem olmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda rəqəmsallaşmış iqtisadi zorakılığın bariz təzahürüdür. Qadınlara qarşı yönələn marketinq manipulyasiyaları, onlayn seksual xidmət platformalarının geniş yayılması və sosial media vasitəsilə həyata keçirilən emosional əmək istismarı bu prosesin ayrılmaz və sistemli komponentlərinə çevrilmişdir⁸².

Gender əsaslı istismar rəqəmsal infrastruktur üzərində yeni formalar almaqdadır. Məsələn, “cam girl” platformaları, onlayn eskort xidmətləri və deepfake texnologiyası ilə yaradılan saxta pornolar qadın bədənini üzərində iqtisadi nəzarətin yeni vasitələrinə çevrilmişdir. Azərbaycan Respublikası kontekstində də bu iqtisadi dinamika rəqəmsal vasitələrlə müşayiət olunur. Turizm və xidmət sektorlarında yayılan onlayn iş elanları, qadınlara yönəlmiş sosial media təzyiqləri və rəqəmsal manipulyasiya metodları, məsələn, Instagram üzərindən “model işi”, “hostesslik”, “ofis işi”, “katibə xanım”, “xanım köməkçi”, “xanım menecer”, “inzibatçı xanım” və s. kimi adlar altında təqdim olunan yalançı təkliflər insan alveri üçün real risklər yaradır.

Nəticə etibarilə, insan alveri rəqəmsallaşmış kapitalist iqtisadiyyatın struktur tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Bu problemin həlli yalnız hüquqi mexanizmlərlə məhdudlaşmamalı, eyni zamanda

---

⁸² UNODC . Global Report on Trafficking in Persons 2020. United Nations Office on Drugs and Crime, 2020, p.37

iqtisadi və texnoloji sistemlərin köklü təhlili və sosial ədalətə əsaslanan alternativ iqtisadi modellərin yaradılması tələb olunur.

4. Etik və normativ aspekt

İnsan alveri insanın əmtəələşdirilməsi və alınib-satılması müasir dünyanın ən ağır hüquq pozuntularından və etik problemlərindən biridir. Bu cinayət yalnız fərdlərin azadlığı və toxunulmazlığına qarşı yönəlmir, həm də cəmiyyətin fundamental dəyərlər sisteminə ciddi zərbə vurur. Etik və normativ aspektlər insan alverinin mahiyyətini daha dərinəndən anlamağa və onunla mübarizədə konseptual, hüquqi çərçivələrin düzgün qurulmasına yardım edir. İnsan alveri baxımından bu, təkcə hüquq pozuntusu deyil, həm də dəyərlərin məhv olmasıdır. Etik müstəvidə insan alveri, həm nəticə yönümlü, həm də deontoloji yanaşmalar baxımından qeyri-məqbul və qeyri-əxlaqi hesab olunur.

Nəticəyə görə, hər bir əməlin dəyəri onun gətirdiyi fayda ilə ölçülür. İnsan alveri isə qurbanlar üçün əzab, travma və şəxsiyyət itkisi yaradır, alverçilər üçün isə qazanc təmin edir. Bu vəziyyətdə azlıq, yəni alverçilər üçün əldə olunan iqtisadi mənfəət çoxluq, yəni qurbanlar və cəmiyyət üçün yaranan mənəvi və fiziki ziyanla müqayisədə əhəmiyyətini itirir. Beləliklə, nəticəyönümlü yanaşma insan alverinin ümumi rifaha zidd olduğunu sübut edir⁸³. Digər tərəfdən, deontoloji etikaya, xüsusən Kant nəzəriyyəsinə görə, insanla heç vaxt təkcə vasitə kimi deyil, həmişə məqsəd kimi rəftar olunmalıdır. İnsan alverində isə fərd alınib-satılan və istismar olunan obyektə çevrilir. Bu, Kantın kategorik imperativ prinsipinə insan

---

⁸³ Mill J. S. Utilitarianism and the 1868 Speech on Capital Punishment. Edited by George Sher, 2nd ed., Hackett Publishing Company, Indianapolis and Cambridge, 2002, p.87

ləyaqətinin toxunulmazlığına açıq-aşkar ziddir⁸⁴. İstər cinsi istismar məqsədilə qadınların qaçırılması, istərsə də zorla əməyə cəlb edilən uşaqların istismarı, bu əməllərdə insan sadəcə gəlir vasitəsi kimi nəzərdən keçirilir.

İnsan alveri qurbanlarına qayğı göstərilməsi və onlarla müsahibələrin aparılması zamanı riayət olunmalı əsas etik prinsiplər mövcuddur. Bu prinsiplər etik davranış çərçivəsində qurbanların hüquq və ləyaqətinin qorunmasına, həmçinin onların fiziki və psixoloji rifahının təmin edilməsinə yönəlib.

İlk növbədə, “zərər vurmamaq” prinsipi istismara məruz qalmış şəxsin fiziki, psixoloji və sosial vəziyyətinə əlavə mənfi təsirlərin qarşısının alınmasını nəzərdə tutur. Qurbanların mühafizəsi, təhlükəsizliyi və rahatlığı təmin edilməli, onların fiziki və emosional rifahı qorunmalıdır. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı və məxfiliyin təmin olunması yəni şəxsi və intim məlumatların konfidensial saxlanması zəruri şərtlərdən biridir.

Qurbanlara hüquqları, prosedurlar və mövcud xidmətlər barədə aydın və əlçatan məlumat verilməli, müsahibədə iştirak üçün onların könüllü razılığı təmin olunmalıdır. Suallar həssaslıq və nəzakətlə verilməli, travmatik təcrübələr nəzərə alınaraq ehtiyatla ünsiyyət qurulmalıdır. Qurbanlar müdaxiləsiz dinlənilməli və onların ehtiyaclarına hörmətlə yanaşılmalıdır.

Müsahibə zamanı yaranan yanlış təsəvvürlər və qərəzli yanaşmalar neytrallıq prinsipinə uyğun olaraq aradan qaldırılmalı, şəxsin ifadələrinə sübut tələb etmədən və şübhəsiz şəkildə

---

⁸⁴ Kant I. Grounding for the metaphysics of morals (J. W. Ellington, Trans., 3rd ed.), Hackett Publishing Company, 1993 (Original work published 1785), p. 42

inanılmalıdır⁸⁵. Peşəkar yanaşma çərçivəsində hər bir insan hörmət və dəyər çərçivəsində qəbul edilməli, onların öz bədənləri və münasibətləri üzərində nəzarət hissini yenidən qazanmasına şərait yaradılmalıdır. Qurbanların istismara məruz qalmalarına görə özlərini məsul saymaları düşüncəsindən uzaqlaşdırılması və özünə qarşı mənfi hissələrinin azaldılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İnsan alveri qurbanları məhkəmə-tibbi ekspertizadan keçmək və tibbi rəy almaq hüquqları, eləcə də psixoloji və tibbi sənədlərlə tanış olmaq imkanları barədə ətraflı şəkildə məlumatlandırılmalıdır. Bununla yanaşı, onlara öz güclü tərəfləri və daxili resursları xatırladılmalı, bu yolla özünəinamlarının bərpası təşviq edilməlidir. Şəxsin öz ana dilində ünsiyyət qurması və fikirlərini sərbəst ifadə etməsi üçün keyfiyyətli tərcümə xidmətləri təmin olunmalıdır.

Etik və hüquqi aspektlərin qovuşduğu mühüm məsələlərdən biri də insan alverinə qarşı tətbiq olunan cəzanın əsaslandırılmasıdır. Retributiv (cəzalandırıcı) ədalət nəzəriyyəsinə əsasən, cəza törədilmiş əmələ uyğun olmalı, yəni cinayətkar törətdiyi cinayətə görə layiq olduğu cəzanı almalıdır. Bununla belə, etik baxımdan cəza yalnız intiqam və ya ədalətin bərpası vasitəsi kimi deyil, eyni zamanda cəmiyyətin müdafiəsi, sosial bərpa və bu kimi cinayətlərin gələcəkdə qarşısının alınması məqsədi daşmalıdır.

Bu baxımdan, bir sıra mütəxəssislər insan alveri ilə mübarizədə yalnız repressiv hüquqi tədbirlərlə kifayətlənməməyi, eyni zamanda reabilitasiya və qurbanlara dəstək mexanizmlərinin də

---

⁸⁵ İnsan alverinin qurbanlarına birbaşa yardım. Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (BMqT). 2007, s.216

https://azerbaijan.iom.int/sites/g/files/tmzbd11581/files/documents/2007_IOM_CT_Handbook_External.pdf

hüquqi çərçivə ilə paralel şəkildə həyata keçirilməsinin zəruriliyini vurğulayırlar⁸⁶.

Qeyd etmək istərdik ki, bu aspektlər, xüsusilə rəqəmsal dövrdə daha da əhəmiyyətli olur. Qurbanların foto və ya video görüntülərinin, identifikasiyaedici məlumatlarının onlayn şəkildə yayılması, onların psixoloji vəziyyətinə və sosial reinteqrasiyasına ciddi zərbə vurur. Bu səbəbdən, rəqəmsal məxfilik və informasiya təhlükəsizliyi etik davranış kodekslərinin ayrılmaz hissəsinə çevrilməlidir⁸⁷.

Şəxslərə hüquqları, prosedurlar, mövcud xidmətlər barədə aydın və əlçatan informasiya təqdim edilməli, prosesdə iştirak üçün onların razılığı təmin olunmalıdır. Rəqəmsal alətlər – mobil tətbiqlər, onlayn platformalar və süni intellekt əsaslı yardım sistemləri – bu məlumatların daha əlçatan təqdim edilməsinə şərait yarada bilər. Lakin bu texnoloji imkanlar **istismar riski yaratmadan, təhlükəsiz interfeyslərlə** və **anonimlik qorunmaqla** həyata keçirilməlidir. Məsələn, bəzi ölkələrdə insan alveri qurbanları üçün xüsusi anonim onlayn məsləhət platformaları yaradılmışdır ki, həmin platformalarda istifadəçilər şəxsiyyətləri ifşa olunmadan hüquqi və psixoloji dəstək ala bilirlər⁸⁸. Eyni zamanda, insan alveri qurbanlarına suallar ünvanlanarkən xüsusilə həssaslıq və nəzakət prinsiplərinə riayət olunmalı, onların keçmiş travmatik təcrübələri nəzərə alınaraq ehtiyatlı və empatik ünsiyyət qurulmalıdır. Rəqəmsal

---

⁸⁶ Brysk A., Maskey A. Human trafficking: The complexities of globalization. Stanford University Press. Stanford, CA, 2012, p.117

⁸⁷ United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Global Report on Trafficking in Persons 2020, p.44

⁸⁸ Latonero M. Human Trafficking Online: The Role of Social Networking Sites and Online Classifieds. USC Annenberg Center on Communication Leadership & Policy, 2011. <https://communicationleadership.usc.edu/pubs/human-trafficking-online/>

müsahibə alətləri xüsusilə pandemiya və münaqişə şəraitində geniş tətbiq edilsə də etik prinsiplər çərçivəsində həyata keçirilməlidir. Bu cür platformalarda qurbanın səsi və bədən dili müşahidə edilə bilmədiyindən, müsahibəni aparan mütəxəssis əlavə diqqətli davranmalı və kontekstdən çıxarıla biləcək ifadələrdən çəkinməlidir. Bununla bərabər, şəxslər fəal şəkildə, kəsintisiz və müdaxiləsiz dinlənməli, onların hər bir ehtiyacına hörmət və empati ilə yanaşılmalıdır.

Müsahibə zamanı yarana biləcək yanlış təəssüratlar və ya qərəzli yanaşmalar neytrallıq və qərəzsizlik prinsiplərinə uyğun şəkildə aradan qaldırılmalı, şəxsin ifadələri şübhə ilə qarşılanmadan, sübut tələb edilmədən qəbul edilməlidir. Bu prinsip xüsusilə rəqəmsal mühitdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir, çünki insan alveri qurbanları tez-tez onlayn hücumlara, şübhə ilə yanaşmalara və yenidən qurbanlaşdırılmaya (reviktimizasiyaya) məruz qalırlar. Onlayn forumlar və sosial media platformalarında onların ifadələrinin dürüstlüyünə dair ictimai şübhələr əlavə psixoloji travmalara səbəb ola bilər.

Əksər hallarda insan alverçiləri qurbanlarda psixoloji asılılıq formalaşdırmaq məqsədilə onların özünəinamını sarsıdan, şəxsi dəyər hissini zəiflədən, acizlik və iradəsizlik hissi aşılayan manipulyativ bir mühit yaradırlar. Bu səbəbdən etik davranış, rəqəmsal reputasiyanın qorunması və onlayn mühitdə zorakılıq hallarının qarşısının alınması ilə sıx bağlıdır. Peşəkar yanaşma kontekstində hər bir fərd hörmət və ləyaqət çərçivəsində qəbul edilməli, onların öz bədənləri və şəxsi münasibətləri üzərində nəzarət hissini bərpa etmələrinə imkan yaradılmalıdır.

Qurbanların istismara məruz qalmalarına görə özlərini məsuliyyətli hesab etmələrinin qarşısı alınmalı, onlarda yaranmış günahkarlıq hissi azaldılmalıdır. Bu dəstək, psixoloji reabilitasiya və gücləndirmə məqsədi daşıyan onlayn psixoloji yardım və rəqəmsal psixoterapiya xidmətləri vasitəsilə göstərilə bilər. Lakin bu xidmətlərin həyata keçirilməsində istifadə olunan platformaların məxfiliyi, məlumatların qorunması və etik standartlara tam uyğunluğu mütləq şəkildə təmin olunmalıdır⁸⁹.

İnsan alverinə məruz qalmış şəxslər, məhkəmə-tibbi ekspertizadan keçmək və tibbi rəy almaq hüquqları, eləcə də psixoloji və tibbi sənədlərlə tanış olmaq imkanları barədə ətraflı şəkildə məlumatlandırılmalıdırlar. Bu məlumatların onlara rəsmi rəqəmsal portallar vasitəsilə təqdim olunması mümkündür, lakin bu zaman zərərçəkmiş şəxslərin rəqəmsal savadlılıq səviyyəsi və texnologiyaya çıxış imkanları nəzərə alınmalıdır. Psixososial dəstək kontekstində, onlara öz daxili resursları və fərdi güclü tərəfləri xatırladılmalı, özünəinamlarının bərpası sistemli şəkildə təşviq olunmalıdır. Ünsiyyət zamanı şəxsin öz ana dilində ifadə imkanı təmin edilməli, bu məqsədlə tərcümə xidmətləri təqdim edilməlidir. Müasir texnoloji mühitdə bu xidmətlər bir sıra ölkələrdə rəqəmsal avtomatik tərcümə sistemləri vasitəsilə tətbiq olunmaqdadır.

Etik aspektlər eyni zamanda normativ hüquqi tənzimləmə sahəsinə də nüfuz edir. İnsan alverinə dair ilk universal hüquqi tərifini təqdim edən Palermo Protokolu, bu cinayəti yalnız fiziki məcburetəmə ilə deyil, həm də psixoloji manipulyasiya, iqtisadi

---

⁸⁹ Europol. Digitalisation of Trafficking in Human Beings. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation.

<https://www.europol.europa.eu/publications-documents/digitalisation-of-trafficking-in-human-beings>

asılılıq və aldatma əsasında həyata keçirilən istismar forması kimi müəyyən edir. Bu yanaşma insan alverinin hüquqi mahiyyətini etik çalarlarla birləşdirərək onu daha geniş miqyasda anlamağa imkan verir. Rəqəmsal mühitdə isə manipulyasiya və aldatma formaları daha mürəkkəb texnoloji alətlər vasitəsilə həyata keçirilir: saxta profillərin yaradılması, dərin saxta (deepfake) vizual materialların paylaşılması, vəd edilən işlə bağlı “ağıllı müqavilə” (smart contract) mexanizmləri ilə şəxsin nəzarət altına alınması kimi hallar müasir etik və hüquqi sistemlərin adaptasiyasını və çevik müdaxilə qabiliyyətini zəruri edir.

İnsan alveri ilə bağlı cəzanın əsaslandırılmasında etik və hüquqi yanaşmaların birləşməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Retributiv ədalət nəzəriyyəsi hər cinayətə adekvat cəza verilməsini tələb etsə də, etik baxımdan tək cəza intiqam deyil, həm də cəmiyyətin bərpası və gələcək cinayətlərin qarşısının alınması nəzərə alınmalıdır. Bu baxımdan, bir çox alimlər və beynəlxalq qurumlar rəqəmsallaşmanın doğurduğu yeni riskləri nəzərə alaraq, qurbanların reabilitasiyası və onlara göstərilən dəstək mexanizmlərinin hüquqi tədbirlərlə paralel və inteqrasiya olunmuş şəkildə tətbiqini vacib hesab edirlər.

1.3. İnsan alverinin yeni hüquqi elementləri və elektron məkan

İnsan alveri qlobal miqyasda bir epidemiya halını almışdır. Dünyada sürətlə artan bir problem kimi tanınan insan alveri, hazırda qanunsuz silah ticarəti ilə birlikdə dünyanın ikinci ən geniş yayılmış

cinayət fəaliyyəti hesab olunur⁹⁰. Bununla belə, bu cinayət növü hələ də ən az qeydə alınan cinayətlərdən biri olaraq qalır. Ən vacib məqam ondan ibarətdir ki, rəqəmsal inqilab bu cinayəti həm dəyişdirmiş, həm də daha da ağırlaşdırmışdır. İnternetin hər kəs üçün əlçatan olması, bu cinayəti daha da təhlükəli etmişdir. Artıq cinayətkarlar sadəcə bir düyməni basmaqla yeni qurbanları hədəf almağa nail olurlar.

Rəqəmsal mühitdə insan alveri qlobal miqyasda artan və mürəkkəbləşən cinayət hadisəsi kimi beynəlxalq hüquq və milli qanunvericilik sistemlərinin qarşısında yeni çağırışlar yaradır. Ənənəvi insan alveri normativ bazasının rəqəmsal kontekstdə effektiv tətbiqinin təmin olunması üçün hüquqi sistemlərdə bir sıra yeni elementlərin və hüquqi mexanizmlərin tətbiqi zərurəti yaranmışdır. Bu yeni hüquqi elementlər, əsasən cinayət tərkibinin genişləndirilməsi, rəqəmsal sübutların hüquqi statusunun müəyyənləşdirilməsi, texnologiyaların hüquqi tənzimlənməsi, qurbanların rəqəmsal hüquqlarının qorunması və beynəlxalq əməkdaşlığın rəqəmsal platformalarda təşkili istiqamətlərini əhatə edir.

İlk növbədə, rəqəmsal mühitdə insan alverinin yeni hüquqi elementləri çərçivəsində cinayət tərkibinin məzmunu genişləndirilir. Ənənəvi cinayət qanunvericiliyində insan alveri, əsasən fiziki məkanda baş verən hərəkətlərə yönəlmişdirsə, indi rəqəmsal mühitdə törədilən və ya təşviq edilən insan alveri fəaliyyəti ayrıca cinayət tərkibi kimi müəyyən edilir. Məsələn, sosial media üzərindən qurbanların cəlb edilməsi, onlayn platformalarda alver

---

⁹⁰ Katz H. Human trafficking in the digital era: Freedom of speech versus freedom from exploitation. *Loyola University Chicago International Law Review*, 2013, pp. 69–96.

üçün təbliğat, rəqəmsal kanallar vasitəsilə zərərçəkənlərin məlumatlarının toplanması və satışı kimi halların hüquqi məsuliyyəti normativlərdə ayrıca əks etdirilir.

2007-ci ildə Avropa Şurası qurbanların cəlb edilməsi məqsədilə internetdən sui-istifadə halları ilə bağlı bir tədqiqatın aparılmasını təşkil etmişdi⁹¹. O vaxtdan bəri texnologiyaların sürətlə yayılması və internetə ümumi çıxış imkanlarının artması cinayət mühitində ciddi dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Eyni zamanda, rəqəmsal texnologiyalar və süni intellekt cinayətlərin qarşısının alınması, araşdırılması, eləcə də qurbanların müəyyənəşdirilməsi və onlara yardım göstərilməsi üçün yeni imkanlar yaradır.

Əhatəli İqtisadi və Ticarət Razılaşması (CETA) çərçivəsində aparılan monitorinqlər göstərmişdir ki, bəzi ölkələrdə insan alveri qurbanlarının cəlb olunması və nəzarətdə saxlanılması məqsədilə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) istifadə halları artmaqdadır. Bununla belə, insan alverinin onlayn mühitdə və texnologiya vasitəsilə həyata keçirilməsinə dair sübut bazası hələ də məhduddur. Bu səbəbdən CETA 2022-ci ildə texnologiyanın insan alverinə təsirini qiymətləndirmək və dövlətlərin İKT və onlayn mühitdə baş verən insan alveri hallarını aşkar etməsi, araşdırması və təqib etməsi zamanı üzləşdiyi əməli və hüquqi çətinlikləri təhlil etmək məqsədilə yeni bir tədqiqat layihəsinə başlamışdır. Paralel olaraq, Avropa İttifaqı da sosial media və rəqəmsal platformalarda

---

⁹¹ Online and technology-facilitated trafficking in human beings. Council of Europe, 2025 <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/online-and-technology-facilitated-trafficking-in-human-beings>

insan alverinin qarşısının alınması istiqamətində yeni hüquqi standartlar müəyyən etmişdir⁹².

İkinci mühüm hüquqi element rəqəmsal sübutların toplanması və onlardan istifadə mexanizmlərinin normativ tənzimlənməsidir. İnsan alveri ilə əlaqədar cinayətlərdə sübutların böyük hissəsi artıq rəqəmsal formada mövcuddur və onların beynəlxalq məhkəmələrdə etibarlı, hüquqi baxımdan qəbul edilən dəlil kimi tətbiq olunması yeni hüquqi mexanizmlərin hazırlanmasını tələb edir.

Avropa İttifaqının **e-Evidence (elektron sübutlar)** tənzimləməsi bu sahədə mühüm irəliləyiş hesab olunur və rəqəmsal mühitdə toplanan sübutların yığılması, saxlanması və beynəlxalq səviyyədə mübadiləsini hüquqi çərçivədə tənzimləyir⁹³. Bu, həmçinin transsərhəd əməliyyatlarda əməkdaşlığı asanlaşdıraraq insan alveri şəbəkələrinin ifşasında mühüm alətə çevrilir. Xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, hüquq-mühafizə orqanları bütün əməkdaşların elektron sübutların toplanması və işlənməsi sahəsində adekvat təcrübəyə malik olmasını təmin etməlidir. Elektron sübutlarla bağlı təlim proqramları ayrılmaz kurikulum hissəsi olmalı və sürətlə dəyişən texnoloji və davranış kontekstinə uyğun olaraq mütəmadi yenilənməlidir. Elektron sübutların qorunması güclü araşdırmaların qurulması üçün əsas olduğundan, məsləhətçilər və

---

⁹² European Commission. Proposal for a Regulation laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act)., 2024

<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/proposal-regulation-laying-down-harmonised-rules-artificial-intelligence>

⁹³ European Parliament. Regulation on European Production and Preservation Orders for electronic evidence in criminal matters (e-Evidence), 2023

<https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-area-of-justice-and-fundamental-rights/file-e-evidence>

QHT-lərin məsul şəxsləri rəqəmsal sübutların qorunması üzrə strategiyalarla (məsələn, söhbət tarixçələrinin saxlanması) tanış olmalıdırlar. Dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar cinayətkarların fəaliyyət tərzilə bağlı yaranan tendensiyalar barədə məlumatlar toplamalı, həmçinin texnologiya istifadəçilərinin sürətlə dəyişən davranış nümunələri və texnoloji mühitdən xəbərdar olmaq məqsədilə mütəmadi strateji təhlillər aparmalıdırlar. Bu strateji sübutlara əsaslanaraq, ölkələr məqsədyönlü polis əməliyyatlarına başlaya, əməkdaşlıq müqavilələri bağlaya və eyni zamanda effektiv maarifləndirmə kampaniyaları hazırlaya bilərlər. Toplanan biliklər mütəmadi olaraq milli səviyyədə yayılmalıdır.

Üçüncü hüquqi element kimi rəqəmsal texnologiyaların, xüsusilə süni intellektin hüquqi tənظيمlənməsi çıxış edir.

Süni intellekt əsaslı alqoritmlər qurbanların manipulyasiyası, onların məlumatlarının toplanması və saxta profillərin yaradılması kimi məqsədlər üçün istifadə olunur.

Avropa Komissiyasının 2024-cü il “AI Act” (Süni İntellekt Qanunu) layihəsində bu texnologiyaların yüksək risk kateqoriyasına daxil edilməsi və istifadəsinin ciddi qaydalarla məhdudlaşdırılması həmin hüquqi elementin praktik tətbiqinə bariz nümunədir⁹⁴. Bu mərhələdə xüsusilə bir məqama diqqət yetirmək vacibdir.

Hüquq-mühafizə orqanları internet monitorinqi, kiber-patrullar, gizli onlayn araşdırmalar (kiber-infiltrasiya), ixtisaslaşmış zabitlərin OSINT-dən (Open Source Intelligence) istifadə etməsi, sosial şəbəkələrin təhlili və sübutların araşdırılması üçün

---

⁹⁴ European Commission. Proposal for a Regulation laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act), 2024

<https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/proposal-regulation-laying-down-harmonised-rules-artificial-intelligence>

avtomatlaşdırılmış axtarış vasitələrinin tətbiqi sahəsində potensialın artırılmasına investisiya qoymalıdırlar. Bu vasitələrin hazırlanması və istifadəsi qanunun aliliyi prinsiplərinə tam uyğun olmalıdır. Ölkələr mövcud qanunvericiliyi kiber-patrulluq və gizli onlayn araşdırmaların (kiber-infiltrasiya) həyata keçirilməsinə imkan vermək üçün uyğunlaşdırmağı nəzərdən keçirməlidirlər. Səlahiyyətlilər həmçinin müstəntiqlərə böyük həcmli məlumatların (big data) işlənməsində kömək etmək üçün müvafiq alətlərə investisiya qoymağı düşünməlidirlər.

Resurslar, məsələn, veb-tarayıcılar kimi texnoloji məhsulların inkişafı və onların istifadəsi üzrə təcrübə mübadiləsi dövlətlərustü səviyyədə birləşdirilə bilər. Hüquq-mühafizə orqanları və əmək müfəttişliyi daha sərt qaydalar tətbiq etməli və iş elanları saytlarına mütəmadi nəzarət etməlidirlər. Bu proses, özəl şirkətlərlə əməkdaşlıq çərçivəsində hazırlanmış texnoloji vasitələrin dəstəyi ilə həyata keçirilə bilər. Əmək müfəttişliyi rəqəmsal təcrübəsini inkişaf etdirməli və onlayn mövcudluğunu artırmalıdır.

Dövlət, özəl və qeyri-hökumət təşkilatları insan alveri hallarını anonim şəkildə bildirmək və qurbanların kimliyini qorumaq məqsədilə onlayn hesabat sistemləri yaratmalıdırlar. Burada çat platformaları, o cümlədən chatbotlar və ani mesajlaşma funksiyaları əhəmiyyətli onlayn vasitələr ola bilər. Ölkələr insan alverçiləri üçün imkanlar yaradan onlayn xidmətlər təklif edən özəl şirkətlərlə əməkdaşlıq etməli, insan alveri göstəricilərini aşkar etmək üçün məzmun analitikasını inkişaf etdirməli və müştərilər tərəfindən şübhəli fəaliyyət və reklamların asanlıqla bildirilməsi üçün əlçatan mexanizmlər qurmalıdırlar.

Milli qanunvericilik imkan verdiyi hallarda, bu tədbirlər böyüklər üçün onlayn xidmətlər təklif edən şirkətlərə də şamil edilməlidir. İşarələnmiş fəaliyyət və reklamlarla bağlı onlayn məzmun və məlumat (məsələn, IP ünvanları) şirkətlər tərəfindən təhlükəsiz şəkildə saxlanılmalıdır.

Dördüncü hüquqi element qurbanların rəqəmsal hüquqlarının qorunmasıdır. İnsan alveri qurbanlarının rəqəmsal hüquqlarının müdafiəsi müasir dövrdə getdikcə daha aktual və zəruri məsələ kimi çıxış edir.

Rəqəmsallaşma prosesi qurbanların hüquqlarının pozulması riskini artırmaqla yanaşı, onların onlayn mühitdə ikinci dəfə istismara məruz qalma ehtimalını da artırır. Bu səbəbdən qurbanların rəqəmsal hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə hüquqi, texnoloji və institusional səviyyədə bir sıra mexanizmlər tətbiq olunur. İnsan alveri qurbanlarının rəqəmsal şəxsiyyətlərinin qorunması, məlumatların gizliliyi və onlayn təqibdən müdafiə hüququ kimi yeni hüquqi müdafiə mexanizmlərinin tətbiqi zəruridir. Bu sahədə UNICEF və BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə ofisinin tövsiyələri qurbanların rəqəmsal hüquqlarının beynəlxalq hüquq çərçivəsində qorunması üçün hüquqi bazanı genişləndirir⁹⁵. Beynəlxalq təşkilatların da bu istiqamətdə tövsiyələri var. UNICEF və BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə ofisi (OHCHR) rəqəmsal hüquqların qorunmasını insan hüquqlarının ayrılmaz hissəsi kimi qiymətləndirir

---

⁹⁵ UNICEF, Child Rights and Online Safety Report, 2022
<https://www.unicef.org/online-safety>

və xüsusilə uşaq qurbanların rəqəmsal təhlükəsizliyinin təmin edilməsini vurğulayırlar⁹⁶.

Nəticə etibarilə, qurbanların rəqəmsal hüquqlarının qorunması insan alveri ilə mübarizədə yeni hüquqi müdafiə mexanizmlərinin inkişafını tələb edir. Bu mexanizmlər hüquq normalarında, milli və beynəlxalq qanunvericilikdə öz əksini tapmalı, hüquq-mühafizə orqanlarının və rəqəmsal platformaların fəaliyyətində praktiki tətbiq edilməlidir.

İnsan alveri qurbanlarının rəqəmsal hüquqları aşağıdakılardan ibarətdir:

Şəxsi məlumatların və məxfiliyin qorunması. Qurbanların şəxsi məlumatlarının yayılmasının qarşısını almaq üçün xüsusi məlumatların emalına dair hüquqi tənzimləmələr mövcuddur. Məsələn, **Avropa İttifaqının Ümumi Məlumatların Qorunması Qaydası (2016–2018)** bu sahədə ən önəmli normativ aktlardan biridir. Həmin qaydaya əsasən, şəxsi məlumatların toplanması və istifadəsi yalnız şəffaflıq, razılıq və məqsədin məhdudluğu prinsiplərinə uyğun həyata keçirilə bilər⁹⁷.

Anonimlik və məxfiliyin qorunması. Qurbanların rəqəmsal şəxsiyyətinin qorunması üçün hüquq-mühafizə orqanları və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları anonimlik və məxfiliyin təmin olunmasına xüsusi diqqət yetirirlər. Sosial media, xəbər portalları və

---

⁹⁶ OHCHR. Report on the impact of new technologies on the promotion and protection of human rights in the context of assemblies. June 25, 2020. Presented to Human Rights Council at its 40th session.

<https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/report-impact-new-technologies-promotion-and-protection-human-rights-context>

⁹⁷ European Parliament and Council. General Data Protection Regulation (EU) 2016/679. Official Journal of the European Union, 2016

məhkəmə sənədlərində şəxsi məlumatların yayılmasının qarşısı alınır ki, bu da yenidən qurban olma riskinin qarşısının alınmasına xidmət edir.

İnsan alveri qurbanlarının rəqəmsal hüquqlarının qorunması müasir hüquqi mühitdə xüsusi önəm daşıyır. Rəqəmsal şəxsiyyət yəni, qurbanların onlayn platformalarda mövcud olan məlumatları, sosial media profilləri, şəxsi və həssas məlumatları, onların təhlükəsizliyi və ləyaqətinin təminatı üçün yeni hüquqi müdafiə mexanizmlərinin yaradılması tələb olunur. Bu, xüsusilə qurbanların ikinci dəfə zərər görməsinin qarşısını almaq və onların məlumatlarının sui-istifadədən qorunması baxımından vacibdir⁹⁸.

Onlayn təqibdən və zorakılıqdan müdafiə. Rəqəmsal platformalarda qurbanların hədəf alınması, onlara qarşı təqib və təzyiq hallarının qarşısının alınması üçün xüsusi hüquqi mexanizmlər yaradılmalıdır. Bu, cinayət təqibinin genişləndirilməsi və rəqəmsal zorakılıq hallarının dəqiq hüquqi təsnifatı ilə təmin edilir.

Rəqəmsal biliklər və maarifləndirmə proqramları. Qurbanlar və risk altında olan şəxslər üçün rəqəmsal təhlükəsizlik, şəxsi məlumatların qorunması və onlayn istismara qarşı özünü müdafiə metodları ilə bağlı təlimlər təşkil olunur. Bu proqramlar onların rəqəmsal hüquqlarını daha yaxşı anlamasına və bu hüquqları müdafiə etməsinə imkan yaradır⁹⁹.

---

⁹⁸ UNICEF, Child Rights and Online Safety Report, 2022
<https://www.unicef.org/online-safety>

⁹⁹ UNODC, Human Trafficking and Technology: A Guide for Criminal Justice Practitioners. United Nations Office on Drugs and Crime, 2020

Qurbanların rəqəmsal şəxsiyyətinin bərpası. Qurbanlar onlayn mühitdə ləkələndikdə və ya şantaj olunduqda, onların rəqəmsal reputasiyasının bərpası üçün hüquqi və psixoloji dəstək təqdim edilir. Bu, onlayn reabilitasiya adlandırılan yanaşmalar vasitəsilə həyata keçirilir.

İnsan alveri və əlaqəli rəqəmsal cinayətlər transsərhəd xarakter daşdığı üçün beynəlxalq təşkilatlarla (məsələn, INTERPOL, Europol, UNODC) əməkdaşlıq zəruridir. Qlobal məlumat mübadiləsi və birgə əməliyyatlar qurbanların hüquqlarının daha effektiv şəkildə müdafiəsinə imkan yaradır.

Nəhayət, beynəlxalq əməkdaşlığın rəqəmsal mühitə uyğunlaşdırılması və rəqəmsal hüquqi prosedurların tətbiqi yeni hüquqi element kimi önə çıxır. İnsan alveri cinayətlərində sərhədlərarası rəqəmsal sübut mübadiləsi və əməkdaşlıq üçün yeni mexanizmlərin tətbiqi, o cümlədən Avropa İttifaqının e-Evidence mexanizmi və beynəlxalq hüquqi standartların harmonizasiyası bu sahədə vacib addımlardır.

Nəticə olaraq, rəqəmsal mühitdə insan alverinin effektiv qarşısının alınması və hüquqi müdafiənin təmin olunması üçün yeni hüquqi elementlərin yaradılması və tətbiqi zəruridir. Bu elementlər beynəlxalq və milli hüquq sistemlərinin rəqəmsal reallıqlara uyğunlaşdırılması, cinayət tərkibinin yenilənməsi, sübut mexanizmlərinin gücləndirilməsi, texnologiyaların tənzimlənməsi, qurbanların rəqəmsal hüquqlarının müdafiəsi və beynəlxalq əməkdaşlığın rəqəmsal müstəvidə genişləndirilməsindən ibarətdir. Bu sahədə qabaqcıl təcrübələrin tətbiqi və hüquqi normativ bazanın təkmilləşdirilməsi insan alverinə qarşı mübarizənin gələcək effektivliyini müəyyən edəcəkdir.

İnsan alveri qurbanlarının rəqəmsal hüquqlarının mühafizəsində rəqəmsal sübutların toplanması və onlardan istifadə mexanizmlərinin normativ tənzimlənməsi mühüm amillərdəndir. Rəqəmsal sübutlar - onlayn yazışmalar, IP ünvanları, sosial media məlumatları, server logları, kriptoaaktiv transferləri və digər elektron izlər insan alveri kimi mürəkkəb cinayətlərdə əsas sübut bazasını təşkil edir. Ənənəvi cinayət hüququ bu sübutların toplanması və məhkəmədə istifadəsi üçün adekvat hüquqi prosedurlar təmin etmədiyindən, rəqəmsal sübutların toplanması və istifadəsi sahəsində yeni normativ mexanizmlərin yaradılması vacibdir¹⁰⁰.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi Avropa İttifaqının 2023-cü ildə qəbul etdiyi “Elektron sübutların toplanması və mühafizəsi üzrə Avropa istehsal və qoruma qərarları” (e-Evidence) bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığın təməl mexanizmini təqdim edir. Bu hüquqi mexanizm hüquq-mühafizə orqanlarına transsərhəd rəqəmsal məlumatların vaxtında və qanuni yolla toplanmasına imkan verir, beləliklə insan alveri ilə mübarizəni gücləndirir.

Rəqəmsal sübutların toplanması zamanı şəxsi məlumatların qorunması və insan hüquqlarının təmin olunması prioritetdir. Məlumatların gizliliyi, qurbanların təhlükəsizliyi və sübutların manipulyasiyadan qorunması üçün məlumatların şifrələnməsi, məlumatların saxlanma müddətinin məhdudlaşdırılması kimi mexanizmlər hüquqi qaydalarla tənzimlənir¹⁰¹.

---

¹⁰⁰ European Parliament, Regulation on European Production and Preservation Orders for electronic evidence in criminal matters (e-Evidence), [Elektron resurs]: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-area-of-justice-and-fundamental-rights/file-e-evidence>, 2023

¹⁰¹ Council of Europe, Convention on Cybercrime, 2018
<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/185>

Məhkəmə prosesində rəqəmsal sübutların etibarlılığını təmin etmək üçün ekspertiza qaydaları və tələbləri tətbiq edilir. Sübutların dəyişməzliyi, mənşəyi və toxunulmazlığı hüquqi qiymətləndirmənin əsasını təşkil edir¹⁰². Bu standartların olmaması məhkəmə işlərində sübutların etibarsız sayılması riskini artırır. Beynəlxalq əməkdaşlıqda rəqəmsal sübutların mübadiləsi isə İnterpol və Europol kimi təşkilatların koordinatorluğu ilə həyata keçirilir. Bu sahədə razılaşmalar və protokollar rəqəmsal məlumatların sərhədlərarası toplanmasını və hüquqi bazada paylaşılmasını asanlaşdırır¹⁰³. Nəticə etibarilə, rəqəmsal sübutların toplanması və istifadəsi mexanizmlərinin normativ tənzimlənməsi insan alverinə qarşı mübarizədə effektiv hüquqi vasitədir. Hüquqi çərçivələrin təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsi bu sahədə uğurun açarındır. Rəqəmsal texnologiyaların xüsusilə, süni intellektin hüquqi tənzimlənməsi və insan alverində istifadəsinin qarşısının alınması üçün yeni hüquqi mexanizmlər formalaşmışdır.

Süni intellekt (SI) texnologiyalarının sürətlə inkişafı və geniş tətbiqi insan alveri kimi cinayətlərdə yeni təhlükələr yaratmışdır. İnsan alverçiləri süni intellekt alqoritmlərindən qurbanların identifikasiyası, manipulyasiyası və aldadılması məqsədilə istifadə edirlər. Məsələn, SI vasitəsilə saxta sosial media profilləri yaradılır, şəxsi məlumatlar toplanır, qurbanların zəif tərəfləri müəyyən edilir və onlar daha effektiv şəkildə manipulyasiya olunur. Bu, ənənəvi

---

¹⁰² UNODC, Global Report on Trafficking in Persons 2020. United Nations Office on Drugs and Crime, 2021

https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2021/GLOTIP_2020_15jan_web.pdf

¹⁰³ İnterpol, Digital Evidence and Cybercrime, 2020
<https://www.interpol.int/en/Crimes/Cybercrime>

hüquqi tənzimləmə mexanizmlərini ciddi çətinliklərlə üz-üzə qoyur və rəqəmsal təhlükəsizliyi təmin etmək üçün yeni hüquqi yanaşmalar tələb edir.

Beynəlxalq və regional səviyyədə süni intellektin hüquqi tənzimlənməsi üçün bir sıra təşəbbüslər mövcuddur. Avropa Komissiyası 2021-ci ildə təqdim etdiyi “Süni İntellekt üzrə Ağ Kitab” da SI texnologiyalarının etik və hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirmişdir. 2024-cü ildə isə Avropa Parlamenti və Komissiyası “AI Act” adlı qanunvericilik təşəbbüsünü irəli sürmüşdür. Bu akt süni intellekti yüksək riskli kateqoriyaya daxil edir və insan hüquqlarının pozulması ilə bağlı tətbiqlərin ciddi tənzimlənməsini nəzərdə tutur. İnsan alverində istifadə olunan süni intellekt tətbiqləri bu kateqoriyaya daxildir və onlara xüsusi nəzarət mexanizmləri tətbiq olunur.

Yeni hüquqi mexanizmlər çərçivəsində aşağıdakı sahələrə xüsusi diqqət yetirilməlidir:

1. Süni intellektin şəffaflığı və hesabatlılığı: Alqoritmlərin iş prinsipləri açıqlanmalı, qərarların necə verildiyi barədə hüquq-mühafizə orqanları və istifadəçilər məlumatlandırılmalıdır. Bu, qurbanların manipulyasiyasının qarşısını almağa kömək edir.

2. Məlumatların qorunması və etik standartlar: Qurbanların şəxsi məlumatlarının toplanması və işlənməsi üzrə ciddi məhdudiyətlər və etik tələblər tətbiq edilməlidir. Ümumi Məlumatların Qorunması Qaydası (General Data Protection Regulation) süni intellektin tətbiqində əsas rol oynayır.

3. Risk qiymətləndirməsi və icazə sistemi: Süni intellekt sistemlərinin insan alverində istifadəsinə qarşı qabaqlayıcı hüquqi

tədbirlər kimi onların risk qiymətləndirilməsi və yüksək riskli tətbiqlərin məhdudlaşdırılması mexanizmləri tətbiq olunur.

4. Cinayət məsuliyyətinin müəyyənləşdirilməsi: Süni intellekt vasitəsilə törədilən insan alveri cinayətlərində məsuliyyət daşıyan subyektlərin - texnologiya istehsalçıları, proqram təminatçıları və istifadəçilərin hüquqi məsuliyyəti dəqiqləşdirilir.

5. Beynəlxalq əməkdaşlıq: Qlobal xarakteri nəzərə alınaraq, insan alverində süni intellektin istifadəsinə qarşı beynəlxalq hüquqi çərçivələrin yaradılması və dövlətlərarası əməkdaşlığın gücləndirilməsi vacibdir.

Ümumilikdə, süni intellektin insan alverində istifadəsinin qarşısını almaq üçün yeni hüquqi mexanizmlər insan hüquqları prinsiplərinə, texnoloji yeniliklərə və etik standartlara uyğun olaraq formalaşmalıdır. Bu, həm hüquqi normativlərin yenilənməsi, həm də hüquq-mühafizə orqanlarının texnoloji imkanlarının artırılması ilə mümkündür.

II FƏSİL. İNSAN ALVERİNƏ QARŞI MÜBARİZƏNİN UNİVERSAL VƏ REGIONAL TƏMİNAT MEXANİZMLƏRİ

2.1. Universal beynəlxalq hüquq normalarının rəqəmsal mühitə tətbiqi

İnsan alveri beynəlxalq ictimaiyyətin üzləşdiyi ən mürəkkəb və geniş yayılmış cinayətlərdən biridir və hər il milyonlarla insanı əhatə edir. Bu fenomenin transmilli xarakteri, yüksək təşkilatlanma səviyyəsi və istismar üsullarının çevikliyi insan alverinə qarşı mübarizənin universal hüquq normaları əsasında aparılmasını zəruri edir. Bu mübarizənin hüquqi əsası BMT-nin Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Konvensiyasına əlavə edilmiş və 2000-ci ildə qəbul olunmuş İnsan Alverinə qarşı Mübarizə haqqında Palermo Protokoludur. Protokol insan alverini zor tətbiqi, aldatma, hakimiyyətdən və ya zəiflikdən sui-istifadə yolu ilə şəxslərin istismar məqsədilə cəlb olunması, daşınması və satılması kimi müəyyən edir¹⁰⁴. Bu tərifin mahiyyəti həm fiziki, həm də rəqəmsal aləmdə tətbiq oluna bilər.

Rəqəmsal mühitin formalaşması və qlobal informasiya şəbəkələrinin genişlənməsi insan alveri ilə məşğul olan qruplar üçün yeni və əlverişli imkanlar yaratmışdır. İnternet, sosial şəbəkələr, mesajlaşma tətbiqləri və kriptovalyutalar insan alverçiləri üçün qurbanları cəlb etmək, manipulyasiya etmək və istismarı ört-basdır etmək üçün effektiv alətlərə çevrilmişdir. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının 2022-ci il hesabatına görə, hər beş zorakı əmək

---

¹⁰⁴ United Nations. Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children. Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime [Palermo Protocol], 2000

qurbanından biri rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə istismara məruz qalır¹⁰⁵. Bu hallar göstərir ki, rəqəmsal insan alveri artıq cinayətkar şəbəkələrin strukturunun ayrılmaz hissəsidir.

Beynəlxalq hüququn mövcud universal normaları bu reallığa müəyyən dərəcədə cavab verir. Palermo Protokolu rəqəmsal terminologiyaya açıq olmamasına baxmayaraq, onun prinsipləri - cinayətin qarşısının alınması, qurbanların müdafiəsi və cinayətkarların cəzalandırılması rəqəmsal mühitdə də tətbiq oluna bilər. Məsələn, aldatma, təhdid və məcburiyyət vasitəsilə baş verən insan alveri onlayn platformalarda iş elanları ilə örtülü şəkildə həyata keçirilə bilər. Bu kontekstdə universal normanın substansiyası, yəni insanın istismardan qorunması hüququ texnoloji mühitdən asılı olmayaraq hüquqi qüvvəsini saxlayır. Bununla belə, rəqəmsal insan alveri sahəsində normativ çərçivədə bir sıra çatışmazlıqlar qalmaqdadır.

İlk problem, rəqəmsal texnologiyanın sürətlə inkişaf etməsi və hüquqi normativlərin bu inkişafa uyğunlaşmaqda geridə qalmasıdır. Məsələn, Palermo Protokolu və digər universal sənədlər rəqəmsal sübutların toplanması, internet platformalarının hüquqi məsuliyyəti, yaxud kriptovalyutaların istismarda istifadəsi barədə konkret mexanizmlər təqdim etmir. Bu boşluq isə milli və beynəlxalq istintaqların effektivliyini azaldır¹⁰⁶.

İkinci əsas problem sübutların toplanması və yurisdiksiya məsələləridir. Kiberinsan alveri çox vaxt qurbanın bir ölkədə, cinayətkarın başqa ölkədə, serverlərin isə üçüncü bir ölkədə

---

¹⁰⁵ International Labour Organization. Global Estimates of Modern Slavery: Forced Labour and Forced Marriage, 2022, p.18

¹⁰⁶ Schloenhardt A., Markey-Towler B. Human Trafficking and the Digital Domain: New Threats and Approaches. Criminal Law Forum, 31(3), 2020, p.412

yerləşdiyi mürəkkəb strukturda həyata keçirilir. Belə hallarda universal beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində beynəlxalq əməkdaşlıq, o cümlədən, məlumat mübadiləsi, ekstradisiya, və birgə istintaq qrupları zəruri olur. Bu istiqamətdə, Avropa Şurasının Kibercinayətlərə dair Budapeşt Konvensiyası və BMT-nin İnsan Hüquqları Şurasının İnternetdə Hüquqlar üzrə Qətnaməsi normativ dəstəklər yaratsa da, onların tətbiqində koordinasiyalı yanaşma hələ tam formalaşmayıb¹⁰⁷.

Qurbanların müdafiəsi sahəsində də rəqəmsal mühitin təsiri nəzərə çarpır. Rəqəmsal alətlər, həm də istismar edilən insanların nəzarətdə saxlanması üçün istifadə olunur. Məsələn, internetə girişin məhdudlaşdırılması, sosial şəbəkə izləmələri, və ya şantaj məqsədilə şəxsi informasiyaların yayılması. Bu zaman universal insan hüquqları normaları, xüsusilə şəxsi həyatın toxunulmazlığı, şəxsi məlumatların qorunması və şəxsi azadlıqlar əsas hüquqi baza kimi çıxış edir. Lakin onların praktik müdafiəsi yalnız normativin mövcudluğu ilə deyil, həm də onun icra mexanizmləri və texnoloji imkanlarla təmin olunmalıdır¹⁰⁸.

Bütün bu təhlillərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, universal beynəlxalq hüquq normaları insan alverinin rəqəmsal mühitdəki formalarına qarşı əsaslı hüquqi çərçivə yaratsa da, onların real təsiri həm normativ mətnlərin yenilənməsi, həm də tətbiqi mexanizmlərin gücləndirilməsi ilə təmin olunmalıdır. Bu məqsədlə aşağıdakı islahatlar təklif oluna bilər:

---

¹⁰⁷ Council of Europe. Convention on Cybercrime (Budapest Convention), 2001

¹⁰⁸ Greenwood F., Al Azem K. Digital Safety and Human Trafficking. Harvard Kennedy School, Berkman Klein Center, 2019, p. 77

1. **Normativ yenilənmə:** Palermo Protokoluna rəqəmsal insan alveri ilə bağlı əlavə protokol və ya bəyannamənin əlavə olunması. Rəqəmsal sübutların toplanması və onlardan istifadə mexanizmlərinin normativ tənzimlənməsidir. İnsan alveri ilə əlaqədar cinayətlərdə sübutların böyük hissəsi artıq rəqəmsal formada mövcuddur və onların beynəlxalq məhkəmələrdə etibarlı, hüquqi baxımdan qəbul edilən dəlil kimi tətbiq olunması yeni hüquqi mexanizmlərin hazırlanmasını tələb edir.

2. **Texnoloji əməkdaşlıq:** beynəlxalq hüquq çərçivəsində texnologiya şirkətləri ilə dövlətlər arasında daha şəffaf və məsuliyyətli əməkdaşlıq modellərinin yaradılması;

3. **Yurisdiksiya mexanizmləri:** kibercinayətlərdə universal yurisdiksiya tətbiq imkanlarının araşdırılması və təkmilləşdirilməsi;

4. **Qurban mərkəzli yanaşma:** rəqəmsal aləmdə qurbanların hüquqlarının bərpası və psixoloji müdafiəsi üçün beynəlxalq fondlar və mexanizmlərin yaradılması.

Bu yanaşmalar həm universal beynəlxalq hüququn rəqəmsal dövrə uyğunlaşdırılmasını təmin edəcək, həm də insan alverinin yeni formalarına qarşı effektiv və insan hüquqlarına əsaslanan cavabların hazırlanmasına xidmət edəcəkdir. Hüquqi və institusional təminatlara baxmayaraq, insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində bir sıra ciddi problemlər mövcuddur.

Birinci problem dövlətlər tərəfindən qəbul olunmuş beynəlxalq öhdəliklərin faktiki həyata keçirilməsi ilə bağlıdır. Belə ki, dövlətlərin insan alverinə qarşı beynəlxalq öhdəliklərinə baxmayaraq, bu öhdəliklərin faktiki həyata keçirilməsində ciddi boşluqların olması insan alverinə qarşı mübarizənin sistematik zəifliyi kimi dəyərləndirilməlidir. Bu məsələ həm hüquqi,

institusional, həm də siyasi-iqtisadi amillərlə sıx bağlıdır və universal beynəlxalq normaların effektivliyini birbaşa təsir altına alır. İlk növbədə vurğulamaq lazımdır ki, insan alverinə dair əsas beynəlxalq sənəd olan Palermo Protokolu və digər əlaqəli konvensiyalar hüquqi baxımdan güclü və müfəssəl öhdəliklər müəyyən edir. Dövlətlər bu sənədlərə qoşulmaqla insan alverinin cinayət kimi tanınması, onunla mübarizə üçün adekvat qanunvericilik bazasının yaradılması, hüquq-mühafizə orqanlarının gücləndirilməsi, qurbanların müdafiəsi və beynəlxalq əməkdaşlığın təmin olunması kimi bir sıra hüquqi və praktik öhdəliklərə malik olurlar¹⁰⁹. Lakin bu öhdəliklər çox vaxt ya formal qəbul edilir, ya da reallıqda siyasi iradənin, maliyyə resurslarının və institusional koordinasiyanın olmaması səbəbilə yerinə yetirilmir.

İkinci problem normativ və faktiki tətbiq arasında uçurumdur. Bir çox ölkə insan alveri ilə bağlı cinayət məsuliyyətini qanunvericilikdə nəzərdə tutsa da, faktiki istintaq və məhkəmə prosesləri ya həyata keçirilmir, ya da çox az saydadır. ABŞ Dövlət Departamentinin insan alverinə dair illik “Trafficking in Persons Report” hesabatlarında bu fenomen dəfələrlə qeyd olunur, bir çox ölkədə qurbanların müəyyən edilməsi faizi çox aşağıdır, alverçilərin cəzalandırılması isə istisna hal kimi qalır¹¹⁰. Bu o deməkdir ki, beynəlxalq öhdəliklər sadəcə kağız üzərində qalır və real dəyişiklik yaratmır.

Üçüncü problem institusional fragmentasiya və koordinasiyanın zəifliyidir. İnsan alveri transmilli və kompleks

---

¹⁰⁹ UNODC. Legislative Guide for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto, 2004, pp.5-7

¹¹⁰ U.S. Department of State. Trafficking in Persons Report, 2023, pp.22-24 <https://www.state.gov/reports/trafficking-in-persons-report-2023>

cinayət olduğundan onunla mübarizə müxtəlif sahələrin - daxili işlər, miqrasiya, əmək, sosial müdafiə, təhsil və s. koordinasiya fəaliyyətini tələb edir. Buna baxmayaraq, bir çox ölkələrdə bu sahədə vahid milli strategiyalar, effektiv məlumat bazaları və müxtəlif qurumlar arasında səmərəli məlumat mübadiləsi mövcud deyil. Bununla yanaşı, qurbanların hüquqi statusu qeyri-müəyyən qalır, onlar çox zaman qeyri-leqal miqrant kimi saxlanılır, cinayətkar yox, cinayət qurbanı olduqları tanınmır.

Dördüncü problem siyasi və iqtisadi prioritetlər arasında insan alveri ilə mübarizənin ikinci plana keçməsidir. Bir çox inkişaf etməkdə olan ölkədə və ya konflikt zonasına yaxın dövlətlərdə insan alverinə qarşı mübarizə adətən hökumətlərin əsas prioriteti olmur. Əmək bazarında qeyri-formal sektorun genişliyi, hüquqi boşluqlar və korrupsiya insan alveri ilə mübarizəni zəiflədən əsas amillərdir. Hətta bəzən hökumət orqanları özləri qeyri-rəsmi əmək miqrasiyasına göz yumur, çünki bu, ucuz işçi qüvvəsinin təmin olunmasına xidmət edir. Bu isə həm hüquqi öhdəliklərin, həm də əxlaqi prinsiplərin ciddi şəkildə pozulması deməkdir¹¹¹.

Beşinci problem beynəlxalq hüquqi sənədlərin icra mexanizmlərinin zəif olmasıdır. Palermo Protokolu və digər universal konvensiyalar öhdəlik yaratsa da, onların icrası üçün məcburetmə mexanizmləri yox dərəcəsinədir. Yəni bir dövlət bu sənədlərə qoşulsa da, onları icra etmədikdə ona qarşı ciddi beynəlxalq sanksiya və ya hüquqi tədbir tətbiq edilmir. Bu isə beynəlxalq hüququn normativ gücünü zəiflədir və dövlətlərə öhdəliklərin sadəcə formal qəbulunu təşviq edir.

---

¹¹¹ Brysk A., Choi-Fitzpatrick A. From human trafficking to human rights: Reframing contemporary slavery. University of Pennsylvania Press, 2012, pP.59-62

Nəticə olaraq, insan alveri ilə mübarizədə universal beynəlxalq normalar və hüquqi sənədlər olduqca güclü normativ əsas yaratsa da, onların faktiki həyata keçirilməsində struktur problemlər qalır. Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün:

- beynəlxalq hüquqi sənədlərin tələblərinin yerinə yetirilmə mexanizmlərinin gücləndirilməsi;

- dövlətlərarası monitoring və hesabatlılıq sistemlərinin effektivləşdirilməsi;

- siyasi iradənin formalaşması üçün beynəlxalq təzyiq və stimulların yaradılması;

- qurban mərkəzli yanaşmanın təmin edilməsi və sosial xidmətlərin gücləndirilməsi

İnsan alveri kimi transmilli cinayətlər sahəsində məhkəmə yurisdiksiyasının məhdud olması beynəlxalq hüququn və milli qanunvericiliyin səmərəli tətbiqinə ciddi maneələrdən biridir. Bu məhdudluqlar insan alveri ilə mübarizənin effektivliyini azaldır və cinayətkarların məsuliyyətdən yayınmasına şərait yaradır. Problemin təhlilini genişləndirərkən aşağıdakı aspektlərə diqqət yetirmək olar:

1. Ərazi yurisdiksiyası prinsipi

Beynəlxalq hüquq normalarına əsasən, hər bir dövlət yalnız öz ərazisində törədilən cinayətlərə görə istintaq aparmaq və mühakimə etmək səlahiyyətinə malikdir. Halbuki insan alveri çox zaman bir neçə ölkənin ərazisini əhatə edən transmilli xarakter daşımaqla, qurbanların mənşə ölkəsindən çıxarılması, tranzit ölkələrdən keçməsi və nəhayət, təyinat ölkəsində istismara məruz qalması kimi mərhələləri əhatə edir. Bu halda, məhkəmə yurisdiksiyasının ənənəvi sərhədləri belə transmilli cinayətlərin

hüquqi reallıqlarını əks etdirməkdə aciz qalır. Məsələn, əgər qurbanın çıxarıldığı ölkədə cinayətə dair istintaq aparılırsa, məsuliyyət yalnız istismarın baş verdiyi təyinat ölkəsində həyata keçirilə bilər ki, bu da hüquqi boşluq yaradır.

Nəticə etibarilə, milli yurisdiksiya çərçivəsində müəyyən edilmiş sərhədlər insan alverinin mürəkkəb və coğrafi baxımdan genişmiqyaslı strukturuna uyğun gəlmir¹¹².

2. Universal yurisdiksiyanın məhdud tətbiqi

Universal yurisdiksiya prinsipi beynəlxalq hüquqda soyqırımı, insanlıq əleyhinə cinayətlər və müharibə cinayətləri kimi ən ağır beynəlxalq cinayətlərə tətbiq edilir. İnsan alveri isə hələlik universal yurisdiksiyanın geniş şəkildə tətbiq olunduğu cinayətlər sırasına daxil edilmir. Bu səbəbdən insan alveri ilə bağlı cinayətkarların digər dövlətlər tərəfindən məsuliyyətə cəlb olunması praktik və hüquqi baxımdan ciddi çətinliklər yaradır. Bəzi dövlətlərin universal yurisdiksiya prinsipinin tətbiqinə qarşı çıxması isə insan alveri üzrə beynəlxalq məhkəmə araşdırmalarının coğrafi və hüquqi sərhədlərini əhəmiyyətli dərəcədə daraldır¹¹³.

3. Dövlətlərarası hüquqi əməkdaşlıq problemləri

İnsan alveri cinayətləri çox vaxt sərhədləri aşan, yaxşı təşkil olunmuş transmilli şəbəkələr tərəfindən həyata keçirilir. Bu cür kompleks cinayət formalarına qarşı effektiv mübarizə yalnız dövlətlər arasında intensiv və institusional əməkdaşlıqla mümkündür. İnformasiya mübadiləsi, birgə istintaq mexanizmləri və ekstradisiya prosedurlarının tətbiqi bu sahədə mühüm rol oynayır.

---

¹¹² Bassiouni M. C. International Criminal Law. The Kingdom of Netherlands, Leiden: Koninklijke Brill, 2014, pp.224-230

¹¹³ Schabas W. A. The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute. Oxford University Press, 2009, pp. 465–471

Lakin milli hüquqi sistemlərdəki normativ fərqliliklər, dövlətlərarası siyasi münasibətlər, korrupsiya və bürokratik əngəllər bu əməkdaşlığın effektivliyini əhəmiyyətli dərəcədə zəiflədir. Nəticədə cinayətkarlar beynəlxalq sərhədləri asanlıqla keçərək təqibdən yayınmaq imkanına sahib olurlar.

4. Milli qanunvericiliklərin uyğunsuzluğu və zəifliyi

Bəzi dövlətlərdə insan alverinə dair qanunvericilik ya ümumiyyətlə mövcud deyil, ya da normativ baxımdan zəif və natamamdır. Digər hallarda isə hüquqi çərçivə formal olaraq mövcud olsa da, onun tətbiqi sahəsində ciddi institusional və praktik çatışmazlıqlar müşahidə olunur. Bu çatışmazlıqlara insan alveri cinayətlərinin düzgün hüquqi kvalifikasiyasının verilməməsi, sübutların toplanması prosesində hüquq-mühafizə orqanlarının texniki və metodoloji hazırlığının yetərsizliyi, eləcə də zərərçəkmiş şəxslərin müdafiəsi və reabilitasiyası üçün effektiv mexanizmlərin olmaması daxildir.

Nəticədə, bu amillər məhkəmə proseslərinin səmərəliliyini ciddi şəkildə zəiflədir və cinayətkarların cəzasız qalmasına şərait yaradır.

5. Qurbanların hüquqlarının təminatı və məhkəmə proseslərində iştirakı

Qurbanların hüquqlarının müdafiəsi insan alveri üzrə məhkəmə proseslərinin uğurlu və ədalətli aparılması üçün əsas şərtlərdən biridir. Lakin bu sahədə həm beynəlxalq səviyyədə vahid və məcburi hüquqi standartların olmaması, həm də bir çox dövlətlərdə qurbanların müdafiəsi üçün kifayət qədər institusional resurs və xidmətlərin çatışmaması ciddi problemlər yaradır.

Təcrübədə, qurbanların məhkəmədə ifadə verməkdən çəkindikləri, təhdid, təzyiq və intiqam qorxusu ilə üzləşdikləri hallar geniş yayılmışdır. Bu hallar qurbanların prosessual iştirakını məhdudlaşdırır, hüquqi prosedurların səmərəliliyini azaldır və nəticə etibarilə, ədalətə çıxış imkanlarını ciddi şəkildə zəiflədir¹¹⁴.

6. Rəqəmsal mühitin yeni çağırışları

Rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı insan alveri cinayətlərinin transmilli və qeyri-ənənəvi formalarını daha da genişləndirmişdir.

İnternet, sosial media platformaları və anonimləşdirici texnologiyalar insan alveri şəbəkələrinə sərhədləri aşmadan qurbanları cəlb etmək, istismar etmək və izlərini gizlətmək imkanı verir. Bu kontekstdə rəqəmsal izlərin toplanması, kibertəhlükəsizlik məsələlərinin həlli və transmilli hüquqi əməkdaşlığın gücləndirilməsi rəqəmsal insan alveri ilə mübarizədə əsas çağırışlar kimi ortaya çıxır. Sonda rəqəmsal mühitdə törədilən insan alveri cinayətləri üzrə məhkəmə yurisdiksiyasının müəyyənləşdirilməsi daha da çətinləşir və bu sahədə yeni hüquqi mexanizmlərin formalaşdırılmasına ehtiyac yaranır¹¹⁵.

Nəticə etibarilə, beynəlxalq insan alveri ilə mübarizənin effektivliyi məhkəmə yurisdiksiyasının sərhədlərinin genişləndirilməsi, hüquqi əməkdaşlığın gücləndirilməsi, milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və qurbanların müdafiəsinin təmin olunması ilə mümkün ola bilər. Bunun üçün beynəlxalq ictimaiyyət:

---

¹¹⁴ U.S. Department of State. *Trafficking in Persons Report*. 2023, pp. 29–32.

¹¹⁵ Schloenhardt A., Markey-Towler B. “Human Trafficking and the Digital Domain: New Threats and Approaches.” *Criminal Law Forum*, 31(3), 2020, pp.407–433

- universal yurisdiksiyanın insan alverinə tətbiqini genişləndirməli,

- dövlətlərarası ekstradisiya və hüquqi yardım prosedurlarını sadələşdirməli,

- milli normaları beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmalı,

- qurbanların hüquqlarını qoruyan güclü mexanizmlər yaratmalı,

- rəqəmsal mühitdə yeni hüquqi və texnoloji yanaşmaları inkişaf etdirməlidir.

Bu tədbirlər insan alveri üzrə məhkəmə yurisdiksiyasının məhdudluğunu aradan qaldıraraq, cinayətkarların cəzasız qalmasının qarşısını ala və qurbanların ədalətə çıxışını təmin edə bilər.

İnsan alveri üzrə məhkəmə yurisdiksiyasının məhdudluqları: regional nümunələr və məhkəmə təcrübəsi

1. Regional nümunələr

İnsan alveri ilə bağlı məhkəmə yurisdiksiyası sahəsindəki məhdudluqlar xüsusilə inkişaf etməkdə olan regionlarda o cümlədən, Şərqi Avropa, Cənubi Asiya və Afrika kimi ərazilərdə daha kəskin şəkildə özünü göstərir. Bu regionlarda dövlətlərin hüquq sistemləri hələ də beynəlxalq standartlara tam inteqrasiya olunmayıb, hüquqi və institusional resurslar isə məhdud və qeyri-kafi vəziyyətdədir. Həm insan alveri ilə bağlı qanunvericiliyin qeyri-müəyyənliyi, həm də onun tətbiqi mexanizmlərinin zəifliyi bu cinayət növü üzrə məhkəmə yurisdiksiyasının effektivliyinə əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsir göstərir.

- **Şərqi Avropa:** Regionda insan alveri qurbanlarının mənəbə və tranzit ölkələri kimi rolu mühüm yer tutur. Bu ölkələrdə məhkəmə

yurisdiksiyası ilə bağlı əsas problemlərdən biri hüquq-mühafizə orqanlarının insan alveri ilə bağlı cinayətləri düzgün şəkildə kvalifikasiya edə bilməməsi və müvafiq hazırlıqdan məhrum olmasıdır. Məsələn, Ukraynada 2014–2019-cu illər ərzində insan alveri ilə bağlı məhkəmə işlərinin sayında artım müşahidə olunsa da, bu işlərin əksəriyyəti ya zəif sübut bazası səbəbindən bağlanır, ya da cinayətkarlar cəzasız qalır və ya cəza yüngülləşdirilir.

- **Cənubi Asiya:** Hindistan, Banqladeş və Nepal kimi ölkələr insan alveri hallarının miqyasına görə dünya üzrə ən yüksək göstəricilərdən birinə malikdir. Lakin bu ölkələrdə məhkəmə yurisdiksiyasının tətbiqi bir sıra çətinliklərlə müşayiət olunur. Hüquqi sistemin zəifliyi, institusional korrupsiya, qurbanların hüquqlarının müdafiə edilməməsi və məhkəmə proseslərinə cəlb olunmaması effektiv istintaq və mühakiməni əngəlləyən əsas amillərdəndir. Məsələn, Banqladeşdə insan alveri üzrə açılmış cinayət işləri çox vaxt illərlə süründürməçiliyə məruz qalır və nəticə etibarilə hüquqi nəticə əldə edilmir.

- **Afrika:** Bu regionda, xüsusilə Qərbi və Mərkəzi Afrika ölkələrində, insan alveri xüsusilə uşaqların istismarı və məcburi əmək geniş yayılmışdır. Nigeriya, Qana və Kamerun kimi ölkələrdə insan alveri ilə bağlı hüquqi infrastrukturun zəifliyi, hüquq-mühafizə orqanlarının qeyri-effektiv fəaliyyəti və məhkəmə sistemlərinin yüklü olması problemin kəskinləşməsinə səbəb olur. Nigeriyada beynəlxalq təşkilatların və insan hüquqları qurumlarının təzyiqlərinə baxmayaraq, insan alveri üzrə məhkəmə işlərinin sayı aşağıdır və real cəza tədbirləri nadir hallarda tətbiq olunur.

Bu nümunələr göstərir ki, insan alveri ilə mübarizə sahəsində məhkəmə yurisdiksiyasının məhdudluqları təkcə hüquqi deyil, həm

də institusional, sosial və siyasi faktorlarla sıx bağlıdır. Regional səviyyədə bu problemlərin aradan qaldırılması üçün yalnız milli qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi deyil, eyni zamanda transsərhəd hüquqi əməkdaşlıq, texniki potensialın artırılması və qurbanların hüquqlarının müdafiəsinə yönəlmiş sistemli islahatlar tələb olunur.

2. Beynəlxalq məhkəmə təcrübəsi

İnsan alveri üzrə beynəlxalq səviyyədə ixtisaslaşmış məhkəmə qurumlarının sayı məhduddur, çünki insan alveri birbaşa beynəlxalq cinayət tribunalının yurisdiksiyasına daxil deyil. Buna baxmayaraq, insan alveri ilə əlaqəli cinayətlər bəzi beynəlxalq məhkəmələrdə mühakimə olunmuş və nəzərə alınmışdır. Onları aşağıdakı formada göstərmək olar:

- **Nürenberq və Tokio prosesləri:** İkinci Dünya Müharibəsindən sonra keçirilən tribunallar insanlıq əleyhinə cinayətlər çərçivəsində insan alveri və məcburi əmək istismarına toxunmuş, lakin müasir məhkəmə praktikası ilə müqayisədə daha məhdud və səthi təhlillər aparmışdır.

- **Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi:** İnsan alveri Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Roma Statutunda açıq şəkildə nəzərdə tutulmasa da, bəzi hallarda insan alveri cinayətləri insanlıq əleyhinə cinayətlər və ya müharibə cinayətləri kontekstində istintaq və təqib predmetinə çevrilir. Məsələn, Kongo Demokratik Respublikasındakı münaqişələr zamanı qadın və uşaqların zorla hərbi xidmətə cəlb olunması və insan alveri faktları ICC tərəfindən araşdırılmışdır. Amma bu çox ziddiyyətlidir. Qadın və uşaqların hərbi xidmətə cəlb olunması insan alveri cinayətinin tərkibini yaratmaya da bilər.

• **Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi:** İnsan alveri qurbanlarının şikayətləri əsasında bir sıra qərarlar verilmiş və dövlətlərdən insan alverinə qarşı adekvat müdafiənin təmin olunması tələb edilmişdir. Məsələn, **Rantsev v. Cyprus and Russia** işi insan alveri qurbanlarının dövlət tərəfindən qorunmaması məsələsini beynəlxalq səviyyədə diqqətə çatdırmışdır.

• **Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi:** Bu məhkəmə əsasən dövlətlərarası mübahisələri araşdırır və insan alveri üzrə konkret işlər nadir hallarda görülür. Lakin dövlətlərin insan alverinə qarşı öhdəliklərini yerinə yetirməməsi ilə bağlı məsələlər məhz bu məhkəmə çərçivəsində gündəmə gətirilə bilər.

3. Təcrübədən əldə olunan nəticələr və gələcək istiqamətlər:

• insan alveri ilə mübarizədə beynəlxalq əməkdaşlığın və məhkəmə yurisdiksiyasının genişləndirilməsi məqsədilə regional məhkəmə mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi zəruridir. Məsələn, Afrika İnsan Hüquqları Məhkəməsi, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin bu sahədə rolunu daha da gücləndirə bilər.

• milli səviyyədə qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması və hüquq-mühafizə orqanlarının təlimi məhkəmə yurisdiksiyasının effektivliyini artırır;

• qurbanların hüquqlarının qorunması və onlara hüquqi yardımın təmin olunması məhkəmə proseslərində iştiraklarını artırır və ədalətə çıxışı asanlaşdırır;

• rəqəmsal texnologiyalar və kibertəhlükəsizlik sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq insan alverinin yeni formalarına qarşı hüquqi müdafiəni gücləndirə bilər.

2.2. Qlobal beynəlxalq təşkilatların təcrübə yetərsizliyi

Universal beynəlxalq təşkilatlar, xüsusilə BMT, Beynəlxalq Əmək Təşkilatı, BMT-nin Narkotiklər və Cinayətkarlıq İdarəsi və digər aidiyyəti qurumlar insan alveri ilə mübarizədə normativ çərçivənin formalaşdırılması və maarifləndirmə sahəsində mühüm rol oynasalar da, qərarların icrasını təmin edən effektiv mexanizmlərin zəifliyi və real təsir imkanlarının məhdudluğu kimi ciddi problemlər mövcuddur. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, insan alveri ilə mübarizədə universal beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətində **koordinasiya çatışmazlığı** əsas problemlərdən biridir. Bu çatışmazlıq, həm normativ fəaliyyətin təkrarlanmasına, həm də əməliyyat səviyyəsində səmərəsizliyə gətirib çıxarır. Məsələn, BMT-nin Narkotiklər və Cinayətkarlıq üzrə İdarəsi, Beynəlxalq Əmək Təşkilatı, BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı, BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı, BMT-nin Uşaq Fondu və BMT-nin Qadınlara qarşı Ayrı-seçkiliyin Aradan Qaldırılması və Gender Bərabərliyi üzrə Qurumu insan alverinin müxtəlif aspektləri ilə məşğul olsa da, bu qurumlar arasında funksional əmək bölgüsü hələ də dəqiq müəyyən edilməyib. Nəticədə, mandatların üst-üstə düşməsi və təşəbbüslərin paralel şəkildə həyata keçirilməsi müşahidə olunur ki, bu da həm resursların səmərəsiz istifadəsinə, həm də təsir imkanlarının parçalanmasına səbəb olur.¹¹⁶

İnsan alveri üzrə təşkilatlararası koordinasiyanı təmin etmək məqsədilə yaradılmış İAKQ (İnsan Alverinə qarşı Mübarizə üzrə Təşkilatlararası Koordinasiya Qrupu) kimi platformalar real

---

¹¹⁶ Gallagher A. T., Ezeilo J. N. The UN Special Rapporteur on Trafficking and the Inter-Agency Coordination Group: Missed Opportunities. Anti-Trafficking Review, (4), 2015, p. 90

idarəetmə və icra funksiyalarına malik deyil. İAKQ yalnız məsləhətçi xarakterli sənədlər hazırlamaqla kifayətlənir və hüquqi baxımdan onun qərarlarının icra mexanizmi mövcud deyil¹¹⁷. Bu səbəbdən təşkilatlararası sinxron fəaliyyət təmin olunmur. Koordinasiya çatışmazlığı təkcə təşkilatların daxilində deyil, həm də beynəlxalq və regional strukturlar arasında mövcuddur. Məsələn, Avropa Şurasının İnsan Alverinə qarşı Mübarizə üzrə Ekspertlər Qrupu (İMEQ) mexanizmi ilə BMT strukturları arasında məlumat və təcrübə mübadiləsi institusional əsaslara söykənmir. Bu isə müxtəlif regionlarda formalaşan praktik biliklərin universal səviyyəyə inteqrasiyasına mane olur¹¹⁸.

Məlumatların toplanması və paylaşılması sahəsində də koordinasiyanın olmaması problemi mövcuddur. Məsələn, BMT-nin Narkotiklər və Cinayətkarlıq üzrə İdarəsi ilə Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı fərqli metodologiyalar tətbiq etdikləri üçün qurbanlara dair statistik məlumatların uyğunlaşdırılması mümkün olmur. Bu isə qlobal vəziyyətin qiymətləndirilməsində təhriflərə və qeyri-dəqiqliyə gətirib çıxarır¹¹⁹. Bundan əlavə, bəzi dövlətlərin insan alveri ilə bağlı məlumat paylaşmaqdan imtina etməsi və ya məlumatları manipulyasiya etməsi universal səviyyədə koordinasiyanın institusional zəifliyini daha da dərinləşdirir. Təşkilatların bu kimi hallara qarşı sanksiya və ya təzyiqliq mexanizmlərinin olmaması milli maraqların beynəlxalq əməkdaşlığın qarşısında ciddi maneə yaratmasına səbəb olur.

---

¹¹⁷ ICAT. Improving Coordination to Combat Trafficking in Persons: The Role of the ICAT, 2020, p.5.

¹¹⁸ OSCE, Strengthening Regional and International Cooperation to Combat Trafficking in Human Beings, 2019, p.12

¹¹⁹ IOM & UNODC. Joint Data Collection Challenges in Human Trafficking, 2021, p.7

Rəqəmsallaşmanın beynəlxalq təşkilatların fəaliyyət sahələrinə nüfuz etməsi problemin avtomatik həlli demək deyil və koordinasiyanı təmin etmir. Əksinə, rəqəmsal mühitin mürəkkəbliyi və beynəlxalq hüquq normalarına tam uyğunlaşdırılmaması koordinasiyanın sistemli və davamlı həyata keçirilməsini daha da çətinləşdirir. Buna görə də rəqəmsal koordinasiya üçün vahid texniki platformaların yaradılması, ortaq hüquqi çərçivələrin formalaşdırılması və etibarlı informasiya mübadiləsi mexanizmlərinin inkişaf etdirilməsi zəruridir.

İkinci olaraq təcrübə yetərsizliyi qismində **resursların qeyri-bərabər bölüşdürülməsini** qeyd etmək olar.

Beynəlxalq səviyyədə insan alveri ilə mübarizə proqramlarında resursların qeyri-bərabər bölüşdürülməsi ciddi problemlərdən biridir və bu, həm maddi, həm də insan resursları baxımından özünü göstərir. İnkişaf etmiş ölkələrdə insan alverinə qarşı mübarizə üçün ayrılan maliyyə və ixtisaslı kadr potensialı nisbətən yüksəkdir. Bu ölkələrdə hüquq-mühafizə orqanları, sosial xidmət agentlikləri və digər müvafiq qurumlar müasir metod və texnologiyalarla təchiz olunmuş, peşəkar təlimlərdən keçmiş mütəxəssislərlə təmin edilir. Məsələn, Avropa Birliyi ölkələrinin insan alverinə qarşı həyata keçirdiyi müxtəlif layihələr və fondlar göstərilə bilər ki, burada həm maliyyə, həm də təlim-tədris proqramları geniş şəkildə təşkil olunur¹²⁰. Digər tərəfdən, az inkişaf etmiş və ya resurs çatışmazlığı olan ölkələrdə insan alverinə qarşı mübarizə tədbirləri üçün kifayət qədər maliyyə və ixtisaslı kadrların olmaması geniş yayılmış problemdir. Bu ölkələrdə həm dövlət

---

¹²⁰ UNODC, Global Report on Trafficking in Persons. United Nations Office on Drugs and Crime, 2020, p.45

büdcəsi daxilində, həm də beynəlxalq yardım vasitəsilə ayrılan resurslar məhduddur. Nəticədə, hüquq-mühafizə orqanları və sosial müdafiə sistemləri insan alveri qurbanlarının aşkar edilməsi, qorunması və reabilitasiyası kimi kompleks işləri effektiv həyata keçirə bilmir. Məsələn, Afrika və Cənubi Asiya regionlarında aparılan tədqiqatlar göstərir ki, bu yerlərdə insan alverinə qarşı mübarizədə əsas maneələrdən biri məhz maliyyə və kadr çatışmazlığıdır¹²¹. Bundan əlavə, resursların qeyri-bərabər bölüşdürülməsi beynəlxalq əməkdaşlıq səviyyəsində də özünü göstərir. Beynəlxalq təşkilatlar və donor ölkələr əsas diqqəti öz maraq və prioritetlərinə uyğun regionlara yönəldir, bu isə digər, xüsusilə yüksək riskli bölgələrdə mübarizənin zəif qalmasına səbəb olur. Hətta bəzi hallarda donorların maliyyə dəstəyi layihələrin davamlılığını təmin etmədiyindən, qısa müddətli və təsirsiz proqramlar həyata keçirilir¹²². Bu resurs çatışmazlığı insan alverinə qarşı qlobal mübarizənin zəifliyinə gətirib çıxarır, çünki cinayətkar şəbəkələr məhz zəif qorunan və maliyyə baxımından zəif olan ölkələri hədəf seçir. Üstəlik, insan alveri qurbanlarının effektiv qorunması və reintegrasiyası üçün sosial xidmətlər və psixoloji yardım proqramlarının məhdud olması da qurbanların yenidən istismara düşmə riskini artırır. Buna görə də, beynəlxalq səviyyədə resursların daha ədalətli və məqsədyönlü paylanması, həmçinin az inkişaf etmiş ölkələrin insan alveri ilə mübarizə potensialının artırılması prioritet kimi qəbul edilməlidir.

---

¹²¹ ILO. ILO Global Estimates on International Labour Migration: Results and Methodology. International Labour Organization, 2018, p.63

¹²² Shelley L, Human Trafficking: A Global Perspective. Cambridge University Press, 2014, p.122

Daha bir təcrübə yetərsizliyi qisminə **hüquqi mexanizmlərin fraqmentasiyası (parçalanması)** çıxış edir. Hüquqi mexanizmlərin fraqmentasiyası insan alveri ilə mübarizədə ciddi problemlərin yaranmasına səbəb olur və beynəlxalq səviyyədə bu sahədə vahid, koordinasiyalı hüquqi çərçivənin olmamasını özündə ehtiva edir. Fərqli ölkələrin insan alverinə qarşı qanunvericilik bazaları arasında uyğunluğun olmaması, hüquqi anlayış və terminoloji fərqliliklər, həmçinin cinayətlərin təsnifatı və cəza tədbirlərinin müxtəlifliyi beynəlxalq əməkdaşlığı əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşdirir. Məsələn, bir ölkədə insan alveri kimi tanınan əməllər başqa bir ölkədə ya daha yüngül hüquqi qiymətləndirmə ilə, ya da tamamilə fərqli hüquqi mexanizmlərlə tənzimlənmə bilər. Bu uyğunsuzluq transsərhəd cinayətkar qruplar üçün hüquqi boşluqlardan yararlanmaq imkanı yaradır.

Palermo Protokolu kimi beynəlxalq müqavilə və konvensiyalar iştirakçı dövlətlər üçün ümumi hüquqi çərçivə təqdim etsə də, bu normaların milli qanunvericiliklərə inteqrasiyası və praktiki tətbiqi ölkədən-ölkəyə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Bu fərqlər hüquq-mühafizə orqanları arasında qarşılıqlı əməkdaşlığı, operativ informasiya mübadiləsini və birgə əməliyyatların koordinasiyasını çətinləşdirir. Məsələn, Europol və İnterpol kimi beynəlxalq təşkilatların insan alverinə qarşı həyata keçirdiyi tədbirlər zamanı hüquqi mexanizmlərin uyğunsuzluğu əməliyyatların effektivliyinə mənfi təsir göstərir.

Hüquqi çərçivədəki bu parçalanma yalnız cinayətkarlarla mübarizəni deyil, həm də insan alveri qurbanlarının müdafiəsini çətinləşdirir. Qanunvericilikdəki uyğunsuzluqlar qurbanların transsərhəd müdafiəsini və təhlükəsiz reinteqrasiyasını əngəlləyir.

Bütün bunlar insan alveri qurbanlarının hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində vahid və effektiv beynəlxalq standartların yaradılmasının vacibliyini bir daha göstərir¹²³.

Nəticə etibarilə, hüquqi mexanizmlərin parçalanması insan alverinə qarşı mübarizənin effektivliyini zəiflədir və bu problemin aradan qaldırılması üçün beynəlxalq hüquqi əməkdaşlığın gücləndirilməsi, milli qanunvericiliklərin uzlaşdırılması və vahid hüquqi standartların tətbiqi zəruri hesab olunur.

Monitoring və hesabatlıq sistemlərinin zəifliyi növbəti təcrübə yetərsizliyi qismində çıxış edir.

Bu çatışmazlıq beynəlxalq səviyyədə məlumatların toplanması, təhlili və paylaşılması proseslərinin səmərəliliyini ciddi şəkildə məhdudlaşdırır. Mövcud vəziyyət, xüsusilə vahid standartların və metodologiyaların olmaması səbəbindən toplanmış məlumatlar arasında uyğunsuzluq və qeyri-müəyyənliklə xarakterizə olunur. Məsələn, müxtəlif ölkələr və beynəlxalq təşkilatlar insan alveri qurbanlarının sayı, cinayətkar şəbəkələrin fəaliyyəti və mübarizə tədbirlərinin nəticələrini fərqli üsul və meyarlarla qeyd etdiyindən, ümumi mənzərənin obyektiv və dəqiq şəkildə qiymətləndirilməsi çətinləşir¹²⁴.

Beynəlxalq hesabatlıq sistemlərindəki zəiflik, həmçinin insan alveri qurbanlarının qorunması və onlara yönəlik yardım proqramlarının effektivliyinin qiymətləndirilməsi imkanlarını da əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdırır. Bu vəziyyət, resursların səmərəli şəkildə bölüşdürülməsi və mübarizə strategiyalarının

---

¹²³ ILO. ILO Global Estimates on International Labour Migration: Results and Methodology. International Labour Organization, 2018, p.48

¹²⁴ UNODC Global Report on Trafficking in Persons. United Nations Office on Drugs and Crime, 2020, p.52

təkmilləşdirilməsi üçün zəruri olan etibarlı məlumat bazasının formalaşmasına mane olur. Nəticə etibarilə, donor təşkilatları və hökumətlər üçün əsaslandırılmış qərarların qəbul edilməsi çətinləşir, mövcud tədbirlərin təsirliliyi (effektivliyi) isə dəqiq qiymətləndirilə bilmir¹²⁵. Əlavə olaraq, monitoring və hesabatlıq sistemlərinin zəifliyi beynəlxalq əməkdaşlığın səmərəliliyinə də mənfi təsir göstərir. Xüsusilə məlumatların vaxtında, düzgün və qarşılıqlı şəkildə paylaşılmaması hüquq-mühafizə orqanlarının sərhədlərarası əməliyyatlarının effektivliyini azaldır və cinayətkar şəbəkələrin fəaliyyətinin izlənməsini xeyli çətinləşdirir. Bu səbəbdən, insan alveri ilə mübarizə sahəsində daha vahid, standartlaşdırılmış və şəffaf monitoring və hesabatlıq mexanizmlərinin qurulması zəruri hesab olunur.

Qurbanların müdafiəsi və reinteqrasiyası sahəsində zəiflik təcrübə yetərsizliyinin digər elementidir.

Qurbanların müdafiəsi və reinteqrasiyası sahəsində mövcud olan zəiflik insan alveri ilə mübarizənin ən ciddi və kritik problemlərindən birini təşkil edir. Bu problem, qlobal miqyasda insan alveri qurbanlarının hüquqlarının effektiv şəkildə qorunmaması, eləcə də onların sosial və psixoloji reabilitasiyası üçün yetərli dəstək mexanizmlərinin olmaması ilə əlaqədardır. İnsan alverinin qurbanları, adətən, fiziki, psixoloji və sosial baxımdan dərin travmalar yaşamış şəxslərdir və onların müdafiəsi kompleks, uzunmüddətli və fərdi ehtiyaclara uyğunlaşdırılmış proqramların həyata keçirilməsini tələb edir. Lakin həm beynəlxalq, həm də milli səviyyədə bu proqramların maliyyələşdirilməsi, effektiv

---

¹²⁵ Shelley L. Human Trafficking: A Global Perspective. Cambridge University Press, 2014, p.110

koordinasiyası və praktiki icrası sahəsində ciddi institusional və resursla bağlı çatışmazlıqlar mövcuddur¹²⁶.

Müxtəlif ölkələrdə qurbanların hüquqlarının müdafiəsi və reinteqrasiyası üçün hüquqi mexanizmlər və sosial xidmətlər fərqli səviyyədə inkişaf edib. Bəzi dövlətlərdə qurbanların təhlükəsizliyinin təmin olunması, tibbi və psixoloji yardımın göstərilməsi, həmçinin onların cəmiyyətdə yenidən inteqrasiyası üçün yetərli resurslar ayrılır. Digər tərəfdən, az inkişaf etmiş bir çox ölkələrdə bu istiqamətdə proqramlar məhdud və qeyri-sistematik xarakter daşıyır. Bu isə qurbanların yenidən istismara məruz qalmaları riskini artırır və onların uzunmüddətli sosial reabilitasiyasını çətinləşdirir¹²⁷.

Beynəlxalq təşkilatlar və donorlar tərəfindən həyata keçirilən layihələr qurbanların hüquqlarının müdafiəsi sahəsində mühüm rol oynasa da, bu layihələrin davamlılığı və əhatə dairəsi çox vaxt məhdud olur. Bu səbəbdən qurbanların müdafiəsi və reinteqrasiyası proqramlarının ölkələr arasında koordinasiyası və resursların ədalətli paylanması zərurətə çevrilir.

Ümumilikdə, qurbanların müdafiəsi və reinteqrasiyası sahəsində zəiflik insan alveri ilə mübarizənin effektivliyini azaldır, çünki yalnız cinayətkarların məsuliyyətə cəlb edilməsi deyil, həm də qurbanların tam bərpası və cəmiyyətə yenidən inteqrasiyası uzunmüddətli mübarizənin əsas tərkib hissəsidir. Bu sahədə

---

¹²⁶ UNODC. Global Report on Trafficking in Persons. United Nations Office on Drugs and Crime, 2020, p.57

¹²⁷ ILO. ILO Global Estimates on International Labour Migration: Results and Methodology. International Labour Organization, 2018, p.49

beynəlxalq hüquqi çərçivələrin gücləndirilməsi və praktik tədbirlərin artırılması vacibdir.

Son olaraq, **siyasi iradənin qənaətbəxş olmaması yetərsizliyini** qeyd etmək istərdik.

İnsan alveri ilə mübarizədə əsas maneələrdən biri siyasi iradənin yetərsizliyidir. Dövlətlərin bu problemə kifayət qədər önəm verməməsi, həm normativ-hüquqi bazanın formalaşdırılması, həm də qanunların icrası mərhələsində ciddi boşluqlara və səmərəsizliyə səbəb olur. İnsan alveri probleminə qarşı effektiv mübarizə aparmaq üçün yüksək səviyyəli siyasi dəstək və iradə tələb olunur ki, bu da qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi, resursların ayrılması və hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinin gücləndirilməsi üçün vacibdir. Bəzi ölkələrdə insan alverinə qarşı mübarizə siyasi prioritet kimi qəbul olunmur və bu səbəbdən də bu sahəyə ayrılan maliyyə və insan resursları kifayət etmir. Siyasi iradənin zəif olması həm də korrupsiya və cinayətkar şəbəkələrin fəaliyyətinə şərait yaradır, hüquq-mühafizə orqanları və məhkəmə sisteminin effektivliyini azaldır. Məsələn, bəzi regionlarda hökumət rəsmilərinin insan alveri məsələlərinə laqeyd yanaşması və ya bu mövzuda ciddi addımlar atmaması, cinayətkar qrupların rahat fəaliyyət göstərməsinə imkan verir. Bundan başqa, siyasi iradənin olmaması beynəlxalq əməkdaşlıqda da problemlər yaradır, çünki dövlətlər arasında informasiya mübadiləsi və birgə əməliyyatların təşkili üçün siyasi dəstək vacibdir. Siyasi iradənin gücləndirilməsi üçün həm milli səviyyədə, həm də beynəlxalq platformalarda insan alveri ilə bağlı maarifləndirmə, təhsil və qanunvericilik islahatları aparılmalıdır.

Nəhayət, qeyd etmək istərdik ki, insan alveri ilə mübarizənin uğurlu olması üçün əsas şərtlərdən biri siyasi iradənin güclü

olmasıdır və bu, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, hüquq-mühafizə orqanlarının gücləndirilməsi və qurbanların müdafiəsi sahəsində kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini mümkün edir.

2.3. Regional hüquq normalarının rəqəmsal çağırışlara uyğunlaşma problemləri və koordinasiya boşluqları

Asiya regionunda insan alveri ilə mübarizə və əsas beynəlxalq təşkilatlar.

Cənub-Şərqi Asiya ərazisində insan alverinə qarşı mübarizə təcrübəsi

Asiya regionu digər coğrafi bölgələrlə müqayisədə, həm ərazi baxımından genişliyi, həm dövlətlərin sayının çoxluğu, həm də siyasi və hüquqi baxımdan parçalanmış struktura malik olması ilə fərqlənir. Region daxilində beynəlxalq hüquq subyektlərinin qeyri-bərabər paylanması və hüquq sistemlərinin uyğunsuzluğu, ümumilikdə institusional natamamlığı göstərir. Bu systemsizlik xüsusilə insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində, o cümlədən mübarizənin rəqəmsal ölçülərində daha açıq şəkildə üzə çıxır. Mövcud hüquq ədəbiyyatı və genişhəcmli elmi araşdırmalar əsasən Avropa, Amerika və MDB mənşəli müəlliflərin əsərləri Asiya regionunda beynəlxalq hüququn tətbiqi və inkişafına, eləcə də insan alveri ilə bağlı regional hüquqi təşəbbüslərə kifayət qədər yer ayırmır. Əldə olan elmi mənbələrdə insan alverinə qarşı beynəlxalq hüquqi mübarizə daha çox BMT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı və qismən də Amerika regionuna aid beynəlxalq normativ çərçivələrlə məhdudlaşır. Bu mənada Asiya regionu insan alveri ilə mübarizə baxımından hələ də ətraflı tədqiq olunmamış və elmi diqqətdən kənar qalmış bir sahə kimi qiymətləndirilir.

Asiya regionunda insan alverinə qarşı regional beynəlxalq hüquq və milli hüquqi yanaşmalara dair məlumatların ədəbiyyatda məhdud şəkildə əks olunmasının başlıca səbəblərindən biri, regionun vahid siyasi-hüquqi strukturdan məhrum olması ilə bağlıdır. Bu coğrafiyada bütün dövlətləri birləşdirən ümumi və effektiv regional təşkilat demək olar ki, yoxdur. Üstəlik, Asiyanın şimal, cənub, qərb və şərq hissələri arasında mədəniyyət, hüquq sistemi, tarixi inkişaf və dövlətçilik fəlsəfəsi baxımından ciddi fərqlər mövcuddur. Bu səbəbdən insan alverinə qarşı tətbiq olunan milli hüquqi mexanizmlər və mövcud regional hüquqi normalar da olduqca müxtəlif və parçalanmış xarakter daşıyır.

Bu xüsusiyyətlər nəzərə alındıqda, Asiya regionu üzrə insan alveri ilə mübarizə təcrübəsinin elmi cəhətdən araşdırılması son dərəcə mürəkkəb və çətin bir prosesdir. Belə bir təhlil yalnız onlarla müxtəlif regional qurumun fəaliyyətinin müqayisəli əsasda təhlili, regionun altregionlara bölünməsi və hər bir subregion üzrə milli hüquq təcrübələrinin ayrı-ayrılıqda öyrənilməsi ilə mümkündür. Bu kontekstdə aparılmış tədqiqat yalnız Azərbaycan hüquq ədəbiyyatı üçün deyil, eyni zamanda beynəlxalq elmi müzakirə üçün də əhəmiyyətlidir. Tədqiqat çərçivəsində Asiya regionunda insan alveri ilə mübarizə formaları, müvafiq institutların sənədləri və fəaliyyətləri, həmçinin mövcud boşluqlar və onların aradan qaldırılması yolları həm milli, həm də beynəlxalq hüquq müstəvisində təhlil olunaraq təqdim edilmişdir. Asiya regionunun bir hissəsində yerləşən, İslam hüquq normalarını və dini hüquq sistemini mənimsəmiş, həm tarixi, həm də hüquqi inkişaf xüsusiyyətlərinə görə bir-birinə bənzəyən İslam dövlətləri əsasən

Ərəb Dövlətləri Liqası və Körfəz Əməkdaşlıq Şurasında cəmləşmişdir.

Regionun Cənub və Cənub-Şərqi Asiya dövlətləri əsasən ASEAN, SAARC, PIDC və Bali Prosesi kimi beynəlxalq assosiasiyalar tərəfindən əhatə olunur. Həm bu təşkilatların üzv dövlətləri, həm də regionun əhalisi informasiya cəmiyyəti ənənələrinə sahib olmaqla, rəqəmsal məkanın imkanlarından həm müsbət, həm də mənfi mənada geniş şəkildə faydalanırlar. Xüsusilə Cənub-Şərqi Asiya dövlətlərində rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişafı və əhalinin sosial media platformalarından intensiv istifadə etməsi insan alveri ilə mübarizə sahəsinə də bilavasitə təsir göstərmişdir. COVID-19 pandemiyası dövründə rəqəmsal texnologiyaların daha geniş tətbiqi ilə insan alverinin yeni elektron platformalara transformasiyası baş vermiş və bu, həm regional dövlətlərin, həm də müvafiq beynəlxalq təşkilatların ciddi narahatlığına səbəb olmuşdur¹²⁸. Cənub-Şərqi Asiya qlobal miqyasda köçkünlük və insan alverinin ən mürəkkəb kəsişmə nöqtələrindən birini yaşayır. Siyasi qeyri-sabitlik, silahlı münaqişələr, insan hüquqlarının pozulması, iqtisadi sahədə qeyri-sabitlik və ətraf mühitin pozulması regionda milyonlarla insanı miqrant həyatı yaşamağa məcbur etmişdir. Köçkünlərin əhəmiyyətli bir hissəsi hüquqi statusdan və adekvat müdafiə mexanizmlərindən məhrum edilmiş şəkildə yaşayır ki, bu da onları istismar və insan alveri hallarına qarşı xüsusilə həssas vəziyyətə salır. BMT-nin Narkotiklər və Cinayətkarlıqla Mübarizə İdarəsinin (UNODC) dəfələrlə təqdim etdiyi məlumatlara əsasən, Cənub-Şərqi Asiya insan alveri baxımından əsas mənşə, tranzit və

---

¹²⁸Ullah A., Lee W.C.S., Hassan N.H. Southeast Asia in Pre- and Post-COVID-19: Economy, Society, Mobility and Religion. New York: Routledge, 2025, 162 p., p.20

təyinat bölgələrindən biri hesab olunur. Köçkünlər insan alveri riski baxımından ən həssas qruplardan biri kimi dəyərləndirilir, çünki insan alveri ilə məşğul olanlar onların çarəsiz vəziyyətindən və məhdud seçim imkanlarından sui-istifadə edirlər¹²⁹.

Qeyd olunduğu kimi, beynəlxalq hüquqa əsasən, insan alveri istismar məqsədilə insanların qeyri-münasib vasitələrlə işə götürülməsi, daşınması, köçürülməsi, gizlədilməsi və ya qəbul edilməsi kimi fəaliyyətlərlə xarakterizə olunur. Hüquqi müdafiədən və iqtisadi imkanlardan əksər hallarda məhrum olan köçkün əhali insan alveri şəbəkələrinin təsir dairəsinə düşmək riski ilə üz-üzə qalır. Cənub-Şərqi Asiyada insan alveri, regionda getdikcə dərinləşən köçkünlük böhranı ilə sıx əlaqəlidir. Qaçqınlar, sığınacaq axtaran şəxslər, məcburi köçkünlər və ekoloji fəlakətlərdən qaçan miqrantlar məcburi əmək, cinsi istismar və getdikcə daha çox yayılmaqda olan onlayn fırıldaqçılıq əməliyyatlarında istismar edilmə riski ilə qarşılaşırlar. Bu siyasət xülasəsi Cənub-Şərqi Asiyada məcburi yerdəyişmə ilə insan alveri arasındakı qarşılıqlı əlaqəni araşdırır, müdafiə mexanizmlərindəki əsas boşluqları müəyyənləşdirir və həssas əhalinin qorunması üçün hökumətlər və beynəlxalq qurumlar tərəfindən atılmalı olan təcili tədbirləri təhlil edir.

Qloballaşma və texnoloji inkişaf nəticəsində insanların və resursların milli sərhədlər boyunca hərəkətiliyi əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bu prosesin fonunda, habelə ASEAN-ın regional inteqrasiya baxışı çərçivəsində, qeyri-qanuni miqrasiya, o cümlədən insan alveri və miqrant qaçaqmalçılığı əsas regional təhlükəsizlik

---

¹²⁹ Keo C. Human Trafficking in Cambodia. USA, New York: Routledge, 2014, 240 p., p.88

çağırışları kimi ön plana çıxmışdır. Sözügedən təhdidlərin transsərhəd xarakter daşması səbəbindən ASEAN-a üzv dövlətlər insan alveri hallarından həm mənşə, həm tranzit, həm də təyinat ölkələri olaraq təsirlənirlər. Bu kontekstdə cinayətkar qruplar, adətən, ağır sosial-iqtisadi şəraitdə yaşayan şəxslərin həssas vəziyyətindən sui-istifadə edərək onları müxtəlif istismar formalarına məruz qoyurlar¹³⁰. Sərhədləri keçən müxtəlif marşrutlar üzərində fəaliyyət göstərən mürəkkəb cinayətkar sindikat şəbəkələri, insan qaçaqçılığı və insan alverini asanlaşdırmaqla qurbanların həyati təhlükə ilə üzləşdiyi həssas vəziyyətin davam etməsinə səbəb olur. İnsan alveri və insan qaçaqçılığı ilə bağlı təhdidlər, xüsusilə COVID-19 pandemiyası və post-pandemiya dövründə sərhədlərin yenidən açılması, eləcə də qeyri-formal və çevik iş rejimlərinin yayılması fonunda daha da kəskinləşmişdir. Bu dövrdə cinayətkar sindikatların fəaliyyətində nəzərəcarpacaq artım müşahidə edilmişdir.

Cənub-Şərqi Asiya regionu, milyonlarla insanın məcburi əməyə və cinsi istismara məruz qaldığı, geniş mənada “müasir köləlik” kimi tanınan insan alveri əməliyyatlarının əsas tranzit və təyinat mərkəzlərindən biri kimi çıxış edir. Rəqəmsal texnologiyaların və internet platformalarının istismar məqsədilə istifadə olunması isə bu problemi daha da mürəkkəbləşdirmişdir. COVID-19 pandemiyası regionda mövcud olan sosial və iqtisadi qeyri-sabitliyi dərinləşdirərək insan alveri hallarının miqyas və intensivlik baxımından artmasına şərait yaratmışdır.

---

¹³⁰ Curley M., Wong S. Security and Migration in Asia: The Dynamics of Securitisation. USA, New York: Routledge, 2008, 224 p., p.67

Bu araşdırma, Cənub-Şərqi Asiya regionunda insan alverinin COVID-19 pandemiyası dövründəki mövcud vəziyyətinə ümumi baxış təqdim etməyi hədəfləmişdir. Nəticə etibarilə, həm həssas əhali qruplarının çoxluğu, həm də millətlərarası sərhədlərin genişliyi səbəbindən Cənub-Şərqi Asiya uzun illərdir ki, insan alveri baxımından dünyanın ən problemlili və riskli bölgələrindən biri kimi tanınır.

Pandemiya dövründə insan alveri hallarının artması ilə yanaşı, rəqəmsal mənbələr və onlayn platformalardan əldə edilən məlumatların cinayətkar qruplar tərəfindən yeni istismar metodları kimi istifadəsi geniş vüsət almışdır. Bu dövrdə sistemlik və mütəşəkkil cinayət təşkilatlarının regionda insan alverindəki rolu daha qabarıq və sistemli şəkildə üzə çıxmışdır.

Gələcək tədqiqatlar yalnız insan alverinə qarşı tətbiq edilən xüsusi müdaxilə mexanizmlərinin və strategiyaların effektivliyini qiymətləndirməklə kifayətlənməməli, eyni zamanda COVID-19 pandemiyasının regionda insan hüquqlarının digər aspektlərinə, xüsusilə sosial müdafiə, gender bərabərliyi və hüquqi təminat sahələrinə təsirini də əhatəli şəkildə araşdırmalıdır.

Beynəlxalq hüquqi sənədlərdə “insan alveri” termini müxtəlif hüquqi təriflərlə izah olunmuşdur. Ümumi yanaşmaya görə, insan alveri şəxslərin istismar məqsədilə alınması, satılması, daşınması, təhvil verilməsi, saxlanması və ya qəbul edilməsi, güc və ya zor tətbiqi, hədələmə, aldadılma, oğurluq, dələduzluq və digər yollarla üzərində nəzarətin təmin olunması kimi əməlləri əhatə edir. Qurbanların müxtəlif formalarda o cümlədən, cinsi istismar (fahişəlik), məcburi əmək, məişət köləliyi, məcburi nikah və

orqanların qeyri-qanuni yolla alınması məqsədilə əsarət altına alınması insan alverinin əsas məqsədlərini təşkil edir.

Cənub-Şərqi Asiya regionu insan alveri baxımından həm mənşə, həm tranzit, həm də təyinat zonası kimi çıxış edir. Region yalnız yerli deyil, eyni zamanda digər coğrafi bölgələrdən gələn insan alverçiləri üçün də strateji tranzit mərkəzi hesab olunur. “Müasir köləlik” fenomeni Cənub-Şərqi Asiyada geniş yayılmışdır, milyonlarla kişi, qadın və uşaq əmək istismarı, cinsi istismar və digər qeyri-insani formalarla xarakterizə olunan mürəkkəb və gizli istismar şəbəkələrinin qurbanına çevrilmişdir.

İnsan alveri bu gün Asiya regionunda ən gəlirli mütəşəkkil cinayət növlərindən biri hesab olunur və hər il milyardlarla dollar dəyərində qeyri-qanuni gəlir gətirən transmilli cinayət fəaliyyəti kimi qiymətləndirilir.

Bu kontekstdə, Palermo Protokolu insan alveri ilə mübarizədə əsas beynəlxalq hüquqi çərçivə rolunu oynayır. BMT Baş Assambleyası tərəfindən 2000-ci ilin noyabr ayında qəbul olunmuş və 25 dekabr 2003-cü ildə qüvvəyə minmiş bu sənəd, xüsusilə qadınların və uşaqların insan alverindən qorunması, cinayət məsuliyyətinin müəyyənləşdirilməsi və sanksiyaların tətbiqi məsələlərini tənzimləyir. Protokol, insan alverinin hüquqi tərifini təqdim etməklə yanaşı, müasir köləlik probleminə qarşı qlobal hüquqi standartların əsasını qoyur və məcburi əmək, fahişəlik, insan hüquqları və uşaqların müdafiəsinə dair mövcud beynəlxalq sənədlərdən ilham almışdır.

Cənub-Şərqi Asiyada insan alverinin mövcud fonu və şəraitinə dair aparılmış ədəbiyyat icmalı bir neçə mühüm tendensiyanı ortaya qoyur.

İlk növbədə, bu regionda insan alverinin yayılmasının əsas səbəblərindən biri kimi qeyri-bərabər iqtisadi inkişaf və ucuz, aşağı ixtisaslı işçi qüvvəsinə artan tələbat göstərilir. İnsan alveri həm regiondaxili miqyasda, yəni Cənub-Şərqi Asiya ölkələri arasında, həm də beynəlxalq səviyyədə, transmilli sərhədləri aşaraq baş verir. Qurbanların əksəriyyəti iqtisadi və sosial baxımdan daha az inkişaf etmiş Kamboca, Laos, Myanmar və Vyetnam kimi ölkələrdən çıxır. Onlar əsasən daha inkişaf etmiş Tailand, Malayziya və Sinqapur kimi region ölkələrinə, eyni zamanda Çin, Avropa, Şimali Amerika, Yaxın Şərq və Avstraliya kimi uzaq regionlara göndərilirlər. Bu kontekstdə Tailand xüsusilə Kamboca, Laos və Myanmardan olan insan alveri qurbanları üçün əsas tranzit və təyinat ölkəsi kimi çıxış edir. Eyni şəkildə, Malayziya İndoneziya, Filippin və Vyetnam mənşəli qurbanlar üçün əsas təyinat məkanı kimi tanınır.

İkincisi, Cənub-Şərqi Asiyada əhalinin yoxsulluq və ağır sosial-iqtisadi şərait səbəbilə daha yaxşı yaşam şərtləri axtarışı ilə məcburi miqrasiya etməsi insan alveri riskini artırır. Bir çox hallarda, qurbanlar ilkin mərhələdə təklif edilən iş imkanlarını qəbul edərək könüllü şəkildə miqrasiya edir, lakin sərhədi keçdikdən sonra aldandıqları və istismara məruz qaldıqlarını anlayırlar.

Üçüncüsü, regionda insan alverinin genişmiqyaslı və peşəkar mütəşəkkil cinayət şəbəkələri ilə əlaqəli olması barədə açıq və davamlı sübutlar azdır. Mövcud tədqiqatlar göstərir ki, alverçilər çox zaman qurbanların qohumları, dostları və ya hətta əvvəlki insan alveri qurbanları olur. Bəzi hallarda, xaricdə iş təcrübəsi keçmiş şəxslər, əldə etdikləri əlaqələr və məlumatlar vasitəsilə öz vətənlərinə qayıtdıqdan sonra digər insanları aldadaraq, onları çətin şəraitə salmaqla istismara məruz qoyurlar. Xüsusilə Kambocada

aparılan araşdırmalar bu ölkədə insan alverinin arxasında daha ciddi maliyyə maraqlarının və təşkilatlanmış cinayətkar qrupların ola biləcəyi ehtimalını gücləndirir. Rəsmi statistikaya əsasən, Kambocada insan alveri ittihamı ilə həbs olunanların əksəriyyəti yoxsul və təhsil səviyyəsi aşağı olan qadınlardır ki, bu da onların həm cinayətin qurbanı, həm də vasitəçisi olma ehtimalını artırır.

Cənub-Şərqi Asiya Dövlətləri Assosiasiyası (ASEAN) regionun yoxsul ölkələrində baş verən bu kimi problemlərə qarşı ciddi reaksiya göstərməyə çalışır. ASEAN-ın qurucu üzvləri olan beş dövlət — İndoneziya, Malayziya, Tailand, Filippin və Sinqapur bu təşəbbüsə xarici işlər nazirləri səviyyəsində rəhbərlik etmişdir. Təşkilatın əsası 8 avqust 1967-ci ildə Banqkokda imzalanmış ASEAN Bəyannaməsi (Banqkok Bəyannaməsi) ilə qoyulmuşdur. Daha sonra Bruney Darussalam, Kamboca, Laos Xalq Demokratik Respublikası, Myanmar və Vyetnam da təşkilata üzv olaraq ASEAN-ın genişlənməsinə töhfə vermişlər.

ASEAN-ın əsas məqsədi regional sabitliyi təmin etmək və mümkün münafişə və məsələlərin eskalasiyasının qarşısını almaqdır. Təşkilatın fəaliyyətini müəyyən edən başlıca prinsiplər bunlardır:

1. Hər bir dövlətin suverenliyinə, bərabərliyinə və müstəqilliyinə hörmət göstərmək;
2. Hər bir dövlətin daxili məsələlərini xarici müdaxilə olmadan həll etmək hüququnu tanımaq;
3. Dövlətlərarası məsələləri sülh yolu ilə həll etmək və mübahisələri barış üsulu ilə tənzimləmək;
4. Təzyiq və güc tətbiq etmədən qarşılıqlı münasibətləri inkişaf etdirmək;

5. Dövlətlər arasında əməkdaşlığın səmərəli şəkildə inkişaf etdirilməsi.

İnsan Alveri Protokolu (Palermo Protokolu) ASEAN üzv dövlətlərinin qanunvericiliyinə müxtəlif illərdə daxil edilmişdir: Filippində 2003-cü ildə, Bruneydə 2004-cü ildə, Myanmarda 2005-ci ildə, Malayziya və İndoneziyada 2007-ci ildə, Tailand və Kambocada 2008-ci ildə, Vyetnamda 2012-ci ildə, Laos və Sinqapurda isə 2015-ci ildə qəbul olunmuşdur.

ASEAN-ın İnsan, Xüsusilə Qadın və Uşaq Alverinə Qarşı Konvensiyası (ACTIP) isə regionda hüquqi baxımdan məcburi olan ilk regional sazişdir. Bu sənəd 21 noyabr 2015-ci ildə Malayziyanın paytaxtı Kuala-Lumpurda ASEAN üzv dövlətlərinin dövlət başçıları tərəfindən imzalanmışdır. Konvensiya altıncı ratifikasiya sənədinin ASEAN Katibliyinə təqdim edilməsindən 30 gün sonra qüvvəyə ~~minir~~ (minmişdir). 6 fevral 2017-ci ildə Filippin altıncı üzv dövlət kimi ACTIP-i ratifikasiya etmiş və sənədi Katibliyə təqdim etmişdir. Bunun ardınca Laos Xalq Demokratik Respublikası, İndoneziya, Malayziya və Bruney də konvensiyanı ratifikasiya etmiş, beləliklə bütün on ASEAN üzv dövlətinin iştirakı təmin olunmuşdur.

ACTIP insan alveri qurbanlarının müdafiəsinin effektiv təmin edilməsinə yönəlmiş tədbirləri tənzimləyir və ASEAN-ın insan alverinə qarşı mübarizədə davamlı öhdəliyini göstərən icra mexanizmlərinin gücləndirilməsinə xidmət edir. Eyni zamanda, bu konvensiya üzv dövlətləri insan alverinə qarşı sıx regional əməkdaşlığa təşviq edir. Cənub-Şərqi Asiya regionunda insan alverinə qarşı əsas regional hüquqi sənəd kimi ACTIP 2015-ci il ASEAN Konvensiyası qəbul edilir.

Qeyd etmək vacibdir ki, ACTIP 2004-cü ildə qəbul edilmiş ASEAN-ın İnsan, Xüsusilə Qadın və Uşaq Alverinə Qarşı Bəyannaməsinə əsaslanır və onun əsas müddəaları BMT-nin İnsan Alverinin Qarşısının Alınması və Cəzalandırılması üzrə Protokolu (Palermo Protokolu) ilə yüksək səviyyədə uyğunluq təşkil edir. Bu baxımdan ACTIP Cənub-Şərqi Asiya regionunda insan alveri ilə mübarizə sahəsində ilk imperativ beynəlxalq hüquq sənədi hesab olunur.

Konvensiyanın əsas müddəaları insan alveri ilə bağlı hüquq pozuntularının kriminallaşdırılmasını, insan alveri qurbanlarının müdafiəsini və onların hüquqlarının təmin olunması məqsədilə müvafiq dövlət xidmətlərinin yaradılmasını, həmçinin dövlətlərarası əməkdaşlıq və məlumat mübadiləsini əhatə edir. ACTIP-in tələbləri ASEAN-ın Transmilli Cinayətkarlıq üzrə Dövlət Başçılarının Görüşü (SOMTC) çərçivəsində, habelə 2017-ci il ASEAN Fəaliyyət Planı vasitəsilə üzv dövlətlərin milli hüquq sistemlərinə inteqrasiya edilmişdir.

ASEAN strukturunda rəqəmsal texnologiyaların vasitəsi ilə insan alverinin yayılmasına qarşı mübarizəni gücləndirmək məqsədilə əlavə bir regional hüquqi mexanizm – “ASEAN 2025 Təşəbbüsü” həyata keçirilir. Bu təşəbbüs xüsusilə insan alveri qurbanlarının müdafiəsinə və transsərhəd əməkdaşlığın gücləndirilməsinə yönəlib. Təşəbbüsün ən mühüm yeniliklərindən biri, insan alveri qurbanlarının təzyiqlə altında törədilmiş cinayətlərə görə cəzalandırılmaması prinsipinin, yəni cəzasızlıq prinsipinin tətbiqidir.

Avstraliya tərəfindən dəstəklənən və ASEAN-ın İnsan Hüquqları üzrə Hökumətlərarası Komissiyası (AICHR) ilə

Transmilli Cinayətkarlıq üzrə Yüksək Vəzifəli Məmurların Görüşü (SOMTC) tərəfindən həyata keçirilən bu təşəbbüs, insan alveri qurbanlarının məcburiyyət altında törətdikləri əməllərə görə təqib edilməməsini təmin etməyi əsas məqsəd kimi müəyyən edir.

ASEAN 2025 Təşəbbüsünün insan alveri ilə bağlı əsas aspektləri aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

a) İnsan alveri qurbanlarına qarşı cinayət təqibinin tətbiq edilməməsi – Təşəbbüs insan alveri qurbanlarının bilavasitə insan alveri təcrübəsi nəticəsində törədilmiş cinayətlərə görə təqib edilməsinin qarşısını almaq məqsədilə müvafiq təlimatların qəbulunu təmin etmişdir;

b) gücləndirilmiş əməkdaşlıq – insan alveri ilə mübarizədə, xüsusilə dələduzluq məqsədilə təşkil olunmuş cinayətkar birliklər daxilində məcburi cinayətkarlığın artmasına qarşı ASEAN üzv dövlətləri və xarici tərəfdaşlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi vurğulanır;

c) Transsərhəd araşdırmalar – BMT-nin Narkotiklər və Cinayətkarlıqla Mübarizə İdarəsinin məlumatına əsasən, həm aşağı, həm də yüksək səviyyəli cinayət şəbəkələrini hədəf alan insan alveri ilə bağlı transsərhəd araşdırmaların və mühakimələrin təkmilləşdirilməsi istiqamətində səylər davam etdirilir;

d) İnsan alveri qurbanlarına qurban-yönümlü yanaşmanın tətbiqi – Təşəbbüs qurban-yönümlü yanaşmanı təşviq edir və qurbanların müdafiə, reabilitasiya və dəstək xidmətlərinə əlçatanlığını təmin edir;

e) Maarifləndirmə və önləmə – ASEAN ictimaiyyəti və müvafiq rəsmilər insan alveri və onun insan hüquqlarının pozulması

ilə bağlı maarifləndirmə kampaniyaları keçirir, habelə bacarıqların artırılması istiqamətində təşəbbüslər həyata keçirirlər;

f) Regional əməkdaşlıq – Təşəbbüs, UNODC-nin ev sahibliyi etdiyi Fövqəladə Hallara Cavab Şəbəkəsi (ERN) kimi platformalar vasitəsilə regional əməkdaşlığı təşviq edir, burada üzv dövlətlər inkişaf edən təhlükə mənzərəsini qiymətləndirir və məqsədyönlü həll yollarını araşdırırlar.

Bu günə qədər “ASEAN 2025 Təşəbbüsü” çərçivəsində bir sıra mühüm yeniliklərə nail olunmuşdur. Belə ki, 2 iyun 2025-ci il tarixində “İnsan Alveri Qurbanlarının Müdafiəsi üçün Cəzasızlıq Prinsipinin həyata keçirilməsinə dair ASEAN Təlimatı” işə başlamışdır. 2025-ci ilin may ayında ASEAN-ın Transmilli Cinayətkarlıq üzrə Dövlət Başçılarının Görüşü (SOMTC) üzv dövlətlərin insan alveri ilə bağlı hazırlanmış alətlər toplusunu necə daha effektiv tətbiq edə biləcəyini müzakirə etmək məqsədilə transsərhəd araşdırmalar və insan alveri işlərinin təqibi üzrə seminar təşkil etmişdir. Hazırda SOMTC insan alveri işlərində əməkdaşlığı genişləndirmək üçün praktiki alətlər toplusunun yekunlaşdırılması və yayılması üzərində çalışır.

COVID-19 pandemiyası dövründə ASEAN regionunda iqtisadi tənəzzül müşahidə olunmuş, insanların internetdə fəaliyyəti isə əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bu vəziyyət bir çox şəxsi daha yaxşı həyat və iş imkanları vədi ilə aldanmaq riskinə məruz qoymuşdur. Nəticədə, bəzi fərdlər istismara məruz qalmış və insan alveri qurbanlarına çevrilmişlər. Əvvəllər insan alverçilərinin diqqət mərkəzində olmayan ölkələrdə belə, vətəndaşların internet vasitəsilə istismar edildiyi hallar müşahidə edilməyə başlanmışdır. Texnologiya insan alverçilərinə hakimiyyət orqanlarından

gizlənərək anonim şəkildə təşkilatlanmaq, şəbəkə qurmaq və əməliyyatlarını daha sürətli və aşağı maliyyətlə həyata keçirmək imkanı yaratmışdır.

Böyük Məkonq bölgəsində polis orqanları Facebook, Zalo və Telegram kimi sosial şəbəkələr vasitəsilə qonşu ölkələrdən gələn insan alveri qurbanlarını müəyyən edib xilas etmişdir. Həmçinin, bir miqrasiya təyinat ölkəsində vətəndaşların saxta iş imkanları vədləri ilə aldadılması, onların azadlıqlarının ələ keçirilməsi və fidyə tələb edilməklə əsir saxlanılması hallarına da rast gəlinmişdir. Kriptovalyuta və qeyri-rəsmi ödəniş sistemlərinin beynəlxalq əməliyyatlarda geniş tətbiqi onların aşkarlanması və araşdırılmasını xeyli çətinləşdirmişdir.

COVID-19 pandemiyası dövründə insan alverinə qarşı mübarizədə transmilli əməkdaşlıq əsasən Zoom platforması vasitəsilə həyata keçirilmiş, regional konfranslar vebinar formatına uyğunlaşdırılmış və prokurorlar üçün sinif əsaslı təlimlərdə e-Learning metodlarına başlanılmışdır. Həmçinin, bəzi məhkəmələr ədalət mühakiməsinin təminində texnoloji vasitələrə üstünlük verərək, videokonfrans texnologiyasının istifadəsini əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır. Bu, insan alveri qurbanlarının, xüsusilə məhkəmə proseslərində çox vaxt yeganə şahid olduqları hallarda, ifadə verməkdə özlərini daha təhlükəsiz və rahat hiss etmələrinə şərait yaratmışdır. Məsələn, pandemiya məhdudiyyətlərinə cavab olaraq, Filippindəki Ali Məhkəmə elektron məhkəmə vasitəsilə sənədlərin və təqib işlərinin davam etdirilməsi üçün sirkulyar nəşr etmişdir. Hakimlər həm COVID-19-un qarşısının alınması tədbirləri, həm də qurbanların təhlükəsizliyinin təmin olunması məqsədilə

insan alveri işlərində canlı yayım vasitəsilə qurbanların ifadələrinin dinlənməsini təmin etmişlər.

ASEAN-a üzv dövlətlər ASEAN-ACT-in dəstəyi ilə kibercinayətlərdə istifadə edilən rəqəmsal sübutların toplanması və istifadəsi üzrə seminarlar təşkil etmişdir. Bu sübutlar onlayn söhbətlər, mətnlər, fotoşəkillər və onlayn əməliyyatlara aid məlumatları əhatə edir və insan alverinin yeni formaları ilə mübarizədə mühüm rol oynayır.

Uzaqdan ifadə vermə qurbanların yenidən travma riski olmadan ifadə vermələrini təmin edir. Texnologiya həmçinin qurbanların bərpası və cəmiyyətə reinteqrasiyasını dəstəkləmək məqsədilə istifadə olunur. Məsələn, Tailandın Sosial İnkişaf və İnsan Təhlükəsizliyi Nazirliyi şübhəli insan alveri cinayətləri barədə məlumat vermək və yeddi dildə müdafiə xidmətləri tələb etmək üçün mobil proqram hazırlamışdır. 2021-ci ildə bu proqram vasitəsilə 46 insan alveri faktı qeydə alınmış, 303 istifadəçi tərcümə xidmətlərindən faydalanmış və 2585 nəfər proqram vasitəsilə öz hüquqları barədə məlumat əldə etmişdir.

İndoneziyada isə Şahidlərin və Qurbanların Müdafiəsi Agentliyi insan alveri və digər cinayət qurbanları üçün mobil proqram vasitəsilə şikayətlərin verilməsi və dövlət müdafiə xidmətləri barədə məlumatların yayılmasını təmin edir.

Texnologiyanın insan alveri işlərində zərərli istifadəsi ilə bağlı narahatlıqlar mövcud olsa da, onun müsbət potensialını qəbul etmək vacibdir. Pandemiya dövründə məlum olmuşdur ki, qurban və sağ qalan şəxslər məhkəmə proseslərində fiziki iştirak etmədən sübut təqdim edə bilirlər. Texnologiya şahidlərin təhlükəsiz və qorunan

mühtdə ifadə verməsini təmin etməklə, qurbanların ifadə vermə ehtimalını artırır.

ASEAN regionu xüsusilə əlçatan mobil proqramlar vasitəsilə innovasiyalar və texnologiyanın yaradıcı istifadəsini nümayiş etdirir. Avstraliya bu sahədə ASEAN tərəfdaşları ilə əməkdaşlığı davam etdirməyi planlaşdırır və qurbanların, habelə hədəflənmiş şəxslərin qorunması və dəstəklənməsi üçün birgə layihələr həyata keçirəcəkdir.

Eyni zamanda, ədliyyə orqanlarının inkişaf edən texnologiyaya uyğunlaşması məqsədilə davamlı təlimlər, ixtisasartırma və müvafiq avadanlıqlara sərmayə qoyulması zəruridir. Texnologiya təkbəşinə yetərli deyil, məqsədyönlü təhsil, ardıcıl maarifləndirmə və beynəlxalq əməkdaşlıq olmadan davamlı nəticə əldə etmək mümkün deyil. Bununla belə, texnologiya insan alverçilərinə qarşı qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsində və qurbanların daha yaxşı qorunmasında mühüm rol oynayır.

2023-cü ilin may ayında Cənub-Şərqi Asiya Ölkələri Assosiasiyasının (ASEAN) liderləri İndoneziyanın Labuan Bajo şəhərində keçirilmiş 42-ci ASEAN Sammiti çərçivəsində texnologiyadan sui-istifadə nəticəsində insan alverinin artan təhlükəsinə qarşı mübarizə məqsədilə mühüm siyasi sənəd — “Texnologiyadan Sui-istifadənin Səbəb Olduğu İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Bəyannaməsi”ni qəbul etmişlər. Sözügedən Bəyannamə bu mürəkkəb və çoxşaxəli problemin həllinə kollektiv və əhatəli yanaşmanı özündə əks etdirir. Sənəddə insan alverinin insan hüquqlarına ciddi zərbə vurduğu xüsusi olaraq vurğulanır, eyni zamanda texnologiyanın bu cinayətin törədilməsində oynadığı rol açıq şəkildə etiraf edilir.

Bəyannamədə ASEAN liderləri aşağıdakı əsas prinsiplərə sadıqlıqlərini bildirirlər:

- operativ kəşfiyyat məlumatlarının paylaşılmasını, birgə istintaq mexanizmlərinin tətbiqini və qabaqcıl təcrübələrin mübadiləsini təmin edən transsərhəd insan alverinə qarşı regional əməkdaşlığın və məlumat mübadiləsinin gücləndirilməsi.

- güclü qanunvericilik bazasının yaradılması və hüquq-mühafizə orqanlarının imkanlarının artırılması, milli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlarla uyğunlaşdırılması;

- standartlara uyğunlaşdırılması və onun effektiv icrasının təmin olunması;

- hüquq-mühafizə orqanları, hakimlər və prokurorların insan alverinin texnoloji yönümlü təbiəti barədə biliklərinin artırılması üçün təlim proqramlarının inkişaf etdirilməsi;

- qurban mərkəzli yanaşmaların gücləndirilməsi, insan alverindən sağ çıxanların ədalət mühakiməsinə, sosial xidmətlərə, səhiyyə və rehabilitasiya proqramlarına çıxışlarının təmin olunması, xüsusilə qadınlar, uşaqlar, miqrantlar və qaçqınlara xüsusi diqqətin göstərilməsi;

- özəl sektor, vətəndaş cəmiyyəti və akademik dairələrlə əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi, bunun insan alveri ilə mübarizədə innovativ həllərin və qabaqçılıq tədbirlərin inkişafına töhfə verməsi;

- texnologiyadan sui-istifadə nəticəsində insan alverinə qarşı regional koordinasiya və monitorinq mexanizminin yaradılması, bu mexanizmin üzv dövlətlər arasında resursların, texniki yardımın və potensialın paylaşılmasını təmin etməsi.

Bu bəyannamə rəqəmsal dövrdə insan alverinə qarşı mübarizədə ASEAN ölkələrinin kollektiv qətiyyətini nümayiş etdirir və regionda texnologiyadan sui-istifadə ilə bağlı çağırışlara qarşı mübarizədə önəmli addımdır. Əlavə olaraq, ASEAN İnsan, Xüsusilə Qadın və Uşaq Alverinə Qarşı Konvensiyası (ACTIP) və İnsan, Xüsusilə Qadın və Uşaq Alverinə Qarşı Fəaliyyət Planı insan alveri ilə mübarizə söylərini gücləndirmiş, 2020-ci ilin əvvəlindən ACTIP bütün üzv dövlətlərdə qüvvədədir. ASEAN 2017-2020-ci illər üçün Bohol İnsan Alveri İş Planını qəbul edərək transmilli insan alverinin çoxşaxəli aspektlərinə sistemli yanaşma nümayiş etdirmişdir¹³¹.

ASEAN-ın Transmilli Cinayətkarlıq üzrə Yüksək Vəzifəli Məmurların Görüşü (SOMTC) tərəfindən idarə olunan Bohol İnsan Alverinə Qarşı iş planı, insan alverinin hüquq-mühafizə orqanları, cinayət ədaləti, sərhəd təhlükəsizliyi, səhiyyə, təhsil və gender kimi müxtəlif aspektlərinin həlli üçün vahid çərçivə təmin etmişdir.

Bohol iş planının yekunlaşmasından sonra, 21 avqust 2023-cü ildə keçirilən 17-ci ASEAN Transmilli Cinayətkarlıq Nazirlər Toplantısında (AMMTC) ASEAN-ın İnsan Alverinə Qarşı 2023-2028-ci illər üçün çoxsektorlu iş planı qəbul edilmişdir. Hazırda bu iş planının icrası davam edir və ASEAN-ın on müvafiq sektoral orqanını əhatə edir. Bu, ASEAN-ın sütunlararası və sektorlararası koordinasiya və əməkdaşlıq vasitəsilə insan alveri təhlükəsinə qarşı mübarizədəki sadiqliyini bir daha təsdiqləyir¹³².

ASEAN-ın İnsan, Xüsusilə Qadın və Uşaq Alverinə Qarşı Konvensiyası ASEAN dövlətləri arasında regional səviyyədə hüquqi

---

¹³¹ Capaldi M.P., Petcharamee S. Migration in Southeast Asia: IMISCOE Regional Reader. Switzerland: Springer Nature, 2023, 232 p., p. 207

¹³² ASEAN Document Series on Transnational Crime: Terrorism and Violent Extremism, Drugs, Cybercrime, and Trafficking in Persons. ASEAN Secretariat, 2017, 266 p., p. 94

cəhətdən məcburi olan sazişdir. Sözügedən Konvensiya 21 noyabr 2015-ci ildə Malayziyanın Kuala Lumpur şəhərində ASEAN-a üzv dövlətlərin dövlət və hökumət başçıları tərəfindən imzalanmışdır.

Konvensiyanı (ACTIP) tamamlayan ASEAN Fəaliyyət Planı müəyyən edilmiş əsas problemlər üzrə ASEAN üzv dövlətləri üçün ümumi xarakter daşıyan çağırışların effektiv şəkildə həllini təmin etmək məqsədi güdür. Bu Plan üzv dövlətlərin daxili qanunvericilik və siyasətləri, eləcə də müvafiq beynəlxalq öhdəlikləri çərçivəsində konkret fəaliyyət istiqamətlərini müəyyən edir və xüsusilə aşağıdakı sahələri əhatə edir:

- 1) qurbanların müdafiəsi;
- 2) insan alveri cinayətlərinin qarşısının alınması, hüquq-mühafizə tədbirləri və təqibi;
- 3) regional və beynəlxalq əməkdaşlıq və koordinasiya.

Konvensiyanın preambulasında iştirakçı dövlətlər insan alverini insan hüquqlarının pozulması və insan ləyaqətinin alçaldılması kimi qəbul edirlər. Onlar həmçinin qeyd edir ki, insan alveri korrupsiya, yoxsulluq, iqtisadi qeyri-sabitlik, səmərəsiz hüquq sistemləri, mütəşəkkil cinayətkarlıq və xüsusilə qadınların və uşaqların istismarının bütün formalarını təşviq edən çoxsaylı amillərin nəticəsidir. Buna görə də, insan alverinə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi zəruridir. İştirakçı dövlətlər həmçinin insan alveri qurbanlarının müdafiəsi və onlara yardım daxil olmaqla, insan alverinin qarşısının alınması və onunla mübarizədə Cənub-Şərqi Asiya ölkələri arasında regional fəaliyyət üçün hüquqi çərçivə rolunu oynayan regional sənədin yaradılmasının vacibliyini qəbul edirlər.

Konvensiya insan alveri ilə mübarizə sahəsində ASEAN üzv dövlətləri üçün milli problemlər, prioritetlər və strategiyalarla bağlı hüquqi baxımdan məcburi öhdəliklər müəyyən edir. Sənəd insan alverinin qarşısının alınması və bu cinayətlə mübarizə aparılması, xüsusilə qadınlar və uşaqların müdafiəsi istiqamətində regional səviyyədə möhkəm və əlaqələndirilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

Konvensiyanın icrası milli səviyyədə insan alverinə dair məlumatların toplanması, təhlili və mübadiləsi əsasında qiymətləndirilir. Milli İnsan Alveri üzrə İllik Hesabatların şəffaf şəkildə dərc edilməsi ASEAN dövlətlərində qurbanların müdafiəsi və dəstəyi sahəsində fəaliyyət göstərən dövlət qurumları və qeyri-hökumət təşkilatları arasında məlumatlılığın artmasına və əməkdaşlığın gücləndirilməsinə xidmət edir. Bu yanaşmanın əsas məqsədi milli fəaliyyətlərə dair məlumatların parçalanmasının və yalnız ayrı-ayrı qurumların istifadəsində qalmasının qarşısını almaqdır.

ASEAN üzv dövlətləri insan alveri işlərinin bütün mərhələlərində qurbanlara qarşı həssas və diqqətli münasibəti prioritet kimi müəyyən etmişlər. İnsan alverçilərinin təqibi əsasən qurbanların şahid qismində iştirakı və onların verdiyi sübutlara əsaslanır. Bu proses qurbanlar üçün travmatik ola bilər, ona görə də onların məlumatlı qərar verməsi üçün həm qurban, həm də insan alveri ilə bağlı milli səviyyədə kifayət qədər məlumatın mövcudluğu vacibdir. İnsan Alverinə dair Milli İllik Hesabatların şəffaf şəkildə açıqlanması ASEAN-ın regional səylərinə sadıqlığını nümayiş etdirir. Bu, qurbanlarla münasibətin yaxşılaşdırılmasına və

gələcəkdə daha çox qurbanın işlərdə ifadə verməyə təşviq edilməsinə kömək edəcəkdir.

Asiya regionunun cənub dövlətlərini əhatə edən digər bir beynəlxalq qurum Cənubi Asiya Regional Əməkdaşlıq Assosiasiyası (SAARC) adlanır. Bu qurum çərçivəsində də insan alverinə qarşı mübarizəyə dair bir sıra sənədlər qəbul edilmişdir. SAARC 8 dekabr 1985-ci ildə Dəkkədə SAARC Xartiyasının imzalanması ilə təsis olunmuşdur. Assosiasiyanın səkkiz üzv dövləti var: Əfqanıstan, Banqladeş, Butan, Hindistan, Maldiv adaları, Nepal, Pakistan və Şri-Lanka. SAARC-ın Katibliyi isə 17 yanvar 1987-ci ildə Katmanduda fəaliyyətə başlamışdır.

SAARC Nizamnaməsində qeyd olunduğu kimi Assosiasiyanın məqsədləri bunlardır:

- Cənubi Asiya xalqlarının rifahını və onların həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmaq;
- regionda iqtisadi artımı, sosial tərəqqini və mədəni inkişafı sürətləndirmək, eyni zamanda hər bir fərdin ləyaqətlə yaşaması və şəxsi potensialını tam şəkildə reallaşdırması üçün imkanlar yaratmaq;
- Cənubi Asiya ölkələri arasında kollektiv özünəinamı təşviq etmək və möhkəmləndirmək;
- qarşılıqlı etimadı artırmaq, tərəflərin bir-birinin problemlərini başa düşməsinə və qiymətləndirməsinə töhfə vermək;
- iqtisadi, sosial, mədəni, texniki və elmi sahələrdə fəal əməkdaşlığı və qarşılıqlı yardımı təşviq etmək;
- digər inkişaf etməkdə olan ölkələrlə əməkdaşlığı genişləndirmək və möhkəmləndirmək;

- ümumi maraqlara uyğun məsələlər üzrə beynəlxalq forumlarda üzv dövlətlər arasında əməkdaşlığı gücləndirmək;
- oxşar məqsəd və vəzifələri olan beynəlxalq və regional təşkilatlarla əməkdaşlıq etmək;
- assosiasiyanın bütün səviyyələrdə qəbul etdiyi qərarlar yekdillik əsasında qəbul olunmalıdır;
- ikitərəfli və mübahisəli məsələlər Assosiasiyanın müzakirə predmetinə daxil edilmir.

Cənubi Asiya Regional Əməkdaşlıq Assosiasiyasının (SAARC) insan alveri ilə mübarizə sahəsində qəbul etdiyi əsas sənəd 2002-ci il tarixli **Qadın və Uşaq Alverinin Qarşısının Alınması və Mübarizə üzrə Konvensiyadır**. Bu Konvensiya insan alverinin, xüsusilə də cinsi istismar məqsədilə həyata keçirilən formalarının qadağan olunmasını, cinayətkarların ekstradisiyasını, sərhədlərarası əməkdaşlığın gücləndirilməsini və qurbanların reabilitasiyasını nəzərdə tutur. Lakin sənədin əsas məhdudiyyəti ondan ibarətdir ki, o, insan alverinin yalnız cinsi istismar məqsədli formalarına və əsasən qadınlar və uşaqlara yönəlmiş hallarına fokuslanır. Bu isə məcburi əmək, məcburi nikah, orqan alveri və rəqəmsal texnologiyalardan istifadə kimi müasir və çoxşaxəli insan alveri formalarının nəzərə alınmaması ilə nəticələnir. Bundan əlavə, Konvensiyanın icrasına dair monitoring və nəzarət mexanizmləri zəif qurulmuşdur ki, bu da onun effektivliyini məhdudlaşdıran əsas amillərdən biridir.

SAARC regionu insan alveri, xüsusilə qadınların və uşaqların istismarı sahəsində ciddi çağırışlarla üz-üzədir. 2002-ci ildə qəbul edilmiş **Qadın və Uşaq Alverinin Qarşısının Alınması və Mübarizə üzrə SAARC Konvensiyası** hələ də bütün üzv dövlətlər

tərəfindən ratifikasiya edilməmişdir. Bundan əlavə, üzv ölkələr arasında insan alverinə qarşı hüquqi və institusional yanaşmalarda nəzərəcərpacaq fərqliliklər mövcuddur ki, bu da region daxilində koordinasiyalı və vahid fəaliyyət mexanizmlərinə olan ehtiyacı daha da aktuallaşdırır.

Regionda doğum və nikahların qeydiyyatında, eləcə də şəxsiyyət vəsiqələrinin standartlaşdırılmasında mövcud boşluqlar insan alverinin qarşısının alınmasında əsas maneələrdən biridir. Həmçinin, iqtisadi və siyasi qeyri-sabitlik, yoxsulluq və sosial bərabərsizlik insan alverinə əlverişli zəmin yaradır və əhalinin daha həssas təbəqələrinin istismar riskini artırır. Bu amillər sosial zəifliyi dərinləşdirərək, insan alverinə qarşı effektiv mübarizəni əngəlləyir.

Asiya və qismən Sakit Okean regionunu əhatə edən beynəlxalq qurumlara gəlicə, bu sahədə iki əsas mexanizm mövcuddur: **Sakit Okean İmmiqrasiya İnkişafı İcması (PIDC)** və **Bali Prosesi – İnsan Qaçaqçılığı, İnsan Alveri və Əlaqəli Transmilli Cinayətlərə qarşı Təşəbbüs**. PIDC 1996-cı ildə təsis edilmişdir və Sakit Okean regionunun rəsmi immiqrasiya agentlikləri üçün regional əməkdaşlıq forumu rolunu oynayır. Bu qurum miqrasiya idarəçiliyi, sərhəd təhlükəsizliyi və qeyri-qanuni insan hərəkətləri ilə bağlı təcrübə və məlumat mübadiləsini təşviq edir¹³³.

Sakit Okean Regional İmmiqrasiya Komissiyası (PIDC) region dövlətlərinin immiqrasiya agentliklərinin rəhbərləri üçün qarşılıqlı maraq doğuran məsələlərin müzakirə olunduğu çoxtərəfli əməkdaşlıq platforması rolunu oynayır. PIDC-nin əsas məqsədi üzv dövlətlərin sərhədlərinin bütövlüyünü qorumaq, eyni zamanda

---

¹³³ Watson D., Howes L., Dinnen S., Bull M., Amin S.N. Policing in the Pacific Islands. Switzerland, Cham: Palgrave Macmillan, 2023, 197 p., p. 64

regional əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım vasitəsilə immiqrasiya idarəçiliyini gücləndirməkdir.

Təşkilatın fəaliyyət prinsipləri aşağıdakı əsas dəyərlər üzərində qurulub: öhdəlik və məsuliyyət, şəffaflıq və açıqlıq, komanda işi və ailəvi yanaşma, qarşılıqlı etimad və hörmət, dürüstlük, innovasiya, çeviklik, yaxşı idarəetmə, qanunun aliliyi və liderlik. Bu dəyərlər PIDC-nin regionda etibarlı və dayanıqlı miqrasiya siyasətinin formalaşdırılmasına xidmət edir.

PIDC-yə Melaneziya, Mikroneziya, Polineziya, eləcə də Avstraliya və Yeni Zelandiyanı əhatə edən bütün rəsmi dövlət immiqrasiya agentlikləri üzv ola bilər. Təşkilatın hazırkı üzvləri sırasına Amerika Samoası, Avstraliya, Kuk Adaları, Mikroneziya Federativ Dövlətləri, Fici, Fransız Polineziyası, Kiribati, Marşal Adaları, Nauru, Yeni Zelandiya, Yeni Kaledoniya, Niue, Palau, Papua Yeni Qvineya, Samoa, Solomon Adaları, Tokelau, Tonqa, Tuvalu, Vanuatu və Uollis və Futuna daxildir.

PIDC çərçivəsində insan alverinə dair ayrıca bir konvensiya mövcud olmasa da, təşkilat bu cinayət növünə qarşı regional mübarizədə fəal iştirak edir. PIDC-nin əsas fəaliyyət istiqamətləri arasında milli immiqrasiya sərhədlərinin gücləndirilməsi, sosial və iqtisadi inkişafın dəstəklənməsi məqsədilə sərhədlərarası səyahətin asanlaşdırılması, habelə effektiv və çevik immiqrasiya idarələrinin formalaşdırılması üçün üzv dövlətlər arasında təcrübə və informasiya mübadiləsi dayanır.

İnsan alverinə qarşı ən əhəmiyyətli layihələrdən biri isə Sakit Okean Regional İmmiqrasiya Kimlik Layihəsidir ki, bu da cinsi

istismar və transsərhəd insan alverinə qarşı mübarizədə PIDC tərəfindən irəli sürülmüş ən güclü təşəbbüslərdəndir¹³⁴.

İnsan Qaçaqçılığı, İnsan Alveri və Əlaqəli Transmilli Cinayətlərə dair Bali Prosesi, 2002-ci ildə Asiya–Sakit Okean regionunda və ondan kənarında qeyri-qanuni miqrasiya ilə mübarizədə regional və beynəlxalq əməkdaşlığı, informasiya mübadiləsini və siyasətin inkişafını təşviq etmək məqsədilə təsis edilmiş, hüquqi baxımdan məcburi xarakter daşımayan çoxtərəfli və qeyri-rəsmi dialoq platformasıdır¹³⁵. Bu Proses Avstraliya və İndoneziyanın ev sahibliyi etdiyi regional inkişaf toplantısında insan qaçaqmalçılığı, insan alveri və digər əlaqəli cinayətlərə fərqli yanaşma məqsədi ilə yaradılmışdır. Bu problemlərlə mübarizə üçün praktiki tədbirlərin təkmilləşdirilməsi məqsədilə iki xüsusi qrup yaradılmışdır. Bali Prosesinin əsas üzv dövlətləri Əfqanıstan, Avstraliya, Banqladeş, Butan, Bruney, Kampuçya, Çin, Şimali Koreya, Fici, Fransa, Honq-Konq, Hindistan, İndoneziya, İran, İraq, Yaponiya, İordaniya, Kiribati, Laos, Makao, Malayziya, Maldiv adaları, Monqolustan, Nepal, Yeni Zelandiya, Myanmar, Pakistan, Filippin, Yeni Zelandiya, Myanmar, Pakistan, Filippin, Cənubi Koreya, Saqapu, Yeni Koreya, Paapora Solomon adaları, Suriya, Şri Lanka, Tailand, Timor, Türkiyə, Vanuatu, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Amerika Birləşmiş Ştatları və Vyetnamdır. Digər iştirakçı ölkələr sırasına Avstriya, Belçika, Kanada, Danimarka, Avropa Komissiyası,

---

¹³⁴ Powles A., McNeill H., Batley J., Wallis J. Security Cooperation in the Pacific Islands: Politics, Priorities, and Pathways of the Regional Security Patchwork. USA, New York: Routledge, 2025, 334 p., p. 267

¹³⁵ Geddes A. Governing Migration Beyond the State: Europe, North America, South America, and Southeast Asia in a Global Context. Oxford University Press, 2021, 233 p., p.81

Finlandiya, Almaniya, İtaliya, Hollandiya, Norveç, Polşa, Rumıniya, Rusiya, Cənubi Afrika, İspaniya, İsveç, İsveçrə, Böyük Britaniya daxildir. Həmçinin Bali Prosesində APC, ICMPD, IGC, IFRC, ICRC, INTERPOL, BƏT, UNDP, Dünya Bankı kimi beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri də iştirak edir. Bir çox mənşə ölkələri, tranzit ölkələri və təyinat ölkələri də daxil olmaqla 45-dən çox üzv dövlət və BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı, Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı, BMT-nin Narkotiklər və Cinayətlər üzrə İdarəsi kimi beynəlxalq təşkilatlar Bali prosesində iştirak edir.

Bali Prosesi üzrə İşçi Qrupları, regional səviyyədə prioritet sahələrdə tərəfdaşlığı təşviq etmək və yeni transmilli çağırışlara uyğun cavab mexanizmləri formalaşdırmaq məqsədilə üzv dövlətlərin və təşkilatların hökumət nümayəndələrini, sahə üzrə ekspertləri və praktik iştirakçıları bir araya gətirən tematik platformalardır. Bu Prosesə Avstraliya və İndoneziyanın xarici işlər nazirləri həmsədrlik edirlər. Nazirlər Konfransları hər iki ildən bir keçirilir və üzv dövlətlər ilə müşahidəçi statusunda olan iştirakçılar arasında nazirlər səviyyəsində təmsilçiliyi təmin edir. Bu konfranslar proses çərçivəsində əldə olunmuş tərəqqinin qiymətləndirilməsi, gələcək prioritetlərin və fəaliyyət istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi məqsədini daşıyır.

Konfransın yekununda həmsədrlər razılaşdırılmış prioritetləri və məqsədləri özündə əks etdirən Həmsədrlərin Bəyanatını, həmçinin yenilənmiş Bəyannamə və Əməkdaşlıq Strategiyasını dərc edirlər. Prosesin məqsəd və prioritetləri Həmsədrlərin Bəyanatında və Nazirlərin Bəyannamələri və Əməkdaşlıq Strategiyası kimi dəstəkləyici sənədlərdə müəyyən edilmişdir. Səkkizinci Bali Prosesi Nazirlər Konfransı 10 fevral 2023-cü il tarixində keçirilmiş və bu

çərçivədə 2016 və 2018-ci illərdə qəbul olunmuş Nazirlərin Bəyannamələri və Həmsədrələrin Bəyanatlarında əksini tapan əsas prinsiplər və istiqamətlərə sadiqlik bir daha ifadə olunmuşdur. Konfrans eyni zamanda 2018-ci il Əməkdaşlıq Strategiyasında müəyyən edilən prioritetlərin davamlılığını vurğulamış və əməkdaşlığın genişləndirilməsi məqsədilə yeni istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsinə töhfə vermişdir.

Bali Prosesinin Səkkizinci Nazirlər Konfransı 9–10 fevral 2023-cü il tarixlərində Avstraliyanın Adelaida şəhərində baş tutmuşdur. Tədbirə Avstraliyanın xarici işlər naziri, senator, hörmətli Penni Vonq və İndoneziyanın xarici işlər naziri, zati-aliləri Retno Marsudi həmsədrlik etmişlər¹³⁶. Bali Prosesi insan qaçaqmalçılığı, insan alveri və digər beynəlxalq mütəşəkkil cinayətlərlə mübarizə haqqında regional məlumatlılığı effektiv şəkildə artırır. Bu proses cavab və praktiki əməkdaşlıqda tətbiq olunan strategiyaları təkmilləşdirir.

Bali Prosesində 2002-ci ilə qədər nazirlər səviyyəsində 7 görüş keçirilmişdir. Bunlar aşağıdakılardır:

- Regional Nazirliklər Konfransı, Bali, İndoneziya, 26-28 fevral 2002;
- İkinci Regional Nazirliklər Konfransı, Bali, İndoneziya, 27 mart 2003-cü il;
- Üçüncü Regional Nazirliklər Konfransı, Bali, İndoneziya, 14-15 aprel 2009-cu il;

---

¹³⁶ The 8th Bali Process Ministerial Conference and Related Meetings // Official website of the Ministry of Foreign Affairs, Kingdom of Thailand. 22 Feb 2023

<https://www.mfa.go.th/en/content/bpmc8-2?cate=5d5bcb4e15e39c306000683e&menu=5d5bd3da15e39c306002aafa>

- IV Regional Nazirliklər Konfransı, Bali, İndoneziya, 29-30, 2011;

- V Regional Nazirliklər Konfransı, Bali, İndoneziya, 2 aprel 2013-cü il;

- VI Regional Nazirlər Konfransı: Bali, İndoneziya (23 Mart 2016);

- VII Nazirlər Konfransı, İndoneziya, Bali (6-7 Avqust 2018)

Ad hoc qrup, insan qaçaqmalçılığı, insan alveri və insanların qeyri-qanuni yerdəyişməsi ilə bağlı regional əməkdaşlığın gələcək istiqamətlərini müəyyənləşdirmək məqsədilə praktik tədbirlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi üçün 2009-cu ilin aprel ayında keçirilmiş Bali Prosesi Nazirlər İclasında təsis edilmişdir. Bu Qrupun üzvləri Əfqanıstan, Avstraliya, Banqladeş, Hindistan, İndoneziya, Malayziya, Maldiv adaları, Yeni Zelandiya, Myanmar, Pakistan, Filippin, Şri-Lanka, Tailand, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Amerika Birləşmiş Ştatları, Vyetnam ölkələri, həmçinin BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı (UNHCR) və Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatıdır¹³⁷.

Regional Əməkdaşlıq Çərçivəsi (RCF) 2011-ci ildə, Asiya-Sakit Okean regionunda qeyri-qanuni miqrasiya proseslərinə effektiv və koordinasiyalı cavab vermək məqsədilə yaradılmışdır. Bu çərçivə əsasən sığınacaq tələblərinin ardıcıl və standartlaşdırılmış şəkildə işlənməsi, qaçqınlar üçün davamlı həll yollarının təmin olunması, beynəlxalq müdafiəyə ehtiyacı olmayan şəxslərin təhlükəsiz və davamlı şəkildə geri qaytarılması, eləcə də insan

---

¹³⁷ Schloenhardt A., Weißer B., Calderoni F., Lelliott J. UN Convention Against Transnational Organized Crime: A Commentary. Oxford University Press, 2023, 870 p., p. 464

qaçaqmalçılığı şəbəkələrinin hədəfə alınması istiqamətlərində fəaliyyət göstərir.

RCF-nin məqsədi region dövlətləri arasında miqrasiya və mühafizə məsələləri üzrə əməkdaşlığı gücləndirməklə, miqrasiyanın idarə olunmasında institusional potensialın artırılmasına töhfə verməkdir.

Bu təşəbbüsün icrasını dəstəkləmək və əlaqələndirmək məqsədilə **Regional Dəstək Ofisi** 10 sentyabr 2012-ci ildə Tailandın Banqkok şəhərində rəsmi olaraq fəaliyyətə başlamışdır. Ofis Regional Əməkdaşlıq Çərçivəsinin tətbiqini asanlaşdırmaq, texniki yardım göstərmək və üzv dövlətlər arasında koordinasiyanı gücləndirmək məqsədi daşıyır¹³⁸. Ofis qaçqınların müdafiəsi və beynəlxalq miqrasiya ilə bağlı dövlətlər arasında məlumat mübadiləsi üçün mərkəzi nöqtə təmin edir.

Bali prosesinin əsas məqsədləri bunlardır:

- daha effektiv məlumat və kəşfiyyat mübadiləsinin inkişafı;
- insan qaçaqmalçılığı və insan alveri şəbəkələrinin qarşısını almaq və onlarla mübarizə aparmaq üçün regional hüquq-mühafizə orqanları arasında əməkdaşlığın təkmilləşdirilməsi;
- qanunsuz hərəkətlərin aşkar edilməsi və qarşısının alınması üçün sərhəd və viza sistemləri üzrə əməkdaşlığın genişləndirilməsi;
- bu fəaliyyətdən çəkilməmək və həssas olanları xəbərdar etmək üçün ictimai məlumatlılığın artırılması;
- müvafiq razılaşmaların bağlanması yolu ilə insan qaçaqmalçılığı və alverinin qarşısının alınması strategiyası kimi geri qaytarmanın effektivliyinin artırılması;

---

¹³⁸ Baogang H. *Contested Ideas of Regionalism in Asia*. USA, New York: Routledge, 2017, 196 p., p. 77

- qeyri-qanuni miqrantların və insan alveri qurbanlarının şəxsiyyətinin və vətəndaşlığının yoxlanılmasında əməkdaşlıq;
- insan qaçaqmalçılığı və alverini cinayət məsuliyyətinə cəlb edən milli qanunvericiliyin qəbul edilməsi;
- insan alveri qurbanlarına, xüsusilə qadınlara və uşaqlara müvafiq müdafiə və yardımın təmin edilməsi;
- dövlətlər arasında qanuni miqrasiya imkanlarının artırılması da daxil olmaqla, qeyri-qanuni miqrasiyanın əsas səbəbləri ilə mübarizəyə diqqətin artırılması;
- qaçqınlar üzrə Konvensiyanın prinsiplərinə uyğun olaraq, sığınacaqların idarə edilməsində ən yaxşı təcrübələri mənimsəməkdə ölkələrə yardım etmək.

Bali Prosesinin Səkkizinci Nazirlər Konfransında nazirlər COVID-19 pandemiyasının davam edən təsirləri, regional münaqişələr, texnologiyadan sui-istifadə hallarının artması, onlayn dələduzluqla bağlı insan alveri, həmçinin təbii və humanitar fəlakətlər, o cümlədən iqlim dəyişiklikləri ilə bağlı risklər daxil olmaqla, regional qeyri-sabitlik və qeyri-qanuni miqrasiyanın artmasına səbəb olan regional və qlobal amilləri tanıdılar.

Nazirlər 2023-cü il üçün yenilənmiş Adelaide Əməkdaşlıq Strategiyasını təsdiqlədilər, bu sənəd, Bali Prosesinin yaranmasından sonra 20 il ərzində əldə olunan təcrübə və nəticələrə əsaslanaraq, prosesi daha çevik və effektiv şəkildə inkişaf etdirməyi hədəfləyir. Eyni zamanda, nazirlər Bali Prosesinin regionunda insan qaçaqmalçılığı, insan alveri və əlaqəli transmilli cinayətlərin yeni formalarının meydana çıxması səbəbindən gələcəyə yönəlmiş innovativ və adaptiv yanaşmanın zəruriliyini bir daha vurğuladılar.

2023-cü il Adelaide Əməkdaşlıq Strategiyasına Bali Prosesi üzrə İşçi Qrupu, digər cəlb etmə mexanizmləri və Regional Dəstək Ofisi (RSO) tərəfindən səkkiz əməkdaşlıq sahəsinə yönəlmiş fəaliyyətlər - *hüquq-mühafizə, maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi, məlumat mübadiləsi və ictimai məlumat kampaniyaları, qeyri-qanuni miqrasiya və bununla bağlı transmilli cinayət, sərhəd idarəetməsi, qurbanların müdafiəsi və miqrasiya idarəçiliyi, qayıdış və reintegrasiya, koordinasiya və dəstək* daxildir. Həyata keçirilən tədbirlərə və regional qurumların fəaliyyətinə baxmayaraq, Cənub-Şərqi Asiyada çoxsaylı köçkünlük böhranları bugün də davam edir. Bu gün də Myanmar Cənub-Şərqi Asiyanın köçkünlük böhranının episentri olaraq qalır. 2021-ci ildə baş vermiş hərbi çevrilişdən bəri 3,5 milyondan çox insan silahlı münaqişə, siyasi repressiya və iqtisadi çöküş səbəbindən məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüşdür. 28 mart 2025-ci ildə 3700-dən çox insanın ölümünə, 5100-dən çox insanın yaralanmasına və altı bölgədə on minlərlə binanın dağılmasına səbəb olan 7,7 bal gücündə dağıdıcı zəlzələdən sonra vəziyyət daha da pisləşdi. Zəlzələ nəticəsində geniş yerüstü qırılmalara və infrastruktura ziyan dəymişdir. Yardım söylərini asanlaşdırmaq üçün atəşkəs elan edilməsinə baxmayaraq, zəlzələdən zərər çəkmiş bölgələrdə hərbi əməliyyatlar, o cümlədən hava hücumları davam edir, humanitar yardımın əldə edilməsinə süni maneələr yaradılır və mülki əhali daha da ağır əzablara düşər olur. Demək olar ki, Myanmardakı etnik və dini azlıqlar xaotik bərpa dövründə artan təhlükə ilə üzləşirlər¹³⁹.

---

¹³⁹ Smith-Cannoy H., Rodda P.C., Smith A.C. Sex Trafficking and Human Rights: The Status of Women and State Responses. USA, Washington: Georgetown University Press, 2022, 288 p., p.101

2024-cü ilin sonlarında Tailand iqlim dəyişikliyi və La Nina fenomeni nəticəsində güclənən tarixi səviyyədə daşqınlarla qarşı-qarşıya qalmış və nəticədə təxminən 150,000 ailə məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüşdür. Kənd təsərrüfatı sektoru ciddi zərər görmüş, bu isə əhalinin dolanışıq mənbələrinə mənfi təsir göstərmişdir¹⁴⁰. Malayziya 2024-cü ilin dekabrında güclü musson yağışları nəticəsində baş verən daşqınlarla mübarizə aparmalı olub və bu fəlakət 90 mindən çox insanın məcburi köçkün vəziyyətinə düşməsinə səbəb olub. Dəniz səviyyəsinin yüksəlməsi və leysan yağışlarının təsiri ilə daha da güclənən sahil daşqınları həssas icmaları hələ də ciddi təhdid altında saxlayır. Həm Tailandda, həm də Malayziyada qaçqınlar, hüquqi statusu olmayan şəxslər və məcburi köçkünlər çox vaxt hüquqi müdafiədən məhrum olduqları və dövlətin nəzarətindən kənarında yerləşən qeyri-rəsmi yaşayış məntəqələrində məskunlaşırırlar. Bu şərait onları sosial müdafiədən uzaqlaşdırır və insan alveri, istismar, məcburi əmək və digər transmilli cinayət risklərinə qarşı son dərəcə həssas vəziyyətə salır.

Filippin isə xüsusilə Mindanao bölgəsində **ikili humanitar böhranla** qarşı-qarşıyadır. Bir tərəfdən bölgədə uzun illərdir davam edən silahlı münaqişə təhlükəsizlik və sabitlik mühitini zəiflədir, digər tərəfdən isə iqlim dəyişikliyindən qaynaqlanan təbii fəlakətlər – o cümlədən leysan yağışları, daşqınlar və torpaq sürüşmələri – əhalinin geniş kütlələrinin kütləvi şəkildə yerindən-yürüdülməsinə səbəb olur.

2024-cü ilin əvvəlində baş vermiş intensiv leysan yağışları nəticəsində baş qaldıran daşqınlar və torpaq sürüşmələri təxminən

---

¹⁴⁰ Ali G., Bashir M.K., Schilizzi S.G.M. USA, Hoboken: John Wiley and Sons, 2024, 256 p., p. 84

97 min ailənin məcburi köçkün vəziyyətinə düşməsi ilə nəticələnmişdir. Daha geniş kontekstdə, 2014–2023-cü illər ərzində yalnız Filippində **təxminən 43 milyon nəfər** təbii fəlakətlər səbəbilə məcburi şəkildə yerini dəyişmişdir ki, bu da Cənub-Şərqi Asiya regionunda **ən yüksək göstərici** hesab olunur¹⁴¹.

Filippində silahlı münaqişə, yoxsulluq və ekoloji degradasiyanın paralel şəkildə baş verməsi ölkədə mövcud sosial və humanitar gərginliyi (zəifliyi) daha da dərinləşdirir. Bu amillərin kəşiməsi, xüsusilə köçkün əhali arasında insan alverinə və digər istismar formalarına məruz qalma riskini əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Zəif sosial müdafiə sistemləri və qeyri-stabil həyat şəraiti köçkünlərin transmilli cinayət şəbəkələri tərəfindən istismar olunmasına əlverişli mühit yaradır.

Region üzrə daha geniş miqyasda isə **dəniz səviyyəsinin yüksəlməsi** Cənub-Şərqi Asiyada məcburi yerdəyişmənin əsas səbəblərindən birinə çevrilmişdir. İqlim dəyişikliyi ilə bağlı bu tendensiya münaqişə və yoxsulluq səbəbli mövcud sosial zəiflikləri daha da dərinləşdirir, əhalini alternativsizlik və köç seçimi qarşısında qoyur.

Ən çox təsirlənən bölgələrdən ikisi **Vyetnamın Mekonq Deltası** və **İndoneziyanın aşağı hündürlüklü arxipelaq əraziləridir**. Qida təhlükəsizliyi və kənd təsərrüfatı baxımından həyati əhəmiyyətə malik olan Mekonq Deltası tez-tez “düyü qabı” (rice bowl) kimi adlandırılır, hazırda dəniz səviyyəsinin artması, duzlu suyun torpaqlara nüfuz etməsi və iqlim şəraitinin getdikcə qeyri-sabitləşməsi səbəbilə **ekzistensial təhlükələrlə** qarşı-qarşıyadır. Bu proseslər təkcə ətraf mühiti deyil, həm də sosial

---

¹⁴¹ Haerens M. Human Trafficking. USA, New York: Cengage Learning, 2012, 211 p., p.31

sabitliyi və insanların yaşamaq imkanlarını sarsıdır¹⁴². Bu ərazi iqlim dəyişikliklərinə bağlı yerdəyişmələrin ən çox təsir etdiyi regionlardan biridir və proqnozlara görə, 2050-ci ilə qədər Mekonq Deltasının təxminən üçdə biri su altında qala bilər. Duzlu suyun torpaqlara nüfuzu artıq minlərlə fermeri məcburi köçkün vəziyyətinə salmış, həmçinin milyonlarla insanın yaşayış şəraitini ciddi şəkildə təhdid edir. Bir çox sakinlər Ho Chi Minh şəhəri kimi iri şəhər mərkəzlərinə köç etsələr də, hüquqi müdafiə və sosial dəstək sistemlərinin çatışmazlığı səbəbindən məcburi köçkünlər çox vaxt qeyri-müəyyən və aşağı maaşlı işlərdə çalışırlar. Bu isə onların əmək alveri və digər istismar növlərinə qarşı daha həssas olmalarına səbəb olur.

Dünyanın ən böyük arxipelaq ölkəsi olan İndoneziya da dəniz səviyyəsinin yüksəlməsi ilə əlaqədar ciddi risklərlə üzləşir. Sürətlə su altında qalan paytaxt Cakarta kimi böyük şəhərlərdə tez-tez baş verən daşqınlar minlərlə sakinin didərgin düşməsinə səbəb olub. Bundan əlavə, İndoneziyanın Pari adası və Riau arxipelaqının bəzi kiçik adaları davamlı torpaq itkisi ilə üzləşir ki, bu da həmin icmaları evlərini və yaşayış mənbələrini tərk etməyə məcbur edir. İqlim risklərinin artması səbəbindən İndoneziya hökuməti paytaxtını Nusantara şəhərinə qismən köçürməyi planlaşdırır. Lakin yerli və təcrid olunmuş əhali çox vaxt rəsmi yerdəyişmə variantlarından məhrum olur və qeyri-rəsmi şəkildə köç etməyə məcbur olur. Bu isə sahilboyu və liman ərazilərində fəaliyyət göstərən insan alveri şəbəkələrinin təsir dairəsini genişləndirir. Bölgədə iqlim böhranı

---

¹⁴² Kranrattanasuit N. ASEAN and Human Trafficking: Case Studies of Cambodia, Thailand, and Vietnam. The Kingdom of Netherlands, Leiden: Koninklijke Brill, 2014, 296 p., p.99

yalnız ekoloji problem deyil, həm də ciddi humanitar və insan hüquqları böhranıdır. Qaçqınlar və məcburi köçkünlər çox vaxt qeyri-rəsmi yaşayış məntəqələrində, ucqar sərhəd zonalarında və ya həddindən artıq sıx və uyğun olmayan düşərgələrdə məskunlaşırlar. Bu yerlərdə onlar rəsmi müdafiə mexanizmlərindən kənar qalır, görünməz vəziyyətə düşür və müxtəlif istismar formalarına o cümlədən, insan alverinə məruz qalırlar.

Məcburi miqrasiya, zəif əmək şəraiti və sosial xidmətlərə məhdud çıxış insan alveri, məcburi əmək və digər sui-istifadə hallarının yaranması üçün münbit zəmin yaradır. Daha yaxşı iş və dolanışq imkanları axtaran çoxsaylı insanlar bu risklərə məruz qalaraq insan alveri vəziyyətlərinə düşürlər. Regionda insan alveri iqtisadi və texnoloji dəyişikliklərə uyğun olaraq inkişaf edir. Xüsusilə balıqçılıq, kənd təsərrüfatı, tikinti və ev işləri sahələrində məcburi əmək və uşaq əməyinin geniş yayılması müşahidə olunur. İşçilərin hüquqlarının zəif qorunması və bir çox köçkünün iş icazəsi olmaması bu halları daha da artırır. Qurbanlar və sağ qalanlar çox zaman amansız və təhlükəli şəraitdə yaşayırlar. Silahlı münaqişələr və təbii fəlakətlər nəticəsində didərgin düşmüş qadınlar və qızlar tez-tez seks alveri və məcburi nikaha məruz qalırlar. Regionda uşaq alverinin artması onlayn uşaq pornoqrafiyasının yüksəlişi ilə də bağlıdır. Məcburi cinayət yeni əsas tendensiya kimi ortaya çıxıb, xüsusilə miqrantların onlayn dələduzluq əməliyyatlarında işləməyə məcbur edilməsi müşahidə olunur. Hesabatlar Kamboca, Myanmar sərhəd bölgələri və Laosda cinayətkar qruplara satılan minlərlə insanın tez-tez zorakılıq və işgəncələrə məruz qaldığını göstərir. Cinayətkar şəbəkələr zəif idarəçilik, korrupsiya və miqrasiya sistemlərindəki boşluqlardan istifadə edərək sərhədlərə

əməkdaşlıq aparırlar. Məhdud xidmətləri olan və işləmək qabiliyyətini məhdud düşərgələrdə uzun müddət qalan fərdlər riskli iş təkliflərinə cəlb olunur, bu isə tez-tez istismar və insan alveri ilə nəticələnir. Bu insan alveri marşrutları yerdəyişmə dəhlizləri ilə üst-üstə düşür.

Cənub-Şərqi Asiyada baş verən bu ziddiyyətli halları və global səs-küyə səbəb olan insan alveri hadisələrini nəzərdən keçirmək vacibdir. Rohinya qaçqınları Benqal körfəzi boyunca insan alverinə məruz qalmışdır. 2017-ci ildə Myanmardan kütləvi köçdən sonra Rohinya qaçqınları insan alveri şəbəkələrinin hədəfinə çevrilib. Onlar çox zaman Malayziya və Tailand kimi qonşu ölkələrdə təhlükəsizlik və iş vədləri ilə aldadılaraq Benqal körfəzi boyunca dəniz yolu ilə insan alverinə məruz qalırlar. İnsan alverçiləri qaçqınları təhlükəli, həddindən artıq sıx dolu qayıqlara yerləşdirərək aclıq, zorakılıq və boğulma təhlükəsi ilə üz-üzə qoyurlar. Sağ qalanlar balıqçı gəmilərində kölə kimi işlədiklərini, aylarla, bəzən illərlə amansız şəraitdə maaş almadan əmək sərf etdiklərini bildirirlər. Digərləri məcburi əmək düşərgələrinə və ya fahişəxanalara göndərilir, burada qaçmaq üçün heç bir vasitə olmadan və davamlı zorakılıq təhlükəsi altında insan alverinə məruz qalırlar. Hüquqi status və təhlükəsiz miqrasiya yollarının olmaması Rohinya qaçqınlarını seçimsiz vəziyyətə salır və onları insan alveri şəbəkələri üçün asan hədəfə çevirir¹⁴³.

Myanmar miqrantları dəfələrlə dələduzluqla məşğul olan cinayətkar birləşmələrin tələsinə düşmüşdür. Myanmarda 2021-ci il hərbi çevrilişindən və iqtisadi çöküşdən sonra bir çox gənc miqrant xaricdə, xüsusən qonşu Tailand, Laos və Kambocada iş imkanları

---

¹⁴³ Ahmed K., Islam R. Understanding the Rohingya Displacement: Security, Media, and Humanitarian Perspectives. Singapore: Springer Nature, 2024, 339 p., p.228

axtarmağa başlamışdır. İnsan alverçiləri bu çarəsizlikdən istifadə edərək saxta iş təkliflərini onlayn yayıb, müştəri xidməti və ya texnologiya sahəsində yüksək maaşlı vəzifələr vəd edirdilər. Xaricə çatdıqdan sonra miqrantlar cinayətkarların ciddi qorunan obyektlərinə aparılır və burada onlar, çox vaxt xarici qurbanları hədəf alan cinsi istismar, onlayn fırılداqlar, o cümlədən kriptovalyuta dələduzluğu kimi əməliyyatlara məcbur edirlər.

Silahlı mühafizə altında saxlanılan bir çox şəxs, onlardan tabeçilik tələb etmək məqsədilə ailələrinə qarşı döyülmə, işgəncə və təhdidlərə məruz qalır. Qaçış cəhdləri nadir hallarda baş verir və bu cəhdlər çox təhlükəlidir, qurbanlar isə cinayətkar qruplar arasında “əmtə” kimi satılır. Bu insan alveri modeli Cənub-Şərqi Asiyada məcburi əməyin ən narahatlıq doğuran və mürəkkəb formalarından birinə çevrilib və dünya miqyasında sürətlə yayılmaqdadır.

Köçürülmə prosesində mövcud problemlər və institusional çatışmazlıqlar qaçqınların hüquqlarının qorunması və miqrantların müdafiəsi sahəsində regional səviyyədə ciddi uğursuzluqlara səbəb olur. Bir sıra sistemli boşluqlar köçkünlərin insan alverinə məruz qalma riskini əhəmiyyətli dərəcədə artırır¹⁴⁴. Bu boşluqlara aşağıdakılar daxildir:

- **qurbanların müəyyən edilməsində uğursuzluqlar.** İnsan alverinə qarşı mübarizə proqramlarının bir çoxu proaktiv şəxsiyyətin müəyyən edilməsi və dəstəklənməsi üçün qaçqın və miqrant populyasiyalarına üstünlük vermir;

---

¹⁴⁴ Chakrabarti A., Chakraborty A.S., Chakraborty G. Indigeneity, Development and Sustainability: Perspectives from Northeast India. Singapore: Springer Nature, 2024, 422 p., p.95

- **məhdud sığınacaq əlçatanlığı.** Cənub-Şərqi Asiya ölkələrindən bir neçəsi 1951-ci il Qaçqınlar haqqında Konvensiyanın iştirakçısıdır. Buna baxmayaraq, çox vaxt qaçqınlarla qeyri-qanuni miqrant kimi rəftar edilir və müdafiə olunmur;

- **məhdud hüquqi yardım və dil xidmətləri.** Öz dillərində məlumat əldə etmədən və ya qanuni təmsilçiliyi olmayan köçkünlər öz hüquqlarını müdafiə etmək üçün mübarizə aparırlar;

- **qurbanlara qarşı tətbiq olunan cəza yanaşmaları.** Bir çox hallarda insan alveri qurbanları qurban kimi rəftar edilməkdənsə, immiqrasiya cinayətlərinə və ya məcbur olduqları cinayət fəaliyyətlərinə görə həbs olunurlar.

İnsan alverinə müdaxilələr çox vaxt qaçqınların müdafiəsini mənalı şəkildə birləşdirə bilmir və ya köçkün əhalinin xüsusi zəifliklərini nəzərə almır.

Ümumilikdə, Cənub-Şərqi Asiya regionunda fəaliyyət göstərən dövlət hökumətləri və beynəlxalq təşkilatların insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində gördükləri işlərə əsaslanaraq, aşağıdakı əsas tövsiyələr irəli sürülə bilər:

- qurbanların mühafizəsi metodlarının gücləndirilməsi və keyfiyyətlə həyata keçirilməsi, köçkünlərin və qaçqınların insan alverinin yoxlanılması səylərinə sistemli şəkildə daxil edilməsini təmin etmək;

- hüquqi statusun təmin edilməsi - insan alverinə qarşı həssaslığı azaltmaq üçün köçkünlər üçün müvəqqəti müdafiə statusları və ya humanitar vizalar yaratmaq;

- təhlükəsiz miqrasiya kanallarını genişləndirmək qaçaqmalçılardan asılılığı azaltmaq üçün qanuni əmək miqrasiyası yollarını inkişaf etdirmək;

- sərhəd xidməti əməkdaşlarını və gömrük xidməti əməkdaşlarını maarifləndirmək - miqrant əhali arasında insan alveri qurbanlarını müəyyən etmək və müvafiq qaydada göndərmək üçün immiqrasiya və hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarını təchiz etmək;

- tənzimlənməmiş bazarlarda məcburi və qeyri-qanuni əmək risklərinin azaldılması üçün köçkünlərə iş icazəsi sənədlərinin təqdim edilməsinin asanlaşdırılması vacibdir;

- insan alveri ilə bağlı layihələrin və maliyyələşdirmə mənbələrinin artırılması, həm köçkün icmalarına, həm də insan alverindən xilas olmuş şəxslərə xidmət edən proqramların dəstəklənməsi;

- regional əməkdaşlığın gücləndirilməsi, köçkün əhalinin xüsusi ehtiyaclarını nəzərə alan transsərhəd insan alverinə qarşı təşəbbüslərə investisiyaların qoyulması, humanitar yardımların artırılması;

- ödənişsiz və dövlət hesabına hüquqi yardım xidmətlərinin artırılması, belə hüquqi yardım göstərən mərkəzlərin sayının çoxalması, köçkün və insan alveri qurbanları üçün mədəni sərəştəli, travma haqqında məlumatlı hüquqi təmsilçilik təmin edən fond təşkilatlarının təsis edilməsi. Digər tərəfdən, əhalinin müvafiq sferada maarifləndirilməsi üçün də bir sıra tədbirlərin görülməsi, insanlara əlaqədar hüquqların və azadlıqların mahiyyətinin açıqlanması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məqsədli maarifləndirmə kampaniyaları risk altında olan əhaliyə çatmaq və insan alveri ilə

bağlı ola biləcək iş imkanlarını, xüsusən də saxta iş elanlarını necə müəyyənləşdirmək barədə daha dərin anlayış yaratmaq söylərini dəstəkləyə bilər. Hədəf əhalidə insan alveri riski altında olduqları barədə məlumatlılığın artırılması iş axtaranların internetdə tapılan iş elanlarına, xüsusən də həqiqət ola bilməyəcək qədər yaxşı görünən elanlara daha şübhə ilə yanaşmalarına kömək etmək istiqamətində müəyyən məsafə qət etməlidir. Bu, etibarlı iş vizası olmadan iş üçün sərhədləri keçmək kimi spesifik riskləri vurğulamaq üçün daha spesifik söylərlə tamamlana bilər. Kampaniyalar sosial media platformalarından və iş axtarışı veb-saytlarından başlayaraq, eyni zamanda hava limanları və sərhəd keçid məntəqələri kimi insan alveri marşrutları boyunca elementlər daxil olmaqla bir sıra səviyyələrdə fəaliyyət göstərməlidir.

Dövlət qurumlarının əməkdaşlarının insan alverinin potensial qurbanlarını dəqiq və effektiv şəkildə müəyyən edə bilməsi, bu cinayətin qarşısının alınması üçün vacibdir. Bu məqsədlə həyata keçirilə biləcək strategiyalar arasında maarifləndirmə tədbirlərinin təşkili, insan alveri mövzusunda profil və tendensiyalardakı dəyişikliklərin həmkarlar arasında fəal paylaşılmasını təmin edən mexanizmlərin qurulması, həmçinin immiqrasiya departamentlərində bu sahəyə cavabdeh məsul şəxslərin və ya əlaqələndiricilərin təyin edilməsi yer ala bilər. Bundan əlavə, yenilənmiş məlumatları ehtiva edən kitabçaların, təlim vəsaitlərinin və praktik istinad bələdçilərinin geniş şəkildə yayılması hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının məlumatlılığının artırılmasına mühüm töhfə verə bilər.

Onlayn dələduzluq mərkəzləri ilə bağlı insan alverinin yeni formalarının ortaya çıxması əvvəlki maarifləndirmə

kampaniyalarının və sərhad-keçid məntəqələrində aparılan yoxlama və təlim proseslərinin sürətlə aktuallığını itirməsinə səbəb olmuşdur. Buna görə də, insan alveri ilə mübarizə sahəsində keçmiş maarifləndirmə söyləri təcili şəkildə yenilənməli və təkmilləşdirilməlidir. İnsan alveri qurbanlarının ən çox yayılmış profillərinə uyğun gələn, nisbətən yaxşı təhsil almış və texnoloji biliklərə malik şəxslər çox vaxt bu risklərin mövcud olduğunu dərk etmirlər. Buna görə də, onlar qanunsuz işəgötürmə şəbəkələri tərəfindən tərəfindən təklif edilən iş imkanlarına kifayət qədər şübhə ilə yanaşırlar. Hökumətlər və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları tərəfindən həyata keçirilmiş əvvəlki təbliğat söyləri əsasən balıqçılıq və tikiş kimi sənaye sahələrində iş axtaranların risklər barədə məlumatlandırılmasına yönəlmişdi. Lakin yeni risk profilləri və texnoloji istismar modelləri fonunda bu təşəbbüslərin yenidən qiymətləndirilməsi zəruridir¹⁴⁵.

Asiya-Sakit Okean regionunda insan alverinə qarşı təbliğat kampaniyalarının mərkəzində ağ yaxalılıq, stolüstü işlərə yönəlmiş mövzular nadir hallarda yer alıb. Xüsusilə onlayn dələduzluq mərkəzlərinin işə götürmə fəaliyyətləri, o cümlədən saxta şirkət veb-saytları vasitəsilə potensial insan alveri qurbanlarının insan resursları departamentləri ilə əlaqə yaratmasına imkan verilməsi və qurbanların şübhəli müqavilələrlə təmin olunması kimi halların mövcudluğu, bu sahədə hədəf əhali arasında yüksək riskli imkanların aşkar edilməsi üçün daha geniş məlumatlandırmaya ehtiyac yaradır.

---

¹⁴⁵ Sofian A., Nelson F.M., Yulia R., Saefudin Y. Proceedings of the ASEAN Conference on Sexual Exploitation of Children (ACOSEC 2024). France, Paris: S.A.R.L. Atlantis Press, 2024, 343 p., p.167

Bundan əlavə, sərhədlərdə potensial insan alveri qurbanlarını müəyyən etmək üçün çalışan sərhəd zabidləri xüsusi demoqrafik məlumatların aşkarlanmasına yönəlmiş təlimlər keçmişlər. Bu təlimlər yeni işə qəbul olunmuş zabidlər üçün əsas təlim proqramlarına daxil edilmişdir və beləliklə, onların karyerası boyunca qurbanların müəyyənləşdirilməsi praktikası ilə dərindən tanış olmaları təmin olunmuşdur. Lakin qurban profillərinin sürətlə dəyişməsi səbəbindən, sərhəd zabidlərinin onlayn dələduzluqla məşğul olan şirkətlərə yönəlmiş yeni insan alveri risklərini effektiv şəkildə aşkarlaya bilmələri üçün tipik qurban profilləri barədə anlayışlarını yeniləmələri zəruridir. Bu ehtiyac, xüsusilə potensial qurbanların sıxlığının ən yüksək olduğu "qaynar nöqtə" regionlarında və tranzit məntəqələrində aktualıq kəsb edir. Mümkün qədər cavabların regional səviyyədə standartlaşdırılması vacibdir. Ən yaxşı təcrübələrin irəli sürülməsi və qurbanları cinayətkarlardan ayırmaq üçün təkmilləşdirilmiş alətlərin təqdim olunması məqsədilə konsulluq rəsmiləri üçün aydın təlimatların hazırlanması üzrə müvafiq tərəfdaşlarla müzakirələr təşkil edilməlidir. Bu tədbirlər yalnız qurbanların daha dəqiq müəyyən edilməsinə deyil, həmçinin konsulluq əməkdaşlarının işlərinin daha sürətli idarə olunmasına və daha çox məsələyə cavab verməsinə imkan yaradacaq. Fidyə ödənişləri ilə bağlı konsulluq rəsmilərinin təlimatları bütün cavabdeh əməkdaşlar arasında standartlaşdırılmalıdır. Əgər vahid yanaşma mümkün deyilsə, edilən hər hansı ödəniş barədə məlumat müvafiq konsulluq rəsmiləri arasında paylaşılmalı və bu, onların öz vətəndaşlarına təqdim olunan təlimatlar əsasında əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməsinə kömək etməlidir. Zərərçəkmişlərin viza

müddəti ərzində qalma ilə bağlı cərimələrdən azad edilmələri üçün aydın protokollar hazırlanmalıdır.

İnsan alveri qurbanları bürokratik protokollar səbəbindən hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən təkrar qurban vəziyyətinə düşməməlidir. Dələduzluqla məşğul olan şirkətlərin fəaliyyət göstərdiyi ölkələrdə qurbanların viza rüsumları və gecikmə cərimələrindən azad edilməsi üçün daha aydın standartlar işlənib hazırlanmalıdır. Eyni zamanda, konsulluq əməkdaşlarına insan alveri qurbanlarını həbsdən azad etmək məqsədilə yerli hüquq-mühafizə orqanlarına təzyiqlə göstərmək səlahiyyəti verilməlidir. Zərurət yarandıqda, konsulluq əməkdaşları yerli qanun və qaydaların pozulması riski mövcud olsa belə, dələduzluqla məşğul olan şirkətlərdə saxlanılan qurbanlara qarşı törədilən **məcburetmə və maliyyə istismarı faktları** barədə milli antikorrupsiya orqanları ilə əlaqə saxlamalıdırlar.

Məcburi cinayət hallarında qurbanların ittiham olunmaması üçün bəzi hallarda hüquqi çərçivələrin yenilənməsi zəruridir. Qanunlar müvafiq şəkildə dəyişdirilməli, insan alveri qurbanlarının öz milli hüquq sistemlərində və ya alverə məruz qaldıqları ölkənin hüquq sistemində reviktimasiya edilməməsi təmin olunmalıdır. Manipulyasiya, zorakılıq, aclıq və ya digər oxşar üsullarla törədilən cinayətlərdə qurbanlar hüquqi məsuliyyətə cəlb edilməməlidir. Həmçinin, bu hallarda qurbanlara digər müvafiq sosial xidmətlərdən tam istifadə imkanını yaradılmalıdır.

Cənub-Şərqi Asiyada yaşanan köçkünlük böhranı təkcə humanitar problem olmaqla qalmır, həm də insan alverinin artmasına səbəb olan ciddi çağırışdır. İqlim dəyişiklikləri, siyasi qeyri-sabitlik və insan hüquqlarının pozulması nəticəsində yaranan məcburi

yerdəyişmələr fonunda qaçqın və köçkünlərin müdafiəsi, insan alveri şəbəkələrinin zəiflədilməsi və fundamental hüquqların qorunması əsas prioritetlərdən biridir. İnsan alveri ilə köçkünlük risklərini fərqləndirməyən yanaşma məsələnin mahiyyətini dərk etməyə imkan vermir. Hökumətlər və beynəlxalq tərəfdaşlar mühafizə boşluqlarını aradan qaldırmaq, təhlükəsiz keçid yolları yaratmaq və yerdəyişmənin insan alverinə çevrilməsinin qarşısını almaq məqsədilə təcili və əlaqələndirilmiş fəaliyyət göstərməlidirlər. Dələduzluq mərkəzlərinin çox vaxt ictimaiyyətin gözü qarşısında açıq fəaliyyət göstərməsi bu məsələnin həllində korrupsiya, kök salmış maraqlar və siyasi ehtiyacların ciddi maneələr yaratdığını ortaya qoyur¹⁴⁶. Bununla belə, beynəlxalq ictimaiyyətin təsirli həllərin həyata keçiriləcəyinə niyə əmin ola biləcəyi məsələsi də vurğulanmalıdır.

Hüquq-mühafizə orqanları dələduzluq mərkəzlərinin çoxunun yerləşdiyi məkanları müəyyən edə bilir və əksər hallarda onların maliyyə axınlarını izləmək imkanı mövcuddur. Həmçinin, bu strukturlara qarşı mübarizəyə başlamaq üçün zəruri anlayış və ilkin fəaliyyət çərçivəsi formalaşmışdır. Lakin effektiv nəticə əldə etmək üçün daha geniş institusional koordinasiya, siyasi iradənin gücləndirilməsi və təxirəsalınmaz tədbirlərin həyata keçirilməsinə dair aydın strateji yanaşma tələb olunur. Hüquq-mühafizə orqanları və qərarverici subyektlər birgə fəaliyyət göstərə bilsələr, həmçinin özəl sektorla əməkdaşlıq sistemli və məqsədyönlü şəkildə qurularsa, dələduzluq şəbəkələrinin maliyyə dayanıqlılığı zəifləyəcək. Bu isə mütəşəkkil cinayətkar qrupların qanunsuz fəaliyyətləri gəlirli alət

---

¹⁴⁶ Rowlett B.J.L., Borba R. *Sex Work and Language*. USA, New York:Routledge, 372 p., p. 343

kimi deyil, getdikcə daha riskli və səmərəsiz mexanizm kimi qiymətləndirməsinə səbəb olacaq.

Onlayn dələduzluq mərkəzlərinə qarşı mübarizədə çoxsaylı çətinliklərin mövcud olmasına baxmayaraq, bu sahədə geniş fəaliyyət təkliflərinin irəli sürülməsi və bəzilərinin artıq reallaşdırılması müəyyən ümidlər doğurur. Bu araşdırma, belə təşəbbüslərin həyata keçirilməsi zamanı üzə çıxan əsas problemləri müəyyən etmiş, dələduzluq mərkəzləri ilə bağlı diskussiyalara əsaslı çərçivə (lövbər) təqdim etmiş və cavab tədbirlərinin hansı istiqamətlərdə cəmlənməli olduğunu göstərmişdir. Xüsusilə, RSO¹⁴⁷-nin **Onlayn dələduzluq müəsisələrinin qarşısının alınması və cavab verilməsi üzrə Tematik Dialoqu** zamanı toplanan rəylər əsasında, bu araşdırma çox hallarda ümumi səviyyədə olsa da, bir sıra potensial həll yollarını ortaya qoymuşdur.¹⁴⁸ Bölgəyə yönələn cavablar sınaq və səhvlərlə müşayiət olunacaq və əlavə təkmilləşdirmələr tələb edəcək. Açıq dialoq, davamlı problemlərin həlli və əhəmiyyətli resursların təmin olunması isə, bu cavabların real təsirə malik olması üçün zəruridir. Növbəti mərhələdə əsas məqsəd dələduzluq mərkəzlərinin cinayətkar mənzərənin uzunmüddətli elementinə çevrilib-çevrilmədiyini müəyyənləşdirmək, eləcə də tərəflər arasında əməkdaşlığı gücləndirərək bu fəaliyyətlərin yaxın gələcəkdə keçmişin mənfi tendensiyası kimi xatırlanmasını təmin etmək olacaq.

---

¹⁴⁷ Regional Support Office (Asiya Sığınacağı Çərçivəsi)

¹⁴⁸ New RSO policy brief calls for coordinated international response to huge and growing impact of online scam centres // The Bali Process Regional Support Office. 07 April 2023 <https://rso.baliprocess.net/new-rso-policy-brief-calls-for-coordinated-international-response-to-huge-and-growing-impact-of-online-scam-centres/>

Yaxın Şərq regionunda insan alveri ilə mübarizə

İnsan alveri təhlükəsinin miqyası və məzmunu

Yaxın Şərq regionu uzun müddətdir ki, silahlı münaqişələrin mərkəzi və dərin iqtisadi bərabərsizliklərin hökm sürdüyü bir məkan kimi tanınır. Belə qeyri-sabit mühit insan alverinin geniş yayılması, məcburi əmək və məcburi nikah kimi istismar formalarının artması üçün əlverişli şərait yaradır. Regionda tətbiq olunan və müxtəlif dini şərhlərə əsaslanan hüquq normaları isə insan alveri ilə mübarizənin effektiv və sistemli şəkildə həyata keçirilməsinə mane olur. Müasir dövrdə isə rəqəmsal texnologiyaların, xüsusilə də sosial media platformalarının və mobil tətbiqlərin nəzarətsiz şəkildə yayılması insan alverinin virtual müstəviyə keçməsinə sürətləndirmiş və Yaxın Şərqdə bu problemin miqyasını daha da genişləndirmişdir.

İnsan alveri təkcə Yaxın Şərq ölkələri ilə məhdudlaşmır, bu cinayət dünyanın demək olar ki, bütün ölkələrində mövcuddur. Onun yayılmasına səbəb olan əsas risk amillərinə müharibə, məcburi köçkünlük və yoxsulluq kimi hallar daxildir ki, bu problemlər son onilliklər ərzində Yaxın Şərq regionunda ardıcıl şəkildə müşahidə olunmuşdur. “Yaxın Şərq” anlayışına daxil olan ölkələrin siyahısı müxtəlif mənbələrdə fərqli şəkildə göstərilə də, insan alveri halları ilə daha sıx əlaqələndirilən əsas dövlətlərə nəzər salmaqla region üzrə ümumi bir mənzərəni formalaşdırmaq mümkündür. Adətən bu regiona Ərəbistan yarımadası ölkələri ilə yanaşı, Kipr, Livan, Suriya, İraq, İran, İsrail, İordaniya, Səudiyyə Ərəbistanı, Küveyt, Qətər, Bəhreyn, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Oman və Yəmən, həmçinin bəzi Şimali Afrika ölkələri daxil edilir. Sözügedən ölkələrdə insan alverinin müxtəlif formaları - cinsi istismar (xüsusilə seks alveri), məcburi əmək, yetkinlik yaşına çatmayan qız uşaqlarının istismarı,

erkən və məcburi nikah, kollektiv zorakılıq halları, eləcə də dini ideologiyalar və ya adət-ənənələr pərdəsi altında həyata keçirilən cinsi zorakılıq geniş yayılmışdır. Ən son Qlobal Kələlik İndeksinin (Global Slavery Index) məlumatlarına əsasən, Ərəb dövlətləri adambaşına düşən müasir kələliyin yayılma göstəricilərinə görə dünyada ən yüksək səviyyələrdən birinə malikdir. Statistika görə, bu regionda hər 1000 nəfərdən təxminən 10-u əmək istismarı, cinsi istismar və ya məcburi nikahın hər hansı bir formasına məruz qalır. Bu göstərici, regionda strukturlaşmış iqtisadi, sosial və hüquqi problemlərin insan alveri və müasir kələlik formalarının yayılmasına necə münbit şərait yaratdığını ortaya qoyur.

Qlobal Kələlik İndeksinin son məlumatlarına əsasən, Səudiyyə Ərəbistanı müasir kələliyin yayılması baxımından dünyanın ən yüksək göstəriciyə malik ilk dörd ölkəsindən biri kimi qiymətləndirilir. 2021-ci il üçün hesablamalara görə, bu ölkədə hər hansı bir gündə təxminən 1,7 milyon insan insan alverinin müxtəlif formalarına məruz qalmışdır. Bu qurbanların təxminən 52%-i əmək istismarına (o cümlədən kommersiya məqsədli cinsi istismara), 48%-i isə məcburi nikaha cəlb olunmuşdur. Bu statistik göstəricilər etibarlı məlumat toplama metodlarına əsaslansa da, realıqda insan alverinin miqyası daha geniş ola bilər. Regionda tez-tez baş verən iğtişələr, münaqişələr və etnik və ya dini qrupların məcburi köçürülməsi istismar mexanizmlərini qeyri-şəffaf və izlənilməsi çətin bir hala gətirir¹⁴⁹.

Uşaqlara qarşı istismar və zorakılığın qiymətləndirilməsi sahəsində uzun illər fəaliyyət göstərən “ECPAT International”

---

¹⁴⁹ “Walk Free” Global Slavery Index 2024 – Arab States
<https://www.walkfree.org/global-slavery-index/map/#region=5>

beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları şəbəkəsi, illik hesabatlar vasitəsilə uşaqların hüquqlarının müdafiəsinə dair mühüm məlumatlar təqdim edir. Təşkilatın 2020-ci ildə Yaxın Şərq və Şimali Afrika regionuna dair hesabatında bildirilir: “Bu mövzuya yetərli diqqət və məlumat verilməməsi regionda yaşayan 160 milyon uşaq üçün ciddi və dəhşətli nəticələrə səbəb olur... 61 milyondan çox uşaq silahlı münaqişələrdən təsirlənmiş ölkələrdə yaşayır və bütövlükdə region dünyada humanitar ehtiyacların ən yüksək səviyyədə cəmləşdiyi məkan kimi tanınır.”

Hüquqi təhlil baxımından qeyd edilməlidir ki, BMT-nin Yaxın Şərqdə insan alverinə dair fərdi və ölkə üzrə statistik sorğularının bir çoxu 10–15 il əvvəl həyata keçirilmişdir. Bu səbəbdən, region üzrə son illərə dair dəqiq, sistemik və aktual məlumatlar ciddi şəkildə məhduddur. Bu məlumat boşluğu bir neçə amillə izah oluna bilər.

Əvvəla, bir çox beynəlxalq və regional təşkilatlar hələ də insan alverinin hüquqi və əməli tərifləri barədə yekdil və hərtərəfli anlayışa malik deyillər ki, bu da məlumatların toplanmasını çətinləşdirir.

İkincisi, bölgədəki siyasi qeyri-sabitlik və silahlı münaqişələr şəraitində məlumatların toplanması texniki və etik baxımdan çətin, bəzən isə mümkünsüz olur.

Üçüncüsü, Yaxın Şərq ölkələri ilə digər regionlar arasında diplomatik münasibətlərin zəifliyi və etimadsızlıq səbəbilə effektiv məlumat mübadiləsi baş vermir.

Bütün bu hallar insan alveri ilə mübarizədə mövcud vəziyyətin real ölçülərinin müəyyənləşdirilməsini əngəlləyir.

Yaxın Şərq regionunda insan alveri hallarının geniş yayılmasına şərait yaradan əsas institusional mexanizmlərdən biri

ənənəvi dini hüquqa əsaslanan və “Kafala sistemi” (kəfalət) adlanan tənzimləmə mexanizmidir. Bu sistem, xüsusilə Körfəz Əməkdaşlıq Şurasına üzv dövlətlərdə, miqrant işçilərlə onların işəgötürənləri arasında hüquqi münasibətləri tənzimləyən əsas çərçivə kimi fəaliyyət göstərir. Onilliklər ərzində bu mexanizm İordaniya, Livan və İraq istisna olmaqla, bütün Ərəb Körfəzi ölkələrində tətbiq edilmişdir.

Kafala sisteminin hüquqi mahiyyəti ondan ibarətdir ki, işəgötürən sponsor (kafeel) statusunda çıxış edərək, xarici vətəndaşın ölkəyə girişinə, əmək fəaliyyətinə başlamasına və ölkədə qalmasına icazə verən əsas vasitəçi olur. Nəzəri baxımdan bu sistem işəgötürənlərə münasib işçi qüvvəsini cəlb etmək imkanı yaradır və əvəzində onların nəqliyyat, yaşayış və əmək haqqı kimi əsas ehtiyaclarını təmin etmələri gözlənilir. Lakin praktikada kafala sistemi ciddi istismar hallarına yol açır: miqrant işçilər işəgötürənlərin hüquqi və iqtisadi nəzarəti altına düşür, ölkədən çıxışları məhdudlaşdırılır, əmək müqavilələri birtərəfli dəyişdirilir və əmək haqqıların ödənilməməsi hallarına rast gəlinir.

Beləliklə, kafala sistemi insan alverinin, xüsusilə də əmək istismarının, sistemli və institusional əsasını formalaşdırır. Bu sistem bir çox Yaxın Şərq ölkəsində müasir köləliyin hüquqi çərçivədə dolayısı ilə legitimləşdirilməsinə və əmək miqrantlarının hüquqi müdafiədən kənar qalmasına şərait yaradır¹⁵⁰. Texniki baxımdan miqrant işçilər öz hüquqi sənədlərini özlərində saxlamaq hüququna malik olsalar da, praktikada işəgötürənlər bu sənədləri tez-tez

---

¹⁵⁰ Aziani A., Savona E.U., Guerette R.T. The Evolution of Illicit Flows: Displacement and Convergence Among Transnational Crime. Switzerland: Springer International, 2022, 235 p.,p.195

qanunsuz olaraq müsadirə edirlər. Hüquqi mexanizmlərdəki boşluqlardan istifadə edən özəl şəxslər və şirkətlər nəticə etibarilə həm əmək, həm də cinsi istismara əsaslanan insan alveri hallarının davamlılığını təmin edirlər. Kafala (sponsorluq) sistemi, xüsusilə İordaniya, Livan və əksər Ərəb Körfəzi ölkələrində, işəgötürənlərə istər fiziki şəxslər, istərsə də kommertiya subyektlərinə miqrant işçilərin immiqrasiya statusu və əmək münasibətləri üzərində demək olar ki, tam nəzarət imkanı verir. Bu nəzarət, işçilərin ölkədə qalma hüququnun birbaşa işəgötürənin iradəsindən asılı olmasına səbəb olur ki, bu da insan alveri və müasir köləlik hallarını daha da gücləndirir.

Kafala (sponsorluq) sistemi Körfəz ölkələrində sürətli iqtisadi artım dövründə yaranmış və əsasən ucuz işçi qüvvəsinə artan tələbatla yanaşı, iş axtarışında olan, ailələrinə maddi dəstək göstərmək istəyən miqrantların çarəsiz vəziyyəti fonunda formalaşmışdır. Bu sistem onilliklər ərzində İordaniya, Livan və İraq istisna olmaqla, bütün Ərəb Körfəzi ölkələrində, xüsusilə də Bəhreyn, Küveyt, Oman, Qətər, Səudiyyə Ərəbistanı və Birləşmiş Ərəb Əmirliklərində, miqrant işçilərlə onların işəgötürənləri (sponsorları, yəni “kafeel”) arasında münasibətləri tənzimləyən əsas hüquqi mexanizm olmuşdur.

Kafala sisteminin əsas məqsədi yerli iş bazarına geniş miqyasda və münasib qiymətə əmək resurslarının cəlb edilməsidir. Sistemin tərəfdarları bu modelin iqtisadi inkişafı sürətləndirdiyini və yerli bizneslər üçün faydalı olduğunu iddia edirlər. Lakin zaman keçdikcə sistem insan hüquqları sahəsində ciddi tənqidlərə məruz qalmış və istismar hallarının geniş yayılması ilə bağlı narahatlıqlar artmışdır. Sistemin tətbiqi çox zaman aşağı əmək haqqı, qeyri-insani

iş şəraiti və əmək hüquqlarının pozulması ilə nəticələnmiş, miqrant işçilərin fundamental hüquq və azadlıqları təhlükə altına düşmüşdür. Bundan əlavə, irqi ayrılıq və gender əsaslı zorakılıq kimi hallar da bu sistemin bir hissəsi kimi endemik xarakter daşıyır.

Son illərdə qlobal irqçilik əleyhinə etirazlar, eləcə də COVID-19 pandemiyasının yaratdığı sosial-iqtisadi çağırışlar kafala sisteminin struktur problemlərini daha da üzə çıxarmışdır. Bəhreyn və Qətər rəsmən bu sistemi ləğv etdiklərini bəyan etsələr də, beynəlxalq müşahidəçilər və hüquq müdafiəçiləri bu islahatların real effektinin zəif olduğunu və sistemin faktiki olaraq davam etdiyini bildirirlər. Beləliklə, kafala sistemi, mahiyyət etibarilə, miqrant işçilərin əmək və hüquqi statusları üzərində işəgötürənlərin qeyri-mütənasib gücə malik olduğu, insan alverinə və müasir köləliyə münbit zəmin yaradan, sistemə şəkildə tənqid olunan bir idarəetmə modelidir¹⁵¹. Kafala sisteminə əsasən, dövlət yerli fiziki və ya hüquqi şəxslərə xarici işçiləri işə götürmək üçün sponsorluq (kafala) icazəsi verir. (Bəhreyn istisna olmaqla, burada işçilər dövlət qurumu tərəfindən maliyyələşdirilir və fərdi işəgötürənlərlə əlaqə fərqlidir.) Sponsorlar səyahət xərclərini təmin edir və çox vaxt miqrant işçilərə yataqxana tipli yaşayış yerləri və ya ev işçiləri üçün sponsorun öz evində mənzil təqdim edirlər. Fərdi işəgötürmə əvəzinə sponsorlar bəzən işçiləri mənşə ölkəsində fəaliyyət göstərən özəl işəgötürmə agentlikləri vasitəsilə cəlb edir və onların qəbul edən ölkəyə hüquqi və inzibati baxımdan daxil olmasını təmin edirlər.

---

¹⁵¹ Pati R., Reisman M.W. Human Flourishing: The End of Law. Essays in Honor of Siegfried Wiessner. The Kingdom of Netherlands, Leiden: Koninklijke Brill, 2023, 1216 p., p. 465

Kafala sistemi adətən, əmək nazirlikləri deyil, daxili işlər nazirliklərinin yurisdiksiyasına aid olduğundan, işçilər ev sahibi ölkənin əmək qanunvericiliyi əsasında kifayət qədər müdafiə olunmur. Bu vəziyyət miqrant işçiləri istismara qarşı həssas edir və onları əmək mübahisələrində hüquqi müdafiədən, həmçinin həmkarlar ittifaqlarına qoşulmaq imkanından məhrum edir. Sistemin ən kritik xüsusiyyətlərindən biri məşğulluq və rezidentlik vizalarının sponsorlar vasitəsilə verilməsi və yalnız onların tərəfindən yenilənməsi və ya ləğv edilməsidir. Bu mexanizm işçilərin hüquqi statusu üzərində nəzarəti dövlətin deyil, özəl sponsorların əlində cəmləşdirir və beləliklə güc balansının kəskin şəkildə pozulmasına səbəb olur. Əksər hallarda miqrant işçilər iş yerini dəyişmək, əmək münasibətlərini başa vurmaq, habelə ev sahibi ölkəyə giriş və çıxış üçün sponsorlarının icazəsinə məcburdurlar. İş yerini icazəsiz tərk etmək, hətta işçi sui-istifadədən qaçsa belə, hüquqi statusunun itirilməsi, həbs və deportasiya kimi ciddi hüquqi nəticələrə gətirib çıxara bilər. Bu səbəblə kafala sistemi miqrant işçilərin istismar qarşısında müdafiəsiz qalmasına şərait yaradır və bir çox hüquq müdafiəçisi tərəfindən müasir köləlik forması kimi qiymətləndirilir¹⁵².

“Kafala” termini İslam hüququnun (fiqh) qanuni vilayət və digər hüquqi məsələlərində köklərə malikdir. Müasir kafala sistemi isə Körfəz dövlətlərində XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq, xüsusilə mirvari sənayesi və digər ticarət sahələrində əcnəbi işçilərin məşğulluğunu tənzimləmək məqsədilə formalaşmışdır. Körfəz ölkələrində qürbətçilər (xarici işçilər) bəzən əhalinin böyük hissəsini

---

¹⁵² McCabe K.A., Manian S. Sex Trafficking: a global perspective. UK, Plymouth: Lexington Books, 2010, 194 p., p.93

təşkil etdiyindən, yerli iqtisadi subyektlərin və firmaların qorunması dövlət siyasətində prioritet sayılır. Neftlə zənginləşmə və iqtisadi inkişaf dövründə, xüsusən 1950-ci illərdən başlayaraq, Körfəz ölkələri böyük infrastruktur layihələrini həyata keçirmək üçün xarici işçilərə olan tələbatı artırdılar. Kiçik yerli əhalinin miqyasını nəzərə alaraq, bu ölkələr müvəqqəti xarici əmək resurslarının cəlb olunmasını zəruri hesab edirdilər, belə işçilər iqtisadiyyat zəiflədikdə öz vətənlərinə qayıda bilirdilər. Miqrant işçilərin əhalinin böyük hissəsini təşkil etdiyi bu regionlarda yerli işçilərin və yerli müəssisələrin qorunması iqtisadi və sosial siyasətin əsas prioritetlərindən biri olmuşdur. Eyni zamanda, kafala sistemi işçilərə müəyyən hüquqi və sosial müdafiə mexanizmləri təqdim etmək məqsədini daşıyırdı, lakin sonrakı illərdə sistemin tətbiqində ciddi istismar hallarının müşahidə olunduğu bildirilmişdir¹⁵³.

Kafala sisteminin ilkin mərhələsində Körfəz ölkələri daha çox coğrafi yaxınlıq və dil-mədəni uyğunluq səbəbindən Misir kimi ərəb ölkələrindən gələn işçilərə üstünlük verirdilər. Lakin 1970-ci illərin neft bumu dövründə daha ucuz işçi qüvvəsinə artan tələbat və pan-ərəb ideologiyasının yayılması ilə bağlı siyasi narahatlıqlar ərəb olmayan miqrantlara üstünlük verilməsi ilə nəticələndi. Xüsusilə Cənubi Asiyadan - Hindistan, Pakistan, Banqladeş və Nepaldan gələn işçilər Körfəz əmək bazarında dominant mövqe qazandılar. 1990–1991-ci illərdə Birinci Körfəz Müharibəsi zamanı İraqın Küveytə müdaxiləsinə dəstək verdiklərinə görə təxminən iki milyon misirli, fələstinli və yəmənli işçi Körfəz ölkələrindən deportasiya edildi. Bu hadisə regionun demoqrafik strukturunda əhəmiyyətli

---

¹⁵³ Dowlah C. Cross-Border Labor Mobility: Historical and Contemporary Perspectives. Switzerland: Springer Nature, 2020, 334 p., p.165

dəyişikliklərə səbəb oldu: son 50 il ərzində Körfəz bölgəsinin ümumi əhalisi təxminən on dəfə artdı və bu artım əsasən xarici işçilərin hesabına baş verdi. Bu gün Səudiyyə Ərəbistanı istisna olmaqla, bütün Körfəz Əməkdaşlıq Şurası (KƏŞ) ölkələrində əcnəbilər yerli əhalidən sayca çoxdur.

Vaşinqtonda yerləşən Ərəb Körfəzi Dövlətləri İnstitutunun (AGSIW) baş elmi əməkdaşı Robert Mogielnickinin qeyd etdiyi kimi, 2014-cü ildə neftin qiymətinin kəskin enməsi və bunun nəticəsində Körfəz ölkələrində həyata keçirilən iqtisadi qənaət tədbirləri hökumətləri yerli işçi qüvvəsini dəstəkləməyə məcbur etdi. İşini itirən və miqrant işçilərə qarşı sosial narazılığın artdığı bir şəraitdə bəzi dövlətlər özəl sektora yerli vətəndaşların cəlb olunması məqsədilə müxtəlif siyasətlər o cümlədən, işə qəbul kvotaları və minimum əməkhaqqının artırılması tətbiq etməyə başladılar. Bu tədbirlər həm gənclər arasında işsizliyin azaldılmasına, həm də yerli əmək bazarında tarazlığın təmin olunmasına yönəlmişdir¹⁵⁴. COVID-19 pandemiyası ilə müşayiət olunan qlobal iqtisadi tənəzzül dövründə bir çox Körfəz ölkəsi miqrant işçilərin könüllü şəkildə öz ölkələrinə geri qayıtmasını təşviq etmişdir. Bu məqsədlə hökumətlər səyahət xərclərini qarşılamaq, deportasiya cərimələrindən imtina etmək və çıxış icazələrini asanlaşdırmaq kimi tədbirlər həyata keçirmişdir. Bu addımlar, xüsusilə işəgötürənlərin pandemiya şəraitində əməkhaqqı ödənişlərində çətinliklərlə üzləşdiyi dövrdə aktuallaşmışdır.

Kafala sistemi hazırda ev sahibi ölkədə çalışan əcnəbilərin böyük əksəriyyətini həm mavi yaxalı işçiləri, həm də daha ixtisaslı

---

¹⁵⁴ Dakkak N. *Narratives of Dislocation in the Arab World: Rewriting Ghurba*. USA, New York: Routledge, 2023, 213 p., p.167

kadrları əhatə edir. Bu sistemin əsas hədəf qrupunu isə Afrika və Cənubi Asiya ölkələrindən gələn işçilər təşkil edir. Bu şəxslər çox zaman yerli vətəndaşlar tərəfindən aşağı statuslu və arzuolunmaz hesab edilən sahələrdə – tikinti, ev təsərrüfatı və xidmət sektorunda fəaliyyət göstərilir. Eyni zamanda, onlar yerli işçilərlə müqayisədə daha aşağı maaş alırlar. Məsələn, İordaniyada əcnəbi işçilər üçün aylıq minimum əmək haqqı 350 ABŞ dolları olduğu halda, yerli vətəndaşlar üçün bu rəqəm 367 dollardır. Qərb ölkələrindən gələn “ağ yaxalı” işçilər isə bu sistem çərçivəsində daha yaxşı rəftar və əmək şəraitindən faydalanırlar. BMT-nin İqtisadi və Sosial Məsələlər departamentinin məlumatına əsasən, 2020-ci ildə Körfəz Əməkdaşlıq Şurası (KƏŞ) ölkələri, İordaniya və Livanda ümumilikdə 36 milyon beynəlxalq miqrant yaşamışdır ki, bu da həmin ölkələrin ümumi əhalisinin təxminən 50%-nə bərabərdir.

Tənqidçilər kafala sistemini “müasir köləliyin” institusional forması kimi qiymətləndirirlər. Bu tənqidlərin mərkəzində sponsorlarla işçilər arasındakı qeyri-bərabər güc münasibətləri və sponsorların hüquqi cəzasızlıq mühiti yer alır. Bundan əlavə, Yaxın Şərq ölkələri işçilərin hüquqlarını qoruyan beynəlxalq müqavilələrin ratifikasiyası sahəsində digər regionlardan geri qalır. Məsələn, heç bir Körfəz ölkəsi Beynəlxalq Əmək Təşkilatının Ev İşçiləri üzrə Konvensiyasını (No. 189) ratifikasiya etməmişdir. Həmin Konvensiya minimum əmək haqqı, məcburi əməyin aradan qaldırılması, layiqli iş şəraitinin təmin olunması və digər mühüm sosial təminatları nəzərdə tutur¹⁵⁵.

---

¹⁵⁵ Spires W.R. Preventing Human Trafficking: Education and NGOs in Thailand. USA, New York: Routledge, 2016, 174 p, p.29

Kafala sisteminin insan alveri və müasir köləlik kontekstində doğurduğu mənfi nəticələri aşağıdakı başlıqlar altında qruplaşdırmaq mümkündür:

1. Hərəkət və rabitə azadlığının məhdudlaşdırılması.

İşəgötürənlər çox hallarda miqrant işçilərin pasportlarını, vizalarını və mobil telefonlarını qanunsuz şəkildə müsadirə edir və xüsusilə ev işçilərini fiziki olaraq öz evlərində qapalı saxlayırlar. Qeyri-məişət sektorunda çalışan işçilər isə adətən, sıx yataqxana şəraitində yaşayırlar ki, bu da onların infeksiya xəstəliklərə (xüsusilə COVID-19 kimi pandemik hallara) yoluxma riskini artırır. Əlavə olaraq, bu işçilər çox vaxt lazımi tibbi xidmətlərə çıxış imkanından məhrum olurlar.

2. Borc əsarəti (debt bondage). Bir çox ev sahibi dövlətlər qanunvericiliklə işəgötürənlərin işə qəbul xərclərini öz üzərinə götürməsinə tələb etsə də, praktikada bu xərclər əcnəbi işçilərin üzərinə yüklənir. Nəticədə miqrantlar kredit götürməyə və ya birbaşa işəgötürənə borclanmağa məcbur qalırlar. İşəgötürənlər isə bu asılılıq münasibətindən sui-istifadə edərək əmək haqlarının ödənilməsinə gecikdirir, azaldır və ya onu cəza mexanizmi kimi tamamilə saxlayırlar.

3. Məcburi əmək və müqavilə pozuntuları. Miqrantlar işə qəbul prosesində tez-tez aldadılır, real əmək şərtləri ilə bağlı məlumat almadan işə qəbul olunurlar. Müqavilələr bəzən onlara başa düşmədikləri dillərdə təqdim olunur və çoxsaylı, bir-birindən fərqli məzmunlu sənədlərin imzalanması tələb edilir. Bu hallar Beynəlxalq Əmək Təşkilatının tərifinə əsasən məcburi əmək göstəricisi hesab olunur.

4. Viza ticarəti və qeyri-rəsmi işəgötürmə. Bəzi sponsorlar işçi vizalarını qeyri-qanuni şəkildə digər işəgötürənlərə satırlar, özləri isə formal olaraq sponsor statusunu qoruyurlar. Yeni işəgötürən daha aşağı maaş, fərqli iş sahəsi və ya daha ağır şərtlər təklif edə bilər, bu isə işçinin razılığı və ilkin müqavilə şərtləri pozulmadan baş verir.

5. Qeyri-müntəzəm hüquqi status və hüquqi asılılıq. Kafala sistemində işçilərin ölkədə qalma hüququ onların sponsorlarına tam bağlıdır. Sponsorlar istənilən səbəbdən işçinin viza statusunu ləğv edə bilər, nəticədə işçi hüquqi statusunu itirir və cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmaq və ya deportasiya riski ilə üzləşir.

6. İrqiçilik və etnik ayrı-seçkilik. BMT-nin Qətərdə irqçiliklə bağlı 2020-ci il hesabatına əsasən, müxtəlif gəlir səviyyələrinə malik əcnəbi işçilərin maaşları çox vaxt onların mənşə ölkələrinə görə müəyyən edilir. Peşəkar təcrübəyə malik olsalar belə, bəzi miqrantlar yalnız etnik mənsubiyyətlərinə görə aşağı statuslu işlərə cəlb olunurlar. Bu irqçi təcrübə xüsusilə qara dərilili Afrika və Cənubi Asiya mənşəli işçilərə qarşı daha sərtidir.

7. Gender əsaslı zorakılıq və cəzasızlıq. Kafala sistemində qadın ev işçiləri tez-tez cinsi zorakılığa və fiziki istismara məruz qalırlar, lakin sponsorlarını incitməkdən və ya özlərinin cinayətdə ittiham olunacağından qorxaraq bu barədə hüquq-mühafizə orqanlarına məlumat vermirlər. Küveyt və Qətər kimi bəzi ölkələrdə zorlama qurbanı olan qadınlar nikahdankənar cinsi əlaqədə ittiham edilərək həbs olunmuşdur. Livan kimi ölkələrdə ev işçilərinin

əksəriyyətinin qadın olduğu nəzərə alınsa, kafala sistemində gender əsaslı hüquq pozuntuları xüsusi narahatlıq doğurur¹⁵⁶.

İstismar risklərinə baxmayaraq, bir çox miqrant işçilər kafala sisteminin tətbiq olunduğu ölkələrdə işləməyi seçirlər, çünki bu ölkələrdə təklif olunan əməkhaqqı adətən onların mənşə ölkələrində mövcud olan imkanlardan daha yüksək olur. Bu miqrasiya axını, həmçinin iqtisadi səbəblərlə motivasiya olunur: miqrant işçilər qazandıqları vəsaitin bir hissəsini öz ölkələrindəki ailələrinə pul köçürmələri (remittances) şəklində göndərirlər. Dünya Bankının məlumatına əsasən, bu köçürmələr aşağı və orta gəlirli ölkələrdə yoxsulluğun azaldılması, sosial rifahın yüksəldilməsi və iqtisadi sabitliyin dəstəklənməsi baxımından mühüm rol oynayır. 2019-cu ilin statistik göstəricilərinə əsasən, Küveyt, Səudiyyə Ərəbistanı və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri dünyada ən böyük on pul köçürmə mənbəyi ölkəsi arasında yer almışdır.

Kafala sisteminin tərəfdarları qeyd edirlər ki, regiona qanuni və asan giriş imkanı yaratmaq, qeyri-qanuni yollarla miqrasiyanı və insan qaçaqmalçılığını azaltmaq baxımından müsbət nəticələr doğurur. Onların fikrincə, rəsmi əmək miqrasiyası kanallarının mövcudluğu, miqrantların istismara qarşı daha az həssas olmalarına yardım edə bilər. Lakin bu arqumentə qarşı çıxanlar bildirirlər ki, qanuni miqrasiyanın mövcudluğu yetərli deyil, əgər bu sistem daxilində işçilərin hüquqları təmin olunmursa, istismar potensialı yüksək olaraq qalır. Bu baxımdan, kafala sistemində işçilərin sosial və hüquqi müdafiəsinin zəif olması əsas tənqid obyektidir.

---

¹⁵⁶ Seigel M. Panic, *Transnational Cultural Studies, and the Affective Contours of Power*. USA, New York: Routledge, 2018, 326 p, p.21

Bundan başqa, bəzi iqtisadi ekspertlər kafala sistemini təkcə insan hüquqları baxımından deyil, həm də iqtisadi səmərəlilik prizmasından mənfi qiymətləndirirlər. Dünya Bankının iqtisadçısı Zahid Hüseyin 2014-cü ildə qeyd etmişdir ki, qısa müddətli müqavilələr, sabit və aşağı əmək haqqı və daxili mobilliyin olmaması miqrant işçilərin istehsalda daha yüksək səy göstərməsi və insan kapitalını artıran fəaliyyətlərə yönəlməsi üçün stimulları zəiflədir. Bu isə həm fərdi məhsuldarlığın, həm də ev sahibi ölkələrdə uzunmüddətli iqtisadi inkişafın qarşısını alır. Z. Hüseyinin qeyd etdiyi kimi, kafala sisteminin davamlılığına ev sahibi ölkələrin iqtisadi cəhətdən artan asılılığı uzunmüddətli perspektivdə onların struktur zəifliyini dərinləşdirə bilər¹⁵⁷. O, hesab edir ki, bu ölkələr kafala sistemindən asılılığı tədricən azaltmalı, iqtisadiyyatlarını şaxələndirməli və yüksək ixtisaslı, texnologiyaya əsaslanan sənaye sahələrinə keçid etməyə çalışmalıdırlar. Əmək hüquqları müdafiəçiləri uzun müddətdir ki, kafala sisteminin ləğv olunması ilə bağlı fikirlər səsləndirirlər. Bu çağırışlar xüsusilə 2020-ci ildə dünya miqyasında baş vermiş irqçilik əleyhinə kütləvi etirazlar fonunda beynəlxalq səviyyədə çox ciddi rezonans doğurdu. İnsan hüquqları pozuntularını qlobal ictimaiyyətin gündəminə çıxaran əsas hadisələrdən biri isə 2022-ci ildə Qətərdə keçirilmiş FIFA Dünya Kuboku olmuşdur. Həmin vaxt Qətərin tikinti sektorunda çalışan miqrant işçilərin 38°C-dən yuxarı temperaturda işləməyə məcbur edildiyi, əmək hüquqlarından məhrum olduqları və bu səbəbdən son on ildə minlərlə işçinin həyatını itirdiyi barədə iddialar beynəlxalq

---

¹⁵⁷ Sefa Dei G.J., Hilowle S. Cartographies of Race and Social Difference. Switzerland: Springer Nature, 2018, 168 p., p.49

media və qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən geniş şəkildə sənədləşdirilmişdir.

Maraqlı məqam odur ki, tənqidlər yalnız beynəlxalq ictimaiyyətdən deyil, həm də miqrantların mənşə ölkələrindən gəlməkdədir. İndoneziya, Keniya və Nepal kimi ölkələr, öz vətəndaşlarına kafala sisteminin tətbiq edildiyi Körfəz Əməkdaşlıq Şurası (GCC) ölkələrində insan hüquqları pozuntuları səbəbilə müəyyən dövrlərdə miqrasiyanı məhdudlaşdırmış və ya müvəqqəti qadağalar tətbiq etmişlər. Lakin bu cür qadağaların arzuolunmayan nəticələri də qeyd olunur. Analitiklərin fikrincə, bu cür tədbirlər miqrantların qanuni kanallar vasitəsilə köçmək imkanlarını daraldaraq, insan qaçaqmalçılığı və qeyri-qanuni miqrasiyanı stimullaşdıra bilər.

Bundan əlavə, miqrasiya qadağalarının gender aspektlərinə də xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Məsələn, Filippin kimi ölkələrdən gələn miqrantların əhəmiyyətli bir hissəsi qadın ev işçiləridir. Belə qadağalar bu kateqoriyaya daxil olan qadınların iqtisadi müstəqilliyini və yaşayış imkanlarını daha ciddi şəkildə məhdudlaşdıra bilər, onları qeyri-rəsmi və daha riskli miqrasiya yollarına yönəldə bilər¹⁵⁸. Avropa İttifaqı və BMT da daxil olmaqla bir sıra beynəlxalq və regional təşkilatlar uzun illərdir kafala sistemini insan hüquqları və müasir köləlik kontekstində tənqid edirlər. Bununla belə, bu tənqidlər çox zaman normativ çağırışlardan o yana keçmir və praktik səviyyədə konkret, məcbureddici mexanizmlərlə müşayiət olunmur.

---

¹⁵⁸ Nikkel M. Human Trafficking in the Middle East // The Exodus Road. March 20, 2024 <https://theexodusroad.com/human-trafficking-middle-east/>

2014-cü ildə BMT-nin miqrantların insan hüquqları üzrə xüsusi məruzəçisi rəsmi olaraq Qətəri kafala sistemindən imtina etməyə və onun əvəzinə işçilərə işəgötürənlərini sərbəst şəkildə dəyişmək və ölkəni icazəsiz tərk etmək hüququ verən tənzimlənmiş və şəffaf əmək bazarı qurmağa çağırmışdır. Bu çağırış xüsusilə 2022-ci il Dünya Kubokunun Qətdə keçirilməsinə hazırlıq çərçivəsində beynəlxalq diqqətin artması fonunda əhəmiyyət kəsb etmişdir. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT/ILO) məlumatına əsasən, bu dövrdə Qətər hökuməti ilə əməkdaşlıq nəticəsində müəyyən hüquqi islahatlar həyata keçirilmişdir. Qətər kafala sisteminin xüsusilə tənqid olunan aspektlərindən biri olan iş yerinin dəyişdirilməsi üçün işəgötürənin icazə verməsi tələbinə son qoymuş, bunun əvəzinə işçilərə bildiriş əsasında iş dəyişdirmək hüququ tanımışdır. Eyni zamanda, ölkə üzrə bütün millətlərdən olan miqrant işçilər üçün ilk dəfə olaraq vahid minimum əməkhaqqı müəyyən edilmişdir. Əməkhaqqının ödənilməsində sui-istifadə hallarını aradan qaldırmaq məqsədilə işəgötürənlər üçün maliyyə sanksiyaları sərtləşdirilmişdir.

Bundan əlavə, Qətər hökuməti iş yerinin dəyişdirilməsi ilə bağlı bildirişlərin təqdim olunmasını sadələşdirmək məqsədilə rəqəmsal onlayn platforma istifadəyə vermişdir. Eyni zamanda, həm işçilər, həm də işəgötürənlər üçün hüquqi islahatların mahiyyətini izah edən maarifləndirmə kampaniyaları həyata keçirilmişdir. Bu islahatlar müəyyən müsbət addımlar kimi qiymətləndirilsə də, bir çox beynəlxalq müşahidəçilər və insan hüquqları təşkilatları bu dəyişikliklərin icra mexanizmlərinin zəifliyini və kafala sisteminin struktur mahiyyətinin hələ də tamamilə ləğv olunmadığını vurğulayırlar. Beləliklə, hüquqi islahatlarla yanaşı onların praktiki

tətbiqinə və effektiv monitoring mexanizmlərinə ehtiyacın davam etdiyi qeyd olunur¹⁵⁹.

Ekspertlərin fikrincə, Qətərdə kafala sisteminin islahına dair aparılan hüquqi və institusional dəyişikliklərin həyata keçirilməsində mühüm rol oynayan amillərdən biri də yerli qeyri-hökumət təşkilatlarının (QHT-lərin), Beynəlxalq Həmkarlar İttifaqları Konfederasiyasının (BHİK) və bəzi yüksək vəzifəli dövlət rəsmilərinin aktiv dəstəyi olmuşdur. Bu cür daxili və beynəlxalq dəstək Qətəri regiondakı digər ev sahibi ölkələrdən fərqləndirir. Qətər, həmçinin beynəlxalq ictimaiyyətin və insan hüquqları təşkilatlarının tənqidlərinə cavab vermək baxımından daha açıq mövqe sərgiləyən ölkə kimi qiymətləndirilir. Bununla belə, islahatların real təsirləri ilə bağlı ciddi narahatlıqlar qalmaqdadır. İnsan hüquqları müdafiəçiləri və əmək təşkilatlarının bildirdiyinə görə, Qətərdə bəzi işçilər, xüsusilə islahatları tənqid edən və ya əmək hüquqları uğrunda mübarizə aparan fəallar hələ də repressiya riski ilə üzləşirlər. Bu hal göstərir ki, islahatların yalnız hüquqi çərçivədə deyil, eyni zamanda praktiki müstəvidə də tam, ardıcıl və effektiv şəkildə həyata keçirilməsi zəruridir.

Əlavə olaraq, sistemin dəyişdirilməsinə qarşı struktur və siyasi maneələr də qalmaqdadır. Bir çox beynəlxalq müşahidəçilər, o cümlədən Beynəlxalq Şəffaflıq Təşkilatında (BŞTİ) fəaliyyət göstərən ekspertlər, islahatların heç vaxt kifayət etməyəcəyini və kafala sisteminin kökündən ləğv edilməli olduğunu vurğulayırlar. Əməkçi miqrantların etirazları da bu yanaşmanı gücləndirir. Xüsusilə 2019-cu ilin oktyabrında Livanda baş vermiş kütləvi

---

¹⁵⁹ Gurel T.K., Ova N. Migration, Capitalism and Media. USA, Delaware, Wilmington: Vernon Press, 2025, 248 p., p.61

etirazlar zamanı kafala sisteminin istismar xarakteri və əmək hüquqlarının pozulması əsas gündəm mövzularından biri olmuşdur. Digər tərəfdən, sistemin tərəfdarları kafalanın birdən-birə ləğvinin ciddi iqtisadi və sosial nəticələrə səbəb ola biləcəyini bildirirlər. Onların fikrincə, sistemin tamamilə dayandırılması, xüsusilə də əmək miqrasiyasından asılı olan mənşə ölkələrin iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərə bilər. Bu ölkələr, məsələn, Nepal, Hindistan və Filippin milyardlarla dollar dəyərində pul köçürmələri hesabına öz valyuta balanslarını qoruyurlar və bu səbəbdən radikal dəyişikliklərə ehtiyatla yanaşırlar. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının nümayəndəsi Xolevinskinin sözlərinə görə, islahat prosesi mərhələli və uzunmüddətli xarakter daşıyır. Onun fikrincə, bu, son dərəcə mürəkkəb sahədir və bir gecədə təkə qanunvericilik dəyişiklikləri ilə həll oluna bilməz. Bu kontekstdə hüquqi baza ilə yanaşı institusional monitorinq, sosial dialoq və effektiv icra mexanizmlərinin yaradılması da islahatların uğuru üçün həlledici hesab olunur¹⁶⁰.

İnsan alveri ilə mübarizədə regional təşkilatların və regional hüququn rolu

Yaxın Şərq regionunda insan alverinə qarşı mübarizə və xüsusilə onun rəqəmsal aspektlərinin qarşısının alınması istiqamətində əsas institusional təşəbbüskarlar Ərəb Dövlətləri Liqası və Körfəz Əməkdaşlıq Şurasıdır (KƏŞ). Hər iki qurum regiondaxili əməkdaşlığı təşviq etməklə yanaşı, miqrasiya, əmək hüquqları və kiber cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində müəyyən

---

¹⁶⁰ Hussain Z. Kafala neither guarantees nor cares: guest workers in the Gulf// World Bank Blogs. April 24, 2014
<https://blogs.worldbank.org/en/endpovertyinsouthasia/kafala-neither-guarantees-nor-cares-guest-workers-gulf-0>

çərçivə sənədləri və təşəbbüslərlə çıxış edirlər. Bundan əlavə, regional siyasətin və tədqiqatların əhatə dairəsini müəyyənləşdirmək məqsədilə Yaxın Şərq və Şimali Afrika bölgələrini birgə əhatə edən “MENA” (Middle East and North Africa) anlayışından geniş şəkildə istifadə olunur. “MENA” termini universal şəkildə razılaşdırılmış coğrafi sərhədlərə malik olmasa da, ümumilikdə Qərbdə Mərakeşdən Şərqdə İrana, Şimalda Türkiyədən Cənubda Sudan və Somaliyə qədər olan ərazini əhatə etdiyi qəbul olunur.

Bu çərçivədə MENA regionuna adətən aşağıdakı dövlətlər aid edilir: Əlcəzair, Bəhreyn, Misir, İran, İraq, İsrail, İordaniya, Küveyt, Livan, Liviya, Mərakeş, Oman, Fələstin, Qətər, Səudiyyə Ərəbistanı, Suriya, Tunis, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri və Yəmən. Sözügedən ölkələr həm insan alveri ilə bağlı risklərin mövcudluğu, həm də regional əməkdaşlıq imkanlarının inkişaf etdirilməsi baxımından ümumi tədqiqatların və hüquqi təşəbbüslərin əsas subyektləri kimi çıxış edirlər¹⁶¹. Bununla belə, MENA regionunun ayrıca beynəlxalq təşkilatı olmadığı üçün insan alveri ilə mübarizə məsələlərinə əsasən Ərəb Dövlətləri Liqası və Körfəz Əməkdaşlıq Təşkilatı tərəfindən xüsusi diqqət yetirilir. Ərəb Dövlətləri Liqası insan alverinə qarşı mübarizədə müxtəlif beynəlxalq layihələrdə fəal iştirak edir və regional səviyyədə bu fenomenə müdafiə məqsədilə bir sıra təşəbbüslər hazırlamışdır. Demək olar ki, Ərəb Dövlətləri Liqasına üzv bütün ölkələr 2000-ci ildə qəbul edilmiş Palermo Protokoluna qoşulmuşlar. Bu Protokol, Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Konvensiyaya əlavə olaraq, insan alverinin beynəlxalq hüquqda qəbul edilmiş tərifini (Maddə 3) təqdim etmiş və dövlətləri

---

¹⁶¹ Gerbaka B., Richa S., Tomb R. Child Sexual Abuse, Exploitation and Trafficking in the Arab Region. Switzerland: Springer Nature, 2021, 432 p., p.243

insan alverini cinayət kimi tanımağa, qurbanların müdafiəsini təmin etməyə, eləcə də beynəlxalq əməkdaşlığı gücləndirməyə məcbur etmişdir.

Demək olar ki, bütün Ərəb Dövlətləri Liqası üzvləri onu imzalamış və yaxud ratifikasiya etmişlər, buna baxmayaraq ki, bəzi üzv dövlətlər (məsələn, Qətər, Səudiyyə Ərəbistanı, Suriya) yaşayış və reintegrasiya ilə bağlı qurbanlara dəstək müddəaları ilə üzrə qeyd-şərtləri bəyan etmişlər. 2008-ci ildə qüvvəyə minmiş İnsan Hüquqları üzrə Ərəb Xartiyasının 9-cu maddəsi insan orqanlarının alverini və “tibbi eksperiment” məqsədilə insan alverini qadağan edir. Həmçinin, Xartiyanın 10-cu maddəsində “köləliyin bütün formaları və insan alveri” imperativ şəkildə qadağan olunmuşdur. 48-ci maddəyə əsasən isə, üzv dövlətlər Ərəb Dövlətləri Liqasının Nizamnaməsində tanınan hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsi üçün gördükləri tədbirlər barədə Baş Katibə hesabat təqdim etmək öhdəliyinə malikdirlər.

Bundan əlavə, 2005-ci ildə Ərəb Ədliyyə Nazirləri Şurası və 2006-cı ildə Ərəb Daxili İşlər Nazirləri Şurası, BMT-nin Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Protokolunda yer alan insan alveri tərifinə uyğun olaraq, İnsan Alverinə dair Ərəb rəhbər Qanununu (İnsan Alveri Cinayətləri ilə Mübarizə üzrə Model Qanun) qəbul etmişlər. Bu Model Qanun BMT-nin müvafiq Konvensiyasını tamamlayaraq, üzv dövlətlərə milli qanunvericilik bazasının formalaşdırılmasında metodoloji yardım və prinsiplər təqdim edir¹⁶².

2007-ci ildə isə Qahirədə Ərəb Liqası “Ərəb qanunvericiliyində insan alveri ilə mübarizə mexanizmləri”

---

¹⁶² Gerbaka B., Richa S., Tomb R. Child Sexual Abuse, Exploitation and Trafficking in the Arab Region. Switzerland, Cham: Springer Nature, 2021, 432 p., p.141

mövzusunda seminar təşkil etmiş və bu seminarda ərəb ölkələrinin qanuni tədbirlər vasitəsilə insan alverinə qarşı mübarizədə əldə etdiyi irəliləyişlərə nəzər salınmışdır.¹⁶³ Ərəb Ədliyyə Nazirləri Şurası tərəfindən qəbul olunmuş “İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Milli Bacarıqların Yaradılması üzrə Ərəb Təşəbbüsü” 2010-cu ildə Doha Fondu Forumunda irəli sürülmüşdür. Həmin vaxtdan etibarən Forum illik tədbirə çevrilərək iştirakçılar arasında məsləhətləşmələr və fikir mübadiləsi üçün mühüm platforma rolunu oynamağa başlamışdır. Doha Fondu Forumunda Ərəb Dövlətləri Liqasının 635-dən çox rəsmi nümayəndəsi, həmçinin Ərəb Dövlətləri Liqasının, BMT-nin və onun Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Proqramının (UNODC) rəsmi nümayəndələri iştirak etmişdilər. Forumun əsas məqsədi ərəb regionunda insan alveri ilə bağlı vəziyyəti qiymətləndirmək və insan alverinə qarşı mübarizə üçün gələcək fəaliyyətlərdə siyasi konsensus yaratmaqdır. Eyni zamanda, Forum beynəlxalq və regional əməkdaşlığı təşviq edir, insan alverinə qarşı qanunvericiliyin icrasına dəstək vermək üçün milli bacarıqların inkişafını prioritet hesab edir. Qurbanların müdafiəsi, medianın, qeyri-hökumət təşkilatlarının və vətəndaş cəmiyyəti institutlarının rolunun artırılması, həmçinin bu cinayətə qarşı mübarizədə ən son texnologiyaların tətbiqi kimi sahələrdə tövsiyələr hazırlayır.

Ərəb Təşəbbüsü, Qətər İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Fondu (QFCHT), Ərəb Dövlətləri Liqası və BMT-nin ODC proqramının dəstəyi ilə ərəb regionunda insan alverinə qarşı effektiv mübarizə

---

¹⁶³ Gui G. Arab League combating human trafficking // Padova University Antonio Papisca Human Rights Center. 01.01.2024 <https://unipd-centrodirittiumani.it/en/topics/Arab-league-combating-human-trafficking-1>

aparmaq üçün milli bacarıqların yaradılması və təşviqini hədəfləyir. Bu təşəbbüs milli, subregional və regional koalisiyaların yaradılması vasitəsilə qurbanların hüquqlarının qorunmasını təmin etməklə yanaşı, insan alverinin qarşısının alınması, istintaqı və mühakiməsi sahəsində bütün maraqlı tərəflərin potensialının artırılması məqsədilə seminarlar təşkil edir. Ərəb Təşəbbüsü insan alverinin qarşısının alınması və onunla mübarizədə ərəb dövlətlərinə dəstək vermək, həmçinin beynəlxalq insan hüquqları hüquqi sənədlərinə uyğun olaraq daxili qanunvericiliyin uyğunluğunu təşviq etmək məqsədi daşıyır. Xüsusilə, İnsan Alverinin Qarşısının Alınması, Qarşısının Alınması və Cəzalandırılması Protokolunu ratifikasiya etməmiş dövlətləri ratifikasiyaya çağırır.

İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Kompleks Ərəb Strategiyası isə Ərəb Dövlətləri Liqasının Baş Katibliyinin qərargahında, Naif Ərəb Təhlükəsizlik Elmləri Universiteti ilə birgə 2011-ci ilin dekabrında keçirilmiş “İnsan alverinə qarşı mübarizədə ərəb strategiyasına doğru” adlı elmi forum zamanı təqdim edilmiş proqram layihəsidir¹⁶⁴. 2012-ci ilin fevralında Ərəb Nazirlər Şurası tərəfindən qəbul edilmiş İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Kompleks Ərəb Strategiyası “Cinayətin qarşısının alınması zərurəti”ni əsas məqsəd kimi müəyyən edir. Strategiyada səkkiz əsas diqqət sahəsi strateji prioritet kimi müəyyən edilmişdir:

1. İnsan alverinin bütün formalarının kriminallaşdırılması;
2. İnsan alveri ilə bağlı cinayətlərin təhqiqatının, ittihamının və məhkəməsinin səmərəliliyinin təmin edilməsi;

---

¹⁶⁴ Chetail V. *International Migration Law*. USA, New York: Oxford University Press, 2019, 449 p., p. 252

3. İnsan alverinin qarşısının alınması üçün tədbirlər və prosedurların gücləndirilməsi;

4. Qurbanların müdafiəsi;

5. İnsan alverinə qarşı mübarizədə regional və beynəlxalq əməkdaşlığın təşviqi;

6. İnsan alverinə qarşı mübarizədə zəruri olan institutların gücləndirilməsi;

7. İnsan alveri ilə bağlı Ərəb qanunları üçün Təlimatların yenilənməsi;

8. Ərəb regionunda insan alverinə qarşı mübarizə söylərinin əlaqələndirilməsi.

Ərəb Liqasının Hüquq Məsələləri Departamenti nəzdində yaradılmış İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Koordinasiya Bölməsi ərəb regionunda insan alveri fenomeninə nəzarəti həyata keçirir və üzv dövlətlərdə bu sahədə qəbul olunmuş milli qanunların icrasında əlaqələndirici qurum funksiyasını yerinə yetirir. Bölmə eyni zamanda İnsan Alverinə qarşı Mübarizə üzrə Kompleks Strategiyanın icrasına nəzarət etmək və region ölkələrinin bu istiqamətdəki söylərini ümumiləşdirmək öhdəliyinə malikdir. Bu məqsədlə seminarlar, təlim proqramları, konfranslar, mühazirələr və tədqiqatlar təşkil edir, habelə Ərəb Liqasına üzv dövlətlərin ixtisaslaşmış institutlarına texniki dəstək göstərir. Hazırda isə Ərəb Liqası tərkibində fəaliyyət göstərən Ərəb Ədalət Məhkəməsi¹⁶⁵ və Ərəb İnsan Hüquqları Məhkəməsi¹⁶⁶ kimi regional ədalət

---

¹⁶⁵ Ezzeldin F. Licencié en Droit. The Projected Arab Court of Justice: A Study in Regional Jurisdiction with Specific Reference to the Muslim Law of Nations. The Kingdom of Netherlands, the Hague: Martinus Nijhoff Publishing, 2013, 259 p., p.71

¹⁶⁶ Larsen L.B. The 3 Regional Human Rights Courts in Context: Justice That Cannot Be Taken for Granted. UK, Oxford: Oxford University Press, 2024, 576 p., p.5

mühakiməsi qurumlarının təşkili və fəaliyyətə başlaması müzakirə olunur ki, bu tendensiyalar da regionda insan alverinə qarşı ədalət mühakiməsinin prinsiplərini daha da gücləndirəcəkdir.

Körfəz Əməkdaşlıq Şurası (KƏŞ) Ərəb Dövlətləri Liqası ilə birlikdə və sıx əməkdaşlıq şəraitində insan alverinə qarşı mübarizə ilə bağlı bir sıra beynəlxalq hüquqi sənədlərinin hazırlanmasına nail olmuşdur. Bu hüquqi sənədlərdən biri “Əbu-Dabi Sənədi” adlanır və 2006-cı ildə qəbul edilmiş Vahid Qanun Layihəsini əhatə edir¹⁶⁷. “Əbu-Dabi Sənədi” Ali Şuranın 27-ci sessiyasında (Ər-Riyad, dekabr 2006-cı il) qəbul edilmiş və KƏŞ-in ilkin dördillik dövrü üçün rəhbər qanun kimi təsdiqlənmişdir. 17 maddədən ibarət olan bu sənəd insan alverinin tərifini Palermo Protokolunun tərifinə uyğun şəkildə müəyyən edir. Sənəddə insan alverinin əsas elementləri - hədə-qorxu, məcburetmə, dələduzluq və ya səlahiyyətdən sui-istifadə yolu ilə insanların işə götürülməsi, daşınması, köçürülməsi, saxlanması və ya qəbulunu, həmçinin istismar növləri - cinsi istismar (məcburi fahişəlik daxil olmaqla), məcburi və ya icbari əmək, köləlik və ya ödənişsiz əmək, eləcə də orqanların çıxarılması və alverini əhatə edir. Vahid Qanun Layihəsi həmçinin, bir sıra cəzaların tətbiqini və institusional mexanizmlərin yaradılmasını nəzərdə tutur. Belə ki, model qanun insan alverçilərinə qarşı cinayət sanksiyalarını müəyyən edir və üzv dövlətləri koordinasiya, qurbanlara yardım xidmətləri və sərəhəyanı məhkəmə əməkdaşlığı üçün milli komitələr yaratmağa çağırır. Model Qanunun avtomatik yenilənməsi, yəni qüvvədə olma müddətinin uzadılması 2010-cu ildə Körfəz Əməkdaşlıq Şurasının 31-ci sessiyasında qəbul edilmiş qərarla

---

¹⁶⁷ Al-Hamad S.A., Al-Qattan S.A., Khaled Hammoud Al- Razni K.H. The Thirtieth Gulf Summit: Accomplishments and Aspirations. Kuwait News Agency, 2009, 180 p., p.96

təsdiqlənmişdir. Qərara əsasən, qanun layihəsinin qüvvədə olma müddəti əlavə dörd il uzadılmış və növbəti avtomatik uzadılmalar üçün üzv dövlətlərin etiraz etməməsi ilkin şərt kimi müəyyən edilmişdir. Sonrakı illərdə model qanun layihəsinin insan alverinə qarşı mübarizəyə dair tələbləri KƏŞ-in digər regional hüquqi sənədləri ilə daha da möhkəmləndirilmişdir. Belə sənədlərdən biri 2014-cü ildə 35-ci sessiyada qəbul edilmiş İnsan Hüquqları Bəyannaməsi (İnsan Hüquqları üzrə Körfəz Bəyannaməsi) hesab olunur¹⁶⁸. Həmin Bəyannamənin 3-cü maddəsi insan alverinin, köləliyin və məcburi əməyin bütün formalarını və vasitələrini, o cümlədən elektron və rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə həyata keçirilən halları açıq şəkildə qadağan edir. Burada “formalar” insan alverinin növlərini, “vasitələr” isə onun tətbiqində istifadə olunan metod və texnologiyaları əhatə edir. Bu izah məzmununun daha aydın və peşəkar təqdim olunmasına xidmət edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, KƏŞ çərçivəsində qəbul olunmuş model qanun “Əbu-Dabi sənədi” olaraq da tanınır və Palermo Protokolu ilə tam uyğunluq təşkil edir. Bu səbəbdən KƏŞ-in 6 üzv dövləti 2002-ci ildə qəbul edilmiş İnsan Alverinin Qarşısının Alınması, Qarşısının Alınması və Cəzalandırılması üzrə BMT Protokolunu ratifikasiya edərək onu həm model qanunun, həm də milli qanunvericiliyin əsas beynəlxalq meyarı kimi qəbul etmişlər. Hal-hazırda üzv dövlətlər BMT-nin Transmilli Mütəşəkkil

---

¹⁶⁸ Walker S. Human Rights in the Gulf Cooperation Council (GCC) States: Prospects for Positive Change // Contemporary Review of the Middle East, 2023, Volume 10(2), pp. 126-146, p. 130 <https://doi.org/10.1177/23477989231154147>
el-Mumin M. Gulf Declaration of Human Rights (GDHR) Protection against Slavery: A Double-edged Sword // Arab Law Quarterly, 2020, Volume 34(3), pp. 241-266, <https://doi.org/10.1163/15730255-14030067>

Cinayətkarlığa Qarşı Konvensiyasına və BƏT-in məcburi əmək haqqında müxtəlif sənədlərinə üzv olaraq iştiraklarını davam etdirirlər. Regionun əksər dövlətlərində milli hüquq çərçivəsində insan alveri ilə mübarizə xüsusi qanunvericiliklə tənzimlənir. Məsələn, Bəhreində belə bir xüsusi qanun 2008-ci ildə, Misirdə 2010-cu ildə, İordaniyada 2009-cu ildə, Küveytdə 2013-cü ildə, Omanda 2008-ci ildə, Qətərdə 2011-ci ildə, İraqda 2010-cu ildə, Liviyada 2011-ci ildə, BƏƏdə 2006-cı ildə, Suriyada 201-cu ildə, Səudiyyə Ərəbistanında 2009-cü ildə qəbul edilmişdir¹⁶⁹. Bununla belə, bir sıra KƏŞ və Yaxın Şərq dövlətlərinin ayrıca, xüsusi insan alverinə qarşı mübarizə qanunvericiliyi yoxdur. Belə ölkələrə nümunə kimi Liviyanı, Mərakeşi, Əlcəzairi, Yəməni, Fələstini göstərmək mümkündür. Göstərilən dövlətlərdə insan alverinin ayrı-ayrı elementləri – köləlik, məcburi əmək, fahişəlik və fahişəliyə cəlbətmə müvafiq cinayət məcələlərində imperativ normalarla tənzimlənir¹⁷⁰. Hər bir KƏŞ ölkəsi “Əbu-Dabi Sənədi” adlandırılan model qanunun əsas elementlərini daxili hüquq normalarına implementasiya etmiş və milli hüquqi tətbiq təcrübəsi formalaşdırmışdır. Məsələn, BƏƏ-də İnsan Alveri Cinayətləri ilə Mübarizə haqqında 2006-cı il tarixli 51 sayılı Federal Qanun Palermo ilə uyğunlaşdırılmış tərifləri tətbiq edir, Milli Komitə və qurbanın göndərilməsi mexanizmini yaradır (gulfmigration.grc.net). Səudiyyə Ərəbistanında Kral Fərmanı M/40 (2009) insan alverini cinayət kimi bəyan edir, baxmayaraq ki, Palermo Protokolu çərçivəsində qurbanlara dəstək tədbirləri ilə bağlı müəyyən qeyd-şərtlər var.

---

¹⁶⁹ Gerbaka B., Richa S., Tomb R. Child Sexual Abuse, Exploitation and Trafficking in the Arab Region. Switzerland: Springer Nature, 2021, 432 p., pp.149-150

¹⁷⁰ Gerbaka B., Richa S., Tomb R. Child Sexual Abuse, Exploitation and Trafficking in the Arab Region. Switzerland: Springer Nature, 2021, 432 p., p.115

Küveyt, Oman, Bəhreyn, Qətər, Küveyt kimi dövlətlər də hər biri 2006-2013-cü illər arasında vahid modelin strukturunu və cəzalarını əks etdirən insan alverinə qarşı xüsusi qanunlar qəbul etmişdir.

BMTnin Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Mübarizə Konvensiyasına və onun Palermo Protokoluna regionun bir sıra dövlətləri qoşulsa da, müəyyən qeyd-şərtlər bəyan edilmişdir. Məsələn, Səudiyyə Ərəbistanı insan alveri qurbanlarının qorunması ilə bağlı Palermo Prokolunun 7-ci maddəsinə və 15-ci maddəsinə qeyd-şərt etmişdir. Qətər işlə təminatı və təhsili nəzərdə tutan 6-cı maddəyə, müvəqqəti məskunlaşmanı əhatə edən 7-ci maddəyə, Suriya və Əlcəzair isə mübahisələrin həllini özündə ehtiva edən 15-ci maddəyə qeyd-şərt vermişlər¹⁷¹. BMT-nin Qərbi Asiya üzrə İqtisadi və Sosial Komissiyası da adıçəkilən regionda cinayətkarlıq və insan alverinə qarşı mübarizə statistikasını ilə ciddi məşğul olur, üzv dövlətlər üçün müvafiq tövsiyələr hazırlayır.¹⁷² KƏŞ və Yaxın Şərq dövlətlərinin öz aralarında bağladığı bir sıra ikitərəfli müqavilələr və memorandumlar da insan alverinə qarşı regionda aparılan mübarizənin hüquqi aspektlərini özündə əks edir. Eyni zamanda, bu regionun dövlətləri insan alverinə qarşı universal və qlobal əməkdaşlıq imkanlarından da yararlanırlar. Belə ki, BMTnin Narkotiklər və Cinayətlər üzrə İdarəsinin Yaxın Şərq və Şimali Afrika üçün Regional Ofisi (ROMENA) çərçivəsində digər beynəlxalq təşkilatlar və dünya dövlətləri ilə insan alverinə qarşı

---

¹⁷¹ Al Khabour A. *Illicit Trafficking of Cultural Properties in Arab States*. UK, Bicester: Archaeopress Publishing Limited, 2022, 208 p., p.97

¹⁷² Guerreiro A., Borges G.M., Pina M. *Modern Insights and Strategies in Victimology*. USA, New York: IGI Global, 2024, 292 p., p.99

mübarizə istiqamətində əməkdaşlığı davam etdirirlər¹⁷³. KƏŞ Katibliyi ən yaxşı təcrübələri bölüşmək, birgə Körfəz baxışını yeniləmək və araşdırmaları koordinasiya etmək üçün BMT və QHT-lərlə yanaşı ədliyyə və daxili işlər nazirliklərini bir araya gətirərək dövrü “Yaxın Şərqdə İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Hökumət Forumları” çağırır (gcc-sg.org). Lakin etiraf etmək lazımdır ki, insan alverinə qarşı regional qanunvericilik və müvafiq mexanizmlər kefiyyətli şəkildə təşkil edilsə də, təcrübədə ciddi boşluqlar və real insan alveri təhlükələri hələ də mövcuddur. Hal-hazırda KƏŞ və Yaxın Şərq regionunda iqtisadi inkişaf yüksək səviyyədə deyil, ciddi silahlı toqquşmalar mövcuddur və üzv dövlətlərin çoxunda siyasi qeyri-stabillik hökm sürür. Təbii ki, bu mənfi göstəricilər insan alverinin yayılmasına və cinayətkarların cəzasız qalmasına şərait yaradır. Hökumətlər və vətəndaş cəmiyyəti qurumları tərəfindən mütəmadi keçirilən, beynəlxalq təşkilatların da dəstək verdiyi maarifləndirmə tədbirləri isə həmişə gözlənilən nəticələri vermir. Bir sıra dövlətlərdə dini mühafizəkarlıq insan alverinin real vəziyyətini obyektiv qiymətləndirməyə mane olur. Regionun bəzi ucqar ərazilərində hələ də məcburi əmək və köləlik üçün münbit şərait mövcuddur;—uşaq əməyindən və silahlı münaqişələr zamanı əsir götürülən şəxslərin cinsi istismarından ibarət faciəvi vəziyyət isə davam etməkdədir.

Əlbəttə ki, bu kimi cinayətlərin törədilməsində rəqəmsal ünsiyyət platformaları və sosial media tətbiqlərindən də istifadə edilir. Lakin digər regionlarla müqayisədə KƏŞ və Yaxın Şərq

---

¹⁷³ Ouassini N., Ouassini A. Arab Criminology. USA, New York: Routledge, 2023, 104 p., p.48

ərazilərində daha çox qapalı, dini mühafizəkar və konfidensial şəraitdə cinayətlərin törədilməsi geniş yayılmışdır.

Afrika regionunda insan alveri və rəqəmsal elementlər

Afrika regionu digər ərazilərlə müqayisədə aşağı səviyyəli və daha çox kənd təsərrüfatına əsaslanan iqtisadiyyatı, siyasi qeyri-sabitliyi, ümumi yoxsulluğu, zəif həyat səviyyəsi, təhsil və sağlamlıq problemləri, irqi ayrılıq kimi ciddi sosial məsələlərlə seçilir. Bu regionda insan alveri təhlükəsi uzun müddət ərzində Avropa dövlətlərinin koloniyası olmuş ərazilərdə geniş yayılmış, sonrakı silahlı toqquşmalar və iqtisadi qeyri-stabillik dövründə isə daha da inkişaf etmişdir. Hal-hazırda Afrika regionu insan alveri probleminə tam azad deyil və rəqəmsal texnologiyalardan, sosial media və elektron vasitələrdən istifadə ilə mübarizə regional və beynəlxalq qurumlar səviyyəsində davam etdirilir.

Afrika ərazisində insan alverinin bütün formaları ilə mübarizədə əsas beynəlxalq qurumlara Afrika İttifaqı, Afrika Buynuzu Təşəbbüsü (Xartum Prosesi), Şərqi Afrika Birliyi (İcması) (EAC), Qərbi Afrika Dövlətlərinin İqtisadi Birliyi (ECOWAS) kimi regional hüquq subyektləri, eləcə də Afrika Ədalət Məhkəməsi və Afrika İnsan Hüquqları Məhkəməsi nümunə göstərilə bilər.

İnsan alveri Afrikada ciddi problemlərdən biridir. Region Qərbi Avropa və Yaxın Şərq kimi dünyanın digər hissələrinə insan alveri qurbanlarının əsas mənsə bölgəsi hesab olunur. Daxili və regiondaxili insan alveri də müəyyən ərazilərdə, xüsusən Sahara səhrasından cənubda yerləşən Afrika dövlətləri arasında geniş yayılmışdır. Sub-Sahara Afrikasında qurbanların böyük əksəriyyəti qadınlar və uşaqlardır; onlar sonradan kənd təsərrüfatı və ev işləri,

fahişelik, hətta hərbi sahələrdə (məsələn, uşaq əsgərlər kimi) istismar olunurlar.

Hesablamalara görə, Afrikada 3,7 milyon insan köləlik və məcburi əmək şəraitində yaşayır və bu qeyri-qanuni fəaliyyətlərdən əldə edilən illik gəlir yalnız bu regionda 13,1 milyard dollar təşkil edir. İnsan alverçilərinin çoxu qurbanlar tərəfindən tanınır və onların arasında yaxın ailə üzvləri, qohumlar və dostlar da vardır¹⁷⁴. Maraqlıdır ki, Afrikada insan alverçilərinin təxminən 50%-i qadınlardır ki, bu da bu cinayətin yalnız kişilərin üstünlük təşkil etdiyi barədə mifin yanlış olduğunu göstərir. Mürəkkəb mütəşəkkil cinayətkar qrupların iştirakının da etiraf edilməsi insan alveri əməliyyatlarını daha təhlükəli və mürəkkəb edir. Bu qısa konspektdən aydın olur ki, insan alveri Afrikada geniş yayılmış və endemik bir problemdir. Qitədə insan alverinin mürəkkəb və transmilli xarakteri kompleks və effektiv reaksiya tələb edir, buna görə regional təşkilatların rolu çox vacibdir. Onlar bu cinayətə qarşı həm fərdi, həm də kollektiv fəaliyyətlərin gücləndirilməsinə əhəmiyyətli töhfə verə bilərlər.

Afrika regionunun beynəlxalq məhkəmələrində insan alveri və onun rəqəmsal tərəflərini əhatə edən məşhur məhkəmə işləri olmasa da, həm Afrika Ədalət Məhkəməsi, həm də Afrika İnsan Hüquqları Məhkəməsi insan alveri ilə bağlı işlərdə tətbiq edilə biləcək metodları müəyyən edə bilər. 2014-cü ildə qüvvəyə minmiş Afrika Ədalət və İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Nizamnaməsinə dair Dəyişikliklər Protokolu çərçivəsində bu məhkəmə həm dövlət məsuliyyətini, həm də fərdi cinayət məsuliyyətini insan hüquqları

---

¹⁷⁴ Reeves J. Modern Slavery and Human Trafficking. UK, London: IntechOpen, 2021, 100 p., p.17

alətləri vasitəsilə həll etmək imkanına malik unikal mövqeyə malikdir, çünki insan alveri cinayətini də əhatə edir. Bu, Afrika Məhkəməsinin regionda insan alverinə qarşı daha təsirli fəaliyyət göstərmək potensialını ortaya qoyur və bu səbəbdən də yaxından təhlil olunması vacibdir.

Digər maraqlı məqam odur ki, istismar anlayışı Afrika dövlətləri arasında fərqli şəkildə təfsir olunur. Məsələn, Anqola, Komor adaları və Konqo Demokratik Respublikası kimi bəzi ölkələrdə insan alveri yalnız fahişəlik və ya cinsi istismar ilə əlaqələndirilir, digər ölkələr isə məcburi nikah, zərərli idman fəaliyyəti və silahlı münaqişələrə cəlb olunma kimi müxtəlif istismar formalarını da əhatə edir¹⁷⁵. Cinayətlərin, o cümlədən insan alverinin qavranılması hər bir dövlətin ictimai və mədəni ənənələri, həmçinin hüquqi və mədəni təsirləri ilə formalaşır. Buna görə də müəyyən uyğunsuzluqların mövcudluğu qaçılmazdır. Bununla belə, praktiki nəticə ondan ibarətdir ki, bu fərqliliklər Afrikada insan alverinə qarşı mübarizədə parçalanmış yanaşmalara yol açır və regional hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlığını çətinləşdirə bilər.

Bundan əlavə, qanunvericilik bazası zəif olan dövlətlər insan alverinə qarşı daha həssasdırlar, çünki cinayətkarlar təbii olaraq fəaliyyətlərini hüquq-mühafizə orqanlarının zəif olduğu yurisdiksiyalarda cəmləşdirirlər. Buna görə də, daha effektiv milli və regional tədbirlərin həyata keçirilməsini təmin etmək üçün Afrika Məhkəməsinin mühüm vəzifəsi olacaq ki, hələ də bunu etməmiş dövlətləri öz milli qanunvericiliklərinə dəyişikliklər etməyə, İnsan Alveri Protokoluna və Dəyişikliklər Protokoluna uyğun olaraq insan

---

¹⁷⁵ Hepburn S., Simon R.J. Human Trafficking Around the World: Hidden in Plain Sight. Columbia University Press, 2013, 552 p., p.273

alverinin vahid tərifini qəbul etməyə təşviq etsin. Bu, vahid anlařmanın v  koordinasiyanın təmin olunmasına xidmət edəcəkdir.

Beynəlxalq hüququn əsas subyektləri kimi dövlətlərin insan alverinə qarřı mübarizədə əsas öhdəlikləri mövcuddur. Afrika Məhkəməsinin isə mühüm vəzifəsi onların əməl etməli olduqları müvafiq öhdəliklərin mahiyyətini v  həcmini arařdırmaqdır. D yiřiklikl r Protokoluna əsasən, cinayət yurisdiksiyasının həyata keçirilməsi insan alverini törədənlərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsini əhatə edir və bařlanğic nöqtəsi olaraq bu cinayətə insan hüquqlarının pozulması kimi yanařma qəbul edilir.

İnsan alveri ilə bağlı artan sayda mövqelər v  hüquqi rəylər beynəlxalq insan hüquqları qurumları tərəfindən ifadə olunmuřdur. Bu mövqelər Afrika Məhkəməsi tərəfindən, xüsusilə İnsan və Xalqların Hüquqlarına dair Afrika Xartiyasının 5-ci maddəsinin (k l liyin v  qul ticarətinin qadağan edilməsi) təfsirində mühüm hüquqi əsas kimi istifadə edilə bilər. Eyni zamanda, Afrika Uřaq Hüquqları və Rifahı  zr  Afrika Xartiyasının 29-cu maddəsi (uřaqların satıřı, insan alveri v  oğurluq) də analoji v  tamamlayıcı müddəalar ehtiva edir.

Ümumilikdə, dövlətlərin üzərinə  c əsas öhdəlik qoyulur.

Birincisi, insan alverini qadağan etmək və mühakimə etməkdir. Bu isə ilk növbədə kifayət qədər qanunvericilik bazasının m vcudluğ  ilə bağlıdır. İnsan Alveri Protokoluna uyğun olaraq, insan alverinin hərtərəfli tərifini özündə əks etdirən xüsusi qanunun qəbul edilməsinin zəruriliyi insan hüquqları orqanları tərəfindən dəfələrlə vurğulanmıřdır¹⁷⁶. Mülki hüquq ənənəsindən təsirlənən v 

---

¹⁷⁶ Lawrance B.N., Roberts R.L. Trafficking in Slavery's Wake: Law and the Experience of Women and Children in Africa. USA, Ohio University Press, 2012, 271 p., p.201

ya ümumi Cinayət Məcəlləsinə əsaslanan bir sıra digər ölkələrin qanunvericiliyində insan alverinin müəyyən aspektləri - o cümlədən köləlik, fahişəlik və qulların alqı-satqısı - ayrıca cinayət tərkibləri kimi nəzərdə tutulur. Lakin bu normativ tənzimləmələr hər zaman beynəlxalq hüquq standartları ilə tam uzlaşmır. Bu vəziyyət Afrika Məhkəməsinə həmin dövlətləri milli qanunvericilikdə zəruri islahatlar aparmağa təşviq etmək, eyni zamanda region səviyyəsində daha əlaqələndirilmiş və inteqrasiya olunmuş cavab mexanizmlərinin formalaşdırılmasını asanlaşdırmaq üçün mühüm hüquqi imkanlar yaradır.

İnsan alveri ilə bağlı qanunvericilik bazasının mövcud olması müvafiq hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən effektiv tətbiq edilmədikcə kifayət etmir. Bu səbəbdən digər mühüm öhdəlik ondan ibarətdir ki, hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları insan alverini araşdırmaq, təqib etmək və cəzalandırmaq üçün zəruri resurslar və təlimlərlə təmin olunsunlar. Bundan əlavə, insan alverçilərinin gələcəkdə bu cinayəti törətməkdən çəkindiriləsi üçün cəza sistemi effektiv və kifayət qədər sərt olmalıdır.

Afrikada dövlətlərin təcrübəsi bu baxımdan müxtəlifdir. Məsələn, Burkina Faso, Mərkəzi Afrika Respublikası və Ekvatorial Qvineyada insan alverinə görə beş ildən on ilədək həbs cəzası nəzərdə tutulur, halbuki Qabon, Keniya və Cənubi Afrikada bu cəzalar daha ağırdır. Bu fərqliliklər başa düşüləndir, lakin hüquq-mühafizə orqanlarının baxımından əsas problem odur ki, fərqli cəza rejimləri insan alverinin konsentrasiyasının zəif idarə olunmasına gətirib çıxara bilər.

Burada diqqətəlayiq məqam insan alverində mütəşəkkil cinayətkar qrupların roludur. İnsan alveri qurbanlarına kömək edən

şəxslər arasında yaxın ailə üzvləri, qohumlar və dostlar olsa da, Afrika və beynəlxalq cinayət qruplarının iştirakı da təsdiqlənmişdir. Onların mürəkkəb əməliyyat metodları insan alveri fəaliyyətlərinin uğurlu həyata keçirilməsinə şərait yaradır.

Onlar hüquq-mühafizə orqanlarından qaçmaq üçün rüşvətخورluq, hədə-qorxu və zorakılıq kimi risklərin qarşısını alan taktikalardan da istifadə edirlər. Buna görə də Afrika dövlətlərinin mütəşəkkil cinayətkar qrupların iştirakını ağırlaşdırıcı amil kimi qəbul edib cəzanın səviyyəsini avtomatik artırması vacibdir. Keniya, Liberiya, Malavi, Seyşel adaları və Zambiya kimi bəzi dövlətlərin mütəşəkkil cinayətkar qruplarla mübarizənin zəruriliyini dərk edərək insan alverində iştirakına görə cəzaları sərtləşdirməsi ümidvericidir¹⁷⁷. Bununla belə, bir çox dövlətlər hələ bu öhdəlikləri yerinə yetirməyib və Afrika Məhkəməsi gələcəkdə bu məsələləri həll etmək iqtidarına malik olacaq.

İkinci əsas öhdəlik insan alveri qurbanlarının müdafiəsinin təmin edilməsidir ki, bu da insan hüquqları baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İnsan Alverinə qarşı Protokol bu sahədə dövlətlər üçün bir sıra rəhbər prinsiplər müəyyən edir. Belə ki, Protokolun 6-cı maddəsi qurbanların şəxsi həyatının toxunulmazlığının qorunmasını, cinayət prosesində onlara müvafiq yardımın göstərilməsini, habelə yaşayış yeri ilə təminat, tibbi və psixoloji dəstək, eləcə də kompensasiya mexanizmlərini nəzərdə tutur ki, bu tədbirlər onların fiziki və psixoloji rifahının qorunmasına xidmət edir. Protokolun 7-ci maddəsi isə qurbanlara müvəqqəti və

---

¹⁷⁷ Jalloh C.C., Clarke K.M., Nmehielle V.O. The African Court of Justice and Human and Peoples' Rights in Context Development and Challenges. Cambridge University Press, 2019, 1167 p., p.540

ya daimi yaşayış icazələrinin verilməsi imkanını təsbit edir. Bu tədbirlər qurbanların yaşadıkları istismar və travmatik təcrübələrdən çıxmasına, eyni zamanda insan alverçilərinin təcibi və cəzalandırılması məqsədilə hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq edib-etməmək barədə sərbəst və məlumatlı qərar qəbul etmələrinə şərait yaradır.

Beləliklə, aydındır ki, qurbanların müdafiəsi öhdəliyi insan alverini qadağan edən birinci öhdəliklə sıx bağlıdır. Beynəlxalq insan hüquqları hüququna əsasən, insan alveri qurbanlarının müdafiəsi öhdəliyi hüquqların təmin edilməsi, qorunması və bərpası, həmçinin hüquqi müdafiə vasitələrinin təmin olunması kimi ümumi vəzifədən irəli gəlir. Bununla bağlı olaraq, İnsan Hüquqları və vətəndaş azadlıqları haqqında Beynəlxalq Pakt (ICCPR) dövlətlərə “pozuntuların rəsmi vəzifəli şəxslər tərəfindən törədilməsinə baxmayaraq, burada tanınmış hüquq və azadlıqları pozulan hər hansı şəxsin effektiv müdafiə vasitələrinə malik olmasını təmin etmək” vəzifəsini qoyur. İnsan alveri qurbanları da daxil olmaqla, effektiv hüquqi müdafiə vasitəsi hüququnun bütün şəxslərin fundamental insan hüququ olduğu vurğulanır.

1981-ci il İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Afrika Xartiyasında oxşar ifadə mövcud olmasa da, 1-ci maddə dövlətləri təsbit edilmiş hüquqları həyata keçirməyə məcbur edir ki, bu da insan alveri qurbanlarının qorunması öhdəliyi kimi şərh oluna bilər.

Müdafiə tədbirləri baxımından beynəlxalq və regional insan hüquqları sənədlərində əhatəli və konkret siyahı müəyyən edilməsə də, köləliyin və digər əlaqəli praktikaların qadağan edilməsindən irəli gələn öhdəliklər çərçivəsində insan hüquqları mexanizmləri tərəfindən təcridcən müəyyən rəhbər prinsiplər

formalaşdırılmaqdadır. Bu baxımdan, Afrika Məhkəməsi gələcək presedentlərində həmin inkişaf edən təlimatları rəhbər tutaraq dövlətlərin qurbanların müdafiəsi üzrə pozitiv öhdəliklərinin məzmununu dəqiqləşdirə bilər.

İlk növbədə, müdafiə və yardımın göstərilməsi qurbanların düzgün müəyyən edilməsi ilə şərtlənir. Buna görə də dövlətlər bu məqsədlə effektiv mexanizmlər yaratmalıdırlar. Eyniləşdirmənin effektiv olması üçün ictimai və hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları kifayət qədər təlim keçməlidir.

Qurbanlar müəyyən edildikdən sonra sığınacaq, tibbi və psixoloji yardım, reabilitasiya/reintegrasiya və kompensasiya da daxil olmaqla digər uyğunlaşdırılmış dəstək tədbirləri təmin edilməlidir. Şəffaflığın və hesabatlılığın artırılması məqsədilə qanunvericiliklə müdafiə tədbirlərinin müəyyən edilməsi arzuolunandır.

-Bəzi dövlətlərdə, o cümlədən Botsvana, Qana, Məzəmbohit, Tanzaniya və Uqandada insan alveri qurbanlarının müdafiəsinə dair müəyyən qanuni müddəalar mövcud olsa da, digər bir sıra ölkələrdə bu sahədə ciddi normativ boşluqlar qalmaqdadır. Bu vəziyyət region miqyasında əhəmiyyətli müdafiə çatışmazlıqları yaradır və Afrika Məhkəməsi bu boşluqların aradan qaldırılmasında həm normativ istiqamətləndirici, həm də presedent yaradan fəal rol oynaya bilər və oynamalıdır.

Mühafizənin digər mühüm aspekti geri qaytarmamaq prinsipi ilə bağlıdır. İnsan alveri kontekstində, dövlətlər qurbanların və ya onların yaxın ailələrinin işgəncə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalması, eləcə də yenidən insan alveri və ya qulluğa məruz qalma riski varsa, hətta bu hallar maraqlı dövlətlərin kifayət

qədər müdafiəni təmin etmək istəməməsi və ya buna qadir olmaması, yaxud insan alverçiləri kimi qeyri-dövlət subyektləri tərəfindən törədilməsi halında belə, həmin şəxsləri mənşə dövlətlərinə qaytara bilməzlər.

Geri qaytarmamaq prinsipi dövlətin ərazisindən kənar qurbanların çıxarılmasını da bu prinsipin pozulması kimi qiymətləndirə bilər. Məsələn, İnsan Hüquqları üzrə Amerikalı Komissiya ABŞ-ın açıq dənizdə Haitili qaçqınlara qarşı tətbiq etdiyi qadağa və geri qaytarma siyasətinin onların insan hüquqlarının pozulması hesab olunması qənaətinə gəlmişdir.

İstənilən halda, insan alveri qurbanları mənşə dövlətlərinə könüllü və məlumatlı razılıq əsasında qayıtmaq istəmədikdə, onların qəbul edən dövlətdə qalmasına icazə verilməli, habelə dövlətlər hər bir fərdi vəziyyəti nəzərə alaraq müvəqqəti və ya daimi yaşayış icazələrinin verilməsi də daxil olmaqla zəruri və adekvat tədbirlər görməlidirlər.

Burada vurğulanmalıdır ki, Lesoto, Mavrikiy, Mozambik, Seyşel, Cənubi Afrika və Zambianın müvafiq milli qanunvericiliyi müvəqqəti və/və ya daimi yaşayış icazələrini təmin edir ki, bu da digər Afrika dövlətləri üçün nümunəvi təcrübə hesab olunur.

Üçüncü öhdəlik insan alverinin qarşısının alınmasıdır. Bu öhdəliyin xarakteri və həcmi dövlətin mənşə və ya təyinat ölkəsi olmasından asılıdır. Mənşə dövlətləri üçün əsas öhdəlik ilk növbədə vətəndaşlarının insan alverinə məruz qalmasının qarşısını almaqdır. Başqa sözlə, onlar yoxsulluq, gender və irqi ayrı-seçkilik, habelə onları köçməyə məcbur edən humanitar böhranlar kimi insan alverinin kök səbəblərini həll etməlidirlər.

Afrika kontekstində, həmçinin qeyd olunur ki, juju, vudu və uşaq evliliyi kimi ənənəvi mədəni və dini təcrübələr bu cinayətin katalizatoru rolunu oynayır. Bu isə qadınların və uşaqların cinsi istismar və müxtəlif əmək sektorlarında insan alverinə məruz qalmasına səbəb olur.

Cənubi Afrika kontekstində, İnterpolun (2021) məlumatına əsasən, ölkə bəzi hallarda insan alveri üçün tranzit məntəqə kimi çıxış edir. Bu xüsusda, Afrika Miqrasiya və Cəmiyyət Mərkəzi (2014) qeyd edir ki, 2010-cu ildə Futbol üzrə Dünya Kubokuna hazırlıq dövründə aparılan təbliğat kampaniyaları zamanı bir çox təşkilat Cənubi Afrikada insan alverinin ciddi problemə çevrildiyini vurğulamış bu problemin əhəmiyyətli dərəcədə artacağı ilə bağlı proqnozlar vermişdir¹⁷⁸. A21 (2019) tərəfindən aşkar edildiyi kimi, əhalinin təxminən 54%-i insan alverinin potensial qurbanlarına çevrilməyə həssasdır. A21 (2019) həmçinin Cənubi Afrikanın mənbə, tranzit və təyinat ölkəsi olduğunu, bu da ölkə daxilində müxtəlif qaynar nöqtələrin yaranmasına və insan alveri kimi cinayətlərin cəmiyyətdə artmasına səbəb olduğunu göstərdi.

ABŞ Dövlət Departamentinin 2021-ci il hesabatında qeyd olunur ki, Cənubi Afrika Respublikası hökuməti insan alverinin aradan qaldırılması sahəsində müəyyən edilmiş minimum standartlara tam cavab verməsə də, bu istiqamətdə əhəmiyyətli səylər göstərmişdir. Hesabatda vurğulanır ki, həmin səylər insan alveri ilə məşğul olan şəxslərin istintaqa cəlb edilməsi və məhkəməyə verilməsi, məhkum edilmiş şəxslərin uzunmüddətli azadlıqdan məhrum etmə cəzalarına məhkum olunması, habelə insan

---

¹⁷⁸ Abegunrin O., Abidde O.S. African Migrants and the Refugee Crisis. Switzerland: Springer Nature, 2020, 328 p., p.51

alverində iştirakı ehtimal edilən məmurlar barəsində bir sıra araşdırmaların aparılması kimi tədbirləri əhatə edir. Eyni zamanda, Dövlət Departamentinin məlumatına görə, müəyyən edilmiş şübhəli insan alverçilərinin əhəmiyyətli hissəsi əcnəbilərdir və onların sırasında xüsusilə Nigeriya, Çin və Banqladeş vətəndaşları üstünlük təşkil edir¹⁷⁹. Bu səbəbdən, insan alveri qurbanlarının cəlb olunmasında texnologiyadan istifadə formalarının başa düşülməsi olduqca vacibdir, xüsusilə də insan alverçilərinin fəaliyyət modelləri və “iş” metodologiyaları barədə məlumatların məhdud olduğu hallarda. Bu məsələyə diqqət yetirən hazırkı kəşfiyyat bölməsi, Cənubi Afrikada insan alveri ilə mübarizə çərçivəsində sosial media və internetin istifadəsi ilə bağlı mümkün strategiyaların hazırlanmasına töhfə verməyi hədəfləyir.

Sosial media istifadəçilərinin şəxsi məlumatlarını açıq şəkildə paylaşması, insan alverçilərinə potensial qurbanları müəyyən edib hədəf almaq imkanı yaradır. Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, sosial şəbəkələrdə daha çox vaxt keçirən istifadəçilər insan alverinə məruz qalmaq riski baxımından daha həssas hesab olunurlar. Bu isə, insan alverçilərinin internet və sosial media platformalarında potensial qurbanları axtarmağa xeyli vaxt sərf etdiklərini təsdiqləyir.

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT, 2020) məlumatına görə, insan alverçiləri qurbanları cəlb etdikdən sonra onları cinsi istismara məruz qoymaq üçün məxfi veb-saytlardan, sosial media platformalarından, tanışlıq tətbiqlərindən və müşayiət xidməti saytlarından geniş şəkildə istifadə edirlər. Hesabatda qeyd olunur ki, alverçilər hüquq-mühafizə orqanları və

---

¹⁷⁹ U.S. State Department. Trafficking in persons. Report. June 2021, 646 p., p.84
<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2021/09/TIPR-GPA-upload-07222021.pdf>

digər maraqlı tərəflərin nəzarətindən yayınmaq məqsədilə saxta onlayn profillər yaradaraq qurbanlarla əlaqə qurur və internetdə müəyyən dərəcədə anonimlik təmin etməyə çalışırlar.

Regional qanunvericilik və hüquqi çərçivə

Afrika İttifaqı üçün insan alveri ilə mübarizə, qitə üzrə sabitlik və rifahın təmin olunması istiqamətində prioritet məsələlərdən biri kimi qiymətləndirilir. Afrika İttifaqının “2063-cü il Gündəliyi” çərçivəsində qəbul olunmuş 50 illik strateji planda qeyd olunur ki, qitənin struktur islahatlar yolu ilə inkişafı üçün hüququn aliliyi həlledici əhəmiyyət daşıyır. Bu sənədin üçüncü istəyi çərçivəsində vurğulanır ki, yaxşı idarəetmə, demokratiya, insan hüquqlarına hörmət, ədalət və qanunun aliliyi Afrika dövlətlərinin davamlı inkişaf planlarının təməl prinsipləri olacaq. Bu yanaşma Afrika qitəsində ümumi demokratik dəyərlərə, gender bərabərliyinə, insan hüquqlarının təmininə və hüquqi sabitliyə əsaslanan idarəetmə modelinin formalaşmasını nəzərdə tutur¹⁸⁰.

Afrika İttifaqının inkişaf strategiyası çərçivəsində qəbul edilmiş 6-cı və 17-ci məqsədlərə əsasən razılaşdırılmışdır ki, qitənin dayanıqlı inkişafı Afrika xalqlarının, xüsusən qadınların və gənclərin potensialına, eləcə də uşaqlara göstərilən qayğıya əsaslanmalı və insan yönümlü yanaşma ilə həyata keçirilməlidir. Bu məqsədlər kontekstində vurğulanır ki, inkişaf siyasətlərinin formalaşdırılması zamanı həyatın bütün sahələrində gender bərabərliyi təmin olunmalı, xüsusilə qadın və qızların səlahiyyətlərinin artırılması diqqət

---

¹⁸⁰ Amao O., Olivier M., Magliveras D.K. The Emergent African Union Law: Conceptualization, Delimitation, and Application. Oxford University Press, 2021, 483 p., p.342

mərkəzində saxlanmalı, onlara qarşı ayrı-seçkiliyin və zorakılığın bütün formalarına son qoyulmalıdır.

Yuxarıda qeyd olunan hədəflər, xüsusilə 11-ci məqsəd, BMT-nin 2030-cu ilədək Davamlı İnkişaf Məqsədləri (DİMLər / SDGs) ilə, həmçinin Avropa İttifaqı və onun üzv dövlətləri tərəfindən qəbul edilmiş ümumi prinsiplərlə üst-üstə düşür. Bu baxımdan, DİMLərin 16-cı məqsədi davamlı inkişafın təmin olunması üçün dinc və inklüziv cəmiyyətlərin təşviqi, hamı üçün ədalətə çıxışın təmin edilməsi və bütün səviyyələrdə effektiv, hesabatlı və inklüziv institutların yaradılması bu təşəbbüsün əsas məqsədləri ilə birbaşa səsləşir.

Bununla belə, diqqət çəkən əsas məqamlardan biri odur ki, Afrikada bütöv regionu əhatə edən, insan alveri ilə mübarizəyə dair bağlayıcı xarakter daşıyan vahid konvensiya hələ mövcud deyil. Əvəzində, insan alverinin müxtəlif aspektlərinə həsr olunmuş bir sıra məcburi (imperativ) və tövsiyə xarakterli (yumşaq hüquq) normativ sənədlərin mövcudluğu müşahidə olunur. Bu sənədlərin hüquqi təhlili, regional əməkdaşlıq və milli hüquq sistemlərinin uyğunlaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Afrikada insan hüquqlarının müdafiəsi sahəsində qəbul edilmiş ən mühüm və ilkin hüquqi sənədlərdən biri **İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Afrika Xartiyası**, digər adı ilə **Banjul Xartiyasıdır**. Bu sənəd qitədə həm fərdi, həm də kollektiv insan hüquqlarının tanınması və qorunması üçün fundamental hüquqi baza rolunu oynayır. Xartiya 27 iyun 1981-ci il tarixində qəbul edilmiş və 21 oktyabr 1986-cı ildə qüvvəyə minmişdir.

Sənəddə qeyd olunur ki, “azadlıq, bərabərlik, ədalət və ləyaqət Afrika xalqlarının qanuni istəklərinə nail olmaq üçün əsas

məqsədlərdir.” İnsan və Xalqların Hüquqlarına dair Afrika Xartiyasının 5-ci maddəsinə əsasən, “hər bir şəxsin öz ləyaqətinə və hüquqi statusuna hörmət edilməsinə haqqı vardır.” Bu çərçivədə isə “insanın istismarı və alçaldılması formaları, xüsusilə köləlik, qul ticarəti, işgəncə, qəddar, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan cəza və ya rəftar qəti qadağandır”¹⁸¹. İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Afrika Xartiyasının və Afrika İttifaqının digər müqavilələrinin təfsiri baxımından Afrika Komissiyası əsas icra və nəzarət səlahiyyətlərinə malikdir. Komissiya bu sənədlərdə ifadə olunan məqsəd və niyyətlərin həyata keçirilməsini təmin etmək üçün mühüm vasitə kimi çıxış edir. Mərakeş istisna olmaqla bu dövlət hələ Xartiyayı ratifikasiya etməmişdir. Komissiya demək olar ki, bütün Afrika dövlətləri tərəfindən tanınmış və universal səlahiyyət sahəsinə malik olan bir qurumdur.

Fərdlər və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları Komissiyaya müraciət edə bilərlər ki, bu da qurumu Afrika xalqları üçün daha yaxın və əlçatan edir. Fərdlərin birbaşa İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Afrika Məhkəməsinə çıxışı mümkün olmadığından, Komissiya onların şikayətlərini ilkin mərhələdə araşdıraraq, müvafiq hallarda bu məsələləri Məhkəməyə təqdim etmək mandatına malikdir. Komissiyanın hüquqi təfsirləri və tövsiyələri, ciddi şəkildə nəzərə alındıqda, Afrika insan hüquqları sistemində mühüm rol oynaya bilər. Bununla belə, Komissiyanın təfsirləri İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Afrika Məhkəməsinin qərar və şərtləri ilə, xüsusilə Xartiyaya əlavə Protokol əsasında, uzlaşmalıdır.

---

¹⁸¹ Iroanya R.O. Human Trafficking and Security in Southern Africa: The South African and Mozambican Experience. Switzerland: Springer Nature, 2018, 253 p., p.199

Banjul Xartiyası ilə yanaşı, insan alveri ilə mübarizəyə dair əsas regional normativ baza Afrikada Qadınların Hüquqlarına dair İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Afrika Xartiyasına Əlavə Protokolda daha çox Maputo Protokolu kimi tanınan sənəddə əksini tapmışdır.

Bu Protokol qadınların hüquqlarının qorunması sahəsində Afrikada ən əhatəli və sistemli hüquqi sənədlərdən biri hesab olunur. Protokol ekoloji, mülki, siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar sahəsində qadınların hüquqlarını müdafiə edən geniş spektrli müddəaları özündə ehtiva edir.

Xüsusilə qeyd olunur ki, hər bir qadının insana xas olan ləyaqətə, insan və hüquqi hüquqlarının tanınmasına və qorunmasına haqqı vardır, onun həyatına, şəxsi toxunulmazlığına və təhlükəsizliyinə hörmət edilməlidir. Bu çərçivədə, qadınlara qarşı istismarın bütün formaları, o cümlədən zorakılıq, fiziki və ya psixoloji təzyiqlər, istər şəxsi, istərsə də ictimai mühitdə baş versin, qəti şəkildə qadağan edilməlidir.

Protokol dövlətləri bu hüquqları təmin etmək üçün arzuolunmaz və ya məcburi cinsi münasibətləri də əhatə edən qadınlara qarşı zorakılığın bütün formalarını qadağan edən effektiv qanunların qəbulu və tətbiqini həyata keçirməyə çağırır. Beləliklə, Maputo Protokolu insan alveri ilə bağlı gender aspektlərini nəzərə almaqla qadınların hüquqi müdafiəsini gücləndirən əsas hüquqi alətlərdən biri kimi çıxış edir.

Hazırda 49 Afrika İttifaqı üzv dövləti Maputo Protokolunu tam şəkildə imzalamış və ya ratifikasiya etmişdir¹⁸².

İnsan alverinə qarşı mübarizədə uşaq hüquqlarına həsr edilmiş sənəd Uşaq Hüquqları və Rifahı üzrə Afrika Xartiyası adlanır. Xartiya uşağın fiziki və psixoloji inkişafının qorunmasını təmin edir və xüsusilə, Maddə 15 (1) vurğulayır ki, hər bir uşaq iqtisadi istismarın bütün formalarından və təhlükəli və ya uşağın fiziki, əqli, mənəvi, əxlaqi və ya sosial inkişafına mane ola biləcək hər hansı işi yerinə yetirməkdən qorunmalıdır. 2001-ci ildən etibarən, Afrikada uşaq nikahlarına son qoymaq məqsədilə Afrika İttifaqının qəbul etdiyi Ümumi mövqeyə əsasən, üzv dövlətlər uşaq nikahlarının qarşısının alınmasına yönəlmiş maliyyə və insan resurslarının səfərbər olunması ilə yanaşı, icra, monitorinq və hesabat mexanizmləri və institutlarının yaradılmasını da əhatə edən milli strategiya və fəaliyyət planlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi öhdəliyini qəbul etmişlər. UNICEF-in məlumatına görə, 2007-ci ildə qəbul edilmiş Fəaliyyət Planının davamı olaraq, Qahirədə keçirilən Uşaqlar üzrə İkinci Pan-Afrika Forumunda üzv dövlətlər tərəqqi və mövcud problemləri qiymətləndirmiş və 2008–2012-ci illəri əhatə edən Fəaliyyət Planı ilə “Uşaqlar üçün Uyğun Afrikaya Qarşı Sürətli Fəaliyyət Çağırışı”nı (“Çağırış”) qəbul etmişlər.

2012-ci ilin noyabrında Afrika İttifaqı “Uşaqlara İnvestisiya üçün Hesabatlılıq” mövzusu altında Üçüncü Pan-Afrika Forumunu (19–20 noyabr 2012) təşkil etmişdir. Forumun əsas məqsədi 2012–2017-ci illəri əhatə edən “Uşaqlar üçün Uyğun Afrikaya Qarşı

---

¹⁸² Musembi C.N., Makunya T.M. The Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Women in Africa: A Commentary. Pretoria University Press, 2023, 641 p., p.13

Yenilənmiş Fəaliyyət Çağırışı” çərçivəsində uşaqların müdafiəsi sahəsində milli səviyyədə həyata keçirilən fəaliyyətlərin təşviqi və gücləndirilməsidir¹⁸³.

Afrika Ədalət və İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Nizamnaməsinə dair Protokola Dəyişikliklər Protokolu (Malabo Protokolu) insan alverinə qarşı müddəalar təsbit edən növbəti mühüm regional hüquqi sənəddir. Protokol, ən azı on beş üzv dövlət tərəfindən ratifikasiya edildikdə qüvvəyə minəcək və insan alveri daxil olmaqla insanlığa qarşı cinayətlər üzrə beynəlxalq yurisdiksiyaya malik **Afrika İnsan və Xalqların Hüquqları üzrə Məhkəməsi (ACJHPR)**-nin fəaliyyətə başlamasına zəmin yaradacaq.

Protokolun 28J maddəsində insan alveri, qurbanın razılığı və istismarı məsələləri, **Palermo Protokolunun** 3-cü maddəsindəki oxşar və əlaqəli anlayışlara uyğun olaraq müəyyən edilir. Protokol qüvvəyə mindikdə, 28J-ci maddə insan alverinə dair yeganə xüsusi hüquqi müddəa kimi çıxış edəcək.

Lakin 28J maddənin insan alveri ilə bağlı mövcud digər qanunlardan asılı olmayaraq özlüyündə əhatəli olub-olmaması barədə müəyyən mübahisələr mövcuddur. Məsələn, bu maddə cinayətin yalnız sərhədləri aşan və ya ölkə daxilində törədilməsini ayırd etməz və qurbanların, xüsusilə də repatriasiya, müdafiə və dövlətlərarası əməkdaşlıq hüquqlarına dair xüsusi müddəalar ehtiva etmir. Bu isə insan alverinin cinayət kimi kontekstini tam və ətraflı

---

¹⁸³ Ssenyonjo M. The African Regional Human Rights System: 30 Years After the African Charter on Human and Peoples' Rights. The Kingdom of Netherlands, Leiden: Koninklijke Brill, 2011, 628 p., p.445

şəkildə tənzimləmək baxımından müəyyən hüquqi boşluqların olduğunu göstərir.

Yuxarıda təhlil edilən məcburi xarakterli (imperativ) sənədlərin əsas normaları, bir sıra yumşaq hüquq sənədləri ilə də möhkəmləndirilmişdir. Bu tip yumşaq hüquq xarakterli sənədlərdən biri 2006-cı ildə qəbul edilmiş **İnsan Alverinə, Xüsusilə Qadın və Uşaqların Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Ouagadougou Fəaliyyət Planıdır**. Hüquqi baxımdan məcburi olmasa da, Ouagadougou Fəaliyyət Planı Afrika qitəsində insan alveri ilə bağlı məsələlərin həllinə yönəlmiş ilk Avropa İttifaqı təşəbbüsü kimi önəm daşıyır.

Bu sənəd Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlıq çərçivəsində insan alverinə dair mövcud beynəlxalq hüquq müqavilələrinə və regional insan hüquqları mexanizmlərinə geniş istinad edir. Belə ki, Fəaliyyət Planının ümumi prinsiplərində vurğulanır ki, insan alverinin qarşısının alınması istiqamətində görülən tədbirlər qurbanların müdafiəsini təmin edən insan hüquqları yanaşmasına əsaslanmalı, xüsusilə də insan alverinin, o cümlədən qadın və uşaqların alverinin qarşısının alınması, onunla mübarizə və cəzalandırılmasına dair Palermo Protokolunun müvafiq müddəaları rəhbər tutulmalıdır.

Ouagadougou Fəaliyyət Planında profilaktik tədbirlər, maarifləndirmə, qurbanların müdafiəsi və dəstək mexanizmlərinin yaradılması, həmçinin qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi əsas prioritet kimi göstərilmişdir. Sənəd üzv dövlətlərə Palermo Protokolunu ratifikasiya edib onun milli qanunvericiliyə inteqrasiyasını təmin etməyi tövsiyə edir. Eyni zamanda, milli səviyyədə insan alveri ilə bağlı məlumatların toplanması və təhlilinə xüsusi diqqət yetirilməsi, həmçinin milli və regional səviyyələrdə

çoşşaxəli koordinasiya və əməkdaşlığın gücləndirilməsi çağırışı edilir.

İnsan alverinə qarşı mübarizədə **Afrika üçün Miqrasiya Siyasəti Çərçivəsinin** rolu böyükdür. Bu çərçivə həm miqrasiya, həm də insan alveri ilə bağlı məsələlərin vahid və sinxron şəkildə həll olunması üçün nəzərdə tutulmuş ilk siyasi sənəddir və Afrika İttifaqının üzv dövlətləri tərəfindən paralel şəkildə həyata keçirilməlidir.

Üzv dövlətlər miqrasiyanın həm davamlı inkişaf üçün bir üstünlük, həm də insan və milli təhlükəsizliyə çağırış olduğunu qəbul etməklə yanaşı, mövcud miqrasiya siyasətlərinin bir çox insanı həssas vəziyyətlərə saldığı faktını da etiraf etmişlər. Eyni zamanda Afrikada miqrasiyanın təkcə işçi qüvvəsi axtarışından ibarət olmadığı, həm də geniş miqyasda qaçqın və məcburi köçkünlərin mövcud olduğu vurğulanmışdır.

Buna görə də üzv dövlətlər deportasiyanın qarşısının alınması məqsədilə insan alverinin qurbanı olan qeyri-qanuni miqrantlara cinayətkar kimi deyil, qurban statusunda yaşamanı əsas götürən siyasətlərin tətbiqi barədə razılığa gəlmişlər. Eyni zamanda, immiqrasiya qanunvericiliyinin uyğunlaşdırılması, sərhəd idarəçiliyinin gücləndirilməsi və müasirləşdirilməsi, habelə aidiyyəti dövlət qurumları, xüsusilə təhlükəsizlik və hüquq-mühafizə orqanları arasında əməkdaşlıq və institusional koordinasiyanın inkişaf etdirilməsi də daxil olmaqla, insan alveri qurbanlarının insan hüquqlarına hörmət prinsiplərinə əsaslanan ümumi regional qarşı tədbirlərin formalaşdırılması tövsiyə edilmişdir.

Bundan əlavə, **İnsan Alverinə Qarşı Afrika İttifaqı Komissiyası Təşəbbüsü (AU COMMIT)** bu sahədə regionda effektiv mexanizmlərdən biri kimi qəbul edilir və insan alverinə qarşı mübarizədə mühüm rol oynayır¹⁸⁴. Ouagadougou Fəaliyyət Planını işlək etmək üçün Afrika İttifaqı (AU) COMMIT 2010-cu ildə AU Komissiyası tərəfindən bütün qitədə insan alverinə qarşı necə mübarizə aparılacağına dair məlumatlılığı artırmaq və Fəaliyyət planının necə daha yaxşı həyata keçirilə biləcəyini görmək üçün kampaniyaya başlamışdır. Beləliklə, kampaniya SADC ölkələrində, İnkişaf üzrə Hökumətlərarası Qurumda (IGAD), Afrika Buynuzu və ECOWAS-da başladı. Qeyd olundu ki, Afrika öz təbiətinə görə eyni zamanda mütəşəkkil cinayətkar dəstələrin nəzarətində olan kommersion cinsi istismarı üçün mənbə, tranzit və təyinat yeridir. Həmçinin qeyd olunub ki, xüsusilə sənayeləşmənin artması və kommersion cinsi istismarına olan tələbat səbəbindən ucuz işçi qüvvəsinə tələbat yaradan bir çox cəlbəedici və itələyici amillər var. Beləliklə, Komissiya bu problemlərin həlli üçün ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlıq, milli və regional səviyyələrdə əlaqələndirmə məntəqələrinin yaradılması, qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, insan alveri və miqrant qaçaqmalçılığı ilə mübarizə üçün daha çox potensialın gücləndirilməsi və dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən sığınacaqlar vasitəsilə koordinasiyanın gücləndirilməsini, əməkdaşlığın, əlaqə nöqtələrinin və ya bölmələrinin təkmilləşdirilməsini və məlumat bazalarının yaradılmasını tövsiyə etmişdir.

---

¹⁸⁴ Mitsilegas V., Hufnagel S., Moiseenko A. Research Handbook on Transnational Crime. UK, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019, 544 p., p.491

İnsan Alveri və Miqrantların Qaçaqmalçılığı üzrə Afrika Buynuzu Təşəbbüsü (AU-HOA Təşəbbüsü) insan alverinə qarşı mübarizədə bir sıra özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Bu təşəbbüs subregional səviyyədə **AU COMMIT** kampaniyalarının əsas mərkəz nöqtələrindən biri olmuşdur. Təşəbbüs Eritreya, Efiopiya, Sudan, Cibuti, Keniya, Somali və Cənubi Sudan kimi Afrika Buynuzu ölkələrini, həmçinin insan alveri ilə bağlı digər beynəlxalq təşkilatlarla, o cümlədən Misir, Liviya, Tunis, Norveç, İtaliya, Malta, İsveçrə, Səudiyyə Ərəbistanı kimi ölkələri və beynəlxalq qurumları əhatə edən sıx əməkdaşlığı hədəfləmişdir.

Təşəbbüsün əsas məqsədləri regionda insan alveri və miqrant qaçaqmalçılığının sürətlə artmasına qarşı effektiv həll yollarının tapılması, habelə Afrika üçün Miqrasiya Siyasəti Çərçivəsi və Ouagadougou Fəaliyyət Planının icrasının sürətləndirilməsidir. Bununla bağlı üzv dövlətlər arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsi, insan qaçaqmalçılığı və insan alveri ilə bağlı problemlərə ümumi həllərin tapılması, texniki dəstəyin asanlaşdırılması və resursların səfərbər edilməsi prioritet kimi müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda, regionda qeyri-qanuni miqrasiyanın səbəbləri, nəticələri və qanunauyğunluqları ilə bağlı ümumi anlaşmanın yaradılması və gələcək tendensiyaların proqnozlaşdırılması da xüsusi diqqət mərkəzində olmuşdur.

Afrika regionunda ümumi regional səviyyədə mövcud olan yumşaq hüquq sənədlərinə əlavə olaraq, subregional səviyyədə fəaliyyət göstərən bir sıra mexanizmlər və onların əsaslandığı hüquqi sənədlər mövcuddur. Bu tip subregional təşkilatlardan biri Şərqi

Afrika Birliyi (İcması) (EAC)¹⁸⁵. **Şərqi Afrika Birliyi (EAC)** altı üzv dövlətdən - Uqanda, Keniya, Birləşmiş Tanzaniya Respublikası, Ruanda, Burundi və Cənubi Sudandan ibarətdir. EAC vahid pasporta malik, insanların, malların və xidmətlərin sərbəst hərəkətini təmin edən həm siyasi, həm də iqtisadi inteqrasiya olunmuş bir birliyi. Birliyin əsas orqanları Nazirlər Şurası, Şərqi Afrika Qanunvericilik Assambleyası, Şərqi Afrika Ədalət Məhkəməsi, proqramların konseptuallaşdırılması və icrasına nəzarət edən Sektor Komitələri və Katiblikdən ibarətdir.

Hazırda EAC-da insan alverinə qarşı vahid qanunvericilik bazası mövcud deyil və bu sahədə xüsusi siyasət və təşəbbüslər irəli sürülməmişdir. Lakin 2016-cı ildə **Şərqi Afrika İcmasının İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Qanunu (EAC-CTIP Bill)** layihəsi qəbul olunmuş, lakin hələ də prezidentin təsdiqini gözləməkdədir.

Subregional səviyyədə məcburi model qanun olmasa da, 2016-cı ildə Qanunvericilik Assambleyasının EAC-CTIP Qanun layihəsinə dair ictimai dinləmələr əsasında hazırlanmış hesabat mühüm nəticələrə malikdir və diqqətəlayiqdir. Hesabatda Cənubi Sudan istisna olmaqla, üzv dövlətlərin insan alveri mövzusunda müxtəlif mövqeləri və reaksiyaları qeyd olunub. Eyni zamanda, bütün iştirakçı ölkələr razılaşıblar ki, ağır növ insan alveri üstünlük təşkil edir və statistik məlumatların etibarsızlığına baxmayaraq, insan alveri bütün EAC üzv dövlətlərində əhəmiyyətli dərəcədə artmaqdadır. Bununla yanaşı, bütün ölkələrdə insan alveri ilə bağlı

---

¹⁸⁵ Magu S.M. Towards Pan-Africanism: Africa's Cooperation Through Regional Economic Communities (RECs), Ubuntu and Communitarianism. Switzerland: Springer Nature, 2023, 354 p., p.98

beynəlxalq minimum standartların mövcud olmaması ciddi problemdir.

Həmçinin qeyd olundu ki, bütün üzv dövlətlər Palermo Protokolunu ratifikasiya etmiş olsa da, insan alverinə qarşı mübarizə qanunları hər bir yurisdiksiyada əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Bu isə transsərhəd cinayətlərin qarşısının alınmasına mənfi təsir göstərir və insan alverinə qarşı mübarizə qanunları və cəzaları zəif olan ölkələrdə cinayətkarların sərbəst fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradır.

Üzv dövlətlər yekdilliklə razılaşırdılar ki, yeni qanun layihəsində aşağıdakı məsələlər mütləq nəzərə alınmalıdır:

- albinizm kimi əlilliyi olan şəxslərin, habelə ritual qurbanlar məqsədilə insan alverinə məruz qalan uşaqların müdafiəsi;

- qurbanların xaricdən repatriasiyası; qurbanların mühafizəsi, o cümlədən köçürülməsi və psixoloji dəstəklə təmin olunması; insan alveri ilə bağlı qanunvericiliyin uyğunlaşdırılması;

- beynəlxalq övladlığa götürmə praktikasının ləğvi və milli himayədarlıq mərkəzlərinin bağlanması;

- şahidlərin hüquqi müdafiəsi;

- bütün işə götürmə və məşğulluq agentliklərinin məsuliyyətli əməkdaşlığının təmin edilməsi;

- cinayətkarların mübadiləsi və ya ekstradisiyası; eləcə də xaricdən gələn qurbanlara dəstək məqsədilə ixtisaslaşmış regional polis bölmələrinin və icma əsaslı sığınacaqların yaradılması.

Məsələn, Keniyanın Malayziyada yerləşən və Uzaq Şərqdəki qurbanların böyük əksəriyyətinə xidmət göstərən sığınacağı mövcuddur¹⁸⁶.

Daha çox Afrika regionunun qərb dövlətlərini əhatə edən sub-regional qurum isə Qərbi Afrika Dövlətlərinin İqtisadi Birliyi (ECOWAS) adlanır. ECOWAS, Benin, Burkina Faso, Kabo Verde, Kot-d'İvuar, Qambiya, Qana, Qvineya, Qvineya Bisau, Liberiya, Mali, Niger, Nigeriya, Seneqal, Sierra Leone və Toqo da daxil olmaqla beş Üzv Dövləti olan AB-nin ən böyük subregional təşkilatlarından biridir. Onun yeni ECOWAS Qanunu, İcma Ədalət Məhkəməsi, İcma Parlamenti, ECOWAS İnvestisiya və İnkişaf Bankı (EBID), Qərbi Afrika Səhiyyə Təşkilatı (WAHO), Qərbi Afrikada Çirkli Pulların Yuyulması və Terrorizmin Maliyyələşdirilməsinə Qarşı Hökumətin Fəaliyyət Qrupu (GIABA) və digər qurumlara aid qurumlar daxildir. İnsan alveri ilə mübarizəyə cavab olaraq, ECOWAS 2016-cı ildə insanların, malların və xidmətlərin təhlükəsiz miqrasiyasını və insan alveri qurbanlarının aşkar edilməsini təmin etmək üçün bir siyasət kimi sərbəst hərəkətini razılaşdırdı. Beləliklə, üzv dövlətlər bütün icma üzvləri üçün ECOWAS Milli Biometrik Şəxsiyyət Kartını (ENBIC) təqdim etdilər (Şəxsiyyət Kartları artıq Seneqal, Qana və Qvineya Bisauda istifadə olunur). Eyniləşdirmənin effektivliyini təmin etmək üçün Komissiya bütün maraqlı tərəfləri, məsələn, nəqliyyatçılar və sərhəd nəzarətinin idarə edilməsinə cavabdeh olan hüquq-mühafizə orqanlarını cəlb edən maarifləndirmə kampaniyasına başladı.

---

¹⁸⁶ Koizumi K., Hoffstaedter G. Urban Refugees: Challenges in Protection, Services and Policy. UK, Oxford: Taylor&Francis, 2015, 294 p. p.273

İnsan alveri ilə mübarizədə və ECOWAS sərhədlərində təhlükəsizlik arxitekturasının və məlumatların idarə edilməsinin gücləndirilməsində bu tədbirlər əsas rol oynayır¹⁸⁷.

Əvvəllər **ECOWAS-ın İnsan Alverinə Qarşı İlk Fəaliyyət Planı (2002–2003)** cinayət ədalət mühakiməsinə cavab tədbirlərinə xüsusi diqqət yetirməklə hazırlanmışdır. Planın əsas məqsədi bütün üzv dövlətlərin **Cinayət İşləri üzrə Qarşılıqlı Yardım haqqında A/P1/7/92 ECOWAS Konvensiyası** və **Ekstradisiya haqqında A/P1/8/94 ECOWAS Konvensiyası** kimi icma qanunlarını ratifikasiya etməsi və həyata keçirməsinin təmin edilməsidir.

Daha sonra qərara alınmışdır ki, bütün üzv dövlətlər oxşar cinayət məəcəlləsini qəbul etməli və ya mövcud məəcəllələrə düzəlişlər etməli, eləcə də Palermo Protokolunu əks etdirən inzibati və ya qurban mərkəzli tədbirlər görməlidirlər. Dövlətlər, müvafiq hallarda, qeyri-hökumət təşkilatları və vətəndaş cəmiyyətinin digər nümayəndələri ilə əməkdaşlıq edərək insan alveri qurbanlarının sığınacağı kimi istifadə oluna biləcək qəbul mərkəzlərinin yaradılması və ya inkişaf etdirilməsi üçün tədbirlər görməlidirlər.

İlkin təklif olunan qərarların üzv dövlətlər tərəfindən həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Fəaliyyət Planı hər il nəzərdən keçirilir. 2019-cu ilin iyun ayında Nigeriyanın Abuja şəhərində keçirilən toplantıda ECOWAS nümayəndələri qeyd etmişlər ki, qeyri-qanuni miqrasiya və məcburi köçkünlük, insan alveri və

---

¹⁸⁷ Alexander J.H. The Nationality and Statelessness of Nomadic Peoples Under International Law. Oxford University Press, 240 p., p.74

məcburi əmək arasında sıx əlaqələr mövcuddur ki, bu da bölgədə çox sayda qadın və uşaqları həssas vəziyyətə salır¹⁸⁸.

Afrika İttifaqının insan alverinə qarşı təkbaşına konvensiyaya malik olmamasına baxmayaraq, o, insan alverinə qarşı, xüsusən də qadınlar, uşaqlar və köçkünlər üçün hərtərəfli hüquqi və siyasi baza qurmuşdur. Tətbiq, koordinasiya və rəqəmsal tənziqləmədə boşluqlar qalmasına baxmayaraq, AU regional əməkdaşlığı, potensialın gücləndirilməsini və hüquqi uyğunlaşmanı təşviq etməyə davam edir. Afrika İttifaqı (AU) hələ ki, rəqəmsal insan alverinə xüsusi diqqət yetirən məcburi hüquqi sənədə malik deyil, lakin o, insan hüquqları müqavilələri, siyasət çərçivələri, kibertəhlükəsizlik və rəqəmsal idarəetmə alətləri, miqrasiya və mütəşəkkil cinayətlə bağlı regional strategiyaların qarışığı vasitəsilə onlayn asanlaşdırılmış insan alveri təhlükəsini getdikcə daha çox qəbul edir. Bu inkişaf edən çərçivə, xüsusilə uşaqların onlayn istismarı, sosial media vasitəsilə iş qəbul, kiber asanlaşdırılan cinsi köləlik və transsərhəd rəqəmsal cinayət şəbəkələri ilə bağlı İKT-yə əsaslanan insan alveri ilə mübarizə üçün zəmin yaradır.

Afrika regionunu əhatə edən regional beynəlxalq qurumların fəaliyyətləri müəyyən dərəcədə qənaətbəxş olsa da, insan alveri və onun rəqəmsal elementləri ilə mübarizə sahəsində inkişaf etdirilməsi zəruri olan bir sıra vacib məqamlar mövcuddur. Belə ki, Afrika təşkilatlarından heç biri rəqəmsal insan alverinə qarşı mübarizəyə xüsusi həsr olunmuş beynəlxalq hüquqi sənəd qəbul etməmişdir. İnsan alverinin sosial media və rəqəmsal məkan vasitəsilə daha da

---

¹⁸⁸ Ogunnubi O., Okunade S.K. ECOWAS Protocol on Free Movement and the AfCFTA in West Africa: Costs, Benefits and Challenges. Switzerland: Springer Nature, 2023, 298 p., p.159

geniş yayılması və əlaqədar cinayətlərin artması yalnız tövsiyə xarakterli bəzi sənədlərdə öz əksini tapmışdır.

Afrika dövlətlərinin əksəriyyətində həm rəqəmsal aspektləri, həm də ümumilikdə insan alverinə qarşı mübarizəni nəzərdə tutan xüsusi qanunvericilik bazası hələ tam inkişaf etməmişdir. Regiondakı beynəlxalq məhkəmələrin diqqəti insan alveri məsələsinə tam yönəlməyib, dövlət və regional qurumların qurban-yönümlü fəaliyyəti, xüsusən insan alveri qurbanlarının reabilitasiyası istiqamətində olan fəaliyyətləri məhduddur. Rəqəmsal insan alverinə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi üçün informasiya texnologiyaları və informasiya mübadiləsi peşəkarlarının cəlb olunması isə demək olar ki, praktiki olaraq mövcud deyil. Qeyd edilənlərin fonunda əldə olunan uğurlar daha çox deklarativ xarakter daşıyır.

Misal olaraq, Malabo Konvensiyası, Uşaq Hüquqları və Rifahı Afrika Xartiyası onlayn uşaq istismarını kriminallaşdırmış, Maputo Protokolu isə rəqəmsal cinsi köləliyi bütövlükdə qadağan etmişdir. Miqrasiya və kibertəhlükəsizlik sahəsində qəbul olunmuş sənədlərdə isə onlayn qanunsuz işə qəbul mərkəzləri ilə mübarizə istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir. Bir neçə sənəddə regional əməkdaşlığın gücləndirilməsi tələbi də vurğulanmışdır. Bundan başqa, digər beynəlxalq və regional hüquqi sənədlərdə təsbit olunmuş normalar insan alverinə qarşı rəqəmsal mübarizənin müxtəlif aspektlərinə də şamil oluna bilər.

Məsələn, Uşaq Hüquqları və Rifahı Afrika Xartiyasının (1990) 29-cu maddəsi uşaqların istənilən məqsədlə alınması, satılması və alverini qadağan edir. Bu maddə birbaşa rəqəmsal insan alverinə həsr edilməsə də, sosial media və elektron ünsiyyət platformaları

üzərindən baş verən insan alveri halları üçün də tətbiq oluna bilər. Eyni yanaşma Maputo Protokoluna (Qadınların Hüquqları haqqında Afrika Xartiyasının 2003-cü il Protokolu) da aid edilə bilər. Protokol dövlətlərdən qadın alverini, xüsusilə cinsi istismarı qadağan etməyi tələb edir. Onun müddəaları “OnlyFans”, “TikTok”, “WhatsApp” və digər rəqəmsal ünsiyyət platformalarında baş verən rəqəmsal cinsi istismara geniş tətbiq edilir.

Malabo Konvensiyası (2014), Kibertəhlükəsizlik və Şəxsi Məlumatların Mühafizəsi üzrə Afrika İttifaqı Konvensiyası regionda rəqəmsal və kibercinayətkarlıqla mübarizədə əsas hüquqi alət kimi çıxış edir. Konvensiyanın 29-cu maddəsi elektron uşaq pornoqrafiyasını, o cümlədən internet vasitəsilə yayılmasını cinayət əməli kimi tanıyır, həssas qrupların cinsi istismarı və onlayn sui-istifadə məqsədilə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadəni kriminallaşdırır (maddə 30), kiberaktiv cinayətlər üzrə beynəlxalq əməkdaşlığı dəstəkləyir (maddə 31). Konvensiyanın digər maddələri isə insan alveri qurbanlarının onlayn işə cəlb edilməsini, seksual məzmunun elektron platformalar vasitəsilə satışını və insan alveri əməliyyatlarında kriptovalyutadan istifadənin qarşısının alınmasını nəzərdə tutur.

Afrika regionu üzrə konvensiya müddəaları digər yumşaq hüquq sənədlərində də öz əksini tapmışdır. Bu cür sənədlərdən biri Afrika İttifaqının “Afrika üçün Miqrasiya Siyasəti Çərçivəsi”dir (2018)¹⁸⁹. Sənədin 6-cı bölməsi **“Qanunsuz miqrasiya,**

---

¹⁸⁹ Triandafyllidou A. Handbook of Migration and Globalisation. 2nd Edition. UK, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2024, 442 p., p. 318

qaçaqmalçılıq və insan alveri” adlanır. Həmin bölmədə əsas diqqət insan alveri məqsədilə onlayn işə götürmə və sui-istifadə üçün rəqəmsal platformalardan artan istifadə kimi risklərə yönəldilmişdir. Dövlətlərdən insan alverçiləri tərəfindən istifadə olunan rəqəmsal kanalların monitorinqi tələb olunur, həmçinin bu istiqamətdə hüquq-mühafizə orqanları üçün kibertəhqiqat və rəqəmsal sübutların işlənməsi üzrə təlimlərin keçirilməsi tövsiyə edilir. Bundan əlavə, Afrika İttifaqının **“Afrika üçün Rəqəmsal Transformasiya Strategiyası (2020–2030)”** adlı digər yumşaq hüquq sənədi də mövcuddur¹⁹⁰.

Strategiya birbaşa rəqəmsal insan alverinə həsr olunmasa da, təhlükəsiz rəqəmsal ekosistemlərin yaradılması, kibercinayətkarlığa qarşı mübarizə potensialının artırılması, süni intellekt, biometrik məlumatlar və məlumatların etik istifadəsi kimi tələbləri özündə əks etdirir. Bu yumşaq hüquqi normalar bir sıra regional layihələr vasitəsilə də dəstəklənir.

Belə layihələr arasında miqrantların onlayn işə cəlb olunması vasitəsilə insan alverinə qarşı müddəaları özündə birləşdirən “Afrika Buynuzu Təşəbbüsü” (Xartum Prosesi), miqrasiya marşrutlarında onlayn dələduzluğa qarşı mübarizəni nəzərdə tutan Afrika İttifaqı, Avropa İttifaqı və BMT-nin birgə Miqrasiya Təşəbbüsü və onlayn silah və insan alverinə qarşı mübarizəni hədəfləyən “Silahların Susdurulması Təşəbbüsü” (Afrika İttifaqı Sülh və Təhlükəsizlik Təşəbbüsü) xüsusi yer tutur.

Təqdirəlayiq haldır ki, Afrika İttifaqının Sülh və Təhlükəsizlik Təşəbbəsi onlayn insan alveri və istismarı sahəsində araşdırmalar

---

¹⁹⁰ Lloyd G.A. Examining the Rapid Advance of Digital Technology in Africa. USA, Pennsylvania: IGI Global, 2024, 320 p., p.313

aparan Interpol, UNODC, Meta və Google kimi beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlığı da əhatə edir.

Afrika İttifaqının rəqəmsal insan alverini açıq şəkildə hədəf alan məcburi hüquqi sənədi olmasa da, onun mövcud hüquqi çərçivələri - o cümlədən, Malabo Konvensiyası, Maputo Protokolu və AU Miqrasiya Siyasəti - bu müasir cinayətlə mübarizə üçün əsas zəmin yaradır. Buna baxmayaraq, uyğunlaşdırılmış qanunvericiliyin olmaması, icra mexanizmlərinin zəifliyi və texnologiya sektorunun əməkdaşlıq imkanlarının məhdudluğu davamlı problemlər olaraq qalır.

Bu baxımdan, Afrika İttifaqının hüquqi bazası ilə yanaşı, Şərqi Afrika İcması (EAC) və Qərbi Afrika Dövlətləri İqtisadi İcması (ECOWAS) kimi iki subregional təşkilatın çərçivəsi nümunə kimi təhlil edilmişdir. Təhlilin məqsədi həmçinin idarəetmə, insan hüquqları, ədalət və qanunun aliliyi prinsiplərinə uyğun olaraq AU-nun strateji hədəflərinə - xüsusilə də Malabo Protokolu və 2013-2023-cü illəri əhatə edən Gündəliyin 2063 və onun ilk On İllik İcra Planına (FTYIP) - uyğun tövsiyələr verməkdən ibarət olmuşdur.

Qiymətləndirmə, mövcud ədəbiyyat, beynəlxalq və regional hüquqi sənədlər, hesabatlar, tövsiyələr, eləcə də subregional və regional iqtisadi icmaların materiallarının keyfiyyət metodları əsasında təhlili ilə aparılmışdır. Bundan əlavə, insan alveri problemlərinin həlli sahəsində Afrika İttifaqı (AU) ilə Cənub-Şərqi Asiya Millətlər Assosiasiyası (ASEAN) arasında müqayisəli təhlil də həyata keçirilmişdir.

İnsan alveri, xüsusilə qadınlar və qızların müdafiəsi ilə bağlı mövcud qanunvericilik bazasının effektivliyi təhlil edilərkən insan hüquqları və gender əsaslı yanaşma əsas götürülmüşdür. Təhlildə

müşahidə olunub ki, Afrika İttifaqında insan alveri müxtəlif və struktur xarakter daşıyır.—Uşaqlara qarşı insan alveri, körpə laboratoriyaları, beynəlxalq övladlığa götürmə mexanizmlərindən sui-istifadə, albinosların ritual məqsədlərlə hədəfə alınması və qeyri-qanuni miqrasiya kimi yeni ortaya çıxan fenomenlər insan alveri ilə sıx əlaqəlidir.

Beləliklə, dövlətlərin regional çoxtərəfli əməkdaşlıq və sərbəst iqtisadiyyat, həmçinin insanların, malların və xidmətlərin sərbəst hərəkəti istiqamətindəki məqsədləri bu yeni insan alveri hadisələrinin mürəkkəbliyini artırır və bu vəziyyəti əsasən üzv dövlətlərin milli səviyyədə həll etməsini zəruri edir. Bunun əsas səbəblərindən biri də regional səviyyədə etibarlı statistik məlumat bazasının olmaması, nəticədə isə qitədə daha əhatəli və məcburi hüquqi alətin qəbuluna siyasi iradənin zəif olmasıdır. Nəticədə, hər bir üzv dövlət bu çağırışlara öz imkanları və prioritetləri daxilində cavab verir.

Cavab olaraq, Afrika İttifaqı (Aİ) ümumi regional qurum kimi əsas insan hüquqları müqavilələri və məcburi olmayan çərçivələrə malikdir. Bunlara İnsan Alveri və Miqrantların Qaçaqmalçılığı üzrə Afrika Buynuzu Təşəbbüsü (AU-HOA Təşəbbüsü), İnsan Alverinə Qarşı Afrika İttifaqı Komissiyası Təşəbbüsü (AU COMMIT), Afrika üçün Miqrasiya Siyasəti Çərçivəsi, İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Ouagadougou Fəaliyyət Planı (xüsusilə qadın və uşaq məsələlərinə dair), həmçinin digər subregional təşəbbüslər daxildir. Lakin, bu çərçivələrin effektivliyini qiymətləndirmək üçün regional səviyyədə illik hesabatların mövcud olmaması ciddi çatışmazlıqdır.

Müşahidələr göstərir ki, insan alveri, qadın və qızların istismarı, uşaqların, xüsusilə də albinizmdən əziyyət çəkənlərin

həssaslığı Afrika İttifaqında ümumi problem olaraq qalır və regionda təhlükəli tendensiyaların davam etdiyinə işarə edir. Kişilər də qurban olsa da, hazırkı iqlim dəyişiklikləri və gənc qadınlar arasında iş axtarışının artması onları həm qitə daxilində, həm də xaricdə gender əsaslı zorakılıq riski ilə üz-üzə qoyur.

Afrika İttifaqı insan alveri ilə mübarizəyə və qurbanlara milli səviyyədə yardım göstərilməsinə dair ümumi hüquqi tədbirlərə və xüsusi siyasət çərçivəsinə malikdir. Subregional səviyyədə isə, Şərqi Afrika İcması və Qərbi Afrika Dövlətləri İqtisadi Birliyi (ECOWAS) kimi iqtisadi birliyin tərkibində bəzi tədbirlər görülür. Məsələn, ECOWAS-ın illik nəzərdən keçirilən strateji planı və Şərqi Afrika İcmasının insan alveri ilə bağlı təklif etdiyi qanun layihəsi mövcuddur. Lakin həmin qanunun hələ təsdiqlənməməsi onun effektivliyinin qiymətləndirilməsini çətinləşdirir. Buna görə də, mövcud regional çərçivənin həyata keçirilməsinə nəzarət etmək üçün məsuliyyət daşıyan, eyni zamanda üzv dövlətlər arasında transsərhəd məlumatların mübadiləsi və əməkdaşlığına siyasi öhdəlik verən effektiv və hərtərəfli regional qurumun olmaması ciddi problemdir.

Yuxarıda qeyd edilən müşahidələrə əsaslanaraq, Afrika İttifaqına subregional və icma səviyyələrində məlumatların toplanması və paylaşılmasını təmin edən, Komissiya kimi mərkəzləşdirilmiş bir qurum tərəfindən idarə olunan ümumi regional məlumat bazası sisteminin yaradılması tövsiyə olunur. Belə sistemin olmaması cinayətkar əməkdaşlığın, insan alveri ilə məşğul olanların müəyyən edilməsinin və qurbanların izlənməsinin çətinliyini artırır.

Mərkəzləşdirilmiş subregional məlumat mərkəzlərinə malik olmaqla və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ilə sıx əməkdaşlıq edən

Afrika İttifaqı, həmçinin yüksək vəzifəli cinayətkarlar və ya korporativ şəxslərlə bağlı məlumatlara da malik ola bilər. Cinayətin xarakteri və cinayətkarların üzv dövlətlərdə sosial, iqtisadi və siyasi təsirlərini nəzərə alaraq, məlumatların toplanması, şahidlərin qorunması və qurbanların ədalətli mühakiməsi üçün regional sistemə ehtiyac vardır. Bununla yanaşı, belə bir təşəbbüsün uğurlu olması üçün həm siyasi iradə, həm də dövlət başçıları səviyyəsində regionda məlumat bazası sistemi qurmaq və şəxsi məlumatların siyasi məqsədlərlə sui-istifadəsinin qarşısını almaq istəyinin olması vacibdir. Bu öhdəlik, dövlətlərin öz yurisdiksiyalarında insan alveri ilə bağlı məlumatların toplanması funksiyasını Afrika İttifaqının müvafiq orqanına verməsi barədə rəsmi bəyannamə formasında ola bilər. Bu işə maraqlı tərəflərin potensialının artırılması və orqanın fəaliyyət xərclərinin qarşılınması üçün etimad fondu yaradılmasını tələb edəcəkdir.

İkincisi, Afrika İttifaqında insan alveri ilə mübarizə regional və milli səviyyədə müxtəlif maraqlı tərəflər, o cümlədən beynəlxalq təşkilatlarla birgə həyata keçirilir və bu qurumlar mükəmməl həll yolları tapmağa çalışırlar. Lakin qitə səviyyəsində insan alveri qurbanlarının müəyyən edilməsi və onlara dəstəyin göstərilməsi üzrə bütün maraqlı tərəflər üçün tətbiq oluna bilən vahid və hərtərəfli bələdçi sənəd mövcud deyil. Bu boşluq nəticəsində, o cümlədən dövlət qurumları, qurbanların müəyyən edilməsi və müdafiəsi tədbirlərini vahid standartlara deyil, institusional imkanlara və ayrı-ayrı yanaşmalara əsaslanaraq həyata keçirir. Buna görə, Afrika İttifaqı qurbanların müəyyən edilməsi və qorunması üzrə regional minimum standartları təsbit edən, vahid metodologiya və prosedurları özündə ehtiva edən alətlər dəstini qəbul etməlidir.

Sözügedən alətlər qurbanların hüquqlarının müdafiəsini sistemləşdirəcək, subregional təşkilatların spesifik çağırışlarını nəzərə alacaq və təkrar qurbanlaşma risklərinin azaldılmasına xidmət edəcək. İnsan alveri və müasir köləliyin bütün formaları Afrika İttifaqında mürəkkəb və çoxşaxəli problemdir. Bu problem uşaq qurbanları, körpə laboratoriyaları, beynəlxalq uşaq övladlığa götürmə, albinosların ritual qurbanları və qeyri-qanuni miqrasiya kimi yeni ortaya çıxan fenomenləri də əhatə edir. İnsan alveri hallarının artması, insanların, malların və xidmətlərin sərbəst hərəkəti hüququnun təşviqi, iqtisadi əməkdaşlıq və siyasi inteqrasiya ilə yanaşı, subregional səviyyədə dövlətlərarası çoxtərəfli əməkdaşlıq tələb edir. Məsələn, Qərbi Afrikada ECOWAS Azad Hərəkət və Regional Miqrasiya Protokolunu həyata keçirmiş və 2019-cu ildə regional biometrik şəxsiyyət vəsiqələrini təqdim etmişdir. Şərqi Afrikada isə 2010-cu ildən etibarən Şərqi Afrika İcması Ümumi Bazar Protokolu (EAC CMP) tətbiq olunmuş və 2019-cu ildə Şərqi Afrika Birliyinin vahid pasportu təqdim edilmişdir. Digər subregional təşkilatlar, o cümlədən SADC, COMESA, IGAD, CENSAD, ECCAS və UMA da öz regionlarında insanların sərbəst hərəkətini təmin edəcək hüquqi sənədlərin qəbulunu davam etdirirlər.

İnsan alverinin bir problem kimi mürəkkəbliyi və onun Afrika üçün unikallığı insan alverinə qarşı nə dərəcədə effektiv mübarizə apara biləcəyinə dair strateji siyasət problemi yaradır. Bütöv hüquqi çərçivə olmadan, bir çox qurbanlar həddindən artıq istismara, yenidən insan alverinin qurbanına çevrilir. Buna görə də, siyasi çağırışa cavab olaraq, həmçinin Aİ-də insan alveri üzrə regional müqavilənin qəbuluna dair hələ də siyasi konsensusun və hazırlığın

olmaması, eləcə də Aİ-yə üzv dövlətlər arasında insan alverinə dair qanunvericiliyin parçalanmış vəziyyətdə qalması tam şəkildə nəzərə alınmaqla, bu əsas layihə Afrikada insan alveri hallarının azaldılmasında Afrika İttifaqının məqsədlərinə töhfə verə biləcək səmərəli hüququn aliliyi müdaxiləsi kimi qiymətləndirildi.

İnsan alveri, xüsusilə qadın və qızların alveri, Afrika İttifaqına (AU) üzv dövlətlərdə getdikcə artan və ciddi xarakter alan problemdir. Qlobal Köləlik İndeksinin məlumatlarına əsasən, müasir köləliyin qurbanlarının sayı baxımından Afrika qlobal miqyasda Asiyadan sonra ikinci yerdə qərarlaşır. Bu cinayətlər həm ölkə daxilində, həm də sərhədlərarası və regionlararası transmilli miqyasda törədilir. Məsələn, Liviya sahillərində və Yaxın Şərqdə fəaliyyət göstərən qara bazarlarda afrikalıların ləyaqətinin alçaldılması ilə müşayiət olunan çoxsaylı insan alveri halları qeydə alınmışdır. Etibarlı statistik məlumatların məhdudluğuna baxmayaraq, hər il təxminən 65.000–120.000 nəfərin ya qaçaqmalçılıq yolu ilə daşındığı, ya da sub-Sahara Afrikasından Məqribə uzanan marşrutlar üzrə insan alverinə məruz qaldığı bildirilir.

Afrika İttifaqı bildirir ki, regiondakı daxili insan alveri qurbanlarının əksəriyyəti məcburi əməyə cəlb edilən uşaqlardır və onların sayı təxminən 72,1 milyon nəfərdir. Bununla yanaşı, qadınlar, gənc qızlar və bəzən gənc oğlanlar həm Afrikada, həm də digər qitələrdə fahişəliyə və ağır əməyə məcbur edirlər. Qurbanların yalnız dəhşətli zorakılıq və qeyri-insani rəftara məruz qalması deyil, həm də onların alverçilər tərəfindən HİV/AIDS virusunun yayılması məqsədilə viruslu şəxslərlə əlaqəyə məcbur

edilməsi və əsarətdə saxlanılması son dərəcə narahatedicidir¹⁹¹. Problemin yüksək səviyyədə mürəkkəbliyi və geniş miqyası qurbanların xilas edilməsi işində bölgədə fəaliyyət göstərən BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığına (UNHCR) ciddi çətinliklər yaratmışdır. 2018-ci ildə məlum olmuşdur ki, insan alveri ilə məşğul olan cinayətkarlar enmə məntəqələri və qaçaqmalçılıq mərkəzlərində jiletlər və agentliyin loqotipinə bənzər işarələrlə “BMT QAK rəsmiləri” obrazını nümayiş etdirərək qurbanları aldadırlar.

Digər tərəfdən, Afrika İttifaqının insan alverinə qarşı qanunvericilik bazası həm regional, həm də subregional səviyyədə müxtəlif yanaşmalar və ayrı-ayrı parçalanmış strukturlar şəklində mövcuddur. Məsələn, 2006-cı ilin noyabrında təşkilat insan alverinə qarşı mübarizə məqsədilə vaxtında və məsuliyyət daşıyan qeyri-məcburi çərçivə kimi “Afrika İttifaqı Fəaliyyət Planı”nı qəbul etmişdir. Daha sonra, 2010-cu ildə İnsan Alverinə Qarşı Afrika İttifaqı Komissiyasının Təşəbbüsü (AU COMMIT) fəaliyyətə başlamış və AU Komissiyası insan hüquqları ilə bağlı bir sıra bəyanatlar vermişdir. Bu çərçivələrdə Liviya və digər üzv dövlətlər ən həssas qrupların müdafiəsinə hörmət etməyə və bu sahədə irəliləyişlərə dəvət olunmuşdur.

Subregional səviyyədə isə Cənubi Afrika İnkişaf Birliyi (SADC), Hökumətlərarası İnkişaf Təşkilatı (IGAD) və Qərbi Afrika Dövlətlərinin İqtisadi Birliyi (ECOWAS) kimi regional iqtisadi təşkilatlar arasında miqrasiya və insan alveri ilə bağlı koordinasiya

---

¹⁹¹ Segrave M., Pickering S. Sex Trafficking. UK, Oxford: Taylor&Francis, 2012, 248 p., p.225

və əməkdaşlığı gücləndirmək məqsədilə müxtəlif kommunikasiya vasitələri və məcburi olmayan təşəbbüslər mövcuddur.

Bundan əlavə, Afrika İttifaqında cinayətlərin ölçülməsi və təhlili məqsədilə bütün 55 üzv dövlət üzrə qurban yönümlü məlumat bazası, o cümlədən cinayətkarlar və qurbanlar haqqında əhatəli cinayət məlumatları mövcud deyil. İnsan alveri ilə bağlı regional statistik məlumatların əhəmiyyətini vurğulayan Avropa İttifaqı bildirir ki, regional səviyyədə effektiv siyasət və müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün bu cinayətin mahiyyəti, miqyası və iqtisadi təsirləri barədə dəqiq anlayışın əldə olunması zəruridir. Bu baxımdan, “müqayisə edilə bilən, etibarlı və hərtərəfli statistik məlumatların mövcud olması tendensiyaların müəyyənləşdirilməsi və aradan qaldırılması, sübuta əsaslanan siyasətin hazırlanması və təşəbbüslərin təsirinin qiymətləndirilməsi üçün olduqca vacibdir”¹⁹². Bununla belə, insan alveri ilə bağlı transsərhəd siyasətin və xüsusilə regional məlumat sisteminin effektivliyi həm siyasi iradə, həm də müvafiq qanunların uyğunlaşdırılmasını tələb edir. Hazırda Afrika İttifaqında insan alveri ilə bağlı məcburi hüquqi sənəd mövcud deyil, baxmayaraq ki, bir sıra regional insan hüquqları müqavilələri vardır. Beynəlxalq hüquqa gəldikdə isə, məsələn, BMT-nin Quru, Dəniz və Hava Yolu ilə Miqrantların Qaçaqmalçılığına Qarşı Protokolu və Palermo Protokolu kimi əsas sənədlərdən bütün Afrika İttifaqı ölkələri ya imza atmamış, ya da ratifikasiya etməmişdir. Bundan əlavə, Afrikadakı insan alveri tendensiyaları miqrasiya fenomeni ilə sıx bağlıdır və bu, 2018-ci ildə qəbul olunmuş BMT-nin Miqrasiya

---

¹⁹² Winterdyk J., Perrin B., Reichel P. Human Trafficking: Exploring the International Nature, Concerns, and Complexities. 1st Edition. USA, New York: Routledge, 2011, 318 p., p.50

üzrə Qlobal Sazişində ifadə olunan daha vahid regional yanaşmanın zəruriliyini göstərir. İnsan alveri insanlığa qarşı beynəlxalq cinayət hesab edilir və bu cinayətin qısa tərfi Palermo Protokolunun 28J-ci maddəsində verilmişdir. Protokolun qüvvəyə minməsi halında, milli və subregional məhkəmələr bu sahədə beynəlxalq yurisdiksiyanı tamamlayacaq, zərərçəkmişlərin müdafiəsini və ədalətin təmin olunmasını gücləndirəcəkdir¹⁹³.

İnsan alveri, həmçinin məcburi əmək və ya müasir köləlik kimi tanınan bu cinayət forması, dünyanın demək olar ki, bütün ölkələrində mövcuddur və müasir dövrün ən geniş yayılmış cinayətkar müəssisələrindən biridir. İnsan alveri daxili və beynəlxalq səviyyədə baş verə bilər: daxili insan alveri adətən ölkə daxilində kənd yerlərindən şəhərlərə və ya turizm mərkəzlərinə istiqamətlənir, beynəlxalq insan alveri isə daha çox inkişaf etmiş ölkələrə doğru aparır. Ölkələr ümumiyyətlə insan alveri üçün mənbə, tranzit və ya təyinat ölkələri kimi təsnif edilir. Araşdırmalar göstərir ki, siyasi təlatüm, silahlı münaqişə, iqtisadi böhran və ya təbii fəlakətlər insan alverinə həssaslığı artırır. Məsələn, 2010-cu ilin yanvarında Haitidə baş vermiş dağıdıcı zəlzələdən sonra yüz minlərlə yetim uşaq insan alveri üçün həssas qrup olaraq ortaya çıxmışdır. Bəzi tədqiqatçılar böyük beynəlxalq tədbirlərin (məsələn, Olimpiya oyunları və ya Dünya Kuboku) insan alveri problemlərini daha da kəskinləşdirə biləcəyini iddia edir, digərləri isə bu qorxuların şişirdilmiş olduğunu müdafiə edir.

2000-ci ildə BMT insan alveri və insan (miqrant) qaçaqmalçılığına qarşı mübarizə üçün Palermo Protokolları kimi

---

¹⁹³ Kahimba N.F. Human Trafficking Under International and Tanzanian Law. The Kingdom of Netherlands, the Hague: ASSER Press, 2021, 518 p., p.137

tanınan iki protokol qəbul etmişdir. İnsan alveri və insan qaçaqmalçılığı tez-tez qarışdırılır, lakin aralarında fundamental fərqlər mövcuddur. İnsan qaçaqmalçılığı xarici ölkəyə qanunsuz giriş üçün könüllü razılıq verilən şəxslərin daşınmasını əhatə edir və bu proses adətən miqrantın təyinat yerinə çatması ilə başa çatır. Qaçaqmalçılıq protokolu qaçaqmalçılıq olunan şəxsləri cinayət işində könüllü iştirakçı hesab edir və onların mənşə ölkələrinə geri qaytarılarkən “insani rəftar və hüquqlarının tam qorunması” tələb olunur. Bir çox hüquqşünas və müşahidəçilər qaçaqmalçılığı “dövlətə qarşı cinayət” kimi qiymətləndirir və qaçaqmalçı miqrantların deportasiyasını müdafiə edirlər. Buna qarşılıq olaraq, insan alveri qurbanları “şəxslərə qarşı cinayət”in qurbanlarıdır və onlara dövlət tərəfindən yardım, müdafiə və immiqrasiya statusu təmin olunmalıdır.

ABŞ Dövlət Departamenti insan alverini insan qaçaqmalçılığından fərqləndirən əsas amilin “zorakılıq, saxtakarlıq və ya məcburiyyətin” mövcudluğu olduğunu qeyd edir. ABŞ-ın immiqrasiya qanunvericiliyinə əsasən, insan alverinə məruz qalmış şəxs qurban hesab olunur, halbuki qaçaqmalçılığa razılıq verən qeyri-qanuni miqrant cinayət fəaliyyətində iştirakçı kimi qəbul edilir və cəzalandırıla bilər. İnsan alveri qurbanı ilə qaçaqmalçı miqrant arasındakı sərhədi müəyyən etmək xüsusilə valideyn himayəsindən məhrum olan uşaqların işində çətinlik yaradır.

ABŞ Dövlət Departamentinin 2014-cü ilin iyun ayından etibarən yayımladığı illik İnsan Alveri Hesabatında Mərkəzi Amerikadan gələn miqrantların Meksikada insan alveri riski altında olduğu müəyyən edilmişdir. Bundan əlavə, “Polaris” təşkilatının 2016-cı il hesabatına görə, 2007-ci ildən bəri ABŞ-da seks köləliyinə

məruz qalan Latın Amerikalı qadınların 34%-i işə götürmə mexanizmləri vasitəsilə qaçaqmalçılıq hallarına düşmüşdür¹⁹⁴. Bu qurbanlar Birləşmiş Ştatlara qaçaqmalçılıq yolu ilə gətirilərkən ya qaçırılmış, ya insan alverçilərinə satılmış, ya da onlara borclarını ödəməli olduqları bildirilmişdir. İnsan alveri halları çox vaxt miqrasiya axınlarının təsiri altında olur, xüsusən də bu axınlar qeyri-qanuni və nəzarətsiz xarakter daşdıqda, risklər əhəmiyyətli dərəcədə artır. Son illərdə Latın Amerikasını və Karib hövzəsindən olan miqrasiya axınına bir neçə amil təsir göstərmişdir. ABŞ-a Latın Amerikasını miqrasiyasını təşviq edən əsas faktorlar arasında ailə əlaqələri, yoxsulluq və işsizlik, siyasi və iqtisadi qeyri-sabitlik, təbii fəlakətlər, coğrafi yaxınlıq, cinayət və zorakılıq hallarını qeyd etmək olar.

Coğrafi yaxınlıqdan başqa, bu amillər Avropa və Kanadaya daha kiçik miqrasiya axınlarına səbəb olmuşdur. Latın Amerikasını miqrantları üçün əsas təyinat ölkələri ABŞ, İspaniya, İtaliya, Kanada, Hollandiya və Birləşmiş Krallıqdır. Doğum nisbətinin aşağı düşməsi və əhalinin qocalması səbəbindən bu ölkələr son onilliklərdə kənd təsərrüfatı, tikinti, istehsalat və məişət xidmətləri sahələrində aşağı maaşlı iş yerlərini doldurmaq üçün Latın Amerikasını mənşəli miqrant işçilərə güvənməyə başlamışdır. Eyni zamanda, təhlükəsizliklə bağlı narahatlıqlar, iş yerləri uğrunda rəqabət və çoxsaylı əcnəbi əhalinin qəbuluna dair digər məsələlər bir çox inkişaf etmiş ölkələrin immiqrasiya siyasətlərinin sərtləşməsinə

---

¹⁹⁴ Coverdale J.H., Gordon M.R., Nguyen P.T. Human Trafficking: A Treatment Guide for Mental Health Professionals. American Psychiatric Association Publishing, 2020, 284 p., p.175

səbəb olmuşdur. Bu faktorlar isə qeyri-qanuni immiqrasiyanın qlobal səviyyədə artmasına gətirib çıxarmışdır.

Qərb yarımkürəsində qeyri-qanuni miqrasiya axınları ən çox Meksikada, xüsusən də ABŞ ilə 1951 mil şimal sərhədi və Qvatemala (596 mil) və Beliz (155 mil) ilə cənub sərhədi boyunca özünü göstərmişdir. 2000-ci illərin ortalarından etibarən Meksikadan ABŞ-a icazəsiz miqrasiya axını əhəmiyyətli dərəcədə azaldığı halda, Mərkəzi Amerikadan gələn axınlar artmışdır. 2014-cü maliyyə ilində ABŞ Gömrük və Sərhəd Mühafizəsi (CBP) tərəfindən cənub-qərb sərhədi boyunca icazəsiz Mərkəzi Amerika miqrantlarının tutulması ilk dəfə meksikalıların həbsindən çox olmuşdur.

Regional beynəlxalq təşkilatların insan alverinə qarşı mübarizə üsulları

Şimali və Cənubi Amerika regionunda bir neçə iqtisadi və siyasi yönümlü beynəlxalq təşkilat fəaliyyət göstərir və hər birinin insan alveri ilə mübarizədə özünəməxsus metodları mövcuddur. Bu təşkilatların hüquqi təcrübəsi insan alverinin xüsusilə rəqəmsal elementlərinə tətbiq oluna bilər. Aşağıda əsas təşkilatlardan biri barədə məlumat verilmişdir:

And Birliyi (İcması) (CAN) — 1969-cu ildə yaradılmış bu regional blok Boliviya, Kolumbiya, Ekvador və Perudan ibarət dörd üzv ölkəni birləşdirir. CAN insan alveri ilə mübarizədə regional əməkdaşlıq və hüquqi harmonizasiyanı təşviq edən mexanizmlərə malikdir. Xüsusilə, CAN-ın üzv ölkələri arasında sərhədlərin açıq olması insan alveri ilə bağlı məlumat mübadiləsi və birgə hüquq-mühafizə tədbirlərinin həyata keçirilməsini vacib edir. Eyni zamanda, təşkilat rəqəmsal texnologiyaların insan alveri məqsədi ilə

istifadəsinə qarşı regional səviyyədə monitoring və qarşılıqlı dəstək proqramları hazırlayır¹⁹⁵.

And İcması (CAN) – Regional İnkişaf və İnsan Alveri ilə Mübarizədə Əhəmiyyəti. And İcması (CAN) regional inteqrasiya yolu ilə üzv ölkələrin hərtərəfli və balanslaşdırılmış inkişafını təmin etməyə çalışır. Bu qurumun tərkibinə Boliviya, Kolumbiya, Ekvador və Peru daxildir. Argentina, Braziliya, Çili, Paraqvay və Uruqvay assosiativ üzvlər, İspaniya və Mərakeş isə müşahidəçi statusundadır. Baş ofisi Limada yerləşən CAN-ın 2022-23-cü illər üçün ProTempore sədrliyi Peru tərəfindən həyata keçirilir.

CAN-ın yaranma tarixi 1969-cu ildə Kartagena Sazişinin imzalanması ilə bağlıdır. Bu sənəd And Paktını təsis etmiş, Boliviya, Çili, Kolumbiya, Ekvador və Peru üzv olmuşdur. Daha sonra Venesuela 1973-cü ildə qoşulsa da, Kolumbiya və Peru ABŞ ilə Azad Ticarət Sazişləri imzaladıqları üçün 2006-cı ildə, Çili isə 1976-cı ildə iqtisadi uyğunsuzluqlar səbəbindən bir müddət sonra qurumdan çıxmışdır.

And İcmasının strukturunda 1979-cu ildə And Xarici İşlər Nazirləri Şurası, And Ədalət Məhkəməsi və And Parlamenti yaradılmışdır. 1990-cı ildə isə And Prezident Şurası təsis edilmişdir. 1996-cı ildə Trujillo Protokolu ilə And Paktının adı And İcması olaraq dəyişdirilmiş, Kartagena Sazişinin İdarə Heyəti Limada yerləşən Baş Katibliyə çevrilmişdir. Bu dəyişikliklər inteqrasiya prosesinə siyasi istiqamət vermişdir.

2001-ci ildə üzv dövlətlərin vətəndaşlarına ölkələr arasında vizasız səyahət imkanı yaradan And Pasportu təqdim edilmiş, 2006-

---

¹⁹⁵ Holden P. A Dictionary of International Trade Organizations and Agreements. UK, Oxford: Taylor&Francis, 2011, 336 p., p.42

cı ildə isə And Azad Ticarət Bölgəsi tam fəaliyyətə başlamışdır. 2005-ci ildə Latın Amerikasını və Karib hövzəsi regionunun inteqrasiyasını And İcmasının prioritet gündəliyində yer almışdır. Bu inteqrasiya prosesləri regional sərhədlərin yumşaldılması, vətəndaşların sərbəst hərəkəti və iqtisadi əlaqələrin gücləndirilməsi insan alveri ilə mübarizədə həm fürsətlər, həm də çətinliklər yaradır. İnsan alverinin regional miqyasda qarşısının alınması üçün CAN üzv ölkələrinin hüquqi harmonizasiyası, məlumat mübadiləsi və hüquq-mühafizə orqanlarının birgə fəaliyyəti vacibdir. Regional inteqrasiya insan alveri qurbanlarının müəyyən edilməsi, müdafiəsi və cinayətkarların məsuliyyətə cəlb olunması üçün koordinasiyanı gücləndirir, xüsusilə rəqəmsal texnologiyaların istifadə olunduğu hallarda bu əməkdaşlıq əhəmiyyət kəsb edir.

And İcması (i) sosial-iqtisadi əməkdaşlıq və inteqrasiya yolu ilə bərabər şəraitdə üzv ölkələrin balanslaşdırılmış və ahəngdar inkişafını təşviq etməyi hədəfləyir; (ii) artımı və məhsuldar məşğulluğu artırmaq; (iii) Latın Amerikasının ümumi bazarına doğru regional inteqrasiya prosesində iştiraka kömək etmək, (iv) xarici zəiflikləri azaltmaq və beynəlxalq iqtisadi kontekstdə Üzv ölkələrin mövqeyini yaxşılaşdırmaq, (v) subregional həmrəyliyi gücləndirmək və inkişafda fərqləri azaltmaq və (vi) həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmaq. Bu kontekstdə CAN mal ticarəti, xidmət ticarəti, gömrük ittifaqı, fərdlərin mobilliyi, ümumi bazar, ümumi xarici siyasət, sərhədlərin inkişafı, sosial gündəm, davamlı inkişaf və iqtisadi siyasət də daxil olmaqla bir sıra məsələlərlə məşğul olur. 2021-ci ilin noyabrında keçirilən iclasda And Parlamenti üzvlər arasında inteqrasiyanı dərinləşdirmək və iqtisadi bərpaya üstünlük verməklə regional inkişafı gücləndirmək üçün müxtəlif tədbirləri

müzakirə etdi. And İcması 2022-ci ildə keçirilən müzakirələrində əsas diqqəti ərzaq təhlükəsizliyi, səhiyyə xidmətlərinə bərabər çıxış, davamlı inkişaf, qeyri-qanuni balıqçılıq, universitet dərəcələrinin standartlaşdırılması və digər regional əhəmiyyətli məsələlərə yönəldib. Bu mövzular üzv ölkələrin sosial və iqtisadi rifahını artırmaq, resursların davamlı istifadəsini təmin etmək və inteqrasiya prosesini gücləndirmək məqsədi daşıyır. Eyni zamanda, belə geniş spektrdəki məsələlərin müzakirəsi And İcmasının üzv ölkələr arasında daha sıx əməkdaşlıq və qarşılıqlı anlaşma üçün platforma yaratdığını göstərir ki, bu da insan alveri ilə mübarizə kimi digər kritik sahələrdə də birgə fəaliyyət üçün zəmin yaradır.

And İcması (CAN) 2007-ci ildə Korrupsiyaya Qarşı Mübarizə üzrə And Planının qəbul edilməsi daxil olmaqla, müxtəlif təşəbbüslərlə insan alveri ilə mübarizəyə ciddi töhfələr vermişdir. Bu plan, eləcə də 2001-ci ildə qəbul edilmiş Qeyri-qanuni Narkotiklərə və Əlaqəli Cinayətlərə Nəzarət üzrə And Əməkdaşlıq Planı CAN-ın insan alveri və əlaqəli cinayətlərə qarşı davamlı səylərini göstərir. CAN həm sərhədlərin idarə olunması, həm insan hərəkətliliyi, həm də miqrant qaçaqmalçılığı məsələlərində fəal iştirak edir ki, bunların hamısı insan alveri ilə mübarizədə mühüm əhəmiyyət daşıyır. And Birliyi insan alverini həm inkişafın, həm də təhlükəsizliyin ciddi təhdidi kimi qəbul edərək, problemin həllinə çoxşaxəli və hərtərəfli yanaşma nümayiş etdirir.

Təşkilat, insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində Avropa İttifaqı (Aİ) və BMT kimi beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlıq edir. Peru üzv ölkələri arasında insan alverinə qarşı milli plan hazırlamış və eyni zamanda Peru ilə Ekvador arasında qurbanlara sürətli dəstək və ədalətə çıxış təmin edən İkimillətli Dərhal Müdaxilə Qrupu (ERI)

kimi transsərhəd əməkdaşlıq mexanizmləri formalaşdırılmışdır. Bundan əlavə, And İcması gender bərabərliyi, mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə, transmilli cinayətlərin qarşısının alınması və insan alveri qurbanlarının müdafiəsi sahəsində əməkdaşlığı genişləndirməyə davam edir¹⁹⁶.

Mercosur - Cənubi Ortaq Bazar 1991-ci ildə Argentina, Braziliya, Paraqvay və Uruqvay tərəfindən yaradılmış Cənubi Amerika ticarət blokudur. Təşkilatın əsas məqsədləri arasında üzv dövlətlər arasında azad ticarətin təşviqi, malların, insanların və valyutanın sərbəst hərəkətinin təmin olunması, eləcə də iqtisadi siyasətlərin uyğunlaşdırılması yer alır.

Mercosur, “Mercado Común del Sur” (Cənubun Ümumi Bazarı) kimi də tanınır və Cənubi Amerika regionunda iddialı iqtisadi inteqrasiya layihəsi kimi qiymətləndirilir. 2008-ci ildə Venesuela, Çili və Boliviya assosiativ üzvlük statusu almışdır. Peru, Ekvador və Kolumbiya qrupa qoşulmaq niyyətlərini açıqlamış, Meksika isə bu prosesə artan maraq göstərmişdir.

Mercosurun əsas məqsədi bazarları açmaq, qloballaşan dünya çərçivəsində iqtisadi inkişafı təşviq etmək, infrastrukturunu və kommunikasiyaları təkmilləşdirmək, mövcud resurslardan daha yaxşı istifadə etmək, ətraf mühiti qorumaq, sənaye kompozisiyasını yaratmaq və makroiqtisadi siyasətləri əlaqələndirməklə bütün üzv ölkələrin iqtisadiyyatlarının səmərəliliyini və rəqabət qabiliyyətini artırmaqdır. Ümumi xarici tarifə nail olmaq blokun əsas məqsədlərindən biridir.

---

¹⁹⁶ OECD Investment Policy Reviews: Colombia 2012. OECD Publishing, 2012, 150 p., p.70

Mercosurun rəsmi fəaliyyətə başlaması 1991-ci ilin martında dörd orijinal üzv ölkə tərəfindən imzalanmış Asunsion Müqaviləsi ilə baş vermişdir. Lakin regionda integrasiya ruhu çox qədimlərə gedib çıxır və zəngin təcrübəyə malikdir. Bu təcrübə çoxsaylı ikitərəfli tamamlama sazişlərinə, o cümlədən 1960-cı illərdə fəaliyyətə başlayan ALALC (Latın Amerika Azad Bazar Assosiasiyası) və 1980-ci ildə ALADI (Latın Amerikasını İntegrasiya Assosiasiyası) kimi təşkilatlara əsaslanır.

XX əsrin sonlarına doğru ikitərəfli ticarət müqavilələri Mercosurun gələcək üzvləri, xüsusən Argentina və Braziliya arasında genişləndi. Onlar regional liderlik uğrunda rəqabəti kənara qoyaraq iqtisadi tamamlamaya başladılar. Strateji olaraq bu iki nəhəng arasında yerləşən Uruqvay və Paraqvay da integrasiya prosesinə qoşuldu. Montevideo şəhəri isə Mercosur-un inzibati ofislərinin yerləşdiyi mərkəz oldu.

Mercosur integrasiya prosesinin siyasi qərarlarına cavabdeh olan Ümumi Bazar Şurası (Consejo del Mercado Común - CMC) tərəfindən idarə olunur.

Cənub Ümumi Bazarı olan Mercosur insan alverinə qarşı müxtəlif tədbirlər həyata keçirmişdir. Bunlar arasında İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Fəaliyyət Planının yaradılması və üzv dövlətlərdə milli siyasətlərin işlənilib hazırlanması xüsusi yer tutur. Bu səylər əsasən insan alverinin qarşısının alınması, cinayətkarların cəzalandırılması və xüsusilə qurbanların qorunmasına, həmçinin sərhədləri aşan insan alveri hadisələrinin əlaqələndirilməsinə yönəlmişdir.

Məsələn, 2006-cı ildə MERCOSUR/RMI çərçivəsində İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Fəaliyyət Planı müəyyən edilmişdir.

Braziliya 2006-cı ildə İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Milli Siyasəti təsdiqləyən və Nazirliklərarası İşçi Qrupu yaradan 5948 sayılı Fərmanı həyata keçirmişdir. Daha sonra, 2008-ci ildə 6347 sayılı fərmanla təsdiqlənən İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Milli Plan bu siyasətin daha da inkişaf etdirilməsi məqsədini daşıyır.

Braziliyanın bu siyasətinin əsas elementləri aşağıdakılardır:

- **İnsan ləyaqətinə hörmət və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi:** Siyasət insan ləyaqətinə hörmətə üstünlük verir və gender, cinsi oriyentasiya, sosial mənşə və digər əsaslar üzrə ayrı-seçkiliyi qadağan edir.
- **İnsan alverinin tərifinin genişləndirilməsi:** Siyasət əvvəlki dövrlərdə əsasən cinsi istismara yönələn yanaşmanı genişləndirərək, əməyin istismarını və orqan alverini də insan alverinin formaları kimi qəbul edir.
- **Qurbanların müdafiəsi və yardımına diqqət yetirilməsi:** İnsan alveri qurbanlarına, o cümlədən MERCOSUR üzvü olmayan ölkələrdən olan qurbanlara da dəstək və yardım göstərmək üçün xüsusi səylər göstərilir.

Bu çərçivədə, Mercosur insan alverinə qarşı kompleks və inklüziv yanaşmanı əsas götürür, regional əməkdaşlıqla qurbanların hüquqlarının qorunmasını və cinayətkarların məsuliyyətə cəlb edilməsini təmin etməyə çalışır.

Beynəlxalq əməkdaşlıq - Mercosur insan alveri ilə bağlı məlumat mübadiləsi və hüquqi prosedurların uyğunlaşdırılması üçün üzv dövlətlər və digər ölkələr arasında əməkdaşlığı təşviq edir¹⁹⁷.

---

¹⁹⁷ Boister N., Currie R.J. Routledge Handbook of Transnational Criminal Law. USA, New York: Routledge, 2014, 482 p., p.85

Cənubi Amerika Millətlər İttifaqı (UNASUR) 2012-ci ildə yaradılmışdır və insan alveri ilə mübarizəni Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Fəaliyyətlərin Koordinasiyası, İctimai Təhlükəsizlik, Ədalət və Cənubi Amerika Şurası (CSSCJDOT) vasitəsilə həyata keçirir. Bu şura insan alveri də daxil olmaqla, bölgədə transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı səyləri əlaqələndirmək, ictimai təhlükəsizliyi və ədaləti təmin etmək məqsədilə fəaliyyət göstərir¹⁹⁸. Bu şura insan alveri ilə mübarizə daxil olmaqla, mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı səyləri əlaqələndirmək və ədalət və təhlükəsizliyi təşviq etmək məqsədi daşıyır. UNASUR həmçinin Ümumi Təşəbbüslər Fondu tərəfindən dəstəklənən insan alverinə qarşı mübarizə üzrə xüsusi fəaliyyət planı təqdim etmişdir. İnsan alveri və transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə üçün CSSCJDOT strukturunu yaratmışdır. BMT-nin Narkotiklər və Cinayətkarlıqla Mübarizə İdarəsinin məlumatına görə, UNASUR-un səyləri insan alverini müəyyən edən və onunla mübarizə üçün təlimat verən Palermo Protokolu kimi beynəlxalq standartlardan təsirlənir.

Mərkəzi Amerika İntegrasiya Sistemi (SICA) — Sistema de la Integración Centroamericana — 13 dekabr 1991-ci ildə imzalanmış və üzvlərinin 1992-ci ildə qüvvəyə minmiş Mərkəzi Amerika Dövlətləri Təşkilatının Nizamnaməsinə əlavə edilmiş Tequisiqalpa Protokolu ilə yaradılmış Mərkəzi Amerika istmusunun regional təşkilatıdır¹⁹⁹. **Cənubi Amerika Millətlər İttifaqı (UNASUR) –**

---

¹⁹⁸ O'Keefe T.A. Latin American and Caribbean Trade Agreements: Keys to a Prosperous Community of the Americas. The Kingdom of Netherlands, the Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 2009, 490 p., p.448

¹⁹⁹ Latin America Economic Integration and Cooperation Handbook. Volume 1-Strategic Information, Organizations and Programs. IBP USA. 2012, 282 p., p.60

UNASUR transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa, o cümlədən insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində regional səyləri əlaqələndirmək məqsədilə 2012-ci ildə Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Fəaliyyətlərin Koordinasiyası, İctimai Təhlükəsizlik, Ədalət və Cənubi Amerika Şurası (CSSCJDOT) adlı mexanizmi təsis etmişdir. Bu Şura insan alveri də daxil olmaqla mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizəni gücləndirmək, regional əməkdaşlığı təşviq etmək və ədalət və təhlükəsizlik sahələrində siyasətləri əlaqələndirmək məqsədi daşıyır. UNASUR, həmçinin Ümumi Təşəbbüslər Fondu tərəfindən maliyyələşdirilən və insan alveri ilə mübarizəyə həsr olunmuş xüsusi Fəaliyyət Planı təqdim etmişdir. BMT-nin Narkotiklər və Cinayətkarlıqla Mübarizə İdarəsinin (UNODC) məlumatına əsasən, UNASUR-un bu sahədəki fəaliyyətlərinə insan alverinin qarşısının alınması və cəzalandırılmasına dair beynəlxalq hüquqi çərçivə, xüsusilə də Palermo Protokolu, əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

Mərkəzi Amerika İntegrasiya Sistemi (SICA) – Mərkəzi Amerika İntegrasiya Sistemi (Sistema de la Integración Centroamericana – SICA), 13 dekabr 1991-ci il tarixində imzalanmış və 1992-ci ildə qüvvəyə minmiş Tequisiqalpa Protokolu ilə yaradılmışdır. Bu regional təşkilat Mərkəzi Amerika bölgəsində integrasiya prosesini təşviq etmək məqsədi daşıyır. SICA-ya hazırda Kosta Rika, El Salvador, Qvatemala, Honduras, Nikaraqua və Panama, həmçinin 2000-ci ildə qoşulmuş Beliz Respublikası daxildir.

SICA-nın institusional sələfi kimi çıxış edən **Mərkəzi Amerika Dövlətləri Təşkilatı** (Organización de Estados Centroamericanos – ODECA) isə 14 dekabr 1951-ci il tarixində

imzalanmış San Salvador Xartiyası əsasında təsis edilmişdir. ODECA-nın mənzil-qərargahı San Salvadora yerləşir və onun baş katibliyi “Mərkəzi Amerika Ofisi” adlanır. 1950–1960-cı illərdə ODECA Mərkəzi Amerikanın siyasi və iqtisadi inteqrasiyasında mühüm rol oynamışdır. Bu fəaliyyətlərin mühüm nəticələrindən biri də 13 dekabr 1960-cı ildə imzalanmış və regionda azad ticarəti təşviq edən Mərkəzi Amerika İqtisadi İnteqrasiyası üzrə Ümumi Müqavilə “Manaqua Müqaviləsi” olmuşdur. Bu müqavilə əvvəlki ikitərəfli və çoxtərəfli ticarət sazişlərindən üstün olsa da, onların hüquqi qüvvəsini ləğv etmir.

Manaqua Müqaviləsi aşağıdakı institusional mexanizmləri təsis etmişdir:

- I fəsil – Mərkəzi Amerika Ümumi Bazarının yaradılması;
- VII fəsil – Mərkəzi Amerika İqtisadi İnteqrasiya Bankının yaradılması (Regional İnkişaf Bankı kimi);
- IX fəsil (maddələr XXIII–XXIV) – Mərkəzi Amerika İqtisadi İnteqrasiya Katibliyinin formalaşdırılması.

1962-ci ildə beş Mərkəzi Amerika dövləti regional inteqrasiyanı gücləndirmək məqsədilə 30 mart 1965-ci ildən qüvvəyə minmiş Mərkəzi Amerika Dövlətləri Təşkilatının ikinci Nizamnaməsini (“San Salvador Xartiyası II”) imzalayaraq özlərini Mərkəzi Amerikada inteqrasiyaya can atan siyasi və iqtisadi icma kimi təsdiqlədilər (San Salvador Xartiyası, Maddə 1). Lakin bu iddialı məqsədə, xüsusilə 1960–1980-ci illərdə bölgəsində regionunda baş verən münaqişələr səbəbindən tam nail olunmadı. Bu münaqişələrin bir qismi ikitərəfli xarakter daşıyırdı. Məsələn, 1969-cu ildə Hondurasla El Salvador arasında baş vermiş və “Futbol Müharibəsi” kimi tanınan qarşıdurma. Digər münaqişələr isə ABŞ-

ın regiondakı siyasi müdaxiləsi fonunda yaranan daxili qarşıdurmalar idi; xüsusən Nikaraqua, Honduras və El Salvadorda.

ODECA həmçinin 1975-ci ildən etibarən Qvatemalanın Belizin bəzi əraziləri üzərində irəli sürdüyü ərazi iddialarında (Beliz mübahisəsi) iştirak etmişdir. Lakin bu gərginliklər fonunda ODECA təqribən iyirmi il ərzində rəsmi olmasa da, faktiki olaraq fəaliyyətini dayandırdı.

Zorakılıq və qarşıdurmalar dövrü başa çatdıqdan sonra, Mərkəzi Amerika dövlət başçıları 24–25 may 1986-cı il və 6–7 avqust 1987-ci il tarixlərində keçirilən “Eskipulas danışıqları” çərçivəsində inteqrasiya prosesini yenidən canlandırmaq qərarına gəldilər. Bu görüşlər nəticəsində Mərkəzi Amerika Parlamenti (PARLACEN) təsis edildi və daha sonralar Mərkəzi Amerika İnteqrasiya Sistemi - SICA (Sistema de la Integración Centroamericana) yaradıldı.

SICA-nın yaradılmasına dair əsas hüquqi sənəd olan Tequşiqlpa Protokolu, sadəcə San Salvador Xartiyasının islahatı olmaqdan daha geniş əhatəyə malikdir. Bu sənəd, yeni təşkilat – SICA vasitəsilə Mərkəzi Amerika inteqrasiyasının bütün səviyyələrdə və sahələrdə yeni institusional çərçivə ilə təmin olunması üçün siyasi iradəni hüquqi forma ilə möhkəmləndirmişdir. 1993-cü ildə təşkilatın və Baş Katibliyin (‘SG-SICA’) qərarı San Salvadorda yerləşdirilmişdir (Tequşiqlpa Protokolu, Maddə 29)²⁰⁰.

Tequşiqlpa Protokolu, hazırda Mərkəzi Amerika inteqrasiyasının konstitusiya əsası sayılır və bu səbəbdən, qüvvədə

---

²⁰⁰ Leathley C. International Dispute Resolution in Latin America: An Institutional Overview. The Kingdom of Netherlands, Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2006, 440 p., p.191

mindiyi tarixdən əvvəl və ya sonra qəbul edilmiş beynəlxalq müqavilə, saziş, protokol və ya digər məcburi aktların mövcudluğundan asılı olmayaraq, regionun digər hüquqi qaydalarından, yəni *regional beynəlxalq hüquq* çərçivəsində -üstün hüquqi qüvvəyə malikdir. Protokolun 3-cü maddəsində Mərkəzi Amerika İntegrasiya Sistemi (SICA) çərçivəsində əsas məqsəd kimi regionda sülhün təşkili və təmin olunması müəyyən edilmişdir. 4-cü maddənin (b) bəndinə əsasən isə bu məqsədlərə nail olmaq üçün üzv dövlətlərin fəaliyyətlərini yönəldən vahid, parçalanmaz və koordinasiyalı şəkildə demokratiya və inkişaf ideyası ön plana çəkilir.

Tequisqalpa Protokolu aşağıdakı məqsədləri özündə ehtiva edir: demokratiyanın möhkəmləndirilməsi və universal, azad, ümumi seçki hüququ əsasında formalaşan hökumətlərin gücləndirilməsi; regional rifahın təmin edilməsi və iqtisadi-sosial ədalətə əsaslanan yeni təhlükəsizlik modelinin yaradılması; insan hüquqları və regional həmrəyliyin təşviqi və qorunması; BMT Nizamnaməsi və Amerika Dövlətləri Təşkilatının prinsiplərinə uyğun fəaliyyət göstərilməsi.

Bu çərçivədə Mərkəzi Amerika İntegrasiya Sistemi (SICA) insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində də fəaliyyət göstərir. Hərçənd ki, insan alverinə dair xüsusi və müstəqil bir konvensiya və ya normativ sənəd qəbul edilməmişdir, bu cinayət növünə qarşı tədbirlər SICA-nın təhlükəsizlik, miqrasiya və insan hüquqlarına dair daha geniş siyasət çərçivəsində nəzərdə tutulur. SICA-nın 2011-ci ildə qəbul etdiyi **Regional Təhlükəsizlik Strategiyası**, transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıqla, o cümlədən insan alveri ilə mübarizəni prioritet istiqamət kimi müəyyən edir.

Bununla yanaşı, SICA insan alverinə qarşı regional səyləri gücləndirmək məqsədilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı (BMT) və Amerika Dövlətləri Təşkilatı (OAS) kimi beynəlxalq və hemisfer təşkilatları ilə əməkdaşlıq həyata keçirir. Bu əməkdaşlıq hüquqi uyğunlaşdırma, məlumat və təcrübə mübadiləsi, sərhədlərarası koordinasiya, texniki dəstəyin təmin olunması və qurbanların müdafiəsi sahəsində institusional imkanların gücləndirilməsi məqsədi daşıyır. SICA-nın inteqrasiya yanaşması həm regional təhlükəsizlik, həm də insan hüquqlarının sistemli qorunması baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir.

SICA çərçivəsində həyata keçirilən əsas təşəbbüslərdən bəziləri aşağıdakılardır:

- Mərkəzi Amerika Miqrasiya Direktorları Komissiyası (OCAM) – bu orqan miqrasiya siyasətinin əlaqələndirilməsi ilə məşğul olur və insan alverinə qarşı mübarizə daxil olmaqla, miqrasiya, insan hüquqları və sosial-iqtisadi inkişafı bağlı məsələləri inteqrativ şəkildə nəzərdən keçirir.
- Mütəşəkkil Cinayətkarlıqla Mübarizə üzrə Prokurorların Regional Şəbəkəsi – bu təşəbbüs çərçivəsində SICA üzv dövlətlərdə narkotik və mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə üzrə ixtisaslaşmış polis və prokurorluq bölmələrinin yaradılması təşviq olunmuşdur.

Mərkəzi Amerika Təhlükəsizlik Strategiyası.

Bu strategiyaya mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizə, insan alveri qurbanlarını qorumaq, insan alverçilərini təqib etmək və cəzalandırmaq məqsədləri daxildir.

Karib İcması (CARICOM) - Karib İcması (CARICOM), Karib hövzəsində yerləşən üzv dövlətlər arasında iqtisadi inteqrasiya

və əməkdaşlığı təşviq edən regional təşkilatdır. 1973-cü ildə Çaquaramas Müqaviləsi ilə təsis edilmiş bu təşkilatın əsas məqsədi iqtisadi, sosial və mədəni rifahı paylaşan, dayanıqlı və rəqabətədavamlı vahid Karib icmasının formalaşdırılmasıdır. CARICOM, inkişaf etməkdə olan dünyada fəaliyyət göstərən ən qədim regional inteqrasiya təşəbbüslərindən biri hesab olunur.

İcma iyirmi bir ölkəni əhatə edir: on beş tamhüquqlu Üzv Dövlət və altı Assosiativ Üzv. Bu regionda təxminən on altı milyon insan yaşayır və əhalinin 60%-i 30 yaşdan aşağıdır. Əhalinin etnik tərkibi müxtəlifdir, yerli xalqlar, afrikalılar, hindlilər, avropalılar, çinlilər, portuqallar və yavalar əsas etnik qruplar arasında yer alır. İcma çoxdilli mühitə malikdir: əsas dil ingilis dili olsa da, fransız və holland dilləri və onların dialektləri, həmçinin Afrika və Asiya mənşəli ifadələr də istifadə olunur.

Coğrafi baxımdan CARICOM şimalda Baham adalarından başlayaraq cənubda Surinam və Qayana da daxil olmaqla Cənubi Amerikaya qədər uzanır. Mərkəzi Amerikada Beliz, Cənubi Amerikada isə Qayana və Surinam istisna olmaqla, bütün üzvlər və assosiativ üzvlər ada dövlətləridir. Bu ölkələrin hamısı əhali və ərazi baxımından nisbətən kiçik olsalar da, coğrafi mövqeləri, demoqrafik quruluşları və iqtisadi-sosial inkişaf səviyyələri baxımından əhəmiyyətli müxtəliflik nümayiş etdirirlər.

Müxtəlif konsepsiyalarda funksional əməkdaşlıq Karib hövzəsi ölkələri üçün daim əsas prioritetlərdən biri olmuşdur. Bu yanaşma, 1958-ci ildə yaradılmış Qərbi Hindistan Federasiyası ilə başlayan siyasi birlik təşəbbüslərindən, 1965-ci ildə formalaşan və daha dərin strukturlaşdırılmış Karib Azad Ticarət Assosiasiyası (CARIFTA) vasitəsilə reallaşan iqtisadi əməkdaşlığa, nəhayət isə

1973-cü ildə Karib İcması (CARICOM) çərçivəsində regional inteqrasiyanın institusionallaşdırılmasına qədər inkişaf etmişdir. Bu inteqrasiya modeli, üzv dövlətlər üçün Karib regionunun iqtisadi inkişafı baxımından ən perspektivli platforma hesab olunur.

CARICOM insan alverinə qarşı mübarizə istiqamətində öz üzv dövlətləri üçün model qanunvericilik və strateji məqsədləri əhatə edən hüquqi və institusional çərçivə formalaşdırmışdır. Təşkilatın bu sahədəki fəaliyyəti dörd əsas istiqamətə – qarşısının alınması, müdafiə, təqib və tərəfdaşlıq istiqamətlərinə əsaslanır və beynəlxalq əməkdaşlıqla kəşfiyyat məlumatlarının mübadiləsinə xüsusi önəm verir.

CARICOM-un insan alveri ilə mübarizə yanaşmasının əsas komponentlərindən biri *CARICOM Cinayət və Təhlükəsizlik Strategiyası (CCSS)*-dir. Bu strategiyada insan alveri ikinci dərəcəli təhlükə kimi təsnif edilir və üzv dövlətlərə bu cinayətin birinci dərəcəli təhdidə çevrilməsinin qarşısını almaq üçün birgə fəaliyyət göstərmək çağırışı edilir. Strategiyanın 12-ci Strateji Məqsədi “*İnsan Alverinə Qarşı Mexanizmlərin Gücləndirilməsi*” adlanır və CARICOM IMPACS veb saytında göstəriləyi kimi, bu məqsəd gücləndirilmiş beynəlxalq əməkdaşlıq və kəşfiyyat məlumatlarının toplanması vasitəsilə insan alveri şəbəkələrinin ifşası və pozulmasına yönəlib.

Model Qanunvericilik. CARICOM, üzv dövlətlərin insan alverinə qarşı öz milli qanunvericiliklərini uyğunlaşdıraraq qəbul etmələri üçün model qanunvericilik sənədləri hazırlamışdır. Bu sənədlər dövlətlər üçün hüquqi çərçivə və şablon rolunu oynayır.

Regional Əməkdaşlıq. Cinayət və Təhlükəsizlik üzrə CARICOM İcraçı Agentliyi (IMPACS) regionda təhlükəsizlik və

cinayətkarlıqla mübarizə, o cümlədən insan alverinə qarşı tədbirlərin əlaqələndirilməsi sahəsində əsas qaydalar sistemindən biridir. Bu çərçivədə, insan alveri hallarını aşkar etmək və onlara operativ cavab vermək məqsədilə cəbhə zabitləri üçün Standart Əməliyyat Prosedurları hazırlanmışdır.

Birgə Təşəbbüslər. CARICOM, insan alverinə qarşı mübarizədə daha effektiv nəticələr əldə etmək üçün Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı (IOM) kimi beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir və birgə fəaliyyət planları həyata keçirir.

Monitorinq və Qiymətləndirmə. CARICOM, insan alverinə qarşı qəbul edilmiş tədbirlərin yerinə yetirilməsinə nəzarət edir və bu tədbirlərin effektivliyini qiymətləndirir. Qiymətləndirmələr nəticəsində gələcək siyasətin formalaşdırılması istiqamətində tövsiyələr verilir.

Ümumi Yanaşma. Ümumilikdə, CARICOM-un insan alverinə qarşı mübarizə strategiyası çoxşaxəli və kompleks yanaşmanı əhatə edir. Bu yanaşma regional əməkdaşlığı, gücləndirilmiş qanunvericilik çərçivəsini və insan alveri qurbanlarının müdafiəsinə sadıqlıyı əsas götürür.

CELAC (Latin Amerikasını və Karib hövzəsi Dövlətləri İcması)
- Latin Amerikasını və Karib Hövzəsi Dövlətləri Birliyi (CELAC) bütün 33 Latin Amerikasını və Karib hövzəsi ölkələrini əhatə edən regional siyasi koordinasiya mexanizmidir. 2011-ci ildə yaradılan təşkilat siyasi, sosial və mədəni inteqrasiyanı təşviq etmək, həyat keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq, iqtisadi artımı stimullaşdırmaq və region əhalisinin rifahını təşviq etmək məqsədi daşıyır. CELAC (Latin Amerikasını və Karib Dövlətləri Birliyi) beynəlxalq məsələlərdə regionun vahid səsi kimi çıxış edir və üzv dövlətlər

arasında əməkdaşlığı təşviq edir. Bu təşkilat Latın Amerikasısı və Karib hövzəsinin 32 daimi üzv ölkəsini birləşdirən hökumətlərarası dialoq və siyasi razılaşıma platformasıdır.

CELAC bütün region ölkələrini əhatə edən yeganə forum olmaqla, regional səviyyədə birliyin və koordinasiyanın gücləndirilməsinə xidmət edir. Təşkilat, siyasi dialoqu inkişaf etdirmək və əməkdaşlıq sahəsində fəaliyyətləri genişləndirmək yolu ilə regional inteqrasiya proqramlarını dəstəkləməyə, həmçinin strukturlaşdırılmış qərar qəbuletmə mexanizmləri vasitəsilə vahid siyasi mövqe formalaşdırmağa çalışır.

CELAC 650 milyonluq Latın Amerikasısı və Karib hövzəsinin regional inteqrasiyasını, birliyini və bu regiona xas olan siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni müxtəlifliyi diqqətlə balanslaşdırılmış şəkildə inkişaf etdirmək öhdəliyi ilə yaradılmışdır.

2011-ci ilin dekabrında fəaliyyətə başladığı gündən etibarən CELAC, region ölkələri arasında sosial inkişaf, təhsil, nüvə tərkislahı, ailə təsərrüfatı, mədəniyyət, maliyyə, enerji və ətraf mühit kimi sahələrdə qarşılıqlı hörmətə əsaslanan dialoqun dərinləşməsinə mühüm töhfə vermişdir.

İki illik fəaliyyət dövründən sonra CELAC, Latın Amerikasısı və Karib hövzəsi ölkələrinin orta q maraq doğuran məsələlər üzrə dialoq aparmaq və konsensusa nail olmaq qabiliyyətini nümayiş etdirmiş bir regional təşkilat kimi öz mövqeyini gücləndirmişdir.

Dövlət və hökumət başçılarının mandatına əsaslanaraq, CELAC konsensus tələb edən məsələlərdə regionun vahid və birgə səsini ifadə edən platforma kimi çıxış edir²⁰¹.

---

²⁰¹ Latin America Economic Integration and Cooperation Handbook. Volume 1 - Strategic Information, Organizations and Programs. IBP USA. 2012, 282 p., p.44

CELAC-ın Regional və Qlobal Roluna Baxış

CELAC, digər ölkələr və regional təşkilatlarla münasibətlərdə Latın Amerikasını və Karib hövzəsi ölkələrinin birgə səsinə ifadə edən sözçü rolunu öz üzərinə götürür. Bu çərçivədə, CELAC Avropa İttifaqı, Çin, Rusiya Federasiyası, Koreya Respublikası, Körfəz Ərəb Dövlətləri üzrə Əməkdaşlıq Şurası, Türkiyə və Yaponiya ilə rəsmi dialoqlar həyata keçirir.

Təşkilat Rio Qrupunun və Latın Amerikasını və Karib hövzəsinin İntegrasiya və İnkişaf üzrə Sammitinin (CALC) hüquqi və siyasi varisi hesab olunur. 2010-cu ilin iyulunda CELAC forumun ilk həmsədrləri kimi Venesuela Prezidenti Uqo Çaves, Çili Prezidenti Sebastyan Pinera və Kuba Prezidenti Raul Kastroya bu vəzifəni həvalə etmişdir. 2014-cü ildə təşkilatın növbəti sammiti Kubada keçirilmişdir.

CELAC təkcə siyasi və iqtisadi əməkdaşlıq platforması deyil, həm də regional səviyyədə təhlükəsizlik və sosial problemlərin, o cümlədən insan alverinin həlli üçün müxtəlif təşəbbüslər və tərəfdaşlıqlar vasitəsilə mühüm rol oynayır. Təşkilat, üzv dövlətlər arasında integrasiyanı təşviq etməklə yanaşı, insan alveri ilə mübarizədə ədalət və təhlükəsizlik sahələrinin gücləndirilməsinə də dəstək verir.

CELAC-ın insan alveri ilə mübarizədə rolu

1. **Regional əməkdaşlıq** – CELAC, üzv dövlətlərə insan alveri də daxil olmaqla transmilli cinayətlər üzrə birgə müzakirə və tədbirlərin koordinasiyası üçün institusional platforma təqdim edir. Bu əməkdaşlıq çərçivəsində region daxilində qarşılıqlı məlumat mübadiləsi, təcrübə paylaşımı və siyasətin-uyğunlaşdırılması təşviq olunur.

2. **Ədalət və təhlükəsizliyin gücləndirilməsi** – CELAC, insan və narkotik alveri kimi transmilli mütəşəkkil cinayətlərə qarşı mübarizədə hüquq-mühafizə və ədalət sistemlərinin institusional gücləndirilməsinin vacibliyini vurğulayır. Bu məqsədlə, regionda hüquqi çərçivələrin təkmilləşdirilməsi və icra mexanizmlərinin daha effektiv şəkildə tətbiqi dəstəklənir.

3. **İnsan Hüquqlarının Təşviqi** - CELAC-ın işinə insan alveri qurbanlarının qorunması və gələcək halların qarşısının alınması üçün vacib olan insan hüquqlarının təşviqi daxildir.

4. **Tərəfdaşlıqlar** - CELAC bu problemləri həll etmək üçün Aİ kimi digər regional və beynəlxalq aktorlarla tərəfdaşlıq əlaqələri qurmuşdur.

5. **Qarşısının alınmasına diqqət** - CELAC-a üzv dövlətlər yoxsulluq və bərabərsizlik kimi insan alverinin əsas səbəblərini aradan qaldırmaq üçün profilaktik yanaşmalara daha çox diqqət yetirirlər.

6. **Monitorinq və qiymətləndirmə** - TRACK4TIP layihəsi kimi bəzi təşəbbüslər insan alverinə qarşı mübarizə tədbirlərinin effektivliyinin monitorinqini və qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

Əslində, CELAC-ın insan alveri ilə bağlı müstəqil qanunu olmasa da, müxtəlif təşəbbüslər və tərəfdaşlıqlar vasitəsilə bu cinayətlə mübarizə üçün üzv dövlətlər arasında əməkdaşlığın və fəaliyyətin asanlaşdırılmasında mühüm rol oynayır.

Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının (BMqT) Regional Səyləri

Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının (BMqT) insan alveri (TIP) ilə mübarizə üzrə fəaliyyətləri 1994-cü ildə başlamışdır. O vaxtdan etibarən təşkilat bu sahədə bir sıra kompleks və sistemli proqramlar

həyata keçirmişdir. BMqT-nin əsas fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

- **Maarifləndirmə və İctimai Məlumatlandırma:** İnsan alverinin qarşısının alınması məqsədilə genişmiqyaslı maarifləndirmə və informasiya kampaniyaları vasitəsilə ictimaiyyətin məlumatlılığının artırılması.
- **Hökumətlərin Tutumunun Gücləndirilməsi:** *insan alveri qurbanlarının müəyyən olunması və onlara yardım göstərilməsi məqsədilə hüquq-mühafizə orqanları və digər dövlət qurumlarına təlimlərin təşkili və institusional imkanların gücləndirilməsi.*
- **Qurbanlara Dəstək və Reabilitasiya:** insan alveri qurbanlarına psixososial yardım, hüquqi məsləhət və reabilitasiya xidmətlərinin göstərilməsi.
- **Məlumatların Toplanması və Analizi:** BMqT insan alveri qurbanları ilə bağlı ilkin və strukturlaşdırılmış məlumatları özündə cəmləşdirən **Qlobal İnsan Alveri Məlumat Bazasını (CTDC)** hazırlamışdır. Bu baza hökumətlər, beynəlxalq təşkilatlar və tədqiqatçılar üçün əhəmiyyətli analitik alət kimi xidmət edir.

ADT-nin İnsan Alveri ilə Mübarizə Səyləri

2005-ci ildən etibarən ADT Baş Katibliyi insan alveri ilə mübarizə sahəsində bir sıra təşəbbüsləri həyata keçirir. Bu təşəbbüslər aşağıdakı əsas istiqamətləri əhatə edir:

- **Təlim Proqramları:** OAS insan alveri ilə mübarizəyə dair təlimlərin təşkilində iştirak edir, texniki dəstək göstərir və bu proqramların icrasına yardım edir.

- **Siyasət Təşviqi:** Üzv dövlətlərdə insan alverinə qarşı milli və regional siyasətlərin inkişafını təşviq edir.
- **Məlumat və təcrübə Mübadiləsi:** Üzv dövlətlərə insan alveri ilə mübarizədə kömək məqsədilə məlumat və ən yaxşı təcrübələrin paylaşılması üçün institusional platformalar yaradır.

Təşkilat, “İnsan Alverinə Qarşı Milli Səlahiyyətliyərlin İclasları” adlanan proses vasitəsilə bu sahəyə cavabdeh olan yüksək vəzifəli hökumət rəsmilərinin müntəzəm toplantılarına ev sahibliyi edir. Bu iclaslar insan alverinə qarşı regional koordinasiyanın gücləndirilməsində mühüm rol oynayır.

Ən son belə görüş 4–5 dekabr 2014-cü ildə Braziliyanın paytaxtı Brasiliya şəhərində keçirilmişdir. İclas zamanı iştirakçı dövlətlər konsensusla iki mühüm sənədi qəbul etmişlər:

1. Qərbi Yarımkürəsində İnsan Alverinə Qarşı 2015–2018-ci illər üçün İkinci Fəaliyyət Planı

2. Braziliya Bəyannaməsi

2016–2017-ci illər ərzində OAS, bu fəaliyyət planının icra səviyyələrini qiymətləndirmək məqsədilə üzv dövlətlərə aşağıdakı sahələr üzrə ümumi göstəricilərin hazırlanmasında texniki dəstək göstərmişdir:

- qarşısının alınması;
- təqib və cəzalandırma;
- qurbanlara yardım;
- qurbanların müdafiəsi

Əldə edilən nəticələrin 2017-ci ilin ilk yarısında keçiriləcək İnsan Alveri üzrə Milli Hakimiyyətlərin Beşinci İclasında təqdim olunması planlaşdırılırdı. Son illərdə Latın Amerikasının əksər

hökumətləri insan alveri problemini həll etmək üçün addımlar atıblar. Bu regiondakı ölkələrin çoxu insan alveri ilə mübarizə aparmaq üçün bir neçə beynəlxalq protokolu imzalayıb və ratifikasiya edib. Bunlara BMT-nin İnsan Alverinin Qarşısının Alınması, Qarşısının Alınması və Cəzalandırılması üzrə Protokolu, Məcburi Əməyin və Uşaq Əməyinin Ən Pis Formalarının ləğvi haqqında BƏT Konvensiyaları, Uşaqların Satışı, Uşaq Fahişəliyi və Pornoqrafiyası haqqında BMT Uşaq Hüquqları Konvensiyasına Əlavə Protokol və Uşaqların Silahlı Münaqişələrə cəlb edilməsinə dair CRC-yə Əlavə Protokol daxildir. Barbadosun imzası ilə bölgədəki hər bir ölkə artıq BMT TIP konvensiyasının iştirakçısıdır.

2015-ci ildə altı ölkə insan alverinə qarşı yeni və ya yenilənmiş qanunlar qəbul etdi. Bundan əlavə, bir çox ölkələr milli insan alveri koordinatorları, işçi qrupları və proqramlar yaradaraq TIP əleyhinə təşəbbüslərə rəhbərlik etməyə başladılar. Lakin, Latın Amerikasında qarşıya çıxan əsas problem ondan ibarətdir ki, bir çox ölkələrin insan alverinə qarşı mübarizə proqramlarını maliyyələşdirmək və həyata keçirmək üçün kifayət qədər resursları və siyasi iradəsi yoxdur. Bir sıra dövlətlər insan alverinə qarşı mübarizəni narkotik ticarəti və mütəşəkkil cinayətkarlıqla əlaqəli dəstə zorakılığı kimi daha geniş cinayət təhdidləri kontekstində aparmağa çalışır. Haiti və Venesuela kimi ölkələrdə siyasi qeyri-sabitlik, institusional zəiflik və təhlükəsizlik mühitinin pisləşməsi bu istiqamətdə tədbirlərin effektivliyini məhdudlaşdırır.

Bir çox ölkədə insan alveri qurbanları üçün sığınacaqlar azdır və qurbanların öz yaşadıkları yerlərə geri qayıtdıqdan sonra onlara yardım göstərmək üçün heç bir plan yoxdur.

ADT insan alveri ilə mübarizədə effektiv nəticələr əldə etmək və gələcək cinayətlərin qarşısını almaq məqsədilə üzv dövlətlərin beynəlxalq institutlar, hökumətlər və vətəndaş cəmiyyəti ilə sıx əməkdaşlığını təmin edir. ADT bu cinayət növünün qarşısının alınması, ona qarşı mübarizə və aradan qaldırılması məqsədilə Çoxölçülü Təhlükəsizlik Katibliyinin İctimai Təhlükəsizlik Departamenti və onun nəzdində fəaliyyət göstərən Daimi Şüranın Yarımkürə Təhlükəsizliyi Komitəsi vasitəsilə texniki yardım göstərir, təlimlər təşkil edir, bacarıqların artırılmasını, eləcə də məlumat və resursların mübadiləsini təmin edir. İnsan alveri müxtəlif formalarda özünü göstərir: əmək istismarı, kommersion məqsədli cinsi istismar, məcburi evlilik, cinsi turizm, aldatma yolu ilə istismar və məişət xidmətlərində zorla çalışdırma halları buna nümunədir. Əksər hallarda qurbanlar istismara məruz qalmaqla yanaşı, iradələrinə zidd şəkildə saxlanılır, onlara və ya yaxınlarına qarşı zorakılıq hədələri verilir. Belə şəxslərə əmək müqabilində simvolik və ya qeyri-adekvat ödənişlər edilir ki, bu da guya onların borclarını qaytararaq azadlığa çıxmaları ümidi ilə əlaqələndirilir. Bu səbəbdən insan alveri tez-tez “müasir dövrün köləliyi” kimi xarakterizə olunur.

2000-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən qəbul edilən Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Konvensiyanın tərkib hissəsi kimi, İtaliyanın Palermo şəhərində “İnsan alverinin qarşısının alınması, ona qarşı mübarizə və cəzalandırılması haqqında Protokol” qəbul edilmişdir. Bu sənəd "Palermo Protokolu" və ya "İnsan Alveri Protokolu" adı ilə tanınır və bu sahədə insan alverinin hüquqi cəhətdən universal tərifini təqdim edən ilk beynəlxalq məcburi sənəd hesab olunur. Protokolun əsas məqsədləri insan

alverinin qarşısının alınması, təcibi və aradan qaldırılması, eləcə də qurbanların müdafiəsi və onlara yardım göstərilməsidir.

Protokolun qəbul edilməsi qlobal səviyyədə insan alverinə qarşı vahid yanaşmanın formalaşmasına, milli və regional qanunvericiliklərin yaradılmasına, dövlətlər arasında informasiya mübadiləsinin təşviqinə və koordinasiyalı mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsinə şərait yaratmışdır. 2003-cü ildə qüvvəyə minmiş sənədin hazırda 147 imzaçısı və 159 tərəf dövləti vardır.

İnsan alveri ilə insanların qaçaqmalçılığı arasında çox mühüm fərq var.

Qaçaqmalçılıq, adətən, şəxsin öz razılığı ilə həyata keçirilir və bir ölkənin ərazisinə qanunsuz şəkildə daxil olmaq məqsədini daşıyır. Bu proses, çox vaxt, qaçaqmalçı ilə miqrant arasında qarşılıqlı razılaşmaya əsaslanır və əsas məqsəd miqrantın daha yaxşı iqtisadi, siyasi və ya sosial şərait axtarışı ilə təyinat ölkəsinə çatmasıdır. Qaçaqmalçılıq münasibətləri, adətən, təyinat nöqtəsinə çatdıqdan sonra başa çatır və əldə olunan qazanc sərəhədin keçilməsi üçün ödənilən məbləğdən ibarət olur. Buna qarşı olaraq, insan alverində əsas gəlir mənbəyi qurbanın uzunmüddətli və sistemli istismarı nəticəsində əldə olunur.

Uşaqlarla bağlı məsələyə isə xüsusi diqqət yetirilməlidir. BMT-nin qeyd olunan Protokoluna əsasən, əgər 18 yaşdan aşağı bir şəxs istismara məruz qalırsa, bu hal insan alveri hesab olunur və bu zaman aldatma, hədə-qorxu və ya digər zor təbiiqi kimi vasitələrin olub-olmaması hüquqi qiymətləndirməyə təsir göstərmir.

ADT insan alveri ilə mübarizə sahəsində söylərini üç əsas istiqamətə yönəldir: qarşısının alınması, cinayətkarların təcibi və qurbanların müdafiəsi. Təşkilat üzv dövlətlərdə hökumət və qeyri-

hökumət təşkilatları ilə müxtəlif səviyyələrdə əməkdaşlıq edərək, insan alverinə qarşı qanunvericiliyin hazırlanması, bu halların aşkara çıxarılması, qurbanların müdafiəsi və cinayətkarların cəzalandırılması ilə bağlı təşəbbüsləri dəstəkləyir. Bu məqsədlə hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarına, immiqrasiya məmurlarına, hakimlərə, qanunvericilərə və digər aidiyyəti şəxslərə təlimlər keçirir, məlumat və təcrübə mübadiləsini təşkil edir.

2003-cü ildə ADT-nin Baş Assambleyası tərəfindən qəbul edilmiş 1948 sayılı “İnsan, xüsusilə də qadınlar, yeniyetmələr və uşaqların alveri cinayətinə qarşı mübarizə” adlı qətnamə, təşkilatın bu cinayətlə mübarizədə Amerika qitəsində fəaliyyətini gücləndirən mühüm bir addım olmuşdur. Qətnamə, eyni zamanda, ADT Baş Katibliyinə üzv dövlətlər arasında informasiya mübadiləsini asanlaşdırmaq və onlara insan alveri təhlükəsinin qarşısının alınması və aradan qaldırılması istiqamətində dəstək vermək öhdəliyini tapşırılmışdır. Hazırda ADT region ölkələrində müxtəlif hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarına insan alverinin qarşısının alınması və bu cinayətə qarşı mübarizə üzrə təlim və texniki yardım göstərir. ADT-nin proqramlarında insan alveri müasir köləlik forması və əsas insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulması kimi qiymətləndirilir. Bu cinayət çox vaxt məcburi cinsi istismar, məcburi əmək və qeyri-iradi köləlik kimi halları əhatə edir.

İctimai Təhlükəsizlik Departamenti tərəfindən həyata keçirilən belə proqramlardan biri – “Karib Hövzəsində Hüquq-Mühafizə Orqanları Əməkdaşlarının, Hakimlərin və Prokurorların İnsan Alverinin, Xüsusilə də Qadın və Uşaq Alverinin Müəyyənləşdirilməsi və Mübarizə üzrə Bacarıqlarının

Gücləndirilməsi” adlı layihə hal-hazırda Karib Hövzəsinin ingilisdilli 13 ölkəsində icra olunur.

Bu layihə çərçivəsində ADT-nin insan alveri üzrə ekspertləri tərəfindən aparılan iki günlük təlim seminarları aşağıdakı sahələri əhatə edir:

- insan alveri ilə insan qaçaqmalçılığı arasındakı əsas fərqlərin izahı;
- cinayət yerinin idarə olunması üzrə əsas prinsiplər;
- qurbanların müəyyən edilməsi, onlara yardım və müdafiə tədbirləri;
- immiqrasiya nəzarətinə dair standart əməliyyat prosedurlarının tətbiqi;
- gender yanaşmasının insan hüquqları kontekstində başa düşülməsi;
- insan alverinin qadınlara, kişilərə, oğlan və qız uşaqlarına fərqli təsir mexanizmləri.

Bundan əlavə, ADT Amerika qitəsində yerləşən beş sülhməramlı təlim mərkəzində BMT sülhməramlılarına və xaricdə fəaliyyət göstərəcək konsulluq və diplomatik nümayəndələrə də oxşar təlimlər keçirmişdir. Bu təlimlər onlar təyinat ölkələrinə göndərilməzdən əvvəl həyata keçirilmişdir.

2010-cu ildə OAS Baş Assambleyası Yarımkürə Təhlükəsizlik Komitəsi tərəfindən qəbul edilmiş Qərb Yarımkürəsində İnsan Alverinə Qarşı İş Planını təsdiqlədi və üzv dövlətləri orada qeyd olunan fəaliyyətləri həyata keçirmək üçün tədbirlər görməyə çağırdı. O, həmçinin cəmiyyətin digər təbəqələrini də bu cür fəaliyyətləri dəstəkləməyə səslədi. İş Planı 2010-cu ildən 2012-ci ilə qədər qurbanların qarşısının alınması, təqibi və müdafiəsi sahələrində üzv

dövlətlərin və OAS Baş Katibliyinin fəaliyyətlərini istiqamətləndirmək üçün istinad çərçivəsi kimi nəzərdə tutulmuşdur. O, qadın və uşaqların hüquqlarının müdafiəsi, yenidən yerləşdirilməsi və bu hüquqların pozulmasının qarşısının alınmasına yönəlmiş qanunvericiliyin, siyasətlərin və proqramların mövcudluğunun qiymətləndirilməsi daxil olmaqla, üzv dövlətlərə mümkün fəaliyyətlər tövsiyə edir. Həmçinin insan alverinə qarşı həssas qrupların müəyyən edilməsi və mühafizə tədbirlərinin işlənilib hazırlanması kimi məsələlərə də yer verilir. İş Planı eyni zamanda OAS Baş Katibliyinə regionda təhlükəsizlik qüvvələrini, hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarını, immiqrasiya məmurlarını, prokurorları və hakimləri məlumatlandırmaq və onlara təlim keçmək üçün materiallar hazırlamağı, polis akademiylərinin tədris proqramlarına insan alveri məsələsinin və təlim modullarının daxil edilməsi imkanlarını müəyyən etməyi, insan alveri ilə bağlı məsələlərdə ədliyyə sistemi əməkdaşlarının hazırlanması üçün tədbirlər görməyi, eləcə də təlim və maarifləndirmə proqramları üzrə məlumat mübadiləsi üçün milli, subregional və regional şəbəkələrin yaradılmasına dair təklifləri üzv dövlətlərə təqdim etməyi tapşırır²⁰².

İnsan alveri qlobal miqyasda ciddi problem olsa da, OAS və onun tərəfdaşları tərəfindən qəbul edilmiş strategiyalar bir çox qurbanın həyatında mühüm dəyişikliklərə səbəb olur. Yerli, regional və milli hökumətlərin vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və OAS kimi beynəlxalq qurumlarla birgə fəaliyyəti nəticəsində insan alverinin “qurbanları” “sağ qalanlara” çevrilir və öz həyatlarını bərpa etmək üçün yeni imkanlar əldə edirlər.

---

²⁰² Mitsilegas V., Hufnagel S., Moiseenko A. Research Handbook on Transnational Crime. UK, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2019, 544 p., p.231

Dünya xalqları, o cümlədən Amerika qitəsi ölkələrinin əhalisi, yoxsulluq, işsizlik, bərabərsizlik, ayrı-seçkilik, sosial təcrid və həyat perspektivlərinin olmaması kimi müxtəlif çətinliklərlə üz-üzədir. Bu çətinliklər insanların daha yaxşı həyat vəd edən, lakin əslində istismara və insan alverinə aparan vəziyyətlərə cəlb olunmasına səbəb ola bilər.

Nəticədə, fərdin cinsi, sosial və ya iqtisadi durumu, siyasi mənsubiyyəti, dini inancı, cinsi oriyentasiyası və ya cinsi kimliyindən asılı olmayaraq, ilk baxışda böyük fürsət kimi görünən vəziyyət onun əsas insan hüquqlarını pozan ağır cinayətlərə çevrilə bilər və bu da insan alveri cinayətinin tərkibini yaratmış olur. Dünya ölkələri, o cümlədən ADT-yə üzv olan dövlətlər, cinsi və əmək istismarı, seks turizmi, uşaqların qanunsuz övladlığa götürülməsi, zorla məcburi evlilik, uşaqların zorla alınması, küçə dilənçiliyi yolu ilə istismar və digər oxşar cinayətlərin qarşısının alınması üçün müvafiq konvensiyalar və protokolları imzalayıb ratifikasiya etmişlər.

Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Konvensiyanı tamamlayan “İnsan Alverinin, Xüsusilə Qadın və Uşaq Alverinin Qarşısının Alınması, Onunla Mübarizə və Cəzalandırılması Haqqında Protokol”a əsasən, insan alveri zorakılıq və ya digər məcburetmə vasitələrindən istifadə etməklə, eləcə də insan alveri məqsədilə şəxsin aparılması, köçürülməsi, gizlədilməsi və ya əldə edilməsi hərəkətləridir. Oğurluq, fırıldaqçılıq, aldatma, vəzifə səlahiyyətlərindən və ya zəif vəziyyətdən sui-istifadə, həmçinin başqa bir şəxs üzərində nəzarəti həyata keçirən şəxsin razılığını almaq məqsədilə ödəniş və ya üstünlüklərin verilməsi və ya alınması kimi hallara da bu hərəkətlər daxildir. Bu istismar formaları, ən azı,

fahişəliyin istismarı, cinsi istismarın digər formaları, məcburi əməyə cəlb etmə, köləlik və ya köləliyə bənzər xidmətləri əhatə edir.

Amerika qitəsində OAS-ın Baş Katibliyi insan alveri cinayətinin qarşısının alınmasına və bu cinayətlə mübarizəyə dərindən sadıqdir. Təşkilat bu məqsədə ikitərəfli və əlaqələndirilmiş yanaşma vasitəsilə nail olur: siyasi səviyyədə müxtəlif razılaşmaların və qətnamələrin qəbul edilməsi və icrası ilə, proqram səviyyəsində isə konkret proqram və fəaliyyətlərin həyata keçirilməsi ilə bu istiqamətdə davamlı nəticələr əldə etməyə çalışır.

Siyasi səviyyədə OAS-a üzv dövlətlər insan alveri ilə bağlı ən yüksək milli orqanlar vasitəsilə bir araya gəlir və bu prosesdə iştirak edirlər. 2006–2014-cü illər ərzində dövlət, özəl və qeyri-kommersiya sektorlarının insan alverinin qarşısının alınması, cinayətkarların məsuliyyətə cəlb olunması və qurbanların müdafiəsi sahəsində qlobal və regional səviyyədə qəbul olunmuş təlimatlara əməl etməsini təmin etmək məqsədilə bir sıra tövsiyə və mandatların təqdim olunduğu dörd görüş keçirilmişdir (Venesuela, 2009 və 2012; Braziliya, 2014).

2014-cü ildə Braziliyada Ali Hakimiyyətlərin iclası zamanı üzv dövlətlər konsensusla “Braziliya Bəyannaməsi”ni, eləcə də 2015–2018-ci illərdə icra olunacaq Qərb Yarımkürəsində İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə İkinci Fəaliyyət Planını qəbul etdilər. Bu Fəaliyyət Planı yalnız üzv dövlətlərin insan alverinin qarşısının alınması, bu cinayətlə mübarizə və qurbanların müdafiəsi sahəsindəki öhdəliklərini əks etdirmir, eyni zamanda, Amerika qitəsində insan alveri reallığını əks etdirən əsas sənəd rolunu oynayır. Plan insan alveri çərçivəsində baş verən istismarın müxtəlif təzahürlərini nəzərə alır, yerli icmalar və LGBTİ qrupları kimi həssas

əhali kateqoriyalarına xüsusi diqqət yetirir və üzv dövlətlərin nailiyyətlərini və qarşılaşdıqları çətinlikləri izləməyə imkan verən konkret göstəricilər təqdim edir. Aşağıdakılar onun mandat və təlimatlarının bir hissəsini təşkil edən əsas mövzulardır:

- insan alverinə nəzarət məqsədilə milli mexanizmlərin yaradılmasına dair strategiyaların hazırlanması;
- yaşından asılı olmayaraq qurbanın verdiyi hər hansı razılığın insan alverinin mövcudluğunu istisna etməməsi üçün zəruri tədbirlərin görülməsi;
- 18 yaşına çatmamış şəxslərin insan alveri qurbanı kimi tanınması üçün zor tətbiqi, dələduzluq və ya məcburiyyət faktlarının sübut olunmasının tələb edilməməsi;
- təlim təşəbbüsləri vasitəsilə milli potensialın gücləndirilməsinin təşviq edilməsi;
- insan alveri ilə mübarizə üzrə hərtərəfli strategiyaların və ya genişmiqyaslı profilaktik tədbirlər planlarının hazırlanması;
- insan alverinə qarşı mübarizə üzrə milli alətlərin və proqramların yaradılması, yenilənməsi və gücləndirilməsi;
- qeyri-müntəzəm miqrasiya statusuna malik insan alveri qurbanlarının müdafiə mexanizmlərinə çıxış imkanlarının təmin edilməsinə yönəlmiş siyasətin qəbulunun təşviq edilməsi;
- immiqrasiya və ya deportasiya prosedurlarına cəlb edilən insan alveri qurbanlarının hüquqlarının qorunmasına xidmət edən qanunvericilik və prosedurların qəbulunun təşviqi;
- insan alveri qurbanlarının məcbur edildikləri qeyri-qanuni fəaliyyətlərdə iştiraklarına görə cinayət məsuliyyətinə cəlb

olunmamalarını təmin etmək məqsədilə müvafiq qanunvericilik tədbirlərinin qəbulunun təşviq edilməsi.

Proqram səviyyəsində Baş Katiblik, insan hüquqları və gender yanaşmasını nəzərə almaqla, üzv dövlətlərin insan alveri ilə mübarizə sahəsində institusional imkanlarını gücləndirmək məqsədilə müxtəlif proqram və fəaliyyətlər hazırlamış və onların icrasını davam etdirir. “Katibliyin missiyasına, digər istiqamətlərlə yanaşı, ictimai məlumatlandırmanın artırılması, təlimlərin təşkili, beynəlxalq hüquqi baza və alətlərin təşviqi, eləcə də dövlətlərin cinayətkarlarla mübarizə aparması, onları təqib etməsi və zəruri hallarda insan alveri qurbanlarını qorumasına imkan verən ən yaxşı təcrübələrin paylaşılması daxildir. Hazırda Baş Katiblik, İkinci iş Planına uyğun olaraq, regionda biliklərin artırılması və əməkdaşlığın gücləndirilməsi məqsədilə üzv dövlətlərdən məlumat toplanması istiqamətində fəaliyyət göstərir. Konsentrasiyanın əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- milli hakimiyyət orqanlarının fəaliyyəti;
- qanunvericilik, siyasət və proqramların icrası;
- vəkillik və hüquqi təmsilçilik;
- təlim və maarifləndirmə;
- regional və beynəlxalq əməkdaşlıq;
- informasiya sistemlərinin inkişafı;
- qurbanların müdafiəsi və onlara yardım;
- insan alverinin qarşısının alınması və ona qarşı mübarizə sahəsində qabaqcıl təcrübələrin tətbiqi.

1948-ci ildə Kolumbiyanın Boqota şəhərində yaradılmış ADT²⁰³ ABŞ və Kanada da daxil olmaqla özündə 35 üzv dövləti birləşdirir. Bu regional qurum üzv dövlətlər arasında əməkdaşlığı artırmaq və demokratiya, insan hüquqları, təhlükəsizlik və inkişaf sahələrində ümumi məqsədlərə doğru işləmək üçün yaradılmışdır. İnsan hüquqları sahəsində məqsədlərinə çatmaq üçün ADT 1959-cu ildə İnsan Hüquqları üzrə Amerikallararası Komissiyayı (IACHR) yaratmışdır. İnsan Hüquqları və Vəzifələri haqqında Amerika Bəyannaməsi və İnsan Hüquqları üzrə Amerika Konvensiyası prinsiplərinə əsaslanan IACHR, insan hüquqlarının pozulması ilə bağlı fərdi müraciətləri dinləyir və üzv ölkələrdə insan hüquqları vəziyyətini araşdırmaq üçün səfərlər həyata keçirir. Komissiyanın fəaliyyəti illik hesabatlarda ümumiləşdirilir.

Amerika İnsan Hüquqları Konvensiyası çərçivəsində Kosta-Rikada yerləşən Amerikallararası İnsan Hüquqları Məhkəməsi (IACtHR) təsis edilmişdir. IACtHR, üzv dövlətlərə qarşı insan hüquqları ilə bağlı şikayətləri dinləyir və həmçinin üzv dövlətlər tərəfindən təqdim olunan hüquqi suallara məsləhət xarakterli rəylər verir. Ölkələr üzrə məhkəmə təcrübələrinin siyahısı Məhkəmənin rəsmi internet saytında mövcuddur.

1994-cü ildə ADT Qadınlara Qarşı Zorakılığın Qarşısının Alınması, Cəzalandırılması və Aradan Qaldırılması üzrə Amerikallararası Konvensiyayı qəbul etdi. Bu, tarixdə qadınlara qarşı zorakılıq məsələsini xüsusi olaraq əhatə edən ilk müqavilə idi. Üzv dövlətlər üçün hüquqi qüvvəyə malik olan Konvensiya hər bir qadının ailə üzvləri və ya intim tərəfdaşlar, icma üzvləri və ya dövlət

---

²⁰³ Sheinin D. The Organization of American States. USA, Bloomsbury Publishing, 2012, 220 p., p.103

tərəfindən törədilən fiziki, cinsi və psixoloji zorakılıq da daxil olmaqla, hər cür zorakılıqdan azad olmaq hüququnu müəyyən edir. Bu geniş müdafiə qadınların zorakılığa məruz qalması ilə bağlı dövlət öhdəliklərinin və fəaliyyət nöqtələrinin təfərrüatlı siyahısı, o cümlədən qanunvericiliyin qəbulu, hüquqi prosedurların müəyyən edilməsi, maarifləndirmə və hüquq təhsilinin təşviqi və qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması üçün sosial modellərin dəyişdirilməsi tələbləri ilə gücləndirilir. 2012-ci ildən etibarən Konvensiya ADT-na üzv olan 35 ölkədən 32-si tərəfindən ratifikasiya edilmişdir (yalnız Kanada, ABŞ və Kuba ratifikasiya etməmişdir). Konvensiyanın icrası 2012-ci ildə Belem do Para Konvensiyasının Tətbiqinə dair İkinci Yarımkürə Hesabatı da daxil olmaqla, bir neçə sonrakı hesabatlarda monitorinq edilmişdir²⁰⁴.

İnsan alveri və miqrant qaçaqmalçılığı dünyanın hər bir bölgəsində baş verən dəhşətli və geniş yayılmış cinayətlərdir. Latın Amerikasını və Karib hövzəsində bu cinayətləri və onların xüsusiyyətlərini daha yaxşı anlamağa kömək edən yeddi əsas sual və cavabı təqdim edirik. İnsan alveri çox vaxt gizlədilir və kifayət qədər məlumat verilmir və onun həqiqi miqyası çox güman ki, milyonlarla insanı əhatə etməklə daha əhəmiyyətli olacaq. Latın Amerikasında qurbanlar əsasən eyni ölkə daxilində insan alverinə məruz qalırlar. Eynilə, insan alverçiləri əsasən məhkum olunduqları ölkənin vətəndaşlarıdır. Yüz minlərlə insan Amerikada hərəkətdə olan, yoxsulluqdan və ya zorakılıqdan qaçan, bəzən qeyri-qanuni miqrasiya statusu ilə çoxları insan alverçilərinin əlinə keçir. Miqrantlar cinayətkarlar tərəfindən aldadıla, məcbur edilə və ya az

---

²⁰⁴ Hennebel L., Tigroudja H. The American Convention on Human Rights: A Commentary. Oxford University Press, 2022, 648 p., p.308

və ya heç bir ödəniş üçün məcburi əmək kimi istismar vəziyyətlərinə salına bilər.

İnsan alveri və qaçaqmalçılıq çox vaxt yoxsulluq, bərabərsizlik, silahlı zorakılıq, cinayətkarlıq, siyasi qeyri-sabitlik, təbii fəlakətlər və iqlim dəyişikliyi kimi yerdəyişməyə və həssaslığa səbəb olan digər amillərlə əlaqələndirilir. Bu amillər çarəsizlik yaradaraq insanları daha yaxşı imkanlar axtarmağa və bəzən xaricdə istismara məruz qalmaq riski ilə üzləşməyə vadar edir. Latın Amerikasını və Karib hövzəsində insan alveri qurbanlarının əhəmiyyətli bir hissəsini qadınlar və qızlar təşkil edir.

Qurbanlar aldatma yolu ilə gecə klublarında və digər yerlərdə işləməyə cəlb edirlər, lakin daimi nəzarət altında istismara məruz qalırlar. İnsan alverçiləri təkbaşına, şəbəkələrdə, biznes təşkilatları kimi və ya yüksək səviyyədə mütəşəkkil, iyerarxik cinayət qruplarının bir hissəsi kimi fəaliyyət göstərə bilərlər. Qaçaqmalçılığa gəldikdə isə, Amerika qitəsində cinayət törədənlərin çoxu cinayət keçmişinə malik olmayıb, şəxsi əlaqələr vasitəsilə kiçik miqyasda fəaliyyət göstərirlər. Böyük kriminal qruplar qaçaqmalçılıqla birbaşa məşğul olmasalar da, miqrantların keçidindən “vergi” almaqla gəlir əldə edirlər.

ADT-nin insan alverinin rəqəmsal aspektləri ilə mübarizə sahəsində özünəməxsus regional hüquqi sənədləri və mexanizmlər sistemi mövcuddur. Məsələn, ADT-nin 1994-cü ildə qəbul edilmiş Yetkinlik Yaşına Çatmayanların Beynəlxalq Alverinə Qarşı Amerikaarası Konvensiyası bunlardan biridir. Konvensiya yetkinlik yaşına çatmayanların transsərhəd alverini cinayət hesab edir və uyğunlaşdırılmış ekstradisiya prosedurları ilə uşaqların müdafiə sistemlərinin təşviqinə yönəlmişdir. ADT regional hüquqi alətlər,

siyasi bəyannamələr, model qanunlar və koordinasiya mexanizmləri vasitəsilə Amerika qitəsində insan alverinə qarşı mübarizədə mühüm rol oynayır.

Avropa Şurası kimi məcburi müqavilə bazasına malik olmasa da, ADT insan hüquqları, təhlükəsizlik və ədliyyə sahələrində əməkdaşlığa əsaslanan güclü hüquqi və institusional baza formalaşdırmışdır. ADT Baş Məclisi insan alveri mövzusunda həsr olunmuş bir sıra qətnamələr qəbul etmişdir, o cümlədən:

- AG/RES. 2961 (2023): “Amerikada insan alveri cinayətinə qarşı mübarizə”;

- AG/RES. 2866 (2014): “Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Yarımkürə Fəaliyyət Planının qəbulu”.

2019–2024-cü illər ərzində isə Baş Məclis insan alverinin rəqəmsal elementləri ilə mübarizəyə həsr edilmiş bir sıra yeni qətnamələr qəbul etmişdir. Belə qətnamələrdən biri “Amerikada İnsan Alveri Cinayəti ilə Mübarizə” (AG/RES. 2961 (2023)) adlanır. Qətnamənin əsas müddəaları rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə insan alverinin müəyyən edilməsi və qarşısının alınması, özəl sektor və internet əsaslı şirkətlərlə əməkdaşlıq, eləcə də onlayn istismar qurbanlarının ədalətə çıxışının təmin edilməsidir.

ADT rəqəmsal məkanda insan alveri ilə daha yaxşı mübarizə aparmaq üçün Meta, Microsoft kimi şirkətlər və Thorn kimi QHT-lərlə pilot əməkdaşlıq həyata keçirmişdir. ADT tərkibində İctimai Təhlükəsizlik Departamenti fəaliyyət göstərir. Bu departamentin əməkdaşları milli hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələrinə rəqəmsal sübutların toplanması, kibercinayətlərin araşdırılması və rəqəmsal insan alveri ilə mübarizə sahələrində təlimlər keçirirlər. Bununla belə, atılan addımlar hələ kifayət etmir.

ADT rəqəmsal insan alverinə dair xüsusi məcburi qanun qəbul etməsə də, aşağıdakı vasitələrlə hüquqi və siyasi zəmin yaradır:

- milli kriminalizasiyanı dəstəkləyən model qanunlar;
- rəqəmsal riskləri nəzərə alan qətnamələr;
- kibertəhlükəsizlik üçün institusional dəstək;
- şəxsi texnoloji sektorun əsas şirkətləri, qurumları və lider mövqedə olan tərəfləri ilə əlaqələr.

Bu səylər Latın Amerikası, Karib hövzəsi və Şimali Amerika ölkələrinə insan alverinə qarşı cavabları modernləşdirmək və ənənəvi ilə onlayn insan alveri cinayətləri arasındakı hüquqi boşluqları aradan qaldırmaqda mühüm dəstək verir.

ADT-nin gələcək planlarına aşağıdakılar daxildir:

- rəqəmsal insan alveri ilə bağlı açıq qaydaları ehtiva edən Model Qanununa əlavələr hazırlamaq;
- kiber-aktiv insan alveri ilə mübarizə (TIP) üçün regional xəbərdarlıq və kəşfiyyat paylaşma platformalarını işə salmaq;
- qurbanlara dəstək üçün qaynar xətləri və rəqəmsal hesabat mexanizmlərini (o cümlədən mobil proqramları) genişləndirmək.

ADT-nin struktur tərkibində CICAD (American Narkomaniyaya Nəzarət Komissiyası) mütəşəkkil cinayətkarlıq və qaçaqmalçılıq şəbəkələrinin bir hissəsi kimi insan alverinə qarşı mübarizə aparır. REMJA (Ədliyyə Nazirlərinin Yığıncağı) isə məhkəmə əməkdaşlığını və insan alverinə qarşı qanunların uyğunlaşdırılmasını təşviq edir²⁰⁵. Eyni zamanda, ADT çərçivəsində

---

²⁰⁵ Lloyd M.B. Transnational Crimes in the Americas: Law, Policy and Institutions. UK, London: Anthem Press, 2018, 310 p., p.37

İnsan Alveri Cinayətləri ilə Mübarizə üzrə ADT Model Qanunu (2005-ci ildə qəbul edilmişdir, 2016-cı ildə yenilənmişdir) mövcuddur. Bu məcburi olmayan hüquqi model dövlətləri insan alverinin bütün formalarını cinayət hesab etməyə təşviq edir. Digər bir tərəfdən “İnsan alveri qurbanları üçün xüsusi tədbirlər haqqında” Model Qanun (2018) da mövcuddur²⁰⁶. Bu Model Qanuna qurbanlar üçün rəqəmsal spesifik müdafiə metodlarını ehtiva edir. Həmn müdafiə metodikasına onlayn məxfilik və məxfiliyin qorunması, açıq-aşkar və ya istismar xarakterli onlayn məzmunun silinməsinə köməklik, zərərçəkmişlərin məhkəmə prosesləri zamanı rəqəmsal təkrar travmadan qaçmaq hüququ, insan alveri hallarının rəqəmsal hesabatı üçün prosedurlar daxildir.

İnsan alveri Latın Amerikasına və Karib hövzəsində artan ciddi problemdir. Bu region insan alveri qurbanları üçün həm əsas mənsə, həm tranzit, həm də təyinat nöqtəsi kimi çıxış edir. Burada insan alverinin başlıca formalarına qadın və uşaqların kommersiya məqsədli cinsi istismarı, ölkə daxilində və region dövlətləri arasında baş verən əmək alveri (xüsusilə Cənubi Amerikada), eləcə də Meksika və Mərkəzi Amerikada qeyri-qanuni miqrantların alveri daxildir.

Latın Amerikasında kommersiya seks sənayesindən kənarında, məcburi əmək məqsədilə insan alveri qurbanlarının nisbəti Avropa və Mərkəzi Asiya ilə müqayisədə daha yüksəkdir. Regionda “müasir köləlik” adlandırılan vəziyyətə ən çox məruz qalan əhali iki ölkədə cəmlənmişdir.

---

²⁰⁶ Gallagher T.A. The International Law of Human Trafficking. Cambridge University Press, 2010, 596 p., p.417

İnsan alverinə həm fərdi risk amilləri, həm də xarici sosial-iqtisadi şərtlər səbəb olur. Fərdi amillərə yoxsulluq, işsizlik, marginal sosial qruplara mənsub olmaq, savadsızlıq, zorakılıq (fiziki və ya cinsi) təcrübəsi, evsizlik, narkotik istifadəsi və cinayətkar dəstələrə üzvlük daxildir. ABŞ Dövlət Departamenti həmçinin lezbiyan, gey, biseksual və transgender (LGBT) şəxslərin insan alverinə qarşı daha həssas olduqlarını qeyd edir.

Bundan əlavə, fərdi şəxslərin digər ölkələrdə təhlükəli və istismara açıq iş təkliflərini qəbul etməsinə səbəb olan amillər – məsələn, xaricdə daha yaxşı iqtisadi imkanlara çıxış ümidi – insan alverinin yayılmasına şərait yaradan “cəlbədic” faktorlar kimi çıxış edir.

İnsan alverinin genişlənməsinə töhfə verən xarici və struktur xarakterli amillərə aşağıdakılar daxildir:

1. ev qulluqçuları, kənd təsərrüfatı işçiləri, seks işçiləri və fabrik əməkçilərinə olan yüksək qlobal tələbat;
2. siyasi, sosial və iqtisadi böhranlar, eləcə də 2010-cu ilin yanvarında Haitidə baş vermiş zəlzələ kimi ölkədaxili təbii fəlakətlər;
3. qadınlara və qızlara qarşı ayrı-seçkiliyin kök saldığı patriarxal dəyərlər və uzunmüddətli machismo (şovinizist münasibətlər və təcrübələr);
4. mürəkkəb və qeyri-rəsmi işəgötürmə mexanizmləri ilə fəaliyyət göstərən insan alveri şəbəkələrinin mövcudluğu;
5. hüquq-mühafizə orqanları və sərhəd xidmətləri daxilində insan alverçiləri və qeyri-qanuni miqrasiya şəbəkələri ilə əməkdaşlığa əsaslanan geniş yayılmış korrupsiya;

6. qanuni miqrasiyanı çətinləşdirən və riskli miqrasiya yollarına sövq edən bəzi təyinat ölkələrinin məhdudlaşdırıcı immiqrasiya siyasətləri;
7. müvafiq dövlət qurumlarının insan alveri probleminə qarşı siyasi iradə və resurs çatışmazlığı səbəbindən yetərli maraq göstərməməsi;
8. Latın Amerikasında qadınlar üçün məhdud iqtisadi imkanlar.

Qeyd edilməlidir ki, bir çox Latın Amerikasına ölkələrində qadınlar kişilərlə eyni, bəzən isə daha yüksək təhsil səviyyəsinə malik olsalar da, onların əmək bazarına çıxışı əsasən aşağı maaşlı və qeyri-rəsmi sektorlarda məhdudlaşır. Bu vəziyyət qadınları iqtisadi baxımdan daha həssas mövqeyə gətirir və insan alveri riskinə qarşı daha müdafiəsiz edir.

Latın Amerikasına və Karib hövzəsində insan alverinin miqyası və xarakteri ilə bağlı Asiya və Avropa ilə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə az elmi tədqiqat mövcuddur. Mövcud araşdırmaların əksəriyyəti isə, xüsusilə son dövrlərə qədər, cinsi istismar məqsədilə uşaq alverinə fokuslanmışdır. Bu tip istismar əsasən həm turizm baxımından populyar məkanlarda, həm də seks turizminin mərkəzi kimi tanınan ölkələrdə daha çox yayılmışdır.

Seks sənayesi çərçivəsində uşaq alverinə ən çox məruz qalanlar küçədə yaşayan və yetim uşaqlardır. Bununla belə, insan alverinə məruz qalan bəzi uşaqlar ailələri ilə birlikdə yaşamaqda davam edir və ev təsərrüfatının gəlirinə töhfə vermək üçün kommersiya məqsədli seks fəaliyyəti ilə məşğul olmağa məcbur edilirlər. Bu hallar həm iqtisadi məcburiyyətlər, həm də sosial müdafiə mexanizmlərinin zəifliyi ilə birbaşa əlaqələndirilir.

İnsan alveri riski altında olan uşaqlara təsir edən digər amillərə yoxsulluq, nadir hallarda məktəbə getmə, fiziki və ya cinsi zorakılıq, narkotik və ya alkoqol asılılığı, həmçinin cinayətkar gənclər dəstələrinə qoşulma daxildir. Uşaqlar həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq sərhədləri aşaraq insan alverinə məruz qalırlar. ABŞ Dövlət Departamenti rəsmilərinin təxminlərinə görə, Latın Amerikasında milyonlarla uşaq ev qulluqçusu kimi işləyir və onların çoxu şifahi, fiziki və cinsi zorakılığa məruz qalır. Xüsusilə Haiti-də “restavek” adlanan ev qulluqçularının insan alveri uzun illərdir ki, xüsusi narahatlıq doğurur.

Latın Amerikalı uşaqlar qeyri-qanuni övladlığa götürmə, silahlı münaqişələrdə uşaq əsgər kimi istifadə olunma, mütəşəkkil cinayətkar qruplarda işləməyə məcbur edilmə və bəzən seks köləsi kimi istismar olunma kimi insan alveri formalarına da məruz qalırlar. Mərkəzi Amerikada dəstələrə məcburi cəlb olunma Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri və ABŞ Əmək Departamentinin bir çox hesabatlarında əsas problemlərdən biri kimi göstərilir. Kənd təsərrüfatı və mədən sənayesində təhlükəli şəraitdə işləməyə məcbur edilən uşaqların isə region üzrə sənədləşdirilmiş çoxsaylı nümunələri mövcuddur.

Məcburi əmək məqsədilə insan alveri Latın Amerikasını və Karib hövzəsində ciddi problem olmasına baxmayaraq, son dövrlərə qədər cinsi istismar məqsədilə insan alveri daha geniş yayılmış və regional səviyyədə aktual problem kimi qəbul edilirdi. Qurbanların əksəriyyəti fahişəlik üçün istismar edilir, digərləri isə pornoqrafiya və soyunma sənayesində istifadə olunurlar. Uşaqlar adətən öz ölkələrində insan alverinə məruz qalır; gənc qadınlar isə həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq səviyyədə, bəzən isə ər və ya digər ailə üzvlərinin razılığı ilə insan alverinə məruz qala bilərlər. Məsələn, bir

araşdırmaya görə, Meksikanın cənub və mərkəzi bölgələrindən hər il təxminən 10 000 qadın cinsi istismar məqsədilə Meksikanın şimal sərhəd bölgəsinə aparılır.

ABŞ Dövlət Departamentinin rəsmiləri hər il on minlərlə Latın Amerikalının beynəlxalq insan alverinə məruz qaldığını və qurbanların çoxunun Kolumbiya və Dominikan Respublikasından gəldiyini təxmin edir. 2016-cı ilin BMT Uşaq Fondunun (UNICEF) hesabatına görə, Qvatemalada cinayətkar qruplar, ailələr və narkotik ticarəti təşkilatlarının birləşməsi təxminən 48,500 nəfəri cəlb edəcək seksual ticarət şəbəkələri formalaşdırır. Bundan əlavə, region daxilində insan alveri ilə bağlı problemlər də geniş yayılmışdır²⁰⁷. Argentina və Braziliya And dağlarından, həmçinin Dominikan Respublikası kimi Karib hövzəsi ölkələrindən gələn qadınlar üçün əsas təyinat ölkələri hesab olunur. Panama isə Kolumbiya və Mərkəzi Amerikadan olan və seks sənayesində işləmək məqsədilə insan alverinə məruz qalan qadınların istiqamətlənməsi üçün mühüm məntəqədir. İnsan alveri xüsusilə Mərkəzi Amerika və Meksika boyunca sərhəd keçid məntəqələrində, o cümlədən Meksika-Qvatemala sərhədində intensiv şəkildə baş verir; sənədsiz qadınlar ABŞ-a keçə bilmədikdə isə onlar fahişəliyə məcbur edirlər.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT) tərəfindən verilən məlumata görə, Latın Amerikasında təxminən 1,8 milyon insan məcburi əmək şəraitində çalışır və onların təxminən 33%-i, yəni 2012-ci ildə insan alveri qurbanı olmuşdur²⁰⁸. Bununla belə, bu rəqəmlərə Avropaya və ya Birləşmiş Ştatlara köçdükdən sonra

---

²⁰⁷ Brysk A., Choi-Fitzpatrick A. From Human Trafficking to Human Rights: Reframing Contemporary Slavery. USA, University of Pennsylvania Press, 2012, 280 p., p. 148

²⁰⁸ Iroanya R.O. Human Trafficking and Security in Southern Africa: The South African and Mozambican Experience. Switzerland: Springer Nature, 2018, 253 p., p.93

məcburi əməyə məruz qalmış Latın Amerikalıları daxil deyil. Dünyanın bir çox yerlərində pul, silah və insan alveri əsasən cinayətkar dəstələr və ya mafiya qrupları tərəfindən həyata keçirilir. İnsan alveri mütəşəkkil cinayətkar qruplar üçün digər qeyri-qanuni fəaliyyətləri maliyyələşdirmək məqsədilə gəlirli bir mənbə ola bilər. Qvatemalada nisbətən böyük cinayət qrupları əsasən Mərkəzi Amerikanın digər ölkələrindən qadınları cinsi istismar məqsədilə xarici ölkələrə aparırlar. Meksikalı narkotik ticarəti təşkilatları, xüsusilə Los Zetas, insanların qaçaqmalçılığı və alveri ilə getdikcə daha çox məşğul olurlar. İkitərəfli Təhlükəsizlik Dəhlizi Koalisiyasının (BSCC)²⁰⁹ məlumatına görə, Rusiya, Meksika, Ukrayna və bir sıra digər ölkələrdən cinayətkar dəstələr yaxalanıblar. Meksika sərhədindən insan alveri qurbanlarını keçirməyə cəhd göstərmişlər.

ABŞ Dövlət Departamentinin rəsmilərinin sözlərinə görə, insan alveri hələ ki, əlavə tədqiqatlara ehtiyac duyulan yeni bir sahədir. Bununla belə, rəsmilər Ekvador, Çili və Braziliya kimi ölkələrdə cinayətkar qrupların uşaqları cinayət törətməyə məcbur etməsi barədə sübutların mövcud olduğunu qeyd ediblər.

İnsan alverinin ictimai sağlamlığa ciddi təsirlərindən biri qurbanların İİV/QİÇS və digər yoluxucu xəstəliklərə yoluxma və ötürmə riskinin yüksək olmasıdır. Qlobal səviyyədə, həm könüllü, həm də məcburi fahişəliklə məşğul olan qadınlarda İİV/QİÇS yoluxma halları yüksəkdir. Cinsi insan alveri QİÇS virusunun yayılması və mutasiyası ilə bağlı təhlükə yarada bilər.

---

²⁰⁹ Seelke C.R. Trafficking in Persons in Latin America and the Caribbean. USA, Congressional Research Service, 2009, 18 p., p.8

Latın Amerikasında məcburi əmək şəraitində çalışan digər qeyri-qanuni miqrantlarla yanaşı, insan alveri qurbanlarının vərəm və digər ciddi sağlamlıq problemlərinə yoluxma riski də yüksəkdir. Bu risk qruplarını təhlükə altına alan amillər arasında yoxsulluq, ayrı-seçkilik, təhlükəli iş şəraiti, təhsil və mədəni qorunmanın olmaması, istismar, həmçinin hüquqi və sosial müdafiənin zəifliyi yer alır. Bundan əlavə, bu qrupların keyfiyyətli səhiyyə xidmətlərinə çıxış imkanlarının məhdud olması da vəziyyəti ağırlaşdırır.

Avropada insan alveri ilə mübarizə

Avropada insan alveri ilə mübarizədə regional təşkilatlar və insan alverinə dair regional beynəlxalq hüquq sənədlər universal hüquqi çərçivəni tamamlayan əsas mexanizmlərdən biridir. Bu sənədlər regionların spesifik sosial, iqtisadi və hüquqi reallıqlarına uyğunlaşdırılaraq, tez-tez Palermo Protokolunun sərhədlərindən kənara çıxan xüsusi və məcburi öhdəliklər müəyyən edir. Bu baxımdan, regional hüquqi rejimlər universal yanaşmanı gücləndirərək daha praktik və kontekstual həllər təqdim edir.

Avropa Şurasının insan alveri ilə mübarizə sahəsində təcrübəsi

Avropa Şurası insan alveri ilə mübarizə sahəsində ən əhəmiyyətli hüquqi sənədlərdən biri olan 2005-ci ildə qəbul edilmiş və 2008-ci ildə qüvvəyə minmiş “İnsan Alverinə Qarşı Fəaliyyət haqqında Konvensiya”-nı təqdim etmişdir. Bu Konvensiya insan hüquqlarına əsaslanan, qurban mərkəzli yanaşmanı qəbul edir və insan alverinin qarşısının alınması, qurbanların müdafiəsi, həmçinin cinayətkarların təcibi məqsədilə tədbirlərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Konvensiyanın əsas xüsusiyyətləri bunlardır:

- Kompleks hüquqi çərçivə: Konvensiya insan alverinin qarşısının alınması, qurbanların müdafiəsi və təqsirli şəxslərin cəzalandırılması sahələrini hərtərəfli şəkildə tənzimləyərək bu mübarizəyə dair kompleks və sistemli hüquqi baza yaradır;
- Qurban mərkəzli yanaşma: Konvensiya insan alveri ilə mübarizədə qurbanların hüquqlarının müdafiəsini mərkəzə qoyur. Bu yanaşma çərçivəsində zərərçəkmiş şəxslərə “bərpa və düşünmə dövrü” (recovery and reflection period) təqdim edilir, habelə onların sosial, tibbi və hüquqi yardımla təmin olunması, bəzi hallarda isə bərpaolunan yaşayış icazələrinin verilməsi nəzərdə tutulur.
- Monitoring mexanizmi (GRETA): Konvensiyanın icrasına nəzarət müstəqil ekspert qurumu olan İnsan Alverinə Qarşı Fəaliyyət üzrə Ekspertlər Qrupu (GRETA) tərəfindən həyata keçirilir. GRETA üzv dövlətlərin Konvensiya üzrə öhdəliklərinə necə əməl etdiyini qiymətləndirir və bu istiqamətdə tövsiyələr verir.
- Hüquqi məcburilik: Konvensiya hüquqi baxımdan məcburi xarakter daşıyır və onu ratifikasiya etmiş dövlətlər sənədin bütün müddəalarına riayət etmək hüquqi öhdəliyinə malikdirlər.
- Əhatə dairəsinin genişliyi: Konvensiya insan alverinin həm milli, həm də transmilli formalarını, eləcə də cinayətin mütəşəkkil olub-olmamasından asılı olmayaraq bütün hallarını əhatə edir. Həmçinin, bu tənzimləmələr qurbanın yaşı və cinsi ilə məhdudlaşmır.

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası (AİHK): İnsan alveri insan hüquqlarının ciddi şəkildə pozulması hesab olunduğundan, bu sahədə AİHK-nın müddəaları və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququ xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

2012–2015-ci illər üçün İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Strateji Plan: Bu sənəd “4P” (prevention, protection, prosecution, partnership – qarşısının alınma, müdafiə, təqib və tərəfdaşlıq) prinsipinə əsaslanan fəaliyyət istiqamətlərini müəyyən edir.

Avropa Şurasının rəsmi internet resursları: Konvensiyanın tətbiqi, GRETA-nın hesabatları və digər əlaqədar fəaliyyətlər barədə açıq məlumatlar təqdim olunur.

Avropa Şurasının “İnsan Alverinə qarşı fəaliyyət haqqında Konvensiyası”: Hüquqi özünəməxsusluq və tətbiq çərçivəsi

Avropa Şurasının 2005-ci il tarixli “İnsan Alverinə Qarşı Fəaliyyət haqqında” Konvensiyası insan alveri ilə mübarizə sahəsində digər beynəlxalq hüquqi sənədlərlə müqayisədə bir sıra mühüm və özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir. Bu Konvensiya insan hüquqlarına əsaslanan və qurban mərkəzli yanaşmanı əsas tutaraq, insan alverinin qarşısının alınması, qurbanların müdafiəsi və təqsirli şəxslərin cəzalandırılmasını əsas məqsədlər kimi müəyyən edir.

Konvensiya, Palermo Protokolunda verilmiş “insan alveri” anlayışını qəbul etməklə yanaşı, onu daha da genişləndirir. Hüquqi tərifə əsasən, insan alveri istismar məqsədi ilə şəxslərin cəlb edilməsi, daşınması, köçürülməsi, gizlədilməsi və ya qəbul edilməsi əməli ilə xarakterizə olunur.

Konvensiyanın sistematik strukturu aşağıdakı əsas sahələri əhatə edir:

- Maarifləndirmə və qarşısının alınması: 5–9-cu maddələr insan alverinin qarşısının alınmasına yönəlmiş maarifləndirmə, ictimai məlumatlandırma və təlim tədbirlərini əhatə edir.

- Qurbanların hüquqlarının müdafiəsi: 10–17-ci maddələr qurbanların identifikasiyası, qorunması, yardım və reabilitasiya tədbirləri ilə bağlı geniş öhdəliklər müəyyən edir.

- Cəzasızlıq prinsipi: Konvensiyanın 26-cı maddəsi insan alverinin qurbanlarına cəzasızlıq prinsipinin tətbiqini tələb edir. Bu prinsipə görə, insan alveri qurbanları bu cinayət nəticəsində törətməyə məcbur edildikləri qanunsuz əməllərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməməlidirlər.

- Cinayət-hüquqi müstəvidə mübarizə: 18–24-cü maddələrdə insan alveri, bu cinayətə cəhd, təhrik, həvəsləndirmə və iştirak əməllərinin milli qanunvericilikdə cinayət hesab olunması tələb edilir.

Avropa Şurası bu Konvensiya ilə insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində ən güclü regional hüquqi çərçivələrdən birini yaratmışdır. Bu rejim aşağıdakı institusional mexanizmlərlə gücləndirilir:

- GRETA (İnsan Alverinə Qarşı Fəaliyyət üzrə Ekspertlər Qrupu): Konvensiyanın icrasına müstəqil monitoring aparan və dövrü qiymətləndirmə hesabatları təqdim edən əsas orqandır.

- Tərəflər Komitəsi: GRETA-nın tövsiyələri əsasında Konvensiya iştirakçılarına qarşı siyasi və hüquqi təzyiq vasitəsi kimi fəaliyyət göstərir.

- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi: İnsan alveri ilə bağlı hüquq pozuntularının fərdi şikayətlər əsasında araşdırılması və

presedent hüququnun formalaşdırılması baxımından mühüm rol oynayır.

Bu struktur Konvensiyaya hüquqi məcburilik, monitoring və icra mexanizmləri baxımından xüsusi normativ çəki qazandırır və onu universal çərçivələrlə, xüsusilə Palermo Protokolu ilə müqayisədə daha inkişaf etmiş və qurban mərkəzli hüquqi alətə çevirir. Eyni zamanda, bu yanaşma insan alveri kimi ağır cinayətlərin qarşısının alınması üzrə mübarizə rejiminin əsas komponentlərindən birinə çevrilmişdir. Avropa İttifaqında bu istiqamətdə səylərin intensivləşdirilməsinə dair razılaşma ötən əsrin 1990-cı illərindən mövcuddur və bunun sübutu 1997-ci ildə qəbul edilmiş 97/154/JHA sayılı Ümumi Fəaliyyət Planıdır²¹⁰. Amsterdam Müqaviləsinin gücləndirilməsi və Tampere impulsu cinayət təqibi sahəsində müxtəlif hüquqi aktların hazırlanmasına həlledici töhfə verdi.²¹¹ Bu tendensiyanın paradigmatik nümunəsi insan alverinə dair 2002/629/JHA Çərçivə Qərarıdır.²¹² 20-ci əsrin son on ilində insan alverinə qarşı mübarizə Aİ-nin Azadlıq, Təhlükəsizlik və Ədalət Sahəsinə nail olmaq üçün mühüm məqsəd kimi konfigurasiya edilmişdir. Bu sənədlər insan alveri “avro-cinayət” kimi müəyyən edilmişdir ki, bu fakt praktikada onun İttifaqda cinayət təqibini xeyli

---

²¹⁰ Joint Action 97/154/JHA of 24 February 1997 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union concerning action to combat trafficking in human beings and sexual exploitation of children. Official Journal L63, 04.03.1997, p. 2.

²¹¹ Vilacampa C. La nueva directiva europea relativa a la prevención y a la lucha contra la trata de seres humanos y a la protección de las víctimas. ¿Cambio de rumbo de la política de la Unión en materia de trata de seres humanos? // Revista electrónica de Ciencia Penal y Criminología, 14, 2011, pp.1-52

²¹² Council Framework Decision 2002/629/JHA of 19 July 2002 on combating trafficking in human beings. Official Journal L203, de 01.08.2002, p. 1

asanlaşdırmışdır²¹³. Əslində, Lissabon Müqaviləsi qüvvəyə minməsi ilə insan alverinin ciddiliyi və transsərhəd xarakterinə görə “onlarla ümumi meyarlarla mübarizə aparmaq zərurəti” (TFEU8)²¹⁴ tələb edən cinayətlər sırasına daxil edilmişdir. Bu ideyaya uyğun olaraq Stokholm Proqramı Komissiyanı Çərçivə Qərarına yenidən baxmağa başlamağa təşviq etdi, bu proses insan alverinə qarşı mübarizə üzrə 2011/36/EU Direktivinin qəbulu ilə başa çatdı²¹⁵. Bu proses, cinayətlərin müəyyən olunması, cəzalandırılması və insan alverinin qarşısının alınmasına dair minimum tələbləri müəyyən edən 2011/36/EU sayılı Direktivin qəbul edilməsi ilə yekunlaşdı. Bundan əlavə, öz preambulasında qeyd edildiyi kimi, Direktiv insan hüquqlarına hərtərəfli və hörmətli yanaşmanı tətbiq etməyə çalışır²¹⁶. Bu baxımdan, 2011/36/EU sayılı Direktivin məzmununu təhlil etməzdən əvvəl, insan alveri fenomeninin mahiyyətini müəyyənləşdirmək, qurban statusuna kimin uyğun hesab olunduğunu və bu məsələnin Aİ-yə üzv dövlətlər üçün doğurduğu praktiki və hüquqi çətinlikləri vurğulamaq vacibdir. Avropa İttifaqı çərçivəsində insan alveri Avropa İttifaqının Əsas Hüquqlar Xartiyasında qəti şəkildə qadağan edilmişdir, burada 5(3)-cü

---

²¹³ Van Sliedregt E. “The dual criminality requirement”, in Keijzer, N., and Van Sliedregt, E. (eds.), *The European Arrest Warrant in practice*, T.M.C. Asser Press, 2009, p. 51-70, p. 52

²¹⁴ Zuniga L. *Trata de Seres Humanos y criminalidad organizada transnacional: problemas de política criminal desde los derechos humanos // Estudios penales y criminológicos*, 38, 2018, pp.361-408

²¹⁵ Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. Official Journal L101, 15.04.2011, p. 1.

²¹⁶ Antana V., D., “La Directiva 2011/36/UE, relativa a la prevención y lucha contra la trata de seres humanos y la protección de las víctimas: análisis y crítica”, *Nova et Vetera*, 20, 64, 2011, pp.211-226.

maddəyə əsasən, insan alveri köləliyin bir forması kimi tanınır. Bununla belə, 2011/36/EU sayılı Direktiv Palermo Protokolundan fərqli olaraq insan alverinə alternativ konseptual yanaşma təqdim edir və burada köləlik, əksinə, insan alverinin bir forması kimi təqdim edilir. Direktiv Palermo Protokolunun 3-cü maddəsinə istinad etməklə insan alverini əsasən üç mərhələdən – hərəkət, vasitə və məqsəddən ibarət olan çoxşaxəli proses kimi dəyərləndirir:

Birinci mərhələyə aldatma, zorlama və hətta qaçırma üsullarından istifadə oluna bilən qurbanların tutulması daxildir.

İkinci mərhələyə transmilli hallarda qurbanların mənşə dövlətindən başqa dövlətə təqdim edilməsini tələb edən köçürmə prosesi daxildir.

Üçüncü mərhələyə isə qurbanın təşkilat üçün gəlirli fəaliyyətə cəlb edildiyi və müxtəlif yerdəyişmələrin baş verə biləcəyi istismarla bağlı məsələlər daxildir. Bəzən bu mərhələyə əlavə olaraq dördüncü mərhələ də daxil edilir, burada əldə olunan iqtisadi gəlirlərin "yuyulması", vergidən yayınma və ya digər qanuni fəaliyyətlərin maliyyələşdirilməsi kimi cinayətlər nəzərdə tutulur.

Öz xarakterinə uyğun olaraq, Direktiv ümumi standartların müəyyən edilməsi yolu ilə üzv dövlətlərin hüquq sistemlərinin yaxınlaşdırılmasını hədəfləyir.

Bu yanaşma, üzv dövlətlərin cinayət qanunvericiliyində insan alverini kriminallaşdırmaq öhdəliyi ilə nəticələnir. Direktivin 2-ci maddəsi bu məqsədlə üzv dövlətlərə insan alveri cinayətlərinə qarşı səmərəli cəza tədbirləri tətbiq etməyi tövsiyə edir. Avropa Şurasında olduğu kimi, 2011/36/EU sayılı Direktivdə də insan alveri anlayışı demək olar ki, sözün əsl mənasında Palermo Protokolunun tərifinə ilə üst-üstə düşür. Bununla belə, Avropa Komissiyasının Direktivin

milli qanunvericiliyə transpozisiyası ilə bağlı apardığı qiymətləndirmələr göstərir ki, bəzi üzv dövlətlərdə insan alverinin hüquqi tərifi hələ də tam şəkildə formalaşmayıb və təkmilləşdirilməyə ehtiyac duyur. Xüsusilə, bəzi ölkələrin insan alveri anlayışında bütün mümkün vasitələrin məsələn, zor tətbiqi ilə yanaşı, oğurluq, fırıldaqçılıq və ya vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə kimi üsulların nəzərə alınmaması normativ boşluqlara səbəb olmuşdur.

Bundan əlavə, Avropa İttifaqı çərçivəsində hüquqi və normativ müzakirəyə ehtiyac duyan bir sıra məsələlər mövcuddur. Əvvəla, üzv dövlətlər tərəfindən qəbul edilmiş insan alveri təriflərinin heç birində transmilli faktorun zəruri element kimi qəbul edilməməsi diqqətçəkicidir. Bu yanaşma insan alverinin təkcə sərhədlərarası deyil, daxili səviyyədə də baş verə biləcəyi reallığını nəzərə alır. Belə ki, istismar hallarının bir çoxu zərərçəkmişlərin öz ölkələrinin ərazisində baş verir. Bununla belə, Avropa İttifaqı miqyasında müşahidələr göstərir ki, insan alveri qurbanlarının əhəmiyyətli bir hissəsi sərhədləri — istər qanuni, istərsə də qeyri-qanuni yollarla — keçmiş şəxslərdir. Ən azı bir daxili sərhədin aşılmadığı hallar isə olduqca nadir istisna təşkil edir. Bu baxımdan, transmillilik elementi həm qurbanların cəlb olunması mərhələsində, həm də onların istismar məqsədilə Aİ daxilində bir ölkədən digərinə köçürülməsi zamanı aydın şəkildə özünü göstərir.

İkincisi, insan alverinin əsas məqsədi qurbanın istismarı olsa da, bu element bəzi spesifik hallarda, məsələn, yol hərəkəti ilə bağlı hüquq pozuntularının insan alveri kimi təsnif edilməsində zəruri hesab edilmir. Bu istismar əmək və ya məcburi xidmət formalarında özünü göstərə bilər. Avropa İttifaqında toplanmış statistik

məlumatlar göstərir ki, insan alveri qurbanlarının təxminən 56%-i (Böyük Britaniya istisna olmaqla 65%-i) cinsi istismara məruz qalır. Bu istismar formalarına küçə fahişəliyi, qırmızı işıqlı zonalar, fahişəxanalar, striptiz klubları, barlar, pornoqrafik sənaye, müşayiət xidmətləri və saunalar daxildir. Digər tərəfdən, qurbanların 26%-i (Böyük Britaniya istisna olmaqla 20%-i) məcburi əmək formasında istismara məruz qalır, bu, əsasən kənd təsərrüfatı, tikinti və balıqçılıq sektorlarını əhatə edir. Nəhayət, istismarın digər formalarına dilənçilik, məişət işləri, cinayət fəaliyyətinə cəlb olunma və orqanların götürülməsi kimi hallar daxildir²¹⁷.

Direktivin 2(3)-cü maddəsində nəzərdə tutulan çoxşaxəli (apertus) yanaşma insan alveri ilə əlaqəli bütün praktikaların istismar anlayışına daxil edilməsinə imkan verir. Əslində, 2011/36/EU sayılı Direktiv qurbanın istismarının həyata keçirilməsi üçün xüsusi niyyət və ya ruh halının mövcudluğunu vurğulayır. Bu yanaşma insan alveri fenomeninin təkcə nəticələrə deyil, həmçinin qəsdən törədilməsinə əsaslanan qiymətləndirilməsini təmin edir.

Avropa Şurası Konvensiyasının 3-cü maddəsi isə bu prosesdə iştirak edən bütün şəxslərin - təşkilatçılar, iştirakçılar və cəhd edənlərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasını açıq şəkildə müəyyən edir. Direktiv bu prinsipi mənimsəyərək “təşkilatçılıq, iştirakçılıq və ya cəhd” kimi halları cinayət məsuliyyəti yaradan hərəkətlər kimi tanıyır. Bu yanaşma Direktivin güclü tərəflərindən sayılır, çünki bəzi üzv dövlətlərdə əvvəl mövcud olmayan bu anlayışların milli hüquq sistemlərinə daxil edilməsinə səbəb olmuşdur. Eyni zamanda, Direktiv Varşava Konvensiyası ilə paralel

---

²¹⁷ European Commission, Data collection on trafficking in human beings, p. 18, for the 2010-2012 triennium vid. EUROSTAT, Trafficking in Human Beings, p. 30.

olaraq razılıq məsələsini də diqqət mərkəzində saxlayır. Burada əsas prinsip ondan ibarətdir ki, insan alveri hallarının çoxunda qurbanın razılığı ya ümumiyyətlə mövcud olmur, ya da zor, hədə, aldatma və ya digər qeyri-qanuni vasitələrin tətbiqi ilə alınır. Bu səbəbdən belə razılıq hüquqi qüvvəyə malik hesab edilmir. Yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərlə bağlı isə razılıq məsələsi ümumiyyətlə diqqətə alınmır, yalnız, istismar niyyəti kifayət edir ki, insan alveri baş vermiş hesab olunsun.

Doğrudur, bəzi hallarda qurban ilkin mərhələdə könüllü razılıq vermiş ola bilər. Buna baxmayaraq, bu, insan alveri faktının mövcudluğunu istisna etmir. Məsələn, praktik təcrübə göstərir ki, Avropa İttifaqına üzv olmayan ölkələrin vətəndaşları bəzən istismar olunacaqlarından xəbərsiz şəkildə cinayətkar qrupların vasitəçiliyi ilə səfərə çıxırlar. Belə hallarda ilkin razılıq hüquqi baxımdan real məzmun daşımır və aldatmaya əsaslandığı üçün qüvvəsiz sayılır²¹⁸. Həm bu, həm də digər hallarda ilkin razılıq insan alverçiləri tərəfindən məcburedilmə, aldatma və ya sui-istifadə nəticəsində öz dəyərini tam itirir. Xülasə olaraq qeyd etmək olar ki, araşdırılan regional alətlər insan alverinin tərifində BMT kontekstində qəbul olunmuş və Palermo Protokolunda əks olunmuş əsas prinsipləri təkrarlayır. Həm Varşava Konvensiyası, həm də Avropa İttifaqı Direktivi bu ümumi tərifə bəzi spesifik nüanslar və açıq siyahılar əlavə etməklə insan alveri fenomeninin müxtəlif formalarını daha dəqiq əhatə etməyə imkan verir. Bu yanaşma qurbanların cəzasızlıq və müdafiəsizlik hallarının aradan qaldırılmasına töhfə verir. İnsan alverinin tərifinin çevik, lakin müfəssəl olması cinayətin mürəkkəb təbiətindən irəli gəlir. Belə ki, cinayətkar təşkilatların fəaliyyət

---

²¹⁸ FRONTEX, Annual Risk Analysis. Warsaw, 2012, p. 32.

növündən asılı olaraq, insan alveri halları gizlədilər və ya hüquqi məsuliyyətdən yayınmaq üçün müxtəlif üsullarla maskalana bilər. Əslində insan alveri təcrid olunmuş cinayət kimi deyil, həyata keçirilən fəaliyyətin mürəkkəbliyindən asılı olaraq birdən çox cinayəti təşkil edə bilən müxtəlif mərhələlərdən ibarət proses²¹⁹ və ya zəncirvari cinayət²²⁰ kimi başa düşülür. Beləliklə, insan alveri cinayətkar qruplar tərəfindən zorlama, cinsi istismar, xəsarət yetirmə, məcburi abort, uşaq pornoqrafiyası, işgəncə, qətl, adam oğurluğu, məcburi nikah, sənədlərin qanunsuz saxlanması, əmək istismarı və hətta korrupsiya kimi əlaqəli cinayətlərin törədilməsi adi haldır. Bəzi hallarda bu cinayətlər insan alveri ilə qarışdırılır və ya bir-birinə qarışaraq hüquqi çaşqınlığa səbəb olur. Məsələn, insan alveri ilə qaçaqmalçılıq arasında sərhədlərin aydın olmaması tez-tez mübahisələrə yol açır²²¹. Əslində, qurbanlar qeyri-qanuni immiqrant olduqda, Avropa İttifaqına üzv dövlətlərin çoxunda insan alveri ilə əlaqəli cinayətlər arasında fərq qoymaqla bağlı qaydalar tam aydın deyil. Növbəti bölmədə göründüyü kimi, bu hüquqi qeyri-müəyyənlik insan alveri qurbanlarının yardım xidmətləri və cinayət təqibi orqanları tərəfindən müəyyən edilməsində ciddi çətinliklər yaradır²²².

---

²¹⁹ Vazquez G.S. Inmigración ilegal y trata de personas en la Unión Europea: la desprotección de las víctimas // Revista de Derecho Comunitario Europeo, 10, 2008, pp. 231-274, p. 236.

²²⁰ Oortega M. La trata de seres humanos en el derecho de la Unión Europea // in Donaire F.J. and Olesti A. Técnicas y ámbitos de coordinación en el espacio de libertad, seguridad y justicia. Marcial Pons, 2015, pp. 181-196, p. 186

²²¹ Barrado D. C.M. La lucha contra la trata de seres humanos en la UE: los componentes para una política propia // Revista de Derecho Comunitario Europeo, 45, 2013, p. 461-498, p. 467

²²² Guild E. "Immigration and Criminal Law in the European Union: The Legal Measures and Social Consequences of Criminal Law in Member States on Trafficking and Smuggling

Avropa İttifaqının rəqəmsal insan alveri ilə bağlı ayrıca normativ sənədi olmasa da, insan alverinin bütün formaları ilə mübarizə üzrə kifayət qədər zəngin qanunvericiliyi vardır. İnsan alveri insan hüquqlarının kobud şəkildə pozulmasını ehtiva edən həddindən artıq ağır cinayətdir. Bu fenomenin mövcudluğunun əsas iki səbəbi vardır: birincisi, təyinat ölkələrində insan istismarına, adətən əmək və ya cinsi xarakterli yüksək tələbatın olması, ikincisi isə insan alverinin alverçilər üçün çox gəlirli biznes kimi qiymətləndirilməsidir. Onilliklər ərzində Avropa Birliyinin əsas məqsədi insan alveri ilə məşğul olan mütəşəkkil cinayətkar qrupların fəaliyyətini aradan qaldırmaq olmuşdur, lakin bəzi hallarda bu qrupların təsiri birbaşa Avropa ərazisində özünü göstərməyib²²³. Buna sübut İttifaq orqanlarının birgə və əlaqələndirilmiş işi vasitəsilə cinayət təqiblərinin artırılmasını nəzərdə tutan İnsan Alverinin Kəsilməsi üzrə Aİ Strategiyasının²²⁴ qəbul edilməsi oldu.

Qismən mövcud məlumatlara əsasən, Avropa Birliyi ərazisində minlərlə insanın istismar edildiyi təxmin edilir. ABŞ Dövlət Departamentinin məlumatına görə, 2018-ci ildə Avropa regionunda ümumilikdə 16,838 qurban müəyyən edilmişdir. Avropa İttifaqında isə insan alveri qurbanları ilə bağlı ən son rəsmi statistik

---

in Human Beings” // Guild E. and Minderhoud P. (eds.), *Immigration and criminal law in the European Union. The Kingdom of Netlerhands*, the Hague: Martinus Nijhoff, 2006, pp. 1-7, p. 3.

²²³ Alonso E.J. *Política legislativa y criminal de la Unión Europea contra la trata de seres humanos* // Mercado Pacheco, P. et al., *Formas contemporáneas de esclavitud y derechos humanos en clave de globalización, género y trata de personas*, Tirant lo Blanch, 2020, pp. 647-678

²²⁴ Moreno Urpi A.M. *Las víctimas de la trata de seres humanos en Europa y la acción de las agencias ELSJ* // Blasi Casagran, C. and Illamola Dausà, M., *El control de las agencias del Espacio de Libertad, Seguridad y Justicia : contrapeso necesario a su autonomía* , Marcial Pons, 2017, pp. 177-190.

məlumatlar 2015–2016-cı illəri əhatə edən ikiillik dövrə aiddir. Bu rəsmi qeydlərə əsasən, həmin dövrdə 20,532 nəfər üzv dövlətlərin səlahiyyətli orqanları tərəfindən insan alveri qurbanı kimi qeydə alınmışdır²²⁵. Həmçinin, üçüncü ölkələrdən gələn insan alveri qurbanlarının sayı artmaqda davam edir. Etibarsız məlumatlar əsasən ümumi, vahid və standartlaşdırılmış qeydiyyat sisteminin olmaması və bəzi üzv dövlətlərin məlumat paylaşmaqda maraqlı olmaması ilə əlaqədardır. Üzv dövlətlərin insan alverinə dair hüquqi təriflərində fərqliliklərin olması, habelə insan alverinin digər cinayətlərdən dəqiq şəkildə fərqləndirilməməsi və ya gizlədilməsi məlumatların toplanmasında səhvlərə və uyğunsuzluqlara səbəb olur²²⁶.

Qeydə alınmış insan alveri qurbanlarının 65%-dən 80%-ə qədəri qadınlar, 20%-dən 35%-i isə kişilərdir. Cinsi istismar qurbanlarının 95%-i qadınlardır, əmək istismarında isə 71% kişi qurbanlar təşkil edir²²⁷. Qeydiyyatda alınmış insan alveri qurbanlarının təxminən 17%-ni 12–17 yaş arası uşaqlar, demək olar ki, 3%-ni isə 11 yaşdan kiçik uşaqlar təşkil edir. Bu göstəricilər iki əsas məqamı vurğulayır: bir tərəfdən, insan alveri fenomeninin qaçılmaz şəkildə gender komponenti mövcuddur, digər tərəfdən isə mütəşəkkil cinayətkar qrupların yalnız dağıdılması kifayət deyil, eyni zamanda, xüsusən uşaqlar olmaqla, qurbanların adekvat müdafiəsi təmin edilməlidir. İnsan haqları yanaşması insan alverinə qarşı mübarizəyə bu əsrin əvvəllərində daxil olmuş və BMT

---

²²⁵ European Commission. Data collection on trafficking in human beings in the EU. Final report – 2018, Publications Office of the European Union, 2018, p.34.

²²⁶ EUROPOL. Trafficking in Human Beings in the European Union, Den Haag, 2011, p. 3 and EUROJUST, Strategic project on Eurojust's action against trafficking in human beings, Den Haag, 2012, p. 27.

²²⁷ EUROSTAT. Trafficking in Human Beings. Statistical working papers. Publications Office of the European Union, 2015, p. 15.

kontekstində formalaşaraq, Avropa regional səviyyəsində digər beynəlxalq sənədlərə inteqrasiya olunmasına səbəb olmuşdur. Bu tənzimləyici baza tamamilə yeni olmasa da, insan alverinə qarşı mübarizə hələ də davam etməkdədir və xüsusilə qurbanların müdafiəsi sahəsində problemlər qalmaqdadır.

Bəzi istinadlar edilsə belə, bu işin məqsədi nə cinayətin təqibi üzrə irəliləyişi araşdırmaq²²⁸, nə də AİHM-in 4-cü maddəsinin şərhinə dair AİHM-in doktrinasını təhlil etmək deyil. Bu sənəd Avropa İttifaqı ərazisində insan alveri qurbanlarının statusuna insan hüquqları baxımından nə dərəcədə hörmət edildiyini təhlil etməyi məqsəd qoyur. Bu məqsədlə, insan alveri sahəsində qurbanların müdafiəsi tədbirləri Palermo Protokolu, Varşava Konvensiyası və 2011/36/EU Direktivində müqayisəli şəkildə araşdırılacaq. Təhlildən əvvəl cinayətin tərfi və insan alveri qurbanı anlayışının sərhədlərinin müəyyənləşdirilməsi planlaşdırılır. Bu yanaşma Avropa İttifaqının insan hüquqları kontekstində insan alveri qurbanlarının qorunmasında real irəliləyişə nail olub-olmadığını müəyyən etməyə imkan verəcək.

Seçilmiş beynəlxalq sənədlərdə insan alverinin tərfi araşdırıldıqdan sonra, “qurban” anlayışının və onların müdafiəsi üçün nəzərdə tutulan tədbirlərin öyrənilməsi maraqlı və vacibdir. Bu tədbirlərin təhlili insan hüquqları baxımından müdafiədə mövcud olan problemləri müəyyən etməyə imkan verəcək. Avropa Şurası Konvensiyasında isə “qurban” termini “insan alverinə məruz qalmış fiziki şəxs” kimi təsbit olunmuşdur. Bu termin, yuxarıda qeyd olunan hədə-qorxu, məcburetmə, qaçırma, aldatma, vəzifə

---

²²⁸ EUROSTAT. Trafficking in Human Beings. Statistical working papers. Publications Office of the European Union, 2015, p. 10

səlahiyyətlərindən sui-istifadə və ya zəiflik kimi vasitələrlə istismara məruz qalan şəxsi ifadə edir. Digər tərəfdən, 2011/36/EU Direktivində qurbanlara çoxsaylı istinadlar mövcud olsa da, onun mətnində qurbanın dəqiq tərfi yer almır. Bununla belə, Direktivin preambulasında cinayət prosesində qurbanın statusuna dair 2001/220/JHA sayılı Çərçivə Qərarında əks olunan qurban tərfinə istinad edilir ki, bu da sonradan 2012/29/EU Direktivi ilə əvəz olunmuşdur. Bu müddəalara əsasən, dövlətin cinayət qanunvericiliyinə zidd olaraq həm aktiv hərəkəti, həm də hərəkətsizliyi nəticəsində xüsusi fiziki və ya mənəvi zərər çəkmiş, eləcə də iqtisadi itkiyə məruz qalmış hər hansı fiziki şəxs zərərçəkmiş kimi qəbul edilir. Digər beynəlxalq sənədlərdən fərqli olaraq, Avropa İttifaqı insan alverində ölənlər şəxsin yaxınlarını da qurban kimi tanıyır. 2011/36/EU Direktivinin 2(2)-ci maddəsi isə qurbanların zəif vəziyyətdən sui-istifadə edilməsini, yəni onların qarşısında başqa real və ya məqbul seçim olmamasını nəzərə alır. Uşaq qurbanlar (18 yaşdan kiçiklər) üçün isə Direktiv istifadə olunan vasitələrdən və uşağın vəziyyətindən asılı olmayaraq, yalnız istismar niyyətinin olması kifayət etdiyini bildirir.

İnsan alverinə qarşı mübarizədə insan hüquqlarına hörmətin təmin olunması üçün qurbanların düzgün müəyyən edilməsi vacib əhəmiyyət daşıyır.

Əslində, qurbanın şəxsiyyətinin müəyyən edilməsinin əhəmiyyəti həm təqib, həm də müdafiədə önə çıxır. Cinayət təqibi nöqtəyi-nəzərindən qurbanların aşkarlanmasının vacibliyinə daha bir ölçü əlavə olunur: əksər hallarda bu qurbanlar qanunsuz hərəkətlərin şahidləri olurlar və buna görə də insan alverçilərinin mühakimə olunmasında əsas rol oynayırlar. Bəzi insan alveri

hallarında qurbanın şəxsiyyətini müəyyənləşdirmək həqiqətən də mürəkkəbdir²²⁹, çünki onların istismar vəziyyəti digər cinayət əməlləri ilə qarışdırıla bilər və ya bəzi hallarda digər cinayət fəaliyyətlərinin tərkib hissəsi kimi görünə bilər²³⁰, digər hallarda isə həmin istismar qurbanları cinayətkar fəaliyyətə məcbur edirlər²³¹.

Avropa İttifaqı agentliklərinin təcrübəsi göstərir ki, xüsusilə istismar mərhələsi başlamazdan əvvəl qurbanların vaxtında müəyyən olunmasında ciddi çətinliklər mövcuddur.

İnsan alveri qurbanlarının müəyyən edilməsi sərhəd nəzarətində əlavə problem yaradır²³², çünki insan alveri göstəricilərinin bir çoxu Aİ ərazisində bir dəfə qüvvəyə minir, bundan əlavə, potensial qurbanlar öz real vəziyyətlərindən xəbərsizdirlər²³³. Avropa Miqrasiya Şəbəkəsinin araşdırmaları göstərir ki, qurbanların dövlət orqanlarına kömək üçün müraciət etməsi nadir hallarda baş verir²³⁴. Bu vəziyyət insan alverçilərinin qurbanlara qarşı həyata keçirdiyi intensiv nəzarət, istismar mərhələsi davam etdiyi halda qurbanların özlərini qurban kimi tanımaması,

---

²²⁹ Meneses F.C. Por qué se identifican tan pocas víctimas de trata de seres humanos? // Revista de las Facultades de Derecho y Ciencias Económicas y Empresariales- ICADE, 107, 2019

²³⁰ Cabera R.E. La trata de seres humanos con fines de explotación sexual. La detección e identificación de las víctimas // Revista de derecho y proceso penal, 45, 2017, pp. 97-115.

²³¹ Villa C.C., Torres R.N. Trata de seres humanos para explotación criminal: Efectos sufridos por las víctimas a su paso por el sistema de justicia penal // in Mercado Pacheco, P. et al., Formas contemporáneas de esclavitud y derechos humanos en clave de globalización, género y trata de personas, Tirant lo Blanch, 2020, pp. 731-758.

²³² EUROPOL, Child trafficking for exploitation in forced criminal activities and forced begging. Den Haag, 2014, p. 2.

²³³ FRONTEX, Situational Overview on Trafficking in Human Beings. Warsaw, 2011, p. 6, also FRONTEX, Annual Risk Analysis. Warsaw, 2012, p. 32.

²³⁴ EMN, Identification of victims of trafficking in human beings in international protection and forced return procedures (synthesis report). European Migration Network Study, 2014, p. 20

ölkənin dilini bilməməsi, qeyri-qanuni statusda tanınmaq və deportasiya olunmaq qorxusu, hüquqlarından xəbərsiz olmaları və digər amillərlə əlaqədardır. İnsan alveri üzrə Palermo Protokolu bu məsələyə birbaşa toxunmur. Lakin Protokol üzrə Qanunvericilik Bələdçisi dövlətlərin bu sahədə konkret proseslər yaratmasının zəruri olduğunu vurğulayır. Regional səviyyədə isə Varşava Konvensiyasının 10-cu maddəsi bu mövzuda daha təfərrüatlıdır və müxtəlif tədbirlərin məcburi xarakter daşdığını qeyd edir. Beləliklə, potensial qurbanlarla əlaqə qura biləcək bütün dövlət qulluqçularının müəyyən edilməsi və onların bu sahədə adekvat təlimlə təmin olunması öhdəliyə çevrilir. Eyni zamanda, Konvensiya aidiyyəti dövlət orqanları ilə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları arasında zəruri koordinasiyanın qurulmasına xüsusi önəm verir. Bundan əlavə, insan alveri ilə bağlı şübhələr olduqda şəxsiyyətin müəyyən edilmə prosesi zamanı həmin şəxsin ölkədən çıxarılması qadağan edilir və bu məqsədlə yaşayış icazələrinin verilməsi imkanları nəzərdə tutulur. İnsan alveri qurbanı olmağa xüsusilə həssas olan, müşayiət olunmayan yetkinlik yaşına çatmayan şəxslər üçün isə xüsusi tədbirlər müəyyən edilmişdir. 2011/36/EU Direktivi əlavə təfərrüatlar təqdim etmədən, qurbanların erkən müəyyən edilməsi və onlara yardım və dəstək verilməsi üçün müvafiq mexanizmlərin yaradılması istiqamətində tədbirlərin görülməsini tələb edir. Bununla belə, Direktivin preambulasında bu tədbirlərin əsasən mümkün qurbanlarla qarşılıqlı əlaqədə olan bütün dövlət qulluqçularının təlimi ilə bağlı olduğu xüsusi olaraq vurğulanır²³⁵.

---

²³⁵ Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA

<https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/36/oj/eng>

Beləliklə, Direktiv tədbirlərin seçimi və konkretləşdirilməsini dövlətlərin ixtiyarına buraxır. Bu isə bəzi dövlətlərin yalnız minimum tələblərə riayət etməsinə və nəticədə identifikasiya üçün kifayət qədər effektiv sistemin olmamasına yol açır²³⁶.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, qurbanların müəyyən edilməməsi onların müdafiə olunması öhdəliyindən yayınmaq deməkdir və bu, onların hüquqlarının pozulması riskini artırır. Qurbanların qarşılaşdıqları çətinliklər nəzərə alınaraq, Varşava Konvensiyasında ən azı 30 gün, Direktivdə isə 90 gün kimi müəyyən edilən dəstək müddətlərinin kifayət qədər qısa və qeyri-kafi olduğu asanlıqla tənqid oluna bilər, bu müddətlərin uzadılmasına ciddi ehtiyac var. Direktivin 11-ci maddəsinə görə, insan alveri qurbanları istismarçılarla bağlı cinayət işinin açıldığı andan başlayaraq, icraat müddətində və icraatın başa çatmasından sonra da dəstək və müdafiələri təmin olunmalıdır. Lakin, bu maddənin bəzi müddəalarının qeyri-müəyyənliyi və inkişaf səviyyəsinin aşağı olması “yardım-cinayət təqibi” tandeminin effektivliyinə mənfi təsir göstərir və bu məsələ müzakirələrə açıqdır²³⁷.

Birincisi, Direktivdə cəzadan nə qədər sonra zərərçəkmişlərə yardım göstərilməli olduğu göstərilir. Yalnız “adekvat müddət”ə istinad edildiyi üçün qorunmanın müddəti qərarverici qurumdan və həmin qurumun müddətin müəyyən edilməsi üçün istifadə etdiyi meyarlardan asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə dəyişə bilər. Bundan

---

²³⁶ Second report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (2018) as required under Article 20 of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, Brussels, 3 December 2018, COM(2018)777 final, p.9.

²³⁷ Rosell T.N., Villa C.C. Protección jurídica y asistencia para víctimas de trata de seres humanos // Revista General de Derecho Penal, 27, 2017.

başqa, müddətin adekvatlığı cinayət prosesi ilə sıx əlaqəli olan hüquqi yardımın göstərilməsi, hüquqi prosedurlar barədə məlumatlandırma və ya izah kimi hüquqların həyata keçirilməsi ilə bağlıdır. Buna görə də, cinayət prosesi başa çatdıqdan sonra qurbana dəstəyin davam etdirilməsi hər bir üzv dövlətin öz ixtiyarındadır.

İkincisi, 2011/36/EU sayılı Direktivdə deyilir ki, qurbana dəstək qeyd-şərtsiz olmalıdır, çünki o, istintaqla əməkdaşlıq etmək qərarına gəlməsindən və ya məhkəmə prosesində ifadə vermək niyyətində olmasından asılı olmayaraq təmin edilməlidir. Bununla belə, 2004/81/EC²³⁸ sayılı Direktivə açıq istinad şərhədə çətinliklər yaradır, çünki belə tənzimləmə məhkəmə orqanları ilə əməkdaşlıq etmək qərarına gələn qurbanlara yaşayış yeri əldə etmək imkanını təklif edir²³⁹. Bununla əlaqədar olaraq, Varşava Konvensiyası müəyyən edir ki, bərpa və düşünmə müddəti başa çatdıqdan sonra qurban cinayət təhqiqatı ilə əməkdaşlıq etmək və şəxsi vəziyyətinə görə müvəqqəti yaşayış icazəsi almaq imkanına malikdir. Bu baxımdan, Varşava Konvensiyasının müddəaları Direktivdə nəzərdə tutulandan daha konkret və qurbanlar üçün daha əlverişli həllər təqdim edir. Eurostatın həmin vaxt²⁴⁰ qeyd etdiyi kimi, 2004/81/EC Direktivinin tətbiqi ilə insan alveri qurbanlarına neçə yaşayış

---

²³⁸ Gomez F. I., Perez G.C. La protección de los menores de edad víctimas de trata de seres humanos: derecho internacional, europeo y español // in Alcácer Guirao, R., Martín Lorenzo, M. and Valle Mariscal De Gante, M. (Coords.), La Trata de seres humanos: persecución penal y protección de las víctimas, Dykinson 2015, pp. 223-263.

²³⁹ Gromekbroc K. EU Directive on preventing and combating trafficking in human beings and protecting victims: Will it be effective? // Nove et Vetera, vol. 20, 64, 2011, pp. 227-238, p. 232

²⁴⁰ EU Council Directive 2004/81/EC of 29 April 2004 on the residence permit issued to third-country nationals who are victims of trafficking in human beings or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration, who cooperate with the competent authorities. Official Journal L26, 06.08. 2004, p. 19.

icazəsinin verildiyi barədə konkret və ya etibarlı məlumat yoxdur. Müəyyən edilir ki, bu mexanizm Qaçqınlar Konvensiyasına uyğun olaraq sığınacaq tələb etmə ehtimalı səbəbindən tez-tez ləğv edilir, çünki o, Aİ ərazisində müntəzəm qalma hüququ olan insan alveri qurbanlarından daha yüksək tələblər tələb edir. Avropa Komissiyasının təqdim etdiyi son məlumatlar isə bu sahədə qətiyyətli nəticələr çıxarmağa imkan vermir, çünki yalnız 6 üzv dövlət haqqında məlumat mövcuddur. Bu məlumatlar göstərir ki, qurbanların təxminən 15%-i “düşünmə dövrü” hüququna malik olmuş, təxminən 5%-i isə 2004/81/EC Direktivinin tətbiqi nəticəsində yaşayış icazəsi almış, yalnız 1%-i beynəlxalq müdafiəyə müraciət etmişdir. Əgər qurbanlar yaşayış icazəsi ala bilmirsə və başqa qoruma tədbirləri yoxdursa, onlar qeyri-qanuni statuslarına görə Aİ-dən çıxarıla bilərlər. Onlar yalnız könüllülük prinsipi əsasında geri göndərilə bilərlər. Hər bir halda insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma tələb edir ki, insan alveri qurbanlarının geri göndərilməsi yalnız təhlükəsizlik standartlarına uyğun şəkildə həyata keçirilsin.

Baxmayaraq ki, danışıqlar prosesində bəzi dövlətlər bu məsələyə qarşı çıxmışlar, Palermo Protokolunun 8-ci maddəsi insan alveri qurbanlarının repatriasiyasının könüllü və təhlükəsiz şəkildə həyata keçirilməsini tələb edir. Şübhəsiz ki, bir çox hallarda repatriasiya qurban üçün ən uyğun seçim deyil, xüsusilə də onun yenidən istismara məruz qalmaq riski və ya digər humanitar səbəblər olduqda. Bundan əlavə, qurbanın mənşə ölkəsində və ya daimi yaşayış icazəsinin olduğu dövlətdə sosial köklərinin zəif olması da repatriasiyanı çətinləşdirə bilər.

Avropa kontekstində könüllü olmayan repatriasiyalarla bağlı müzakirələr qəti şəkildə bağlanmayıb. Varşava Konvensiyası geri qaytarmanın tərcihən könüllü şəkildə həyata keçirilməsini tövsiyə edir və bu prosesin qurbanın ləyaqətinə tam hörmət prinsipi əsasında aparılmasını xüsusi vurğulayır²⁴¹. 2008/115/EC Direktivinin 13(2)-ci maddəsində göstəriləndiyi kimi, müvəqqəti yaşamaq icazəsi başa çatdıqdan sonra qeyri-qanuni vəziyyətdə olan qurbanlar immiqrasiya rejiminə tabedirlər və buna görə də onların ölkədən çıxarılması mümkündür²⁴².

Məhkəmə prosesi zamanı qurbanların qorunması üçün əlavə müdafiə tədbirləri həyata keçirilir. Bu tədbirlər iki əsas məqsədə xidmət edir: birincisi, prosesin müxtəlif mərhələlərində qurbanların məlumatlandırılması və yardım alması təmin edilməklə onların rəy və narahatlıqlarının nəzərə alınmasına şərait yaradılır, ikincisi isə məhkəmə icraatının gedişində zərərçəkmiş şəxsin şəxsiyyətinin və şəxsi məlumatlarının məxfiliyinin qorunması hədəflənir.

İnsan hüquqları əsaslı yanaşmadan asılı olmayaraq, qurbanların müdafiəsi mütləq şəkildə istintaqdan və təqibdən əvvəl təmin olunmalıdır. Avropa Direktivinin ən mühüm üstünlüklərindən biri, insan alveri nəticəsində qeyri-qanuni fəaliyyətlərə cəlb edilmiş şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmamasını nəzərdə tutan müddəanın daxil edilməsidir. Bu mühüm irəliləyiş olsa da, həmin müddəanın formulu hələ də qeyri-müəyyəndir və qurbanların real müdafiəsinin təmin olunması üçün bəzi problemləri üzə çıxarır.

---

²⁴¹ EUROSTAT. Trafficking in Human Beings. Statistical working papers. Publications Office of the European Union, 2015, p. 45.

²⁴² Ortega M. La trata de seres humanos en el derecho de la Unión Europea // iDonaire F.J., OlestiA. (coords.), Técnicas y ámbitos de coordinación en el espacio de libertad, seguridad y justicia. Marcial Pons, 2015, pp. 181-196, pp.191-192.

Xüsusilə, Direktiv üzv dövlətlərin qurbanları mühakimə etməmək və ya cinayət təqibindən azad etmək məqsədilə konkret hüquqi mexanizmlər yaratmaq öhdəliyini özündə açıq şəkildə ehtiva etmir.

Əvvəla, Direktivin dövlətlərə geniş səlahiyyət verməsi, müxtəlif ölkələrdə insan alveri qurbanlarının qorunmasına dair fərqli və qeyri-bərabər yanaşmaların yaranmasına səbəb ola bilər. İkincisi, bu sənəd qurbanların saxlanmasını qadağan etmir. Bu isə qurbanlara qarşı qeyri-insani münasibətlərin davam etməsinə şərait yaradır və onların öz vəziyyətlərini düzgün qiymətləndirməsinə mane olur. Bəzən qurbanlar özlərini sadəcə yardımçılarına borc ödəyən qeyri-qanuni miqrantlar kimi görürlər. Belə hallarda onlar digər qurbanları nəzarətdə saxlamaq və istismar etmək işinə cəlb edilərək insan alverçilərinin cinayətkar fəaliyyətində iştirak edirlər. Bundan əlavə, bəzi hallarda cinayətkar qruplar əldə edilən gəlirin cüzi bir hissəsini qurbanlarla bölüşərək onlarda özlərini cinayətin iştirakçısı kimi qəbul etdirmək hissini formalaşdırırlar. Bu cür manipulyativ taktika qurbanların öz hüquqi statuslarını düzgün dərk etməsinə mane olur və onların hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq etmə ehtimalını əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Direktiv həmçinin uşaqların müdafiəsi üçün xüsusi tədbirlər kompleksini ehtiva edir²⁴³. Bu kimi müdafiə tədbirlərinə qəyyumun və ya qanuni nümayəndənin təyin edilməsi, Aİ ərazisində yerləşən yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin ailə üzvlərinə yardımın göstərilməsi, valideynlərin insan alverinə cəlb olunma biləcəyi prosedurlarda müvafiq nümayəndənin iştirakının təmin edilməsi və digər mühafizə mexanizmləri daxildir. Direktivin tətbiqinə dair hesabat isə, bu sahədə daha geniş və təkmilləşdirilmiş

---

²⁴³ EUROJUST, Strategic project on Eurojust's action against trafficking in human beings. Den Haag, 2012, p. 16.

tədbirlərin zəruriliyini ortaya qoyur və sadəcə minimum standartlarla kifayətlənməyin yetərsiz olduğunu göstərir. Həqiqətən də, Avropa Komissiyasının hesabatında vurğulanır ki, yalnız altı üzv dövlət yetkinlik yaşına çatmayan insan alveri qurbanlarının müdafiəsi məqsədilə xüsusi və fərqləndirilmiş tədbirlər nəzərdə tutmuşdur²⁴⁴. Digər üzv dövlətlər 14 yaşdan kiçik şəxslərə xüsusi müdafiə tədbirlərinin tətbiqini məhdudlaşdırırlar. Halbuki, Direktivdə qurbanların yaş həddi 18 yaş olaraq müəyyən edilir və əlavə olaraq vurğulanır ki, şəxsin yaşı məlum olmadıqda, onun azlıqda olması nəzərdə tutulmalıdır. Bu müddəaların milli qanunvericiliyə tam və düzgün şəkildə inteqrasiya edilməsi vacibdir. Belə ki, Avropa İttifaqı ərazisində insan alveri qurbanlarının əhəmiyyətli bir hissəsi 15–17 yaş aralığında olan qızlardır. Nəhayət, qurbanlara dəymiş zərərin ödənilməsi ilə bağlı tədbirlər barədə də qısa məlumat verilməlidir. İnsan alveri ilə bağlı Palermo Protokolu bu sahədə xüsusi öhdəliklər müəyyən etmir. Əslində, onun 6-cı maddəsi yalnız bəzi müddəaların üzv dövlətlərin daxili hüquq sistemlərinə daxil edilməsini tələb etməklə məhdudlaşır. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, dövlətlər mülki hüquq üzrə müqavilədənəknənar məsuliyyət, kompensasiya qərarlarının verilməsi və ya cinayət prosesi ilə bağlı zərərin əvəzinin ödənilməsi, o cümlədən xüsusi proqramlar çərçivəsində dövlət fondları və ya müvafiq kompensasiya fondlarının yaradılmasının araşdırılmasına imkan verən hüquqi müddəaları öz qanunvericiliyində ehtiva edə bilər²⁴⁵.

---

²⁴⁴ Europol, *Trafficking in Human Beings in the European Union*. Den Haag, 2011, p. 11

²⁴⁵ Com (2016) 722final – Report from the Commission to the European Parliament and the Council assessing the extent to which Member States have taken the necessary measures in

Avropa Şurası çərçivəsində zərərçəkmişlərə dəymiş ziyana görə kompensasiya məsələsi Varşava Konvensiyasının 15-ci maddəsində daha ətraflı tənzimlənir. Bu maddə zərərçəkmiş şəxsin maddi təzminat hüququnun təmin edilməsini həm cinayət prosesi, həm də mülki yurisdiksiya çərçivəsində dövlətin öhdəliyi kimi müəyyən edir. Təəssüf ki, Konvensiya terrorizm kimi digər cinayət qurbanlarına tətbiq edilən rejimdən fərqli olaraq, insan alveri qurbanlarının kompensasiyası üçün dövlət fondunun yaradılmasını yalnız nümunə kimi göstərir. Prosesual hüquqlara gəldikdə isə, 15-ci maddə zərərçəkmişlərin məhkəmə və inzibati prosedurlar barədə anlaşıqlı dildə məlumatlandırılmasını və pulsuz hüquqi yardıma çıxışın təmin olunmasını vurğulayır. Bu müddəalar, resursların yaradılması qədər vacibdir, çünki məlumatsızlıq və zəif hüquqi məsləhət iddiaların olmamasına səbəb ola bilər. Direktivdə isə 17-ci maddə dövlətlərin qurbanların “qəsdən törədilmiş zorakılıq cinayətlərinin qurbanları üçün mövcud kompensasiya rejimlərinə” çıxışını təmin etmək vəzifəsini müəyyən edir ki, bu da inqilabi yenilik sayılır.

Nəticə olaraq, bəzi üzv dövlətlərdə müvafiq kompensasiya mexanizmləri olmadığı üçün qurbanların adekvat təzminat alma imkanları məhdudlaşa bilər. Həmçinin, Direktivin milli qanunvericiliyə köçürülməsi prosesində fikir ayrılıqları mövcuddur, xüsusilə, psixoloji və ya fiziki zorakılıqdan əziyyət çəkən qurbanlara dəstək tədbirlərinin daxil edilməsi məsələsində qeyri-müəyyənlik hələ də davam edir. Avropa İttifaqı miqyasında insan alveri Aİ-nin

---

order to comply with Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims in accordance with Article 23 (1), p. 13.

Əsas Hüquqlar Xartiyası²⁴⁶ ilə qadağan edilmişdir (Maddə 5) və Avropa İttifaqının fəaliyyətinə dair Müqavilə²⁴⁷ (Maddə 83) tərəfindən mütəşəkkil cinayətin ağır forması hesab edilən fundamental hüquqların ciddi şəkildə pozulmasıdır. Aİ-nin insan alveri ilə bağlı hüquqi və siyasi çərçivəsi qurbanlar mərkəzlidir, genderə xasdır, uşaqlara həssasdır və insan hüquqları ilə bağlıdır. Aİ-nin İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivi insan alveri ilə bağlı Aİ-nin əsas qanunvericilik aktıdır. Bu Direktiv aşağıdakı mühüm məqamları təsbit etmişdir:

- cinayət tərkibli hüquqpozmalarda və sanksiyaların müəyyən edilməsinə dair minimum qaydalar;

- qurbanların müdafiəsini, yardımını və dəstəyini, habelə qarşısının alınmasını gücləndirmək üçün ümumi müddəalar;

- cinayətlə mübarizə aparan əsas aktorlar.

Direktiv 5 aprel 2011-ci ildə qəbul edilmiş və 15 aprel 2011-ci ildə qüvvəyə minmişdir.

2011/36EU Direktivi aşağıdakı üç hüquqi aspekti əvəz etdi:

- insan alverinin qurbanı olmuş və ya qeyri-qanuni immiqrasiyanın asanlaşdırılması ilə bağlı istismara məruz qalmış, səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq edən üçüncü ölkə vətəndaşlarına yaşayış icazəsi verilməsini tənzimləyən 2004/81/EC Şura Direktivi - bu sənəd, Direktivin əsasını təşkil edən üç sənəd arasında hələ də qüvvədə olan yeganə sənəddir.

- Şuranın insan alverinə qarşı mübarizəyə dair 2002/629/JHA Çərçivə Qərarı - bu sənəd Avropa səviyyəsində qəbul ediləcək

---

²⁴⁶ Document 12012P - Charter of Fundamental Rights of the European Union <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012P>

²⁴⁷ Document 12012E/TXT - Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj

tədbirlər çərçivəsini təqdim etmək məqsədi daşıyırdı. Qeyd etmək lazımdır ki, insan alveri yalnız cinsi istismar və əmək istismarı baxımından müəyyən edilmişdir.

- cinayət prosesində qurbanların mövqeyinə dair Şuranın Çərçivə Qərarı 2001/220/JHA - bu sənəd qurbanları cinayət prosesində minimum hüquqlarla təmin etmək məqsədi daşıyırdı.

Avropa İttifaqı Şurasının təklifi əsasında, Parlament və Şura tərəfindən 13 iyun 2024-cü ildə qəbul edilmiş yeni İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivi insan alverinə qarşı mübarizənin effektivliyini və koordinasiyasını əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirəcək, üzv dövlətlər arasında hüquqi harmonizasiyanı təmin edəcəkdir. Bu Direktiv, insan alverinin müxtəlif formalarına qarşı mübarizəni genişləndirərək qurbanların müdafiəsini və təqib prosedurlarının təkmilləşdirilməsini prioritet kimi müəyyən edir. Cari əsas qanunvericilik aktı olan 2011/36/EU Direktivi 2011-ci ildə qəbul edilmiş və Danimarka istisna olmaqla, bütün Avropa İttifaqı üzv dövlətləri üçün ümumi məqsədləri müəyyən edir, lakin bu məqsədlərə çatmaq üçün konkret vasitələr üzv dövlətlərin öz milli qanunvericilikləri ilə tənzimlənir. Buna görə də, insan alverinə qarşı effektiv mübarizə aparmaq üzv dövlətlərin məsuliyyətindədir və onlar öz milli qanunlarını bu istiqamətdə formalaşdırmalıdır.

Avropa Komissiyasının insan alveri ilə bağlı hesabatları göstərir ki, Avropada insan alveri qurbanlarının - qadınların, kişilərin, qızların və oğlanların sayı artmaqdadır. Lakin hesabatlarda qeyd olunur ki, mürəkkəb statistik metodologiya və məlumatların yüksək səviyyədə gizliliyi səbəbindən faktiki qurbanların sayı açıqlanan rəqəmlərdən əhəmiyyətli dərəcədə çox ola bilər. Bundan əlavə, hesabatlarda uşaqların insan alveri qurbanları arasında sürətlə

artan hissəsi xüsusilə vurğulanır²⁴⁸. Hesabatlarda həmçinin insan alveri ilə digər cinayət növləri arasında əlaqə, eləcə də qurbanların cəlb edilməsi üçün internet, sosial media və yeni texnologiyalardan istifadənin artması qeyd olunur.

İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivinin yenilənmiş qaydaları hüquq-mühafizə və məhkəmə orqanlarına istismarın yeni formalarını, o cümlədən internetdə baş verən halları araşdırmaq və təqib etmək üçün daha güclü mexanizm təqdim edir, həmçinin qurbanlara daha yüksək səviyyədə yardım və dəstək təmin edir. Yenilənmiş Direktivdə aşağıdakı innovativ hüquqi həll yolları təklif olunmuşdur:

- İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivinin əhatə dairəsinə açıq şəkildə aşağıdakı yeni istismar formalarının daxil edilməsi: məcburi nikah, surroqat analığın istismarı və qeyri-qanuni övladlığa götürmə halları;

- cinsi istismarla əlaqəli, informasiya və kommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə törədilən və ya bu texnologiyalarla asanlaşdırılan insan alveri cinayətlərinə açıq şəkildə istinad edilməsi;

- Milli İstiqamətləndirmə Mexanizmlərinin rəsmi yaradılmasını tələb etmək;

- İnsan alveri və onun bütün istismar formalarını təşviq edən tələbin azaldılması məqsədilə, insan alveri qurbanlarından əldə edilən xidmətlərdən bilərəkdən istifadə edilməsinin cinayət

---

²⁴⁸ “Data collection on trafficking in human beings in the EU,” European Commission, 2018, https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-security/20181204_data-collection-study.pdf.

məsuliyyətinə səbəb olan əməllər kimi tanınması (kriminalaşdırılması);

- insan alverinin potensial qurbanları ilə qarşılaşa biləcək daha çox peşəkarlar üçün təlimlərin genişləndirilməsi və texnoloji imkanların tətbiqinin təmin edilməsi;

- Rəsmi Yönləndirmə Mexanizmləri ilə sığınacaq orqanları arasında koordinasiyanın təkmilləşdirilməsi;

- Eurostat tərəfindən həyata keçirilən və dərc edilən insan alveri ilə bağlı Aİ-də illik məlumat toplusunun rəsmiləşdirilməsi.

Yenidən işlənmiş Avropa İttifaqının İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivi 24 iyun 2024-cü il tarixində Aİ-nin Rəsmi Jurnalında dərc edilmiş və 14 iyul 2024-cü il tarixindən etibarən qüvvəyə minmişdir. Üzv dövlətlərə bu Direktivin müddəalarını öz milli qanunvericiliklərinə uyğunlaşdırmaq üçün iki illik müddət müəyyən edilmişdir.

14 aprel 2021-ci il tarixində Komissiya İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə yeni Aİ Strategiyasını (2021-2025) qəbul etmişdir²⁴⁹. Bu təşəbbüs insan alverinə qarşı kompleks cavab tədbirlərini əhatə edir. Belə ki, strategiya cinayətin qarşısının alınması, qurbanların müdafiə olunması və onların səlahiyyətləndirilməsi, eyni zamanda insan alveri ilə məşğul olan şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi kimi əsas istiqamətləri özündə birləşdirir. Sənəddə insan alverinə təkən verən tələbin azaldılması, cinayətkar biznes modelinin effektiv əməliyyat vasitələri ilə dağıdılması, cəzasızlıq mühitinə qarşı güclü cinayət ədalət mühakiməsinin qurulması və bu məqsədlə

---

²⁴⁹ Com/2021/171 final - Communication from the commission to the European Parliament, the Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of the regions on the EU Strategy on Combatting Trafficking in Human Beings 2021 - 2025

institusional potensialın gücləndirilməsi nəzərdə tutulur. Eyni zamanda, insan alverçilərin rəqəmsal biznes modellərinə qarşı tədbirlərin həyata keçirilməsi, qadın və uşaqların müdafiəsinə xüsusi önəm verilməklə qurbanların qorunması, dəstəklənməsi və gücləndirilməsi əsas hədəflər sırasındadır. Strategiya həmçinin beynəlxalq əməkdaşlığın gücləndirilməsini prioritet kimi müəyyən edir. Qeyd edilməlidir ki, insan alveri çox zaman mütəşəkkil cinayətkar qruplar tərəfindən həyata keçirildiyindən, bu strategiya Avropa İttifaqının 2021–2025-ci illər üzrə Mütəşəkkil Cinayətkarlıqla Mübarizə Strategiyası ilə sıx şəkildə uzlaşdırılmışdır²⁵⁰. Hər iki ildən bir Avropa Komissiyası insan alverinə qarşı mübarizədə əldə edilən irəliləyişlərə dair hesabatlar qəbul edir. Beşinci tərəqqi hesabatı 20 yanvar 2025-ci ildə təqdim edilmişdir²⁵¹. Komissiyanın birinci (2016), ikinci (2018), üçüncü (2020) və dördüncü (2022) hesabatları əldə edilmiş tərəqqiyə dair faktiki icmalı təqdim edir və Aİ-də insan alverinin həllində nümunələri, çağırışları və əsas problemləri təqdim edir.

Avropada insan alverinə qarşı mübarizə ilə bağlı müzakirələr çərçivəsində fahişəliyə qarşı “tələbin azaldılması” (və ya “tələb son” yanaşması) konsepsiyası gündəmə gətirilmiş və beynəlxalq miqyasda artan maraq doğurmuşdur. Ümumilikdə, əmək bazarında insan alverinə qarşı mübarizədə işçilərin hüquqlarının yaxşılaşdırılması, həmkarlar ittifaqlarının gücləndirilməsi və

---

²⁵⁰ Com/2021/170 Final - Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions on the eu strategy to tackle organised crime 2021-2025

²⁵¹ Com/2025/8 Final - report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions on the progress made in the European Union in combating trafficking in human beings (Fifth Report)

kollektiv danışıqların əhatə dairəsinin genişləndirilməsi effektiv strategiyalar kimi qəbul edilir. Lakin cinsi istismar kontekstində diqqət bu cür sosial-iqtisadi yanaşmalardan çox, cinayət ədaləti sistemləri vasitəsilə bütün seks sənayesinin ləğvinə yönəlmişdir. 2000-ci il Palermo Protokolunun qəbulundan sonra ilk onillik ərzində beynəlxalq təşkilatlar bu sənədin cinayət yönümlü çərçivəsini insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmalarla balanslaşdırmağa çalışmış və insan alverinə qarşı mübarizə tədbirlərində insan hüquqlarının qorunması və müdafiəsini təşviq edən siyasətin formalaşdırılmasına töhfə vermişlər. Bu fəaliyyət dövlətlərə insan alveri ilə mübarizə apararkən insan hüquqlarına riayət olunması baxımından normativ istiqamət verməyi hədəfləmişdir. Bununla belə, insan alverinin tərfi və dövlətlərin bu sahədəki öhdəlikləri ilə bağlı beynəlxalq səviyyədə formalaşmış kövrək konsensus nəticəsində, hökumətlərarası təşkilatlar (İGO-lar) tez-tez bu mübahisəli mövzudan yayınmağa üstünlük vermiş, xüsusilə də seks işi və fahişəliklə bağlı məsələ minimum səviyyədə gündəmə gətirilmişdir. Eyni zamanda, qlobal miqyasda və Avropa ölkələrində seks işçilərinin kollektivləri və həmkarlar ittifaqları, əksər hallarda heç bir və ya olduqca məhdud maliyyə və institusional dəstək olmadan, onların təcrübələrinin, əmək şəraitlərinin və hüquqlarının tanınmamasına baxmayaraq, kriminallaşma, ayrışçılıq, zorakılıq və istismar kimi geniş yayılmış problemlərlə mübarizə aparmaq üçün öz strategiyalarını inkişaf etdirmişlər. Haziki tədqiqat Avropa Seks İşçilərinin Hüquqları Alyansı (ESWA) və digər vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının Avropada insan alverinə qarşı mübarizə adı altında tətbiq edilən “tələbin azaldılması” (yaxud “tələb son”) yanaşmasının və seks işinin kriminallaşdırılmasının

yaratdığı mənfi nəticələrə qarşı apardıqları mübarizəni araşdırır. Tədqiqat nəticələrində bu təşkilatların seks işçilərinin hüquqlarını müdafiə etmək, onların təhlükəsizliyini təmin etmək və diskriminativ hüquqi yanaşmalara qarşı çıxmaq məqsədilə gördükləri fəaliyyətlər təqdim olunur.

Avropa Seks İşçilərinin Hüquqları Alyansı (ESWA), Avropa və Mərkəzi Asiyada 26 ölkəni əhatə edən və seks işçiləri tərəfindən idarə olunan, 90-dan artıq təşkilat və üzv qrupu birləşdirən geniş şəbəkədir. Alyansın əsas məqsədi bütün seks işçilərinin səslərinin eşidilməsini təmin etmək, onların insan hüquqları, sağlamlıq hüquqları və əmək hüquqlarının tanınması və qorunmasına nail olmaqdır. ESWA, öz üzvlük bazasından qaynaqlanan yanaşma və təcrübəyə əsaslanaraq, milli, regional və beynəlxalq miqyasda vəkillik fəaliyyətlərini səfərbər edən, uzunmüddətli və sistemli dəyişikliklərə yönəlmiş güclü, canlı və davamlı bir şəbəkə qurmağa çalışır.

2018-ci ilin ikinci yarısından etibarən ESWA və onun bir sıra üzv təşkilatları insan alverinə qarşı mübarizə və qurbanların hüquqları ilə bağlı siyasət və platformalarla əlaqə qurmaq və bu sahədə mövcud diskurslara müdaxilə etmək istiqamətində müxtəlif dərəcədə uğurlar əldə etmişdir. Bu məqalə sənəd təhlili ilə yanaşı, ESWA və digər vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının seks işçilərinin hüquqlarının insan alverinə qarşı mövcud səfərbərlik çərçivələrindən kənar saxlanmasına qarşı çıxmalarını, habelə Avropada insan alverinə qarşı mübarizə adı altında tətbiq edilən “tələbin azaldılması” (ya da “son tələb”) yanaşmasının və seks işinin kriminallaşdırılmasının zərərli təsirlərinə qarşı mübarizələrini izah

etmək məqsədilə avto-etnoqrafik kimi xarakterizə oluna biləcək yanaşmadan istifadə edir.

Tədqiqatın bu hissəsi Avropa Komissiyasının Aİ İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivinə düzəlişlər hazırlamaq məqsədilə 2021-ci ilin sonunda başladığı ictimai məsləhətləşmə prosesinə qədərki dövrü əhatə edir. Eyni zamanda, bu mərhələyə qədər olan dövrün qismən təhlili vasitəsilə Aİ səviyyəsində insan alverinə qarşı mübarizə siyasətlərinə ideoloji təsirləri də araşdırmağa cəhd göstərilir. Seks işi ilə bağlı müzakirələrin insan alveri kontekstində aparıldığı hallarda isə bu məsələnin tez-tez milli səviyyədə susdurulduğu müşahidə olunur.

Son iyirmi il ərzində Avropada seks işçiləri “fahişəliyə tələbin dayandırılması” çağırışlarına qarşı mütəmadi şəkildə mübarizə aparmışlar. Bu çağırışların ideoloji və siyasi əsasları, insan alveri ilə seks işinin eyniləşdirilməsinə və bir-birinə qarışdırılmasına söykənir. Halbuki həm akademik ədəbiyyatda, həm də icma əsaslı empirik sübutlarda bu yanaşmanın konseptual və faktoloji baxımdan qüsurlu və əsassız olduğu göstərilmişdir.

1999-cu ildə, Palermo Protokolunun qəbulundan bir il əvvəl tətbiq edilən və seks işçilərinin müştərilərini cinayət məsuliyyətinə cəlb etməklə fahişəlik və insan alverinə “tələbi azaltmağı” hədəfləyən İsveç modeli, sonradan Norveç və İspaniya (2009), Kanada (2014), Şimali İrlandiya (2015), Fransa (2016) və İsrail (2018) kimi dövlətlərdə də hüquqi və siyasi müstəvidə tətbiq edilmişdir. Hazırda bu model bir sıra digər ölkələrin qanunverici və ictimai gündəmlərində də müzakirə predmetidir.

2019-cu ilin mart ayında İsveç hökuməti Fransa ilə birgə insan alverinə qarşı mübarizəyə dair ümumi yanaşma formalaşdırmaq

niyyətini elan etmişdir. Bu təşəbbüs, Avropada və qlobal miqyasda cinsi istismar məqsədilə insan alverinə qarşı mübarizənin birgə strategiyasını hazırlamağı və bu çərçivədə əsas hədəf kimi qız və qadınlara yönəlmiş fahişəlik fəaliyyətlərinə olan tələbatın azaldılmasını nəzərdə tuturdu. Bu dövlətlərin siyasət anlayışında cinsi istismar məqsədilə insan alveri ilə fahişəlik arasında mövcud olduğu iddia edilən “aydın əlaqə” onların normativ və strateji yanaşmasının təməlini təşkil edir.

İnkişafa yardım proqramları, beynəlxalq və hökumətlərarası təşkilatların siyasətləri və bu istiqamətdə edilən maliyyə yatırımları, fahişəliyin qlobal və Avropa miqyasında ləğvini hədəfləyən abolisionist mövqelərin resurslarını və institusional imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır. Bu yanaşma, insan alverinə qarşı mübarizədə cəzalandırıcı modellərin beynəlxalq siyasət gündəliyinə daxil edilməsinə səbəb olmuşdur. Fahişəlik sahəsində siyasətin formalaşdırılması dövlətlərin yurisdiksiyasına aid bir məsələ olaraq qalmaqda davam etsə də, beynəlxalq diskursun təsiri nəticəsində dövlətlər Palermo Protokolunun 9-cu maddəsinin 5-ci bəndində nəzərdə tutulan “insan alverinə gətirib çıxaran şəxslərin, xüsusilə də qadınların və uşaqların istismarının bütün formalarını təşviq edən tələbin qarşısının alınması” öhdəliyini cinsi xidmətlərə olan tələbatın məhdudlaşdırılması kimi şərh etməyə başlamışlar.

Abolisionist yanaşmalar insan hüquqlarına əsaslanan deyil, cəza yönümlü yanaşmalardır. Bu səbəbdən, bu siyasət hüquq-mühafizə və immiqrasiya orqanlarının səlahiyyət və imkanlarının genişləndirilməsinə xidmət edir. Xüsusilə Qərbi Avropada seks işçilərinin böyük əksəriyyətinin miqrant qadınlardan ibarət olması bu siyasətlərin miqrasiya rejimləri ilə kəsişməsini daha da

mürəkkəbləşdirir və seks işçilərinin profilinə uyğun nəzarət, təqib və hüquqi cəza tədbirlərini artırır. Nəticə etibarilə, bu siyasət seks işçilərinin hüquqi müdafiəsini zəiflədir və onların fiziki və sosial təhlükəsizliyini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır.

Fahişəliklə bağlı cəza tədbirlərinin və polis nəzarətinin qadınlara qarşı zorakılığın əsas həlli kimi təqdim edilməsi bir sıra feminist tədqiqatçılar tərəfindən “karseral feminizm” (məhdudlaşdırıcı və cəza yönümlü feminizm) kimi xarakterizə edilmişdir. Elizabeth Bernstein (2007) tərəfindən aparılan araşdırmalarda bu yanaşma daha ətraflı şəkildə təsvir edilmiş, seks işinin bütün formalarının insan alveri kimi təqdim edildiyi ABŞ-dakı müasir abolisionist feminist aktivizm və insan alverinə qarşı hərəkət tənqidi şəkildə təhlil olunmuşdur.

Karseral feministlər qadınlara qarşı zorakılığın qarşısını almaq məqsədilə artan kriminallaşma, polis nəzarəti və həbs kimi cəzalandırıcı yanaşmaları dəstəkləyirlər. Lakin bu yanaşma interseksional (kəşişən) feminizmin əsas prinsipləri ilə uzlaşmır. Belə ki, artan hüquq-mühafizə müdaxiləsi və dövlət səlahiyyətlərinin genişləndirilməsi müəyyən qadın qruplarını - irqiləşdirilmiş qadınları, aşağı sosial-iqtisadi statusa malik olanları, qeyri-ənənəvi cinsi kimlik və ifadə daşıyanları, qeyri-qanuni və ya qeyri-müəyyən miqrasiya statusuna malik olanları, habelə əlilliyi olan qadınları daha da həssas vəziyyətə salır. Bu qadınlar artıq struktur zorakılıq və institusional ayrı-seçkilik riskinə məruz qaldıqları halda, karseral yanaşma onların üzərində əlavə nəzarət və cinayətləşdirmə mexanizmlərini gücləndirməklə faktiki olaraq bu riskləri daha da artırır və təhlükəsizliklərini zəiflədir. “Tələbin azaldılması” (və ya “son tələb”) anlayışı məhz bu karser

ideologiyasına əsaslanır və 1998–2000-ci illərdə Palermo Protokolu üzrə aparılan siyasi danışıqların irsi kimi meydana çıxmışdır. Birləşmiş Ştatlar bu müddət ərzində insan alverinə qarşı abolisionist yanaşmanı müdafiə edən və Qadın Alverinə Qarşı Koalisiyanın rəhbərlik etdiyi QHT-lər şəbəkəsinin təsiri altında danışıqlarda fəal iştirak etmişdir.

Həmin dövrdə Birləşmiş Ştatlar "tələbin azaldılması" strategiyasının Palermo Protokoluna daxil edilməsini təklif etsə də, bu təşəbbüs rədd edilmişdir. Bunun əsas səbəbi ondan ibarət idi ki, belə bir yanaşma, seks işinin "könüllü" formalarını qanuniləşdirən və ya dözümlü yanaşmanı qəbul edən dövlətlər arasında konsensusun formalaşmasına əngəl törədə bilərdi. Bu halda, həmin dövlətlərin Protokolu imzalamaqdan çəkinməyi ehtimal olunurdu. Bununla belə, danışıqların yekun mərhələsində ABŞ nümayəndə heyəti tələbin qarşısının alınmasını da ehtiva edən qabaqlayıcı tədbirləri özündə əks etdirən bir sənəd təqdim etmişdir. Bu mətn əlavə müzakirəyə çıxarılmadan, yalnız cüzi redaktələrlə qəbul edilmiş və kompromis elementi kimi Protokolun mətninə daxil edilmişdir. Sonrakı illərdə bu mövzu beynəlxalq insan hüquqları siyasətində yenidən aktuallaşmışdır. Xüsusilə BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının hazırladığı "İnsan Hüquqları və İnsan Alverinə dair Təvsiyə Edilən Prinsiplər və Təlimatlar" (OHCHR, 2010) sənədində tələbin insan alverinin struktur səbəblərindən biri kimi tanınması və bu istiqamətdə qabaqlayıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi təvsiyə edilmişdir. Bu təvsiyələr abolisionist yanaşmaların beynəlxalq hüquqi diskursda daha da möhkəmləndirilməsi və cəza yönümlü yanaşmaların legitimləşdirilməsi baxımından mühüm mərhələ təşkil etmişdir.

Palermo Protokolunun 9-cu maddəsinin 5-ci bəndi dövlətləri “insan alverinə gətirib çıxaran insanların, xüsusilə qadınların və uşaqların istismarının bütün formalarını təşviq edən tələbdən çəkilməyə” öhdəlikləndirir. Eyni öhdəliklər 2005-ci il tarixli Avropa Şurasının İnsan Alverinə Qarşı Fəaliyyət üzrə Konvensiyası və 2011-ci il tarixli Avropa İttifaqının İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivi (2011/36/EU) ilə də beynəlxalq hüquqda kodlaşdırılmışdır. Lakin bu sənədlər konkret sektorları istisna etmir və ya xüsusi diqqət ayırmır, əksinə, dövlətlərdən insan alverinə gətirib çıxaran istismarı bütün sahələrdə və məqsədlər üçün təşviq edən tələbdən ümumi şəkildə çəkilmələri tələb olunur.

Müxtəlif dövlətlərin bu beynəlxalq öhdəlikləri milli qanunvericilikdə necə tənzimlədikləri və həyata keçirdikləri fərqli yanaşmalar üzərində qurulub. İsveç modeli əsasında formalaşan dövlətlərdə, insan alverinə qarışb-qarışmamasından asılı olmayaraq, seks işinin dekriminallaşdırılması müşahidə edilir. Məsələn, Yeni Zelandiya cinsi əlaqənin satın alınmasını qanunla qadağan etməklə yanaşı, aşağıdakı tədbirləri həyata keçirmişdir: (i) müştərilərin seks işçilərinə təzyiq göstərməsinin açıq şəkildə qadağan edilməsi; (ii) vasitəçilərin qeyri-qanuni fəaliyyətlərinə qarşı sanksiyaların tətbiqi; və (iii) sektor daxilində fəaliyyət göstərən operatorlar üçün “davranış qaydaları”nın müəyyən olunması ilə müştərilərə və vasitəçilərə təsirin təşkili. Bundan əlavə, Yeni Zelandiya seks işçilərinin iş şəraitinin yaxşılaşdırılması, onların təhlükəsizliyinin təmin olunması və danışıqlar hüquqlarının genişləndirilməsi məqsədilə xüsusi siyasətlər hazırlamışdır.

İnsan alverinə təkən verən və ya alovlandırان tələbin qarşısını almaq məqsədilə beynəlxalq sənədlərdə dövlətlərə insan alveri

qurbanlarının xidmətlərindən bilə-bilə istifadə etməyi cinayət hesab etməyə təşviq edən əlavə müddəalar da tətbiq edilmişdir. Lakin həm Avropa Şurası Konvensiyası, həm də 2011-ci il tarixli Avropa İttifaqının İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivi “bilə-bilə istifadə etmə”nin kriminallaşdırılmasını məcburi şərt kimi müəyyən etmir. Avropa Şurasının İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Qrupunun (GRETA) monitoring hesabatlarında dəfələrlə vurğulandığı kimi, cinsi xidmətlərin satın alınmasının kriminallaşdırılması həmin konvensiyanın heç bir müddəasında tələb edilmir və onun icrası üçün zəruri deyil.

2011-ci ildə qəbul edilmiş Aİ İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivi (2011/36/EU) əsasında Avropa siyasətində baş verən dinamikanı 2021-ci ilə qədər ümumiləşdirmək məqsədilə müəyyən əsas məqamlar qeyd edilməlidir. Direktivin 20-ci maddəsinə əsasən, Avropa Komissiyası Miqrasiya və Daxili İşlər üzrə Baş Direktorluqda (DG HOME) İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Koordinatoru (İng. Anti-Trafficking Coordinator – ATC) vəzifəsini təsis etmişdir. İlk ATC kimi 2011-ci ilin martında vəzifəyə təyin edilmiş xanım Myria Vassiliadou 2020-ci ilin fevralına qədər bu vəzifədə fəaliyyət göstərmişdir. Avropa Qadın Lobbisinin (EWL) keçmiş Baş Katibi olan Vassiliadou, səlahiyyət müddəti ərzində Avropa Komissiyasının insan alveri ilə mübarizə siyasətini neo-abolitionist yanaşma istiqamətində formalaşdırmışdır.

2013-cü ildə Aİ ATC-nin təşəbbüsü ilə İnsan Alverinə Qarşı Aİ Vətəndaş Cəmiyyəti Platforması yaradılmışdır. Bu platforma insan alverinə qarşı mübarizə və siyasət hazırlanmasında vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının rolunun artırılmasını hədəfləyərək, təxminən 100 vətəndaş cəmiyyəti üzvünü (qismən sonrakı illərdə də

seçilənlər daxil olmaqla) birləşdirmişdir. Platformaya, özünü dünyanın aparıcı abolisionist təşkilatı kimi təqdim edən Qadın Alverinə Qarşı Koalisiya (CATW), Avropa Qadın Lobbi və onun üzvü olan Avropa Miqrant Qadınlar Şəbəkəsi kimi abolisionist mövqedə olan təşkilatlar qəbul edilmişdir. Bununla belə, abolisionist mövqedən fərqli olaraq seks işinin dekriminalaşdırılması və seks işçilərinin hüquqlarının müdafiəsi istiqamətində fəaliyyət göstərən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları o cümlədən, La Strada International (LSI), Avropa Seks İşçilərinin Hüquqları Alyansı (ESWA; həmin dövrdə ICRSE kimi tanınırdı) və Pro-Tukipiste (Finlandiya) platformaya daxil edilməkdən dəfələrlə rədd edilmişdir. Bu təşkilatların hər biri platformanın müəyyən etdiyi seçmə meyarlarına tam uyğun gəlməsinə baxmayaraq, onların iştirakına dair aydın və rəsmi səbəblər açıqlanmamışdır.

La Strada International (LSI) təşkilatının üzvlərindən bəziləri Avropa İttifaqı İnsan Alverinə Qarşı Vətəndaş Cəmiyyəti Platformasına daxil edilmişdir. Lakin 2018-ci ildə Sənədsiz Miqrantlar üzrə Beynəlxalq Əməkdaşlıq Platforması (PICUM) təmsilçiliklə bağlı yaranan problemlərə görə platformadan istefa vermişdir. PICUM ilə Avropa İttifaqı İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Koordinatoru (ATC) arasında yaranan fikir ayrılığının əsas səbəbi fahişəlik və seks işi ilə bağlı yanaşma fərqləri olmuşdur. Belə ki, ATC və Avropa Komissiyası insan alverinə qarşı mübarizədə cəza yönümlü, neo-abolitionist²⁵² yanaşmanı əsas tutaraq, seks işçiliyinin tamamilə qadağan edilməsini müdafiə etmişdir. Bu

---

²⁵² Xüsusilə seks işçiliyinin hər formasını insan alveri ilə eyniləşdirir və bu fəaliyyəti qadınların istismarı kimi qiymətləndirərək, onun tamamilə ləğvini tələb edir. Bu baxışa görə:

yanaşma isə alternativ baxışların formalaşmasının qarşısını almış və əks mövqələrin ifadə edilməsini məhdudlaşdırmışdır.

Beləliklə, ictimai və siyasi diskursda əsasən seks sənayesinin tam ləğvini tələb edən yanaşmanı dəstəkləyən səs-lər üstünlük qazandı. Bu, Avropa Komissiyasına qadınların müxtəlif həyat təcrübələrini və insan alverinin çoxşaxəli, mürəkkəb səbəblərini nəzərə almayan, birtərəfli və cəza yönümlü siyasət yürütmək imkanı yaratdı. Halbuki, insan alveri fenomeninə daha geniş, insan hüquqları mərkəzli və sosial-iqtisadi kontekst daxilində yanaşmaq mümkün idi.

2021-ci ilin iyulunda yeni İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Koordinatorunu (ATC) təyin olunmasına baxmayaraq, onun mövqeyi hələ tam şəkildə müəyyən edilməmişdir. Bununla belə, Avropa İttifaqının 2021–2025-ci illər üzrə İnsan Alverinə Qarşı Strategiyası hələ də cəza yönümlü yanaşmanı və bununla bağlı hüquq-mühafizə tədbirlərini ön plana çıxarır, insan hüquqları aspektinə isə kifayət qədər yer ayırmır (Aİ İnsan Alverinə Qarşı Strategiyası, 2021).

2021-ci ilin fevralında Avropa Parlamenti İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivinin həyata keçirilməsinə dair qətnaməsində Komissiyanı “üzv dövlətlərin insan alveri qurbanları tərəfindən istismarı nəzərdə tutan bütün xidmətlərdən bilə-bilə istifadə etməsini açıq şəkildə cinayət hesab etməsini təmin etmək məqsədilə İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivinə dəyişiklik etməyə” çağırırdı (Avropa Parlamentinin İnsan Alverinə Qarşı 20618 sayılı Qətnaməsi, 2021).

Bu qətnaməyə münasibətdə, Avropa Seks İşçilərinin Hüquqları Alyansı (ESWA), Sənədsiz Miqrantlar üzrə Beynəlxalq Əməkdaşlıq Platforması (PICUM) və La Strada International kimi

bir sıra vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları istismarı ehtiva edən xidmətlərdən bilə-bilə istifadə edənlərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin həm təhlükəli, həm də praktik olaraq həyata keçirilməsinin mümkün olmadığını irəli sürərək, Avropa Parlamentində səsverməyə təsir göstərməyə çalışmışlar. Onlar xüsusilə qətnamədə tövsiyə olunduğu kimi, “istifadəçinin göstərilən xidmətlərdən istifadəsinin qarşısını almaq üçün əğlabatan addımlar atması” prinsipinin daha məqsədəuyğun olduğunu vurğulamışlar (Avropa Parlamentinin İnsan Alverinə qarşı 2021 Qətnaməsi, paraqraf 68). Bu yanaşma bütün vətəndaşlar üçün malların istehsal edildiyi və ya təqdim olunduğu iş şəraitini yoxlamaq üzrə müsbət hüquqi öhdəlik yarada bilər. Belə bir müddəa hüquqi qeyri-müəyyənliyə səbəb ola bilər, çünki bu halda hər bir şəxs global təchizat zəncirində son dərəcə təhlükəli və istismar şəraitində istehsal olunmuş gündəlik istifadə üçün məhsul, mal və ya xidmətlərin alınmasına görə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilər. Bu risklərə baxmayaraq, müvafiq qətnamənin müddəaları qəbul olunmuş və Avropa Komissiyası yeni İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Strategiyasında bu yanaşmanı rəsmən bəyan etmişdir.

İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivinin qiymətləndirilməsi prosesinin bir hissəsi olaraq, insan alveri qurbanlarının istismar məqsədilə təqdim edilən xidmətlərdən istifadəni cinayət məsuliyyəti altına almaq üçün minimum Aİ qaydalarının tətbiq olunması imkanını araşdırmaq məqsədilə İnsan Alverinə qarşı Aİ Strategiyası hazırlanmışdır.

İnsan Alverinə qarşı Mübarizə Direktivinin qiymətləndirmə prosedurunun ilkin mərhələsi 2021-ci ilin avqust ayında başlayaraq sentyabr ayında tamamlanmışdır. Birinci mərhələdə təqdim edilmiş

rəy bildirişlərinin təhlili qiymətləndirmə prosesində risk və təhdidlərin nələr olduğunu aydın şəkildə göstərmişdir.

Avropa Qadın Lobbisinin (EWL) rəhbərliyi altında EWL üzvləri tərəfindən təqdim olunan bir sıra çıxışlarda insan alveri qurbanlarının xidmətlərindən bilərəkdən istifadəni cinayət hesab edən paraqrafa düzəliş edilməsi əsas prioritet kimi irəli sürülmüşdür. Bu istiqamətdə, minimum tələb kimi üzv dövlətlərin insan alveri qurbanlarından cinsi xidmətlərin alınmasını fəal şəkildə cinayət məsuliyyətinə cəlb etməsi irəli sürülmüşdür. Bu yanaşma, işlərin məhkəmə baxışına çıxarılma ehtimalını artırmaqla yanaşı, cinsi istismarın daha geniş sistemində gizli qalan istismar və zorakılıq səviyyələri barədə ictimaiyyətin məlumatlılığının və sosial şüurunun gücləndirilməsinə də töhfə verəcək.

“Tələb son” yanaşması 2021-ci ildə İsveç sədrliyi altında Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının (ATƏT) prioritet mövzusunda çevrilmişdir. ATƏT-in İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Xüsusi Nümayəndəsinin (OSR CTHB) dəstəyi ilə ABŞ Prezidenti Donald Trampın mühafizəkar Respublikaçılar administrasiyası tərəfindən dəstəklənən təşəbbüs çərçivəsində ATƏT, Avropa İttifaqı Komissiyasına insan alveri ilə bağlı İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivinin təkmilləşdirilməsi üçün tövsiyə vermişdir. Tövsiyədə üzv dövlətlərdən insan alveri qurbanının xidmətlərindən istifadə edən şəxsin qurbanın statusu barədə məlumatlı olub-olmamasından asılı olmayaraq cinayət məsuliyyətini qəbul etmələri tələb olunur.

Cinsi istismar məqsədilə insan alverini təşviq edən tələbin qarşısının alınması” (ATƏT, 2021) adlı sənəd ATƏT regionu üzrə strategiya və yanaşmaların hərtərəfli və tənqidi təhlilini təqdim

etməsə də, kifayət qədər empirik sübutlar olmadan insan alverinə gətirib çıxaran istismarı təşviq edən tələbin qarşısının alınması üçün ən effektiv strategiya kimi cinsi xidmətlərin alınmasının kriminallaşdırılmasına əsaslanan İsveç modelini tənqidsiz şəkildə dəstəkləyir və təşviq edir. Sənəd İsveçin neo-abolisionist modelinin tərəfdarlarının mövqeyini əks etdirir və modelin potensial zərərli təsirlərini araşdıran tədqiqatları nəzərə almır.

Bununla yanaşı, sənədin hazırlanması prosesində müraciət edilən ekspertlər, məsləhətçilər və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin seçimi məhdud çərçivədə aparılmış, ATƏT-in İnsan Alverinə Qarşı Alyansının seks işçilərinin hüquqlarını müdafiə edən üzvləri isə məsləhətləşmələrdən kənarında saxlanılmışdır. Məqsədyönlü şəkildə müraciət edilməyən təşkilatlar sırasında “Human Rights Watch”, “La Strada International”, PICUM və “Amnesty International” da olmuşdur. Həmin təşkilatlar İsveç modelinin mənfi təsirlərini tanıyan siyasət mövqeləri irəli sürmüş və seks işinin dekriminallaşdırılması istiqamətində çağırışlar etmişlər.

Aİ qanunvericiliyi və strategiyalarının qiymətləndirilməsi prosesində ictimai məsləhətləşmələr vətəndaş cəmiyyəti və geniş ictimaiyyətə öz rəy və təcrübələrini ifadə etmək imkanı yaradır. Lakin 2011-ci il Aİ İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Direktivinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı təqdimatlar zamanı, adətən digər kommunikasiya kanallarından istifadə edən dövlət qurumları da rəy bildirmişlər. Məsələn, Hollandiya və Belçika hökumətlərinin hər ikisi insan alveri qurbanlarından “bilə-bilə istifadə”nin məcburi kriminallaşdırılmasına qəti etirazlarını ifadə etmişlər. Belçika federal miqrasiya və sığınacaq agentliyi Myria aşağıdakı mövqeyi irəli sürmüşdür:

Myria xüsusilə cinsi istismar məqsədilə məcburi kriminallaşdırma müddəasının qəbul edilməsinin tərəfdarı deyil. Onların fikrincə, qarşısının alınması üçün alternativ vasitələr mövcuddur. Müştərilərin insan alveri barədə maarifləndirilməsi və mümkün sui-istifadələrdən xəbərdar edilməsinin tələbin azalmasına təsir edə biləcəyi vurğulanır. Polis məlumat verir ki, müştərilər sosial mühitdən gələn mənfi reaksiyalardan qorxsalar da, anonim hesabat verməyə meyllidirlər, lakin şəxsiyyətləri soruşulduqda hesabat verməkdən çəkinirlər. Müştərilərə qarşı sanksiyaların tətbiqinin, hətta normada “bilə-bilə” (qəsdən) elementi nəzərdə tutulsa belə, sosial mühitdə “fahişəlikdən istifadə edən” kimi damğalanmaq istəməyən şəxslərin məlumatvermə davranışına mənfi təsir göstərə biləcəyi və bunun insan alverinə qarşı mübarizədə əks nəticələr doğura biləcəyi qeyd olunur. Bu yanaşmanın praktik nəticələri seks işinin tam dekriminallaşdırıldığı Yeni Zelandiyada da müşahidə edilmişdir. Yeni Zelandiya Fahişələr Kollektivi seks işçilərindən, eləcə də onların zorla cəlb oluna biləcəyi hallardan narahat olan müştərilərdən məlumat xarakterli müraciətlər aldıklarını bildirmişdir.

Böyük Britaniyada müştəri forumlarında aparılan müzakirələr də göstərir ki, bəzi hallarda şəxslər qadınların insan alveri qurbanı ola biləcəyinə dair şübhələr yarandıqda müəyyən xidmətlərdən istifadə etməmək barədə bir-birlərini xəbərdar edirlər. Eyni zamanda, İngilis Fahişələr Kollektivi müştərilərin bəzi hallarda qadınlara yardım göstərdiyini, lakin hüquqi məsuliyyət və damğalanma qorxusu səbəbindən hüquq-mühafizə orqanlarına müraciət etmədiklərini təsdiqləmişdir.

Niderland hökuməti öz rəyində insan alveri ilə fahişəlik arasında aydın fərq qoymağın vacibliyini xüsusi vurğulamışdır.

Hollandiyada və bir sıra digər Avropa İttifaqı (Aİ) üzv dövlətlərində fahişəlik qanuni peşə kimi tanınır və dövlət tərəfindən tənzimlənir. Cinsi istismar məqsədilə insan alveri ilə seks işi/fahişəlik arasında fundamental fərq mövcuddur. Cinsi istismar məqsədilə insan alveri insan hüquqlarının ən ağır pozuntularından biri olmaqla, onun qarşısının alınması və bu istiqamətdə sistemli mübarizənin aparılması dövlətlərin prioritet öhdəliyidir.

Eyni zamanda, seks işini könüllü şəkildə seçən şəxslərin fəaliyyətlərini təhlükəsiz, sağlam və tənzimlənən əmək şəraitində həyata keçirmələri təmin edilməlidir. Bu yanaşmaya uyğun olaraq, Hollandiyada fahişəlik qanuni və tənzimlənən fəaliyyət sahəsi kimi qəbul edilir.

Bu kontekstdə, seks işinin özünün və ya məsuliyyət daşıyan müştərilərin avtomatik olaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə qarşı çıxmaq vacib hesab olunur. Çünki fəaliyyətin gizli və nəzarətsiz mühitə sıxışdırılması zorakılıq, istismar və digər sui-istifadə risklərini əhəmiyyətli dərəcədə artırmağa bilər. Buna görə də, Niderland hökuməti seks işi ilə insan alveri arasındakı hüquqi və konseptual fərqi qorunmasının və bu fərqi Aİ səviyyəsində də aydın şəkildə tanınmasının zəruriliyini xüsusi vurğulayır.

Avropada vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, tədqiqat institutları və insan hüquqları müdafiəçiləri son illərdə “tələbin aradan qaldırılması” (“end demand”) yanaşmasının potensial zərərli təsirlərinə diqqət çəkərək, bu modelin yaratdığı normativ və praktik qarışıqlıqlara qarşı birgə mövqə sərgiləyirlər. ESWA və oxşar təşkilatlar insan alverini daha geniş miqrasiya, əmək hüquqları və

sosial ədalət kontekstində qiymətləndirir; diqqətin seks işçilərinin müştərilərinə deyil, insan alverçilərə, istismarçı üçüncü tərəflərə və istismarı şərtləndirən struktur amillərə yönəldilməsini məqsədəuyğun hesab edirlər.

Sosial və elmi tədqiqatlar göstərir ki, insan alveri daha çox işçilərin təşkilatlanma imkanlarının məhdud olduğu, əmək hüquqlarının effektiv qorunmadığı və ya işçi statusunun tanınmadığı sahələrdə yayılır. Fəaliyyətin təcrid olunması və milli qanunvericilikdən irəli gələn məhdudiyətlər seks işçilərinin həssaslığını artırır, onları təhlükəsiz və tənzimlənən iş şəraitindən kənar qoyur ki, bu da istismar və insan alverinin struktur səbəblərindən biri kimi qiymətləndirilir.

ESWA cəzalandırıcı yanaşmaların effektivliyini sual altına alaraq, prioritet kimi insan alverçilərin məsuliyyətə cəlb olunması ilə yanaşı, seks işçilərinin əmək və təhlükəsizlik şəraitinin yaxşılaşdırılmasını müdafiə edir. Təşkilat həmçinin yanlış və ya sübuta əsaslanmayan insan alveri və fahişəliklə mübarizə siyasətinin gözlənilməz mənfi təsirlərinə qarşı çıxır. Bu baxımdan, ESWA seks işçilərinin insan alveri və zorakılığa qarşı siyasətlərin hazırlanması və icrasında fəal və mənalı iştirakının təmin edilməsini, eləcə də onların yerli, milli və beynəlxalq səviyyələrdə dəstəklənməsini vacib hesab edir. ESWA bu mövqedə tək deyil. Beynəlxalq Amnistiya Təşkilatı (Amnesty International) 2016-cı ildə qəbul etdiyi “Seks İşçilərinin İnsan Hüquqlarına Hörmət, Müdafiə və Dövlət Öhdəlikləri üzrə Siyasət” sənədində insan alverinin seks işi ilə eyniləşdirilməsinin və ya qarışdırılmasının daha geniş və kompleks yanaşmaların, o cümlədən cinsi istismarın aradan qaldırılmasına yönəlmiş təşəbbüslərin effektivliyinə xələl gətirə biləcəyini qeyd

etmişdir. Təşkilat vurğulamışdır ki, bu cür yanaşma seks işçilərinin və insan alveri qurbanlarının hüquq və təhlükəsizlik təminatlarını daha da zəiflətmək riski daşıyır.

Son zamanlar artan miqrasiya axını və sənədsiz miqrantların əmək bazarından kənarlaşdırılması, xüsusilə sənədsiz miqrant, sığınacaq axtaran və qaçqınların cinsi xidmətlər sahəsində çalışmasına səbəb olmuşdur. Bu reallıq, Sənədsiz Miqrantlar üzrə Beynəlxalq Əməkdaşlıq Platforması (PICUM) tərəfindən 2019-cu ildə “Sənədsiz Miqrant Seks İşçilərinin İnsan Hüquqları və Ləyaqətinin Qorunması” adlı ilk siyasətin hazırlanmasına gətirib çıxarmışdır. PICUM bu sənəddə seks işçiləri, müştərilər və üçüncü şəxslərə qarşı cinsi istismarla bağlı bütün cinayət və inzibati qadağaların və cəzaların aradan qaldırılması çağırışını irəli sürmüşdür.

Ümumavropa səviyyəsində fəaliyyət göstərən ILGA-Europe isə seks işinin çoxcinsli və çoxşaxəli bir fenomen olduğunu qəbul edərək, bütün gender kimlikləri, cinsi oriyentasiyalar və cinsi xüsusiyyətlərə malik seks işçilərinin ciddi insan hüquqları pozuntuları və zorakılıqla üzləşdiyini vurğulayır. ILGA-Europe-nun məlumatına görə, Avropada öldürülən trans insanların 88%-i seks işçiləridir və irqçilik, seksizm, homofobiya, transfobiya və ksenofobiya bu qrupun zorakılığa qarşı həssaslığını daha da artırır. Bu faktlara baxmayaraq, seks işçilərinin çoxu, xüsusən də kriminalizasiya olunan mühitdə, polis qüvvələri ilə əlaqə qurmaqda tərəddüd edir və ya mənfi təcrübələrə malikdir. Bu səbəbdən ILGA-Europe seks işçilərinin hüquqlarını dəstəkləyən və seks işinin dekriminallaşdırılmasına çağıran aydın siyasət tətbiqinə yönəlmişdir (ILGA-Europe, 2018).

ILGA-Europe-nun mülahizələrinə uyğun olaraq, Transgender Avropa (TGEU) seks işini trans hüquqları məsələsi kimi qəbul edir. Trans insanlar əsasən transfobik sosial mühit, təhsil və məşğulluqda struktur maneələr səbəbindən məhdud iqtisadi imkanlarla üzləşir və buna görə seks işi ilə məşğul olurlar. Trans seks işçiləri həm transfobik, həm də anti-seks işçisi qanunlarla təzyiqləndirilir və iqtisadi təzyiqlərdən dolayı təqiblərdən qaça bilmirlər. Transseksual olmayan trans insanlar isə tez-tez seks işçisi kimi qəbul edilir və onların sosial inklüzivliyi “fahişəfobiya” ilə məhdudlaşır. TGEU seks işinin tam dekriminallaşdırılmasını, eləcə də seks işçilərinə reklam, xidmətlərin satışı, alqı-satqı və kollektiv şəkildə fəaliyyət göstərmək kimi əməliyyat sahələrində tam azadlıq verilməsini tələb edir (TGEU, 2016).

Avropada İİV-lə yaşayan və ya yoluxma riski altında olan insanların hüquqlarını müdafiə edən Avropa QİÇS-lə Müalicə Qrupu (EATG) seks işinin mövcud kriminallaşdırılması və hüquqi təzyiqlərinin sağlamlıq proqramlarının təsirini zəiflətməsindən narahatdır və bu səbəbdən seks işinin tam dekriminallaşdırılmasını dəstəkləyir.

Seks işçilərinin hüquqlarını və tam dekriminallaşdırmanı müdafiə edən digər Avropa QHT-ləri arasında La Strada Beynəlxalq (2013), İrqi Ədalət üçün Equinox Təşəbbüsü (2021), İrçiliyə Qarşı Avropa Şəbəkəsi, Trans Birləşmiş Avropa, Beynəlxalq Lezbiyan, Gey, Biseksual, Transgender, Queer və İnterseks Gənclər və Tələbə Təşkilatı (IGLYO), Beynəlxalq Planlı Valideynlik Federasiyası-Avropa Şəbəkəsi və Korrelyasiya-Avropa Zərərlərinin Azaldılması Şəbəkəsi kimi təşkilatlar fəaliyyət göstərir. Bu çağırışları ardıcıl olaraq dəstəkləyən və təşviq edən beynəlxalq hökumət təşkilatları arasında sağlamlıq və ya HIV/AIDS-ə yoluxmuş şəxslər var.

UNAIDS dəfələrlə dövlətləri seks işi və insan alverini qanunvericilikdə qarışdırmamağa çağırır, çünki bu, seks işçilərinə və ya insan alveri qurbanlarına öz hüquqlarını həyata keçirməkdə kömək etməyən və ən pis halda zorakılıq və təzyiqa və QİÇS-in yayılmasının artmasına səbəb olan qeyri-adekvat cavabların həyata keçirilməsinə gətirib çıxarır (UNAIDS 2021a, 2020). Neo-abolitionist yanaşmanın bir çox tərəfdarları fahişəliyin “fahişəliyə məruz qalmış qadınlar” üçün sağlamlıq üçün zərərli nəticələrinin xərcəngə qarşı yanaşmanı zəruri etdiyini iddia etsə də, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) seks işinin dekriminalaşdırılmasına və cinsi işçilərə qarşı qeyri-cinayətkarlıq qanunları və qaydalarına qarşı ədalətsiz tətbiqin aradan qaldırılmasına çağıran beynəlxalq qurumlar sırasındadır. O, həmçinin etiraf edir ki, seks işi kontekstində cinayət qanunları zərər verir (ÜST 2016). Ən əsası isə, UNAIDS, BMT-nin Əhali Fondu (UNFPA), BMT-nin İnkişaf Proqramı (UNDP) və ÜST seks işçilərinin siyasətin formalaşdırılması prosesinə mənalı şəkildə cəlb olunmasına birmənalı çağırış edirlər. Seks işçilərinin insan alverinə qarşı mübarizə siyasətlərinə real və məzmunlu şəkildə daxil edilməsi istismarın müxtəlif səviyyələrinin daha incə və hərtərəfli anlaşılmasına şərait yaradacaq, eyni zamanda insan alveri qurbanlarının qarşısının alınması, aşkarlanması və müvafiq xidmətlərə yönləndirilməsi istiqamətində daha məqsədyönlü və effektiv müdaxilələrin həyata keçirilməsinə imkan verəcək.

Qadınlara qarşı zorakılığın və məişət zorakılığının qarşısının alınması və onlarla mübarizə sahəsində əsas beynəlxalq sənədlərdən biri olan Avropa Şurasının 2011-ci il İstanbul Konvensiyası qadınlara qarşı zorakılığın qarşısının alınması, qurbanların müdafiəsi və təqsirkarların təqib olunması üçün minimum

standartları müəyyən edir. Lakin Konvensiya Avropa Şurasına və Avropa İttifaqına üzv olan bütün dövlətlər tərəfindən ratifikasiya edilməmişdir. Avropa İttifaqı 2017-ci ildə İstanbul Konvensiyasını imzalamış və Avropa Komissiyası bu sənədə qoşulmanı prioritet məsələlərdən biri kimi müəyyən etmişdir. Aİ-nin 2020–2025-ci illər üzrə Gender Bərabərliyi Strategiyası da İstanbul Konvensiyasına güclü istinadlar edir və əgər Aİ-nin Konvensiyaya qoşulması bloklanarsa, Komissiya gender əsaslı zorakılıq kateqoriyalarını Avro-cinayətlər sırasına daxil etməklə, Konvensiyanın məqsədlərinə nail olmaq üçün alternativ tədbirlər təklif etməyi planlaşdırır.

İstanbul Konvensiyasının 36-cı maddəsi cinsi təcavüzü, o cümlədən razılığın olmaması halları ilə bağlı zorlamaları hərtərəfli şəkildə tərif edir. Razılıq anlayışı xüsusilə seks işçiləri üçün mərkəzi əhəmiyyət kəsb edir, bu, seksual xidmətlərin göstərildiyi razılaşıdırılmış şərtlərdir. Razılaşıdırılmış şərtlərin pozulması halında isə hadisə cinsi təcavüz və ya zorlama kimi qiymətləndirilməlidir. Bu mənada İstanbul Konvensiyası seks işçilərini cinsi təcavüz və zorlamadan qoruyan güclü hüquqi mexanizmdir və cinsi istismarı cinsi təcavüz və zorakılıqla qarışdırmır. Bu mövzu 2021-ci ildə GREVIO-nun (Qadınlara Qarşı Zorakılıq və Məişət Zorakılığına Qarşı Fəaliyyət üzrə Ekspertlər Qrupu) 19-cu iclasında müzakirə edilmiş və ekspertlər fahişəliklə məşğul olan qadınlar kontekstində İstanbul Konvensiyasının tətbiq dairəsini təhlil etmişlər. Müzakirələr nəticəsində bildirilmişdir ki, Konvensiya fahişəliyi qadınlara qarşı zorakılıq forması kimi tanımır, əksinə, fahişəliklə məşğul olan qadın və qızların qarşılaşa biləcəyi gender əsaslı zorakılıq halları üzrə dəstək və müdafiə təmin etməyi hədəfləyir (Avropa Şurası, 2021). Bu, xüsusilə siyasi və ideoloji baxımdan ləğvedici mövqedə olan

Avropa Qadın Lobbisinin (EWL) fahişəliyi qadınlara qarşı zorakılığın bir forması kimi təqdim etməsinə qarşı əsassız və həqiqətə uyğun olmayan iddialardan fərqlənir.

Avropa İttifaqının Funksiyasına dair Müqavilənin (TFEU) 83(1) maddəsinə əsasən, Avropa Parlamentinin Qadın Hüquqları və Gender Bərabərliyi Komitəsi (FEMM Komitəsi) Avropa Parlamentinin Vətəndaş Azadlıqları, Ədliyyə və Daxili İşlər Komitəsi (LIBE Komitəsi) ilə birgə, TFEU-nun 83-cü maddəsinin 1-ci bəndinin 13-cü maddəsinin 8-ci bəndində göstərilən gender əsaslı zorakılıq kateqoriyasına daxil olan cinayətlərin siyahısını müəyyən edən Avropa Parlamenti Qətnaməsinin layihəsini hazırlamışdır. Qətnamə layihəsinin hazırlanması prosesində, seks işçilərinin agentliyinin razılığını rədd edən yanaşmaların tətbiqinə dair təkliflər ortaya çıxmış, bu istiqamətdə verilən düzəlişlər isə rədd edilmişdir. Təklif olunan düzəlişlərdə qeyd olunurdu ki, “bu razılıq alınma bilməz, buna görə də cinsi alış-verişin bütün formaları cinsi istismar hesab olunmalıdır” və “üzv dövlətlər cinsi alış-verişi qadınlara qarşı zorakılıq forması kimi tanımağa çağırılır”. Həmçinin, Avropa Parlamentinin FEMM və LIBE komitələrinin üzvlərinə 12 Avropa QHT platforması və beyin mərkəzinin birgə məktubunda aşağıdakı iddialar irəli sürülmüşdür.

İstanbul Konvensiyasının 36-cı maddəsi cinsi zorakılığı və zorlamayı razılığın olmaması kimi açıq şəkildə müəyyən edir. Təklif edilən düzəlişlərdə maliyyə əməliyyatının predmeti olduqda yetkinlik yaşına çatmış şəxsin cinsi əlaqəyə razılığının əsas razılıq anlayışı kontekstində etibarsız sayılması nəzərdə tutulur. Bu, hüquqi qeyri-müəyyənlik vəziyyəti yarada bilər və cinsi zorakılıqla bağlı müzakirələrin mahiyyətini ciddi şəkildə yayındıra bilər. 16 sentyabr

2021-ci ildə səsverməyə çıxarılan qətnamədə isə seks işçilərinin razılıq hüququnu məhdudlaşdıran və ya qadağan edən zərərli müddəalar mövcud deyil. Lakin qətnamə, insan alverinin nəticələri və uşaqların cinsi istismarı kontekstindən kənar, “seksual istismar” terminini üç fərqli məqamda qeyd edir.

2020-ci ilin sonunda Avropa Komissiyası “Gender əsaslı zorakılıqla mübarizə qurbanların müdafiəsi və cinayətkarların məsuliyyətə cəlb olunması” mövzusunda açıq ictimai məsləhətləşmə keçirmişdir. Təqdimatların ilkin təhlili göstərir ki, məsləhətləşmənin əsas mövzularından biri, Komissiyanın gender əsaslı zorakılıq (GBV) ilə bağlı yeni hüquqi aləti çərçivəsində bütün fahişəliyi əhatə edən “seksual istismar” cinayətinin tətbiqinə çağırış olmuşdur. QHT-lərin təqdim etdiyi 48 rəyin təxminən yarısı, qadınlara qarşı zorakılığın (QQŞ) tam davamlılığını təmin etmək və Avropa İttifaqında ardıcıl olaraq qadınlara qarşı cinsi istismara qarşı mübarizəni gücləndirmək məqsədilə cinsi istismarı bu qanunvericiliyin əhatə dairəsinə daxil etməyi tələb etmişdir.

24 abolisionist QHT-nin arqumentləri bir-birinə olduqca oxşardır və görünür ki, eyni ilkin şablon əsasında hazırlanmışdır. Onların mövqeyinə görə, “cinsi istismar” kimi təsnif edilən fahişəlik Avropa İttifaqının Əsas Hüquqlar Xartiyasının 3-cü maddəsinin 2-ci bəndi ilə açıq ziddiyyət təşkil edir. Həmin bənddə qeyd olunur ki, “tibb və biologiya sahələrində aşağıdakılara, xüsusilə [...] insan bədəninin və onun hissələrinin maliyyə qazancı mənbəyinə çevrilməsinin qadağan edilməsinə hörmət olunmalıdır.”

Bu müddəa 1997-ci ildən etibarən Avropa Şurasının İnsan Hüquqları və Biotibb Konvensiyasının (ETS No. 164) tərkib hissəsidir və Aİ-nin Əsas Hüquqlar Xartiyası öz izahat hesabatında

həmin Konvensiyaya istinad edir. Avropa Şurası “insan bədənini və onun hissələrinin maliyyə qazancına mənbə olmaması” prinsipinin həyata keçirilməsini asanlaşdırmaq məqsədilə müvafiq təlimatlar da təqdim etmişdir.

Lakin qeyd etmək vacibdir ki, bu təlimatlar yalnız biotibb sahəsinə aiddir və seks işi, fahişəlik və ya cinsi istismar kontekstini əhatə etmir. Biotibb sahəsində “bədən hissələrinin satışı” ilə bağlı anlayışın seks işi sahəsinə tətbiq edilməsi üçün hər hansı hüquqi əsas mövcud deyil. Belə bir yanaşma həm normativ baxımdan əlaqəsiz, həm də epistemoloji cəhətdən problemlə görünür. Buna görə də, biotibb kontekstində formalaşmış bu konsepsiyanın seks işi ilə bağlı məsələlərə avtomatik şəkildə köçürülməsi əsaslandırılmış hesab edilə bilməz və hüquqi müzakirələrdə ehtiyatla qiymətləndirilməlidir.

İkinci təhlükəli və qüsurly arqument ondan ibarətdir ki, seks işi (qadınların cinsi istismarı kimi təqdim edildikdə) zərərli gender stereotiplərini gücləndirdiyi əsas gətirilərək, uşaq cinsi istismarının mövcud tərifinə uyğun şəkildə qiymətləndirilməlidir. Bu yanaşma “Brussels Call” və Avropa Qadın Lobbisinin (EWL) “fahişəliyin ləğvi” təşəbbüsü kimi tanınan rəsmi tövsiyəsi ilə üst-üstə düşür.

Həmin tövsiyə qadınları uşaqlarla eyniləşdirir, seks işçilərinin öz iradələri və razılığı əsasında cinsi fəaliyyətlə məşğul olmaq imkanını inkar edir və onların subyektivliyinə və agentliyinə hörmətsiz yanaşır. Qadınların uşaqlarla (və ya qızlarla) əlaqələndirilməsi onların təcrübələrinin müxtəlifliyini və fərqliliyini görünməz edir, onları körpələşdirir və həm qadınları, həm də uşaqları stereotipləşdirir.

Belə çərçivədə qadınlar tez-tez vəziyyətlərini dərk edə bilməyən, cinsi fəaliyyətə razılıq vermək və ya ondan imtina etmək qabiliyyətindən məhrum şəxslər kimi təqdim olunur; nəticədə onlar “tapılmalı” və “xilas edilməli” subyektlər kimi təsvir edilir.

Məsələn, insan alverinə qarşı maarifləndirici materialların təhlili göstərir ki, seks işi sektorundakı insanların o cümlədən, kommersiya məqsədilə alver edilənlərin stereotipləşdirilməsi və infantilizasiyası insan alverinə qarşı bir sıra mövcud təcrübə və siyasətlərin “son tələb” yanaşması ilə legitimləşdirilməsinə və təmsilçilik məsələsində kəsişmələrin aradan qaldırılması istiqamətində uğursuzluğa səbəb olur. Bu açıq-aşkar paternalist və infantilizasiya siyasəti onsuz da təcrid olunmuş seks işçilərini gündəlik həyatda daha geniş strukturlaşdırılmış sosial marginallaşmaya və təzyiqlərə məruz qoyur, həmçinin seks işçiləri və onların hüquqlarını müdafiə edən aktivistlərin insan alveri, zorakılıq və təqiqlərə qarşı sosial və siyasi təbliğat fəaliyyətlərinə ciddi maneələr yaradır.

“Tələb son” konsepsiyasını dəstəkləyən aktorlar, xüsusilə miqrasiya kontekstində qadınlara qarşı struktur və sistemli ayrı-seçkiliyin onların həyatının bütün sahələrinə necə nüfuz etdiyini nəzərə almadan, “alıcıları” və “üçüncü tərəfləri” cinayət məsuliyyətinə cəlb etməklə bütün seks işi sektorunun qeyri-qanuni elan edilməsini zəruri hesab edirlər. “Tələb son” qanunları, sənədsiz, irqiləşdirilmiş, marjinalaşdırılmış və ayrı-seçkiliyə məruz qalmış insan qruplarının onsuz da məhdud olan seçim imkanlarını daha da məhdudlaşdırmaq və repressiya altına almaq cəhdlərini əsaslandıran proteksionist arqumentlərə söykənir. Bu yanaşma, həmçinin şəxsin razılıq hüququnu, azadlıqlarını və bədən muxtariyyətini hüquqi

qorunmadan kənarlaşdırmağa çalışır, məqsəd isə qadınları zərər və ya yanlış hərəkətlərdən “qorumaq”dır. Lakin bu yanaşma, gender əsaslı ayrı-seçkiliyi tənqid etmək əvəzinə, qadınların qorunması adı altında onu təkrar edir. Proteksionist siyasət seks işçilərinin zorakılıq, istismar və insan alverinə qarşı həssaslığını artırmaq əvəzinə əksinə, onları daha da təhlükəyə atır. “Tələb son” qanunları seks işçilərinin yaşadıkları yerlərdə - evlərində, məhəllələrində, iş yerlərində və digər mühitlərdə qeyri-mütənasib şəkildə tətbiq olunur. Nəticədə, bu tədbirlərdən daha çox seks işçiləri zərər görür, onlar yalnız iş zamanı deyil, gündəlik həyatlarında da profilaktika, nəzarət və polis təqibinə məruz qalırlar, müştərilər isə nisbətən bu cür tədbirlərdən az təsirlənir.

Abolisionist təşkilatlar Avropa İttifaqı qanunvericiliyində “son tələbi” (“end demand”) qəbul etmək üçün hüquqi əsaslar axtararkən, bu yanaşmanın tətbiq olunduğu ölkələrdə seks işçilərinin artan zorakılıq, stiqma, ayrı-seçkilik və institusional təzyiqlərin çoxqatlı təsirlərinə məruz qaldıqları müşahidə edilir. 2016-cı ildə fahişəliklə bağlı qanunvericiliyin tətbiq edildiyi Fransada seks işçiləri ittifaqları və insan hüquqları təşkilatları o cümlədən, Dünya Həkimləri, Qırmızı Çətir Federasiyası, Qadın Avtobusunun Dostları, Cabiroa, Griselidis, Paloma, AIDES və Acceptes-t konstitusiyaya hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi məqsədilə məhkəməyə müraciət etdilər.

Fransa Konstitusiyası Şurası 2019-cu il fevralın 1-də həmin şikayəti rədd etdi və qərarında ictimai asayişin və cinayətlərin qarşısının alınması məqsədi ilə insan ləyaqətinin qorunması və şəxsi azadlıq arasında tarazlığın pozulmadığını əsas gətirdi. Şura qanunun fahişəliyə dair bütün müraciətlərə, o cümlədən yetkin şəxslər

arasında şəxsi məkanlarda razılıq əsasında həyata keçirilən seksual fəaliyyətə qarşı sərt tədbirlər nəzərdə tutduğunu bildirdi. Qurum qeyd etdi ki, fahişəliklə məşğul olanların böyük əksəriyyəti **sutyorluq və insan alveri** qurbanlarıdır və bu cinayətlər pullu cinsi əlaqə tələbinin mövcudluğu ilə mümkün olur. Sağlamlığın qorunması hüququnun pozulduğu ilə bağlı başqa bir şikayət də Konstitusiyə Şurası tərəfindən rədd edildi.

Konstitusiyə Şurasının qərarından sonra, 2021-ci ilin aprel ayında Fransada fəaliyyət göstərən və əsasən miqrantlardan ibarət olan 261 seks işçisi Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinə **M.A. və digərləri Fransaya qarşı** (ərizə № 63664/19) işi üzrə müraciət edərək Fransanın fahişəliyin tənzimlənməsinə dair qanunvericiliyinin yenidən qiymətləndirilməsini tələb etmişdir. Ərizəçilər Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 2-ci və 3-cü maddələrinə istinad edərək iddia etmişlər ki, seksual xidmətlərin alıcılarının cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsini nəzərdə tutan Fransa qanunvericiliyi seks işçilərini yeraltı fəaliyyətə yönəldir və onların daha çox təcrid olunmuş şəraitdə işləməsinə səbəb olur. Bu isə onları zorakılığa, təhlükəli təcrübələrə, oğurluğa, hücuma və stiqmaya qarşı daha həssas edir, yoluxucu xəstəlik riskini artırır, həmçinin profilaktik və səhiyyə xidmətlərinə və sosial inteqrasiyaya çıxışlarını məhdudlaşdırır.

Ərizəçilər həmçinin Konvensiyanın 8-ci maddəsinə istinad edərək, razılıq verən yetkinlər arasında şəxsi məkanlarda cinsi əlaqənin cinayət hesab edilməsinin şəxsi həyata hörmət hüququnu, o cümlədən şəxsi muxtariyyət və cinsi azadlıq hüququnu pozduğunu iddia edirlər. Avropa İnsan Haqları Məhkəməsinin bu iş üzrə qərarı bir neçə il ərzində verilsə də, işin qəbul olunması “tələb son”

qanunlarının Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına uyğunluğu ilə bağlı ciddi suallar yaradır.

Seks işi və ya fahişəlik mövzusu onilliklərdir ki, siyasi müzakirələrdə ciddi fikir ayrılıqlarına səbəb olur. UNAIDS kimi sağlamlıq sahəsində fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatlar və kəsişən feminist hərəkatlar seks işinin tam dekriminalaşdırılması və seks işçilərinin, eləcə də onların təşkilatlarının siyasət formalaşdırma prosesinə mənalı şəkildə daxil edilməsinə çağırışlar etsələr də, beynəlxalq “insan alveri ilə mübarizə” sahəsində fəaliyyət göstərən aktorlar, xüsusilə avtomobilçilərin “tələb son” (“end demand”) yanaşmasını gündəmə gətirdiyi halda, seks işçilərinin hüquqlarına dair məsələlərdə səssiz qalırlar. Fahişəliyə qarşı aparılan səlib yürüşləri və qadağalar bu sahədə mövcud olan qarşıdurmanı daha da dərinləşdirir.

Hazırkı tədqiqat xərçəng və neo-abolisionist yanaşmaların tərəfdarlarının Avropa siyasətində necə üstünlük qazandığını və seks işçiləri, onların hüquqlarını müdafiə edən təşkilatlar və kəsişməli feministlərin necə sistematik şəkildə susdurulduğunu və müzakirə prosesindən kənarlaşdırıldığını ortaya qoymağa çalışır. Bu strategiyalar çox vaxt seks işçilərinin infantilizasiyası və stereotipləşdirilməsi, onların insan alveri qurbanları ilə qarışdırılması və ya hətta qadınların uşaqlarla əlaqələndirilməsi kimi zərərli təsirlərə əsaslanır.

Tələbin sonlandırılması siyasəti qadınları zərər və istismardan qorumağı hədəfləsə də, seksual xidmət göstərən şəxslərin üzvləşdiyi mürəkkəb sosial və iqtisadi reallıqları sadələşdirir və onların təcrübələrinin nəzərə alınmamasına səbəb olur. Nəticədə, bu yanaşma seks işçilərini agentliyindən məhrum, qurban kimi təsvir

etməklə onların daha da marginallaşmasına və damğalanmasına səbəb olur. Belə bir kontekstdə, təsirə məruz qalan icmaların siyasətin formalaşdırılması prosesində səmərəli iştirakının təmin edilməsi həm praktik baxımdan çətinləşir, həm də məqsədəuyğunluğunu itirir. Bu yanaşmanın açıq-aşkar paternalist xarakter daşması insan hüquqları baxımından ciddi narahatlıqlar doğurur. Ehtimal etmək olar ki, feminist qrupların fahişəlik məsələsi ilə bağlı beynəlxalq siyasət dialoqlarında hələ də mühüm rol oynaması səbəbindən Skandinaviya modelinə yönələn qlobal maraq davam edəcəkdir. Bununla yanaşı, **ESWA** (European Sex Workers' Rights Alliance – Avropa Seks İşçiləri Hüquqları Alyansı) seks işçilərinin siyasətlərin formalaşdırılması prosesində fəal iştirakının təmin edilməsi istiqamətində fəaliyyətini davam etdirir. Təşkilat cinsi işlə məşğul olan qadınların, miqrant qadınların, aşağı sosial-iqtisadi statusa malik qadınların, müxtəlif cinsi kimlik və ifadələrə sahib şəxslərin, trans qadınların, eləcə də psixi sağlamlıq problemləri və ya fiziki məhdudiyətləri olan şəxslərin təcrübələrini nəzərə alan daha dərin və çoxşaxəli müzakirələrin aparılmasının zəruriliyini vurğulayır.

Mövcud elmi tədqiqatlar və artan empirik sübutlar göstərir ki, seks işinin qadağan olunması istismar hallarını müstəsna hal kimi nəzərə almaqla, müştərilər və digər üçüncü şəxsləri də əhatə etməklə, seks işçilərinin təhlükəsizliyinə, sağlamlığına və əsas insan hüquqlarına mənfi təsir göstərir²⁵³.

---

²⁵³ Wijers M. How We Got Here: The Story of Palermo Protocol on Trafficking. OpenDemocracy // Official website of the OpenDemocracy, February 11, 2021 <https://www.opendemocracy.net/en/beyond-trafficking-and-slavery/how-we-got-here-story-palermo-protocol-trafficking/>

ESWA seks işçilərinə və insan alveri kontekstində zorakılığa qarşı mübarizədə icmaların səlahiyyətləndirilməsinə əsaslanan yanaşmanın tətbiqini müdafiə edir. Təşkilat, həmçinin Avropa Komissiyasını və üzv dövlətlərin hökumətlərini regional və yerli səviyyədə siyasət və protokolların hazırlanmasına təşviq edir. Bu siyasət və mexanizmlərin xüsusilə zorakılıq riskinə daha çox məruz qalan, o cümlədən seks işçiləri və onların təşkilatları kimi təcrid olunmuş icmalar üçün xüsusi zorakılıqla mübarizə proqramlarının hazırlanmasına imkan yaratması vacib hesab olunur. Belə bir yanaşma yalnız təcrid olunmuş icmaların cinayət hadisələrini aidiyyəti orqanlara bildirmək meylini gücləndirməklə məhdudlaşmır, eyni zamanda dövlət institutlarına ictimai etimadın bərpasına da töhfə verə bilər.

III FƏSİL. RƏQƏMSAL MÜHİTDƏ İNSAN ALVERİNƏ QARŞI MÜBARİZƏ ÜZRƏ MİLLİ TƏCRÜBƏLƏRİN TƏHLİLİ

Bu fəsildə insan alveri ilə mübarizə sahəsində yeni texnologiyaların həm müsbət, həm də mənfi təsirləri, xüsusilə milli hüquq təcrübələri kontekstində təhlil olunacaq. Beynəlxalq və milli hüquqi sənədlərin aparılan təhlili göstərir ki, insan alveri ilə yeni texnologiyalar arasındakı qarşılıqlı əlaqəni tənzimləyən normativ baza hələ də əksər dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən tam şəkildə formalaşdırılmamışdır. Bir çox ölkələrin milli qanunvericiliyində insan alveri ilə mübarizənin bütün aspektlərini əhatə edən kompleks hüquqi müddəalar mövcud deyil. Halbuki, müasir dövrdə sürətlə inkişaf edən texnologiyalar insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində həm yeni imkanlar, həm də ciddi çağırışlar yaradır. Texnologiya bir tərəfdən insan alverinin qarşısının alınması və aşkarlanması üçün innovativ alətlər təqdim etsə də, digər tərəfdən mürəkkəb etik və hüquqi məsələlər doğurur və cinayətkar qruplara, xüsusilə insan alverçilərinə, istismarın yeni formalarını həyata keçirmək üçün əlavə imkanlar yaradır.

Bu kontekstdə qeyd etmək lazımdır ki, insan alverçiləri müasir texnologiyalardan istifadə etməklə həssas vəziyyətdə olan şəxslərin cəlb edilməsini asanlaşdırır, qurbanlar üzərində nəzarəti gücləndirir, istismar fəaliyyətlərini təşkil edir və hüquq-mühafizə orqanlarının nəzarətindən yayınmağa çalışırlar. Məsələn, internet vasitəsilə uşaqların cinsi istismarı məqsədilə qanunsuz reklam və satış fəaliyyətləri həyata keçirilir, sosial media platformalarında isə istismar məqsədi güdən saxta iş elanları yerləşdirilərək potensial

qurbanların cəlb olunmasına çalışılır. Bundan əlavə, kriptovalyutalardan istifadə etməklə qanunsuz maliyyə axınlarının gizlədilməsi və müxtəlif onlayn fırıldaq sxemlərinin həyata keçirilməsi halları da müşahidə olunur.

Bununla yanaşı, texnologiyaların yaratdığı risklərlə paralel olaraq, insan alverinə qarşı mübarizə aparan dövlət və qeyri-dövlət aktorları da texnoloji yeniliklərdən istifadə etməklə bu cinayətlə mübarizədə mühüm addımlar atırlar. Belə ki, rəqəmsal alətlər və məlumatların analizi insan alverinin qarşısının alınması, potensial qurbanların müəyyən edilməsi, onların müdafiəsinin gücləndirilməsi və cinayətkarların məsuliyyətə cəlb olunması istiqamətində yeni imkanlar yaradır. 2024-cü il İnsan Alveri Hesabatı (TIP Hesabatı) bu kontekstdə rəqəmsal texnologiyaların yaratdığı çağırışları və imkanları ətraflı araşdırır və insan alverinə qarşı mübarizə aparan beynəlxalq icmanın bu texnologiyalardan daha səmərəli istifadə yollarını vurğulayır²⁵⁴. Rəqəmsal texnologiyalar öyrənmə, ünsiyyət, əyləncə və digər gündəlik fəaliyyətləri asanlaşdıran, daim inkişaf edən elektron sistemlər və resurslar toplusudur. Bu texnologiyalara kompüterlər, smartfonlar, mobil qurğular və robototexnika kimi fiziki avadanlıqlar, mobil tətbiqlər, geolokasiya funksiyaları, onlayn oyunlar, maliyyə məlumat bazaları, veb və bulud əsaslı platformalar, süni intellekt (AI) kimi proqram təminatları; habelə veb saytlar, video yayım xidmətləri, bloqlar və sosial media kimi onlayn xidmətlər daxildir. Bu hesabatın məqsədləri baxımından, rəqəmsal texnologiyalar onların həm insan alverçiləri, həm də bu cinayətlə

---

²⁵⁴ U.S. Department of State. 2024 Trafficking in Persons Report // ReliefWeb - Official website of the OCHA. June 27, 2024
<https://reliefweb.int/report/world/2024-trafficking-persons-report>

mübarizə aparən əsas maraqlı tərəflər və benefisiarlar tərəfindən necə istifadə edildiyi kontekstində təhlil olunur. Rəqəmsal texnologiyalarla insan alverinin kəsişmə nöqtələrindən biri alverçilərin qurbanları istismar etmək məqsədilə onlayn platformalardan istifadə etməsidir. Bu təzahür yeni olmasa da, COVID-19 pandemiyası dövründə insanların gündəlik fəaliyyətlərini internet mühitinə keçirməsi bu problemi daha da aktuallaşdırdı. Bəzi ölkələrin məlumatları göstərir ki, pandemiya dövründə onlayn kommersiya cinsi istismarı və cinsi alver halları əhəmiyyətli dərəcədə artmış, o cümlədən uşaqların onlayn cinsi istismarı və bu istiqamətdə materialların yayılması üzrə tələbat kəskin şəkildə yüksəlmişdir. İnsan alverçiləri qurbanların müəyyən edilməsi, aldatılması, nəzarətə götürülməsi və istismarı üçün rəqəmsal vasitələrdən istifadə edərək daha mürəkkəb istismar sxemləri qurmağa davam etmişlər. Bu sxemlərin bir qismi qurbanların ölkə və sərhəd xaricindən cəlb edilməsini nəzərdə tutursa, digərləri onların yaşadıkları yerdən çıxmadan istismarını mümkün edir.

Son dövrlərdə insan alverindən xilas olmuş şəxslərin ifadələri göstərir ki, onlar alverçilərlə ilk təmaslarını məhz onlayn platformalarda qurublar.

İnsan alverçiləri rəqəmsal texnologiyalardan istifadə imkanlarını davamlı olaraq genişləndirsə də, dövlət qurumları və bu cinayətə qarşı mübarizə aparən digər tərəflər də texnoloji yeniliklərə uyğun şəkildə fəaliyyətlərini modernləşdirməli və gücləndirməlidirlər.

Yeni texnologiyaların insan alverini asanlaşdırmaq üçün istifadəsi bu cinayətin bütün mərhələlərində, ilkin planlaşdırmadan

tutmuş istismarın davam etdirilməsi və əldə olunan gəlirlərin artırılmasına qədər geniş miqyasda tətbiq edilir. Alverçilər potensial qurbanların müəyyənləşdirilməsi və onlara psixoloji təsir göstərilməsi üçün internetdən faydalanırlar. Xüsusilə münafişə bölgələrində yaşayanlar, təbii fəlakət qurbanları, yoxsulluq içində olanlar, zorakı və qeyri-sabit ailə mühitində böyüyənlər, institusional və sistemli ayrı-seçkiliyə məruz qalan şəxslər kimi yüksək risk qrupuna daxil olan fərdlər alverçilərin əsas hədəfləridir.

BMT-nin Narkotiklər və Cinayətkarlıqla Mübarizə İdarəsi (UNODC) insan alverçilərin qurbanları cəlb etmək üçün istifadə etdikləri iki ümumi onlayn strategiyayı - “hunting” (aktiv şəkildə ov etmək) və “fishing” (kütləvi şəkildə fişinq) müəyyən etmişdir. Bu yanaşmalar insan alverçilərin rəqəmsal mühitdə daha hədəfli və ya genişmiqyaslı manipulyasiya üsullarını necə tətbiq etdiklərini ortaya qoyur²⁵⁵. UNODC-nin məlumatına əsasən, onlayn platformalar insan alverçilərə öz istismar sxemlərini həyata keçirmək məqsədilə iki əsas strategiyadan istifadə etməyə imkan verir. Bunlardan birincisi “ov prosesi” (hunting) olub, alverçilərin özlərini anonim şəkildə gizlədərək, xüsusilə həssas vəziyyətdə olduqlarına inandıqları fərdləri aktiv şəkildə axtarmasını nəzərdə tutur.

İkinci strategiya isə “balıqçılıq prosesi” (fishing) olub, onlayn mühitdə manipulyativ məzmunun yerləşdirilməsi və potensial qurbanların könüllü şəkildə həmin çağırışlara reaksiya verməsi ilə passiv cəlbətməni ifadə edir. Hər iki üsul rəqəmsal alətlərin

---

²⁵⁵ United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC. Human trafficking FAQs // Official website of the UNODC

<https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/faqs.html>

imkanlarından istifadə etməklə insan alverçilərə hədəfli və sistemli istismar mexanizmlərini reallaşdırmaq imkanı verir.

Cinayətkar qruplar potensial qurbanlarla ilkin əlaqə qurarkən tez-tez sosial media platformalarından, onlayn reklam portallarından, veb saytlardan, tanışlıq tətbiqlərindən və oyun platformalarından, eləcə də bu vasitələrin saxta və ya manipulyativ versiyalarından istifadə edərək öz həqiqi şəxsiyyətlərini gizlətmək məqsədilə saxta hesablar və profillər yaradırlar. Bu alətlər onların kimliklərini gizlətmək və hədəf aldıkları fərdlərlə psixoloji manipulyasiya yolu ilə münasibət qurmaq üçün effektiv vasitə funksiyası daşıyır.

Potensial qurban müəyyən edildikdən və ilkin əlaqə qurulduqdan sonra internet vasitəsilə davam etdirilən ünsiyyət, alverçinin yalan vədlərlə – təhsil, məşğulluq, mənzil və ya romantik münasibətlər perspektivləri adı altında – fərdi əmək və ya cinsi istismar vəziyyətlərinə cəlb etməsi üçün güclü bir alətə çevrilir. Məsələn, insan alverçiləri qurbanın etimadını qazanmaq və təqdim etdikləri fürsətin real olduğuna inandırmaq üçün bəzən peşəkar görkəmli onlayn biznes veb saytları yaradır, real fotosəkillərdən istifadə edir və özlərini nüfuzlu işəgötürənlər kimi təqdim edirlər. Bu yanaşma, qurbanın yalnız özünün deyil, həm də ailəsinin maddi rifahını yaxşılaşdıracağına inanmasını təmin etmək üçün xüsusi strategiyalar üzərində qurulur.

Qurbanla etibarlı münasibət formalaşdıqdan sonra, alverçilər zor tətbiqi, fırıldaqçılıq və ya məcburetmə vasitələri ilə onu manipulyasiya edir və istismar olunan şəraitə salırlar. Bu prosesdə həm fiziki zorakılıqdan, həm də fərdin reputasiyasına, gələcək məşğulluq imkanlarına, maliyyə sabitliyinə və ya yaxınlarına zərər

vurmaqla hədələmək kimi psixoloji təzyiq üsullarından istifadə olunur. Bundan əlavə, internet yalnız ilkin əlaqə qurmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda istismar sxemlərinin gücləndirilməsi üçün də vasitəyə çevrilir. Bu baxımdan “sextortion”, yəni cinsi xarakterli şəkillərin və ya şəxsi məlumatların yayılması ilə şantaj, xüsusilə təhlükəli taktika kimi ortaya çıxır. ABŞ Federal Təhqiqat Bürosu (FBI), sextortion-u cinayətkarların qurbanları cinsi zorakılığa, pul verməyə və ya şəxsi intim məlumatları təqdim etməyə məcbur etmək üçün onların seksual xarakterli vizual və ya yazılı materialları yaymaqla hədələdiyi ağır cinayət forması kimi tanıyır.

İnsan alverçiləri tez-tez özlərini romantik şəxs kimi təqdim edərək, potensial qurbanları intim və şəxsi xarakterli şəkillər paylaşmağa təşviq edir. Qurban bu görüntülərin qarşı tərəfə etibarlı şəxs kimi göndərildiyinə inanır, lakin cinayətkar həmin materiallardan manipulyasiya və məcburetmə aləti kimi istifadə edərək, qurbanı cinsi istismar, məcburi əmək və ya əlavə şəkillərin göndərilməsi, seksual xidmət göstərilməsi və ya pul verilməsi kimi davranışlara sövq edir. Bu cür görüntülər, eyni zamanda, insan alverçilərinə əlavə qazanc mənbəyi kimi də xidmət edir, çünki həmin materiallar qanunsuz onlayn platformalarda satıla bilər. Bundan əlavə, insan alverçilər internetdən məcburi cinayətkarlığın həyata keçirilməsi məqsədilə istifadə edirlər. Bu, qurbanların onlayn fırıldaq sxemləri, kommersiya məqsədli cinsi istismar və digər cinayət fəaliyyətlərində iştirak etməyə və ya onları dəstəkləməyə məcbur edilməsini nəzərdə tutur.

Onlayn fırıldaqçılıq əməliyyatlarında cinayətkarlar əsasən aldadıcı iş elanları vasitəsilə qurbanları cəlb edir, onları məcburi şəkildə qapalı mühitdə saxlayır və ciddi zorakılıq və təhdidlər

fonunda onlayn cinayət fəaliyyətinə cəlb edirlər. Bu fəaliyyətlərə qeyri-qanuni onlayn qumar oyunları, saxta kriptovalyuta investisiya sxemləri və romantik fırılداqlar daxildir. Bütün bu hallarda insan alveri qurbanları yüksək məbləğli vədlər qarşılığında manipulyasiya edilərək istismara məruz qalırlar. Bəzi hallarda qurbanlar, yardım axtarmağa cəhd etdikdə, insan alverçilər tərəfindən özlərinin törətdikləri cinayətlərə görə mühakimə olunacaqları ilə hədələnilər, digərləri isə insan alveri qurbanı olduqlarının fərquində belə olurlar. Ümumilikdə, insan alverçilər rəqəmsal texnologiyalardan istifadə etməklə öz əməliyyatlarının miqyasını, sürətini və coğrafi əhatəsini genişləndirirlər. Texnologiyanın inkişafı ilə istismar mexanizmləri də təkmilləşir, lakin bu cinayətin mahiyyətində dayanan istismar faktoru dəyişməz olaraq qalır. Bu isə insan alverinə qarşı mübarizənin effektivliyini təmin etmək üçün çoxşaxəli və innovativ yanaşmaların zəruriliyini bir daha gündəmə gətirir.

Rəqəmsal texnologiyaların insan alveri ilə mübarizədə yaratdığı əsas çətinliklərdən biri, bu texnologiyaların alverçilərə qlobal miqyasda qurbanlara çıxış imkanı verməsi, eyni zamanda öz izlərini gizlətməyə və hüquq-mühafizə orqanlarından yayınmağa şərait yaratmasıdır. Alverçilər anonimləşdirmə proqramları, şifrələmə texnologiyaları və platformaların zəif tənzimləmə çərçivələrindən yararlanaraq öz cinayət sxemlərini adaptasiya edirlər. Bu şərait hüquq-mühafizə orqanlarının və insan alverinə qarşı mübarizə aparən tərəflərin texnologiya ilə asanlaşdırılan istismara qarşı vaxtında, koordinasiyalı və effektiv tədbirlər həyata keçirməsini əngəlləyir.

Rəqəmsal texnologiyaların və onların tətbiq üsullarının sürətlə dəyişməsi insan alveri göstəricilərinin müəyyən bir platformada

vaxtında aşkar edilməsini çətinləşdirir. Bu səbəbdən hüquq-mühafizə orqanlarının texniki bacarıqlarını daim yeniləməsi, texnologiya şirkətləri ilə sıx əməkdaşlıq etməsi və texniki imkanlarını artırması həyati əhəmiyyət daşıyır. Qeyri-hökumət təşkilatları və xidmət təminatçıları isə məlumatlara malik olduqları halda, bu informasiyanın məxfiliyini qoruyaraq effektiv paylaşılması məsələsində müəyyən çətinliklərlə qarşılaşırlar.

Texnologiyanın sərhədləri aşan xarakteri insan alveri ilə mübarizədə daha güclü qlobal koordinasiyanın zəruriliyini ortaya qoyur. Lakin müxtəlif hüquqi sistemlər və yurisdiksiya məsələləri bu koordinasiyanı çətinləşdirir. Hansı dövlətin istintaq və mühakimə səlahiyyətinə malik olduğunu müəyyənləşdirmək və transsərhəd araşdırmaları effektiv şəkildə əlaqələndirmək çox vaxt problemlər yaradır. Yurisdiksiya müəyyənləşdirildikdən sonra belə, sübutların toplanması və hüquqi prosedurlara inteqrasiyası uzunmüddətli proses tələb edir ki, bu da hüquq-mühafizə orqanlarının əlavə yük altına düşməsinə səbəb olur.

İnsan alverçiləri həmçinin qanunvericilikdəki boşluqlardan, tənzimləmə çatışmazlıqlarından və hüquqi qeyri-müəyyənliklərdən faydalanaraq cəzasızlıq şəraitində fəaliyyət göstərirlər. Rəqəmsal texnologiyalar kontekstində insan alveri ilə bağlı tədqiqat və təlim sahəsində maliyyə çatışmazlığı da mübarizə söylərinin daha çox reaktiv xarakter daşmasına gətirib çıxarır. Xüsusilə inkişaf etməkdə olan və ya texnoloji infrastruktur baxımından geri qalmış regionlarda hüquq-mühafizə orqanları qabaqcıl texnologiyaya çıxış imkanlarının məhdudluğu və müvafiq bacarıqların azlığı səbəbindən daha böyük çətinliklərlə üzləşirlər. Buna baxmayaraq, insan alveri ilə mübarizədə texnologiyaya əsaslanan müxtəlif məlumatların axtarışı

(data mining) və digər analitik vasitələr mövcuddur. Lakin texnoloji infrastrukturaların zəifliyi və rəqəmsal savadın aşağı səviyyədə olması səbəbindən bir çox region bu imkanlardan tam istifadə edə bilmir²⁵⁶.

Qurbanlar, xüsusilə texnoloji imkanları məhdud olan coğrafi bölgələrdə, özlərini izolyasiya olunmuş vəziyyətdə tapa bilirlər ki, bu da onların yardım axtarma qabiliyyətinə ciddi təsir göstərir. Zəif internet bağlantısı və ya mobil şəbəkənin məhdud əhatə dairəsi insan alveri ilə mübarizə aparən qeyri-hökumət təşkilatlarından vaxtında informasiya və dəstək alma imkanlarını xeyli azaldır.

Anonimlik və gizlilik məsələsi - şifrələmə sistemləri internetə baxış, mesajlaşma proqramları və maliyyə əməliyyatları daxil olmaqla rəqəmsal qarşılıqlı əlaqələrdə məlumatların qorunmasının əsas vasitəsidir. Bu sistemlər, oxuna bilən məlumatları yalnız qəbuledicinin sistemi tərəfindən bərpa oluna bilən şifrələnmiş koda çevirərək, üçüncü tərəflərin həmin məlumatlara daxil olmasının qarşısını alır və yalnız səlahiyyətli şəxslərin orijinal məlumatlara çıxışını təmin edir.

Anonimləşdirmə texnologiyaları yüksək səviyyədə məxfilik təmin edərək fərdin onlayn fəaliyyəti ilə onun real şəxsiyyəti arasındakı əlaqənin gizlədilməsinə imkan yaradır. Bir çox onlayn platformalarda tətbiq olunan şifrələmə mexanizmləri istifadəçilərin məxfiliyini və təhlükəsizliyini qorumaq məqsədi daşıyır. Bununla belə, bu texnologiyalar o cümlədən, virtual şəxsi şəbəkələr (VPN) kimi anonimləşdirmə vasitələri qanunsuz fəaliyyətlə məşğul olan şəxslər və qruplar tərəfindən də istifadə oluna bilər. Bu isə onların

---

²⁵⁶ Korkmaz E. E. Digital Identity, Virtual Borders and Social Media: A Panacea for Migration Governance?. UK, Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2021, 160 p., p.89

fəaliyyətlərinin aşkarlanmasını çətinləşdirir və müəyyən hallarda hüquqi məsuliyyətdən yayınmalarına şərait yaradır²⁵⁷. İstənilən cinayətdə olduğu kimi, anonimliyin artırılması hüquq-mühafizə orqanları və insan alveri ilə mübarizədə maraqlı tərəflər üçün saxta sosial media hesabının yaradıcısı və ya onlayn reklam dələduzluğunun müəllifi olmasından asılı olmayaraq insan alverçilərini və onların sui-qəsdçilərinin müəyyən edilməsində böyük problem yarada bilər.

İnsan alverçiləri rəqəmsal alətlərin təklif etdiyi müdafiədən getdikcə daha çox faydalanır və ona etibar edirlər, çünki bu, cinayətkarın bütün əməliyyat prosesində – işəgötürmə və müraciətdən tutmuş əməliyyatların və əlaqələrin idarə edilməsinə və ödənişə qədər anonimləşdirmə qabiliyyətini artırır. Virtual valyuta hətta ödəniş edənlər və alanlar ilə pulun hərəkəti arasında məsafə yaratmağa imkan verdi. İnsan alverçiləri həmçinin IP ünvanlarını gizlədə və e-poçt, söhbət mesajları və fayl köçürmələri kimi kommunikasiyalarını şifrələyə bilərlər. Birlikdə bu, cinayətin özünə və hüquq-mühafizə orqanlarının vasitəçilik qabiliyyətinə təsir edərək, cinayətkarla cinayət arasında daha çox fiziki ayırmağa imkan verir.

Məlumatların qorunması, təhlili və mübadiləsi insan alveri hallarının qarşısının alınması, aşkar edilməsi və azaldılması üçün rəqəmsal texnologiyalardan istifadə sahəsində əsas vasitələrdən biridir. Lakin praktikantlar bu prosədə qurbanların və sağ qalanların təhlükəsizliyi və rifahı baxımından potensial mənfi təsirləri də diqqətə almalıdırlar.

---

²⁵⁷ Ziska F. Handbook of research on information and cyber security in the fourth industrial revolution. USA, Hershey: IGI Global, 2018, 647 p., p.89

İnsan alveri ilə bağlı məlumatların, o cümlədən qurbanların şəxsiyyətini müəyyən etməyə imkan verən məlumatların toplanması və paylaşılması hüquq-mühafizə orqanları və qurbanlara dəstək göstərən qurumlar üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bununla belə, bu məlumatların rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə təsadüfi şəkildə ictimaiyyətə açıqlanması məsələn, məlumat sızmaları və ya məlumat təhlükəsizliyinin pozulması hallarında qurbanlar və sağ qalan şəxslər üçün ciddi məxfilik və təhlükəsizlik riskləri yarada bilər.

Qeyri-hökumət təşkilatları və texnologiya şirkətləri hüquq-mühafizə orqanlarına cinayətlərin araşdırılmasında dəstək olmaq üçün məlumatların təhlilindən istifadə edirlər, lakin bəzən məlumatların qorunması və qurbanların şəxsi məlumatlarının cinayətkar qruplardan müdafiəsi üçün kifayət qədər təhlükəsizlik protokolları tətbiq olunmaya bilər.

Ölkələr arasında məlumatların məxfiliyini təmin etmək və milli təhlükəsizləklə bağlı narahatlıqları aradan qaldırmaq üçün fərqli standartlar mövcuddur ki, bu da beynəlxalq səviyyədə effektiv məlumat mübadiləsinə əngəl törədir. Məlumatların toplanması, saxlanması və fərdi məlumatların paylaşılması üçün hüquqi və texniki çərçivələr ölkədən ölkəyə fərqli olduğundan, beynəlxalq əməkdaşlıq çətinləşir. Buna görə də, hökumətlər insan alveri ilə mübarizədə maraqlı tərəflərin, o cümlədən insan alveri təcrübəsi olanların tövsiyələrini dinləməli, qurbanlar və sağ qalanlarla bağlı məlumatların toplanması, təhlili və paylaşılması üçün ən optimal mexanizmləri müəyyən etmək məqsədilə məlumat təhlükəsizliyi standartları və prosedurlarını təkmilləşdirməlidirlər. Eyni zamanda, rəqəmsal savadlılığın artırılması və texnoloji infrastrukturun

gücləndirilməsi məsələləri də bu sahədə effektivliyi artırmaq üçün vacibdir.

Media, dezinformasiya və yanlış informasiya yayımı - sosial medianın və onlayn forumların çoxalması insan alveri ilə bağlı yalan xəbərlərin və dezinformasiyanın internetdə yayılmasına və ictimaiyyətin cinayətlə bağlı təsəvvürlərinin dəyişməsinə səbəb olub. Hətta insan alveri halları və problemləri ilə bağlı dəqiq və dolğun hesabatların verilməsi potensial alver təcrübəsinin geniş spektrini istəmədən minimuma endirə bilər. Təəssüf ki, ən sensasiyalı və aldadıcı hekayələr daha çox diqqət çəkir və insan alverinin mahiyyətini yanlış təqdim etməklə yanaşı, diqqəti insan alverinin daha geniş yayılmış formalarından və fərqli istismar növlərinə məruz qalan marginal qruplardan uzaqlaşdırır. Bu cür hesabatlar həmçinin cəmiyyətdə insan alverinin necə qavranıldığına dair məhdud və stereotipik təsəvvürlər yarada, mövcud stereotipləri gücləndirə və qarşısının alınması söylərinə, eləcə də qurbanların özünü tanıma qabiliyyətinə mənfi təsir göstərə bilər.

İnsan alverinin monitorinqi və mübarizəsində texnologiyanın vədi - texnologiya insan alverinin araşdırılması və ona qarşı mübarizədə mühüm rol oynayır. Rəqəmsal texnologiyalar, o cümlədən mobil proqramlar, sosial media kampaniyaları və onlayn mərkəzlər insan alveri ilə bağlı məlumatların, resursların və təlimlərin daha geniş şəkildə paylaşılması üçün istifadə edilə bilər. Eyni zamanda, bu texnologiyalar qurbanlar, sağ qalanlar və həssas əhali üçün onlayn dəstək xidmətlərinə çıxışı artırmaqda əhəmiyyətli rol oynayır.

İnsan alveri ilə mübarizədə təşkilatlar getdikcə daha çox məlumat analitik alətlərindən istifadə edirlər. Bu alətlər saxta işə

qəbul tendensiyalarının müəyyənləşdirilməsinə, məcburi əməyə aparən mürəkkəb təchizat zəncirlərinin xəritələnməsinə və yeni yaranan insan alveri sxemlərinin aşkar edilməsinə imkan yaradır. Eyni zamanda, müxtəlif mənbələrdən toplanan məlumatların inteqrasiyası və sistemli təhlili üçün əlverişli mexanizmlər təqdim edərək məlumat mübadiləsinə daha effektiv edir. Nəticə etibarilə, bu yanaşma potensial qurbanların müəyyənləşdirilməsi, istintaq proseslərinin aparılması və hüquqi təqib tədbirlərinin gücləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İnsan alverinə qarşı mübarizədə maarifləndirmə sahəsində rəqəmsal texnologiya və rəqəmsal savadlılıq - Rəqəmsal texnologiyaların inkişafı qlobal səviyyədə ictimaiyyətin məlumatlandırılması və insan alverinin qarşısının alınması istiqamətində həyata keçirilən səylərin əhatə dairəsini əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirir. Uşaqların onlayn mühitdə fəaliyyətinin artması fonunda hökumətlər və valideynlər üçün onlayn təhlükəsizlik sahəsində maarifləndirici və təhsil proqramlarına daha çox diqqət yetirmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu istiqamətdə müxtəlif onlayn platformalar və rəqəmsal vasitələr uşaqları internetdə mövcud olan potensial risklər barədə məlumatlandırmaq üçün effektiv imkanlar təqdim edir. Eyni zamanda, sosial media və mobil tətbiqlər vasitəsilə gənclər, valideynlər və qəyyumlar üçün erkən müdaxilə və maarifləndirmə imkanlarını dəstəkləyən müxtəlif təlim alətləri mövcuddur. Bu vasitələr gənclər arasında insan alveri risklərinin azaldılmasına və profilaktik tədbirlərin gücləndirilməsinə mühüm töhfə verir.

Texnologiyanın ictimai maarifləndirmə məqsədilə istifadəsinə nümunə kimi ABŞ-da fəaliyyət göstərən və qlobal miqyasda insan

alveri ilə mübarizə aparan A21 təşkilatının həyata keçirdiyi “Məni görə bilərsənmi?” adlı onlayn kampaniyanı göstərmək olar. Adıçəkilən kampaniyanın əsas məqsədi geniş ictimaiyyətin insan alverinin əlamətlərini tanımaq qabiliyyətini artırmaq və bu hallarla qarşılaşdıqda məlumatın hansı qurumlara və hansı mexanizmlər vasitəsilə ötürülməsi barədə maarifləndirməni gücləndirməkdir. Bu təşəbbüs rəqəmsal platformalar vasitəsilə ictimaiyyətin məlumatlılıq səviyyəsinin artırılmasına və insan alverinin erkən mərhələdə müəyyənləşdirilməsinə töhfə verir²⁵⁸. Texnologiya, həmçinin işçilərin cəlb olunması və səlahiyyətləndirilməsi sahəsində məlumatlılıq və təbliğat səylərinin təkmilləşdirilməsi üçün geniş istifadə olunur. Tez-tez istifadə edilən mesajlaşma proqramları, sosial media platformaları və xüsusi hazırlanmış işçi cəlb etmə və səlahiyyətləndirmə platformaları vasitəsilə işçilər əmək hüquqları, o cümlədən təşkilatlanma hüquqları barədə məlumatlandırılır, hüquqi və sosial xidmətlərdən yararlanmaq imkanı əldə edir, həmçinin qanuni işəgötürənlər və iş yerləri ilə əlaqə qura bilirlər. Bəzi texnoloji alətlər menecerlər üçün məsuliyyətli məşğulluq təlimi təqdim edir, işçilər üçün təhlükəsiz şikayət mexanizmləri təmin edir, işçilər arasında sorğular təşkil edir və onlara işə qəbul və iş təcrübələri barədə rəy bildirmək imkanı yaradır. Bu sahədə perspektivli nümunələrdən biri ABŞ-da fəaliyyət göstərən Polaris təşkilatıdır. Polaris, Nonechka layihəsi çərçivəsində Meksikadakı və hazırda ABŞ-da olan fermer işçilərə riskli işə qəbul və məşğulluq prosesləri ilə bağlı məlumatları paylaşmaq imkanı verən texnologiya tərəfdaşı Ulula ilə əməkdaşlıq edir. Toplanmış məlumatlar Polaris-ə qarşısının alınma strategiyalarını formalaşdırmaqda yardımçı olur və

---

²⁵⁸ Official website of A21 <https://www.a21.org/>

işçiləri hüquqları, maaşları, iş şəraiti və fəvqəladə hallar, keçid və ya uzunmüddətli xidmətlər kimi mövzularda yerli sosial xidmətlərə necə çıxış əldə etmək barədə məlumatlandırır²⁵⁹.

İnsan alveri qurbanlarının qorunması problemi - Rəqəmsal texnologiya alətləri insan alveri qurbanlarının çıxış və bərpa mərhələlərində mühüm dəstək rolunu oynaya bilər. Bu texnologiyalar qurbanların şəxsiyyətinin müəyyən edilməsində və onlayn tapılmasında müxtəlif üsul və platformalardan istifadə edir, həmçinin öz-özünə məlumat verən istismarın aşkarlanmasına imkan yaradır. Məsələn, Kanadada fəaliyyət göstərən Uşaqların Müdafiəsi üzrə QHT Mərkəzi (C3P) “Project Arachnid” adlı veb brauzeri idarə edir ki, bu da uşaq cinsi istismarı materiallarını (CSAM) axtarır. Aşkar edilən materialla bağlı C3P provayderə həmin materialın çıxarılması üçün bildiriş göndərir. Bununla yanaşı, Thorn QHT süni intellektlə işləyən alətlər inkişaf etdirərək CSAM-ın aşkarlanmasında və uşaq cinsi alveri ilə bağlı araşdırmalarda hüquq-mühafizə orqanlarına dəstək verir.

Rəqəmsal təhqiqat üsulları, xüsusilə süni intellektdən istifadə edən alətlər, insan alverinin aşkarlanması, təhqiqat və təqiblərdə əhəmiyyətli rol oynayır. Eyni zamanda, mesajlaşma proqramları, SMS və telefon kanalları kimi əsas kommunikasiyaya imkan verən aşağı texnologiyalı vasitələr qurbanların real vaxt rejimində xidmət təminatçıları ilə əlaqə saxlamasını mümkün edir.

Qurbanlara göstərilən xidmətlərin inkişaf etdirilməsi üçün tətbiq olunan effektiv vasitələrə qurban resursları üzrə qaynar xətlər, virtual həmyaşd icma məkanları və maliyyə inklüzivliyini

---

²⁵⁹ Official website of the POLARIS “Nonechka” project <https://polarisproject.org/resources/nonechka/>

dəstəkləyən resurslara çıxışı genişləndirən texnoloji həllər daxildir. Bununla yanaşı, qurbanlara və sağ qalanlara dəstək göstərən, eləcə də cinayət-ədliyyə sisteminin fəaliyyətini təmin edən mütəxəssislər üçün təlim və texniki yardım imkanlarını gücləndirən müxtəlif onlayn platformalar da mövcuddur. Bu mexanizmlərin əksəriyyəti mobil tətbiqlər formasında təqdim olunur və qurbanlara xidmətlərin göstərilməsi üçün veb və bulud əsaslı həllərdən istifadə edir. Məsələn, ABŞ-ın Kaliforniya ştatının Sakramento şəhərində insan alverinə qarşı mübarizə aparən hüquqşünaslar tərəfindən hazırlanmış “GraceCity” mobil tətbiqi qurbanlara və sağ qalanlara onların yaşadıqları ərazilərdə mövcud olan icma resursları haqqında geniş məlumat təqdim edir. Sözügedən tətbiq minlərlə ilk müdaxilə edən şəxsi əhatə edir və istifadəçiləri yaxınlıqda fəaliyyət göstərən qeyri-hökumət təşkilatları, tibb mütəxəssisləri, sosial işçilər və terapevtlər kimi müxtəlif dəstək resursları ilə əlaqələndirir.

Texnoloji cəhətdən təkmilləşdirilmiş müdaxilə mexanizmləri qurbanların müəyyənləşdirilməsi, onlara dəstək göstərilməsi və müdaxilə tədbirlərinin həyata keçirilməsi ilə bağlı mövcud çətinliklərin aradan qaldırılmasında mühüm rol oynayır. Bu alətlər fərdlərin mövcud vəziyyətini və onların unikal ehtiyaclarını nəzərə alaraq daha əlçatan, təhlükəsiz və səmərəli real vaxt rabitə kanallarının yaradılmasına imkan verir. Nəticə etibarilə, bu texnoloji həllər təcili yardımın operativ şəkildə göstərilməsini və qurbanlara yönəlik dəstək mexanizmlərinin effektivliyinin artırılmasını təmin edir²⁶⁰.

---

²⁶⁰ Graebner L. Nonprofit Coffee House Fights Sex Trafficking // Official website of the California Health Report. March 6, 2016
<https://www.calhealthreport.org/2016/03/06/nonprofit-coffee-house-fights-sex-trafficking/>

Məlumatların toplanması və işlənməsi problemi - daha əvvəl qeyd edildiyi kimi, məlumatların toplanması, təhlili və mübadiləsi insan alveri hallarının qarşısının alınması, aşkar edilməsi və azaldılması üçün rəqəmsal texnologiyaların istifadəsinin əsas komponentlərindəndir. Bu sahədə müxtəlif maraqlı tərəflər - hökumətlər, beynəlxalq təşkilatlar, vətəndaş cəmiyyəti qurumları, özəl sektor nümayəndələri və informasiya texnologiyaları üzrə mütəxəssislər istintaq və təqib proseslərini dəstəkləmək məqsədilə məlumatların toplanması və paylaşılması üçün alətlər və təşəbbüslər hazırlamışlar. Məsələn, sosial media və digər kommunikasiya platformaları hüquq-mühafizə orqanları üçün mühüm məlumat mənbəyi olsa da, bu mənbələrdəki genişhəcmli məlumatların təhlili çox vaxt və əmək tələb edir. Bununla belə, süni intellekt alqoritmləri, maşın öyrənməsi və təbii dil emalı kimi texnologiyalar bu məlumatları emal edərək insan alveri halları ilə bağlı nümunələri üzə çıxarmağa və tendensiyaları izləməyə imkan verir. Hazırlanmış rəqəmsal mexanizmlər həm istintaq və əməliyyat məqsədləri üçün ənənəvi məlumat toplama üsullarının səmərəliliyini artırır, həm də bu sahədə fəaliyyət göstərən subyektlərin daha operativ və analitik şəkildə qərar qəbul etmələrinə şərait yaradır. Bu texnologiyalar insan alveri ilə mübarizə sahəsində real vaxt rejimində fəaliyyət göstərmək üçün imkanları genişləndirir. Bununla belə, mövcud hesabatlar göstərir ki, bir çox qeyri-hökumət təşkilatları (QHT-lər) bu alətlərdən istifadə imkanlarına malik deyillər. Səbəblər arasında texniki biliklərin, resursların və maliyyənin çatışmazlığı, həmçinin bu texnologiyaların tətbiqi üzrə təcrübə azlığı qeyd olunur. Bu səbəbdən, QHT-lərin rəqəmsal alətləri daha səmərəli istifadə edə

bilməsi üçün ehtiyac və maneələrin daha dərinədən öyrənilməsinə zərurət var.

Rəqəmsal texnologiyalar eyni zamanda, müstəntiqlərə sosial media və digər mənbələrdəki strukturlaşdırılmış və qeyri-strukturlaşdırılmış məlumatlar əsasında nümunə təhlilləri aparmağa imkan verir. Bu təhlillər vasitəsilə insan alverçilərinin onlayn davranışları və qurbanları hədəf almaq üçün istifadə etdikləri platformalar və profillər müəyyən edilə bilər. Məsələn, Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatının yaratdığı İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Məlumat Kollaborativi (Counter-Trafficking Data Collaborative – CTDC) insan alveri ilə bağlı məlumatların vahid, açıq və mərkəzləşdirilmiş onlayn platformada toplanmasını və paylaşılmasını təmin edir. Bu təşəbbüs dünyanın müxtəlif ölkələrində fəaliyyət göstərən təşkilatların məlumatlarını bir araya gətirməklə, həm global səviyyədə şəffaflığı artırır, həm də insan alverinə qarşı mübarizəyə elmi və faktlara əsaslanan yanaşmanı təşviq edir.

CTDC-nin məqsədi məlumat mübadiləsi maneələrini aradan qaldırmaq və insan alverinə qarşı mübarizə aparən ictimaiyyəti etibarlı məlumatlarla təmin etməkdir. CTDC global miqyasda insan alveri tendensiyalarını izləmək üçün istifadə oluna bilən, şəxsiyyəti müəyyən edən məlumatlardan təmizlənmiş ilkin və fərdi səviyyəli məlumatları təqdim edir.

İnsan alveri hallarının müəyyən edilməsindən tutmuş məcburi əməyin qarşısının alınması üçün tədarük zəncirlərində hesabatlılığın artırılmasına qədər məlumatların toplanması və paylaşılması çoxsaxəli xarakter daşıyır və bu sahədə məlumat əsaslı yanaşmanın səmərəli tətbiqi üçün multidissiplinar tərəfdaşlıq tələb olunur.

İnsan alverinə qarşı mübarizə aparan müxtəlif maraqlı tərəflər arasında məlumatların toplanması və paylaşılması, effektiv siyasətin işlənilib hazırlanması, qurbanların müəyyənləşdirilməsi, təqsirkarların cəzalandırılması, eləcə də insan alverçilərinin və transmilli cinayət şəbəkələrinin harada və necə fəaliyyət göstərdiyinin sistemləşdirilməsi üçün həlledici əhəmiyyət daşıyır.

Məlumatların toplanması və paylaşılması üzrə əməkdaşlıq, xüsusilə də bu sahədə informasiya toplamaq, kəşfiyyat və analiz imkanlarına malik sektorlar və aktorlar arasında təşviq edilməlidir. Bu cür maraqlı tərəflərə qeyri-hökumət təşkilatları, sağ qalanların rəhbərlik etdiyi təşkilatlar, insan alverindən zərər çəkmiş şəxslər, eləcə də kəşfiyyat və istintaq orqanları daxildir.

“Traffic Analysis Hub” süni intellekt vasitəsilə formalaşdırılan genişhəcmli məlumat bazalarının birgə təhlilini mümkün edən qlobal platformadır və tərəfdaşlara insan alveri halları üzrə tendensiyalar və qaynar nöqtələr barədə yeni məlumatlar əldə etmək üçün məlumat ehtiyatlarını birləşdirmək imkanı verir. IBM-in dəstəyi ilə hazırlanmış bu platformadan əldə edilən məlumatlar insan alveri əməliyyatlarının qarşısının alınması məqsədilə hüquq-mühafizə orqanları ilə də paylaşılır.

Böyükhəcmli məlumatların və məlumat analitikasının istifadəsi insan alveri ilə bağlı istintaqların dəstəklənməsində mühüm rol oynaya bilər və fərdi qurban məlumatlarına və ifadələrinə olan ehtiyacı müəyyən qədər azalda bilər. Bununla belə, bu cür geniş miqyaslı məlumatların toplanması və təhlili bir sıra əhəmiyyətli risklər və problemlər yaradır. Bu risklərə məxfilik və məlumat təhlükəsizliyi ilə bağlı narahatlıqlar, məlumatlardan sui-istifadə ehtimalı, eləcə də böyük məlumat bazalarına həddindən artıq

etibar nəticəsində yarana biləcək qərəzlilik və qeyri-dəqiqliklər daxildir.

Bu risklərin minimuma endirilməsi üçün məlumatların etik prinsiplər əsasında toplanması, fərdlərin məxfilik hüquqlarının qorunması və məlumatların təhlükəsiz saxlanması üçün müvafiq texniki və hüquqi tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir.

Maliyyə sektoru subyektlərinin rolu - maliyyə sektoru da insan alverinə qarşı mübarizədə mühüm rol oynayır. Beynəlxalq Əmək Təşkilatının məlumatına görə, insan alveri hər il təxminən 236 milyard dollar qeyri-qanuni gəlirə səbəb olur.²⁶¹ Həm ənənəvi, həm də rəqəmsal aktivlər (məsələn, kriptovalyuta) daxil olmaqla, bütün valyuta formaları çirkli pulların yuyulması üçün istifadə oluna bilər. Bu isə qanunvericilik tədbirləri, ədliyyə və maliyyə sektorları arasında effektiv əməkdaşlıq, texnoloji yeniliklər və onların cinayət məqsədli istifadəsinin aşkarlanması istiqamətində etik yanaşmaların tətbiqini tələb edən çoxölçülü yanaşma zərurətini ortaya qoyur. Maliyyə sektorunun rolu yalnız tənzimləyici çərçivələrin dəstəklənməsi ilə məhdudlaşmır, eyni zamanda korporativ məsuliyyət sahəsində qabaqcıl və perspektivli təcrübələrin tətbiqinə əsaslanır.

İnsan alverindən əldə edilən qeyri-qanuni gəlirlər bu cinayətin istənilən mərhələsində formal maliyyə sistemləri ilə təmasda ola bilər. Bu səbəbdən, maliyyə institutlarının texnologiya ilə asanlaşdırılan insan alveri risklərini fəal şəkildə idarə etmələri, həmçinin insan alverçiləri tərəfindən pulların yuyulması məqsədilə

---

²⁶¹ Roden R. Traffickers taking \$236 billion in illegal profits at victims' expense // Official website of the Hope For Justice. March 21, 2024
<https://hopeforjustice.org/news/traffickers-taking-236-billion-in-illegal-profits-at-victims-expense/>

istifadə edilən maliyyə göstəriciləri və metodları üzrə əməkdaşlarını mütəmadi olaraq təlimatlandırmaları vacibdir.

Bu sahədə effektiv koordinasiya yalnız hüquq-mühafizə orqanlarını deyil, həm də texnologiya şirkətlərini, zərərçəkmişlərlə birbaşa çalışan maliyyə institutlarını və ön cəbhədə fəaliyyət göstərən işçilərlə digər sahə mütəxəssislərini əhatə etməlidir. Onların insan alveri ilə əlaqəli maliyyə əməliyyatlarını müəyyən etmək, nə zaman və necə müdaxilə etməli olduqlarını bilmək, eləcə də üçüncü tərəfin başqasının istismarından nə vaxt faydalandığını aşkar etmək bacarıqlarını artırmaq üçün məqsədyönlü təlim proqramları hazırlanmalıdır.

Qlobal səviyyədə Maliyyə Fəaliyyəti üzrə İşçi Qrupu (Financial Action Task Force – FATF) çirklə pulların yuyulması, terrorizmin və kütləvi qırğın silahlarının maliyyələşdirilməsi ilə mübarizə sahəsində beynəlxalq standartları müəyyən edən əsas normativ qurum hesab olunur. Hazırda 200-dən artıq ölkə və yurisdiksiya FATF tərəfindən müəyyən edilmiş tövsiyələri qəbul edərək çirklə pulların yuyulması və digər qeyri-qanuni maliyyə fəaliyyətləri ilə bağlı risklərin müəyyənləşdirilməsi, qiymətləndirilməsi və başa düşülməsi, həmçinin bu risklərin effektiv şəkildə azaldılması istiqamətində öhdəlik götürmüşdür.

2019-cu ildən etibarən FATF rəqəmsal aktivlər və rəqəmsal aktiv xidməti təminatçıları ilə bağlı risklərin qiymətləndirilməsi və azaldılması sahəsində xüsusi təlimatlar hazırlamış, üzv yurisdiksiyalara kriptovalyuta əməliyyatlarının tənzimlənməsi ilə bağlı konkret tövsiyələr vermişdir. Bu kontekstdə ölkələrə FATF tövsiyələrini öz milli xüsusiyyətlərinə və hüquqi sistemlərinə uyğunlaşdırmaq tövsiyə olunur.

İnsan alverçilərinin həyata keçirdikləri rəqəmsal maliyyə əməliyyatlarının izlərini təhlil etməklə daha geniş cinayət şəbəkələrinin ifşası mümkün olur və bu, insan alverindən əldə edilən gəlirlərin leqallaşdırılmasını çətinləşdirir. Buna görə də texnoloji innovasiyaların məsuliyyətli tətbiqi və hökumət qurumları, maliyyə institutları, hüquq-mühafizə orqanları və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri, o cümlədən praktik təcrübəyə malik ekspertlər arasında sıx və institusional əməkdaşlıq insan alveri ilə əlaqəli qeyri-qanuni maliyyə fəaliyyətlərinin müəyyən olunmasında və maliyyə sistemlərinin insan alveri, çirkli pulların yuyulması, terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi və digər ağır maliyyə cinayətlərindən qorunmasında mühüm rol oynayır²⁶².

Vətəndaş cəmiyyəti subyektlərinin rolu - QHT-lər insan alverinə qarşı texnoloji alətlərin, alqoritmlərin və proqramların inkişafında həm əsas istifadəçi, həm də təşəbbüskar aktor kimi mühüm rol oynayır. Onlar insan alverindən xilas olmuş şəxslərin resurslara, onlayn məsləhət və yardım xidmətlərinə daha asan çıxışını təmin etmək məqsədilə rəqəmsal texnologiyalardan geniş şəkildə istifadə edirlər. QHT-lər, həmçinin insan alverinə qarşı mobil tətbiqlərin və digər texnoloji müdaxilə vasitələrinin yaradılmasının təşviqi və istifadəsinin genişləndirilməsi üçün texnologiya şirkətləri, dövlət qurumları, sağ qalan şəxslər və icma əsaslı təşkilatlarla güclü tərəfdaşlıq və əlaqələndirmə imkanlarına malikdir. Bu qurumlar mövcud əməkdaşlıq platformalarından istifadə edərək standartlaşdırılmış reaksiya mexanizmlərinin hazırlanması, insan

---

²⁶² The Financial Action Task Force (FATF). Guidance for a risk-based approach: virtual assets and virtual asset service providers. France, Paris Cedex, June 2019, 59 p., p.23
<https://www.fatf-gafi.org/content/dam/fatf-gafi/guidance/RBA-VA-VASPs.pdf>

alverinə qarşı texnoloji alətlərin tətbiqi zamanı qurbanların məlumatlarının məxfiliyinin təmin edilməsi və texnologiyanın istifadəsi ilə bağlı digər etik və hüquqi narahatlıqların aradan qaldırılması sahəsində vəkil kimi çıxış edə bilirlər.

BMT-nin “Qlobal Təchizat Zəncirlərində Layiqli Əmək” üzrə Qlobal Sazişi çərçivəsində QHT-lər və beynəlxalq təşkilatlar arasında əməkdaşlığın nəticəsi olaraq yaradılmış “İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Təşkilatlarının Bizneslər üçün İnteraktiv Xəritəsi” adlı platforma biznes subyektlərinin insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində tərəfdaş ola biləcəyi qlobal və lokal təşəbbüsləri və təşkilatları əhatə edən, istifadəçi dostu məlumat bazası kimi hazırlanmışdır²⁶³. Sözügedən xəritə QHT-lərə sənaye sahəsi, coğrafi bölgə və ya spesifik problematikaya əsaslanan filtrasiya alətindən istifadə etməklə insan alverinə qarşı mübarizə üzrə konkret sənaye təşəbbüslərini müəyyənləşdirmək imkanı təqdim edir. Bu imkan QHT-lərin koordinasiya, tədqiqat, ictimai məlumatlandırma və qarşısının alınması istiqamətində həyata keçirdikləri fəaliyyətlərin daha səmərəli və hədəflənmiş şəkildə həyata keçirilməsinə şərait yaradır.

Texnologiya və e-kommersiya subyektlərinin rolu - texnologiya sənayesi bir çox faydalar təqdim etməklə yanaşı, eyni zamanda uşaqlara nəzarətsiz çıxışı asanlaşdıran, insan alveri və digər cinayətlərin həyata keçirilməsinə imkan yaradan bir mühit də formalaşdırır. Bir çox şirkət etiraf edir ki, istifadəçi dostu tətbiqlərin populyarlığı və funksional sadəliyi insan alverçilərinə

---

²⁶³ U.S. Department of State - Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons. 2024 Trafficking in Persons Report. June 2024, 91 p., p.20
https://www.state.gov/wp-content/uploads/2025/02/TIP-Report-2024_Introduction_V10_508-accessible_2.13.2025.pdf

ünsiyyət qurmaq, reklam yerləşdirmək və qeyri-qanuni fəaliyyəti koordinasiya etmək üçün əlverişli imkanlar yaradır. Bəzi texnologiya şirkətləri bu riskləri azaltmaq məqsədilə tədbirlər görsələr də, təhlükəsizlik sistemlərinin gücləndirilməsi, məzmunun effektiv moderasiyası və hüquq-mühafizə orqanları ilə sıx əməkdaşlıq yolu ilə texnologiyanın cinayətkar məqsədlərlə istifadəsinin qarşısının alınması istiqamətində davamlı səylərə ehtiyac var.

Texnologiya insan alveri hallarının müəyyən edilməsi, şübhəli və qeyri-qanuni fəaliyyətin izlənməsi və bu fəaliyyətlər barədə hüquq-mühafizə orqanlarına məlumat verilməsi üçün məlumat analitikası və alqoritmik vasitələrdən istifadə etməklə mühüm rol oynaya bilər. Texnologiya şirkətləri qurbanları və risk altında olan şəxsləri öz platformaları üzərindən istismardan qorumaqla insan alverinə qarşı mübarizədə həlledici aktorlardan biri olmalıdır. Bu şirkətlər, həmçinin, kompüterlərə məlumat tendensiyalarını öyrənmək və proqnozlar vermək imkanı yaradan inkişaf etmiş dil modelləri və maşın öyrənmə alqoritmlərinə getdikcə daha çox sərmayə yatırır. Bu texnoloji vasitələr hüquq-mühafizə orqanlarına insan alveri ilə bağlı qeyri-qanuni fəaliyyətin aşkarlanmasında və mümkün halların daha səmərəli şəkildə araşdırılmasında dəstək göstərə bilər. Dil modelləri insan alverçilərinin istifadə etdiyi açar sözləri müəyyən edə, tərcümə edə və kateqoriyalaşdırma bilər, bu isə transsərhəd istintaqlarda və fərqli dillərdə həyata keçirilən insan alveri şəbəkələrinin ifşasında əhəmiyyətli rol oynaya bilər. Bundan əlavə, süni intellektə əsaslanan analitik texnologiyalar hüquq-mühafizə orqanlarının məlumatlarını nəqliyyat tendensiyaları ilə inteqrasiya edərək insan alverçilərinin

fəaliyyət modellərini izləyə bilən xüsusi alqoritmlərin hazırlanmasına töhfə verə bilər. Bu cür texnoloji həllər insan alveri ilə mübarizə sahəsində əməkdaşlığın gücləndirilməsinə imkan yaradır və resurs çatışmazlığı səbəbindən effektiv monitoring mexanizmlərinə malik olmayan ölkələrdə bu boşluğun daha operativ şəkildə aradan qaldırılmasına kömək edə bilər.

Tərtibatçılar insan alverinə qarşı təbiiqləri inkişaf etdirərkən, bu cinayətə aid xüsusi problemləri və ssenariləri həll etməyə diqqət yetirməlidirlər.

Texnoloji vasitələrin təmin etdiyi irəliləyişlərə baxmayaraq, insan alveri ilə mübarizə aparən maraqlı tərəflərin süni intellekt və üz tanıma texnologiyalarından istifadə edərkən çox ehtiyatlı olmaları vacibdir. Bu alətlər mövcud metodların yerinə keçmək deyil, onları tamamlayıcı şəkildə təkmilləşdirmək üçün nəzərdə tutulmalıdır. Süni intellekt və üz tanıma texnologiyalarından istifadə edən tərtibatçılar, siyasətçilər və insan alveri ilə mübarizə sahəsində liderlər məlumatların məxfiliyinin təmin edilməsinə və məlumat mübadiləsi proseslərində fərdlərin hüquqlarının qorunmasına xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

Milli hökumətlərin rolu - hökumətlər insan alveri üçün onlayn resurslardan sui-istifadənin qarşısını almaq da daxil olmaqla, texnologiyadan istifadəni tənzimləmək və insan alverinə qarşı mübarizə tədbirlərini həyata keçirmək üçün məsuliyyət daşıyırlar. İnsan alverinin daha effektiv qarşısını almaq və aradan qaldırmaq məqsədilə hökumətlər texnologiya şirkətlərini qanunvericilik və tənzimləmə səyləri ilə məxfilik, təhlükəsizlik və innovasiya sahələrində daha geniş təsirə malik olacaq şəkildə yönləndirməlidirlər. Bununla belə, rəqəmsal dövrdə ortaya çıxan

problemlərə hökumətlərin yanaşmaları rəqəmsal texnologiyanın sürətli inkişafına və geniş miqyasına görə parçalanmışdır. Uyğun olmayan siyasətlər və tənzimləmələr transmilli və çox yurisdiksiya elementləri səbəbindən texnologiya vasitəsilə həyata keçirilən cinayətlərlə mübarizəni çətinləşdirir. Bəzi hökumətlər milli təhlükəsizlik, iqtisadi inkişaf və insan hüquqlarının qorunması prioritetləri çərçivəsində rəqəmsal platformaların tənzimlənməsinin vacibliyini qəbul edir və rəqəmsal texnologiyaların istehsalı, tətbiqi və istifadəsi ilə bağlı siyasətlərin hazırlanmasına başlayıblar. Beynəlxalq və milli səviyyədə əməkdaşlıq və koordinasiya cinayətkarların qeyri-qanuni fəaliyyətlərini davam etdirmələrini çətinləşdirəcək. Qlobal miqyasda insan alverinə qarşı mübarizə üçün rəqəmsal texnologiyalara dövlət investisiyası isə hələ də aşağı səviyyədə qalmaqdadır. Özəl sektor və vətəndaş cəmiyyəti, o cümlədən təcrübəli maraqlı tərəflər texnologiyanın müsbət istiqamətdə inkişafı və istifadəçilərin qorunması üçün hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən əlavə tədqiqat və inkişaf işlərinin müəyyən edilməsində mühüm rol oynayırlar. ATƏT-in İnsan Alverinə Qarşı Texnologiyaların Təhlili hesabatına görə, insan alveri ilə mübarizədə istifadə olunan 305 texnoloji alətdən yalnız 9 faizi dövlət investisiyaları hesabına hazırlanmışdır²⁶⁴. Dünyanın bu cür alətlərə malik olmayan regionlarında mövcud texnoloji vasitələrin ən yaxşı şəkildə necə inkişaf etdirilməsi və paylaşılması məsələsi də nəzərdən keçirilməlidir.

---

²⁶⁴ OSCE - Office of the Special Representative and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings. Leveraging innovation to fight trafficking in human beings: a comprehensive analysis of technology tools. Vienna, May 2020, 78 p., p.27
https://www.osce.org/files/f/documents/9/6/455206_1.pdf

Hüquq-mühafizə orqanlarına onlayn platformaların monitorinqi, şübhəli fəaliyyətin araşdırılması və günahkarların təqib edilməsi yolu ilə texnologiyanın köməyi ilə insan alveri ilə mübarizə aparmaq tapşırılıb. Hüquq-mühafizə orqanları sübut materialı toplamaq üçün texnoloji yeniliklərdən istifadə etməklə insan alveri hallarını fəal şəkildə araşdırmaq üçün davamlı olaraq yeni yollar axtara bilərlər. Proaktiv araşdırmalar üçün agentliklər məlumat analitikasını və süni intellekt alətlərini iş işinə inteqrasiya etmək üçün daxili imkanların artırılmasına diqqət yetirə bilər, həmçinin məxfilik təminatlarını nəzərə alaraq alətlərin hazırlanması, təlimi və məlumat mübadiləsində QHT-lər və texnologiya şirkətləri ilə əməkdaşlıq və koordinasiya edə bilər. Hüquq-mühafizə orqanları qeyri-qanuni fəaliyyətlərin müəyyən edilməsi və izlənilməsi məqsədilə rəqəmsal izlərin təhlilindən istifadə etməyin müxtəlif yollarını inkişaf etdirmişlər. Rəqəmsal izlərə ziyarət edilən veb-saytlar, sosial media platformalarında paylaşılan məzmun və digər onlayn fəaliyyətlər daxil ola bilər. Bu məlumatlar insan alverçilərinin şəxsiyyətinin müəyyənləşdirilməsi, yerləşdiyi məkanın təxmini müəyyən edilməsi və onların cinayət fəaliyyətlərinin daha aydın şəkildə başa düşülməsi üçün mühüm məlumat mənbəyi rolunu oynaya bilər. İctimaiyyət üçün əlçatan olan bu cür rəqəmsal sübutlar insan alveri ilə bağlı cinayət işlərinin qurulmasında çox vaxt əhəmiyyətli rol oynayır.

Cinayət araşdırmalarının dəstəklənməsi məqsədilə hüquq-mühafizə orqanlarının onlayn məlumatlardan istifadəsinə dair nümunələrə aşağıdakılar daxildir):

- 2023-cü ilin sentyabrında Hollandiya EUROPOL-un dəstəyi ilə insan alverinə imkan verən onlayn cinayət fəaliyyətlərini

hədəf alan 3 günlük araşdırmanı əlaqələndirdi. Avropa Əmək Təşkilatı, Avropa Polis Kolleci (CEPOL), INTERPOL, ATƏT və Beynəlxalq Ədliyyə Missiyasının nümayəndələri ilə birlikdə 26 ölkənin hüquq-mühafizə orqanları cinsi və əmək istismarı qurbanlarının cəlb edilməsi üçün onlayn platformaların və sosial medianın müəyyənləşdirilməsinə diqqət yetiriblər. Bu, 11 şübhəli insan alverçisinin və 45 potensial qurbanın müəyyən edilməsinə səbəb olmuşdur²⁶⁵.

- 2023-cü ildə INTERPOL-un rəhbərlik etdiyi Synergia Əməliyyatı kiber fırıldaqçılıq mərkəzləri ilə əlaqəli insan alveri şəbəkələrini hədəf aldı. Kibertəhlükəsizlik texnologiyasının aparıcı yaradıcısı ilə əməkdaşlıq edən Group-IB-nin Təhdid Kəşfiyyatı və Yüksək Texnologiyalı Cinayətlərin Təhqiqat qrupları kibercinayətkarlıqla əlaqəli 2400-dən çox İP ünvanını tapmaq üçün INTERPOL və digər hüquq-mühafizə orqanları ilə məlumat toplayıb və paylaşıb, bu da serverlərin silinməsinə gətirib çıxarmışdır²⁶⁶.

İnterpolun məlumatlarına görə, 2024-cü ildə 50 ölkədən 60-dan çox hüquq-mühafizə orqanı 1300 zərərli server və elektron cihazın axtarışında və ələ keçirilməsində iştirak etmiş, müəyyən edilmiş kibercinayətkarlıqla əlaqəli komanda serverlərinin 70 faizi bağlanmış, qalan 30 faizi isə istintaq altındadır. Hüquq-mühafizə

---

²⁶⁵ Targeted: human traffickers luring victims online // Official website of the EUROPOL. October 12, 2023

<https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/targeted-human-traffickers-luring-victims-online>

²⁶⁶ Group-IB contributes to INTERPOL-led “Operation Synergia II” to take down phishing, ransomware, and information stealers alongside 95 countries // Official website of the Group-IB. November 6, 2024

<https://www.group-ib.com/media-center/press-releases/operation-synergia-2/>

orqanları insan alveri ilə mübarizədə və bu cinayətə dair təhqiqatlarda texnologiyadan effektiv istifadə etmək üçün daha yaxşı resurslara malik olmalıdırlar. Bu, heyət, təlim və proqram təminatına əlavə sərmayə qoyuluşu ilə təmin edilə bilər.

Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları onlayn platformaların monitorinqi və qiymətləndirilməsi üzrə, həmçinin texniki biliklərin artırılması istiqamətində təlimlər keçməlidirlər. Kibercinayətkarlıqla məşğul olan bölmələrin yaradılması və məlumatların təhlili, eləcə də şifrələrin açılması texnologiyalarından istifadə imkanlarının genişləndirilməsi də vacibdir. QHT-lər və özəl sektor tərəfdaşları ilə əməkdaşlıq protokolları məlumat mübadiləsinə və qurban mərkəzli, travma ilə bağlı məlumatlandırılmış yeni texnoloji alətlərin dizaynı və tətbiqini davam etdirməyə imkan verir.

İnsan alverçilərinin hüquq-mühafizə orqanları arasında mövcud potensial və qanunvericilik boşluqlarından sui-istifadəsinin qarşısını almaq üçün texnoloji vasitələr hazırlanarkən çoxtərəfli bilik mübadiləsi nəzərə alınmalıdır. Hökumətlər həmçinin BMT-nin Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa qarşı Konvensiyası və onun İnsan Alverinin, xüsusilə qadın və uşaqların alverinin qarşısını alınması, qarşısının alınması və cəzalandırılması üzrə Protokolunun həyata keçirilməsinə diqqət yetirərək qanunvericilik boşluqlarını aradan qaldırmalıdırlar.

Nəhayət, qurbanların şəxsi məlumatlarına çıxışı olan hüquq-mühafizə orqanları həmin məlumatların toplanması və saxlanması ilə bağlı mühafizə standartlarına riayət etməlidirlər.

3.1. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi və milli təcrübəsi

Azərbaycan Respublikasının təcrübəsi – insan alveri transmilli cinayətkarlığın ən təhlükəli formalarından biri olmaqla, müasir dövrdə rəqəmsal texnologiyaların sürətli inkişafı fonunda yeni hüquqi və institusional problemlər yaratmışdır. Rəqəmsal texnologiyalar insan alverinin planlaşdırılması, qurbanların tapılması, istismarın təşkili və əlaqələrin gizlədilməsi baxımından cinayətkarlar üçün əlverişli mühit yaratmışdır. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikasının insan alverinə qarşı mübarizə üzrə qanunvericiliyi və institusional tədbirləri rəqəmsal dövrün çağırışlarına cavab verməli, texnologiya vasitəsilə həyata keçirilən istismar formalarını da nəzərə almalıdır.

Azərbaycan Respublikasının insan alveri ilə mübarizə sahəsində milli hüquqi bazası 6 may 2005-ci il tarixli “İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında” Qanunla formalaşdırılmışdır²⁶⁷. Bu Qanun insan alveri anlayışını, onun əsas əlamətlərini və bu cinayətə qarşı mübarizənin əsas prinsiplərini müəyyən edir. Qanunun 1-ci maddəsində “insan alveri” termini insanın istismarı məqsədilə alqı-satqısı, daşınması, gizlədilməsi və ya təhvil verilməsi kimi halları əhatə edir və burada məcburiyyət, aldatma və hüquqsuz təzyiq kimi vasitələrə xüsusi diqqət yetirilir. Hərçənd ki, bu tərif əsasən klassik insan alveri formalarını əhatə edir, rəqəmsal texnologiyaların istifadəsi ilə həyata keçirilən insan alveri halları da həmin norma çərçivəsində nəzərdən keçirilə bilər. Bununla belə, texnologiyanın

---

²⁶⁷ Azərbaycan Respublikasının “İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında” 28 iyun 2005-ci il tarixli, № 958-IIQ nömrəli Qanunu, maddə 1 <https://e-qanun.az/framework/10641>

yaratdığı spesifik imkanların hüquqi olaraq ayrıca qeyd olunmaması normativ dəqiqliyin zəifləməsinə səbəb olur.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 144-1-ci maddəsində insan alveri cinayət əməlinin konkret hüquqi elementləri təsbit edilmişdir. Qanunvericilikdə 2013-cü ildən başlayaraq insan alverinin müxtəlif formaları, o cümlədən azyaşlıların cəlb edilməsi, orqan alveri məqsədilə həyata keçirilən hallar və qadın alveri xüsusi olaraq nəzərə alınmışdır. Bununla belə, rəqəmsal mühitdə, xüsusilə sosial şəbəkələr vasitəsilə həyata keçirilən fırıldaqçılıqla əmək və ya seksual istismara cəlb etmə halları barədə normativ çərçivənin daha geniş və texnoloji tələblərə uyğun şəkildə tənzimlənməsi zəruridir. Bu baxımdan, Avropa Şurasının insan alverinə dair Konvensiyasına uyğun olaraq, texnoloji vasitələrlə həyata keçirilən istismar formalarının tanınması və Azərbaycanın normativ hüquq bazasına tam inteqrasiyası təmin edilməlidir²⁶⁸.

Rəqəmsal insan alverinə qarşı effektiv mübarizədə institusional mexanizmlərin mövcudluğu mühüm əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan Respublikasının İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Milli Koordinatorunun fəaliyyəti və onun nəzarəti altında fəaliyyət göstərən xüsusi polis qurumları bu sahədə zəngin praktiki təcrübə toplamışdır. Daxili İşlər Nazirliyinin İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin illik hesabatlarına əsasən, 2024-cü ildə insan alverinin təbliğatı ilə əlaqəli 124 “Telegram”, “Instagram” və “TikTok” hesabı müəyyən edilərək bağlanmışdır. Bundan əlavə, informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə törədilmiş 44

---

²⁶⁸ Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Council of Europe Treaty Series - No. 197, Warsaw, 2005 <https://rm.coe.int/168008371d>

cinayət faktı aşkar edilərək cinayət işi başlanmış, eyni zamanda insan alverinin təbliğatı ilə məşğul olan 156 sosial media hesabı üzə çıxarılmışdır²⁶⁹. Ötən il insan alveri qurbanı olmuş 91 nəfərin hamısı Azərbaycan vətəndaşı olmuşdur, 2024-cü ildə Kipr və Qvatemalada üç Azərbaycan vətəndaşı insan alverində təqsirləndirilərək həbs edilmişdir, eyni zamanda Azərbaycana readmissiya edilən şəxslərdən birinin Yunanıstanda insan alverinin qurbanı olduğu müəyyən olmuşdur.²⁷⁰ Bu statistik məlumat göstərir ki, sosial şəbəkələr və mesajlaşma tətbiqləri vasitəsilə qurbanların aldadılması və cəlb edilməsi rəqəmsal təhlükənin real miqyasını ortaya qoyur. Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal insan alverinə qarşı hüquqi və texnoloji mübarizə imkanlarının artırılması üçün müəyyən təşəbbüslər də mövcuddur.

“2020–2024-cü illər üçün İnsan alverinə qarşı mübarizə üzrə Milli Fəaliyyət Planı”nda ilk dəfə olaraq informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının bu cinayətkarlıq formasında rolu ayrıca vurğulanmış və texnologiya sahəsində əməkdaşlığın gücləndirilməsi, süni intellekt və avtomatlaşdırılmış izləmə sistemlərindən istifadə edilməsi tövsiyə olunmuşdur²⁷¹. Bu sənəddə rəqəmsal monitoring alətlərinin tətbiqi və “Darknet” resurslarının

---

²⁶⁹ Bu il insan alverinin təbliğatına görə 124 teleqram, instaqram və tiktok hesabı bağlanıb // “Newscenter.az” elektron xəbər portalı <https://icma.az/news/bu-il-insan-alverinin-tebligatına-gore-124-teleqram-instagram-ve-tiktok-hesabi-baglanib-740183>

²⁷⁰ İnsan alverini təbliğ edən “TikTok” hesabları bağlandı // “Bizim.Media” elektron xəbər portalı

<https://bizim.media/az/cemiyet/249657/nsan-alverini-teblig-eden-ldquotiktokrdquo-hesablari-balandi-ndash-rsmnbsp/>

²⁷¹ Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında insan alverinə qarşı mübarizəyə dair 2020–2024-cü illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında 22 iyul 2020-ci il tarixli, № 2173 nömrəli Sərəncamı

<https://e-qanun.az/framework/45470>

izlənməsi üçün xüsusi texniki imkanların yaradılması planlaşdırılmışdır. Eyni zamanda, vətəndaş cəmiyyəti və qeyri-hökumət təşkilatlarının rəqəmsal mühitdə qurbanların müəyyənləşdirilməsi və onlara hüquqi yardım göstərilməsi sahəsində rolu artmaqdadır. Qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən qurbanlara onlayn psixoloji və hüquqi dəstək xidmətləri göstərilir, “qaynar xətt” platformaları rəqəmsal forma almışdır. Bu praktikalar rəqəmsal cinayətkarlığın qarşısının alınmasında dövlət və qeyri-dövlət aktorları arasında sinerji modelinin formalaşdığını göstərir²⁷². Bununla belə, rəqəmsal mühitdə insan alverinin aşkarlanması və sübutların toplanması xüsusi texnoloji və prosessual problemlər yaradır.

İnformasiya texnologiyaları üzrə mütəxəssislərin hüquq-mühafizə orqanlarında işləməsi çox önəmlidir. Bu mütəxəssislər rəqəmsal sübutların toplanması, yoxlanılması və məhkəmədə istifadə olunması prosesində hüquq-mühafizə orqanlarına texniki yardım göstərirlər. Hal-hazırda Azərbaycanda rəqəmsal sübutların hüquqi əsasları tam inkişaf etməyib və bu sahədə müəyyən boşluqlar mövcuddur.

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, insan alverinə qarşı rəqəmsal mübarizədə tək-cə texnologiya kifayət etmir, həm də hüquqi qaydaların yenilənməsi, qurumlar arasında əməkdaşlıq və məlumat paylaşımı çox vacibdir. Bu baxımdan, Azərbaycan İnterpol və Europol kimi beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığını gücləndirməli, rəqəmsal cinayətlərlə bağlı məlumat mübadiləsini artırmalıdır. Bu

---

²⁷² Mustafayeva M. İnsan alveri ilə mübarizədə QHT-lərin rolu və rəqəmsal imkanlar. Beynəlxalq və Hüquqi Araşdırmalar Jurnalı, 2021, №4, s. 94.

addımlar beynəlxalq cinayət şəbəkələrinin ifşasına və rəqəmsal sübutların daha effektiv istifadəsinə kömək edəcək.

Yekun olaraq, Azərbaycanın insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində müəyyən uğurları olsa da, rəqəmsal alətlər və istismar formaları ilə bağlı daha dəqiq qanunvericilik və texnoloji imkanlar yaradılmalıdır. Bu işdə hüquq, texnologiya, insan hüquqları, sosial siyasət və beynəlxalq əməkdaşlıq sahələri birlikdə işləməlidir.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycan Respublikasında insan alverinə qarşı normativ-hüquqi baza mövcuddur, lakin rəqəmsal mühitə uyğun komponentlər çatışmır. Ölkəmizdə insan alverinə qarşı mübarizənin hüquqi çərçivəsi aşağıdakı sənədlərlə tənzimlənir:

- Cinayət Məcəlləsinin 144-1-ci maddəsi insan alverini cinayət kimi tanıyır;
- 2005-ci il tarixli “İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında” Qanun qurbanların müdafiəsi, profilaktik tədbirlər və beynəlxalq əməkdaşlıq prinsiplərini müəyyən edir;
- Milli Fəaliyyət Planları (2009–2013, 2014–2018, 2020–2024) mübarizə strategiyasını təsbit edir.

Buna baxmayaraq:

- bu sənədlərdə rəqəmsal mühitdə insan alveri, internet vasitəsilə istismar, sosial şəbəkələrdə uşaq alveri, eləcə də deep web və darknet kimi anlayışlara toxunulmur (Azərbaycan Respublikasının İnsan Alverinə qarşı Mübarizə üzrə Milli Koordinatorunun 2021-ci il hesabatı, s. 7);
- rəqəmsal profilaktika və istintaq təcrübəsi ölkədə formalaşmadığı üçün institusional boşluq yaradır. İnsan

alveri ilə mübarizədə ixtisaslaşmış qurumlar, əsasən Daxili İşlər Nazirliyi yanında İnsan Alverinə qarşı Mübarizə Baş İdarəsi, hələlik klassik metodlardan istifadə edir. Rəqəmsal istintaq vasitələri (məsələn, süni intellekt analizləri, IP izləmə, platformaların tənzimlənməsi) ya tətbiq edilmir, ya da çox məhdud miqdarda tətbiq olunur;

- rəsmi hesabatlarda da qeyd edilir ki, onlayn istismarın aşkarlanması üçün texniki resurslar yetərli deyil və hüquq-mühafizə orqanlarında rəqəmsal sübutlarla iş metodikası kifayət qədər inkişaf etməyib²⁷³.

Bununla yanaşı, Azərbaycan BMT-nin Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlıq Konvensiyasını (2000) və onun İnsan Alverinə dair Əlavə Protokolunu (Palermo Protokolu) ratifikasiya etmişdir. Həmçinin, 2005-ci ildə Avropa Şurasının İnsan Alverinə qarşı Mübarizə Konvensiyasına qoşulmuşdur. Bu sənədlər istismarın rəqəmsal formalarını da əhatə edən geniş anlayışları nəzərdə tutur. Buna baxmayaraq, Azərbaycan qanunvericiliyi bu anlayışları lokal kontekstdə rəqəmsal texnologiyalarla uzlaşdırmamışdır. Bu isə göstərir ki, dövlətin beynəlxalq hüquqi öhdəlikləri ilə daxili tətbiq praktikasında normativ boşluq mövcuddur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu boşluqlar təkcə insan alveri ilə yeni texnologiyaların qarşılıqlı əlaqəsinin hüquqi tənzimlənməsi ilə məhdudlaşmır, həm də insan alveri ilə mübarizə üzrə beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquqa tətbiq metodologiyası ilə bağlıdır. Belə boşluqlar yalnız Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyi və təcrübəsində deyil, demək olar ki, bütün digər dövlətlərin milli hüquq sistemlərində də

---

²⁷³ Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi. İnsan alverinə qarşı mübarizə üzrə illik hesabat, 2022, s. 12

mövcuddür. Azərbaycan kontekstində isə dövlət orqanlarının beynəlxalq hüquq öhdəliklərinin keyfiyyətli icrası məsələləri Avropa Şurasının İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Ekspertlər Qrupunun hesabatlarında ətraflı şəkildə öz əksini tapmışdır.

Avropa Şurasının İnsan Alverinə Qarşı Fəaliyyət üzrə Konvensiyası (“Konvensiya”) Azərbaycan üçün 1 oktyabr 2010-cu ildə qüvvəyə minmişdir. Konvensiyanın üzv dövlətlər tərəfindən icrası ekspertlər qrupu (GRETA) tərəfindən mütəmadi olaraq yoxlanılır. GRETA-nın ilk qiymətləndirmə hesabatı 23 may 2014-cü ildə, ikinci qiymətləndirmə hesabatı isə 23 noyabr 2018-ci ildə dərc olunmuşdur²⁷⁴.

İnsan Alverinə Qarşı Fəaliyyət üzrə Avropa Şurasının Konvensiyası (“Konvensiya”) 1 fevral 2008-ci il tarixində qüvvəyə minmişdir. Konvensiyanın 36-cı maddəsində GRETA-nın (İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Ekspertlər Qrupu) tərəflər tərəfindən Konvensiyanın icrasına nəzarət etmək və hər bir tərəfin gördüyü tədbirləri qiymətləndirən hesabatlar hazırlamaq məsuliyyəti təsbit edilmişdir.

Konvensiyanın 38-ci maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq, GRETA qiymətləndirmə proseduru raundlara (dövlərə) bölünmüş formada həyata keçirir. Hər raundun əvvəlində GRETA qiymətləndirmə üçün əsas tutulan Konvensiyanın xüsusi müddəalarını seçir.

---

²⁷⁴ Council of Europe Group of Experts on Action Against Trafficking in Human Beings - GRETA. Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Azerbaijan - GRETA(2018)17 (Second evaluation round). France, Strasbourg Cedex, 2018, 88 p. <https://rm.coe.int/greta-2018-17-fgr-aze-en/16808f11a5>

Birinci qiymətləndirmə raundu Konvensiyanın İştirakçı Dövlətlər tərəfindən yerinə yetirilməsinin ümumi icmalını təqdim etmişdir. İkinci qiymətləndirmə raundunda insan alverinin qarşısının alınması, alver qurbanlarının hüquqlarının müdafiəsi və insan alveri ilə məşğul olanların təqibinə dair qanunvericilik, siyasi və praktiki tədbirlərin təsiri qiymətləndirilmiş, xüsusilə yeni tendensiyalar və uşaqların alverə həssaslığının azaldılması istiqamətində görülən işlərə diqqət yetirilmişdir.

GRETA qərara gəlib ki, üçüncü qiymətləndirmə raundunda insan alveri qurbanlarının reabilitasiyası və hüquqlarının bərpası üzrə qurban mərkəzli, insan hüquqlarına əsaslanan yanaşma, eləcə də ədalət mühakiməsinə və effektiv hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxış məsələləri diqqət mərkəzində olacaqdır. Bu mövzular Konvensiyanın 12, 15, 23, 26, 27, 28, 29, 30 və 32-ci maddələrində əksini tapmışdır.

Ədalət mühakiməsi və hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxış, ilkin olaraq aşağıdakı şərtlərin təmin olunmasından və alver qurbanlarının qorunmasından asılıdır: sağalma və düşünmə müddəti, maddi, psixoloji, tibbi və hüquqi yardımın təmin edilməsi, tərcümə və tərcüməyə çıxış imkanlarının mövcudluğu, qurbanın ölkədə qalma müddətinin nizamə salınması, sığınacaq axtarmaq və istifadə etmək hüququ, eləcə də geri qaytarılmama prinsipinə hörmət. Bu ilkin şərtlər, Konvensiyanın birinci və ikinci qiymətləndirmə raundları zamanı geniş şəkildə araşdırılmışdır. Nəticədə GRETA hər bir iştirakçı dövlətdən sorğu vərəqəsinin ölkəyə məxsus hissəsi vasitəsilə əvvəlki tövsiyələrin icrası ilə bağlı yenilikləri təqdim etməsini tələb etmişdir.

Avropa Şurasının İnsan Alverinə Qarşı Fəaliyyət Konvensiyasının ikinci qiymətləndirmə raundundan sonra Azərbaycan insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində qanunvericilik, institusional və siyasi çərçivənin inkişafını davam etdirmişdir. Qanunvericiliyə edilmiş dəyişikliklər əsasən insan alveri qurbanları olmuş əcnəbilərin Azərbaycanda qalmaq və işləmək hüququnun təmin olunmasına, qurbanların psixoloji yardıma çıxışının asanlaşdırılmasına, eləcə də azərbaycanlı qurbanların Azərbaycana qayıtmaq hüququnu təsdiqləyən arayışın verilməsi zamanı dövlət rüsumundan azad edilməsinə yönəlmişdir. Bununla yanaşı, İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə 2020–2024-cü illər üçün yeni Milli Fəaliyyət Planı qəbul olunmuşdur. Həmçinin, 2022-ci ilin aprel ayında insan alveri qurbanları üçün Milli İstiqamətləndirmə Mexanizmini həyata keçirən Qurumlararası Komissiyanın vəzifələri və qərar qəbul etmə prosedurlarında müvafiq dəyişikliklər edilmişdir²⁷⁵.

Azərbaycan əsasən insan alveri qurbanlarının mənşə ölkəsi olmaqla yanaşı, müəyyən dərəcədə təyinat ölkəsi funksiyasını da daşıyır. 2018–2022-ci illər ərzində müəyyən edilmiş qurbanların sayı 472 nəfər olmuşdur ki, onların 94%-i cinsi istismar məqsədilə insan alverinə məruz qalmış qadınlardır. Yalnız doqquz uşaq insan alverinin qurbanı kimi müəyyən edilmişdir. Qurbanların böyük əksəriyyəti xarici ölkələrdə, əsasən qonşu ölkələrdə (Türkiyə, Rusiya Federasiyası, İran) istismara məruz qalmış Azərbaycan vətəndaşlarıdır. Bundan əlavə, dörd əcnəbi qurban (Tacikistan,

---

²⁷⁵ Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin “İnsan alveri qurbanları ilə bağlı Milli İstiqamətləndirmə Mexanizmi Qaydaları”nın təsdiq edilməsi barədə” 11 avqust 2009-cu il tarixli, № 123 nömrəli Qərarı <https://e-qanun.az/framework/18248>

Özbəkistan, Nigeriya və Rusiya Federasiyasından) müəyyən edilmişdir.

Konvensiyanın üçüncü qiymətləndirmə raundunun hesabatında insan alveri qurbanlarının ədalət mühakiməsinə və effektiv hüquqi müdafiə vasitələrinə çıxışı geniş şəkildə təhlil edilmiş, bu sahədə Konvensiyanın maddi və prosessual öhdəliklərinin icrası diqqətlə qiymətləndirilmişdir. Azərbaycanda insan alveri qurbanlarının cinayət prosesində hüquqi təmsilçiliyi əsasən Daxili İşlər Nazirliyi ilə Vəkillər Kollegiyası arasında bağlanmış müqavilə əsasında bu məqsədlə aylıq ödəniş alan bir vəkil tərəfindən təmin edilir. Bu praktika perspektivdə insan alveri qurbanlarına hüquqi xidmət göstərən vəkillərin sayının artırılmasının zəruriliyini ortaya qoyur. Bundan əlavə, Azərbaycan insan alveri qurbanlarının əmək bazarına səmərəli inteqrasiyasını və onların iqtisadi-sosial reabilitasiyasını gücləndirmək məqsədilə peşə hazırlığı proqramları, potensial işəgötürənlər arasında maarifləndirmə, mikro biznes və sosial müəssisələrin təşviqi, eləcə də dövlət-özəl tərəfdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətində əlavə addımlar atmalıdır.

Cinayət və mülki məhkəmələr tərəfindən indiyədək heç bir insan alveri qurbanına kompensasiya ödənilməmişdir ki, bu da zərərçəkmiş şəxslərə təzminat tələb etmək hüquqları barədə məlumat verilməməsi, onlara hüquqi yardımın təmin olunmaması, habelə cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlərin müəyyən edilməsi və müsadirəsi məqsədilə səmərəli maliyyə araşdırmalarının aparılmaması ilə əlaqələndirilə bilər. Bundan əlavə, qanunvericilik insan alveri qurbanlarına azadolma üçün müraciət etmə imkanı vermədən cinayət və ya mülki proses çərçivəsində təzminat tələbi ilə

bağlı dövlət rüsumunun əvvəlcədən ödənilməsini tələb edir. İnsan alveri qurbanlarının kompensasiya almaq üçün qarşılaşdıqları əsas çətinlikləri nəzərə alaraq, GRETA Azərbaycan hökumətinə bu şəxslərin kompensasiya hüququndan səmərəli şəkildə istifadə edə bilmələrini təmin etmək məqsədilə zəruri tədbirlər görməyi tövsiyə edir. Bu tədbirlərə qurbanın dəymiş zərərlə bağlı sübutlarının toplanmasının cinayət araşdırmalarının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi təmin edilməsi, dövlət təzminat mexanizminin real və əlçatan olması, insan alveri qurbanları arasında kompensasiya imkanlarının təşviqi və prokurorlarla hakimlərin bu sahədə məlumatlılığının artırılması daxildir. GRETA insan alveri ilə bağlı işlər üzrə çıxarılan hökmlərin sayının artmasını və şərti cəzaların sayının azalmasını müsbət hal kimi qiymətləndirir. Bununla yanaşı, o, dövlət orqanlarını əmək istismarı məqsədilə insan alveri hallarının təhqiqatı və təqibi sahəsində səyləri gücləndirməyə, o cümlədən əmək müfəttişləri ilə polis arasında əməkdaşlığı artırmağa, eləcə də insan alveri ilə bağlı işlər üzrə cinayət yolu ilə əldə edilmiş aktivlərin müəyyən olunması və müsadirəsi məqsədilə sistemli maliyyə araşdırmalarının aparılmasını təmin etməyə çağırır. Azərbaycan qanunvericiliyi insan alveri qurbanlarının məcburiyyət altında iştirak etdikləri qeyri-qanuni əməllərə görə cəzalandırılmamasını nəzərdə tutan konkret müddəanı ehtiva edir. Bununla belə, insan alveri qurbanlarının fahişəliklə bağlı fəaliyyətə görə cərimələnməsi və insan alveri əlamətləri müşahidə olunan əcnəbi miqrantların lazımı araşdırma aparılmadan deportasiya edilməsi halları barədə məlumatlar mövcuddur. GRETA hesab edir ki, Azərbaycan hökuməti polis əməkdaşları, prokurorlar və hakimlər arasında insan alveri qurbanlarının törətməyə məcbur edildikləri bütün

hüquqpozmalara, o cümlədən inzibati və miqrasiya ilə bağlı pozuntulara görə məsuliyyətdən azad olunmaları prinsipinin əhəmiyyəti barədə məlumatlılığın artırılması və bu prinsipin praktikada səmərəli tətbiqinin təmin edilməsi istiqamətində söylərini gücləndirməyə davam etməlidir. Azərbaycan qanunvericiliyi insan alveri qurbanları və şahidlərinə tətbiq oluna bilən müxtəlif müdafiə tədbirlərini nəzərdə tutur. GRETA-ya məlumat verilmişdir ki, insan alveri qurbanları tez-tez məhkəmə proseslərində təqsirləndirilən şəxslərin iştirakı ilə ifadə verməyə məcbur olurlar. Bu baxımdan, GRETA Azərbaycan hökumətini istintaq mərhələsində, məhkəmə prosesləri zamanı və sonrasında insan alveri qurbanlarına və şahidlərə qarşı mümkün qisas və ya təzyiqlərin qarşısını almaq məqsədilə mövcud müdafiə tədbirlərindən tam şəkildə istifadə etməyə çağırır. Araşdırmalar göstərir ki, seçilmiş sahələr üzrə əvvəlki GRETA tövsiyələrinin icrası ilə bağlı mühüm irəliləyiş əldə olunmuşdur. Bununla yanaşı, əməyin istismarı məqsədilə insan alverinin qarşısının alınması və ona qarşı mübarizə sahəsində aparılmış ikinci qiymətləndirmədən sonra irəliləyişin məhdud xarakter daşdığı qeyd olunur. GRETA bu səbəbdən Azərbaycan hökumətini əmək müfəttişləri tərəfindən iş yerlərində aparılan yoxlamaların bərpasına, qeydiyyatsız şirkətləri əhatə edən səlahiyyətlərin nəzərdən keçirilməsinə və müfəttişlərə səlahiyyətlərini səmərəli icra etmələri üçün kifayət qədər insan və maliyyə resurslarının ayrılmasına çağırır. Həmçinin, səlahiyyətli qurumlar miqrant işçilərin insan alveri, istismar və sui-istifadə hallarına qarşı həssaslığını azaltmaq məqsədilə onların məşğulluğu ilə bağlı normativ hüquqi bazanı nəzərdən keçirməli, işəgötürmə və müvəqqəti məşğulluq agentliklərinin fəaliyyətini tənzipləməli və

effektiv şəkildə nəzarət etməlidirlər. GRETA insan alveri qurbanlarının aşkarlanmasının təkmilləşdirilməsi istiqamətində atılmış addımları alqışlasa da, Azərbaycanda proaktiv identifikasiya mexanizmlərinin olmamasından narahatlıq ifadə edir. Belə ki, müəyyən edilmiş qurbanların əksəriyyəti xarici ölkələrdə istismara məruz qalmış şəxslərdir. Eyni zamanda, GRETA qeyri-qanuni miqrantlar və sığınacaq axtaran şəxslər arasında insan alveri qurbanlarının aşkarlanması üzrə səylərin yetərli olmadığını qeyd edir. Bu səbəbdən GRETA Azərbaycan hakimiyyətini insan alveri qurbanlarının müəyyən edilməsini daha da təkmilləşdirməyə, bu prosesə daha çox dövlət və qeyri-dövlət qurumlarını cəlb etməyə, eləcə də daxili insan alveri qurbanlarının, xüsusən də əməkçi miqrantlar, qeyri-qanuni miqrantlar və sığınacaq axtaran şəxslər arasında fəal identifikasiya səylərini artırmağa çağırır. Bundan əlavə, GRETA hesab edir ki, Azərbaycan hakimiyyəti insan alveri qurbanlarının reintegrasiya və sağalmalarını asanlaşdırmaq üçün lazım olan müddət ərzində dəstək və yardım almalarını təmin etmək üçün səylərini gücləndirməlidir. Hakimiyyət orqanları təmin etməlidir ki, yardım tədbirləri, o cümlədən insan alveri qurbanları üçün dövlət sığınacağında yerləşdirmə qurbanların hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq etmək istəyindən asılı olmasın.

GRETA, insan alverinin qurbanı olan uşaqların sayının az olmasına baxmayaraq, insan alveri riskinə məruz qalan uşaqların qorunması istiqamətində sosial xidmət mərkəzlərinin potensialının kifayət etmədiyini qeyd edərək, Azərbaycan hakimiyyətini uşaq alverinin qarşısının alınması, onunla mübarizə, uşaq alveri qurbanlarının müəyyən edilməsi və onlara adekvat yardım göstərilməsi üzrə səylərini gücləndirməyə çağırır. Eyni zamanda,

Azərbaycanda qeyri-hökumət təşkilatlarının fəaliyyətini və maliyyələşdirilməsini tənzimləyən məhdudlaşdırıcı qanunvericiliyin onların insan alverinin qarşısının alınması, qurbanların aşkarlanması və onlara yardım göstərilməsi sahəsində fəaliyyət imkanlarını əsassız şəkildə məhdudlaşdırma biləcəyi ehtimal olunur. Bu səbəbdən Azərbaycan dövləti, Avropa Konvensiyasının məqsədlərinə effektiv şəkildə nail olmaq üçün vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə strateji tərəfdaşlıq qurmalı, insan alveri ilə mübarizə sahəsində fəaliyyət göstərən QHT-lərin qeydiyyatdan səmərəli şəkildə istifadə imkanlarını təmin etməli, onlara adekvat maliyyə resursları, o cümlədən xarici donorların vəsaitlərinə çıxış imkanı yaratmalı və bu təşkilatların insan alveri qurbanlarının aşkarlanması və onlara yardımın göstərilməsi prosesində iştirakını dəstəkləməlidir. GRETA-nın ikinci dövrü hesabatına əsasən, 9 noyabr 2018-ci il tarixində Konvensiya Tərəflərinin Komitəsi Azərbaycan hökumətinə tövsiyələr qəbul etmiş və bu tövsiyələrin icrası ilə bağlı bir il ərzində Komitəyə hesabat təqdim etməyi xahiş etmişdir. Azərbaycan hökumətinin təqdim etdiyi cavab hesabatına Tərəflər Komitəsinin 26-cı iclasında – 12 iyun 2020-ci il tarixində baxılmış və bu sənəd ictimaiyyət üçün açıqlanmışdır. Sonrakı mərhələdə, 6 oktyabr 2021-ci il tarixində GRETA Azərbaycan hakimiyyətinə üçüncü qiymətləndirmə raundu çərçivəsində sorğu vərəqəsini təqdim etmiş, anketə cavab verilməsi üçün son tarix olaraq 4 fevral 2022-ci il müəyyən edilmişdir. Hökumətin cavabı isə 10 fevral 2022-ci il tarixində qəbul edilmişdir.

GRETA-nın Azərbaycanla bağlı ikinci qiymətləndirmə hesabatından sonra insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində qanunvericilik bazasında əhəmiyyətli irəliləyişlər müşahidə

olunmuşdur. 7 dekabr 2018-ci il tarixli “Psixoloji yardım haqqında” Qanun insan alveri qurbanlarına pulsuz psixoloji yardım almaq hüququnu təmin etmişdir²⁷⁶. Bundan əlavə, 2019-cu ilin iyun ayında Miqrasiya Məcəlləsinə edilən dəyişikliklərlə insan alverinin qurbanı olan əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycanda qalma şərtlərini aydınlaşdıran, həmçinin onları iş icazəsi almaq öhdəliyindən azad edən bir sıra müddəalar əlavə edilmişdir²⁷⁷. 2019-cu ilin mart ayında “Gənclər siyasəti haqqında” Qanunun 1-ci maddəsinə edilən dəyişikliklə, insan alverinin qurbanı olan gənclərin (28 yaşadək) risk qrupuna daxil edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Daha sonra, 2020-ci ilin may ayında “Dövlət rüsumu haqqında” Qanuna edilən dəyişikliklə insan alveri qurbanı olan Azərbaycan vətəndaşları, əgər onların etibarlı pasportu yoxdursa, Azərbaycana geri qayıtmaq üçün verilən şəhadətnaməyə görə dövlət rüsumu ödəməkdən azad olunmuşdur²⁷⁸.

Bundan başqa, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 10 dekabr 2018-ci il tarixli, 387 nömrəli Fərmanı ilə Sosial Xidmət Agentliyinin fasiləsiz və səmərəli fəaliyyətinin təmin olunması məqsədilə insan alveri qurbanlarının sosial reabilitasiyasının Dayanıqlı və Operativ Sosial Təminat Agentliyi tərəfindən həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

İnsan alverinə qarşı mübarizə sahəsində institusional çərçivə əsasən dəyişməz olaraq qalır. İnsan Alverinə qarşı Mübarizə üzrə

---

²⁷⁶ Azərbaycan Respublikasının “Psixoloji yardım haqqında” 7 dekabr 2018-ci il tarixli, № 1385-VQ nömrəli Qanunu <https://e-qanun.az/framework/41280>

²⁷⁷ Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsi (Azərbaycan Respublikasının 2013-cü il 2 iyul tarixli 713-IVQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmişdir) <https://e-qanun.az/framework/46959>

²⁷⁸ Azərbaycan Respublikasının “Dövlət rüsumu haqqında” 4 dekabr 2001-ci il tarixli, № 223-IIQ nömrəli Qanunu <https://e-qanun.az/framework/2860>

Milli Koordinator funksiyasını Daxili İşlər Nazirinin birinci müavini icra edir. Koordinator müvafiq dövlət qurumlarının nümayəndələrindən ibarət İşçi Qrup tərəfindən dəstəklənir. Qeyri-hökumət təşkilatları İşçi Qrupun fəaliyyətində müşahidəçi statusu ilə iştirak edirlər.

Milli Koordinator hər il insan alverinə qarşı mübarizə üzrə görülmüş tədbirlər barədə hesabatı Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə, Milli Məclisinə və İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilə təqdim edir.

İnsan alveri qurbanları üçün yaradılmış Milli İstiqamətləndirmə Mexanizmini (NRM) həyata keçirən qurumlararası Komissiya Daxili İşlər, Ədliyyə, Səhiyyə, Gənclər və İdman, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi nazirlikləri, Mədəniyyət Nazirliyi, Baş Prokurorluq, Dövlət Gömrük Komitəsi, Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi, Dövlət Təhlükəsizliyi Xidməti, Dövlət Sərhəd Xidməti, Dövlət Miqrasiya Xidməti və Dövlət Turizm Agentliyinin nümayəndələrindən ibarətdir.

Nazirlər Kabinetinin 26 aprel 2022-ci il tarixli, 174 nömrəli Qərarı ilə Komissiyanın qərar qəbul etmə proseduru ətraflı şəkildə müəyyən edilmiş və qurumlararası Komissiyanın tərkibinə insan alveri ilə mübarizə sahəsində ixtisaslaşmış QHT-lərin daxil edilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Həmin dəyişikliklər, həmçinin, bu sahədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrinin Komissiyanın fəaliyyətinə cəlb olunmasına da imkan verir.

NRM haqqında Qaydalara əsasən, Qurumlararası Komissiya Milli Koordinatorun rəhbərliyi altında ildə azı bir dəfə iclas keçirməlidir. Bununla belə, COVID-19 pandemiyası səbəbindən

2020–2021-ci illərdə fiziki iclaslar keçirilməmiş, yalnız bəzi üzvlər arasında onlayn müzakirələr aparılmışdır.

GRETA-nın hesabat layihəsinə verdiyi rəyində Azərbaycan hökuməti bildirmişdir ki, 2023-cü ilin yanvar ayında Komissiyaya daxil ediləcək QHT-lərin seçimi ilə bağlı qaydalar layihəsi hazırlanaraq təsdiqlənməsi üçün Nazirlər Kabinetinə təqdim olunmuşdur. Bununla belə, 2022-ci ilin aprelində edilən dəyişiklikdən sonra hələlik heç bir QHT seçilmədiyi üçün Qurumlararası Komissiyanın iclası da keçirilməmişdir.

GRETA 26 aprel 2022-ci il tarixli, 174 nömrəli Qərarı alqışlayır və Azərbaycan hakimiyyətini QHT-lərin seçilməsi prosesini gecikmədən yekunlaşdırmağa çağırır.

Azərbaycan hökumətinin mövqeyinə görə, Milli Koordinator və onun nəzdində fəaliyyət göstərən orqanlar dövlət qurumlarının insan alverinə qarşı fəaliyyətinə nəzarət etdikləri üçün İnsan Alveri üzrə müstəqil Milli Məruzəçinin yaradılmasına ehtiyac yoxdur. Bununla belə, GRETA-nın Azərbaycan üzrə ikinci qiymətləndirmə hesabatında qeyd olunduğu kimi, Avropa Şurasının İnsan Alverinə qarşı Mübarizə Konvensiyasının 29-cu maddəsinin 4-cü bəndində nəzərdə tutulan Milli Məruzəçi mexanizmlərinin əsas xüsusiyyətləri milli əlaqələndiricilər də daxil olmaqla bütün dövlət institutlarının söylərini və səmərəliliyini tənqidi şəkildə izləmək, eləcə də vətəndaş cəmiyyəti, tədqiqat ictimaiyyəti və digər müvafiq maraqlı tərəflərlə daimi mübadilə aparmaq qabiliyyətinə malik olmasıdır. Bu monitoring funksiyalarının icra funksiyalarından ayrı olması insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində qanunvericilik, siyasət və tədbirlərin obyektiv qiymətləndirilməsinə, mövcud çatışmazlıqların müəyyən edilməsinə və hərtərəfli hüquqi və siyasi tövsiyələrin

hazırlanmasına şərait yaradır. GRETA ikinci qiymətləndirmə hesabatında verdiyi tövsiyəni təkrarlayaraq hesab edir ki, Azərbaycan hökuməti dövlət qurumlarının insan alverinə qarşı mübarizə fəaliyyətinin effektiv monitorinqini təmin etmək, həmçinin aidiyyəti şəxslərə və qurumlara tövsiyələr vermək məqsədilə müstəqil Milli Məruzəçinin yaradılması və ya müstəqil təşkilati qurum kimi alternativ mexanizmin tətbiqini yenidən nəzərdən keçirməlidir. Bundan əlavə, Daxili İşlər Nazirliyinin İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin müraciəti əsasında, 2018-ci ilin yanvar ayında Beynəlxalq Miqrasiya Siyasətinin İnkişafı Mərkəzi (ICMPD) insan alverinə qarşı mübarizə üzrə üçüncü Milli Fəaliyyət Planını təhlil edərək hesabat hazırlamışdır²⁷⁹. Hesabatda Milli Fəaliyyət Planının (MFP) məzmununun ümumilikdə müvafiq beynəlxalq standartlara uyğun olduğu vurğulanmış, lakin onun strukturunun təkmilləşdirilməsi və strateji məqsədlər, vəzifələr və fəaliyyətlərin daha aydın şəkildə formalaşdırılması ilə bağlı təkliflər irəli sürülmüşdür. Xüsusilə, insan alverinə qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiyanın hazırlanması tövsiyə edilmişdir ki, bu strategiyanın əsasında MFP hazırlanmışdır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 iyul 2020-ci il tarixli 2173 nömrəli Sərəncamı ilə müvafiq qeyri-hökumət təşkilatları və beynəlxalq qurumlarla məsləhətləşmələr nəticəsində İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə 2020-2024-cü illər üçün doqquz bölmə üzrə qruplaşdırılmış və

---

²⁷⁹ Council of Europe Group of Experts on Action Against Trafficking in Human Beings - GRETA. Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Azerbaijan - GRETA(2023)06 (Third evaluation round). France, Strasbourg Cedex, 2023, 57 p., p. 11

ümumilikdə 69 fəaliyyətin təsvir olunduğu “Fəaliyyət Planı” hazırlanmışdır. Bu fəsillər aşağıdakılardır:

1) qanunvericilik bazasının və institusional mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi;

2) qarşısının alınması;

3) cinayət təqibi;

4) insan alveri qurbanlarının sosial reabilitasiyası və müdafiəsi;

5) insan alveri qurbanı olmuş uşaqlara yardım və müdafiə;

6) digər dövlətlər, QHT-lər, beynəlxalq təşkilatlar və özəl sektorla əməkdaşlığın inkişafı;

7) təlim;

8) maarifləndirmə;

9) MFP-nin həyata keçirilməsində iştirak edən subyektlərin əlaqələndirilməsi, həmçinin insan alverinə qarşı mübarizədə səfərbər edilmiş dəstək və resursların təminatı.

GRETA qeyd edir ki, verilmiş bir çox tövsiyələrin icrası keyfiyyəti artırılmalıdır. Məsələn, hər bir fəaliyyətə icra orqanı və icra müddəti təyin edilsə də, konkret büdcə yoxdur. MFP-də göstərilən tədbirlərin həyata keçirilməsi dövlət büdcəsindən hər bir məsul nazirlik və ya quruma ayrılan vəsaitlər, büdcədən kənar vəsaitlər, qrantlar və “qanunvericiliklə qadağan olunmayan digər mənbələr” hesabına maliyyələşdirilməlidir. Azərbaycan hökumətinin fikrincə, insan alverinə qarşı mübarizə tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün konkret büdcənin müəyyən edilməsi real deyil, çünki MFP-nin həyata keçirilməsi üçün lazım olan vəsaitin həcmi və büdcədən kənar vəsaitlərin daxil olacağı məbləği proqnozlaşdırmaq mümkün deyil. GRETA hesab edir ki, Azərbaycan

hökumətinin insan alverinə qarşı tədbirlər üçün dövlət büdcəsində müvafiq vəsait ayırmalı və fəaliyyətlərin təsirinin qiymətləndirilməsi və növbəti Milli Fəaliyyət Planının planlaşdırılması üçün alət kimi İnsan Alverinə qarşı Mübarizə üzrə Milli Fəaliyyət Planının müddəti bitdikdən sonra onun icrasının müstəqil qiymətləndirilməsini aparmalıdır.

İnsan alverinin qurbanları, alverçilərin nəzarətindən çıxdıqda, çox vaxt böyük qorxu və çaşqınlıq içində olurlar. Onlar bu vəziyyətdən necə çıxacaqları barədə kifayət qədər məlumatlı olmadıqları üçün insan alverçiləri qarşısında aciz olurlar. Beynəlxalq Konvensiyanın 12-ci maddəsində qeyd olunur ki, qurbanlara onların başa düşdüyü dildə öz hüquqları və onlara təqdim olunan xidmətlər haqqında məlumat verilməlidir. Bundan başqa, Konvensiyanın 15-ci maddəsinə əsasən, qurbanlar ilk təmasdan etibarən məhkəmə və inzibati proseslərlə bağlı məlumatı anladıqları dildə əldə etməlidirlər.

Qurbanlara onların hüquqlarını qorumaq və onlara yardım etmək üçün mövcud olan imkanlar, təhlükələr, ölkədə qalmaq şərtləri, hüquqi müdafiə yolları, cinayət işlərinin aparılması prosesi və təqsirkar şəxslərdən təzminat almaq şansı barədə məlumat verilməlidir. Bu məlumatlar qurbanların vəziyyətini düzgün qiymətləndirmələrinə və onlara uyğun qərar vermələrinə kömək edir.

Bir çox qurbanlar alındıqları ölkənin dilini bilmədikləri üçün təcrid olunurlar və hüquqlarını tələb etməkdə çətinlik çəkirlər. Buna görə də, tərcümə xidmətlərinin təmin edilməsi, qurbanların hüquqlara çıxışını asanlaşdırır və ədalət mühakiməsinə çatmaları üçün vacibdir. GRETA tərcüməçilərin əlçatan, keyfiyyətli və müstəqil olmasının önəmini vurğulayır.

Azərbaycanda insan alveri ilə mübarizə qaydalarına görə, qurban ola biləcək şəxsləri aşkar edən hər bir dövlət qurumu onları hüquqları və görülən tədbirlər barədə məlumatlandırmalıdır. Bu məlumatlar həmçinin İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Baş idarəsinin aparılan müsahibələrində də qurbanlara çatdırılır. Potensial qurbanlara Azərbaycan, ingilis, rus və özbək dillərində onların hüquqlarını sadalayan razılıq forması təqdim edilir. Bu hüquqlara təhlükəsiz və pulsuz sığınacaq, hüquqi və tibbi yardım, psixoloji dəstək, məxfilik, kompensasiya və zərər çəkmiş şəxs kimi cəzalandırılmamaq daxildir. İnsan alveri ilə mübarizədə hüquqi çərçivənin vacib hissəsi zərərçəkmişlərin hüquqlarının qorunmasıdır.

Hazırda qanunvericiliyə əsasən, istintaq orqanları ilə əməkdaşlığa razı olan şəxslərə müxtəlif müdafiə tədbirləri təqdim olunur. Bu tədbirlərə gizli şəxsiyyət təxəllüs istifadə etmək, məhkəmə proseslərinin qapalı keçirilməsini tələb etmək, video vasitəsilə ifadə vermək və videomüşahidədən istifadə kimi imkanlar daxildir. Xüsusilə əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan insan alveri qurbanları üçün əlavə hüquqlar müəyyən edilmişdir. Onlar, məsələn, düşünmək və özünü toparlamaq üçün vaxt əldə edə, istintaq dövründə ölkədə qalmaq və hətta müvəqqəti yaşamaq icazəsi almaq hüququna malikdirlər. Eyni zamanda doğma ölkəsinə təhlükəsiz şəkildə qayıtmaq imkanı da nəzərdə tutulur. Əgər hüquqi məlumatlar onların başa düşəcəyi dildə təqdim olunmursa, İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Baş idarəsi ilə müqavilə əsasında fəaliyyət göstərən peşəkar tərcüməçilər vasitəsilə bu məlumatlar şifahi şəkildə izah olunur. GRETA təşkilatına bildirilib ki, tərcüməçilər qurbanların

şəxsi məlumatlarının qorunması və həssaslığının nəzərə alınması barədə təlimatlandırılıb.

Sığınacaqalarda yaşamayan, lakin insan alveri qurbanı kimi tanınan şəxslər üçün İnsan Alveri Qurbanlarına Yardım Mərkəzi hüquqi və inzibati prosedurlar barədə məlumat verir və onların mənafeələrinin qorunması üçün lazımı dəstəyi göstərir. Qurbanlar ifadə vermək, sübut təqdim etmək, qərarlara etiraz etmək, dövlət orqanlarının qərarları barədə məlumat almaq, məhkəmə prosesində iştirak etmək, dövlətdən təzminat tələb etmək, çəkilən xərclərin ödənilməsini istəmək və hüquqi nümayəndə təyin etmək hüququna malikdirlər. Bununla yanaşı, Cinayət-Prosessual Məcəlləyə əsasən, Azərbaycan dilini bilməyən şəxslərə istintaq və məhkəmə mərhələlərində tərcüməçi köməyi təmin edilir. Tərcümə dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir və bu xidmət daxili məhkəmə tərcüməçiləri və ya müqavilə əsasında cəlb olunmuş peşəkar tərcüməçilər tərəfindən həyata keçirilir.

Hüquqi yardım və pulsuz hüquqi yardım (Maddə 15) - İnsan alveri qurbanlarının müdafiəsi yalnız onların maddi ehtiyaclarının qarşılınması ilə bitmir, onların hüquqlarının müdafiəsi də vacib məsələlərdən biridir. Bu baxımdan, Avropa Şurasının İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Konvensiyasının 15-ci maddəsinin ikinci bəndinə əsasən, tərəf dövlətlər insan alveri qurbanlarına hüquqi yardım, o cümlədən pulsuz hüquqi yardım almaq imkanlarını təmin etməlidirlər. Məhkəmə və inzibati prosedurların mürəkkəbliyi nəzərə alınaraq, hüquqi yardım olmadan qurbanların öz hüquqlarını müdafiə etməsi əngəllənə bilər.

Bundan əlavə, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 6-cı maddəsi də bu məsələdə əsas hüquqi çərçivəni müəyyən edir. Əgər

bir şəxs mülki iş üzrə hüquqlarını qorumaq istəyirsə, lakin vəkil tutmağa imkanı yoxdursa, dövlət həmin şəxsə pulsuz hüquqi yardım göstərmək öhdəliyini daşıya bilər. Bu öhdəliklər Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarlarında da təsdiq olunmuşdur.

Azərbaycanda isə bu istiqamətdə müəyyən hüquqi mexanizmlər mövcuddur. Milli İstinad Mexanizmi haqqında Qaydaların 3.1-ci bəndinə əsasən, insan alveri qurbanları hüquqi yardım almaq hüququ barədə məlumatlandırılmalı və onlara bu yardım təmin edilməlidir.

İnsan alveri qurbanlarının ədalətə çıxış hüququ onların hüquqi müdafiəsinin təmin olunması ilə birbaşa əlaqəlidir. Konvensiyanın 15-ci maddəsinin ikinci bəndinə əsasən, hər bir Tərəf dövlət öz daxili qanunvericiliyində insan alveri qurbanlarının hüquqi və pulsuz hüquqi yardım almaq hüququnu təmin etməlidir. Bu, xüsusilə məhkəmə və inzibati prosedurların mürəkkəbliyi fonunda zəruridir, çünki bir çox hallarda qurbanlar öz hüquqlarını müdafiə edə bilmirlər. Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 6 (3)(c) maddəsi cinayət işlərində pulsuz hüquqi yardımı nəzərdə tutsa da, Avropa Məhkəməsinin presedent hüququna əsasən, müəyyən mülki işlər üzrə də bu yardım vacib sayıla bilər. Belə ki, məhkəmələr maddi imkanı olmayan şəxsin ədalətə çıxışını təmin etmək üçün hüquqi yardımın göstərilməsinə qərar verə bilərlər.

Azərbaycan qanunvericiliyində də bu istiqamətdə müvafiq müddəalar mövcuddur. İnsan alverinə qarşı mübarizə üzrə Milli İstinad Mexanizminin Qaydalarının 3.1-ci bəndinə əsasən, insan alveri qurbanları hüquqi yardım almaq hüquqları barədə məlumatlandırılmalı və bu yardımı pulsuz əldə etməlidirlər. “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Qanunun 20-ci maddəsinə

uyğun olaraq, maddi imkanı olmayan şəxslərə hüquqi yardım dövlət tərəfindən pulsuz göstərməlidir. Praktikada bu yardımın təşkili İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Baş İdarəsi ilə Vəkillər Kollegiyası arasında 2015-ci ildə imzalanmış müqavilə əsasında həyata keçirilir. Bu mexanizm çərçivəsində bir vəkil aylıq ödənişlə qurbanlara istintaq və məhkəmə mərhələlərində təmsilçilik göstərir. Rəsmi məlumatlara əsasən, 2018-ci ildən 2022-ci ilin ortalarına qədər 184 insan alveri qurbanı istintaq mərhələsində, 246 nəfər isə məhkəmə proseslərində həmin vəkilin hüquqi yardımını ilə təmin olunmuşdur.²⁸⁰.

Azərbaycan dövləti insan alveri qurbanlarının hüquqlarının müdafiəsi və onların ədalətə çıxış imkanlarının genişləndirilməsi üçün bir sıra mühüm hüquqi addımlar atıb. Məhkəmə və hüquqi yardım sahəsində mövcud mexanizmlər insan alveri ilə mübarizə sahəsində dövlətin öhdəliklərini əks etdirir. Belə ki, “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Qanunun 20-ci maddəsinə əsasən, maddi imkanı olmayan şəxslərə pulsuz hüquqi yardım göstərilməsi nəzərdə tutulur. Bu, insan alveri qurbanlarının öz hüquqlarını müdafiə edə bilməsi baxımından son dərəcə önəmlidir. Praktikada bu hüquqi yardım, İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Baş İdarəsi ilə Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası arasında imzalanmış müqaviləyə əsasən həyata keçirilir. Bu məqsədlə seçilmiş bir vəkil aylıq əsasda vəsait alır və işləri təqib edir. Rəqəmlər göstərir ki, 2018-ci ildən 2022-ci ilin ortalarına qədər 184 qurban istintaq mərhələsində, 246 nəfər isə məhkəmə mərhələsində bu hüquqi

---

²⁸⁰ Council of Europe Group of Experts on Action Against Trafficking in Human Beings - GRETA. Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Azerbaijan - GRETA(2023)06 (Third evaluation round). France, Strasbourg Cedex, 2023, 57 p., p. 15

yardımdan faydalanıb. Əlavə olaraq, əgər zərərçəkmiş şəxs bu konkret vəkil tərəfindən təmsil olunmaq istəməzsə, o, Vəkillər Kollegiyasına müraciət edərək başqa bir vəkilin təyin edilməsini tələb edə bilər. Bu zaman zərərçəkmişdən maliyyə vəziyyəti ilə bağlı sübut tələb olunmur, yalnız xüsusi bir bəyannamə imzalanır. Təəssüf ki, vəkil yalnız cinayət prosesi zamanı zərərçəkmişə təmsil etmək üçün təyin edilir və bu hüquqi yardım mülki məhkəmə işlərini əhatə etmir. Digər bir problem isə insan alveri üzrə ixtisaslaşmış vəkil sayının az olmasıdır. Əldə olan məlumatlara əsasən, bu sahədə təcrübəyə malik vəkillər çox azdır və hazırda vəkillərin davamlı təlimləri çərçivəsində insan alveri üzrə ixtisaslaşmış təlim modulu yoxdur.

Bununla belə, Azərbaycan hökuməti bildirir ki, artıq hüquqşünas namizədlər üçün bir aylıq məcburi təlim proqramına insan alveri ilə bağlı mövzular da daxil edilib. 2022-ci ildə bu sahədə Daxili İşlər Nazirliyi, Dövlət Turizm Agentliyi və Vəkillər Kollegiyasının birgə təşəbbüsü ilə xüsusi ixtisasartırma təlimləri təşkil olunmuşdur. Bununla yanaşı, Vəkillər Kollegiyası və Ədliyyə Akademiyasının hüquq klinikası vasitəsilə aztəminatlı və həssas əhali qruplarına, o cümlədən insan alveri qurbanlarına pulsuz hüquqi yardım və məsləhət xidmətləri göstərilir.

Qeyd edilməlidir ki, hüquq məsləhəti xidməti göstərən hüquqşünasların bir qismi qeyri-hökumət təşkilatları və İnsan Alveri Qurbanlarına Yardım Mərkəzinin nümayəndələridir. Lakin onların Vəkillər Kollegiyasının üzvü olmamaları məhkəmə proseslərində birbaşa iştiraklarına hüquqi əngəl yaradır. Belə hallarda onlar qurbanları Kollegiyanın müqaviləli vəkillərinə yönləndirirlər.

Qeyd olunan mexanizmlər göstərir ki, insan alveri ilə mübarizədə yalnız cinayətkarların cəzalandırılması deyil, eyni zamanda zərərçəkmiş şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi də dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir. Bu kimi fəaliyyət insan hüquqlarının qorunması baxımından əhəmiyyətli və təqdirəlayiqdir.

Psixoloji yardım (Maddə 12) - insan alveri və istismarı qurbanlar üçün ciddi psixoloji və fiziki nəticələrə, o cümlədən psixi sağlamlıq problemləri və özünə hörmətin itirilməsinə səbəb ola bilər. İnsan alveri qurbanlarına yaşadıkları travmanın öhdəsindən gəlmək və davamlı sağalma və sosial inteqrasiyaya nail olmaqda kömək etmək üçün psixoloji yardım lazımdır. Bəzi qurbanlar məruz qaldıkları zorakılığa görə uzunmüddətli terapevtik diqqət tələb edir. İnsan alverinin hər bir qurbanı təcrübəli klinisist tərəfindən aparılan terapiyaya xüsusi hazırlığın qiymətləndirilməsini əhatə edən kliniki qiymətləndirməyə malik olmalıdır.

14-cü bənddə qeyd edildiyi kimi, 2018-ci il tarixli “Psixoloji yardım haqqında” Qanun insan alveri qurbanlarının pulsuz psixoloji yardım almaq hüququna təminat verir ki, bu da sağalma və düşünmə dövründə də göstərilə bilər. Bununla belə, Azərbaycan hakimiyyəti bildirir ki, artıq hüquqşünas namizədlər üçün bir aylıq məcburi təlim proqramına insan alveri ilə bağlı mövzular da daxil edilib. 2022-ci ildə bu sahədə Daxili İşlər Nazirliyi, Dövlət Turizm Agentliyi və Vəkillər Kollegiyasının birgə təşəbbüsü ilə xüsusi ixtisasartırma təlimləri təşkil olunmuşdur. Bununla yanaşı, Vəkillər Kollegiyası və Ədliyyə Akademiyasının hüquq klinikası vasitəsilə aztəminatlı və həssas əhali qruplarına, o cümlədən insan alveri qurbanlarına pulsuz hüquqi yardım və məsləhət xidmətləri göstərilir.

Qeyd edilməlidir ki, hüquqi yardım göstərən hüquqşünasların bir qismi qeyri-hökumət təşkilatları və İnsan Alveri Qurbanlarına Yardım Mərkəzinin nümayəndələridir. Lakin onların Vəkillər Kollegiyasının üzvü olmamaları məhkəmə proseslərində birbaşa iştiraklarına hüquqi əngəl yaradır. Belə hallarda onlar qurbanları Kollegiyanın müqaviləli vəkillərinə yönləndirirlər.

Qeyd olunan mexanizmlər göstərir ki, insan alveri ilə mübarizədə yalnız cinayətkarların cəzalandırılması deyil, eyni zamanda zərərçəkmiş şəxslərin hüquqlarının müdafiəsi də dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir. Bu fəaliyyətlər insan hüquqlarının qorunması baxımından əhəmiyyətli və təqdirəlayiq bir yanaşmadır.

Azərbaycan hökuməti tərəfindən təqdim edilən məlumatlara əsasən, İnsan Alveri Qurbanlarına Yardım Mərkəzi 2018-ci ildə 47, 2019-cu ildə 36, 2020-ci ildə 5 və 2021-ci ildə 29 müəyyən edilmiş qurbanlara psixoloji yardım göstərmişdir. Mərkəz həmçinin potensial və ya ehtimal edilən insan alveri qurbanlarına psixoloji yardım göstərmişdir. GRETA-nın ziyarət etdiyi insan alveri qurbanları üçün dövlət sığınacağında bütün qurbanlar sığınacağa gəldikdən sonra və lazım gəldikdə onlarla görüşən psixoloq çalışır. “Ödənişsiz psixoloji yardımın göstərilməsi qaydası və şərtləri haqqında” Qaydaların 4.13.1-ci və 4.13.2-ci maddələrinə uyğun olaraq Qeyri-qanuni Miqrantların Saxlanması Mərkəzində Mərkəzin psixoloqları tərəfindən əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına psixoloji yardım göstərilir. Mərkəzin rəhbərliyinin icazəsi ilə psixoloji yardım xarici psixoloq tərəfindən də göstərilə bilər.

İşə, peşə hazırlığına və təhsilə çıxış (Maddə 12) - Konvensiyanın 12-ci maddəsinin 4-cü bəndi iştirakçı dövlətlərdən tələb edir ki, ölkədə qanuni şəkildə mövcud olan insan alveri qurbanlarına əmək bazarına, peşə hazırlığına və təhsilə çıxış imkanı versinlər. İnsan alveri qurbanlarının bərpası və cəmiyyətə uğurlu reintegrasiyasının əsas elementlərindən biri onların iqtisadi imkanlarının artırılmasıdır. Bu məqsədə işə düzəltmə, mikrobiznes təşəbbüsləri və sosial müəssisələr vasitəsilə nail olunması mümkündür. Avropa Şurasının İnsan Alverinə Qarşı Ekspertlər Qrupu (GRETA) bu kontekstdə insan alveri qurbanları üçün müvafiq məşğulluq imkanlarının yaradılmasında dövlət və özəl sektor arasında tərəfdaşlığın inkişaf etdirilməsinin vacibliyini vurğulamışdır.

Bu istiqamətdə hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının Miqrasiya Məcəlləsinin 64-cü maddəsinə 27 iyun 2019-cu il tarixli 1623-VQD nömrəli qanunla əlavə edilmiş müddəə insan alveri qurbanı kimi tanınan əcnəbilərə iş icazəsi üçün ayrıca müraciət etmədən ölkə ərazisində əmək fəaliyyətinə cəlb olunmağa imkan verir.

İnsan Alveri Qurbanlarına Yardım Mərkəzinə, aidiyyəti üzrə, insan alveri qurbanlarının təhsil imkanlarına çıxışının təmin edilməsi, peşə ixtisaslarına yiyələnməsi və məşğulluq perspektivlərinin artırılması istiqamətində fəaliyyət göstərmək, bu vasitə ilə onların sosial reabilitasiyasına dəstək göstərmək funksiyası həvalə olunmuşdur.

“İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında” Qanunun 14-cü maddəsinə əsasən, bu xidmətlər insan alveri qurbanı olduqlarını bildirən şəxslərə təqdim olunmalı və onların istintaq və ya cinayət

təqibi ilə əməkdaşlıq etmələri şərt olaraq qoyulmamalıdır. Həmçinin göstərilən dəstək məxfiliyin təmin olunması şərtilə həyata keçirilməli, qurbanın şəxsi məlumatları onun yazılı razılığı olmadan heç bir dövlət orqanına ötürülməməlidir.

Rəsmi statistik məlumatlara əsasən, qeyri-hökumət təşkilatlarına yönləndirilmiş 61 insan alveri qurbanından 36 nəfəri “Təmiz Dünya” Qadınlara Yardım İctimai Birliyi, 11 nəfəri “Azərbaycan Uşaqlar Birliyi” İctimai Birliyi, 10 nəfəri “Təmas” Regional İnkişaf İctimai Birliyi və 4 nəfəri “Ailə Dünyası” Ailələrə Hüquqi Yardım İctimai Birliyi tərəfindən sığınacaq və digər dəstək xidmətləri ilə təmin edilmişdir. Bundan əlavə, müəyyən olunmuş 98 insan alveri qurbanından 92 nəfəri Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında fəaliyyət göstərən İnsan Alveri Qurbanlarına Yardım Mərkəzinə yönləndirilmişdir. Onlardan 47 nəfərinə psixoloji, 32 nəfərinə hüquqi, 28 nəfərinə isə tibbi yardım göstərilmiş, 13 nəfər isə peşə hazırlığı kurslarına yönəldilmək üçün Dövlət Məşğulluq Xidmətinə istiqamətləndirilmişdir²⁸¹.

İnsan alveri qurbanlarının yerləşdiyi sığınacaqlarda yaşayan uşaqların təhsili, sığınacaq rəhbərinin müraciəti əsasında yerli məktəblər tərəfindən təmin edilir. Dövlət sığınacağında isə məktəbə gedə bilməyən uşaqlar üçün sinif otağı yaradılıb və onlar burada təhsil ala bilirlər. Yardım Mərkəzi həmçinin qurbanların övladlarının təhsili üçün natura şəklində dəstək və yardım göstərir.

Vətəndaş cəmiyyəti subyektləri qeyd edir ki, insan alveri qurbanlarının əmək bazarına və peşə təhsilinə çıxışı çətinliklərlə

---

²⁸¹ GRETA - Avropa Şurasının İnsan Alveri ilə Mübarizə haqqında Konvensiyasının İştirakçı Ölkələr tərəfindən icrasının qiymətləndirilməsi üzrə Sorğu vərəqəsi, 56 s., səh. 45 <https://rm.coe.int/reply-from-azerbaijan-to-the-questionnaire-for-the-evaluation-of-the-i/1680a62bfc>

müşayiət olunur. İşsiz qurbanlar üçün yenidən qurban olma riski yüksəkdir. Peşə məktəbinə qəbul olunmaq üçün isə qurbanların orta məktəb təhsilini tamamlamaq şərtidir. Dövlət Məşğulluq Agentliyi peşə hazırlığı kursları təşkil edir, lakin bu kurslara qəbul edilə biləcək şəxslərin sayı məhduddur və kurslar bəzən sığınacaqlardan uzaq yerlərdə keçirilir.

Əvvəllər insan alveri qurbanları üçün sığınacaqlarda bəzi təlim kursları təşkil olunmuşdur. Bundan əlavə, bəzi qurbanlar birbaşa QHT-lər tərəfindən işlə təmin olunublar, məsələn, QHT-lər tərəfindən idarə olunan qaynar xətt operatoru kimi fəaliyyət göstərirlər. Son dövrlərdə isə GIZ-in Gəncədəki sığınacağında məskunlaşan qurbanların gəlir əldə etməsi məqsədilə “Təmas” QHT tərəfindən tikiş maşınları təqdim olunub. Bu cür təşəbbüslər qurbanların əmək bazarına inteqrasiyasına müsbət təsir göstərir və onların sosial reabilitasiyasına dəstək olur. Bütün bunlara baxmayaraq, bunlar qurbanların yenidən insan alveri riskindən qorunması üçün kifayət qədər deyil.

Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 22 noyabr tarixli 213 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Sosial müdafiəyə ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən vətəndaşlar üçün kvotaların tətbiqi qaydaları” bəzi xüsusi kateqoriyalara, o cümlədən 20 yaşdan aşağı şəxslərə, sağlamlıq imkanları məhdudd valideynlərə, sağlamlıq imkanları məhdudd uşaqlara və cəzaçəkmə müəssisələrində təhsil alan şəxslərə tətbiq edilir²⁸². GRETA-nın görüşdüyü vətəndaş cəmiyyəti subyektlərinin fikrincə, insan alveri qurbanlarının həmin

---

²⁸² Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin ““Sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan və işə düzəlməkdə çətinlik çəkən şəxslər üçün kvota tətbiq edilməsi Qaydası”nın və “Kvota şamil edilməyən müəssisələrin Siyahısı”nın təsdiq edilməsi haqqında” 22 noyabr 2005-ci il tarixli, № 213 nömrəli Qərarı <https://e-qanun.az/framework/11456>

siyahıya daxil edilməsi və onlar üçün əlçatan olan daha sistemli peşə təhsili yenidən insan alveri riskini əhəmiyyətli dərəcədə azaldar.

Kompensasiya (Maddə 15) - Konvensiyanın 15 (3) maddəsi qurbanların kompensasiya almaq hüququnu müəyyən edir. Kompensasiya maddidir və həm maddi ziyanı (məsələn, müalicə xərcləri), həm də qeyri-maddi zərəri (çəkilən əziyyəti) əhatə edir. Bununla belə, qurbana kompensasiya ödəməyə borclu olan şəxs insan alverçisi olsa da, praktikada insan alverçisinin tapılmaması və ya özünü müflis elan etməsi səbəbindən nadir hallarda tam kompensasiya ödənilir. Buna görə də 15 (4)-cü maddə Tərəflərdən qurbanlara kompensasiyanın təmin edilməsi üçün tədbirlər görməsini tələb edir. Kompensasiyanın təmin edilməsi vasitələri kompensasiyanın hüquqi əsaslarının, inzibati çərçivənin və kompensasiya sxemləri üçün əməliyyat tədbirlərinin yaradılmasına cavabdeh olan Tərəflərin ixtiyarına verilir. Bununla əlaqədar olaraq, Maddə 15 (4) təzminat fondunun yaradılmasını və ya cinayət mənşəli aktivlər hesabına maliyyələşdirilə bilən qurbanlara sosial yardım və onların sosial inteqrasiyası üçün tədbirlər və ya proqramların tətbiqini təklif edir. Zorakılıq Cinayətləri Qurbanlarının Kompensasiyası haqqında Avropa Konvensiyası bu sahədə aktualdır. Konvensiyaya əsasən, digər mənbələrdən tam kompensasiya təmin edilmədikdə, dövlət qəsdən törədilmiş zorakılıq cinayəti nəticəsində bilavasitə ağır bədən xəsarəti alan və ya sağlamlığı zərər görmüş şəxslərə, eləcə də belə cinayət nəticəsində həyatını itirmiş şəxslərin yaxınlarına kompensasiya ödəməyə dəstək verməlidir. Qurbanlar cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə və ya cəzalandırıla bilməzlər.

Kompensasiya bir neçə məqsədi həyata keçirir: cinayətkarın vurduğu zərərin ödənilməsi, ədalət mühakiməsinə çıxışın təminatı, qurbanların hüquqlarının gücləndirilməsi, həmçinin insan alverçilərinin cəzalandırılması və qarşısının alınması. Beləliklə, kompensasiya insan alverinə qarşı mübarizədə tək cə ədalətin bərpası deyil, həm də insan hüquqlarının pozulmasının qarşısının alınması və dövlətlərin məsuliyyətinin tanınması kimi əhəmiyyətli rol oynayır.

Zərərçəkmişlər çox vaxt istismara məruz qaldıqları ölkəni cinayət prosesinin yekununda tərk etdikləri üçün mülki iddiaların qaldırılması və kompensasiyanın ödənilməsi ilə bağlı problemlər yaranır. Bu problemlər arasında yüksək hüquqi xərclər, pulsuz hüquqi yardım və zərərçəkmişlərə dəstək xidmətlərinin olmaması, həmçinin dəymiş ziyanın sübutu kimi çətinliklər yer alır. Buna görə də iştirakçı dövlətlər məhkəmə prosesinin gedişində qurbanların cinayətkar tərəfindən təzminat almaq hüququnu təmin edən prosedurların tətbiqini nəzərdən keçirməlidirlər.

Azərbaycanda insan alveri qurbanlarının kompensasiyası ilə bağlı qanunvericilik GRETA-nın ilkin qiymətləndirməsindən sonra dəyişməyib. Qanunvericiliyə görə, zərərçəkmişin adından zərərin ödənilməsi tələbi ilə çıxış etmək hüququ olan şəxs fəaliyyət qabiliyyətini itirdikdə və ya məhdudlaşdırıldıqda prokuror bu iddianı qaldırır. Buna baxmayaraq, mənəvi ziyanın ödənilməsi ilə bağlı iddia yalnız zərərçəkmiş şəxsin öz tələbi əsasında prokuror tərəfindən irəli sürülə bilər (Cinayət Prosesual Məcəllənin 181-ci maddəsi).

Cinayət prosesi zamanı müstəntiq, istintaq orqanları və ya məhkəmə qarşıya qoyulmuş və ya gələcəkdə verilə biləcək zərərin ödənilməsi tələbinin təmin olunması üçün müvafiq tədbirlər

görməlidirlər (Cinayət Prosesual Məcəllənin 185-ci maddəsi). Birinci instansiya məhkəməsi hökm çıxararkən zərərçəkmişin təzminat tələbi ilə bağlı qərar qəbul etməlidir (Cinayət Prosesual Məcəllənin 187-ci maddəsi).

Şəxsin məhkəmə icraatında öz hüquqlarını şəxsən müdafiə etmək imkanından məhrum olduğu hallarda, cinayət işi üzrə sənədlər və sübutlar buna imkan verərsə, məhkəmə zərərin ödənilməsi barədə öz mülahizəsinə əsasən qərar qəbul edə bilər (Cinayət Prosesual Məcəllənin 188-ci maddəsi), lakin səlahiyyətli orqanlar prokuror tərəfindən təzminat tələb edilməsi və ya məhkəmə tərəfindən insan alveri işlərində belə qərarların qəbul olunması barədə heç bir nümunə təqdim etməyiblər. Eyni zamanda hakimiyət orqanları cinayət prosesində təzminat tələb edən və alan insan alveri qurbanları barədə məlumat verməyiblər.

Cinayət Prosesual Məcəllənin 180-ci maddəsinə əsasən, zərərçəkmiş cinayət prosesi zamanı zərərin ödənilməsi ilə bağlı tələb irəli sürmədikdə, mülki məhkəməyə müraciət edə bilər. Səlahiyyətli orqanlar GRETA-ya bildırıblər ki, insan alveri işlərində təzminat qərarlarının icrasında çətinliklər olduğundan, qurbanlar mülki məhkəmələrə təzminat iddiası ilə müraciət etməyiblər. Bunun səbəbi insan alverçilərinin müsadirə edilə bilən aktivlərinin olmamasıdır.

GRETA-ya verilən məlumata görə, 2019-cu ilə qədər insan alverçilərinin çoxu qurbanlara “məhrıban barışıq” yolu ilə kompensasiya ödəməyə hazır idilər. Bu, məhkəmələrdə yüngülləşdirici hal kimi qiymətləndirilir və əksər hallarda şərti cəza ilə nəticələnirdi. Qurbanlar şikayətlərini geri götürür və kompensasiya tələblərindən imtina edirdilər. Razılaşıdırılmış məbləğlər isə adətən 10 000 AZN-dən (təxminən 5 800 Avro) az

olurdu. Lakin son illərdə məhkəmələrin şikayətin geri götürülməsi əsasında şərti cəza vermək ehtimalı azaldığı üçün cinayətkarların qurbanlara təzminat ödəməyə hazır olmadığı bildirilib. Səlahiyyətlilər dostluq yolu ilə kompensasiya alan qurbanların sayını təsdiqləyə bilməyiblər.

Konvensiyanın 22, 23 və 27-ci maddələri insan alverinin səmərəli istintaqı və təqibini təmin etməyi hədəfləyir. Maddə 27(1) göstərir ki, insan alveri cinayətlərinin araşdırılması və ya təqibi qurbanların şikayətlərindən asılı olmamalıdır. Bu, qurbanların hakimiyyət orqanlarına şikayət etməkdən qorxmalarının qarşısını almaq məqsədi daşıyır.

27-ci maddənin 2-ci bəndinə görə, əgər şikayət daxil olan səlahiyyətli orqan yurisdiksiyaya malik deyilsə, şikayət gecikmədən cinayətin törədildiyi ərazidəki səlahiyyətli orqana göndərməlidir. Həmçinin, 27(3)-cü maddəyə əsasən, hər bir Tərəf insan alveri ilə mübarizə və insan hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə fəaliyyət göstərən QHT-lərə cinayət işi zamanı qurbana kömək və dəstək vermək imkanı yaratmalıdır (qurbanın razılığı ilə).

23-cü maddə Tərəflərdən cinayətlərin ciddiliyinə uyğun olaraq “effektiv, mütənasib və çəkindirici” cəzaların tətbiqini tələb edir. 23-cü maddənin 3-cü bəndi isə insan alveri cinayətlərindən əldə olunmuş alətlər və gəlirlərin müsadirəsi üçün müvafiq hüquqi sənədlərin qəbul edilməsini öhdəlik kimi qoyur. İnsan alveri demək olar ki, həmişə maliyyə mənfəəti məqsədi daşdığı üçün, cinayətkarların cinayətlə əlaqəli aktivlərindən məhrum edilməsi effektiv mübarizə vasitəsidir.

Cinayət yolu ilə əldə olunmuş əmlakın müsadirəsi cəzanın təsir gücünün artırılması, habelə zərərçəkmiş şəxsə kompensasiya

ödənilməsinin təmin edilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. İnsan alveri nəticəsində əldə edilmiş, müəyyən olunmuş və müsadirə edilmiş qanunsuz gəlirlər insan alveri qurbanlarına kompensasiyanın ödənilməsi üçün ya birbaşa, ya da qurbanların kompensasiya fondu vasitəsilə istifadə edilməlidir.

Bundan əlavə, Konvensiyanın 22-ci maddəsi Tərəflərdən tələb edir ki, hüquqi şəxslər onların xeyrinə insan alveri cinayətini törətmiş, istər fərdi qaydada, istərsə də hüquqi şəxsin tərkibində rəhbər mövqedə fəaliyyət göstərən hər hansı fiziki şəxsin əməllərinə görə məsuliyyətə cəlb oluna bilsinlər. Bu maddəyə əsasən, məsuliyyət cinayət, mülki və ya inzibati xarakter daşıya bilər. Azərbaycanda insan alveri cinayətinə görə nəzərdə tutulan cəzalar GRETA-nın əvvəlki hesabatlarında göstərildiyi kimi qalır, yəni Cinayət Məcəlləsinin (CM) 144-1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsas cinayət beş ildən 10 ilədək azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır, ağırlaşdırıcı hallar olduqda isə CM-nin 14-cü maddəsinin 14-cü maddəsinin 1-ci 22-nə kimi cinayət ola bilər. səkkiz ildən 12 ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır. CM-nin 144-1.3-cü maddəsinə əsasən, CM-nin 144-1.1 və 144-1.2-ci maddələrində göstərilən əməllər ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə və ya digər ağır nəticələrə səbəb olduqda, 10 ildən 15 ilədək müddətə azadlıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır.

Cəzasızlıq müddəsi (Maddə 26) - Konvensiyanın 26-cı maddəsinə uyğun olaraq, Tərəflər insan alveri qurbanlarının qanunsuz fəaliyyətlərdə iştirakına görə onlara məcbur olduqları həddə cəza tətbiq etməmək imkanını təmin etməlidirlər. Əvvəllər GRETA tərəfindən vurğulandığı kimi, insan alveri qurbanlarının

cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi təkcə dövlətin qurbanlara xidmət və yardım göstərmək öhdəliyinə zidd deyil, həm də qurbanları irəli getməkdən və hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq etməkdən çəkindirir, bununla da dövlətin insan alverinə görə məsuliyyət daşıyanları araşdırmaq və mühakimə etmək öhdəliyinə də müdaxilə edir. İnsan alveri qurbanlarının cəzalandırılmaması məsələsi Azərbaycanda fərqli yanaşmalara səbəb ola bilər və bu, işə baxan prokurorun mövqeyindən asılıdır. “İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında” Qanunun 17-7-ci maddəsinə əsasən, insan alverinin qurbanı olmuş şəxslər, insan alveri zamanı məcburiyyət və ya hədələmə altında törətdikləri cinayət, inzibati və mülki hüquqpozmalara görə məsuliyyətdən azad edirlər.

Zərərçəkmiş şəxslərin və şahidlərin müdafiəsi (28 və 30-cu maddələr) - Konvensiyanın 28-ci maddəsinə əsasən, Tərəflər insan alveri qurbanlarına və şahidlərinə, habelə cinayət prosesi zamanı qurbanları dəstəkləyən vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının üzvlərinə və lazım gəldikdə, onların ailə üzvlərinə potensial qisas və ya hədə-qorxudan səmərəli və lazımi müdafiəni təmin etmək üçün zəruri tədbirlər görməlidirlər. Zərərçəkmişlərin və şahidlərin təqib olunması demək olar ki, həmişə müttəhimlərə qarşı sübutları itirmək məqsədi daşıyır. Effektiv mühafizə müxtəlif növ ola bilər (fiziki müdafiə, yerdəyişmə, şəxsiyyətin dəyişdirilməsi...) və qurbanların və şahidlərin üzləşdiyi risklərin qiymətləndirilməsindən asılıdır. Bundan əlavə, Konvensiyanın 28-ci maddəsinin 3-cü bəndində vurğulanır ki, uşaq qurbanların maraqları maksimum şəkildə nəzərə alınaraq onlara xüsusi müdafiə tədbirləri təmin edilməlidir. Mühafizə tədbirlərinin müddəti isə təhqiqat, məhkəmə prosesi və ya

onlardan sonrakı dövr ərzində davam edə bilər və bu müddət təhlükələrin səviyyəsindən asılıdır. İnsan alverinin tez-tez beynəlxalq xarakter daşması və bəzi ölkələrin kiçik olması səbəbindən, 28-ci maddənin 5-ci bəndi Tərəfləri bu maddənin effektiv icrası üçün digər ölkələrlə sazişlər və razılaşmalar bağlamağa təşviq edir. Bundan başqa, Konvensiyanın 30-cu maddəsi Tərəflərdən qurbanların şəxsi həyatını qorumaq və uşaqların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün onların təhlükəsizliyini, o cümlədən qurbanların təhlükəsizliyini təmin etmək üçün öz məhkəmə prosedurlarını uyğunlaşdırmağı tələb edir. 28-ci maddədə nəzərdə tutulmuş tədbirlər məhkəmədənəknar müdafiəni nəzərdə tutsa da, 30-cu maddədə göstərilən tədbirlər tətbiq ediləcək prosessual tədbirlərə aiddir. 30-cu maddənin məqsədlərinə nail olmaq üçün Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasına və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedent hüququna uyğun olaraq aşağıdakı vasitələrdən istifadə edilə bilər: açıq olmayan dinləmələr, audio-vizual texnologiya, ifadələrin yazıları və anonim ifadələr. “İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında” Qanunun 18-ci maddəsinə əsasən, ibtidai istintaq, məhkəmə araşdırması zamanı və onlardan sonra təhlükə aradan qaldırılana qədər zərərçəkmiş şəxslərin təhlükəsizliyi “Cinayət prosesində iştirak edən şəxslərin dövlət müdafiəsi haqqında” 1998-ci il tarixli Qanuna uyğun olaraq təmin edilməlidir. Sonuncu Qanunun 7-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş müdafiə tədbirləri qapalı keçirilən məhkəmə iclaslarını, şahidlərin və zərərçəkmişlərin psixi müdafiəsini, iş yerinin, təhsilin və (və ya) yaşayış yerinin dəyişdirilməsini, məlum təhlükə barədə onlara məlumat verilməsini, onlara aid məlumatların məxfiliyinin qorunmasını, şəxsiyyətinin və (və ya) xarici görünüşünün

dəyişdirilməsini əhatə edir. Prokurorluq orqanları zərərçəkmiş mövcud müdafiə tədbirləri və onların müdafiəsi üçün görülən tədbirlər barədə məlumat verməlidirlər. CM-nin 316.1-ci maddəsinə əsasən, cinayət prosesi zamanı zərərçəkmiş şəxsə tətbiq edilmiş təhlükəsizlik tədbirləri haqqında məxfi məlumatların açıqlanması cinayət məsuliyyətinə səbəb olur. Bundan əlavə, 24 aprel 2020-ci il tarixində Əsasnamənin 23-1-ci maddəsinə “Yaşayış yeri və olduğu yer üzrə qeydiyyat haqqında” Qanunun tətbiqi məqsədilə insan alveri qurbanı hesab edilən əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Respublika Prokurorluğunun ünvanında qeydiyyata alınmasını nəzərdə tutan yeni müddəə əlavə edilib. CPM-in 199.4-cü maddəsinə əsasən şəxsi və ya ailə sirrini açan sübutlar açıq olmayan məhkəmə iclaslarında tədqiq edilməli olsa da, “İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında” Qanunun 24.1-ci maddəsi insan alveri işinə qapalı məhkəmə iclasında baxılıb-baxılmamasını cinayət məhkəməsinin ixtiyarına verir.

Azərbaycan hökuməti insan alverinin aradan qaldırılması istiqamətində müəyyən irəliləyişlər göstərsə də, beynəlxalq minimum standartlara tam uyğunluğu hələ təmin olunması istiqamətində müəyyən addımlar atmışdır. Bununla belə, əvvəlki hesabat dövrü ilə müqayisədə daha fəal və ardıcıl addımlar atıldığı müşahidə olunur və bu səbəbdən ölkə 2-ci pillədə qalmaqdadır. Görülən tədbirlər arasında insan alveri ilə bağlı məhkumların daha effektiv şəkildə həbs cəzasına məhkum edilməsi və əlaqələndirmə mexanizmlərinin gücləndirilməsi xüsusi qeyd oluna bilər.

Hökumət, həmçinin, Daxili İşlər Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərən sığınacaqlar və Qurbanlara Yardım Mərkəzləri vasitəsilə zərərçəkmişlərə xidmət göstərməyə davam edir, eləcə də

qeyri-hökumət təşkilatları ilə əməkdaşlığı genişləndirərək onların maliyyələşdirilməsini müəyyən dərəcədə artırıb. Bu çərçivədə bir sıra QHT-lərlə əməkdaşlıq memorandumları imzalanıb və müxtəlif təşəbbüslərin həyata keçirilməsi üçün vəsait ayrılıb.

Bununla yanaşı, bəzi sahələrdə əlavə inkişaf ehtiyacı qalmaqdadır. Məsələn, psixoloji təzyiqin nəzarət vasitəsi kimi tanınması, insan alveri hallarının qiymətləndirilməsində daha çevik yanaşmaların tətbiqi və cinayət təqibində qurban yönümlü mexanizmlərin gücləndirilməsi vacib istiqamətlər kimi görünür. Eyni zamanda, xüsusilə ölkədaxili insan alveri qurbanlarının müəyyən edilməsi və erkən mərhələdə aşkarlanması sahəsində daha sistemli tədbirlərə ehtiyac duyulur.

Qeyri-hökumət təşkilatlarının idarə etdiyi sığınacaqların maliyyə dayanıqlığının artırılması və əmək yoxlamalarının daha səmərəli təşkili də bu sahədə ümumi fəaliyyətin gücləndirilməsinə töhfə verə bilər.

Hökumət təqib fəaliyyətlərini davam etdirir və insan alverinə qarşı strategiya dövlət və vətəndaş cəmiyyəti qurumlarının iştirakı ilə hazırlanır. 2005-ci ildə qəbul edilən “İnsan alverinə qarşı mübarizə haqqında” Qanun və Cinayət Məcəlləsinin 144-1-ci maddəsi cinsi və əmək alverini cinayət sayır və yetkin şəxslərin iştirakı ilə törədilən cinayətlərdə 5 ildən 10 ilədək, uşaqlara qarşı törədilən cinayətlərdə isə 8 ildən 12 ilədək azadlıqdan məhrumetmə cəzası nəzərdə tutur. Bu cəzalar kifayət qədər sərtidir və cinsi insan alverinə dair digər ağır cinayətlər üçün nəzərdə tutulan cəzalara uyğundur.

Hüquq-mühafizə orqanları 2022-ci ildə 12 müttəhimlə doqquz iş araşdırıb ki, bunların hamısı seks alveri ilə bağlıdır. 2021-ci illə

müqayisədə şübhəlilərin və işlərin sayı azalıb. Hökumət əvvəlki illərdən qalan üç cinsi alver və bir əmək alveri işini araşdırmağa davam edir. 2022-ci ildə doqquz yeni müttəhim seks alveri ittihamı ilə mühakimə olunub. Eyni zamanda, əvvəlki illərdən qalan işlər üzrə üç nəfər seks alverinə, iki nəfər isə əmək alverinə görə mühakimə olunub. Məhkəmələr 2022-ci ildə 10 nəfəri insan alveri üzrə məhkum edib; onların hamısı seks alveri ittihamı ilə cəzalandırılıb.

Əvvəlki illərdən fərqli olaraq, 2022-ci ildə hakimlər şərti hökm verməyiblər və insan alveri ilə məşğul olan məhkumlara səkkiz ildən 18 ilədək sərt həbs cəzaları veriblər. Əvvəllər “Cəza siyasətinin humanistləşdirilməsi haqqında” 2018-ci il Fərmanı ilə əlaqədar olaraq azadlıqdan məhrumetməyə alternativ cəzalar tətbiq olunurdu, lakin 2020-ci ildə hökumət bu fərmanın insan alveri işlərinə aid olmadığını aydınlaşdıran əlavə təlimatlar yayımlayıb.

DİN İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Baş İdarəsinin əksər insan alveri hallarını araşdırdığını bildirib. İnsan alverinə qarşı mübarizə sahəsində Baş İdarə fəaliyyətini aşağıdakı istiqamətlər üzrə qurmuşdur:

- **İnsan alveri cinayətlərinin aşkarlanması və istintaqı:** İnsan alveri faktlarının vaxtında aşkar olunması, istintaqın aparılması və cinayətkarların məsuliyyətə cəlb edilməsi üçün xüsusi tədbirlər həyata keçirilir;
- **Qurbanların müəyyənləşdirilməsi və müdafiəsi:** İnsan alveri qurbanlarının hüquqlarının müdafiəsi və onların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi məqsədilə müvafiq sosial və psixoloji yardım göstərilir. Qurbanların dövlət və qeyri-hökumət təşkilatları ilə birgə reabilitasiyası həyata keçirilir;

- **Maarifləndirmə və təlimlər:** Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları üçün insan alveri ilə bağlı təlimlərin keçirilməsi, ictimaiyyətin bu mövzuda məlumatlandırılması və maarifləndirilməsi üzrə fəaliyyət aparılır;
- **Beynəlxalq və yerli əməkdaşlıq:** İnsan alverinə qarşı mübarizədə beynəlxalq standartların tətbiqi və beynəlxalq təşkilatlar, xarici hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq qurulur;
- **Qanunvericiliyin tətbiqi və təşviqi:** İnsan alverinə qarşı mübarizə sahəsində qanunvericiliyin effektiv tətbiqinin təmin edilməsi və zəruri hüquqi təşəbbüslərin irəli sürülməsi.

Azərbaycan Respublikası hökuməti tərəfindən qəbul edilmiş “İnsan alverinə qarşı mübarizə üzrə Milli Fəaliyyət Planı” və digər strateji sənədlər də idarənin fəaliyyətinin istiqamətlərini müəyyən edir. Bu sənədlər çərçivəsində idarə qurbanların hüquqlarının müdafiəsi, cinayətlərin qarşısının alınması və insan alverinə qarşı mübarizənin digər aspektləri üzrə kompleks tədbirlər həyata keçirir.

Son illərdə idarənin təşəbbüsü ilə Azərbaycanda insan alverinə qarşı qabaqlayıcı tədbirlər gücləndirilmiş, qurbanların müdafiəsi sistemləri təkmilləşdirilmiş və hüquq-mühafizə orqanlarının peşəkarlıq səviyyəsi artırılmışdır. Eyni zamanda dövlət və qeyri-hökumət sektorlarının əməkdaşlığı genişləndirilməklə, ictimaiyyət arasında insan alveri mövzusunda məlumatlılığın artırılması istiqamətində uğurlu layihələr reallaşdırılmışdır.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasında İnsan alverinə qarşı mübarizə Baş İdarəsi insan alveri ilə mübarizədə koordinasiyaedici və icraedici əsas qurum kimi mühüm rol oynayır və bu sahədə həm milli, həm də beynəlxalq səviyyədə fəaliyyətini davam etdirir.

İnsan alverinə qarşı milli səviyyədə aparılan mübarizədə **Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinin** də çox mühüm rolu vardır. Komitə insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində əsasən profilaktik, maarifləndirici və sosial müdafiə xarakterli tədbirlər həyata keçirir. Komitə insan alverinin xüsusilə qadın və uşaqlar üçün yaratdığı riskləri nəzərə alaraq, cəmiyyətin həssas qruplarının bu təhlükə ilə üzləşməsinin qarşısını almaq məqsədilə müxtəlif layihələr və təlim proqramları təşkil etmişdir. Həm paytaxtda, həm də regionlarda keçirilən tədbirlər vasitəsilə əhali arasında məlumatlılığın artırılması, erkən xəbərdarlıq imkanlarının gücləndirilməsi və institusional mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərilmişdir.

Komitə tərəfindən insan alverinə qarşı mübarizə ilə bağlı media nümayəndələri, müəllimlər, məktəblilər, qaçqın və məcburi köçkün ailələrinin nümayəndələri üçün maarifləndirici sessiyalar təşkil edilmiş, eyni zamanda, uşaq və qadınların hüquqlarının qorunması və istismardan müdafiəsi ilə bağlı tematik təlimlər keçirilmişdir. Təlimlərdə insan alverinin əlamətləri, qurbanların tanınması və müdafiə mexanizmləri barədə praktik biliklər verilir. “Satılmış həyat” adlı sənədli film hazırlanaraq ictimaiyyətə təqdim edilmiş, “Qadın alveri”, “Uşaqlarınızı qoruyun” və digər maarifləndirici broşürlər çap olunaraq paylanmışdır. Bundan əlavə, Komitənin tabeliyində fəaliyyət göstərən Uşaq və Ailə Dəstək Mərkəzləri və Qadın Resurs Mərkəzləri vasitəsilə sosial-psixoloji xidmətlər göstərilir, insan alveri riski altında olan ailələrlə fərdi iş aparılır. Bu mərkəzlər müvafiq risk qruplarına hüquqi məsləhətlər vermək, onları dövlət xidmətlərinə yönləndirmək və ilkin psixoloji dəstək göstərmək baxımından əhəmiyyətli rol oynayır. Komitə

həmçinin qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi sahəsində təkliflər irəli sürməkdə və insan alverinə qarşı mübarizə üzrə Milli Fəaliyyət Planının icrasında iştirak etməkdə davam edir. Bu tədbirlər bütövlükdə insan alveri ilə mübarizədə preventiv və sosial müdafiə yönümlü fəaliyyətlərin əsasını təşkil edir.

Hökumət çox vaxt psixoloji təzyiqli nəzarət vasitəsi kimi qəbul etmir və insan alveri cinayətlərində transmilli elementin mövcudluğunu tələb edir. Bu isə daxili cinsi alver hallarının daha az ciddi cinayətlər kimi qiymətləndirilməsinə səbəb olur. Əvvəlki illərdə GRETA və digər beynəlxalq təşkilatlar bildirdi ki, araşdırmalar əksər hallarda reaktiv xarakter daşıyır və qurbanların ifadələri üçün təsdiqedici dəlillər mövcud deyil. Hüquq-mühafizə orqanları isə qeyd edir ki, standart prosedurlar təhqiqatın başlanması üçün yalnız qurbanın şikayətinə əsaslanır və bu, fəal təhqiqat aparılmasına mane olur.

Hökumət insan alveri cinayətlərində iştirak edən dövlət işçilərinə qarşı hər hansı istintaq, təqib və ya məhkəmə qərarı barədə məlumat verməyib. Polis və Dövlət Miqrasiya Xidmətinin əməkdaşları insan alverinə qarşı müxtəlif mövzularda təlimlər alıblar. Beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində hökumət Pakistan, Rusiya, Tailand, Türkiyə və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri ilə əlaqələr qurub.

2021-ci ilin oktyabrında Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi hökumətin 2009-cu ildə miqrant işçilərin məcburi əmək iddialarını effektiv araşdırmaması barədə qərar çıxarıb və işin qaldırıldığı 33 bosniyalı qurbanın hər birinə 5,000 avro (təxminən 4,530 ABŞ dolları) kompensasiya ödəməyi hökm edib. Hökumət isə bu kompensasiyaları hələ də verməyib.

Hökumət qurbanların müdafiəsi sahəsində söylərini təcricən artırmışdır. 2023-cü ildə rəsmən müəyyən edilmiş qurbanların sayı 91 nəfər olub ki, bu da 2022-ci ildəki 94 qurbanla müqayisədə azlıq təşkil edir. Məlumata görə, müəyyən edilmiş 91 qurbanın 89-u seks alveri, ikisi isə əmək alveri ilə istismar olunub; onlardan 90-ı qadın, biri kişi, ikisi isə xarici ölkə vətəndaşıdır. Buna baxmayaraq, hökumət daxili insan alveri qurbanlarının, xüsusilə azərbaycanlı qurbanların şəxsiyyətinin müəyyənləşdirilməsi üçün kifayət qədər fəal iş apara bilməyib. Nəticədə, rəsmi müəyyən edilmiş qurbanların çoxu ya təyinat ölkələrində olan azərbaycanlı qurbanlar, ya da Azərbaycanda istismar olunan xarici vətəndaşlar olmuşdur. 2023-cü ildə səlahiyyətliyə yalnız iki azərbaycanlı daxili insan alveri qurbanını müəyyən etmiş, xarici vətəndaşları isə aşkarlamamışlar ki, bu da 2022-ci ilin 10 nəfər ilə müqayisədə azalma deməkdir.

Hökumət 2022 və 2023-cü illərdə “valideynlərinə kömək məqsədilə dilənçilik edən” uşaqlar və onların valideynləri barədə məlumat verməyib. Müşahidəçilər bildirirlər ki, polis uşaqları valideynlərinə qaytarmaqla yanaşı, uşaqların istismarına dair kifayət qədər araşdırma aparmamışdır. Bu da həmin uşaqların yenidən zərər görməsinə səbəb olur.

Qurbanların müəyyən olunması üçün Standart Əməliyyat Prosedurları (SOP) tətbiq edilir və səlahiyyətliyə kommərsiya cinsi fəaliyyət göstərən və digər həssas qruplardakı fərdləri yoxlamaq üçün göstəricilərdən istifadə edir. Lakin hüquq-mühafizə orqanları, immiqrasiya və sosial xidmət işçiləri kimi ilk müdaxilə edən şəxslər ya bu prosedurlardan xəbərsizdirlər, ya da onlara ardıcıl əməl etməirlər və ya onları düzgün başa düşmürlər. GRETA hesabatında qadınlar, uşaqlar, kommərsiya cinsi işçiləri, sığmacaq axtaranlar və

əcnəbi miqrant işçilər kimi həssas qrupların insan alveri göstəriciləri üçün yoxlanılmadığı qeyd olunub. Uşaqlara uyğunlaşdırılmış müsahibə sualları, göstəricilər və yönləndirmə prosedurları hökumət tərəfindən hazırlanmayıb.

SOP-lar ilk müdaxilə edənlərdən potensial qurbanları 24 saat ərzində araşdırmaq və rəsmi olaraq müəyyən etmək üçün Avtonom Təyin Edilmiş Dəstək (ATD) qurumuna göndərməyi tələb edir. QHT-lər və hökumət bəzi potensial qurbanlara dəstək xidmətləri göstərsələr də, rəsmi qurban statusu olmayan şəxslərə dövlət tərəfindən birdəfəlik müavinət verilmir və onlar insan alverçilərinə qarşı mülki iddia qaldıra bilmirlər.

2023-cü ildə müdafiə tədbirləri üçün dövlət tərəfindən ayrılan ümumi maliyyə vəsaiti 2022-ci illə müqayisədə artmışdır. Hökumət insan alveri qurbanlarına yardım üçün 210,161 manat (təxminən 123,620 ABŞ dolları) ayıraraq, bu, 2022-ci ildəki 179,464 manat (105,570 ABŞ dolları) vəsaitdən yüksəkdir. Daxili İşlər Nazirliyinin (DİN) idarə etdiyi sığınacağa ayrılan məbləğ 116,161 manat (68,330 ABŞ dolları) olmuşdur; 2022-ci ildə bu rəqəm 106,964 manat (62,920 ABŞ dolları) təşkil edirdi. Dövlət Dəstəyi Agentliyi QHT-lərə 94,000 manat (təxminən 55,290 ABŞ dolları) vəsait ayıraraq; 2022-ci ildə isə bu məbləğ səkkiz layihənin maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdu. Hökumət əlavə olaraq 5,300 manat (təxminən 3,120 ABŞ dolları) vəsait toplayaraq rəsmi müəyyən edilmiş qurbanlara bağışlamışdır.

DİN insan alveri qurbanlarına sığınacaq təmin edir və onlara yaşayış yeri, maddi yardım, hüquqi dəstək, tibbi və psixososial xidmətlər göstərirdi. DİN-in idarə etdiyi sığınacaq 50 qurbanı yerləşdirmək qabiliyyətinə malik idi və qadınlar, kişilər və uşaqlar

üçün ayrı-ayrı ərazilərə malik olsa da, hərəkət azadlığı məhdudlaşdırılır və qurbanlardan sığınacaqdan çıxmaq üçün müraciət etmələri tələb olunurdu.

Sığınacağın direktoru və işçilərinin əksəriyyəti yarımştat QHT işçiləri olub, onların maaşları hökumət tərəfindən ödənilirdi. DİN-in idarə etdiyi sığınacaq potensial qurbanları bir ayadək yerləşdirirdi, lakin daha uzun müddət qalmaq üçün qurbanların hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq etməsi tələb olunurdu.

Sığınacaq rəsmi olaraq tanınan 61 qurban və altı potensial qurban (2022-ci ildə 73 rəsmi tanınan qurban və bir potensial qurban) üçün dəstək göstərirdi. Həmçinin, DİN-in idarə etdiyi sığınacaq kişi qurbanlar üçün yeganə yaşayış yeri təmin edirdi. Hökumət rəsmi olaraq tanınan qurbanlara 700 manat (təxminən 410 dollar) köçürmə müavinəti ayırmış və 90 rəsmi tanınan qurban bu müavinət almışdır.

Bakı və Göyçaydakı VAK-lar rəsmi olaraq tanınan və potensial qurbanlara hüquqi, psixoloji, tibbi və işlə təminat yardımı göstərirdi. VAK-lar 67 rəsmi tanınan və 25 potensial qurbana (2022-ci ildə 81 rəsmi tanınan və 32 potensial qurban) dəstək göstərmişdir.

Hökumət həmçinin rəsmi tanınan 14 qurbanın peşə kurslarına daxil olmasına kömək etmiş və 10 rəsmi tanınan qurbanın iş tapmasına dəstək göstərmişdir (2022-ci ildə 25 rəsmi tanınan qurban peşə kurslarına daxil olmuş, 9 nəfər işlə təmin edilmişdir). Buna baxmayaraq, GRETA qeyd edib ki, peşə kurslarına qəbul edilə biləcək qurbanların sayı məhduddur və bəzi kurslar sığınacaqlardan uzaqda təşkil olunurdu.

Bundan əlavə, hökumət 61 rəsmi tanınan qurbanı əlavə dəstək xidmətləri üçün QHT tərəfindən idarə olunan sığınacaqlara

göndərmişdir (2022-ci ildə bu göstərici 81 olmuşdur). SMS isə iki əcnəbi vətəndaşa müvəqqəti yaşayış icazəsi almaqda kömək etmişdir (ikisi 2022-ci ildə).

Qurbanların hüquqlarının müdafiəsi və dövlətin reaksiyası üzrə problemlər

Hökumət insan alveri qurbanlarını cəzalandırmaq və onların müdafiəsini təmin etməkdə sistemli çatışmazlıqlar nümayiş etdirmişdir. Cinsi istismar qurbanları, xüsusilə qadınlar, bəzən məcburi fahişəlik fəaliyyəti ilə əlaqələndirilərək inzibati cərimələrə məruz qoyulmuşdur. Əmək istismarı qurbanı olan əcnəbi miqrant işçilər isə ilkin yoxlama və identifikasiya prosedurlarının yetərsizliyi səbəbilə deportasiya edilmişdir. Beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən insan alverinə dair göstəricilər sərgiləyən bir sıra əcnəbi miqrantların mövcudluğu diqqətə çatdırılsa da, İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Milli Koordinatorluq (ATD) həmin şəxsləri qurban kimi tanımamış, nəticədə bəzi hallarda bu şəxslər geri qaytarılaraq daha da həssas vəziyyətə salınmışdır. Bu hallar qurbanların eyniləşdirilməsi və müdafiəsi sahəsində ciddi institusional boşluqların olduğunu göstərir və beynəlxalq öhdəliklərin tam icra edilmədiyini təsdiqləyir.

İnsan alveri qurbanlarının müdafiəsi və hüquqi təminatlar sahəsində mövcud çatışmazlıqlar

Daxili İşlər Nazirliyinin tabeliyində fəaliyyət göstərən sığınacaqda yerləşdirilmiş insan alveri qurbanları polis mühafizəsi altında saxlanılmışdır. Buna baxmayaraq, qurbanların şahid kimi çıxış etdiyi hallarda müdafiə və dəstək tədbirlərinin tətbiqində ciddi institusional və praktiki boşluqlar mövcuddur. Hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşları qeyd ediblər ki, qurbanlar dövlət

orqanlarına qarşı inamsızlıq və alverçilərdən mümkün qisas qorxusu səbəbindən istintaq və məhkəmə proseslərində əməkdaşlığa cəlb olunmaqda ciddi çətinliklərlə üzləşirlər. Bəzi məhkəmə prosesləri ictimai dinləmələr şəklində keçirilsə də, bu zaman media nümayəndələri tərəfindən qurbanların şəxsiyyətinin ifşa olunması və istismara dair həssas detalların açıqlanması halları baş vermişdir. Bu isə qurbanların məxfiliyinin, psixoloji müdafiəsinin və fiziki təhlükəsizliyinin qorunması baxımından ciddi narahatlıq doğurur və müvafiq beynəlxalq standartların pozulmasına gətirib çıxara bilər.

Qanuni yardımın təmin edilməsi sahəsində müəyyən müsbət addımlar atılmışdır. Dövlət tərəfindən təyin edilmiş vəkillər 2023-cü ildə rəsmi şəkildə tanınmış 105 insan alveri qurbanına hüquqi yardım göstərmişdir ki, bu da 2022-ci ildəki 99 nəfərlə müqayisədə artım təşkil edir. Cinayət təqibi prosesi zamanı qurbanların yazılı və videoya alınmış ifadələrinin təqdim olunması üçün hüquqi mexanizmlər nəzərdə tutulmuşdur. Bununla belə, bəzi hallarda qurbanların insan alverində şübhəli bilinən şəxslərlə eyni məkanda müsahibəyə cəlb olunması halları müşahidə edilmişdir ki, bu da onların təhlükəsizliyini və hüquqi müdafiəsini zəiflədən ciddi praktik boşluq olaraq qalır.

Son on ildə insan alverçiləri Azərbaycanda yerli və xarici qurbanları, insan alverçiləri isə Azərbaycandan olan qurbanları xaricdə istismar edirlər. İnsan alverçiləri azərbaycanlı kişi və oğlanları ölkə daxilində və Qətər, Rusiya, Türkiyə və BƏƏ-də məcburi əməyə cəlb edirlər. İnsan alverçiləri Azərbaycandan olan qadın və uşaqları ölkə daxilində və Bəhreyn, İran, İraq, Malayziya, Pakistan, Qətər, Rusiya, Türkiyə və BƏƏ-də cinsi ticarətdə istismar edirlər. Əvvəlki illərdə insan alverçiləri Çin Xalq Respublikası,

Rusiya, Tacikistan, Türkmənistan, Ukrayna və Özbəkistandan olan qurbanları həm cinsi alverdə, həm də məcburi əməyə cəlb edirdilər.

Təkliflər və tövsiyələr. Digər dünya dövlətlərinin milli hüquq sistemlərində olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında da insan alverinə qarşı mübarizə qanunvericiliyi və milli hüquq təcrübəsi daim yenilənməli, təkmilləşməlidir. Bunun əsas səbəblərindən biri insan alveri, onun rəqəmsal aspektləri və transmilli xarakterinin gündən-günə dəyişməsi, mürəkkəbləşməsidir. Müvafiq insan hüquqları və cinayət qanunvericiliyi və praktikasını mütəmadi olaraq mürəkkəbləşən insan alverinə dair hüquq pozuntularına tutarlı və effektiv cavab tədbirləri ehtiva etməlidir. Bu mənada Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericilik və hüquq təcrübəsinin inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı təklifləri irəli sürmək mümkündür:

- insan alveri ilə əlaqədar cinayətlərin daha dərinədən araşdırılması, həbs müddətlərinin uzadılması və həbs rejimlərinə nəzarətin gücləndirilməsi;

- xüsusilə insan alveri, məcburi əmək və uşaq alveri ilə bağlı fəal daxili mübarizə metodlarının yenilənməsi;

- ödənişli cinsi xidmət göstərən şəxslərin, miqrantların, dilənçiliklə məşğul olan şəxslərin üzərində nəzarətin gücləndirilməsi;

- insan alveri qurbanlarına xidmət göstərən QHT-lər tərəfindən idarə olunan sığınacaqların artırılması və bu sığınacaqlara dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi;

- insan alveri ilə bağlı cinayətlərin araşdırılması üçün insan alveri qurbanlarının şahid kimi proseslərdə konfidensial iştirakının təmin edilməsi;

- insan alveri qurbanlarının cəzalandırılmasının qarşısının alınması;

- planlı və gözlənilməz əmək yoxlamalarına moratoriumun aradan qaldırılması və məcburi əmək qurbanlarının müəyyən edilməsi və göndərilməsi üzrə Əmək Müfəttişliyinin potensialının gücləndirilməsi;

- miqrant işçilər üzərində nəzarətin artırılması, saxta işədüzəlmə hallarının aradan qaldırılması, saxta işəgötürənlərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi, bu sferada xüsusi qanunvericiliyin hazırlanması;

- insan alverinin potensial uşaq qurbanlarının qorunması, bunun üçün xüsusi prosedurların qəbul edilməsi və həyata keçirilməsi;

- hakimləri cinayət işlərində kompensasiya ilə bağlı təlimatlandırmaq və bütün müəyyən edilmiş qurbanları kompensasiya almaq hüququ barədə məlumatlandırmaq;

- qurbanların DİN-in idarə etdiyi sığınacaqlara daxil olmasına və bütün tələb olunan sənədləri axtararkən yardım almasına şəraitin yaradılması;

- cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlərin və maddi əşyaların insan alveri qurbanlarının sosial təminatı və reabilitasiyası naminə sərf edilməsi;

- insan alveri qurbanlarına yaşadıkları travmanın öhdəsindən gəlmək, davamlı sağalma və sosial inteqrasiyaya nail olmaq üçün onlara psixoloji yardım göstərilməsini təmin etmək;

- insan alveri qurbanlarının işlə təmin edilməsi istiqamətində dövlət siyasətinin istiqamətlərinin hazırlanması.

Daxili İşlər Nazirliyinin nəzdində 2008-ci ildə yaradılmış İnsan Alveri Qurbanlarına Yardım Fondu fəaliyyət göstərir ki, bu Fondan da məhkəmələr tərəfindən zərərçəkmişlərə dəymiş maddi və mənəvi zərərin ödənilməsi mümkündür (Yardım Fondu haqqında Əsasnamənin 5.1.4-cü maddəsi). Buna baxmayaraq, qeyd olunmalıdır ki, Fond əsasən ianələr hesabına maliyyələşir və onun fəaliyyətinə dövlət büdcəsindən vəsait ayrılır. Bu baxımdan, insan alveri qurbanlarına göstərilən dəstəyin dayanıqlılığını təmin etmək məqsədilə Fonda dövlət tərəfindən maliyyə yardımının ayrılması və ümumi büdcəsinin artırılması mühüm məsələ kimi qiymətləndirilməlidir. Eyni zamanda, insan alverçilərinin cinayət yolu ilə əldə etdikləri qanunsuz gəlirlərin müsadirə edilərək bu Fondun büdcəsinə yönəldilməsi də mümkün və məqsəduyğun bir yanaşma ola bilər.

Daha bir problem zərərçəkmişlərin kompensasiya alma imkanları ilə bağlıdır. Belə ki, cinayət və mülki məhkəmə proseslərində zərərçəkmişlər kompensasiya iddiası ilə çıxış etmək üçün müəyyən dövlət rüsumu ödəməlidirlər. Əvvəllər bu rüsum maksimum 30 AZN idi, lakin 9 sentyabr 2021-ci il tarixli “Dövlət rüsumu haqqında” Qanuna edilən dəyişikliklərdən sonra iddianın dəyərinin müəyyən faizi ödənilməlidir.

“Dövlət rüsumu haqqında” Qanunun 9-cu maddəsi bəzi növ iddialardan azad edir (məsələn, aliment tələbləri və iddiasız iddialar, istehlakçıların hüquqlarının pozulması, dövlətə dəymiş maddi ziyanın ödənilməsi barədə prokuror tərəfindən irəli sürülən tələblər), lakin cinayətlərdən zərər çəkmiş şəxslər tərəfindən vurulmuş maddi və mənəvi zərərin ödənilməsi ilə bağlı iddialar bu güzəştlərə daxil deyil. Hesab edirik ki, insan alveri qurbanlarının da dövlət

rüsumundan azad edilmiş sosial kateqoriyalar sırasına aid edilməsi daha məqsədəuyğun olardı.

Bundan əlavə, CPM-in 191-ci maddəsinə əsasən, zərərçəkmişlər cinayət əməli nəticəsində dəymiş ziyana görə məhkəmələrində dövlətdən kompensasiya tələb edə bilərlər, lakin Azərbaycan Respublikasında bu normativ müddəə heç vaxt tətbiq olunmayıb. Heç bir insan alveri qurbanına məhkəmələr tərəfindən kompensasiya verilməmişdir, bu da zərərçəkmişlərə təzminat tələb etmək hüququ barədə məlumat verilməməsi və onlara hüquqi yardım göstərilməsini təmin etməməsi, habelə cinayət yolu ilə əldə edilmiş gəlirlərin müəyyən edilməsi və müsadirə edilməsi üçün səmərəli maliyyə araşdırmalarının aparılmaması ilə əlaqələndirilə bilər. Bundan əlavə, qanun insan alveri qurbanlarının azadolma üçün müraciət etməsinə imkan vermədən, onların cinayət və ya mülki proses çərçivəsində təzminat iddiası qaldırması üçün dövlət rüsumlarını əvvəlcədən ödəməsinə tələb edir. Bu, xüsusilə hüquqi və iqtisadi baxımdan həssas vəziyyətdə olan qurbanlar üçün ciddi maneələr yaradır və onların təqsirkarlardan kompensasiya almaq hüququnun effektiv reallaşmasına əngəl olur. İnsan alveri qurbanlarının kompensasiya hüququna real və effektiv çıxışını təmin etmək məqsədilə aşağıdakı tədbirlər təklif olunur:

- zərərçəkmişin dəymiş ziyanı, o cümlədən zərərçəkmişin istismarından əldə edilən maddi gəlir və ya zərərin sübutlarının toplanmasının məhkəmədə kompensasiya tələblərinin dəstəklənməsi məqsədilə cinayət araşdırmalarının ayrılmaz hissəsi kimi təmin olunması;

- insan alveri qurbanlarının cinayət və mülki proseslərdə təzminat tələb etmək hüququ və bu proseslərdə riayət olunacaq

prosedurlar barədə onların asan başa düşə biləcəyi dildə sistemli şəkildə məlumatlandırılmasının təmin edilməsi;

- “Dövlət rüsumu haqqında” Qanunun 9-cu maddəsinə dəyişiklik edilməsi, insan alveri qurbanlarının kompensasiya iddiası ilə bağlı tələb olunan dövlət rüsumundan azad edilməsini nəzərdə tutan mexanizmin yaradılması;

- Cinayət-Prosessual Məcəllənin 191-ci maddəsinin praktikada tətbiqini təmin etməklə, dövlət təzminatının insan alveri qurbanları üçün səmərəli və əlçatan olmasını təmin etmək;

- İnsan Alveri Qurbanlarına Dövlət Yardım Fondundan birdəfəlik ödəmənin məbləğinin artırılması;

- insan alveri qurbanlarını təmsil edən vəkillər, prokurorlar və hakimlər arasında kompensasiya mövzusunda maarifləndirmənin gücləndirilməsi, o cümlədən təlim proqramlarında bu mövzunun əhatə olunması və qanunun təmin etdiyi bütün imkanlardan istifadə edərək qurbanların təzminat tələblərinin təmin edilməsinə təşviq olunmaları.

Cinayət Məcəlləsinin 144-1-ci maddəsinə əsasən, insan alveri ilə bağlı cəzalandırma məqsədləri müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda, 99.4-cü maddəyə uyğun olaraq, hüquqi şəxslər də öz adlarından törədilmiş insan alveri cinayətlərinə görə məsuliyyətə cəlb oluna bilərlər. Demək olar ki, indiyədək hüquqi şəxslərin insan alveri ilə bağlı cinayət məsuliyyəti üzrə məhkəmə praktikasına rast gəlinməmişdir. Bu səbəbdən hüquqi şəxslərin insan alveri cinayətlərində məsuliyyətlərinin nəzəri və praktik əsaslarının işlənməsi zəruridir.

3.2. Aparıcı dövlətlərin milli təcrübəsi

Amerika Birləşmiş Ştatlarının milli hüquq təcrübəsi.

ABŞ-da insan alverinin müasir qadağalarının əsas kökləri 1865-ci ildə qəbul edilən ABŞ Konstitusiyasına edilən 13-cü düzəlişə söykənir. Bu düzəliş köləliyi və məcburi köləliyi qadağan etmişdir. 2000-ci ilə qədər ABŞ Ədliyyə Departamenti (DOJ) insan alveri ilə əlaqədar işləri bir sıra federal qanunlara əsasən aparırdı, lakin bu işlər daha çox məcburi əmək və qeyri-ixtiyari cinayətkarlıqla bağlı idi. Son iki onillikdə isə ABŞ Konqresi insan alverinə qarşı mübarizəni gücləndirmək məqsədilə federal hökumətin bütün səlahiyyətlərini və diqqətini cəlb edən bir sıra genişmiqyaslı qanunvericilik aktlarını qəbul etmişdir. Aşağıda bu sahədə əsas əhəmiyyət kəsb edən qanunların qısa icmalı təqdim olunur:

- 2000-ci il İnsan Alveri Qurbanlarının Müdafiəsi Aktı (TVPA), 2000-ci ildə ABŞ hökumətinə daxili və beynəlxalq səviyyədə köləliyin müasir formalarını aradan qaldırmaq üçün hərtərəfli və əlaqələndirilmiş kampaniya aparmaq üçün yeni mexanizmlər və resurslar təqdim etdi. TVPA insan alverinə qarşı mübarizədə “3P” çərçivəsini müəyyən etdi: qoruma, qarşısının alınması və təqib. “Qoruma” istiqamətində TVPA ABŞ-da insan alveri qurbanlarının müdafiəsini bir neçə əsas yolla təmin etdi:

a) xarici ölkələrdən olan qurbanları federal maliyyələşdirilən və ya idarə olunan sağlamlıq və digər imtiyazlar və xidmətlərə uyğunlaşdırmaqla, həmçinin federal agentliklərdən onların immiqrasiya statusundan asılı olmayaraq qurbanlara bu cür imtiyaz və xidmətlərin göstərilməsini genişləndirməyi tələb etməklə;

b) insan alveri qurbanı olan əcnəbi ~~vətəndaşlar~~ üçün immiqrasiya müdafiəsi təmin etmək, o cümlədən insan alveri qurbanları üçün T vizası və müəyyən cinayət qurbanları üçün U vizası vasitəsilə ölkədən çıxarılmaqdan qorunmaq;

c) TVPA müəyyən qeyri-immiqrant statusuna malik şəxslərə daimi yaşayış statusuna uyğunlaşmaq imkanı verməklə yanaşı, insan alverinin qarşısının alınması istiqamətində ABŞ hökumətinin söylərini də gücləndirmişdir:

d) insan alverinin qarşısının alınması vasitəsi kimi potensial qurbanlar üçün iqtisadi imkanların yaxşılaşdırılması məqsədilə beynəlxalq təşəbbüslərin yaradılması və həyata keçirilməsinin təmin olunması.

ABŞ Dövlət Departamentində İnsan Alverinə Nəzarət və Mübarizə Ofisinin yaradılması və bu qurumun ölkələrin insan alverinə qarşı mübarizə sahəsindəki söylərini təsvir və qiymətləndirən illik İnsan Alveri (TIP) Hesabatının hazırlanmasına cavabdeh olması mühüm addım olmuşdur. TIP Hesabatı ABŞ hökumətinin insan alveri ilə bağlı xarici hökumətlərlə əməkdaşlıq və onları bu sahədə fəallaşdırmaq üçün istifadə etdiyi əsas diplomatik mexanizmlərdən biridir.

Prezident ABŞ Dövlət Departamenti rəhbərinin sədrliyi ilə kabinet səviyyəli rəsmilərdən ibarət İnsan Alverinə Nəzarət və Mübarizə üzrə İdarələrarası İşçi Qrupunun (PITF) yaradılmasını tələb etmişdir. Bu qrup insan alverinin qarşısının alınması, qurbanların müdafiəsi, həmçinin ABŞ-da və digər ölkələrdə bu sahədə əldə olunan irəliləyişin ölçülməsi və qiymətləndirilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərmək məqsədi daşıyır.

Təqib istiqamətində Trafficking Victims Protection Act (TVPA) çərçivəsində aşağıdakı mühüm tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur:

a) məcburi əmək, qadın alveri, köləlik və ona bənzər hallar, uşaqların cinsi istismarı, eləcə də zor, dələduzluq və ya məcburiyyət vasitəsilə həyata keçirilən insan alverini qadağan edən yeni cinayət tərkiblərinin müəyyən edilməsi;

b) bu fəaliyyətlərlə məşğul olmağa cəhdlərin də cinayət əməli kimi tanınması;

c) insan alverçilərinin qurbanlara kompensasiya ödəməsinin və cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın müsadirəsinin təmin edilməsi;

d) mövcud insan alveri cinayətlərinə görə nəzərdə tutulan cəzaların sərtləşdirilməsi.

2003-cü il Trafficking Victims Protection Reauthorization Act of 2003 insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində federal cinayət müddəalarını əhəmiyyətli dərəcədə təkmilləşdirmişdir)²⁸³. Bu qanun insan alveri cinayətlərini Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act çərçivəsində predikat cinayətlər sırasına daxil etmiş, həmçinin qurbanlara federal rayon məhkəmələrində insan alverçilərinə qarşı mülki iddia qaldırmaq imkanı verən hüquqi mexanizm yaratmışdır.

Bundan əlavə, TVPRA 2003 icra hakimiyyəti daxilində federal departament və agentliklərin beynəlxalq insan alverinə qarşı siyasətlərini (o cümlədən qrant və qrant siyasətlərini) əlaqələndirmək məqsədilə Baş Siyasət Əməliyyat Qrupunun

---

²⁸³ H.R.2620 - Trafficking Victims Protection Reauthorization Act of 2003 // Official website of the USA Congress <https://www.congress.gov/bill/108th-congress/house-bill/2620>

(SPOG) yaradılmasını nəzərdə tutmuşdur. Bu qrup insan alveri ilə mübarizə sahəsində fəaliyyət göstərən qurumların yüksək vəzifəli nümayəndələrindən ibarətdir və ABŞ Dövlət Departamenti nəzdində fəaliyyət göstərən İnsan Alverinə Nəzarət və Mübarizə Ofisinin direktoru tərəfindən idarə olunur.

Eyni zamanda, TVPRA 2003 ABŞ Konqresi qarşısında ABŞ Ədliyyə Nazirliyi rəhbəri (Baş prokuror) tərəfindən TVPA-nın icrası ilə bağlı illik hesabatın təqdim olunmasını tələb etmişdir.

Ümumilikdə, 2000-ci il Trafficking Victims Protection Act insan alveri ilə mübarizə sahəsində ilk hərtərəfli federal qanun kimi çıxış edir və üç əsas istiqaməti əhatə edir: qarşısının alınması, qurbanların müdafiəsi və cinayətkarların təqibi. Bu qanun sonrakı illərdə — 2003, 2005, 2008, 2013, 2017 və 2018-ci illərdə qəbul edilmiş yenidən səlahiyyətləndirmə aktları vasitəsilə davamlı olaraq təkmilləşdirilmişdir.

ABŞ federal qanunvericiliyinə əsasən, “insan alverinin ağır formaları” anlayışına həm cinsi istismar məqsədilə insan alveri, həm də məcburi əmək (əmək istismarı) daxildir). Seks alveri, kommersiya cinsi aktının zorla, dələduzluq və ya məcburiyyət yolu ilə törədildiyi və ya bu cür hərəkətə sövq edilən şəxsin 18 yaşına çatmamış olduğu kommersiya cinsi aktı məqsədləri üçün şəxsin işə götürülməsi, saxlanması, daşınması, təmin edilməsi, əldə edilməsi, himayə edilməsi və ya tələb edilməsidir. Əmək alveri məcburi qulluğa, peonjaya, borc əsarətinə və ya köləliyə məruz qoymaq məqsədilə güc tətbiqi, fırıldaqçılıq və ya məcburetmə yolu ilə şəxsin əmək və ya xidmətlər üçün cəlb edilməsi, saxlanması, daşınması, təmin edilməsi və ya əldə edilməsidir. TVPA kontekstində bir sıra insan alverinə terminlərinə dəqiq hüquqi təriflər verilmişdir ki, bu

təriflər insan alverinə qarşı mübarizə istiqamətində mühüm töhfələrin əldə olunmasında rol oynamışdır. Məsələn, “məcburi köləlik” müəyyən bir sxem, plan və ya nümunə əsasında yaranan qulluq vəziyyətidir, əgər şəxs bu vəziyyətdən çıxmasa və ya orada qalmağa davam etsə, özü və ya başqası ciddi zərər və ya fiziki məhdudiyətə məruz qalacağına inandırılır. “Borca görə köləlik” borclunun şəxsi xidmətlərini və ya onun nəzarətində olan şəxsin xidmətlərini borcun təminatı kimi girov qoyduğu vəziyyətdir; əgər bu xidmətlərin əsaslı dəyəri borcun ləğvi üçün tətbiq edilməyibsə və ya xidmətlərin müddəti və xarakteri lazımı şəkildə məhdudlaşdırılmayıbsa.

Trafficking Victims Protection Act çərçivəsində “məcburiyyət” anlayışı aşağıdakı elementləri əhatə edir:

a) hər hansı şəxsə ciddi zərər vurmaqla hədələmə və ya fiziki məhdudiyət tətbiqi;

b) şəxsi müəyyən hərəkəti etməyə və ya etməməyə məcbur etmək məqsədilə onun ciddi zərəmə və ya fiziki məhdudiyətə məruz qalacağına inandırılması üçün sxem, plan və ya davranış modelindən istifadə;

c) hüquqi prosesdən sui-istifadə və ya bu proseslə hədələmə yolu ilə təzyiq göstərilməsi.

Bundan əlavə, “gəlir əldə etmək məqsədilə cinsi xidmət” dedikdə, hər hansı şəxsin dəyərli əvəz (pul və ya digər fayda) müqabilində həyata keçirdiyi və ya qəbul etdiyi cinsi xarakterli hərəkətlər başa düşülür.

Digər tərəfdən, 2005-ci il Trafficking Victims Protection Reauthorization Act of 2005²⁸⁴, insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində mühüm yeniliklər gətirmişdir. Bu qanun:

- federal hökumət əməkdaşları və ya onları müşayiət edən şəxslər tərəfindən xaricdə törədilən insan alveri cinayətləri üzrə ekstraterritorial yurisdiksiyanı təmin etmişdir;
- insan alveri qurbanlarına yardımın genişləndirilməsi məqsədilə ştatlar, yerli özünüidarəetmə orqanları, hind tayfaları və qeyri-hökumət təşkilatları üçün qrant proqramları təsis etmişdir;
- ABŞ Səhiyyə və İnsani Xidmətlər Departamenti tərəfindən yetkinlik yaşına çatmayan qurbanlara dəstək göstərilməsi üçün pilot proqramların hazırlanması və icrasını nəzərdə tutmuşdur;
- dövlət və yerli hüquq-mühafizə orqanlarının insan alverinə qarşı mübarizə imkanlarını gücləndirmək üçün əlavə qrant mexanizmləri yaratmışdır;
- əvvəlki Trafficking Victims Protection Reauthorization Act of 2003 ilə müəyyən edilmiş hesabatlılıq tələblərini daha da genişləndirmişdir.

Bu dəyişikliklər insan alverinə qarşı mübarizədə həm hüquqi mexanizmlərin, həm də institusional dəstəyin gücləndirilməsinə xidmət etmişdir).

- 2008-ci il Uilliam Uilberforce İnsan Alveri Qurbanlarının Mühafizəsi Yenidən Authorization Aktı (TVPRA 2008), Pub. L. No

---

²⁸⁴ H.R.972 - Trafficking Victims Protection Reauthorization Act of 2005 // Official website of the USA Congress <https://www.congress.gov/bill/109th-congress/house-bill/972>

110-457²⁸⁵, insan alverinin qarşısını almaq və qarşısını almaq üçün yeni tədbirləri əks etdirir. TVPRA 2008 insan alverçilərini məsuliyyətə cəlb etmək üçün mövcud vasitələri daha da təkmilləşdirdi:

- insan alveri cinayətlərinin istintaqına və təqibinə mane olan və ya mane olmağa cəhd edən şəxslərə qarşı ağır cəzalar tətbiq edən yeni cinayətlərin təsis edilməsi;
- qurbana qarşı güc, dələduzluq və ya məcburiyyətdən istifadə olunacağı ehtimalına laqeyd yanaşan seks alverçilərinin təqib edilməsinə imkan verilməsi;

İnsan alverinin qarşısının alınması və insan alveri qurbanlarının qorunması ilə bağlı TVPRA 2008 hökumətə iş və təhsil əsaslı viza üçün müraciət edən bütün insanlara işçilərin hüquqları haqqında məlumat verməyi tapşırılmışdır. TVPRA 2008 T vizası ilə mövcud olan müdafiələri genişləndirdi və müşayiət olunmayan bütün əcnəbi uşaqların insan alverinin potensial qurbanları kimi yoxlanılmasını tələb etdi:

- müttəhimin yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi müşahidə etmək üçün müəyyən imkanın olduğu hallarda, müttəhimin cinsi alver qurbanının yetkinlik yaşına çatmayan olduğunu bilməsini sübut etmə tələbinin aradan qaldırılması;
- məcburi əmək cinayətinin “güc”ə hüquqi prosesdən sui-istifadə və ya hədə-qorxu ilə sui-istifadəni daxil etməsini təmin etməklə genişləndirilməsi;

---

²⁸⁵ H.R.7311 - William Wilberforce Trafficking Victims Protection Reauthorization Act of 2008 // Official website of the USA Congress

<https://www.congress.gov/bill/110th-congress/house-bill/7311>

- ABŞ qanunvericiliyinə görə, bilərəkdən və aldatmaq məqsədi ilə ABŞ-dan kənarada olan insanları ABŞ-da işlə təmin edəcəyi vədi ilə yalan məlumat verərək və ya fırıldaq yolu ilə cəlb edən şəxslər cinayət məsuliyyətinə cəlb olunur;
- insan alveri ilə bağlı cinayətləri törətmək üçün əlbir olmağa görə cəzanın artırılması;
- insan alveri cinayətləri ilə məşğul olan müəssisədə iştirakdan bilərəkdən maddi fayda əldə edənlərin cəzalandırılması.

2013-cü il İnsan Alveri Qurbanlarının Mühafizəsi üzrə Yenidən Təsdiq Aktı (TVPRA 2013), Pub. L. No 113-4, xüsusilə insan alverinin malların tədarük zəncirindən aradan qaldırılmasına diqqət yetirir. Bu qanunvericilik ABŞ Dövlət Departamentinin (DOS) insan alveri ilə mübarizə ofisinin (TIP Ofisi) direktorundan tələb edir ki, ABŞ vətəndaşlarının insan alveri qurbanlarının istifadə edildiyi və ya əməyi ilə istehsal edilən əşyalar, məhsullar və ya materiallardan istifadə etməmələrini təmin etsin. Eyni zamanda, bu ofis ABŞ hökuməti və özəl qurumlar arasında əməkdaşlıq yaradaraq, həmin qurumların insan alveri qurbanlarının cinsi istismarına yol verməməsini təmin etməlidir. TVPRA 2013 həmçinin:

a) illik TIP Hesabatında ABŞ və xarici hökumətlərin insan alverinə qarşı səylərini təsvir etmək üçün DOS tərəfindən istifadə edilən insan alverinin aradan qaldırılması üçün minimum standartları gücləndirdi;

b) əmək müqaviləsi fırıldaqlarını da əhatə etmək üçün Reket Təsirinə Düşmüş və Korrupsiyaya Uğramış Təşkilatlar (RICO) Qanununa dəyişikliklər edildi. Federal Cinayət Məcəlləsinə aşağıdakı maddələr əlavə olundu:

1) xaricdə yaşayan və 18 yaşına çatmamış şəxslə qeyri-qanuni cinsi

münasibətdə olan ABŞ vətəndaşları və ya daimi yaşayış icazəsi olan əcnəbilər cərimə, həbs və ya hər ikisi ilə cəzalandırılacaqlar; 2) müəyyən immiqrasiya sənədlərini bilərəkdən məhv edən, gizlədən, çıxaran, müsadirə edən və ya ona sahib olan şəxslər cərimə, həbs və ya hər iki cəzaya məruz qalacaqlar.

c) federal cinayət qanununun cinsi və ya məcburi əməklə əlaqəli müəyyən pozuntuları nəticəsində yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə vurulmuş xəsarətlər üzrə mülki iddia qaldırmaq üçün məhdudiyət müddəti uzadıldı. Həmçinin, Baş Prokurorun insan alveri ilə bağlı hesabat tələbləri əlavə edildi. 2014-cü il Cinsi Alverinin Qarşısının Alınması və Ailələrin Gücləndirilməsi Aktı, himayədarlıq sistemində iştirak edən gənclər arasında seks alveri hallarının azaldılmasına yönəlib. Qanunun cinsi insan alveri ilə bağlı maddəsinə əsasən, uşaq rifahı sistemləri cinsi insan alverinin qurbanı olmuş və ya bu risk altında olan gəncləri müəyyən etməli və yoxlamalı, onlara uyğun xidmətlər göstərməlidir. Bu qurumlar həmçinin itkin düşmüş uşaqlar barədə məlumatları National Center for Missing & Exploited Children təşkilatına təqdim etməli və itkin düşmüş və ya qaçan uşaqların tapılması üçün xüsusi protokollar hazırlamalıdır. Bundan əlavə, dövlət uşaq rifahı agentlikləri cinsi insan alveri halları barədə hüquq-mühafizə orqanlarını məlumatlandırmalı, eləcə də bu qurbanlar və ya risk altında olan gənclərlə bağlı məlumatları U.S. Department of Health and Human Services təqdim etməlidirlər.

d) 2015-ci il İnsan Alveri Qurbanları üçün Ədalət Aktı (JVTA)²⁸⁶ yenidən Departamentə insan alverinə qarşı mübarizə üçün əlavə vasitələr verdi:

- ABŞ qanunvericiliyində, xüsusilə 18 U.S.C. §1591(a) maddəsində edilmiş dəyişikliklərə əsasən, cinsi insan alveri ilə bağlı məsuliyyət daha da genişləndirilmişdir. Maddəyə “pərəstiş edir” və “arzulayır” kimi terminlərin əlavə olunması, yalnız təşkilatçıların deyil, həm də qurbanlardan istifadə etmək istəyən və ya bu məqsədlə hərəkət edən şəxslərin (yəni müştərilərin) cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasını asanlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bundan əlavə, qanuna cinayətin törədilmə üsullarından biri kimi “reklamlar” da daxil edilmişdir. Yəni, əgər bir şəxs qurbanın təqdim olunması və ya cəlb edilməsi üçün elan və ya reklam vasitələrindən istifadə edirsə, bu da cinayət tərkibi yarada bilər. Bu maddə o hallarda tətbiq olunur ki, müttəhim:

- qurbanın yetkinlik yaşına çatmadığını bildiyini, və ya
- həmin şəxsin güc, fırıldaqçılıq və ya məcburiyyət yolu ilə istismar ediləcəyini bildiyini
- bilə-bilə bu prosesdə iştirak etmiş olsun.

Qısaca desək, bu dəyişikliklər cinsi insan alveri ilə bağlı yalnız təşkilatçıları deyil, həm də bu sistemdən faydalanan digər şəxsləri daha asan şəkildə məsuliyyətə cəlb etməyə yönəlib.

- Əgər müttəhim qurbanı kifayət qədər müşahidə etmək və onun vəziyyətini anlamaq imkanına malik olubsa, ayrıca olaraq onun qurbanın 18 yaşdan kiçik olduğunu bildiyini və ya bunu bilərəkdən görməməzliyə vurduğunu sübut etməyə ehtiyac yoxdur. Yəni belə

---

²⁸⁶ S.178 - Justice for Victims of Trafficking Act of 2015 // Official website of the USA Congress <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/senate-bill/178>

hallarda, qanun müttəhimin məsuliyyətə cəlb olunmasını asanlaşdırır və onun “bilmirdim” kimi müdafiəsini qəbul etməyə bilər.

- ABŞ qanunvericiliyində 18 U.S.C. §1594 maddəsinə edilən dəyişikliklərə əsasən, insan alveri ilə bağlı işlərdə müsadirə olunan (yəni dövlət tərəfindən alınan) əmlak və maliyyə vəsaitləri qurbanlara kompensasiya məqsədilə geri qaytarıla bilər. Bundan əlavə, insan alverindən əldə edilən gəlirlərlə əlaqəsi sübut olunan və izlənilə bilən hər hansı əmlakın da müsadirə olunmasına icazə verilir. Həmçinin, 18 U.S.C. çərçivəsində istifadə edilən “qanunsuz cinsi davranış” anlayışı genişləndirilmiş və buraya uşaq pornoqrafiyasının istehsalı da daxil edilmişdir. Bu dəyişikliklər 18 U.S.C. §2423 maddəsi çərçivəsində uşaqlarla bağlı qeyri-qanuni cinsi fəaliyyət məqsədilə nəqliyyat və səyahətlərin təşkilini və həyata keçirilməsini də qadağan edir.

- 77-ci və 110-cu fəsillərdə göstərilən cinayətlər də daxil olmaqla, bəzi cinayətlər üzrə təqsirləndirilən şəxslərdən 5000 ABŞ dolları məbləğində məcburi xüsusi qiymətləndirmə tələb edilir;

- Qanuna əsasən, insan alverinə qarşı mübarizə üçün vahid Milli Strategiya hazırlanmalı və bu strategiyanın həyata keçirilməsinə rəhbərlik etmək və onu koordinasiya etmək məsuliyyəti Baş Prokurorluğa həvalə olunur. Yəni, insan alveri ilə mübarizə sahəsində əsas planlaşdırma və icra prosesinə məhz Baş Prokurorluq nəzarət edir və rəhbərlik edir.

2015-ci il İnsan Alveri Qurbanları üçün Ədalət Aktı (JVTA) ABŞ-ın insan alverinə qarşı reaksiyasını gücləndirir. Bu qanun qurbanlara göstərilən xidmətlərin təkmilləşdirilməsini təmin edən bir sıra mühüm dəyişiklikləri ehtiva edir. Dəyişikliklər arasında

insan alveri qurbanlarından kommersiya məqsədli cinsi əlaqə alan şəxslərin cinayət məsuliyyətində dəyişikliklər, sağ qalanların rəhbərlik etdiyi İnsan Alveri üzrə ABŞ Məsləhət Şurasının yaradılması və insan alveri ilə mübarizə üzrə milli strategiyanın həyata keçirilməsi üçün yeni direktivlərin verilməsi yer alır.

JVTA həmçinin qurbanlara yardım proqramlarını dəstəkləmək üçün daxili insan alveri qurbanı fondu yaradılmasını, uşaq alverinin qarşısının alınması proqramları üçün qrantların ayrılmasını və ilk müdaxilə edənlər üçün əlavə təlim tələblərinin tətbiqini nəzərdə tutur. Qanun, həmçinin, Qaçan və Evsiz Gənclər Aktına (RHYA) düzəliş edərək, insan alverinin ağır formalarının qurbanı olan gənclərin bu çərçivədə xidmətlər üçün uyğun olduğunu müəyyənləşdirir. Bundan əlavə, Uşaq İstismarının Qarşısının Alınması və Müalicəsi Aktına (CAPTA) edilən düzəlişlərlə insan alveri və Kompüterlə Seksual İstismar Materialları (CSAM) uşaq istismarının formaları kimi əlavə olunmuşdur.

2017-ci il İnsan Alveri Qurbanlarının Müdafiəsi Aktı, insan alveri qurbanlarına dəstək vermək və federal hökumətin insan alverinə qarşı mübarizə fəaliyyətlərinin şəffaflığını artırmaq məqsədilə əlavə maliyyə və mandatlar təmin etmişdir. Bu qanunvericilik aşağıdakıları nəzərdə tutur:

a) Baş Prokurordan tələb olunur ki, insan alveri ilə mübarizə aparan bütün federal hüquq-mühafizə əməliyyatlarında istifadə olunmaq üçün insan alveri qurbanlarının yoxlanılması protokolunu təqdim etsin və Səhiyyə və İnsan Xidmətləri Departamenti ilə məsləhətləşərək insan alveri qurbanlarının müayinəsi üçün vasitələri və tövsiyə olunan təcrübələri müəyyən edib yaysın;

b) ABŞ-da insan alverinin yayılmasının qiymətləndirilməsi metodologiyasının işlənib hazırlanması üzrə Milli Ədliyyə İnstitutunun səyləri barədə Konqresə hesabat vermək üçün Ədliyyə Nazirliyinə (DOJ) göstəriş verilsin;

c) ABŞ Məşvərət Şurasına federal hökumətin insan alveri siyasət və proqramlarını nəzərdən keçirmək və nəticələrini hər il Konqresə təqdim etmək tapşırığı verilsin;

d) 18 U.S.C. aktı ilə Baş Prokurora yeni səlahiyyətlər verilir. Baş Prokuror artıq 77-ci, 110-cu və ya 117-ci fəsillərə uyğun olaraq müvafiq hərəkətlərin icrası üçün mülki göstərişlər verə bilər;

2017-ci il İnsan Alveri Qurbanlarının Müdafiəsi Aktı, federal hökumətin xarici hökumətlərin TVPA minimum standartlarına uyğunluğunu effektiv qiymətləndirmək imkanlarını artırmağa yönəlmiş əlavə müddəalar ehtiva edir və insan alverinin qarşısının alınması ilə mübarizədə hökumət və özəl sektor arasında əməkdaşlığın gücləndirilməsini təşviq edir.

2018-ci il Frederik Duqlas İnsan Alveri Qurbanlarının Qarşısının Alınması və Mühafizəsi Yenidən Səlahiyyət Aktı, Pub. L. No 115-425, digər məsələlərlə yanaşı, federal hökumətin məcburi əməyə diqqətini artırdı²⁸⁷, o cümlədən:

- 18 U.S.C. aktının §1375c paragrafına diplomatik ev təsərrüfatlarında işçi alverinin qarşısının alınması və qadağan edilməsi əlavə edilmişdir;
- məcburi əmək yolu ilə istehsal olunan malların qadağan edilməsi ilə bağlı hesabat vermək öhdəlikləri artırılmışdır.

---

²⁸⁷ H.R.2200 - Frederick Douglass Trafficking Victims Prevention and Protection Reauthorization Act of 2018 // Official website of the USA Congress <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/2200/text>

- Qanun, işçi tələbinin azaldılması üçün xüsusi işçi qrupunun yaradılmasını tələb edir və Uşaq Əsgərlərin Qarşısının Alınması Aktına “polis və digər təhlükəsizlik qüvvələri”nin əlavə olunmasını təmin edir.

ABŞ qanunvericiliyində insan alveri əsasən Trafficking Victims Protection Act (TVPA) ilə tənzimlənir və bu qanun həm cinsi, həm də əmək istismarını əhatə edir. Rəqəmsal insan alveri baxımından isə qanun, texnologiyalardan və onlayn platformalardan sui-istifadəni də qadağan edir. Belə ki, TVPA aşağıdakı halları qanunsuz hesab edir:

- insanları saxta iş vədləri ilə onlayn şəkildə aldatmaq və cəlb etmək,
- internetdə və elektron platformalarda insan alverini təşviq edən reklamların yerləşdirilməsi,
- rəqəmsal vasitələrlə dövlət nəzarətindən yayınmaq,
- cinsi istismar xarakterli materialların elektron şəkildə yayılması,
- və insan alverindən əldə olunan gəlirlərin cryptocurrency vasitəsilə yuyulması.

Qısaca desək, bu qanun yalnız fiziki insan alverini deyil, həm də internet və texnologiyalar üzərindən həyata keçirilən müasir (rəqəmsal) formalarını da əhatə edir və qadağan edir.

TVPA-nın §1591 paragrafi rəqəmsal insan alveri ilə bağlı cinayət işlərində dövlət ittihamçıları tərəfindən “Instagram”, “OnlyFans” və digər sosial media platformalarında sübutların toplanması məqsədilə istifadə olunmuşdur. Bundan əlavə, federal səviyyədə rəqəmsal insan alveri ilə mübarizə istiqamətində 2018-ci ildə iki federal akt qəbul edilmişdir - “Seks Alverçilərinə Şərait

Yaradılmasının Dayandırılması Aktı” (SESTA) və “Onlayn Seks Alverinə qarşı Mübarizə Aktı” (FOSTA). Prezident Tramp 2018-ci ilin aprelində bu qanunları imzalayıb. Bu qanunlar üçüncü tərəflərin seks alveri ilə məşğul olmaq üçün istifadə etdiyi platformalara qarşı məsuliyyəti genişləndirərək, onlayn platformalar üçün həm mülki, həm də cinayət məsuliyyətini müəyyən etmişdir. SESTA və FOSTA həmçinin zorakılıq haqqında məlumat toplayan və paylaşan, təhlükəsizlik texnikalarını onlayn paylaşan işçiləri yoxlamaq imkanını təmin etmiş, insan alveri məqsədi ilə müştərilərlə əlaqə saxlayan və ya fahişəliyin onlayn təbliğini həyata keçirən şəxslər üçün yeni formatda cinayət təqibinin məcburiliyini müəyyən etmişdir. Buna baxmayaraq, SESTA və FOSTA aktlarının məzmunu ilə razılaşmayan və tənqid edən şəxslər də az deyil²⁸⁸. Hətta bir sıra ekspertlərin fikrincə, adıçəkilən qanunvericilik aktları rəqəmsal mühitdə fikir və ifadə azadlığına qarşı senzura vasitəsi kimi istifadə ediləcək, insan alveri qurbanlarının vəziyyətini daha da çətinləşdirəcək²⁸⁹.

2018-ci ilin aprelində Donald Tramp Dövlətlərə və Qurbanlara Onlayn Seks Alveri ilə Mübarizə Aktını imzaladıqda, seks işçiləri və vətəndaş azadlıqları qrupları həyəcan təbili çaldılar. “Seks alverçilərinə imkan verilməsinin dayandırılması” Aktının hissələrini özündə birləşdirən və FOSTA-SESTA kimi tanınan bu qanunvericilik, əvvəlcə Ünsiyyət Ədəbiyyatı Qanununun

---

²⁸⁸ Tung L. “FOSTA-SESTA was supposed to thwart sex trafficking. Instead, it’s sparked a movement” // Official website of WHYY-FM radio channel. July 10, 2020

<https://whyy.org/segments/fosta-sesta-was-supposed-to-thwart-sex-trafficking-instead-its-sparked-a-movement/>

²⁸⁹ Harmon E. How Congress Censored the Internet // Official website of the Electronic Frontier Foundation. March 21, 2018

<https://www EFF.org/deeplinks/2018/03/how-congress-censored-internet>

(Communications Decency Act, CDA) 230-cu bölməsi ilə onlayn platformalara verilmiş hüquqi toxunulmazlığı ləğv etdi. Bu, “fahişəliyi təşviq edən və ya asanlaşdıran” məzmununa malik veb-saytların seks alverinə görə məsuliyyətə cəlb olunmasına imkan yaradırdı. Qanun, Konqres və ictimaiyyət tərəfindən geniş dəstək aldı, məsələn, məşhur komediyaçı Emi Şumerin “cinsiyyət üçün uşaq almağın pizza sifariş etmək qədər asan olduğunu” ifadə etdiyi bir maarifləndirmə kampaniyası (PSA) ilə dəstəkləndi. Buna baxmayaraq, insan alverindən sağ çıxanlar və LGBTQ təşkilatları əvvəldən xəbərdarlıq edirdilər ki, FOSTA-SESTA könüllü seks işçiləri üçün təhlükə yarada və internetdə ifadə azadlığını məhdudlaşdırma bilər. Onlar qanunun uşaq alverinin əsas səbəbləri olan yoxsulluq və gənclərin evsizliyi kimi sosial problemləri həll etməyəcəyini, əksinə veb-sayt operatorlarını əlaqəsiz cinsi məzmunu senzura tətbiq etməyə məcbur edərək qorxudacağını vurğulayırdılar. Hətta ədliyyə orqanları qanun qəbul olunmazdan əvvəl belə, onun dilinin “minimal federal marağ” kimi qiymətləndirilən “razılıq verən böyüklərin iştirakı ilə kommersiya seks əməliyyatlarını” da əhatə etməsindən narahatlıq bildirirdi. İnsan alverinə qarşı sosial xidmət təminatçıları və müdafiəçilərinin ən böyük milli təşkilatı olan Azadlıq Şəbəkəsi isə qeyd etmişdi ki, “qüvvə, fırıldaq və ya məcburiyyət olmadığı hallarda razılaşıdırılmış kommersiya seks işini daha da kriminallaşdırmaq qurbanları qorumaq üçün heç bir vasitə deyil” (seks alverindən xilas olanlar adətən, əlverişli mənzil, universal əsas gəlir, yaşayış minimumu və cinayət qeydlərinin silinməsi kimi struktur xarakterli qarşısının alınması strategiyalarına üstünlük verirlər). Senzura təhlükəsi ilə bağlı olaraq, İnsan Haqları üzrə Amerika Birliyi (ACLU) xəbərdarlıq etmişdir ki, qanun

“internetin kommersiya və siyasi kommunikasiya canlılığı, eləcə də siyasi ifadə azadlığı üçün real və əhəmiyyətli risk yaradır.” Buna baxmayaraq, bu mülahizələr nəzərə alınmayaraq, FOSTA-SESTA Konqresdən keçdi. İndi, bir neçə il sonra, hüquqşünas alimlərin, tədqiqatçıların və Hökumətin Hesabatlılıq İdarəsinin hesabatları göstərir ki, bu qanun ən yaxşı halda əks-məhsuldar, ən pis halda isə ölümcül nəticələrə səbəb olmuşdur və bu, ilkin narahatlıqları təsdiqləyir.

Seks alveri ilə bağlı dəqiq məlumatlar mövcud olmasa da, əksər hesabatlara görə, onlayn seks alveri geniş yayılmışdır. Hüquq-mühafizə orqanları cinayətkarları tutmaq və ya qurbanların yerini müəyyən etmək üçün lazım olan məlumatları məhkəməyə təqdim edə bilmədikdə, bu fəaliyyət sadəcə xaricə və ya gizli fəaliyyətə keçir.

2022-ci ildə COYOTE cinsi işçiləri vəkillik qrupunun Rhode Island bölməsi tərəfindən aparılan araşdırma göstərdi ki, cinsi ticarətdə insan alverindən xilas olanların 64%-i qanunun qüvvəyə minməsindən sonra güc və məcburiyyətin artdığını bildirmişdir. Bu, qanunun “real dünya təsirlərinin ... bəyan edilmiş niyyətinə tamamilə zidd” olduğunu ortaya qoyur.

Vəkil Emily Morgan The Northwestern Law Review jurnalında hüquqşünas alim A. F. Levinin fikirlərinə istinad edərək bildirir ki, FOSTA-SESTA qanunu nəzərdə tutulmuş əsas məqsədinə, yəni insan alveri qurbanlarına real və effektiv yardım göstərməyə tam nail ola bilməmişdir. Onun fikrincə, bu qanun daha çox formal xarakter daşıyır və praktiki nəticələr baxımından məhdud təsir göstərir. Buna sübut kimi qeyd olunur ki, bu günə qədər həmin qanuna əsasən yalnız bir cinayət hökmü çıxarılmışdır.

Qısaca desək, bu yanaşmaya görə, FOSTA-SESTA qanunu gözlənilən effektivliyi tam təmin etməmiş və tətbiq baxımından zəif nəticələr vermişdir.

Son zamanlar söz azadlığı və insan haqları təşkilatları Birinci Düzəlişə əsaslanaraq FOSTA-SESTA-nın ləğvi üçün məhkəməyə müraciət etmişlər. 2023-cü ilin iyul ayında DC Dairə Apellyasiya Məhkəməsi qanunu təsdiqləmiş, lakin onun geniş əhatə dairəsini məhdudlaşdırmışdır. Bu məhdudliyyətin senzura edilmiş məzmunu bərpa edib-etməyəcəyi və qanunun keçmiş zərərlerini aradan qaldırıb-qaldırmayacağı hələ ki, məlum deyil. Təəssüf ki, FOSTA-SESTA-nın tənqidçilərinin bəzi uğurlarına baxmayaraq, lobbiçilər və siyasətçilər onlayn cinsi ifadəyə qarşı senzura tətbiq etmək üçün yeni vasitələrdən istifadə etməyə davam edirlər. Seks işinə qarşı olan feministlər, dini fundamentalistlər və müasir Entoni Komstoksun qeyri-mümkün ideoloji ittifaqı ən azı 1980-ci illərdən mövcuddur. Bu ittifaq, radikal feministlərin sağçı mühafizəkarlarla birgə Ronald Reyqanın Pornoqrafiya üzrə Meese Komissiyasının tapıntılarını dəstəklədiyi dövrdən başlayaraq davam edir. Bu gün onlar, böyüklərə yönəlmiş kommersiya xidmətlərini sui-istifadə ilə əlaqələndirərək mənəvi çaxnaşma yaratmaqda davam edirlər. Güman edilən kommersiya cinsi istismarına və uşaqların təhlükə altına alınmasına qarşı aparılan mübarizə zamanı seks işçilərinin hüquqları və söz azadlığı ciddi şəkildə zərər görmüşdür²⁹⁰.

Seks işçiləri FOSTA-SESTA-nın onların təhlükəsizliyinə necə zərər vurduğunu diqqətlə sənədləşdirmişlər. Seks işçiləri kollektivi Hacking//Hustling, qanunun imzalanmasından 18 ay sonra,

---

²⁹⁰ Morgan E. On FOSTA and the Failures of Punitive Speech Restrictions // Northwestern University Law Review, 2020, (115), Issue 2, pp. 503-547, p. 524

həmyaşıdlarının rəhbərliyi altında onun təsirini araşdırmışdır. Müxtəlif şəraitdə bir sıra seks işçiləri ilə aparılan onlayn sorğular və şəxsi müsahibələr göstərmişdir ki, FOSTA-SESTA onların qapalı şəraitdə işləmək, müstəqil fəaliyyət göstərmək və zərərin azaldılması üçün nəzərdə tutulmuş resursları (məsələn, “pis tarix” qara siyahıları və pulsuz sağlamlıq xidmətləri kimi) icmaları ilə paylaşmaq imkanlarını ciddi şəkildə məhdudlaşdırır.

Müştəriləri onlayn platformalar vasitəsilə tapmaq və onları əvvəlcədən yoxlamaq imkanlarının məhdudlaşması səbəbindən bəzi şəxslər **sutyorlara və digər istismarçı üçüncü tərəflərə** müraciət etməyə məcbur olmuş, nəticədə isə daha yüksək risklərlə müşayiət olunan küçə əsaslı fəaliyyətə yönəlmişlər. FOSTA-SESTA qanununun qüvvəyə minməsindən və bəzi reklam saytlarının bağlanmasıdan sonra bir sıra mənfi nəticələrin yarandığı qeyd olunur. Bildirilir ki, bu dəyişikliklər nəticəsində iqtisadi qeyri-sabitlik artmış, xüsusilə də seks işi ilə məşğul olan şəxslər üçün gəlir imkanları azalmışdır. Bununla yanaşı, müştərilər tərəfindən zorakılıq hallarında da ümumi artım müşahidə olunduğu iddia edilir. Bundan əlavə, qanunun internet mühitinə də təsiri olmuşdur. Belə ki, ciddi cinayət və mülki məsuliyyət risklərindən çəkinən bir çox veb-sayt və tətbiqlər artıq erotik məzmunu çox daha sərt şəkildə məhdudlaşdırır və ya tamamilə qadağan edir. Halbuki bu məzmunun böyük hissəsi birbaşa seks işi ilə əlaqəli olmaya bilər.

Qısaca desək, bu yanaşmaya görə, qanun yalnız insan alveri ilə mübarizəyə deyil, həm də onlayn ifadə azadlığına və bəzi insanların iqtisadi vəziyyətinə dolayı mənfi təsir göstərmişdir.

FOSTA-SESTA qanununun qüvvəyə minməsindən dərhal sonra, riskdən çəkinən platforma operatorları insan cinsəlliyi ilə

bağlı çoxlu məzmunu silməyə başladılar. Woodhull Azadlıq Vəqfi və Elektron Sərhəd Fondu kimi cinsi və onlayn senzuranı izləyən təşkilatların məlumatına görə, FOSTA-SESTA yaşa uyğun cinsi sağlamlıq və təhsil resurslarının aradan qaldırılmasına səbəb olmuşdur. Son Dairə Məhkəməsinin qərarının bu resursları bərpa edib-etməyəcəyi hələ məlum deyil.

Sosial media platformalarında və e-poçt xidmətlərində “cinsi həzz”, reproduktiv orqanlar və ya bədən hissələri ilə bağlı jarqon terminlərə istinad edən materiallar, seks oyuncaqları, seks məsləhətçiləri və ən azı bir lisenziyalı masaj terapevti üçün reklamlar senzuraya məruz qalmışdır. “Facebook”, “Tumblr”, “Reddit” və “Instagram” kimi platformalar istifadəçilərin yerləşdirə biləcəyi mətn və şəkillərin növünü ciddi şəkildə məhdudlaşdırır. “Craigslist” isə qanuna cavab olaraq bütün şəxsi elanlarını silmişdir²⁹¹.

Craigslist-in şəxsi elanlar bölməsinin bağlanması göstərir ki, FOSTA-SESTA qanunu qanuni olsa da, çox vaxt adi və zərərsiz məzmunun da məhdudlaşdırılmasını təşviq edir. Əvvəllər bu vebşaytda müxtəlif növ ödənişsiz görüş elanları yerləşdirilirdi, məsələn: “müxtəlif romantikalar”, “qətiyyətlə platonik”, “qadın axtaran qadınlar”. Bundan əlavə, fahişəxanalarla əlaqəsi olmayan müstəqil işçilər və idarə olunan erotik əmək növləri ilə bağlı ödənişli elanlar da mövcud olsa da, FOSTA-SESTA-nın geniş əhatə dairəsi bu fərqlilikləri nəzərə almırdı və fərqli tanışlıq və cinsi reklam

---

²⁹¹ Goldman E. Catching Up on a FOSTA Case–ML v. Craigslist // Official website of the Technology&Marketing Blog. April 27, 2022
<https://blog.ericgoldman.org/archives/2022/04/catching-up-on-a-fosta-case-ml-v-craigslist.htm>

növləri arasındakı incə fərqləri nəzərə almadan çox sayda məzmunu bloklamağa səbəb oldu.

“Fahişəliyi asanlaşdıran hər hansı məzmunu icazə verərkən onlayn platformaya sahib olmaq və ya idarə etmək federal cinayətdir,” deyə Kolumbiya Dairə Məhkəməsində qanuna etiraz edən hüquqşünas Lourens Uolters bildirir. “Beşdən çox şəxsin iştirak etdiyi hallar platforma operatorunu 25 ilə qədər federal həbs cəzası ilə üz-üzə qoyan ağır cinayətə çevrilir”.

Buna görə də Craigslist kimi platformalar gündəlik yüzlərlə fərdi elanı ayrı-ayrılıqda təhlil etmək əvəzinə, bütün şəxsi elanlar bölməsini bağlamağı üstün tutmuşdur. Nəticədə, rəqəmsal mühitdə hətta tanışlıq və ya şəxsi münasibət qurmaq məqsədilə paylaşılan bəzi elanlar belə bəzən **rəqəmsal vasitəçilik və ya onlayn sutyorluq** fəaliyyəti kimi qiymətləndirilə bilər²⁹².

FOSTA-SESTA qanunu 230-cu bölmənin məhdud bir hissəsi kimi təqdim olunsa da, veb saytlar, sosial media platformaları və tanışlıq proqramlarının reaksiyası onlayn fəaliyyət göstərən hər kəsə təsir göstərmişdir. Səhv söz istifadəsi və ya alqoritm xətaları səbəbindən, məsələn, Instagram kimi platformalar bəzi emojiləri fahişəliklə əlaqələndirə bilər, nəticədə istifadəçilər öz hesablarını itirə və ya profilləri gizlədilər bilər. Bu hal artıq “shadowbanning” (gizli bloklama) adı ilə tanınır.

“Tinder” və “Bumble” kimi proqramlar isə şübhəli hesabları çox vaxt heç bir izahat vermədən daimi olaraq deaktiv edir. Azad Söz Koalisiyasının ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə direktoru Mayk Stabil

---

²⁹² Hawkins D. Craigslist and Reddit finally get out of the Sex Trade thanks to FOSTA-SESTA // Official website of the National Center on Sexual Exploitation (NCOSE). March 23, 2018.

<https://endsexualexploitation.org/articles/craigslist-reddit-exit-sex-trade-fosta-sesta/>

deyir: “Bilsəniz də, bilməsəniz də, siz potensial xəbərdarlıq işarələri üçün izlənirsiniz.” Bu qeyri-şəffaf moderasiya siyasəti altında belə istifadəçilər “uçuşa qadağan edilmiş siyahı” kimi bir vəziyyətə düşürlər; burada niyə siyahıya düşdüklerini anlamaq çətindir və siyahıdan çıxmaq üçün heç bir təlimat yoxdur.

Profillərində bədii və ya təhsil məqsədilə erotik təsvirlər və dil istifadə edən şəxslər tez-tez anti-seks alqoritmlərindən qaçmaqda çətinlik çəkir, qadağalara etiraz etmək və ya yeni hesab yaratmaq məcburiyyətində qalırlar. Stabil qeyd edir ki, ümumilikdə “insanların cinsiyyətinə nəzarəti təşviq etmədən” seks işçilərinin onlayn fəaliyyətini nəzarətdə saxlamaq mümkün deyil²⁹³.

İnternetdə “uşaqların qorunması” ilə bağlı davam edən mübarizə hüquq alimləri tərəfindən “karseral sürünmə” termini ilə izah olunan bir prosesə yol açır. Bu prosesdə zamanla onlayn nitqin müxtəlif növləri tədricən kriminallaşdırıla bilər. Seks işçiləri hüquqlarını müdafiə edən qruplardan olan New Moon Network-un kodirektoru Savannah Sly bildirir ki, anti-porno səlibçilərinin son məqsədi “bütün cinsi və erotik medianı, hətta əyləncə və ya sənət məqsədi ilə hazırlanmayan materialları da məhv etməkdir”.

Hökumət tərəfindən məhdudlaşdırıla bilən “patentcə təhqiredici” nitq kateqoriyası kimi təsnif edilən “ədəbsizlik” anlayışı cəmiyyət arasında kifayət qədər yayılmışdır. Pornonun “ictimai sağlamlıq böhranı” kimi qiymətləndirilməsi isə müxtəlif ekspertlər və siyasətçilər tərəfindən onun tərifi daha da genişləndirilməsinə səbəb olur. Məsələn, keçən il senator Mike Lee ölkə daxilində bütün onlayn pornoqrafiyanı ədəbsizlik kimi təsnif edən və qadağan edən

---

²⁹³ Chamberlain L. FOSTA: A Hostile Law with a Human Cost // Fordham Law Review, 2019, (87), pp. 2171-2211, p.2179

qanun layihəsini təqdim etmişdir. Bu məhdudiyyətlər insanları yetkinlik yaşına çatmayanların internetdə gördüklərinə tam nəzarət edə biləcəyimiz fantaziyası üçün şəxsi məxfiliyimizi feda etməyə məcbur edir²⁹⁴.

Həm FOSTA-SESTA, həm də yaşla bağlı qanun layihələri, hüquqşünas və fəal M. Morqanın qanuna dair analizində “fəalların və qanunvericilərin feminist və ya başqa cür qoruyucu məqsədlərlə qanunlar qəbul etmək cəhdlərinin mirası” kimi qiymətləndirilir və nəticədə ən az müdafiəyə malik olan qruplara zərər vurur. Bu baxımdan, ən məşhur nümunələrdən biri 1980-ci illərdə ABŞ-da uzunmüddətli nəticə verməsə də, Kanadada Cinayət Məcəlləsi vasitəsilə lezbiyan və gey kitab satıcılarına qarşı tətbiq edilən anti-porno sərəncamlardır, hansı ki, Andrea Dvorkin və Catharine MacKinnon tərəfindən dəstəklənmişdir.

M. Morqan iddia edir ki, “icma normalarından kənar, lakin Konstitusiyaya ilə qorunan nitqdən çəkəndirməklə” həyata keçirilən belə məhdudiyyətlər, xüsusilə FOSTA-SESTA kimi qanunlar, İnternetin steril və tanınmaz bir mühitə çevrilməsi riskini daşıyır²⁹⁵.

Norveçin milli qanunvericiliyi və hüquq təcrübəsi - Norveç cinsi məqsədlərlə insan alverinə məruz qalan uşaqlar üçün ilk növbədə təyinat yeri və daha az dərəcədə tranzit və mənbə ölkəsidir. Norveçdə müəyyən edilmiş insan alveri qurbanları əsasən Albaniya, Bolqarıstan, Litva, Nigeriya, Rumıniya və Suriyadandır. Həssas

---

²⁹⁴ Blunt D., Wolf A. Erased: The impact of FOSTA-SESTA and the removal of Backpage on sex workers. *Anti-Trafficking Review*, 2020, (14), pp. 117–121, p.119

²⁹⁵ Porth K. SESTA/FOSTA: Censoring sex workers from websites sets a dangerous precedent // Official website of the Pivot Legal Society. April 19, 2018.

https://www.pivotlegal.org/sesta_fosta_censoring_sex_workers_from_websites_sets_a_dangerous_precedent

uşaqlara, digərləri ilə yanaşı, itkin düşmüş və ya mütəşəkkil insan alveri qrupları tərəfindən sığınacaq mərkəzlərindən cəlb edilmiş uşaqlar daxildir. 2016-cı ilin yanvarında qüvvəyə minən Norveç Cinayət Məcəlləsinə edilən dəyişikliklər insan alveri cinayətlərinə görə maksimum həbs müddətini beş ildən altı ilə yüksəltmişdir. Eyni zamanda, ağır insan alveri və uşaqlara qarşı cinsi zorakılıq materialları ilə bağlı işlərin araşdırılması zamanı polisin məcburi tədbirlər tətbiq etmək səlahiyyətləri genişləndirilib.

2015-ci ildə Norveç hökuməti insan alverinin qurbanı olan 41 uşağı müəyyən etmiş və onlara xidmət göstərmişdir. Bu sahədə yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərlə bağlı 10-a yaxın məhkəmə hökmü mövcuddur. Ölkə qubernatorları uşaq bağçaları, məktəblər, uşaq rifahı və səhiyyə işçiləri üçün uşaqlara qarşı zorakılıq və cinsi istismar mövzusunda maarifləndirmə və cinayətlərin qarşısının alınması məqsədilə təlimlər təşkil etmişlər.

Norveç hələ də insan alveri qurbanları üçün təyinat ölkəsi statusunu saxlayır. Norveç səlahiyyətliləri məlumatların toplanması üçün daha rəsmi və etibarlı sistemin yaradılmasını gözləyərkən, 2016-cı ildən etibarən insan alverinin ehtimal edilən qurbanlarının sayına dair rəsmi statistik məlumatlar açıqlamır.

Norveç Əmək və Rifah Administrasiyası ilə qeyri-hökumət təşkilatlarından əldə edilən məlumatlar yeni aşkar edilmiş ehtimal edilən qurbanların sayında azalma olduğunu göstərir, lakin cinsi istismar hələ də aşkar edilmiş istismarın üstünlük təşkil edən forması olaraq qalır. Eyni zamanda, tikinti, balıqçılıq, təmizlik, kənd təsərrüfatı, tullantıların toplanması, qonaqpərvərlik və restoran sənayesi kimi sahələrdə əmək istismarının artması ilə bağlı əlamətlər mövcuddur.

Norveç Əmək və Rifah Administrasiyasının (NAV) və qurbanlara yardım göstərən QHT-lərin mövcud məlumatlarına görə, insan alverinin yeni aşkar edilmiş ehtimal qurbanlarının sayı 2016-cı ildə 98, 2017-ci ildə 74, 2018-ci ildə 62, 2019-cu ildə 79, 2019-cu ildə isə 792 olmuşdur. Nigeriyalı qurbanların sayı azalmış, Şərqi Avropa (Bolqarıstan, Rumıniya) və Cənubi Amerikadan olan qadın qurbanların sayı daha yüksək olmuşdur. 2020-ci ildə orqanların götürülməsi məqsədilə insan alverinin üç ehtimal edilən qurbanı müəyyən edilmişdir. Uşaq Rifahı Şurasına təqdim olunan insan alveri qurbanlarının sayı az olmuşdur; onların əksəriyyəti Şərqi Avropa ölkələrindən olub və əsasən fahişəlikdə, bəziləri isə dilənçilikdə istismar edilən qızlar olmuşdur. 2020-ci ildə uşaq qurbanları ilə bağlı heç bir hal qeydə alınmamışdır.

Qeyd etmək vacibdir ki, Milli İstiqamət Mexanizminin (NRM) davamlı olmaması səbəbindən müəyyən bir il ərzində müəyyən edilmiş və yardım göstərilmiş qurbanların sayı qəti deyil. Bunun əsas səbəbi qurbanlara yardım edən qeyri-hökumət təşkilatlarının İnsan Alveri Qurbanları üzrə Milli Əlaqələndirmə Şöbəsinə (KOM) yalnız könüllülük əsasında məlumat vermələridir.

Cinsi istismar insan alveri hallarında hələ də ən geniş yayılmış istismar forması olaraq qalır. Əməyin istismarı ilə bağlı insan alverinin artmaqda olduğuna dair əlamətlər də mövcuddur, bu isə xüsusilə tikinti, balıqçılıq, təmizlik, kənd təsərrüfatı, tullantıların toplanması, qonaqpərvərlik və restoran sənayesi sahələrində çalışan şəxsləri təsir edir. Bəzi vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları bildırırlər ki, COVID-19 pandemiyası zamanı hakimiyyət fahişəliklə məşğul olan əcnəbilərin sürətlə deportasiyasına üstünlük vermişdir və bu, insan alveri (THB) qurbanlarının müəyyən edilməsini çətinləşdirmişdir.

2020-ci ilin noyabrında Norveç Cinayət Məcəlləsinin (CM) insan alverini tənzimləyən 257-ci maddəsinə düzəliş edilmişdir. CM-nin istismar növlərinin sadalandığı hissəsində “əmək və ya xidmətlər, o cümlədən dilənçilik” ifadəsinin qarşısına “məcburi” sözü əlavə olunmuşdur. Həmçinin, CM-nin 196-cı maddəsinə uşaq alverini də əhatə edən insan alverinin ağırlaşdırılmış formasını (CM-nin 258-ci maddəsi) qarşısının alınması öhdəliyi tətbiq olunan ağır cinayətlər sırasına əlavə etmək məqsədilə düzəliş edilmişdir.

İmmiqrasiya Qaydalarının 8-4-cü bölməsinin 2-ci bəndində dəyişiklik edilmişdir. “Şahidin yaşamaq icazəsi” adlanan sənədlə bağlı bu dəyişiklik nəticəsində, digər şəxsin insan alveri qurbanı olması faktı ilə əlaqədar məhkəmədə və ya polis orqanlarında ifadə verən şəxslərə yaşayış icazəsinin verilməsi hüququ genişləndirilmişdir. Bu bənddə yaşayış icazəsi verilməsi barədə qərar qəbul edilərkən nəzərə alınmalı olan amillərin tam olmayan siyahısı verilmişdir. Siyahıya şəxsin ağır sosial, sağlamlıq və ya humanitar vəziyyəti, eləcə də ifadələr nəticəsində onun və ya ailəsinin məruz qaldığı təhdid, repressiya və ya zorakılıq daxildir.

2020-ci ilin martında qəbul edilən tənzimləmə, Norveç Hökuməti tərəfindən maliyyələşdirilən və Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı tərəfindən həyata keçirilən, xarici vətəndaşların, o cümlədən insan alveri qurbanlarının yardımıla geri qaytarılması təcrübəsini qanunvericiliyə daxil etmişdir. Bu yeni qanunvericilikdə əsas dəyişikliklərdən biri ondan ibarətdir ki, yardımıla geri qayıtmaq üçün müraciətlərə dair qərarlar artıq BMT-nin Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığı (BMqT) deyil, Norveçin İmmiqrasiya Müdirliyi (UDI) tərəfindən verilir.

14 iyun 2021-ci ildə Norveç Parlamenti mal və xidmətlərin istehsalı və satışı ilə məşğul olan müəssisələrə şamil edilən “Şəffaflıq Aktı”²⁹⁶ nı qəbul etmişdir. Qanun, Norveçdə fəaliyyət göstərən böyük müəssisələrə, öz daxilində, təchizat zəncirlərində və digər əlaqəli biznes sahələrində fundamental insan hüquqlarına və layiqli iş şəraitinə mənfi təsir göstərə biləcək hallarını müəyyən etmək, qarşısını almaq və yumşaltmaq üçün zəruri araşdırmalar aparmaq öhdəliyi qoyur. Bu qanun, Norveç Etika Məlumat Komitəsinin 2019-cu il hesabatına əsaslanır və hələ tam qüvvəyə minməmişdir. Bununla yanaşı, Ödənişsiz Hüquqi Yardım haqqında Qanuna insan alveri qurbanlarına aid müəyyən dəyişiklikləri nəzərdə tutan təklif edilən düzəlişlər barədə ictimai müzakirələr 23 noyabr 2020-ci ildə dayandırılmışdır.

Yeni Zorakı Cinayətlərin Qurbanları üçün Kompensasiya Aktının layihəsi 17 sentyabr 2021-ci ildə Norveç Parlamentinə təqdim edilmiş və 8 mart 2022-ci ilə qədər Ədliyyə Komitəsində müzakirə olunmuşdur. Aktın əsas məqsədi 2018 və 2019-cu illərdə insan alverinin zorakılıq qurbanları və digər zorakı cinayətlərin qurbanları, o cümlədən insan alveri qurbanlarının dövlət tərəfindən təzminat almalarını asanlaşdırmaqdır.

2022-ci ilin yayında qüvvəyə minəcək Cinayət Prosesual Qanununa (CPA) edilən dəyişikliyə əsasən, insan alveri qurbanlarının törətməyə məcbur edilə biləcəyi daha ağır cinayətlər,

---

²⁹⁶ Norwegian parliament adopts the Transparency Act // Official website of the European Colation for Corporate Justice.

<https://corporatejustice.org/news/norway-adopts-transparency-act/>

günahkarın cəzasından imtina etmək imkanı ilə əhatə olunacaq²⁹⁷. Hal-hazırda Cinayət Prosesual Qanununda (CPA) məxfilik qaydalarına dair düzəlişlər hazırlanır ki, bu da insan alveri qurbanlarının müəyyən edilməsi və onlara yardım göstərilməsi zamanı dövlət qurumları arasında məlumat mübadiləsini asanlaşdıracaq. Bununla bağlı 2021-ci ilin iyun ayında Dövlət İdarəçiliyi Qanununa dəyişiklik edilib. Bu dəyişiklik hökumətə məxfilik öhdəliyi altında olan orqanların vəzifələrini yerinə yetirmək üçün lazım olan məlumatları digər vəzifəli şəxslərlə, o cümlədən polis, vergi orqanları və səhiyyə təminatçıları kimi Dövlət İdarəçiliyi Aktı çərçivəsində olmayan qurumlarla bölüşməsinə imkan verən qaydalar hazırlamaq səlahiyyəti verir.

İnsan Alverinə Qarşı Nazirliklərarası İşçi Qrupu 2003-cü ildən fəaliyyət göstərir və Milli Əlaqələndirmə Bölməsi (KOM) Polis Müdirliyində yerləşir. Bu qurumlar insan alveri ilə mübarizədə funksiyalarını davam etdirir, səlahiyyətli orqanlar və QHT-lər arasında bilik və məlumat mübadiləsini təmin edir, potensialı gücləndirir və maraqlı tərəflərə dəstək göstərirlər. KOM ildə üç dəfə yenilənən statistik məlumatlar, xəbər bülletenləri və məhkəmə qərarlarının icmallarını özündə ehtiva edən əhatəli illik hesabatlar nəşr edir.

Milli Cinayət Axtarış Xidməti (KRIPOS) 2016-cı ildə Milli Polis Müdirliyindən İnsan Alveri üzrə Ekspert Qrupunun koordinasiyasını öz üzərinə götürmüşdür. Bu Ekspert Qrupun əsas

---

²⁹⁷ Human trafficking in Norway: progress on legislative reforms, but should avoid rapid deportations of foreigners without screening them // Official website of the Council of Europe. Newsroom. June 8, 2022

<https://www.coe.int/en/web/portal/-/human-trafficking-in-norway-progress-on-legislative-reforms-but-should-avoid-rapid-deportations-of-foreigners-without-screening-them>

vəzifələrinə polisin insan alveri mövzusunda anlayışını və bilik səviyyəsini artırmaq, polis məmurları ilə prokurorlar arasında təcrübə mübadiləsini təşkil etmək, insan alverinə qarşı mübarizə metodlarını inkişaf etdirmək və beynəlxalq hesabatların təqdim olunmasını təmin etmək daxildir.

Norveçdə əməklə bağlı cinayətlərə qarşı mübarizə məqsədilə polis, Norveç Vergi İdarəsi, Əmək və Rifah Müdirliyi (NAV daxilində), Norveç Əmək Müfəttişliyi Təşkilatı (NLA) və Norveç Gömrük Xidmətinin nümayəndələrindən ibarət yeddi idarələrarası mərkəz (A-Krim mərkəzləri) yaradılmışdır. Bu mərkəzlər əmək pozuntularını araşdırır və əməyin istismarı ilə bağlı insan alveri hallarının müəyyən edilməsi üzrə ixtisaslaşmış insan alveri bölmələri ilə yaxından əməkdaşlıq edirlər.

2019-cu ilin sonunda Uşaq, Gənclər və Ailə işləri üzrə Direktorluğun (Bufdir) tərkibində Uşaq Alveri Halları üzrə Milli Rəhbərlik Şöbəsi yaradılmışdır. Bu şöbə fərdi işlərlə məşğul olmasa da, uşaqların rifahı xidmətləri, zərərçəkmişlər və insan alveri cinayətləri ilə bağlı digər subyektlər üçün rəhbərlik və dəstək funksiyasını həyata keçirir. Şöbə uşaqların insan alveri qurbanı olaraq müəyyən edilməsinə dair prosedurların təkmilləşdirilməsi və uşaq rifahı xidmətləri üçün təlimlərin keçirilməsi üzərində çalışır. Sosial Tədqiqatlar İnstitutu bu şöbənin üç illik qiymətləndirilməsini aparır; qiymətləndirmədə insan alveri riski altında olan müşayiətsiz uşaqların müvəqqəti qapalı müəssisələrə yerləşdirilməsi və polisin cəlb edilməsi ilə bağlı qərarlar da nəzərdən keçiriləcək.

2018-ci ildə Oslo İnsan Alverinə Dəstək (HTSO) layihəsi, 2014-cü ildə pilot olaraq başlanan proqram əsasında, Oslo Şəhər Şurasının insan alveri ilə mübarizə üzrə fəaliyyət planına uyğun

olaraq rəsmi şəkildə yaradılmışdır. HTSO Oslo bələdiyyəsində insan alveri qurbanlarının müəyyən edilməsi və onlara yardım üçün ilkin əlaqə nöqtəsi kimi fəaliyyət göstərir. Layihə dörd QHT, bələdiyyə və dövlət səviyyəsində müxtəlif ictimai xidmətlərlə (məsələn, səhiyyə təminatçıları) əməkdaşlıq müqavilələri imzalayıb və insan alveri hallarında onlarla sıx əməkdaşlıq edir. HTSO insan alveri qurbanlarının mənzillə təminatını həyata keçirir və hüquqi yardım üçün vəkillərlə əməkdaşlıq edir, həmçinin qurbanlara qanuni olaraq nəzərdə tutulandan artıq müddətdə əks etdirmə imkanı təmin edir. Hazırda HTSO-nun heyətində üç sosial işçi və bir koordinator fəaliyyət göstərir.

Norveçdə hələ də Milli İstiqamət Mexanizmi (NRM) mövcud deyil. 2017-2018-ci illərdə Ədliyyə Nazirliyi QHT-lərin iştirakı ilə qurbanlara yardımın təkmilləşdirilməsi məqsədilə bir layihə həyata keçirmiş və məsləhətçilər qrupu layihəni idarə etmişdir. Layihə bir sıra təkliflər irəli sürmüşdür, o cümlədən: bərpa və düşünmə dövrünün islahı, zərərçəkmişlərə yardımla bağlı qərar vermək üçün müvafiq idarələrin nümayəndələrindən ibarət mütəxəssis qrupunun yaradılması və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının daha rəsmi şəbəkəsinin qurulması. Proses 2020-ci ildə Milli Polis Müdirliyinin rəhbərliyi altında işçi qrupa NRM üçün təklif hazırlamaq tapşırığı verildiyi zaman davam etmişdir.

Norveç hökuməti insan alverinin aradan qaldırılması sahəsində minimum beynəlxalq standartlara tam cavab verməsə də, bu istiqamətdə əhəmiyyətli səylər göstərmişdir. Hökumət əvvəlki dövrlə müqayisədə insan alveri qurbanlarının müəyyən edilməsi və onlara yardım göstərilməsi sahəsində irəliləyişlər əldə etmiş və bu səbəbdən Norveç reytingində 2-ci pillədə qalmışdır. İnsan Alveri

Qurbanlarının Əlaqələndirilməsi bölməsi (KOM) digər maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq çərçivəsində qurbanların müəyyən edilməsi və yardıma yönəldilməsi üçün milli təlimatlar hazırlamışdır. Hökumət uşaq onlayn cinsi istismarı ilə mübarizədə beynəlxalq əməkdaşlığı genişləndirərək Filippində əlaqə zabiti yerləşdirmiş və əcnəbi işçilər arasında əmək alveri hallarının yayılmasının qiymətləndirilməsi üzrə seminar keçirmişdir. Eyni zamanda, ictimaiyyətin maarifləndirilməsi üçün məlumat kampaniyalarına maliyyə vəsaiti artırılmışdır. Buna baxmayaraq, Norveç hökuməti bir sıra vacib sahələrdə minimum standartlara cavab verməmişdir. İnsan alveri ilə bağlı cinayət təqibləri və məhkumluqlarda azalma müşahidə edilmişdir: 2022-ci ildə heç bir insan alverçisi məhkum edilməmişdir. Polis 2022-ci ildə 27 insan alveri hadisəsini araşdırsa da, cinayət təqibləri və məhkumluqlar 2021 və əvvəlki illərlə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır. Səlahiyyətli orqanlar insan alveri ilə bağlı sübut toplamaqda çətinlik çəkmiş, xüsusilə əmək alveri hallarının araşdırılmasında problemlərlə üzləşmişdir. Bundan əlavə, insan alveri cinayətini başqa cinayətlər kimi araşdırmaq qurbanların yardımdan yararlanmasını məhdudlaşdırmış və onları yenidən qurban olmağa məruz qoymuşdur. Hökumət bəzi xarici vətəndaşların deportasiyasına üstünlük verməkdə davam etmiş və bəzən insan alveri qurbanlarını törətdikləri qanunsuz hərəkətlərə görə cəzalandırmışdır ki, bu da onların müdafiə hüquqlarına zərər vurur.

Cinayət Məcəlləsinin 257 və 258-ci maddələrinə əsasən, cinsi və əmək alveri cinayətləri altı ildən on ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzası ilə cəzalandırılır və bu cəzalar ağır cinayətlər səviyyəsinə bərabər tutulur. 2022-ci ildə polis insan alveri

hadisələrinin sayını 32-dən 27-yə endirmişdir: bunlardan 17-si cinsi, 8-i əmək alveri, 2-si isə qeyri-müəyyən formalarla bağlıdır. Lakin cinayət təqibləri və məhkumluqların sayında ciddi azalma müşahidə olunur ki, bu da Norveçdə insan alverinə qarşı mübarizədə bəzi çətinliklərin davam etdiyini göstərir.

Norveç hökuməti insan alveri cinayətlərində dövlət qulluqçularının istintaqı, təqibi və ya məhkum edilməsi barədə məlumat verməyib, lakin insan alveri ilə bağlı işləri davam etdirmək üçün digər Avropa hökumətləri ilə milli və yerli səviyyədə əməkdaşlıq aparılır. 2023-cü ildə uşaqların onlayn istismarı ilə mübarizə məqsədilə yerli polis ilə işləyərək məlumat mübadiləsi aparmaq üçün Norveç polisindən bir nümayəndə Filippinə göndərib.

Skandinaviya Nazirlər Şurasının himayəsi altında bütün beş Skandinaviya ölkəsinin rəsmiləri region üzrə insan alverinə qarşı mübarizə üzrə işçi qrupu yaradaraq ölkələrdəki tendensiyalar, problemlər və ən yaxşı təcrübələri müzakirə edirlər. İşçi qrup çərçivəsində beynəlxalq polis səylərini dəstəkləmək üçün Nordic polis məmurlarından ibarət şəbəkə formalaşdırılıb; bu şəbəkə transsərhəd araşdırmalar, məlumat mübadiləsi və insan alveri hallarının araşdırılması üzrə təlimlər keçirir.

Buna baxmayaraq, kadr dəyişiklikləri, vəsaitlərin yenidən bölüşdürülməsi və bilik çatışmazlıqları insan alveri ilə mübarizədə irəliləyişi məhdudlaşdırır. Norveçin 12 polis bölgəsində insan alveri ilə mübarizə bölmələri fəaliyyət göstərir və müstəntiqlərin sayı rayonun ölçüsünə görə dəyişir. Bu bölmələr mütəşəkkil cinayətkarlıq bölmələri ilə birgə işləyir və ölkə üzrə eyni istintaq metodları və texniki dəstəyə malikdirlər. Polis arasında insan alveri bölmələrindən digər sahələrə kadrların köçürülməsi bəzi rayonlarda

təcrübənin və biliklərin azalmasına səbəb olub. Ekspertlər xüsusilə Øst Polis Bölgəsində insan alveri üzrə əlaqə nöqtəsinin olmamasını tənqid edir və qeyd edirlər ki, polis qüvvələrinin bilik və iradə çatışmazlığı təhqiqatların və məhkəmə işlərinin zəif aparılmasına gətirib çıxarır.

Polisin fikrincə, insan alveri işləri çox resurs və vaxt tələb edir, sübutların toplanması çətindir və məhdud imkanlar effektiv mübarizəyə mənfi təsir göstərir. Nəticədə, maliyyə vəsaitləri daha prioritet hesab olunan istintaq, təqib və məhkəmə proseslərinə yönəldilir, insan alveri ilə mübarizə bölmələrinə isə kifayət qədər resurs ayrılır.

Hökumət rəsmiləri və QHT-lər məcburi əməyin hələ də ciddi narahatlıq doğurduğunu bildirirlər. Əksər şübhəli məcburi əmək hallarının sosial dempinq ittihamları ilə nəticələndiyi, yəni işçilərə qanunla müqayisədə çox aşağı əmək haqqı, uzun iş saatları və qeyri-kafi yaşayış şəraiti kimi qeyri-standart iş şəraiti verildiyi qeyd olunur. Bunun əsas səbəbi sübut yükünün yüksək olması və vəzifəli şəxslərin məcburi əmək mövzusunda kifayət qədər məlumatlı olmamasıdır.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, müstəntiqlər və prokurorlar insan alverçilərini narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi, sələmçilik kimi digər cinayətlərdə ittiham etməyə davam edirlər ki, bu da qurbanların insan alveri qurbanlarına verilən xüsusi hüquqlardan, məsələn, hüquqi yardımdan yararlanmasına mane olur. Qanuna görə, səlahiyyətli insanlar insan alveri cinayətini başqa bir cinayət kimi araşdırıb təqib etdikdə, qurbanlar insan alveri qurbanlarına aid yardımlardan istifadə edə bilmirlər. Rəsmilər bildirirlər ki, insan alverçiləri xüsusilə texnologiyanın qoruyucu vasitələri, məsələn, anonim

serverlər vasitəsilə cinayətlərinin izlərini gizlətdikləri üçün onlayn istismar hallarını sübut etmək və mühakimə etmək çox çətinidir. Bu da sübut yükünün yerinə yetirilməsini daha da çətinləşdirir və insan alveri ilə mübarizədə ciddi problemlər yaradır.

Ekspertlər insan alverçilərinin insan alveri cinayəti əvəzinə digər cinayətlərdə ittiham olunmasının əsas səbəblərini sübutların kifayət qədər toplanmaması və səlahiyyətli orqanların mövcud təcrübə və biliyin yetərsizliyi ilə əlaqələndirirlər. Onlar daha sistemli və davamlı təlimlərin müstəntiqlər və prokurorlar arasında səriştəni artırmaq baxımından faydalı olacağını qiymətləndirirlər.

Norveç Polis İdarəsində fəaliyyət göstərən Milli Cinayət Axtarış Xidməti insan alveri ilə bağlı bilik və anlayışı artırmaq məqsədilə əsasən müstəntiqlər və prokurorlardan ibarət milli ekspertlər qrupunu saxlayır. Bu qrup polis və prokurorlar arasında təcrübə mübadiləsini təşkil edir, iş metodlarının və insan alverinə qarşı mübarizə strategiyalarının inkişafını təmin edir, həmçinin müvafiq maraqlı tərəflərlə əməkdaşlığı gücləndirir.

İnsan Alveri Qurbanlarının Əlaqələndirilməsi bölməsi (KOM) milli və bələdiyyə səviyyələrində fəaliyyət göstərən müxtəlif maraqlı tərəflər - səhiyyə, vətəndaş cəmiyyəti, akademik dairələr və s. üçün qurbanların müəyyən edilməsi, yardımın təşkili və regional tendensiyaların başa düşülməsi kimi mövzularda bir neçə seminar və təlimlər keçirmişdir.

2023-cü ildə KOM insan alveri ilə bağlı illik hesabat dərc etmiş, hesabatda səlahiyyətliyə 2022-ci ildə 57 qurban müəyyən etməsi ilə müqayisədə 2023-cü ildə bu sayın 120-ə yüksəldiyi bildirilmişdir. Lakin hesabatda qurbanların kateqoriyalara ayrılması ilə bağlı məlumatlar verilməyib.

Son yeddi ildə Milli İstiqamət Mexanizminin (NRM) yaradılması gecikdirilib. Ekspertlər hesab edir ki, NRM-nin olmaması insan alveri qurbanlarının müəyyən edilməsində və məlumatların toplanmasında çətinliklər yaratmış, strukturların parçalanmasına və rol-məsuliyyətlərin qeyri-müəyyən olmasına səbəb olmuşdur. KOM və Ədliyyə Nazirliyi NRM-nin yaradılması üzərində işləyirlər, lakin müxtəlif maraqlı tərəflər arasında razılışma əldə edilməyib. QHT-lər bildirirlər ki, maraqlı tərəflər arasında fərqli gündəmlər mövcuddur və bəzi aktorlar NRM-nin aktiv rolları təyin edəcəyindən qorxaraq öz mövqelərini itirmək istəmirlər. Buna baxmayaraq, son illərdə KOM və Ədliyyə Nazirliyi prosesə davam edir və 2023-cü ildə KOM digər maraqlı tərəflərlə birgə qurbanların müəyyən olunması və yardıma yönləndirilməsi üçün milli təlimatlar hazırlayıb. Təlimatlar polis, əmək müfəttişləri, uşaqların müdafiəsi xidmətləri və vətəndaş cəmiyyəti kimi səlahiyyətli qurumlar üçün onlayn şəkildə əlçatandır. Lakin mütəxəssislər bəzi səlahiyyətliyələrin bu təlimatlardan xəbərsiz olduğunu qeyd edib və hökuməti onların tətbiqi üçün təlimlərin keçirilməsinə çağırırlar.

Hökumət bələdiyyə böhran mərkəzləri və hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən QHT-lər vasitəsilə insan alveri qurbanlarına yardım göstərir. KOM-un 2023-cü il illik hesabatına görə, həmin il 216 potensial insan alveri qurbanı, 158 qadın, 55 kişi və 3 LGBTQI+ icmasının üzvü yardım alıb. Onların arasında bütün müəyyən edilmiş qurbanlara yaşayış yeri təmin olunub və potensial insan alveri qurbanları haqqında ayrıca məlumatlar təqdim edilib.

Potensial qurbanların böyük əksəriyyəti seks alverində istismar edilən əcnəbi vətəndaşlar idi, yalnız altı nəfəri Norveç vətəndaşı olub. Bundan əlavə, səlahiyyətliyələrin arasında 13 uşaq alveri

qurbanı da müəyyən edilib²⁹⁸. Norveç hökuməti insan alveri qurbanlarına yardım üçün maliyyələşdirilən QHT-lər vasitəsilə geniş xidmətlər təqdim edir. Bu xidmətlərə xarici və yerli qurbanlara hüquqi yardım, tibbi və psixoloji dəstək, yemək üçün təqaüdlər, məişət zorakılığı qurbanları üçün sığınacaqlar və Osloda kişi alveri qurbanları üçün xüsusi sığınacaqlar daxildir.

2023-cü ildə hökumət qurbanlara yardım üçün 37,5 milyon Norveç kronu (təxminən 3,69 milyon ABŞ dolları) və əlavə 5 milyon NOK (491,840 ABŞ dolları) QHT-lərə və qaynar xətt xidmətlərinə ayırır. Oslonun Əmək və Rifah İdarəsi də insan alveri qurbanlarına xidmət göstərmək üçün şəhər büdcəsindən vəsait alıb, lakin məbləği açıqlamayıb.

QHT-lər kommersiya seksində olan şəxslərə yardım və insan alveri qurbanlarına təlim və iş təcrübəsi proqramları həyata keçirir. Oslonun Əmək və Sosial Məsələlər Departamenti altı aylıq “düşünmə müddəti” çərçivəsində xarici qurbanlar da daxil olmaqla yetkin yaşlı qurbanlara hüquqi yardım, səhiyyə xidməti, sığınacaq və digər zəruri dəstəkləri təqdim edir.

İmmiqrasiya İdarəsi (UDI) cinayət prosesində iştirak edən və ya etməyən insan alveri qurbanlarına Norveçdə yaşamaq icazəsi almaq üçün formal düşünmə müddəti verir. 2023-cü ildə 10 qurbana düşünmə müddəti, 10 nəfərə isə 12 aylıq müvəqqəti yaşayış icazəsi verilib. Müdafiə statusu əsasında altı potensial qurbana da yaşayış icazəsi təqdim olunub. Lakin müşahidəçilər polisin insan alveri göstəricilərini yoxlamaq əvəzinə, potensial qurbanların yaşamaq

---

²⁹⁸ U.S. Department of State - Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons. 2023 Trafficking in Persons Report: Norway. <https://www.state.gov/reports/2023-trafficking-in-persons-report/norway/>

icazəsi və ya immiqrasiya sənədlərinin olmalarına daha çox diqqət yetirməsindən narahatdırlar. Deportasiya prosedurlarında insan alveri qurbanlarının yoxlanmasının məhdud olması, potensial şahidlərin deportasiyası və deportasiya kvotalarının yerinə yetirilməsinə üstünlük verilməsi hakimiyyət orqanları tərəfindən tənqid olunur.

Qanun Avropa İqtisadi Bölgəsi (AİB) ölkələrindən olan insan alveri qurbanlarına mənşə ölkələrinə tam maliyyə reinteqrasiya dəstəyi almağa imkan verir. Ancaq QHT-lər, AİB-dən kənar ölkələrdən olan və sığınacaq müraciətləri rədd edilmiş qurbanların maliyyə dəstəyi ala bilməməsi və yenidən qurban olma riskinin mövcudluğu barədə narahatlıqlarını bildirirlər.

2023-cü ildə UDI və beynəlxalq təşkilatlar birgə potensial insan alveri qurbanlarının təhlükəsiz qayıtmasını təmin edən qayıdış və reinteqrasiya layihəsini həyata keçirmiş və üç qurbanın təhlükəsiz qayıtması təmin olunmuşdur.

Uşaqların Müdafiəsi Aktı çərçivəsində Uşaq Rifah Xidmətləri (CWS) potensial uşaq insan alveri qurbanlarını, insan alveri riski altında olduqları təqdirdə, müvəqqəti qoruma və baxım məqsədilə altı həftədən altı aya qədər müəssisələrdə yerləşdirməyə məcburdur.

2023-cü ildə CWS, Uşaq, Gənclər və Ailə İşləri Direktorluğunun insan alveri üzrə milli rəhbər bölməsi nəzarəti altında, vətəndaşlığından asılı olmayaraq 16 uşaq alveri qurbanına birbaşa yardım göstərmişdir. Bu bölmə uşaq qurbanlarının müəyyən edilməsi prosedurlarının təkmilləşdirilməsi, hökumət orqanları arasında koordinasiyanın gücləndirilməsi və sahədə çalışanların təlim və bacarıqlarının artırılması istiqamətində fəaliyyət göstərmişdir.

2023-cü ildə bölmə uşaqların müdafiəsi xidmətləri əməkdaşları və digər maraqlı tərəflər üçün uşaq alveri mövzularına həsr olunmuş bir neçə seminar təşkil etmişdir²⁹⁹. CWS (Uşaq Rifah Xidmətləri), Norveçdə fəaliyyət göstərən 11 Barnehus multidissiplinar mərkəzi vasitəsilə uşaq alveri qurbanlarına cinayət prosesi zamanı dəstək göstərmişdir. Bu mərkəzlər təkrar travmanın qarşısını almağa yönəlmiş, uşaqlara həssas və əlaqələndirilmiş yanaşma təqdim edir. Onlar uşaqlara müsahibələrin keçirilməsi və tibbi müayinələr kimi vacib dəstəklər təmin edirlər. Bununla yanaşı, QHT-lər Norveçdəki statistik məlumatların uşaq alveri qurbanlarının real sayını tam şəkildə əks etdirməməsindən narahat olduqlarını bildirmişlər. Uşaqların cəlb olunduğu insan alveri hallarının düzgün müəyyən edilməsi və effektiv araşdırılması məqsədilə hökumət polis, immiqrasiya orqanları və CWS arasında əməkdaşlıq prosedurlarını davam etdirmişdir.

Rəsmilər qeyd etmişlər ki, uşaq müdafiəsi xidmətləri arasında insan alveri ilə bağlı məlumatın olmaması uşaq qurbanların şəxsiyyətinin müəyyən edilməsini çətinləşdirir. Bu problemi həll etmək üçün hökumət yeni təlimatlara uşaq alveri ilə bağlı məlumatları daxil etmişdir ki, bu da aidiyyəti qurumların məlumatlılığını və koordinasiyasını artırmaq məqsədi daşıyır³⁰⁰.

Norveç hökuməti cinayət prosesində iştirak edən insan alveri qurbanlarına dəstək göstərmək məqsədilə ölkə üzrə 16 dəstək və

---

²⁹⁹ Brattabo I.V., Bjorkness R., Astrom A.N.Reasons for reported suspicion of child maltreatment and responses from the child welfare - a cross-sectional study of Norwegian public dental health personnel // March 2018, BMC Oral Health 18(1):29, pp. 35-37

³⁰⁰ Bjelland H. F. Identifying human trafficking in Norway: A register-based study of cases, outcomes and police practices // European Journal of Criminology, 2016, 14(5), pp.1-21, p.14

rəhbərlik mərkəzi saxlamışdır. Bu mərkəzlər qurbanlara hüquqi məsləhət, maddi kompensasiya üçün müraciət dəstəyi və hüquqi prosedurlar barədə rəhbərlik təmin etmişdir. Qanunla insan alveri qurbanlarına, gəlirlərindən və ya immiqrasiya statuslarından asılı olmayaraq, üç saatlıq pulsuz hüquqi yardım və insan alverçilərindən maddi təzminat almaq hüququ verilir, lakin ekspertlər narahatlıq ifadə edəblər ki:

- səlahiyyətli orqanlar insan alveri qurbanlarının məcburiyyət altında törətdikləri cinayətlərə görə məsuliyyətdən azad edilməsini nəzərdə tutan cəzasızlıq müddəalarını ardıcıl və effektiv şəkildə tətbiq etmirlər, əksinə, bəzi hallarda həmin şəxslər qanunsuz hərəkətlərə görə ittiham olunmuş, məhkəmə qarşısına çıxarılmış və bəzən hətta deportasiya edilmişlər.
- Cinayət Prosesual Məcəllənin 62a maddəsi prokurorlara daha ağır cinayətlərdə cəzanın azaldılması və ya yüngülləşdirilməsi imkanı versə də, bəzi prokurorlar qurbanların məcburedilmə ehtimalına inanmadıqlarından bu müddəadan istifadə etməyiblər.

Ekspertlər bildiriblər ki:

- səlahiyyətli orqanlar araşdırmalar zamanı insan alveri əlamətlərini yoxlamırlar, bu isə cəzasızlıq müddəalarının tətbiqinə mane olur.
- şübhəli şəxslərə potensial qurban kimi yanaşılır, onların qurban olduqlarını özlərinin sübut etməsi tələb olunur.
- təlimin olmaması səbəbindən bəzi polis əməkdaşları potensial qurbanları vaxtında müəyyən etmir, bu isə onların

lazımı müdafiədən məhrum qalmasına və əvəzində cinayətkar kimi davranılmasına gətirib çıxarır.

Bir qeyri-hökumət təşkilatı (QHT) və hüquqşünasın Norveç İslah Xidməti ilə əməkdaşlığı nəticəsində, 2023-cü ildə insan alverinin birbaşa nəticəsi olaraq törədilmiş cinayətə görə cəzalandırılmış bir potensial qurban müəyyən edilmişdir. Bu hal, mövcud sistemdə ciddi boşluqların olduğunu və onun təkmilləşdirilməsinə ehtiyac duyulduğunu göstərir.

2023-cü ildə hökumət insan alverinə qarşı profilaktik tədbirləri genişləndirmişdir. Ədliyyə Nazirliyi bu sahədə fəaliyyətlərin əlaqələndirilməsini həyata keçirmiş və yeddi nazirliyin nümayəndələrindən ibarət nazirliklərarası işçi qrupuna rəhbərlik etmişdir. Sözügedən işçi qrup məlumat mübadiləsini asanlaşdırmış, müvafiq fəaliyyət planlarının hazırlanmasını təmin etmiş və Koordinasiya Ofisi (KOM) ilə digər maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq çərçivəsində Milli Fəaliyyət Planının (MFP) icrasını dəstəkləmişdir.

Bununla belə, QHT-lər hökumətin bu sahədə yetərli liderlik və təşəbbüs göstərməməsi ilə bağlı narahatlıqlarını ifadə etmişlər. Xüsusilə qeyd olunmuşdur ki, KOM-da cəmi iki baş məsləhətçi fəaliyyət göstərir, Ədliyyə Nazirliyində isə insan alveri üzrə ixtisaslaşmış əməkdaş mövcud deyildir. Bundan əlavə, QHT-lər insan alverinin mövcud vəziyyətini, o cümlədən onlayn istismarın artması kimi yeni tendensiyaları və müxtəlif qurumlar arasında məsuliyyət bölgüsünü əks etdirən yenilənmiş Milli Fəaliyyət Planının hazırlanmasının zəruriliyini vurğulamışlar. Qeyd olunmalıdır ki, qüvvədə olan Milli Fəaliyyət Planı sonuncu dəfə 2016-cı ildə qəbul edilmişdir.

Ədliyyə Nazirliyi məlumatlandırma kampaniyaları üçün QHT-lərə 2022-ci ildə ayırdığı 1 milyon NOK (98,370 ABŞ dolları) ilə müqayisədə, 2023-cü ildə bu vəsaiti 1,4 milyon NOK (137,710 ABŞ dolları) qədər artırmışdır. Hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən QHT potensial insan alveri qurbanları üçün 24 saatlıq qaynar xətt xidmətini həyata keçirmiş, 2023-cü ildə bu xəttə ümumilikdə 64 qurban tərəfindən müraciət edilmişdir.

Kommersiya cinsi istismara tələbi azaltmaq məqsədilə, hökumət seksual xidmətlər almış şəxslərə məsləhət xidmətləri təqdim edən və belə xidmətlərdən istifadə edən şəxsləri araşdırıb cərimələyən iki layihəni maliyyələşdirmişdir.

Beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində, Norveç İnkişaf Əməkdaşlıq Agentliyi (NORAD) 2023-cü ilə qədər tərəfdaş ölkələrdə insan alverinin qarşısını almağa yönəlmiş “Müasir Köləliyə Son” İnkişaf Proqramı üçün 190 milyon NOK (18,7 milyon ABŞ dolları) dəyərində maliyyə sazişləri təqdim etmiş və çoxtərəfli təşkilatlar, eləcə də vətəndaş cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq etmişdir. NORAD eyni zamanda Afrikanın Sub-Sahara bölgəsində uşaq əməyinə və məcburi əməyə qarşı yönəlmiş üçillik layihəyə (2020–2023) də 190 milyon NOK həcmində vəsait ayracağını öhdəsinə götürmüşdür.

Norveç hökuməti Baltik Dənizi Dövlətlərinin İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Qrupunda iştirakını davam etdirmiş, bu platforma vasitəsilə regional siyasətin gücləndirilməsi, milli təcrübələrin beynəlxalq səviyyədə paylaşılması və qabaqcıl təcrübələrin mübadiləsi istiqamətində fəaliyyət göstərmişdir. Hökumət, eyni zamanda, “Alyans 8.7” təşəbbüsü çərçivəsində donor koordinasiya işçi qrupunun üzvü olaraq, məcburi əmək, insan alveri və uşaq

əməyinin ən pis formalarının aradan qaldırılmasına yönəlmiş beynəlxalq səylərdə iştirak etmişdir.

Hökumət rəsmilərinin və QHT-lərin fikrincə, məcburi əmək Norveçdə narahatedici məsələ olaraq qalır. Hökumət işəgötürənlər arasında ölkənin qanunvericiliyi və normativ tələbləri barədə məlumatlılığın artırılması istiqamətində tədbirlər görməyə davam etmiş, eyni zamanda ictimaiyyəti qeyri-adi dərəcədə ucuz və potensial qanunsuz xidmətlərin satın alınmasından çəkinməyə təşviq etmişdir.

Norveç qanunvericiliyi işə qəbul agentliklərinin iş axtaranlardan hər hansı xidmət haqqı almasını qadağan edir və Əmək Müfəttişliyinə bu qanunvericiliyin icrasına nəzarət etmək səlahiyyəti verir. Bundan əlavə, qanunlara əsasən, Norveçdə fəaliyyət göstərən orta və iri şirkətlərdən təchizat zəncirlərində insan hüquqları və əmək şəraiti ilə bağlı lazımi araşdırmalar aparmaları, insan hüquqları və layiqli iş şəraitinin pozulması halları barədə hesabat vermələri tələb olunur.

Korporativ sosial məsuliyyətin təşviqi məqsədilə hökumət şirkətlər üçün məsləhətlər və resurslar təqdim edən məsləhət mərkəzi fəaliyyətə keçirib. Həmçinin, hökumət tərəfindən təltif edilən müqavilələrdə iştirak edən satıcılardan beynəlxalq səviyyədə tanınmış insan hüquqlarına riayət etmələri şərt kimi tələb olunur.

Hökumət əcnəbi işçilərin istismarının, o cümlədən insan alverinin qarşısının alınmasına yönəlmiş tədbirləri və nəqliyyat sektorunda “sosial dempinq”lə mübarizə tədbirlərini özündə birləşdirən fəaliyyət planını həyata keçirmişdir. Bununla yanaşı, iş yerlərində və əmək bazarında qeyri-qanuni fəaliyyətlərin, o cümlədən insan alverinin qarşısını almağa yönəlmiş nəzarət

mexanizmləri və tədbirləri əhatə edən cinayətkarlığa qarşı mübarizə strategiyası həyata keçirilməyə davam etdirilmiş, bu çərçivədə hakimiyyət orqanları, əmək müfəttişlikləri, QHT-lər və biznes qurumları arasında əməkdaşlıq təşviq olunmuşdur.

Hökumət insan alveri və əmək cinayətləri ilə bağlı strategiyanın tərkib hissəsi kimi xüsusilə tikinti sahələri və avtoyuma məntəqələri kimi qanun pozuntularının tez-tez qeydə alındığı sahələrdə mütəmadi yoxlamalar keçirmişdir. Rəsmilərin bildirdiyinə görə, bu yoxlamalar nəticəsində əvvəlki illərdə məcburi əmək halları aşkarlanmışdır.

Hökumət insan alveri ilə mübarizə üzrə ixtisaslaşmış polis bölmələri ilə əməkdaşlıq çərçivəsində, əmək alveri hallarının müəyyənləşdirilməsi və araşdırılması məqsədilə polis, Əmək və Rifah Müdirliyi və Norveç Əmək Müfəttişliyi daxil olmaqla müxtəlif qurumların nümayəndələrinin yer aldığı yeddi idarələrarası əmək cinayətlərinə qarşı mübarizə mərkəzini fəaliyyətə cəlb etmişdir. Bununla yanaşı, hökumət qeyri-qanuni gəmilər haqqında məlumat və təhlilləri paylaşan rəqəmsal platformadan istifadə etməklə, balıqçılıq cinayətləri ilə mübarizə üzrə təhlükəsiz hökumətlərə əməkdaşlığı təmin edən Vardo Beynəlxalq Gəmi İzləmə Mərkəzini saxlamışdır. Mərkəz Norveç tərəfindən hazırlanıb və Norveç Balıqçılıq Direktorluğunun analitikləri tərəfindən dəstəklənərək, balıqçı gəmilərinin hərəkəti və potensial qeyri-qanuni balıqçılıq əməliyyatları barədə hesabatlar hazırlamışdır.

Norveç hökumətinin maliyyələşdirdiyi müstəqil sosial elmlər tədqiqat fondu ölkə siyasətinin formalaşdırılmasına və əcnəbi işçilərin istismarına qarşı mübarizə səylərinə, o cümlədən insan alveri, “sosial dempinq” və əmək cinayətləri sahəsində artan

idarələrarası əməkdaşlığın təsirinin öyrənilməsinə yönəlmiş beşillik layihə həyata keçirmişdir. Fond, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq çərçivəsində, Norveçdə əcnəbi işçilər arasında güman edilən əmək alveri qurbanlarının yayılmasının qiymətləndirilməsinə dair araşdırma aparmış və KOM-un nəticələrinə dair seminar təşkil etmişdir.

Rusiyanın Ukraynaya qarşı genişmiqyaslı hərbi müdaxiləsinin başlanmasından sonra Norveç hökuməti qaçqınlar arasında insan alveri risklərini azaltmaq məqsədilə maarifləndirici tədbirlər görmüşdür. Bu çərçivədə qaçqınlara insan alveri ilə bağlı riskləri əhatə edən məlumat materialları ingilis, rus və ukrayna dillərində hazırlanaraq paylanmışdır. Hökumət, həmçinin Ukrayna qaçqınları arasında insan alveri risklərinə dair QHT-lər, hüquq-mühafizə orqanları və digər aidiyyəti strukturlar üçün seminarların təşkili məqsədilə hökumətlərəarası təşkilatla əməkdaşlıq etmişdir.

Norveç Miqrasiya İdarəsi (UDI) ukraynalı qaçqınlara bir neçə dildə məlumat paketləri təqdim etmişdir. Ədliyyə Nazirliyi və müvafiq nazirliklərarası işçi qrupu insan alverinin potensial risklərinə qarşı mübarizə aparmaq üçün Uşaq, Gənclər və Ailə İşləri Müdirliyi, eləcə də UDI-yə, yerli idarəetmə orqanları və bələdiyyələr arasında məlumatlılığın artırılması istiqamətində vəzifələr həvalə etmişdir.

Polis orqanları potensial insan alveri hallarını, xüsusilə də kommersiya cinsi istismar məqsədilə ukraynalı qaçqınların Norveçə daşınmasında iştirak etmiş keçmiş cinayətkarlarla bağlı işləri yaxından nəzarətdə saxlamışdır. Hökumət eyni zamanda Ukraynadan olan təxminən 57 min qaçqına müvəqqəti müdafiə statusu vermişdir.

Son illərdə əldə olunan məlumatlara əsasən, insan alverçiləri Norveç ərazisində həm yerli, həm də xarici mənşəli şəxsləri istismar edirlər. Daha nadir hallarda isə Norveç vətəndaşları ölkədən kənarında insan alverinin qurbanı olurlar. Risk altında olan həssas əhali qruplarına uşaqlar, miqrantlar və LGBT+ icmasına mənsub şəxslər daxildir. Norveçdə insan alverinin qurbanları əsasən Afrika, Avropa və Cənubi Amerika ölkələrindən gəlmiş şəxslərdir. Onların əksəriyyəti 30 yaşlarında, bəzən əqli geriliyi olan qadınlar təşkil edir və daha çox cinsi istismar məqsədilə insan alverinə məruz qalırlar.

Hesabatlara əsasən, Tailanddan Norveçə Norveç vətəndaşı olan həyat yoldaşlarına qoşulmaq məqsədilə gələn qadınların sayı artmaqdadır. Lakin bu şəxslər Norveçə gəldikdən sonra insan alverçiləri tərəfindən əmək istismarı və ya kommersiya cinsi istismara məruz qalırlar³⁰¹. İnsan alverçiləri qurbanları fiziki və psixoloji zorakılıq vasitəsilə istismara məcbur etmək üçün geniş yayılmış təhdidlər və emosional manipulyasiya üsullarından istifadə edirlər. Xüsusilə beynəlxalq əlaqələri olan cinayətkar şəbəkələrin üzvləri internet, sosial media platformaları və müxtəlif mesajlaşma tətbiqləri vasitəsilə saxta reklamlar yerləşdirərək qurbanları cəlb edir və onları kommersiya cinsi istismara məruz qoyurlar.

Hökumət tərəfindən qızların erkən və məcburi nikaha cəlb olunması halları da qeydə alınmışdır. Bu hallar tez-tez cinsi istismar və məcburi əmək formaları ilə əlaqələndirilərək insan alverinin bir növü kimi qiymətləndirilir³⁰². İnsan alverçiləri qadınları və qızları

---

³⁰¹ U.S. Department of State - Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons. 2023 Trafficking in Persons Report: Norway. <https://www.state.gov/reports/2023-trafficking-in-persons-report/norway/>

³⁰² Arnegaard T., Davis T. Mapping of modern slavery and recommendations for the Norwegian Government's development programme to combat modern slavery // Official

masaj salonlarında seks alverində, kişi və qadınları işə əmək alverində, xüsusən də məişət qulluğunda, habelə restoranlarda, ərzaq mağazalarında və avtomobil təmiri sexlərində istismar edirlər. Digər yüksək riskli sektorlara kənd təsərrüfatı, tikinti, qonaqpərvərlik, tekstil, nəqliyyat və hasilat sənayesi daxildir. İnsan alverçiləri şəxsiyyəti təsdiq edən sənədləri müsadirə edir, əmək haqqını saxlayır və qurbanları idarə etmək və istismar etmək üçün borc əsasında məcburiyyətdən istifadə edirlər. İnsan alverçiləri uşaqları məcburi cinayət fəaliyyətinə və digər məcburi əməyə, o cümlədən avtoyuma məntəqələrində qeyri-qanuni işləməyə və şəxsi ev təsərrüfatına cəlb edirlər. Son illərdə hakimiyət orqanları və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri əmək alveri hallarının artdığını bildiriblər. Bir qayda olaraq, əmək alverinin qurbanları insan alverçiləri ya onların işəgötürənləri, ya da vasitəçi qismində çıxış edən digər işçilər olan əcnəbi işçilərdir. Hesabatlar məcburi əməyin balıqçılıq sektorunda ciddi problem olduğunu göstərir. Bir çox balıqçılar tez-tez sahilədən uzaqda fəaliyyət göstərən balıqçılıq gəmilərində istismara, o cümlədən insan alverinə çox həssas olan xarici işçilərdir. Bu sektorda işçi alveri çox vaxt qeyri-qanuni balıqçılıq və ekoloji cinayətlər kimi digər cinayət fəaliyyətləri ilə əlaqələndirilir. Rusiyanın Ukraynaya genişmiqyaslı işğalından qaçaraq Norveçə gələn minlərlə qaçqın insan alverinə qarşı çox həssas qrup olaraq araşdırıla bilər. Hesabatlarda bildirilir ki, cinayət şəbəkələrində çalışan insan alverçiləri ukraynalı qaçqınları Ukraynanı tərk etməzdən əvvəl sosial media vasitəsilə istismar vəziyyətinə salır,

Norveç və digər Avropa ölkələrində kommertiya cinsi əlaqəsi müqabilində ölkədən xaricə daşınma və ya sığınacaq təklif edirlər³⁰³.

Niderland Krallığında insan alverinə qarşı mübarizə təcrübəsi və milli qanunvericilik - Hollandiya ilk növbədə insan alveri qurbanlarının təyinat ölkəsi olmaqla yanaşı, getdikcə daha çox mənşə ölkəsi olmaqda davam edir. 2018-2022-ci illərdə insan alverinin ehtimal edilən qurbanlarının ümumi sayı 4,732 nəfər olub ki, onların da təxminən 60%-i qadınlardır. Ehtimal edilən qurbanların təxminən yarısı cinsi istismar, 25%-i əmək istismarı, 10%-i isə məcburi cinayət məqsədilə insan alverinə məruz qalıb. Ehtimal edilən qurbanların təxminən 20%-i Hollandiya vətəndaşlarıdır. İnsan alverinin əcnəbi qurbanlarının ilk beşliyi Nigeriya, Polşa, Rumıniya, Bolqarıstan və Macarıstan olub³⁰⁴.

2019 və 2021-ci illər arasında qeydə alınmış qurbanların sayındakı azalma səyahətlərin azalması və aşkarlanma məhdudiyətləri səbəbindən COVID-19 pandemiyası ilə əlaqələndirilə bilər. Bu müddətdə miqrant işçilər, o cümlədən, sənədsiz işçilər, pis həyat və iş şəraitində yaşamaq məcburiyyətində qalıblar, xüsusilə COVID-19 pandemiyası zamanı bu vəziyyət əməyin istismarı üçün ehtimal edilən insan alveri (THB) qurbanlarının sayının artmasına səbəb olub. Qurbanların əksəriyyəti COVID-19 tədbirləri səbəbindən yalnız işlərini deyil, həm də mənzil və yaşayış icazələrini itirərək yardım agentliklərinə müraciət ediblər.

---

³⁰³ Siegfried K. Ukraine crisis creates new trafficking risks // Official website of the UN Refugee Agency. April 13, 2022.

<https://www.unhcr.org/news/stories/ukraine-crisis-creates-new-trafficking-risks>

³⁰⁴ General information: situation on trafficking in human beings. Netherlands // Official website of the European Commission

https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings/eu-countries/netherlands_en

Pandemiya ilə əlaqəli digər dəyişikliklərə transsərhəd cinsi istismar və məcburi cinayət üçün insan alveri qurbanlarının sayının azalması daxildir. 2020-ci ildə uşaq qurbanları ilə bağlı hesabatların sayı da əhəmiyyətli dərəcədə azalıb. Hollandiya hökuməti gənclərə qulluq müəssisələrində yaşayan, əqli və ya fiziki qüsurları, həmçinin narkomaniyası olan uşaq və gənc yetkinlərin insan alveri qarşı xüsusi həssaslığını qeyd edib. Onların bir çoxu onlayn işə götürülür və “dələduz oğlan dostları” tərəfindən istismar olunur. Hakimiyyət orqanları və ixtisaslaşmış QHT-lərin fikrincə, Hollandiyada insan alverinin miqyası ehtimal olunan qurbanların yuxarıda göstərilən rəqəmlərindən daha yüksəkdir.

Ədliyyə və Təhlükəsizlik Nazirliyinin Tədqiqat və Sənədləşdirmə Mərkəzinin hesablamalarına görə, insan alveri qurbanlarının illik sayı, qadın və kişi qurbanları, cinsi istismar və istismarın digər formaları qurbanları arasında təxminən bərabər bölünməklə, təxminən 5,000 nəfərdir. Bu hesablamada uşaq alveri və məcburi əmək hallarının, xüsusilə də Hollandiya vətəndaşlarının aşkarlanma ehtimalı aşağıdır. QHT CKM-nin 13 bələdiyyədə məcburi cinayətlə bağlı hesabatında belə nəticəyə gəlinib ki, 2020-2021-ci illərdə məcburi cinayətə görə insan alverinin 2,500-ə qədər potensial qurbanı ola bilər, halbuki qeydiyyatda olan yalnız 68 ehtimal qurban hesab edilir.

Hollandiyada 2022-ci ildə sığınacaq axtaranların sayı 47,991 nəfərə çataraq, 2021-ci ildəki 36,620 nəfərlik göstəricidən artım göstərmiş, lakin sığınacaq axtaranlar arasında insan alveri qurbanlarının sayı ilə bağlı heç bir statistik məlumat yoxdur. 24 fevral 2022-ci il və oktyabr 2022-ci il tarixləri arasında Ukraynada müharibənin başlamasından sonra Hollandiya Ukraynadan 80,000-

dən çox gəlişi, əsasən qadınlar və uşaqlar olmaqla, qeydə alıb. Səlahiyyətliyə Ukraynadan olan qaçqınlar üçün insan alveri haqqında məlumatların yer aldığı xüsusi veb sayt yaratmışlar. Ukraynalı Köçkünlərin Baş Proqramı (DG OEK) 2022-ci ilin aprel ayında Ədliyyə və Təhlükəsizlik Nazirliyinin (JenV) tərkibində yaradılmış və Ukraynadan gələn köçkünlərin qəbulu siyasətinin koordinasiyası, dəstəklənməsi və planlaşdırılmasına cavabdeh olmuşdur. 2022-ci ilin oktyabrında keçirilən GRETA-nın qiymətləndirmə səfəri zamanı bildirilib ki, həmin vaxta qədər 35,000 ukraynalı Hollandiyada iş tapıb. 2022-ci ildə Comensha insan alverinin ukraynalı olduğu ehtimal edilən 51 qurbanını qeydə alıb, onların 2-si cinsi istismara, 49-u isə əmək istismarına məruz qalmışdır. Səlahiyyətliyə insan alverinin mümkün halları ilə bağlı üç araşdırmanın (ikisi polis, biri Hollandiya Əmək Təşkilatı – NLA tərəfindən) başladığını, lakin araşdırmalar zamanı insan alveri ilə bağlı sübut tapılmadığını bildirişlər³⁰⁵.

2018-ci ildən bəri insan alverinə qarşı fəaliyyətlə bağlı qanunvericilik bazasında bir sıra dəyişikliklər həyata keçirilmişdir. 2019-cu ilin avqustunda Əcnəbilər Sirkulyarının B8/3.1 bölməsinə düzəliş edilərək, səlahiyyətliyə başqa bir Aİ ölkəsindən gələn və insan alveri qurbanı olduqlarını iddia edən Hollandiyada sığınacaq istəyən üçüncü ölkə vətəndaşlarını Aİ-nin ilk daxil olduğu ölkəyə köçürmək və xarici sərmayənin mövcudluğu tələb olunmadığı halda onlara B8/3 icazəsi verməmək hüququ verildi. Bu düzəliş

---

³⁰⁵ Council of Europe Group of Experts on Action Against Trafficking in Human Beings - GRETA. Third Evaluation Round Report on access to justice and effective remedies for victims of trafficking in human beings. France, Strasbourg Cedex, 2024, 64 p., p. 11 <https://rm.coe.int/greta-evaluation-report-on-the-netherlands-third-evaluation-round-focu/1680ad38f2>

nəticəsində həmin əcnəbi vətəndaşlara de-fakto düşünmək və sağalma müddətindən imtina edilir (bax: 208-ci bənd).

2022-ci il yanvarın 1-də Cinayət Məcəlləsinə (CM) 273g maddəsi əlavə edilmişdir ki, burada insan alveri qurbanının iştirakına dair bilik və ya əsaslı şübhə ilə cinsi xidmətlərdən istifadə edən şəxs üçün cinayət məsuliyyəti müəyyən olunmuşdur.

Hollandiyanın hakimiyyət orqanları hazırda Cinayət Məcəlləsinin 273f maddəsində dəyişikliklər hazırlayırlar ki, bu da insan alveri cinayətlərinin təqibini təkmilləşdirməyə və cinayət əməllərinin daha dəqiq müəyyən edilməsinə imkan verəcək. Bundan əlavə, Dövlət Prokurorluğu Xidməti (OM) üç əsas siyasət sənədini qəbul etmiş və/və ya yenilənmişdir: İnsan Alveri üzrə Cinayət Prosesual Təlimat, Cəza Təyin Etmə Qaydaları və İnsan Alverinə Qarşı Direktiv. Bu sənədlər prokurorluğun vəzifələrini, insan alveri ilə mübarizənin əsas istiqamətlərini, həmçinin cəzasızlıq prinsipini nəzərə alaraq işdən azad edilmə qaydalarını müəyyən edir.

Institusional səviyyədə, prokurorluğun rəhbərliyi ilə müvafiq dövlət və bələdiyyə orqanlarının, eləcə də QHT nümayəndələrinin daxil olduğu İnsan Alveri üzrə İşçi Qrup 2020-ci ilin iyul ayında beşinci üçillik dövr üçün yaradılmışdır. İşçi Qrup insan alverinə qarşı integrativ yanaşmanın milli fəaliyyət planının 2-ci bəndində qeyd olunan təşviqlərin inkişaf etdirilməsinə yönəlmişdir. Əlavə olaraq, JenV və Səhiyyə, Rifah və İdman Nazirliyi (VWS) “dələduz oğlanlar” (“teenerpoiers”) kimi tanınan qrupun hədəfə alınması üzrə əvvəlki tədbirləri izləmək üçün Ekspert Qrupu yaratmışdır. Lakin bu Ekspert Qrupu 2022-ci ilin əvvəlində ləğv edilərək, əldə edilmiş dərslərin regional əməkdaşlıq proqramlarına inteqrasiyası qərara alınmışdır.

Hollandiyada insan alverinə qarşı mübarizədə bələdiyyələr mühüm rol oynayır. GRETA-nın ikinci hesabatında qeyd edildiyi kimi, 2015-ci ildən etibarən Sosial Dəstək Aktına və Uşaq və Gənclər Aktına edilən dəyişikliklərlə insan alveri qurbanlarına dəstək göstərmək vəzifəsi bələdiyyələrə həvalə edilmişdir. 2018-ci ildə mərkəzi, əyalət və bələdiyyələr arasında əməkdaşlığı yaxşılaşdırmaq məqsədilə Hökumətlərarası Proqrama start verilmişdir. 2022-ci ildə Hollandiyadakı hər bir bələdiyyənin insan alveri ilə mübarizə siyasəti olması tələb olunur. Buna baxmayaraq, Hollandiya səlahiyyətliləri hesabat layihəsinə dair şərhlərində qeyd etdilər ki, 181 bələdiyyə arasında aparılan sorğu onların yalnız 66%-nin insan alverinə yönəlmiş siyasətlər hazırladığını göstərib.

Hollandiya Bələdiyyələri Assosiasiyası (VNG) Cinayətin Qarşısının Alınması və Təhlükəsizliyi Mərkəzinə (CCV) insan alverinə qarşı yanaşmalarını inkişaf etdirməkdə bələdiyyələrə dəstək olmaq üçün rəqəmsal alətlər dəstini hazırlamaq tapşırığını verdi. “Kompas” adlanan bu alətlər dəsti, siyasət alətləri və kitabça funksiyasını daşıyır və xüsusilə əvvəllər insan alveri siyasəti olmayan bələdiyyələr üçün faydalı olmuşdur³⁰⁶. İldə dörd dəfə müxtəlif bölgələrin insan alveri üzrə koordinatorlarının görüşləri keçirilir. Bundan əlavə, JenV polis, İnsan Alveri və İnsan Qaçqınmalığı üzrə Ekspertiza Mərkəzi (EMM), CCV, VNG və CoMensha ilə birlikdə “Domen və İnformasiyaya əsaslanan İş Metodunun” (DIGW) insan alveri əlamətlərinin aşkar olunub-olunmaması ilə bağlı müzakirələrə başlamışdır. Bələdiyyələr

---

³⁰⁶ Empowering cities and regions to combat human trafficking for labour exploitation // Council of Europe Congress of local and regional authorities, March 26, 202531 p., p.28 <https://rm.coe.int/empowering-to-combat-human-trafficking-en-co-rapporteurs-cecilia-dalma/1680b4d340>

həmçinin Regional İnformasiya və Ekspertiza Mərkəzləri (RIEC) və Milli İnformasiya və Ekspertiza Mərkəzi (LIEC) tərəfindən dəstəklənir.

2018-ci ilin noyabrında Hollandiya hakimiyyət orqanları “İnsan Alverinə Qarşı Birlikdə” adlı 25 inteqrasiya proqramını qəbul etmişdir ki, bu, faktiki olaraq insan alverinə qarşı milli fəaliyyət planı kimi çıxış edir. Proqram JenV tərəfindən çoxsaylı dövlət və qeyri-dövlət təşkilatları ilə əməkdaşlıq çərçivəsində hazırlanmışdır. Onun məqsədləri arasında insanların qurban vəziyyətinə düşməsinin qarşısını almaq, qurbanları vaxtında müəyyən etmək və onlara kömək göstərmək, həmçinin cinayətkarlarla müxtəlif cinayət və inzibati tədbirlər vasitəsilə mübarizə aparmaq yer alır.

Proqram beş fəaliyyət xətti üzrə qurulub:

1. qurbanların və cinayətkarların daha çox aşkarlanması və qurbanlar üçün təkmilləşdirilmiş yardım xidmətləri vasitəsilə insan alveri ilə mübarizənin əsas yanaşmasının inkişafı;
2. əməyin istismarına qarşı mübarizə yanaşmasının təkmilləşdirilməsi;
3. insanların, o cümlədən mənşə və tranzit ölkələrdə qurbanlara çevrilməsinin qarşısının alınması, biznes ictimaiyyəti ilə müqavilələr bağlamaq yolu ilə cinayətlərin törədilməsinin qarşısının alınması;
4. insan alveri ilə mübarizədə bələdiyyə yanaşmasının gücləndirilməsi;
5. Hollandiya daxilində və xaricdə peşəkarlar arasında bilik və məlumat mübadiləsi.

2021-ci ilin noyabrında JenV proqramın bütün planlaşdırılan fəaliyyətlərinin (tamamlanmış, davam edən, gecikdirilmiş və s.)

statusunu göstərən ətraflı qiymətləndirməsini dərc etdi. GRETA ilə görüşən QHT-lər inteqrasiya proqramında onun icrasının qiymətləndirilməsinə imkan verən hədəflərin olmadığını bildirdilər. Hollandiya səlahiyyətliləri etiraf etdilər ki, proqramın tərtib olunma üsulu müstəqil qiymətləndirməni mümkün etmir. Proqram 2018-ci ildə yaradılan zaman konkret büdcəyə malik deyildi və tədbirlər müxtəlif mənbələr hesabına maliyyələşdirilib, müvafiq siyasət qiymətləndirmələrinə uyğun olaraq icra olunub. Səlahiyyətlilər qeyd etdilər ki, bu səbəbdən proqramın bütövlükdə qiymətləndirilməsi mümkün deyil. Lakin, fərdi tədbirlərin gedişatı barədə icmallar hər il Parlamentlə paylaşılır və yeni milli fəaliyyət proqramında monitoring və qiymətləndirməyə daha çox diqqət veriləcəkdir.

2021-ci ilin dekabrında yeni Hollandiya koalisiya hökuməti 2018-ci il inteqrasiya proqramı ilə davam etməyə razılaşdı və 2022-ci ildə insan alverindən xilas olmuş şəxslər də daxil olmaqla, dövlət və vətəndaş cəmiyyəti sektorunun müvafiq tərəfləri ilə məsləhətləşərək yeni proqram layihəsi hazırlamağı planlaşdırdı. Bununla əlaqədar dörd dəyirmi masa iclası keçirildi:

- birinci dəyirmi masada cari məsələlər və problemlər müzakirə edildi;
- ikinci dəyirmi masada problemlərin səbəbləri araşdırıldı;
- üçüncü dəyirmi masada mümkün müdaxilələr və əməliyyat məqsədləri təqdim edildi;
- yekun dəyirmi masada iştirakçılar tədbirləri nəzərdən keçirdi və cəlb ediləcək maraqlı tərəfləri müəyyən etdi.

Hazırda Hollandiya hakimiyyət orqanları dəyirmi masalardan əldə olunan məlumatları milli fəaliyyət planına inteqrasiya edir.

2018-ci ildən bəri Hollandiya hökuməti insan alverinə qarşı fəaliyyət üçün büdcəni artıran bir sıra tədbirlər həyata keçirib. Polis və digər hüquq mühafizə orqanları insan alveri sahəsində tədqiqat və inkişaf üçün hər il 2 milyon avro alırdı. Bu vəsaitlər, o cümlədən Sahə Laboratoriyalarının (MFL) yaradılmasına və SMM-in genişləndirilməsinə sərf olunub. 2018-ci ildən bəri NLA insan alverinə qarşı tədbirlər üçün hər il əlavə 50 milyon avro büdcə alıb. 2020-ci ildə polis büdcəsinə insan alveri ilə mübarizə üçün əlavə 10 milyon avro ayrıldı. 2021-ci ildə isə hökumət İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə yeni proqram çərçivəsində fəaliyyətləri maliyyələşdirmək üçün 2023-cü ildən başlayaraq ildə 2 milyon avro ayırmağı planlaşdırdığını açıqladı.

Hal-hazırda Hollandiya hökuməti insan alverinin aradan qaldırılması üçün minimum standartlara tam cavab verir. Bu sözlərə daha çox insan alveri ilə məşğul olan şəxslərin təqib edilməsi, yeni Milli Fəaliyyət Planının (MFP) yekunlaşdırılması və onun həyata keçirilməsi üçün maliyyənin artırılması, eləcə də “Dublin” qaydasına tabe olan potensial insan alveri qurbanlarına 30 günlük düşünmə müddəti təmin etmək üçün qaydalara düzəlişlər daxildir.

Əmək müfəttişliyi yalnız əməyin istismarını, o cümlədən insan alverini araşdırmaq üçün 30 nəfərdən ibarət xüsusi bölmə yaratmışdır. Hökumət uşaqların cinayətkar istismarının qarşısının alınması üçün tədbirlər görüb, o cümlədən məktəblərdə cinayətkar istismara qarşı araşdırmalar apararaq, cinayətkar istismar qurbanları və həssas gənclər üçün milli qaynar xətt və onlayn məlumat portalı yaradıb. Hökumət insan alverinə qarşı yeni fəaliyyətlərin inkişaf etdirilməsi üçün sağ qalanlardan rəsmi yardım istəmişdir.

Hökumət minimum standartlara cavab versə də, məhkəmələr daha az insan alverçisini mühakimə edib və təyin olunmuş cəzaların 50%-dən çoxunu qismən dayandırılar. Ardıcıl üçüncü ildir ki, hökumət daha az qurban müəyyən edir. Müşayiət olunmayan uşaqlar Hollandiya sığınacaq mərkəzlərindən itməkdə davam edir və səlahiyyətli sığınacaq qəbulu mərkəzlərində kifayət qədər yer olmadığı üçün yüzlərlə müşayiətsiz uşağı təcili sığınacaqlara və digər alternativ mənzillərə yerləşdirərək insan alverinə qarşı həssaslığı artırır. Bundan əlavə, müşahidəçilər insan alveri qurbanları üçün sığınacaqların kifayət qədər olmadığını və qayğı təminatının parçalanmış strukturunun müdafiə söylərinə mane olduğunu bildirirlər. Hökumət cinayət mühakiməsi proseslərində iştirak etməməyi seçən qanuni rezidentliyi olmayan əcnəbi qurbanlara yalnız məhdud, vaxtla məhdudlaşdırılmış dəstək xidmətləri göstərir.

Hökumət insan alverinə qarşı hüquq-mühafizə orqanlarının söylərini davam etdirir. Cinayət Məcəlləsinin 273f maddəsi cinsi insan alverini və əmək alverini cinayət hesab edir və yetkinlik yaşına çatmış qurbanın iştirakı ilə törədilən insan alveri cinayətlərinə görə 12 ilədək həbs və ya 87.000 avroya (təxminən 96.130 ABŞ dolları) qədər cərimə, habelə 15 ilə qədər həbs və ya 309 avroya qədər cərimə nəzərdə tutur³⁰⁷. Bu cəzalar kifayət qədər sərt hesab olunur və cinsi insan alverinə münasibətdə zorlama kimi digər ağır cinayətlər üçün nəzərdə tutulan cəzalara uyğun gəlir. Maddə 273g cinsi insan alveri qurbanını bilərəkdən sövq etməyi cinayət kimi qiymətləndirir,

---

³⁰⁷ Dutch policy on trafficking in human beings // Official website of the EUCPN (European Crime Prevention Network)

<https://eucpn.org/document/dutch-policy-on-trafficking-in-human-beings>

yetkinlik yaşına çatmış cinsi insan alveri qurbanını sövq edən şəxs dörd ilədək həbs və ya cərimə ilə, uşaq cinsi alveri qurbanına müraciət edən şəxs isə altı ilədək həbs və ya cərimə ilə cəzalandırılır.

Hökumət cinayət məcəlləsinə insan alveri cinayətlərindən və digər əmək istismarından gəlir əldə etməyə görə cinayət məsuliyyətinin genişləndirilməsi ilə bağlı dəyişikliklər layihəsi hazırlamışdır. Lakin hökumətin məşvərət şurası bəzi narahatlıqlarını ifadə etmişdir; xüsusilə, “ciddi əlverişsizliyə” görə tələb olunan işdən faydalanmanı cinayət məsuliyyətinə cəlb edən müddəanın yaradılmasının anlaşılmazlığa və mövcud inzibati müddəalarla qarışıqlığa səbəb ola biləcəyi qeyd edilmişdir. Bu dəyişikliklərin hesabat dövrünün sonuna qədər qüvvəyə minməsi gözlənilmir.

Hökumət uşaq cinsi istismarı cinayətlərini tez-tez Cinayət Məcəlləsinin 248b maddəsinə əsasən mühakimə edir; bu maddə üzrə cəza nisbətən aşağıdır. Buna müqayisədə, BES Cinayət Məcəlləsi seks və əmək alverini 286f maddəsinə əsasən cinayət sayır və bu cinayətlər üçün altı ildən 15 ilədək həbs cəzası nəzərdə tutur.

2022-ci ildə polis insan alveri ilə bağlı 213 araşdırma başladı ki, bu da 2021-ci ilin 214 araşdırması ilə demək olar ki, eyni səviyyədədir. Hökumət 2022-ci ildə 238 insan alverçisinə qarşı cinayət təqibi aparıb ki, bu, 2021-ci ilin 218 işinə nisbətən artım göstərir. İnsan alveri cinayətində şübhəli bilinən 57 şəxsdən 56-sı həbs edilib, qalan biri isə ictimai işlərə məhkum olunub. Həbs edilən şəxslərdən 13 nəfər bir ildən az, 36 nəfər bir ildən üç ilədək, dörd nəfər üç ildən beş ilədək, üç nəfər isə beş ildən çox müddətə azadlıqdan məhrum edilmişdir.

Məhkəmələr cəzaların 55%-ni (30 qismən və bir tam) qismən və ya tam təxirə salmışdır ki, bu da çəkəndirmə effektini zəiflədir,

cinayətin xarakterini adekvat əks etdirmir və insan alverinə qarşı mübarizənin daha geniş səylərini məhdudlaşdırır. Hökumət insan alveri cinayətlərində şərik olan dövlət işçilərinə dair hər hansı istintaq, təqib və ya məhkumluq barədə məlumat təqdim etməmişdir.

BES adalarında hüquq-mühafizə orqanlarının insan alverinə qarşı səyləri zəif qalmış, insan alveri ilə bağlı narahatlıqlar isə az bildirilib və ya qəbul edilməmişdir. Xüsusilə, BES adalarında fəaliyyət göstərən Hollandiya Karib Polis Korpusu 2021-ci ildə Bonairedə aparılan istintaq, təqib və mühakimə ilə müqayisədə ardıcıl ikinci il üçün insan alveri ilə bağlı heç bir istintaq, təqib və ya məhkumluq barədə məlumat təqdim etməmişdir.

Regional polis bölmələri, o cümlədən maliyyə müstəntiqləri, insan alverinə qarşı təlim keçmiş detektivlər və ekspertlərdən ibarət ixtisaslaşmış qruplar təşkil edib, milli polisin də insan alverinə qarşı xüsusi əməkdaşları fəaliyyət göstərir. İnsan alverinə qarşı mübarizə aparan ixtisaslaşmış prokurorlar və hakimlər işlərə baxırlar. Buna baxmayaraq, müşahidəçilər qeyd ediblər ki, regional polis bölmələri və İnsan Alveri və Miqrant Qaçqınçılığı üzrə Hollandiya Ekspertiza Mərkəzi arasındakı məlumat mübadiləsi insan alveri araşdırmalarının mürəkkəbliyini həll etmək üçün qeyri-kafi olaraq qalır.

2023-cü ildə çoxsaylı regional polis bölmələri insan alveri ilə bağlı 17 araşdırma üzrə əməkdaşlıq etmişdir. Əməkdaşlığın artırılması məqsədilə hökumət regional polis bölmələri, milli polis və prokurorlar üçün insan alveri araşdırmalarında koordinasiyanı təmin edən struktur yaradıb. Hüquq-mühafizə orqanlarına insan alverinə qarşı təlimlər davam etdirilir, bu təlimlər agentliklər arasında standart peşəkar kurikulumun bir hissəsi olaraq

institusional səviyyədə həyata keçirilir. Bütün yeni polis əməkdaşları əsas təlimin tərkibində insan alveri modulundan keçib, insan alverinə qarşı mübarizə aparan polis əməkdaşları isə əlavə təlimlər alıblar. Hökumət, həmçinin potensial qurbanlarla birbaşa təmasda olan peşəkarlar üçün qurbanın şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi üzrə təlimlər təşkil edir. Hakimlər, prokurorlar və müdafiəçilər insan alverinə qarşı qanunun tətbiqi və zərərçəkmişlərə travmaya əsaslanan qayğı ilə bağlı ixtisaslaşmış təlimlərdə iştirak edirlər.

Müşahidəçilər bildirirlər ki, BES adalarında səlahiyyətli orqanların təcrübəsi azdır və insan alveri hallarını hərtərəfli araşdırmayıblar. Bonairedə səlahiyyətli insanlar alveri ilə bağlı gələcək araşdırmalar üçün məlumat bazasını saxlayırlar. Sint Martendə sərhəd mühafizəsi məmurları üçün insan alverinə qarşı təkrarlanan təlimlər maliyyələşdirilir, Hollandiya Krallığının Marechaussee zabitləri Sint Marten polisinin insan alveri ilə mübarizə bölməsi ilə əməkdaşlığı artırır. 2021-ci ildən 2028-ci ilə qədər Hollandiyanın Aruba, Kurasao və Sint Maartendə sərhəd təhlükəsizliyi tədbirlərinə 16 milyon avro (təxminən 17,7 milyon dollar) ayırması planlaşdırılır. Hollandiya səlahiyyətli gömrük və sahil mühafizəsi məmurlarına təlim keçmiş, hüquq-mühafizə əməkdaşları isə BES, Sint Maarten və digər adalara ezam olunublar. Lakin müşahidəçilər qeyd edirlər ki, bir çox hüquq-mühafizə orqanları ezamiyyət sistemindən yetərincə istifadə etmir.

Hökumət EUROPOL-un insan alveri ilə bağlı cinayət təhdidlərinə qarşı Avropa Multidissiplinar Platforması (EMPACT) proqramına rəhbərlik etməyə davam edir. 2023-cü ilin mayında Hollandiya səlahiyyətli 44 ölkə ilə birlikdə EUROPOL-un rəhbərlik etdiyi əməliyyatda iştirak edib, nəticədə 1,426 potensial

insan alveri qurbanı müəyyən olunub və 244 araşdırma başlanıb. 2023-cü ilin iyununda Hollandiya hakimiyyəti EUROPOL ilə koordinasiya da 30 ölkə ilə əmək istismarını müəyyənləşdirməyə yönəlmiş birgə əməliyyata rəhbərlik edib, əməliyyat 21 nəfərin həbsinə, 261 qurbanın şəxsiyyətinin müəyyən edilməsinə və 86 yeni istintaqın başlanmasına səbəb olub. 2023-cü ilin sentyabrında isə Hollandiya səlahiyyətliləri EUROPOL-un dəstəyi ilə insan alveri qurbanlarını işə götürmək üçün istifadə edilən onlayn platformalar və sosial medianı hədəf alan üç günlük əməliyyat keçirmişdir.

Hökumət hüquq-mühafizə sahəsində əməkdaşlığı davam etdirmək məqsədilə 2016-cı il Memorandumunu Aruba, Kurasao, Sint Maarten və ABŞ-la saxlayır.

Hökumət qurbanların müdafiəsi söylərini davam etdirdi. Rəsmi məlumatların mövcud olduğu ən son il olan 2022-ci ildə hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən milli qurbanların qeydiyyatı mərkəzi və yardım koordinatoru 814 potensial insan alveri qurbanını qeydə almışdır ki, bu da 2021-ci ildə 845, 2020-ci ildə 984 və 2019-cu ildə 1334-dən çoxillik azalma göstərir. Uğurlu araşdırma perspektivinin müəyyən edilməsi; vətəndaş cəmiyyətinin potensial qurbanlar barədə milli qurbanların qeydiyyatı mərkəzinə məlumat verməsi tələbinin olmaması; və insan alverinə qarşı polisın həm insan alveri, həm də qeyri-qanuni miqrasiyanın araşdırılmasında ikili rolu var.

814 potensial qurbanın insan alverçiləri 393-ü seks alverində və 454-ü əmək alverində, o cümlədən 105-i məcburi cinayət fəaliyyətində və biri məcburi dilənçilikdə istismar edib, bəzi qurbanlar insan alverinin müxtəlif formaları ilə üzlaşmışlar. Hökumət fərdi qaydada deyil, hər bir insan alveri növü üzrə

məlumatları təqdim etdi, nəticədə statistikada bəzi ikiqat hesablamalar aparıldı. Qurbanların əksəriyyəti xarici ölkə vətəndaşları (605) və qadınlar (500) olub, qurbanların 70-i uşaqdır. 2021-ci ildə Bonairedə iki qurbanın müəyyən edilməsi ilə müqayisədə BES adalarının səlahiyyətliləri ardıcıl ikinci il ərzində heç bir qurbanı müəyyən etməyiblər.

Polis insan alveri ilə əlaqəsi olmayan polis hesabatlarında potensial qurbanları müəyyən etmək üçün birləşmiş kəşfiyyat və istintaq modelindən istifadə edib, bu modelə xidmət göstərilməyən icmalar arasında insan alverini yoxlamaq üçün göstəricilər daxildir. Hökumət potensial qurbanlarla qarşılaşa biləcək ilk müdaxilə edənlər və digər peşəkarlar üçün şəxsiyyət və yönləndirmə məlumatı olan veb saytı maliyyələşdirməyə davam etdi. Aruba, Kurasao və Sint Maarten yerli insan alveri ilə mübarizə söylərini maliyyələşdirmək üçün Hollandiyaya çox etibar edirdilər. Müşahidəçilər bu maliyyələşdirmə səviyyələrini qeyri-kafi qiymətləndiriblər.

Hökumət ilk müdaxilə edənlərdən, o cümlədən hüquq-mühafizə orqanlarından potensial qurbanları dərhal qurbanların qeydiyyatı və mühafizə xidmətlərinin əlaqələndirilməsi üçün hökumət tərəfindən rəsmi olaraq tapşırılan və maliyyələşdirilən QHT-yə göndərməyi tələb etdi; digər təşkilatlar və özəl vətəndaşlar da qurbanları QHT-yə göndərə bilərdilər, lakin bunu etmək tələb olunmur.

Qeydiyyatdan keçdikdən sonra QHT-lər qurbanların istəyi ilə onları sığınacaqlara yönləndirir və mövcud xidmətlər barədə məsləhət verirlər. Müəyyən edilmiş 814 potensial qurbandan 208-i (26 faiz) qurban kimi tanınaraq QHT-lərə yönləndirilib.

Müşahidəçilər bildirirlər ki, qeyri-hüquq-mühafizə təşkilatlarından rəsmi qeydiyyatdan əvvəl, “əsaslandırılmış marağ” olmadığı hallarda, qurbanın razılıq alınmasını tələb edən AI-nin Ümumi Məlumatların Qorunması Qaydası (GDPR) bəzi qurbanların qeydiyyatdan yayınmasına səbəb olmağa davam edib. Bununla belə, ekspertlər razılaşırlar ki, qurbanların insan alveri qurbanı kimi damğalanmaq qorxusu və prosesdən geri çəkilməsi birbaşa GDPR-dən deyil, daha çox qeyri-hüquq-mühafizə təşkilatlarının AI-nin məxfilik qaydalarına uyğun gəlməmək qorxusu ilə bu tənzimləməni həddindən artıq sərt şəkildə şərh etməsindən irəli gəlir.

Müşahidəçilər həmçinin qeyd edirlər ki, hökumət maraqlı tərəflərə GDPR çərçivəsində potensial qurbanlar barədə məlumatların necə təqdim olunması ilə bağlı praktik təlimat verməyib.

Qeydiyyatdan keçməmiş qurbanlar qeyri-hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən QHT-lərin xidmətlərindən istifadə edə bilirdilər. Hökumət sığınacaq qəbulu və immiqrasiya məmurlarına insan alveri göstəriciləri və potensial halları necə bildirmək barədə təlim keçdiyini bildirdi. Bununla belə, beynəlxalq qurum hökumətin sığınacaq axtaranlar arasında insan alveri qurbanlarının müəyyən edilməsi üzrə səylərinin səmərəsiz olduğunu bildirdi və insan alveri qurbanı kimi müəyyən edilən bəzi sığınacaq axtaran şəxslərə insan alveri ilə bağlı xüsusi müdafiə xidmətləri göstərilmədiyini bildirdi. Yerli hökumətlər Hollandiya qurbanları və qanuni yaşayış statusu olan əcnəbi qurbanlar üçün geniş qayğı müəssisələri şəbəkəsini maliyyələşdirdi; yerli sığınacaqlar insan alveri qurbanları və digər cinayətlərin qurbanları üçün yaşayış yeri təmin etmişdir. Hollandiyalı qurbanlar və etibarlı yaşayış icazəsi və ya statusu olan

əcnəbi qurbanlar tibbi və psixo-sosial qayğı, mənzil və təhsil yardımı da daxil olmaqla tam çeşidli sosial xidmətlərdən yararlanmaq hüququna malik idilər. Hökumət yerli sığınacaqlarda çoxsaylı ehtiyacı olan təxminən 36 qurbana xüsusi qayğının maliyyələşdirilməsi üçün 2022-ci ildəki 1,92 milyon avro (2,1 milyon dollar) ilə müqayisədə yerli hökumətlərə 2 milyon avro (2,2 milyon dollar) ayırıb.

Hökumət qanuni rezidentlik statusu olmayan qurbanlara insan alveri ilə bağlı QHT-lər tərəfindən idarə olunan üç ixtisaslaşmış sığınacaqdan birində üç aylıq düşünmə müddəti təqdim edirdi. Bu müddət ərzində qurbanlar insan alverçilərinə qarşı ittiham irəli sürə bilirdilər, lakin işləmələrinə icazə verilmirdi.

2023-cü ilin may ayından etibarən, “Dublin” tənzimləməsinə tabe olan potensial qurbanlarla bağlı yeni qaydalar tətbiq olunub. Bu qaydalara əsasən, sığınacaq müraciətinə görə məsuliyyət daşıyan “Dublin” ölkəsinə (Aİ üzv dövlətləri, İspaniya, İsveçrə, Lixtenşteyn və Norveç) qaytarılmalı olan, lakin Hollandiyada sığınacaq üçün müraciət etməmiş şəxslər 30 gün müddətində ölkədə qala bilərlər. Əvvəllər isə səlahiyyətli hüquq-mühafizə orqanları qurbanın işin araşdırılması və ya məhkəmə prosesində iştirakını zəruri hesab etmədiyi hallarda onlara düşünmə müddəti verməkdən imtina edirdilər.

Düşünmə müddəti başa çatdıqdan sonra polisə əməkdaşlıq etməyə razılıq verən qurbanlar sığınacaqlarda qalmağa davam edə bilirdilər. Onlar eyni zamanda işləmək hüququ verən müvəqqəti yaşayış icazəsi əldə etmək imkanı qazanırdılar. Müşahidəçilər qeyd edirlər ki, düşünmə müddətinin verilməsi səlahiyyətli orqanların

ixtiyarındadır və bu qərardan şikayət vermək üçün hər hansı mexanizm mövcud deyil.

Hökumət insan alveri qurbanları üçün təxminən 40 yer olan QHT-lər tərəfindən idarə olunan üç ixtisaslaşmış sığınacaqları maliyyələşdirdi, hökumət bu sığınacaqlara 2022-ci ildəki 1,2 milyon avro (1,3 milyon dollar) ilə müqayisədə 1,3 milyon avro (1,4 milyon dollar) ayırıb. Həm QHT-lər tərəfindən idarə olunan sığınacaqlar, həm də yerli sığınacaqlar tibbi və psixo-sosial qayğı, məktəb, dil və bacarıqların öyrədilməsi və hüquqi yardım göstərib; bəziləri özünümüdafə dərsləri də təşkil edirdi və əksəriyyətində əlilliyi olan şəxslər üçün əlçatan imkanlar var idi.

Müşahidəçilər qurbanlar üçün sığınacaqların olmadığını, nəticədə bəzi qurbanların polis bölmələrində və ya otellərdə qaldığını bildirdilər. QHT-lər həmçinin, bələdiyyənin maliyyə prioritetlərindən asılı olaraq göstərilən xidmətlərin səviyyəsinin müxtəlif olduğunu bildirdilər və müşahidəçilər psixo-sosial xidmətlər üçün uzun gözləmə müddətlərinin olduğunu bildirdilər. Müşahidəçilər qurbanlara qulluq təminatının parçalanmış və qeyri-mütəşəkkil olduğunu bildirdilər və hökuməti qayğı ilə bağlı koordinasiya mexanizmi yaratmağa çağırdılar.

Müşahidəçilər bildirdilər ki, hakimiyyət orqanları bəzən qurbanları yalnız insan alverinin birbaşa nəticəsi olaraq törətdikləri qanunsuz hərəkətlərə görə cəzalandırırdılar, vətəndaş cəmiyyəti qeyd etdi ki, cinayət fəaliyyətində istismar edilən bir çox insan alveri qurbanları insan alverçilərinin təqibindən və ya repressiyalardan qorxduqları üçün araşdırmalarda iştirak etmək istəmirlər.

Hökumət uşaq qurbanlarını uşaqlar üçün xüsusi sığınacaqlara, himayə evlərinə yerləşdirdi və ya təhlükəsiz hesab edildikdə onları

evlərinə qayıtdı. Hüquqi proseslər zamanı, o cümlədən təyin olunmuş obyektlərdə və qapalı məhkəmə zalında dinləmələr zamanı qurban uşaqlara uşaqlar üçün əlverişli şərait yaradılıb. Bununla belə, uşaqlar müdafiə sistemində həssas vəziyyətdə qaldılar, vətəndaş cəmiyyətinin bildirdiyinə görə, qayğı işçiləri uşaq qurbanlarını müəyyən etmək üçün kifayət qədər təlim keçməyiblər və uşaqlara göstərilən ixtisaslaşmış xidmətlərin səviyyəsi bələdiyyələr arasında geniş fərqlənir.

Müşayiətsiz uşaqlar Hollandiya sığınacaq mərkəzlərindən itməkdə davam edirdilər, 2023-cü ilin may ayında mediada çıxan xəbərlər göstərirdi ki, 2022-ci ilin yanvar ayından ən azı 360 uşaq sığınacaq mərkəzlərində itkin düşüb. 2023-cü ilin avqustunda isə media məlumatlarına görə, hökumət sığınacaq istəyən 800-dən çox müşayiətsiz uşağı otellərdə, böyüklər üçün sığınacaqlarda və ya uşaqlar üçün yer çatışmazlığı səbəbindən böyüklər üçün təcili sığınacaq obyektlərində yerləşdirib.

Hökumət əvvəlki EMPACT layihəsi vasitəsilə hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq daxil olmaqla, bu problemi həll etmək üçün səylər göstərdiyini bildirsə də, beynəlxalq təşkilat səlahiyyətliələrin uşaqların itkin düşməsinin qarşısını almaq üçün səylərinin səmərəsiz olmasından narahatdır. Müşahidəçilər müşayiətsiz itkin düşən uşaqların insan alverinə xüsusilə həssas olmasından narahat olduqlarını bildiriblər. Bundan əlavə, müşahidəçilər qeyd ediblər ki, müşayiətsiz uşaqlar tez-tez qayğı göstərənlər arasında köçürülür və bu, yardımın göstərilməsini çətinləşdirir³⁰⁸.

---

³⁰⁸ General information: situation on trafficking in human beings. Netherlands // Official website of the European Commission.

Hökumət prokurorlara qurbanların şəxsi həyatına, təhlükəsizliyinə və sağlamlığına üstünlük verməyi tapşırıb; buna müsahibələrin sayının məhdudlaşdırılması və təxirəsalınmadan aparılması daxildir. Qurban və şübhəli arasında vizual təmasdan qaçınmaq, həmçinin açıq məhkəmə proseslərində zərərçəkmişlərin şahid qismində ifadə verməməsinə icazə verilməsi təmin olunur. Zərərçəkənlər məhkəmə prosesləri zamanı şübhəli şəxsdən fiziki ayrılma tələb edə bilərlər, lakin müşahidəçilər əvvəlki uzun sürən məhkəmə proseslərinin qurbanları yenidən zədələdiyini bildirirdilər.

Cinayət prosesi zamanı qurbanların pulsuz hüquqi yardım almaq hüququ olsa da, hüquq-mühafizə orqanları ilə ilkin müsahibə zamanı hökumət zərərçəkmişlərə hüquqi yardım göstərməyib, müşahidəçilər bu müsahibənin əhəmiyyətli hüquqi nəticələrə səbəb ola biləcəyini və qurbana verilən düşünmə müddətinə təsir göstərə biləcəyini qeyd ediblər. Həmçinin, cinayət prosesi zamanı vəkillərə ödənilən hüquqi yardımın hökumət tərəfindən ödənişləri iş və saatlarla mütənasib olmadığı üçün zərərçəkmişləri təmsil etmək istəyənlər vəkillərin sayı azalıb.

Qanun təqsirkarın əmlakının qanuni qərar çıxarılan qədər müsadirə edilməsinə icazə verir və birbaşa xəsarət almış şəxslərə cinayət prosesinə qoşulmağa və dəymiş ziyanı tələb etməyə imkan yaradır. Hakimler tez-tez zərərçəkmişlərə kompensasiya təyin edir, əgər cinayətkar səkkiz ay ərzində məhkəmənin qərarını icra etməzsə, hökumət bu məbləği ödəyir və təqsirkardan ödənişin alınmasını öz üzərinə götürür. 2023-cü ildə məhkəmələr bir neçə iş üzrə əhəmiyyətli restitusiya mükafatları təyin edib, məsələn, bir işdə

---

https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings/eu-countries/netherlands_en

məhkəmə işçi alveri qurbanına 246,013 avro (271,840 ABŞ dolları) təzminat verib.

Zərərçəkmişlər, qanuni yaşayış yerindən asılı olmayaraq, Zorakılıq Cinayətlərinin Kompensasiyası Fondu vasitəsilə təzminat tələb edə bilər. Həmçinin, zərərçəkmişlər mülki iddia qaldıra bilərlər; lakin müşahidəçilər xərclər, mülki iddialar üzrə qurbanlara pulsuz hüquqi yardımın olmaması və insan alverçisindən təzminatın geri alınması mexanizminin olmaması səbəbindən qurbanların bu yolla tez-tez təzminat tələb edə bilmədiklərini bildiriblər. BES adalarındakı qurbanlar da Zorakılıq Cinayətlərinin Kompensasiyası Fondundan təzminat üçün müraciət edə bilərlər, lakin hökumət BES-də belə müraciətlərin olub-olmaması və kompensasiyanın verilib-verilməməsi barədə məlumat təqdim etməyib.

Qanuni rezidentlik statusu olmayan, ittiham irəli sürməyə hazır olan, Aİ üzvü olmayan qurbanlar maksimum beş il müddətində etibarlı olan qısamüddətli yaşayış icazəsi (B-8 icazəsi) almaq hüququna malik idilər, B-8 icazəsi Aİ üzvü olmayan qurbanlara iş axtarmağa icazə verdi. Səlahiyyətli insanlar alverində şübhəli bilinən şəxsi təqib etmək qərarına gəlsələr, qurban B-8 icazəsində daimi qanuni rezidentlik hüququ əldə edə bilərdi. Hökumət 2023-cü ilin aprel-dekabr ayları ərzində daimi B-8 icazəsi üçün 160 xarici qurbanın müraciət etdiyini, onlardan 110-nu verdiyini bildirdi. B-8 yaşayış icazəsi qurbanların hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlığından asılı idi. Əgər üç aylıq düşünmə müddətindən sonra zərərçəkmiş istintaqa kömək etməmək qərarına gəlsə, hökumət icazəni və nəticədə hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən bütün dəstək xidmətlərini ləğv edir.

Üstəlik, səlahiyyətli "Dublin" qaydasına tabe olan potensial qurbanlara polisə şikayət verdikdən sonra B-8 icazəsi vermirlər, bunun əvəzinə, prokurorlar immiqrasiya orqanlarına potensial qurbanın ölkədə qalmasının işin araşdırılması və mühakimə olunması üçün zəruri olduğunu bildirirlər. Bəzi QHT-lər qeyd ediblər ki, hüquq-mühafizə orqanları uğurlu təqib üçün dərhal kifayət qədər potensial sübut tapmasa, işi tez bir zamanda dayandıra bilər, bu da qurbanların potensial olaraq xidmətlərdən kənar qalmasına səbəb olur. 2023-cü ilin avqust ayında hökumət hesabatı B-8 icazə prosesini polis hesabatı və cinayət araşdırmasının mövcudluğundan ayırmağı tövsiyə edib.

Qurbanın işi məhkum olunmadan bağlandığı və ya istintaqa kömək etməkdən imtina etdiyi halda, sığınacaq üçün müraciət edə və ya humanitar səbəblərdən yaşayış icazəsi tələb edə bilər. Hökumət sığınacaq üçün müraciət etmiş potensial qurbanların sayı barədə məlumat verməyib. Səlahiyyətli yaşayış icazəsi ala bilməyən əcnəbi qurbanları repatriasiya etmək üçün vətəndaş cəmiyyəti ilə işləyir, hökumət nə qədər qurbanın vətənə qaytarıldığı barədə məlumat verməyib.

Hökumət insan alverinin qarşısını almaq üçün səylərini artırıb. Rəsmi olaraq Ədliyyə və Təhlükəsizlik Nazirinin (ƏTN) sədrlik etdiyi İnsan Alveri üzrə İşçi Qrup, praktikada isə baş milli prokurorun sədrliyi ilə yerli və milli hökumət orqanları, özəl sektor və QHT nümayəndələrindən ibarət insan alverinə qarşı mübarizə üzrə uzunmüddətli siyasətlər müəyyən edir. İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Qrupu insan alverinə qarşı mübarizənin həyata keçirilməsinə və əlaqələndirilməsinə rəhbərlik edir, işçi qrupu iki dəfə görüşüb. 2023-cü ilin oktyabrında hökumət 2023-2027-ci illər

üçün YAP-ı dərc edib, müşahidəçilər YAP-da ölçülə bilən göstəricilərin və ölçülərin olmadığını bildiriblər.

Hökumət MFP-nin hazırlanması zamanı insan alverindən zərər çəkmiş şəxslərdən kömək istəmiş və YAP-a insan alverinə qarşı mübarizə siyasətinin işlənilib hazırlanmasında zərərçəkmişləri cəlb etmək üçün konkret məqsəd daxil edib. 2023-cü ilin dekabr parlament hökumətdən MFP-ni gücləndirməyi və onun həyata keçirilməsi üçün əlavə vəsait ayırmağı xahiş edib, hökumət YAP üçün illik 2 milyon avro (2,21 milyon dollar) və əlavə 500,000 avro (552,486 ABŞ dolları) ayırmağı öhdəsinə götürüb.

Hollandiya Karib hövzəsi üzrə milli koordinator Aruba, Kurasao və Sint Martendən olan insan alverinə qarşı mübarizə üzrə milli koordinatorlarla, o cümlədən Hollandiya Krallığında insan alverinə qarşı söyləri əks etdirən Memorandumun yenidən nəzərdən keçirilməsi də daxil olmaqla, aylıq əsasda virtual və şəxsən əməkdaşlıq edib, hökumətlər 2023-cü ilin sentyabrında yenilənmiş Anlaşma Memorandumunu qəbul ediblər. Hökumət uşaqların cinayətkarcasına istismarı ilə mübarizə üzrə QHT-nin rəhbərlik etdiyi tədqiqat layihəsini maliyyələşdirib, QHT 2023-cü ildə məktəblərdə cinayətkar istismara qarşı mübarizə haqqında hesabat yayıb və cinayətkar istismar qurbanları və həssas gənclər üçün milli yardım xətti və onlayn məlumat portalı yaradıb. Siyasətin icrasına nəzarət, statistik məlumatların toplanması və hesabat vermək, hökumətə tövsiyələr vermək vəzifəsi daşıyan milli məruzəçi 2017-2021-ci illər üzrə insan alverçiləri və cinayət ədaləti sistemi ilə bağlı hesabat dərc edib. Milli məruzəçinin mandatı BES adalarına şamil edilməyib, ona görə də orada araşdırma aparılması mümkün olmayıb.

Hökumət həm müstəqil, həm də yerli hökumətlər və QHT-lərlə əməkdaşlıq edərək müxtəlif maarifləndirmə kampaniyaları həyata keçirmişdir. Bundan əlavə, hökumət maliyyəsi Aruba və Kurasao hökumətləri tərəfindən insan alveri ilə bağlı məlumatlandırma kampaniyalarını dəstəklədi. Hökumət xaricdə yardım və təlimlər təmin etdi və insan alverinə qarşı çoxsaylı proqramları maliyyələşdirdi. Yaxın Şərqdə və Afrikada hökumət həssas miqrantların müdafiəsi və yardımının təmin edilməsinə, insan alveri və miqrant qaçaqmalçılığına qarşı mübarizəyə diqqət yetirməklə, 2021-ci ildə başlanmış 55,15 milyon avro (60,94 milyon dollar) məbləğində üçillik kampaniya üçün beynəlxalq təşkilatı maliyyələşdirməyə davam etdi, hökumət layihənin 2024-2027-ci illərdə baş tutacaq ikinci mərhələsini təsdiqlədi. Bundan əlavə, hökumət Qərbi Afrikada insan alverçilərinin təhqiqatı və təqibinə yönəlmiş dördillik potensialın gücləndirilməsi layihəsi üçün 10,5 milyon avro (11,6 milyon ABŞ dolları) ilə iki beynəlxalq təşkilatı maliyyələşdirməyə davam etdi və bu layihə 2020-ci ildə başladı.

Müşahidəçilər hökumətin əməkdən sui-istifadə hallarına artan diqqətini qeyd etsələr də, ekspertlər işçi alveri ilə zəif əmək təcrübələri arasındakı hüquqi fərqlərə dair qeyri-müəyyənliyin işçi alveri ilə effektiv mübarizə aparmasını çətinləşdirdiyini iddia edirlər. Hökumətin işçi qəbulu şirkətləri və müvəqqəti iş agentlikləri üçün lisenziya sistemi yox idi, nə də işçilərə işə götürmə haqqının ödənilməsini qadağan edirdi, hökumət 2023-cü ildə işə qəbul agentlikləri üçün məcburi sertifikatlaşdırma sistemi yaratmaq məqsədilə qanunvericilik təqdim etdi. Hollandiya Əmək Təşkilatının (NLA) Cinayət Axtarış Departamenti 2023-cü ildə yalnız əmək istismarını, o cümlədən işçi alverini araşdırmaq üçün yeni şöbə

yaratdı və bu bölməyə 30 tam ştatlı işçi ayırdı. 2023-cü ildə NLA müfəttişlər üçün əmək istismarı əlamətlərini, o cümlədən əmək alverini və “ciddi dezavantajı” tanımaq üçün virtual təlim modulu yaratdı. Hökumət NLA və polisin məlumat mübadiləsi üçün istifadə etdiyi məlumatların emalı mexanizminin əmək alveri halları ilə bağlı hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətinə səbəb olub-olmaması barədə məlumat vermədi. Hökumət bizneslərdən İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının Çoxmillətli Müəssisələr üçün Təlimatlarına və BMT-nin Biznes və İnsan Hüquqları üzrə Rəhbər Prinsiplərinə əməl etmələrini tələb etdi, bizneslərin tədarük zəncirlərində insan hüquqlarına mənfi təsirləri, o cümlədən məcburi əməyi müəyyən etmək üçün riskə əsaslanan, lazımı araşdırma yanaşmasını təmin etmələrini tələb etdi. Hökumət kommersiya xarakterli cinsi aktlara tələbi azaltmaq üçün səy göstərmədi. Hökumət uşaqların xarici dövlətlərlə cinsi istismarına və istismarına qarşı milli planı həyata keçirməyə davam etdi və xarici hökumətlərlə əməkdaşlıq çərçivəsində potensial cinayətkarları hava limanlarında yoxladı.

Hökumət qeyri-territoriyalı uşaqların cinsi istismarı və istismarı ilə mübarizə üçün QHT-lər tərəfindən həyata keçirilən layihələri, o cümlədən səyahətçiləri şübhəli fəaliyyət barədə məlumat verməyə təşviq etmək üçün yeni maarifləndirmə kampaniyasını dəstəklədi və səyahətçiləri və uçuş heyətini şübhəli uşaqlara qarşı cinsi zorakılıq və istismara məruz qalma ilə bağlı hesabat verməyə həvəsləndirmək üçün QHT tərəfindən idarə olunan hesabat mərkəzini maliyyələşdirdi.

Hökumət immiqrasiya, mehmanxana, aviasiya, gömrük və əmək müfəttişliyi işçilərinə ərazidən kənar uşaqlara cinsi zorakılıq

və istismarın qurbanlarını və cinayətkarlarını müəyyən etmək üsulları üzrə təlimləri davam etdirdi. Hökumət insan alveri ilə bağlı maliyyə axınlarını aşkar etmək və pozmaq üsullarını araşdırmaq üçün xarici hökumətlər, EUROPOL, INTERPOL və BMT ilə əməkdaşlığı davam etdirdi. Xarici işlər nazirliyi işəgötürənlərinin iştirakı olmadan xarici diplomatlarla əlaqəli yerli işçiləri sui-istifadə halları barədə məlumatlandırmaqda davam etdi. Hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən QHT adi iş saatları ərzində əmək alveri qurbanlarına yardım üçün qaynar xətt işlətmişdir. 2022-ci ildə 388 nəfərlə müqayisədə 2023-cü ildə qaynar xəttə müraciət edən 425 nəfər insan alveri əlamətləri göstərmiş və milli statistikaya daxil edilmişdir.

2023-cü ilin sentyabrında hökumət Ukraynada müvəqqəti yaşamaq icazəsi olan Ukraynadan olan üçüncü ölkə vətəndaşları üçün müvəqqəti müdafiəni dayandırdı. KİV 2024-cü ilin fevralında Ukraynadan gələn qaçqınların qəbul yerlərinin 99 faizindən çoxunun işğal edildiyini bildirir ki, bu da Ukraynadan gələn qaçqınların insan alveri üçün potensial risk daşdığını göstərir. Müşahidəçilər, xüsusən də ölkənin daimi izdihamlı mərkəzi qəbul mərkəzində mövcud qəbul yerlərinin olmamasını qeyd etdi, bəzi sığınacaq axtaranları qəbul mərkəzlərindən kənarında yatmağa və ya uzun müddət böhranlı təcili sığınacaqlarda qalmağa məcbur etdi, bu qeyri-sabitlik sığınacaq axtaranların insan alverinə qarşı həssaslığını artırır bilər.

Ötən illər ərzində olduğu kimi, insan alverçiləri Hollandiyada yerli və xarici qurbanları istismar edirlər. 2022-ci ildə müəyyən edilən qurbanların əksəriyyəti Hollandiya vətəndaşlarıdır (26 faiz). 2020-ci ildən bəri qurbanların əksəriyyəti Avropadandır, halbuki əvvəlki illərdə qurbanların əksəriyyəti Afrikadan idi. Əmək

alverçiləri Şərqi Avropadan, Afrikadan, Cənubi və Şərqi Asiyadan və Latın Amerikasından olan yetkinləri ictimai iaşə, pörəkəndə satış, daxili gəmiçilik, istirahət üçün çay gəzintiləri, kənd təsərrüfatı, bağçılıq, qonaqpərvərlik, məişət qulluğu və məcburi cinayət fəaliyyəti kimi sahələrdə istismar edirlər. Afrikadan, xüsusən Nigeriya və Uqandadan olan qurbanların sayı nəzərəçarpacaq dərəcədə artıb. Rusiyanın Ukraynaya genişmiqyaslı işğalından qaçan on minlərlə qaçqın, əsasən qadın və uşaqlar Hollandiyada yaşayır və insan alveri də daxil olmaqla istismara qarşı həssas olaraq qalırlar. 2024-cü ilin yanvar ayına olan məlumata görə, Hollandiyada təxminən 140,000 ukraynalı yaşayır və onların 50 faizindən çoxu məşğuldur. 2021-ci ildəki yeddi ilə müqayisədə 2022-ci ildə Ukrayna qaçqınları arasında 51 potensial insan alveri qurbanı müəyyən edilib. Qaçqınlar və sığınacaq axtaranlar, o cümlədən müşayiət olunmayan uşaqlar və hökumətin idarə etdiyi sığınacaq mərkəzlərindəki uşaqlar əmək və cinsi insan alverinə qarşı həssasdırlar. Müşayiət olunmayan uşaqların xeyli hissəsi itkin düşüb və istismara məruz qalır. İnsan alverçiləri uşaqları və gəncləri narkotik alveri də daxil olmaqla cinayət fəaliyyətlərində daha çox istismar edirlər. Cinayətkar qruplar qaraçı uşaqları cibgirlik və mağaza oğurluğu ilə məşğul olmağa məcbur edirlər. Hollandiya vətəndaşları uşaqları xarici ölkələrdə uşaq cinsi istismarında və istismarında istismar edirlər. İnsan alveri ilə məşğul olanların əksəriyyəti kişilərdir və onların çoxu hollandiyalı, 30 yaşdan kiçikdir.

Avstraliyanın milli qanunvericilik və hüquq təcrübəsi - Avstraliya insan alveri qurbanlarının, xüsusən də Tailand, Malayziya, Filippin və Koreyadan olan insanların təyinat ölkəsi kimi

tanınır. Avstraliyada insan alveri cinayətlərinə qarşı Birlik qanunları 1914-cü il tarixli Cinayətlər Qanunu və 1995-ci il Cinayət Məcəlləsidir.³⁰⁹ Buraya insanları istismar etmək məqsədilə Avstraliya ətrafında və ya xaricə köçürmək üçün bir növ güc tətbiqini nəzərdə tutan bir sıra cinayətlər daxildir. Bu, insanların istismar məqsədi ilə deyil, sərhədləri keçməsinə nəzərdə tutan qaçaqmalçılıqdan fərqlənir. Avstraliyada insan alverinin faktiki səviyyəsini hesablamaq çətindir, çünki cinayətin məxfi təbiəti və böyük ölçüdə bildirilməməsi ehtimalı var. Avstraliyada insan alveri bir sıra cinayətləri əhatə edir, o cümlədən insanların istismar məqsədilə ölkə daxilində və ya beynəlxalq sərhədlərdən kənara köçürülməsini əhatə edir. Buraya, həmçinin Avstraliyada olan insanların köləlik, məcburi əmək və ya məcburi evlilik kimi istismar təcrübələrinə məruz qaldığı cinayətlər də daxildir. İnsan alveri cinayətləri insan qaçaqmalçılığından fərqlənir ki, bu da ümumiyyətlə insanların sərhədləri keçməsinə nəzərdə tutur, adətən xidmətə görə ödəniş əsasında, lakin cinayətkar tərəfindən qurbanın istismarı məqsədləri üçün deyil. Avstraliyada insan alverinin əsl səviyyəsini müəyyən etmək çətindir, çünki bu cinayətin gizli xarakterinə və yüksək ehtimal olunan məlumatların olmamasına görədir. Avstraliya, xüsusilə Tailand, Malayziya, Filippin və Koreyadan olan insan alveri qurbanları üçün məlum təyinat ölkəsidir.

Avstraliya qanunlarında köləlik, borc və ya müqavilə də daxil olmaqla, başqası üzərində mülkiyyət hüququnun həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Köləliyə bənzər cinayətlərə köləlik,

---

³⁰⁹ Makela M. Human Trafficking Offences Under Australian Law // Official website of the GTC Lawyers.

<https://www.gotocourt.com.au/criminal-law/human-trafficking-offences-under-australian-law/>

məcburi əmək, aldadıcı işə götürmə və məcburi nikah daxildir. Bu günə qədər, Avstraliya səlahiyyətliləri tərəfindən müəyyən edilmiş qurbanların əksəriyyəti və bizim mühakimə etdiyimiz məsələlər seks sənayesində çalışan qadınlara aiddir. Bununla belə, kənd təsərrüfatı, tikinti və qonaqpərvərlik sənayesində, o cümlədən əməyin istismarının digər formalarının qurbanları getdikcə daha çox müəyyən edilir. Məcburi nikah o zaman baş verir ki, bir şəxs öz iradəsinin həddən artıq yüklənməsi və ya fəaliyyət qabiliyyətinin olmaması səbəbindən sərbəst və tam razılıq olmadan nikaha daxil olur. Şəxsin məcburi nikaha daxil olmasına səbəb olmaq və ya məcburi nikaha daxil olmaq ağır cinayət əməlləridir. Qurbanın yaşı 18-dən azdırsa və ya digər müəyyən hallarda, bu cinayətlərə görə maksimum 7 ildən 9 ilədək azadlıqdan məhrumetmə cəzası tətbiq oluna bilər. Bu sahədə cinayətlər Cinayət Məcəlləsinin 270 və 271-ci bölmələrində əksini tapır və aşağıdakı cinayət növlərini əhatə edir: köləlik, köləliyə bənzər şərtlər, məcburi nikah, məcburi əmək, aldadıcı işə cəlb etmə, insan alveri, borc əsarəti, orqan alveri və qeyri-vətəndaşların Avstraliyada vizasız işləməsi ilə bağlı cinayətlər.

2013-cü ildə Cinayət Məcəlləsinə "Köləlik, Köləliyə bənzər şərtlər və İnsan Alveri" haqqında qanunla əhəmiyyətli islahatlar edildi. Həmçinin, həmin il qəbul edilən "Hüquq Mühafizə Orqanlarının Dürüstlüyü, Zəif Şahidlərin Müdafiəsi və Digər Tədbirlər" Aktı bu sahədə vacib yeniliklər gətirdi. 2018-ci ildə qəbul edilən Müasir Köləlik Aktı isə əmək istismarı üzrə işçi qrupu vasitəsilə CDPP ilə məsləhətləşmə nəticəsində həyata keçirilmiş digər əsas qanunvericilik islahatıdır.

Avstraliyanın insan alveri və köləliyi kriminallaşdıran qanunları əsasən 1995-ci il Birlik Cinayət Məcəlləsinin 270 və 271-

ci bölmələrində toplanıb. 270-ci bölmə quldarlıq və köləliyə bənzər hallar, o cümlədən məcburi əmək və aldadıcı iş çəlbətməni cinayət hesab edir. Bu maddə universal yurisdiksiyaya malikdir və cinayətin Avstraliyada baş verməyindən və ya şəxslərin vətəndaşlığından asılı olmayaraq tətbiq edilir. Məcburi nikah da 270-ci bölməyə əsasən köləliyə bənzər bir təcrübə kimi qəbul olunur. Məcburi nikah tərəflərdən birinin və ya hər ikisinin nikah mərasiminin mahiyyətini tam və sərbəst şəkildə başa düşmədiyi və razılıq vermədiyi hallarda (məsələn, məcburiyyət, hədə, yaş və ya əqli qabiliyyət kimi səbəblərlə) baş verir. 270-ci bölmədəki cinayətlər həm Avstraliyada, həm də xaricdə, əgər cinayətkar Avstraliya vətəndaşı, sakini və ya korporasiyasıdırsa, tətbiq edilə bilər. Bu cinayətlər qurbanın Avstraliyaya gətirilməsi və ya ölkədən çıxarılmasını tələb etmir. 271-ci bölmə isə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Konvensiyasını tamamlayan və insan alveri, xüsusilə qadın və uşaqların alveri ilə bağlı Avstraliyanın öhdəliklərini yerinə yetirən müddəaları ehtiva edir. Bu bölmədə insan alveri ilə bağlı cinayətlər, orqan alveri, uşaq alveri, borc əsarəti və qurbanın saxlanması ilə bağlı cinayətlər nəzərdə tutulur.

Bu cinayətlərə görə cəzalar borc əsarətində 4 il azadlıqdan məhrum etmədən başlayaraq, köləlik və uşaq alveri hallarında 25 ilədək həbs cəzasına qədər dəyişir.

Avstraliya qanunvericiliyi insan alveri və köləliklə bağlı cinayətlər daxil olmaqla, Birlik ölkələrinin cinayət proseslərində ifadə verən həssas şahidlərin müdafiəsini təmin edir. 1914-cü il tarixli Birlik Cinayətləri Aktı (Cinayətlər Aktı) insan alverinə məruz qalmış şəxslərə qapalı dövrə televiziyası, video-link və ya video qeyd vasitəsilə ifadə verməyə, müttəhim və ya məhdud ictimaiyyət

üzləri ilə vizual təmasdan qaçınmaqla əlaqə saxlamağa və ifadə verərkən yanlarında dəstəkçi olmasına imkan verir. Cinayətlər Qanunu həmçinin insan alverinə məruz qalmış şəxsin şəxsiyyətini açıqlayan materialların dərc edilməsini qadağan edir və qurbanlara məhkəmədə onlara dəyən zərər barədə bəyanat vermək imkanı yaradır.

Avstraliya Hökuməti Cinayət Məcəlləsinin 270 və 271-ci bölmələrində insan alveri, köləlik və köləliyə bənzər təcrübələr üzrə cinayətlərin məqsədyönlü şəkildə nəzərdən keçirilməsini həyata keçirir. Bu təşəbbüs Avstraliyanın ədliyyə sisteminin insan alveri və köləliklə mübarizədə effektiv istintaq və təqib aparmasını təmin etməyə yönəlib. Hökumət məqsədyönlü baxışın bir hissəsi kimi ictimai məsləhətləşmələr keçirəcək. Bu baxış Avstraliyanın 2020-2025-ci illər üçün Müasir Köləliklə Mübarizə üzrə Milli Fəaliyyət Planının həyata keçirilməsinə töhfə verəcək.

2013-cü ildə Avstraliya Parlamenti insan alveri və köləliklə bağlı qanunvericilik çərçivəsini təkmilləşdirən iki Akt qəbul edib: Cinayətlərə dair Qanunvericiliyə Dəyişiklik (Köləlik, Köləliyə bənzər Şərtlər və İnsan Alveri) Aktı 2013 (Köləlik Aktı) və Cinayətlər Qanunvericiliyinə Dəyişiklik (Qanun-mühafizə orqanlarının bütövlüyü, həssas şahidlərin müdafiəsi və digər tədbirlər) Aktı 2013 (Həssas Şahidlər Aktı). Hər iki Akt geniş ictimai məsləhətləşmələrdən sonra hazırlanmışdır³¹⁰. Xüsusilə, Qanunlar 2010-cu ildə “Qulluğa və insan alverinə qarşı cinayət mühakiməsi reaksiyası, təzminat və həssas şahidlərin müdafiəsi” müzakirə sənədi (206 KB PDF) və “Məcburi və qul nikah” müzakirə sənədi (174 KB

---

³¹⁰ Australian Government. Attorney-General Department. Human trafficking <https://www.ag.gov.au/crime/people-smuggling-and-human-trafficking/human-trafficking>

PDF) üzrə maraqlı tərəflərin fikirlərini nəzərə almağa çalışdı. Tələb olunan düzəlişlərin mürəkkəbliyinə görə, 2010-cu ilin müzakirə sənədlərinə cavab iki mərhələdə aparıldı. Birincisi, Köləlik Aktı vasitəsilə təhqiqat və təqibə, ikincisi isə Zəif Şahid Aktı vasitəsilə qurbanların dəstəklənməsinə və reabilitasiyasına diqqət yetirdi.

27 fevral 2013-cü ildə Avstraliya Parlamenti Köləlik Aktını qəbul etdi və bu qanunla Cinayət Məcəlləsinin 270 və 271-ci bölmələrinə ən geniş istismar xarakterli davranışların cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə əmin olmaq üçün düzəlişlər edildi. Digər məsələlərlə yanaşı, Qanun Cinayət Məcəlləsinə məcburi nikah və qurbanı gizlətmə, həmçinin məcburi əmək və orqan alveri kimi yeni cinayətləri daxil etdi. Qanun həmçinin mövcud cinsi köləlik və cinsi xidmətlər üçün aldadıcı işə götürmə cinayətlərini genişləndirdi ki, onlar artıq istənilən sənayedə istismara şamil olunsun.

27 iyun 2013-cü ildə Avstraliya Parlamenti İnsan alveri və köləlik qurbanları da daxil olmaqla, Birlik cinayət proseslərində ifadə verən həssas şahidlərin müdafiəsini təmin etmək məqsədilə Cinayətlər Aktına düzəlişlər edən Həssas Şahidlər Aktını qəbul etdi.

“Həssas Şahidlər Aktı”nın qəbulundan sonra insan alveri qurbanları qapalı televiziya, video-link və ya video çəkiliş vasitəsilə ifadə verə, müttəhim və ya məhdud ictimaiyyət üzvləri ilə əlaqə saxlaya və ifadə verərkən yanlarında köməkçi şəxs ola bilər. Həssas Şahidlər Aktı həmçinin Cinayətlər Qanununa dəyişiklik edərək insan alveri qurbanını müəyyən edən materialın dərc edilməsini cinayət hesab edir və qurbanlara məruz qaldıqları zərəri əks etdirən məhkəməyə “qurban təsirinə dair bəyanat” təqdim etməyə icazə verir.

Köləlik Aktı və Həssas Şahidlər Aktı ilə edilən bu düzəlişlər Avstraliyanın hüquq-mühafizə orqanlarının insan alveri və köləliklə bağlı cinayətləri araşdırmaq və mühakimə etmək üçün daha yaxşı təchiz olunmasını, həmçinin qurbanların cinayət ədalət sistemi ilə qarşılıqlı əlaqə zamanı müvafiq dəstək və müdafiə ilə təmin edilməsini gücləndirir.

23 fevral 2015-ci ildə Avstraliya Parlamenti quldarlıqla bağlı cinayətlərin universal yurisdiksiyaya malik olduğunu aydınlaşdırmaq üçün Cinayət Məcəlləsinin 270-ci Bölməsinə dəyişiklik edən 2015-ci il Cinayət Qanunvericiliyinə Dəyişiklik (Psixoaaktiv Maddələr və Digər Tədbirlər) Qanununu qəbul etdi. 27 Noyabr 2015-ci ildə Avstraliya Parlamenti 2015-ci il Cinayət Qanunvericiliyinə Dəyişiklik (Səlahiyyətlər, Cinayətlər və Digər Tədbirlər) Aktını qəbul etdi, bu qanun digər şeylər arasında Avstraliyanın məcburi evliliyə qanunvericilik reaksiyasını gücləndirmək üçün Cinayət Məcəlləsinə dəyişiklik etdi. Qanun məcburi nikah üçün cəzaları əsas cinayətə görə dörd ildən yeddi ilədək, ağır cinayətə görə isə 7 ildən 9 ilə qədər artırıb. Artım köləliyə bənzər bir təcrübə, gender əsaslı zorakılığın bir forması və insan hüquqlarının sui-istifadəsi kimi məcburi nikahın ciddiliyini əks etdirir. Qanun eyni zamanda məcburi nikah anlayışını genişləndirərək, şəxsin yaş və ya əqli qabiliyyət kimi səbəblərə görə nikah mərasiminin mahiyyətini və təsirini dərk edə bilməməsi səbəbindən nikaha sərbəst və tam razılıq vermədiyi halları da əhatə edir. Dəyişiklik edilmiş tərifə əsasən, 16 yaşına çatmamış şəxs nikah mərasiminin mahiyyətini və təsirini dərk edə bilməyən şəxs hesab edilir.

İnsan alveri, köləlik və köləliyə bənzər praktikalar qlobal problemdir. Məsələnin qlobal miqyasını ölçmək çətin olsa da, Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı hər il 800 000-ə qədər insanın beynəlxalq sərhədlərdən keçərək insan alverinə məruz qala biləcəyini bəyan edib. Təxminən 2,5 milyon insan insan alveri nəticəsində istənilən vaxt məcburi əməyə cəlb olunur (cinsi istismar da daxil olmaqla). Çox sayda ölkənin mənbə, tranzit və ya təyinat ölkəsi olmaqla insan alverindən təsirləndiyi bildirilir. Avstraliya bu problemlə ölkə daxilində, regional və beynəlxalq səviyyədə mübarizə aparmağa sadıqdır.

Avstraliya Transmilli Mütəşəkkil Cinayətkarlığa Qarşı Konvensiyası (UNTOC) və İnsan Alverinin, Xüsusilə Qadın və Uşaq Alverinin qarşısının alınması və cəzalandırılmasına dair əlavə Protokolu (Alver Protokolu) ratifikasiya etmişdir. Avstraliya regionumuzda və ondan kənarında olan digər ölkələrlə insan alverinə qarşı fəal mübarizə aparır. Hökumət nümayəndələri insan alverini daha yaxşı həll etmək və qarşısını almaq üçün Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Cinayətkarlığın Qarşısının Alınması və Cinayət Mühakiməsi Komissiyası, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları Şurasının Universal Dövri İcmal prosesi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Qadınlara Qarşı Ayrı-seçkiliyin Aradan Qaldırılması üzrə Komitəsi və UNTOC Tərəflərin Konfransı kimi beynəlxalq forumlarda iştirak edirlər. Avstraliya insan alverinə qarşı mübarizədə digər ölkələrlə əməkdaşlıq edir. Məsələn, Avstraliya və İndoneziya İnsan Qaçqıncılığını, İnsan Alveri və Əlaqəli Transmilli Cinayətlər üzrə Bali Prosesinə həmsədrlik edirlər. Avstraliyanın yardım proqramı həmçinin Asiya regionunda bir sıra yardım

layihələrini, o cümlədən, İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Avstraliya-Asiya Proqramını dəstəkləyir.

İnsan Alveri və Kələlliklə Mübarizə üzrə Milli Fəaliyyət Planı 2015–19 Avstraliyanın insan alveri və kələlliyə reaksiyası üçün strateji çərçivədir. Plan hökumət və qeyri-hökumət tərəfdaşları ilə birlikdə hazırlanmış və 2 dekabr 2014-cü il tarixində Ədliyyə Naziri, Milli Məclisin deputatı Hon Michael Kinan tərəfindən hazırlanmışdır. İnsan alveri və müasir kələlliyin digər formaları ilə mübarizə üçün Avstraliyanın hazırkı çərçivəsini qurmaq üçün biz Müasir Kələlliklə Mübarizə üzrə növbəti 5 illik Milli Fəaliyyət Planını hazırlayır.

2014-cü ildə ədliyyə naziri, millət vəkili Hon Michael Keenan, mal və xidmətlərin tədarük zəncirlərində əmək istismarının ciddi formalarının həlli yollarını araşdırmaq üçün Təchizat Zəncirləri üzrə İşçi Qrupunun yaradılmasını elan etdi³¹¹. İşçi qrupunun tərkibinə hökumət, biznes, sənaye, vətəndaş cəmiyyəti, həmkarlar ittifaqları və akademik dairələrin ekspertləri daxil olub. İşçi qrupu 2015-ci ilin dekabrında öz iş proqramını yekunlaşdırdı və 2016-cı ilin əvvəlində hökumətə hesabat verdi. Hesabatdan sonra hökumət insan alveri və kələlliyə qarşı cavab tədbirlərini gücləndirəcəyini elan etdi. Bu tədbirlər arasında biznes üçün maarifləndirmə materialları toplusu yaratmaq, Avstraliyadakı iri bizneslər üçün modelin mümkünlüyünü nəzərdən keçirmək və öz fəaliyyətləri ilə bağlı açıq təkliflər təqdim etmək, yüksək riskli sənayelər üçün qeyri-tənzimləyici, könüllü

---

³¹¹ O'Brien B., Boersma M. Human Rights in the Supply Chain of Australian Businesses: Opportunities for Legislative Reform // Official website of The Australia Institute. September 1, 2016
<https://australianinstitute.org.au/report/human-rights-in-the-supply-chain-of-australian-businesses-opportunities-for-legislative-reform/>

davranış kodeksinin hazırlanması, həmçinin tədarük zəncirində istismarı həll etmək məqsədilə fəaliyyət göstərən müəssisələrin dəstəklənməsi var.

2008-2009-cu illərdə Avstraliya Milli Audit İdarəsi (ANAO) İnsan Alverinin Qarşısının Alınması üzrə Hökumətin Fəaliyyət Planının idarə edilməsinin auditini həyata keçirdi. ANAO-nun hesabatı, İdarələrarası Komitəyə (IDC) tərəqqinin izlənməsi və səylərin nəticələrinin ölçülməsi üsullarını təkmilləşdirməyi tövsiyə etdi. Bunun nəticəsində Avstraliya Hökuməti insan alveri, köləlik və köləliyə bənzər təcrübələrin miqyasını qiymətləndirməyə imkan verən bütöv hökumət fəaliyyət çərçivəsini hazırladı.

Avstraliya insan alveri, köləlik və köləliyə bənzər təcrübələrlə mübarizədə hərtərəfli və bütöv hökumət yanaşmasına malikdir. Hökumət insan alverinin qarşısını almaq, cinayətkarları təqib etmək, qurbanları qorumaq və dəstəkləmək üçün digər ölkələr və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir. Avstraliyanın insan alverinə qarşı strategiyası 2003-cü ildə yaradılıb və o vaxtdan hökumət yerli, regional və beynəlxalq təşəbbüsləri dəstəkləmək üçün 150 milyon dollardan çox vəsait ayırır. Əsas tədbirlər sırasına Avstraliya Federal Polisi (AFP) daxilində mütəxəssis qruplarının yaradılması və İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə üzrə Avstraliya Polis Strategiyası, insan alveri, köləlik və köləliyə bənzər praktikaları cinayət hesab edən qanunvericilik, o cümlədən məcburi əmək və məcburi evlilik barədə qanunlar daxildir. Bundan başqa, qurbanlara fərdi dəstək proqramları təqdim olunur, şübhəli qurbanların və şahidlərin ölkədə qalmasına imkan verən viza tənzimləmələri mövcuddur. Tailand, Çin və Filippində ezam olunmuş immiqrasiya üzrə mütəxəssis məmurlar

insan alverinin qarşısının alınması və qaynaq problemlərinin həllinə yönəlmiş fəaliyyət göstərilir.

Birlik Dövlət Prokurorluqları Direktoru insan alveri və köləliklə bağlı məsələlərdə maliyyələşdirmə, təlim, Asiya-Sakit Okean regionunda Bali Prosesi vasitəsilə regional əməkdaşlıq, insan alverinin qarşısının alınması üzrə rəsmi təlimlər və Avstraliya Kriminologiya İnstitutu tərəfindən milli və regional fəaliyyətlərin araşdırılması kimi sahələrdə fəaliyyət göstərir.

Bu təşəbbüslər Avstraliyanın insan alverinə qarşı mübarizə strategiyasının dörd əsas sütununu qarşısının alınması, aşkarlanması və təhqiqatı, təqib və uyğunluq, qurbanların dəstəyi və müdafiəsi əhatə edir. Tədbirlər insan alverinin işə cəlb edilməsindən reinteqrasiyaya qədər bütün mərhələlərini əhatə edir və qarşısının alınması, təqib və qurbanlara dəstəyə bərabər önəm verir.

Avstraliyanın insan alverinə reaksiyası cinsi istismar və digər istismar formalarına məruz qalmış qurbanlara dəstək göstərmişdir. İnsan alveri ilə mübarizə səyləri İnsan Alveri və Köləlik üzrə İdarələrarası Komitə vasitəsilə əlaqələndirilir. Bu komitə 13 agentlikdən ibarətdir və departament rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərir.

İnsan alveri, köləlik və köləliyə bənzər təcrübələr mürəkkəb cinayətlər olduğundan hökumətin tədbirləri həllin yalnız bir hissəsidir. Avstraliya Hökuməti qeyri-kommersiya sektoru ilə güclü tərəfdaşlıq qurur və bir sıra qeyri-hökumət təşkilatları (QHT) ilə sıx əməkdaşlıq edir. QHT-lər Avstraliyada insan alverinə məruz qalmış insanların müəyyənləşdirilməsi və dəstəklənməsində mühüm rol oynayır.

İnsan Alveri və Kələlik üzrə İllik Milli Dəyirmi Masa 2008-ci ilin iyununda yaradılmış, hökumət və QHT-lər arasında məsləhət mexanizmi kimi fəaliyyət göstərir. 2011-ci ildən isə milli dəyirmi masa yüksək vəzifəli əməliyyat səviyyəli məmurların görüşləri ilə dəstəklənir.

Hazırda Avstraliya hökuməti insan alverinin aradan qaldırılması üçün minimum standartlara tam cavab verir. Hesabat dövründə hökumət ciddi və davamlı səylər göstərməyə davam etdi, buna görə də Avstraliya insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində qabaqcıl ölkələr sırasında qalmışdır. Bu səylər çərçivəsində daha çox insan alveri qurbanının müəyyən edilməsi, yüksək vəzifəli dövlət məmurunun iddia edilən iştirakçılığa görə araşdırılması və qurbanlara göstərilən qayğının müddətini və əhatə dairəsini genişləndirmək məqsədilə dəstək xidmətlərinə maliyyənin artırılması həyata keçirildi. Hökumət həmçinin miqrant işçilərin istismarına qarşı mübarizə aparmaq və Kələliyə qarşı ilk federal komissarını yaratmaq üçün maliyyə ayırdı.

Buna baxmayaraq, hökumət ev işçiləri, beynəlxalq tələbələr və miqrant işçilər kimi həssas qrupları insan alveri göstəriciləri baxımından yetərincə yoxlamayıb. İnsan alveri qurbanları üçün uyğun və əlçatan yaşayış yerləri mövcud deyildi və hüquq-mühafizə orqanlarının təqib etdiyi işlərin sayı cinayətin miqyası ilə müqayisədə qeyri-mütənasib olaraq aşağı səviyyədə qaldı.

Hökumət qarışıq hüquq-mühafizə səylərini davam etdirdi. Birlik Cinayət Məcəlləsinin 270 və 271-ci bölmələri birlikdə oxunduqda seks alveri və əmək alverini cinayət hesab edir. Beynəlxalq hüquqa zidd olaraq, 271-ci bölmə üzrə “insan alveri” anlayışı qurbanın hərəkət elementini tələb edirdi. Lakin, 270-ci

bölmə “köləlik”, “qulluq” və “məcburi əmək” kimi cinayətləri kriminallaşdıraraq, qurbanların yerdəyişməsi ilə bağlı olmayan insan alveri cinayətlərinin təqibində istifadə edilə bilər.

Qanunvericiliyin 271-ci bölməsi yetkinlik yaşına çatmış qurbanın iştirakı ilə törədilən cinayətlərə görə 12 ilədək, uşaq qurbanı üçün isə 25 ilədək həbs cəzası nəzərdə tutur. Bu cəzalar kifayət qədər sərt sayılır və cinsi alverlə bağlı digər ağır cinayətlərə verilən cəzalara uyğundur. 270-ci bölmə üzrə köləliyə görə 25 ilədək, qulluğa görə 15 ilədək və məcburi əmək üçün 9 ilədək həbs cəzası nəzərdə tutulur ki, bunlar da sərt cəzalar hesab olunur.

Hökumət uşaq cinsi alveri cinayətlərini təqib etmək üçün “Avstraliyadan kənarında cinsi fəaliyyətlə məşğul olmaq üçün uşağın alınması”nı cinayət hesab edən 272.14-cü bölmədən istifadə etmişdir; müddəa 15 ilədək həbs cəzası verir. Hökumət 270 və 271-ci bölmələrin nəzərdən keçirilməsini tamamladı və nəticələrini ictimaiyyətə açıqladı.

2023-cü ildə hökumət 191 şübhəli insan alveri cinayəti ilə bağlı mümkün istintaq üçün müraciət etdi - bunlardan 58-i seks alveri, 79-u əmək alveri, 54-ü isə qeyri-müəyyən istismarla bağlıdır. Bu, əvvəlki ilin 193 hadisəsi ilə müqayisə edilirdi. Səlahiyyətliyə 123 araşdırmaya başladılar - 31-i seks alveri, 59-u əmək alveri, 33-ü qeyri-müəyyən istismara görə. Bundan başqa, əvvəlki illərdən qalan 33 araşdırma davam etdirildi -17-si seks alveri, 14-ü əmək alveri, 2-si qeyri-müəyyən istismara görə. Bu, hökumətin araşdırmalar haqqında məlumat verdiyi ilk il oldu. Səlahiyyətliyə insan alveri ilə bağlı 14 nəfəri mühakimə etdilər, əvvəlki il isə bu rəqəm 16 idi. Təqib edilən 29 müttəhimin 19-u xarici kommersiya uşaq cinsi istismarı və zorakılığı ilə əlaqədar idi. 2022-ci ildə

məhkəmələr iki kommersiona məqsədli uşaq cinsi istismarı və zorakılığına görə günahkarı və bir işçi alverçisini mühakimə etdilər. Bəzi araşdırmalar, təqiblər və məhkumluqlar beynəlxalq hüququn tərifinə uyğun olaraq insan alveri cinayəti hesab olunmaya bilər. Məhkəmələr iki uşaq seks turisti barədə 2 il 11 ay və 1 gündən 14 ilədək həbs qərarı çıxardı. 2024-cü ilin yanvarında işçi alverçisinə 3 il 6 ay həbs cəzası verildi. Məhkəmələr insan alveri cinayətlərinə görə beş müttəhimə bəraət verdi və insan alveri ilə bağlı apellyasiya şikayəti verilmiş dörd hökmü qüvvədə saxladı.

Səlahiyyətlilər insan alveri ittihamları yerinə əmək, immiqrasiya və məşğulluq pozuntularını təqib etdilər ki, bu da şübhəli insan alverçilərinin yalnız cərimə və digər qeyri-adekvat mülki cəzalarla cəzalanması ilə nəticələnmə bilər.

Hökumət yüksək vəzifəli dövlət məmurunu uşaq cinsi alverini asanlaşdırmaqda ittiham edərək araşdırdı, məmur tutduğu vəzifədən uzaqlaşdırılmadı və araşdırma hesabat dövrünün sonunda davam edirdi. Hökumət insan alveri cinayətlərində şərik olan dövlət işçiləri barədə digər təhqiqat, təqib və məhkumlar barədə məlumat verməyib.

Səlahiyyətlilər Avstraliyada törədilən cinayətlərə görə təqibə başlamazdan əvvəl Birləşmiş Krallıqda cinsi alver cinayətlərinə görə məhkum olunmuş, seks alverçisi olduğu iddia edilən şəxsi saxlayıb deportasiya etdilər.

Avstraliya Federal Polisinin (AFP) İnsan İstismarına Qarşı Komandanlığı³¹² insan alveri ilə bağlı araşdırmalar üzrə aparıcı milli

---

³¹² The Australian Federal Police (AFP). Human Exploitation Command <https://www.afp.gov.au/crimes/human-trafficking-and-people-smuggling/human-trafficking-and-slavery>

qurum idi. Hökumət insan alveri ilə bağlı araşdırmalarda xarici agentliklərlə əməkdaşlıq etdi və insan alveri cinayətləri ilə mübarizə aparmaq üçün xarici həmkarlarının hüquq-mühafizə imkanlarını gücləndirdi.

Hökumət polis, əmək müfəttişləri, immiqrasiya məmurları, prokurorlar, dövlət qulluqçuları, səhiyyə və icma işçiləri üçün insan alveri ilə bağlı müxtəlif mövzular üzrə, o cümlədən insan alveri istintaqı, travma yönümlü yanaşmalar, insan alverinə qarşı mübarizə siyasəti və qanunvericiliyi, qurbanların identifikasiyası və yönləndirilməsi, eləcə də qurbanlara dəstək xidmətləri sahəsində təlimlər keçirmişdir.

Bundan əlavə, hökumət dövlət qulluqçularına satınalma proseslərində müasir köləlik risklərini müəyyənləşdirmək, qiymətləndirmək və minimuma endirmək məqsədilə də təlimlər təşkil etmişdir. Prokurorlar insan alveri cinayətlərinin təqibində əsasən qurban-şahid ifadələrinə istinad etmişlər.

Bununla yanaşı, hökumət ədliyyə sistemi əməkdaşları üçün insan alveri üzrə xüsusi təlimlər keçirməmişdir.

Hökumət nümayəndələri və vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının təmsilçiləri hüquq-mühafizə orqanlarının insan alveri hallarını tanımaması ilə bağlı narahatlıq ifadə etmişlər.

Müşahidəçilər hüquq-mühafizə əməkdaşları arasında psixoloji məcburiyyətin mahiyyətinin tam anlaşılmadığını qeyd etmişlər.

Belə ki, sağ qalan şəxslər yardım istədikləri zaman onlara lazımı dəstəyin göstərilmədiyini bildirmişlər. Səlahiyyətli şəxslər isə qurbanların yetkin və fiziki cəhətdən məhdudlaşdırılmamış olmalarını əsas gətirərək onların istismar vəziyyətini tərk edə biləcəklərini güman etmişlər.

Bir sağ qalan şəxs qeyd etmişdir ki, yardım üçün müraciət etdikdən sonra Avstraliya Federal Polisi (AFP) işi rədd etdiyi üçün daha iki il insan alveri şəraitində yaşamaq məcburiyyətində qalmışdır. Digər sağ qalanlar isə hüquq-mühafizə orqanlarına müraciət etdikdə qurban kimi deyil, cinayətkar kimi rəftar olunduqlarını bildirmişlər.

Hökumət qurbanların müəyyənləşdirilməsi və müdafiəsi sahəsində səylərini artırmışdır. Səlahiyyətli qurumlar əvvəlki ildə 13 qurbanın şəxsiyyətini müəyyən etdiyi halda, hesabat dövründə bu göstərici 59 nəfərə çatmışdır. Qurbanların müəyyənləşdirilməsi və xidmətlərə yönləndirilməsi üçün insan alverinin göstəricilərini ehtiva edən siyahı və yönləndirmə protokolu tətbiq edilmişdir. Səlahiyyətli qurbanların əksəriyyətini icma üzvlərinin, səhiyyə müəssisələrinin, hüquq-mühafizə orqanlarının və qeyri-hökumət təşkilatlarının müraciətləri vasitəsilə müəyyənləşdirmişlər. Müşahidəçilər qeyd edirlər ki, hökumət insan alverini tez-tez miqrasiyaya bağlayır və kənd təsərrüfatı, qonaqpərvərlik sektoru və dəniz miqrantları arasında insan alverinin göstəricilərinin yoxlanılması istiqamətində kifayət qədər fəallıq nümayiş etdirmir. Vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin bildirdiyinə görə, bəzi hüquq-mühafizə orqanları kommersiya seks müəssisələrində çalışmaq üçün Avstraliyaya miqrasiya etmiş qadınların istismara məruz qala bilməyəcəyini irəli sürürlər. Halbuki beynəlxalq hüquq çərçivəsində ilkin razılıq insan alveri kontekstində hüquqi əhəmiyyət kəsb etmir.

İşçi Tətili Viza Proqramı və Sakit Okean Avstraliya İşçi Mobilliyi (PALM) proqramı çərçivəsində Avstraliyada çalışan əcnəbi işçilərlə bağlı cinsi istismar, məcburi əmək və digər insan

alveri göstəriciləri ilə əlaqədar davamlı məlumatlara baxmayaraq, səlahiyyətlilər PALM iştirakçıları arasında insan alveri göstəricilərinin aktiv şəkildə yoxlanıldığına dair məlumat təqdim etməmişlər. Hökumət İşçi Tətili Vizası ilə ölkəyə gələn şəxslər arasında viza rəsmiləşdirilməsi mərhələsində insan alveri göstəricilərinin aktiv şəkildə yoxlandığını bəyan etmişdir. Bununla belə, Avstraliya Sərhəd Qüvvələrinin (ABF) nümayəndəsi bildirmişdir ki, ABF bu göstəricilərin identifikasiyası sahəsində fəal fəaliyyət göstərmir. Hökumət həmçinin işəgötürənlərini tərک etmiş mövsümi işçilərlə müsahibələr aparmış, bu müsahibələr zamanı insan alveri göstəriciləri aşkarlandığı halda məlumatın polisə ötürüləcəyini qeyd etmişdir.

Müşahidəçilər qeyd edirlər ki, bəzi qurbanlar deportasiya qorxusu və dil maneələri səbəbindən hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq etməkdən çəkinmişlər. Vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələri vurğulayırlar ki, bir çox qurbanlar öz hüquqlarını və viza şərtlərini bilmədikləri üçün istismara məruz qaldıqları hallarda belə hüquqi proseslərə başlamada çətinlik çəkirlər.

Səlahiyyətlilər rəsmi olaraq müəyyən edilmiş insan alveri qurbanlarını hökumət tərəfindən maliyyələşdirilən və QHT-lər tərəfindən həyata keçirilən **İnsan alveri qurbanlarına dəstək proqramına** (dəstək proqramı) yönləndirdi. Səlahiyyətlilər əvvəlki ildə 13 qurbanı yönləndirdiyi halda, bu dəfə 59 qurbanı dəstək proqramına göndərdi. QHT bildirib ki, əgər qurbanlar özlərini insan alveri qurbanı kimi təqdim etməsələr, dəstək proqramı çərçivəsində xidmət almağa göndərilməyəcəklər. Sağ qalanların çoxu insan alveri qurbanı olduqlarını anlamadıqlarını və hüquq-mühafizə orqanlarına

özlərini insan alveri qurbanı kimi təqdim edə bilmədiklərini bildirdilər.

Hökumət, həmçinin əvvəlki il qeyri-müəyyən sayda potensial qurbanla bağlı 20 işdə yardımla müqayisədə, xaricdə 17 potensial insan alveri qurbanına yardım göstərmişdir. Bu hallara məcburi nikah, adam oğurluğu, cinsiyyət orqanlarının zədələnməsi və məcburi nikaha məruz qalan şəxslər daxil ola bilər. Hökumət 2022–2023-cü maliyyə ili ərzində ayrılmış 3,35 milyon Avstraliya dolları (2,28 milyon ABŞ dolları) ilə müqayisədə, 2023–2024 və 2026–2027-ci maliyyəşəhdirmə illərində dəstək proqramına 24,3 milyon Avstraliya dolları (16,5 milyon ABŞ dolları) ayırdı.

Hökumət bu maliyyəni aşağıdakı məqsədlərlə istifadə etməyi planlaşdırdı: qiymətləndirmə və intensiv dəstək axını ilə uzadılmış intensiv dəstək axınını vahid axına birləşdirmək, yardım üçün minimum gün sayını 45 gündən 90 günə qədər artırmaq, qurbanların uşaqlarına dəstək vermək və sağ qalanlar dəstək proqramını tərk etdikdən sonra təqib yoxlamalarını təmin etmək.

Bundan əlavə, hökumət 2004-cü ildən bəri ilk dəfə olaraq dəstək proqramının qiymətləndirilməsinə maliyyə ayırdı və QHT-lər tərəfindən hazırlanmış və sınaqdan keçirilməsi təklif olunan alternativ müraciət yolunun yaradılması üçün də vəsait ayırdı. Bu yol üzrə AFP ilə əlaqə tələb olunmayacaqdı.

Lakin hesabat dövrünün sonunadək əlavə müraciət yolu müəyyən edilməmişdir. Yalnız polis qurbanları dəstək proqramına yönləndirmək hüququ var idi. Mütəxəssislər bu tələbin bəzi qurbanların dəstək xidmətlərinə çıxışına mane olduğunu bildirmişlər.

Vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri və sağ qalanlar qurbanların şəxsiyyətləri müəyyən edildikdən sonra kifayət qədər dəstək almadıqlarını, həmçinin polisın rəsmi göndərişi tələbinin bu çıxışı xeyli çətinləşdirdiyini qeyd etmişlər.

Dəstək proqramı sağ qalanlara hüquqi dəstək, təlim və təhsil, psixoloji və tibbi yardım, habelə digər vətəndaş cəmiyyətinə aid təşkilatlara göndəriş vasitəsilə emosional və ümumi dəstək göstərə bilər. Proqramda qurbanın ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmış beş “axın” mövcud idi:

1. İntensiv dəstək axını – qurbanlara insan alveri ilə bağlı işlərin araşdırılmasında və ya mühakimə olunmasında iştirak etməsindən asılı olmayaraq, 90 günədək kömək göstərirdi.
2. Müvəqqəti məhkəmə dəstək axını – qurbanlara ittiham üçün sübut təqdim etməkdə yardım edirdi.
3. Ədalətə dəstək axını – təhqiqat və ya təqib yekunlaşana qədər kömək göstərirdi.
4. Məcburi nikaha dəstək axını – məcburi nikaha məruz qalan və ya risk altında olan şəxslərə 200 günədək dəstək verirdi və istintaqda iştirak tələb olunmurdu.
5. Keçid üçün dəstək axını – proqramı tərk edən sağ qalanlara tövsiyələr və 20 günədək həyat üçün hazırlıq yardımını təqdim edirdi.

Hökumət dəstək proqramını tərk etmiş sağ qalanlara üç, altı və 12 aylıq yoxlamalar təklif etdi.

Vətəndaş cəmiyyəti və sağ qalanlar insan alverindən xilas olmuş şəxslər üçün uyğun və əlçatan yaşayış yerlərinin olmamasından narahat olduqlarını bildirdilər. Hökumət insan alveri ilə bağlı xüsusi sığınacaq yaratmamışdı. Sağ qalanların daimi gəlirə

və uzunmüddətli yaşayış üçün etibarlı vizaya ehtiyacı vardı. QHT-nin məlumatına görə, bu cür vizanı əldə etmək çox çətin idi. QHT biri gənclər üçün, ikisi ümumi qurbanlar üçün olmaqla üç yerləşdirmə variantı həyata keçirmişdi, lakin uzun gözləmə siyahısı bəzi sağ qalanların girişini məhdudlaşdırdı. QHT yaşayış yerlərində komendant saatları və məhdud ziyarət saatlarının olduğunu və bunun da sağ qalanların yenidən travmaya məruz qalmasına səbəb ola biləcəyini qeyd etdi. Proqramı tərk edən sağ qalanlar üçün isə yalnız məhdud xidmətlər mövcud idi və bir çoxları davamlı dəstək tapmaqda çətinlik çəkirdi. Bəziləri yardım almaqda uzun müddətli gecikmələrin olduğunu və qeyri-adekvat mənzil seçimləri səbəbindən evsizliklə üzləşdiklərini bildirdi. Bir sağ qalan şəxs evsiz qalmamaq üçün digər sağ qalanlara maddi dəstək vermək məqsədilə kommersiya cinsi fəaliyyətə qatıldığını qeyd etdi.

QHT-lər bəzi qurbanlara dəstək xidmətlərinin hüquq-mühafizə orqanlarında iştirakdan asılı olduğunu və araşdırmalar başa çatdıqda bu xidmətlərin dayandırıldığını bildirdi. Əgər yetkin qurban təhqiqat və ya təqibdə iştirak edə bilməzsə və ya istəməzsə, 90 günlük intensiv dəstək müddəti bitdikdən sonra dövlət həmin şəxsi başqa QHT xidmətlərinə yönləndirmək üçün QHT-lərə etibar edir. Hökumət qurbanlara videoyazılı ifadə vermə imkanı təklif etdi, lakin bu seçimi istifadə edən qurbanlar barədə məlumat verilmədi. Hökumət insan alveri qurbanları üçün şahid müdafiəsini təmin edə bilər. Uyğun qurbanlara daimi vizalar verilə bilər. 2023-cü ildə hökumət əcnəbi insan alveri qurbanlarına 17 qalma vizası təqdim etdi. 2022-ci ildə isə beşdən az şəxsə “istinad edilən qalma” vizası təqdim olunmuşdu. Bu halların bəzilərində insan alverindən daha çox məcburi evliliyə dair elementlər var idi.

Məhkəmələr 2015-ci ildə Avstraliyada xarici diplomat kimi fəaliyyət göstərən bir şəxsin istismar etdiyi işçi qurbanına Ədalətli İş Aktına əsasən 136,000 ABŞ dolları (92,391 ABŞ dolları) təzminat ödəməsinə qərar verdi. 2021-ci ildə insan alverçilərindən müsadirə edilən vəsaitlərdən biri əməliyyat alveri qurbanına kompensasiya üçün istifadə edilmişdi. Bununla belə, hökumət heç bir insan alverçisinə qurbanlara kompensasiya ödəmək barədə məhkəmə qərarı çıxarmamış və cinayət qurbanları üçün milli kompensasiya sistemi yaratmamışdır. Qurbanlar təzminat almaq üçün yalnız mülki prosedurlardan istifadə edə bilirdilər.

Hökumət insan alverinin qarşısını almaq üçün söylərini davam etdirir. AGD-nin Müasir Köləlik və İnsan Alveri Şöbəsi hökumətin insan alverinə qarşı daxili reaksiyasına rəhbərlik edirdi; AGD həmçinin hökumətin insan alverinə qarşı mübarizə siyasəti çərçivəsini koordinasiya edən və 2020–2025-ci illər üzrə MFP-nin həyata keçirilməsinə rəhbərlik edən İnsan Alveri və Köləlik üzrə Avstraliya İdarələrarası Komitəsinin (IDC) sədri idi. Bundan əlavə, IDC-nin alt komitəsi olan İdarələrarası Əməliyyat İşçi Qrupu insan alveri ilə bağlı əməliyyat məsələlərinə və məlumat mübadiləsinə diqqət yetirmişdir.

Hökumətin maliyyələşdirdiyi, QHT tərəfindən idarə olunan “Yaşanmış Təcrübə İştirak Proqramı”nın bir hissəsi olaraq, əməyin istismarından xilas olanların daxil olduğu pilot “xilasedicilər üzrə məsləhət şurası” insan alveri və sağ qalanların cəlb olunması və səlahiyyətləndirilməsi strategiyası, maarifləndirmə kampaniyaları və insan alverinə qarşı təlimlər də daxil olmaqla hökumət siyasətləri üzrə tövsiyələr verdi.

Hökumət iki dəfə İnsan Alveri və Köləlik üzrə Milli Dəyirmi Masa keçirdi, bu tədbirdə dövlət qurumları və vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələri iştirak etdi. Hökumət rəsmiləri və vətəndaş cəmiyyətinin nümayəndələri insan alveri məsələlərində əyalət və federal hökumət qurumları ilə vətəndaş cəmiyyəti arasında əlaqələrin və əməkdaşlığın artırılmasına ehtiyac olduğunu bildirdilər.

Hökumət dörd il ərzində Avstraliyanın Köləliyə Qarşı Federal Komissarının yaradılması üçün 8 milyon Avstraliya dolları (5,4 milyon ABŞ dolları) ayırdı, hesabat dövrünün sonunda bu vəzifə hələ də boş idi. Hökumət miqrant işçilərin istismarının qarşısını almaq məqsədilə Avstraliya Sərhəd Qüvvələri (ABF) üçün 50 milyon Avstraliya dolları (33,97 milyon ABŞ dolları) ayırdı.

Hökumət həm dövlət məmurlarını, həm də ictimaiyyəti hədəf alan maarifləndirmə kampaniyaları keçirdi və Avstraliyada qarşısının alınması proqramlarını icra etmək üçün doqquz QHT-yə maliyyə ayırdı.

Bir çox miqrant işçi öz iş yerlərindəki hüquqları barədə kifayət qədər məlumatlı deyil. Sakit okean adası ölkələrində aparılmış müşahidələr göstərir ki, miqrant işçilər Avstraliyaya gəlməzdən əvvəl onlara təklif olunan işləri qəbul etsələr də, onların əksəriyyəti təkliflərin və iş şəraitinin məzmununu tam şəkildə dərk etmir.

Hökumətin məlumatına görə, bu işçilər üçün doğma ölkələrində və ana dillərində gedişdən əvvəl məlumatlandırma təlimləri təşkil olunur. Bununla belə, Vanuatu kimi ölkələrdə həmin təlimləri həyata keçirən beynəlxalq təşkilatlar bildirirlər ki, təlim proqramlarına insan alveri ilə bağlı məlumatlar daxil edilmir.

İnsan alverinə qarşı mübarizə çərçivəsində hökumət müxtəlif istiqamətlər üzrə tədqiqatların aparılması məqsədilə üç akademik institutu, bir qeyri-hökumət təşkilatını, bir dini qurumu və iki səhiyyə şəbəkəsini maliyyələşdirmişdir. Bu tədqiqatlar qurbanların himayəsində olan şəxslərin ehtiyaclarının müəyyənləşdirilməsi, təcili yardım bölmələrində aparılan müayinələrin effektivliyinin qiymətləndirilməsi və dəstək xidmətlərinə çıxışda mövcud maneələrin araşdırılması kimi məsələləri əhatə edir.

Bundan əlavə, hökumət MFP-nin icra prosesinin qiymətləndirilməsi məqsədilə ayrıca bir akademik institutu da maliyyələşdirmişdir.

Hökumət Tonqa, Papua Yeni Qvineya və Timor-Leste hökumətləri ilə miqrant işçilərin müdafiəsi ilə bağlı memorandumların qüvvədə qalmasını təmin etmiş, eyni zamanda Birləşmiş Krallıqla bağlanmış Azad Ticarət Sazişinə dövlət və özəl sektorda təchizat zəncirlərində müasir köləliyin qarşısının alınmasına dair müddəa daxil etmişdir.

Müasir Köləlik Aktı 2018: illik gəliri 100 milyon Avstraliya dolları (təqribən 67,93 milyon ABŞ dolları) və ya daha çox olan şirkətlərdən və qurumlardan, təchizat zəncirlərində və əməliyyatlarında müasir köləliklə mübarizə söylərini təfərrüatlandıran illik "müasir köləlik bəyanatı" dərc etmələri tələb olunur³¹³. Hökumət akta uyğun olaraq dördüncü Müasir Köləlik Bəyanatını dərc etmiş və bütün təqdim edilmiş bəyanatların ictimaiyyətə açıq onlayn reyestrini yeniləmişdir. Hökumət aktın tələblərinin başa düşülməsi və yerinə yetirilməsini dəstəkləmək məqsədilə müəssisələrlə 140 maarifləndirici görüş keçirmişdir.

---

³¹³ Modern Slavery Act 2018 <https://www.legislation.gov.au/C2018A00153/latest/text>

Bununla belə, müşahidəçilər qeyd etmişlər ki, bu akt şirkətlərə uyğunsuzluqlara görə heç bir maliyyə və ya cinayət cəzası nəzərdə tutmur və hesabat təqdim edən şirkətlərin əksəriyyəti təchizat zəncirlərində məcburi əmək riskləri ilə bağlı məcburi hesabat tələblərini tam yerinə yetirməmişdir. Müasir Köləlik Aktının ikinci hesabat dövründə dərc olunmuş 92 şirkət bəyanatının təhlilində, QHT şirkətlərin yalnız üçdə birinin təchizat zəncirlərində müasir köləlik risklərini aradan qaldırmaq üçün hərəkətə keçdiyi qənaətinə gəlmişdir. Bir neçə QHT hökuməti aktın icra mexanizmlərinin gücləndirilməsinə və şirkətlərdən məcburi əməyin qarşısını almaq üçün konkret addımlar atmağın tələb olunmasına çağırmışdır. Hökumət aktın effektivliyini qiymətləndirmək üçün əvvəlki hesabat dövründə başlamış yoxlamaları tamamlamış və nəticələrə cavab olaraq, müasir köləlik aktı ilə bağlı AGD-yə məsləhət vermək üçün özəl sektor, vətəndaş cəmiyyəti və akademik ekspertlərdən ibarət Müasir Köləlik üzrə Ekspert Məsləhət Qrupunu yaratmışdır. Ədalətli İş üzrə Ombudsman (FWO) əməkçi miqrantlar arasında, xüsusilə kənd təsərrüfatı və bağçılıq sənayesində potensial əmək istismarının, o cümlədən insan alverinin qarşısının alınmasına önəm vermiş və yerli işçiləri və beynəlxalq tələbələri hədəfləyən maarifləndirmə kampaniyaları keçirmişdir. FWO iş yerində hüquq pozuntuları, o cümlədən insan alveri əlamətləri ilə bağlı bəzi hallarda işəgötürənlərə qarşı inzibati cərimələr tətbiq etmişdir. Vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri miqrant işçilər arasında FWO-ya qarşı inamsızlığın olduğunu bildirmişdir, çünki bəzi miqrant işçilərin istismar barədə məlumat verdikdən sonra onların şikayətlərinə baxılmamışdır. Vətəndaş cəmiyyəti və hökumət nümayəndələri FWO-nun insan alveri cinayətlərini fəal şəkildə müəyyən etmədiyini

və onun məcburi əmək göstəriciləri üzrə adekvat təlim almamasının insan alveri hallarının müəyyən edilməməsi ilə nəticələnə biləcəyindən narahat olduqlarını bildirmişlər. Hökumət iş yerində istismara görə viza şərtlərini pozmuş viza sahiblərini Təminat Protokoluna uyğun olaraq FWO-dan kömək istəməyə təşviq etmişdir ki, onlar vizalarının ləğv edilməsinin qarşısını almaq üçün Daxili İşlər Departamentinə (DHA) müraciət edə bilsinlər. Lakin hökumət qeyd etmişdir ki, əgər viza sahibi iş yerində baş vermiş pozuntularla bağlı istintaqa kömək etmək istəmirsə, o zaman onun DHA-ya yönləndirilməsi baş tutmayacaq. Müşahidəçilər bildirmişdir ki, bu prosedur bəziləri insan alveri qurbanı ola biləcək şəxslərin müdafiəsi üçün yetərsiz olmuş və müvəqqəti viza sahibləri vizalarının ləğv edilməsi və deportasiya qorxusundan bu mexanizmdən istifadə etməkdə tərəddüd etmişlər. Vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri xidmət təminatçılarının müştərilərinə Təminat Protokoluna etibar etməməyi tövsiyə etdiklərini bildirmişlər. Hökumət Təminat Protokoluna yenidən baxmağa başlamış və hesabat dövrünün sonuna qədər bu proses davam etmişdir. Rəsmilər deportasiya olunmazdan əvvəl şəxslərin insan alveri əlamətləri baxımından yoxlanılması üçün standart prosedurdan istifadə etdiklərini bildirmişlər.

2010-cu illərdə bir qeyri-hökumət təşkilatı (QHT) Avstraliyanın kənd bölgələrində əmək qanunvericiliyinə nəzarətin yetərli səviyyədə həyata keçirilmədiyini və bunun nəticəsində məcburi əmək risklərinin artdığını qeyd etmişdir. Avstraliyada ev işçiləri, xüsusilə Qərbi Avstraliya ştatında çalışanlar və ya müqaviləsiz işləyən şəxslər, aydın və effektiv qoruyucu nəzarət mexanizmlərinin olmaması səbəbindən istismara qarşı daha həssas olmuşlar.

Hökumət 2019-cu ilin fevral ayında Miqrant İşçilər üzrə İşçi Qrupunun tövsiyələrinə cavab olaraq, yüksək riskli sənaye sahələrində fəaliyyət göstərən işə qəbul agentliklərinin dövlət qeydiyyatına alınmasını və işəgötürənlərin yalnız qeydiyyatdan keçmiş agentliklərdən istifadə etməsini nəzərdə tutan Milli Əmək Müqavilələrinin Qeydiyyatı Sxeminin yaradılması istiqamətində addımlar atıldığını bildirmişdir.

Səlahiyyətli qurumlar tərəfindən oxşar qeydiyyat mexanizmləri 2018-ci ildə Kvinslend və Cənubi Avstraliya ştatlarında, 2019-cu ildə Viktoriya ştatında və 2021-ci ildə isə Avstraliya Paytaxt Ərazisində tətbiq edilmişdir.

İşçi Tətili Vizası proqramı çərçivəsində ikinci və ya üçüncü il vizanın əldə edilməsi üçün tələb olunan 88 günlük iş şərti, viza sahibləri arasında məcburi əməyin əsas risk amillərindən biri olaraq qalmaqdadır. Bununla belə, hökumət Parlamentin 2021-ci ilin sentyabrında təqdim etdiyi Müvəqqəti Miqrasiya üzrə Seçmə Komitəsinin həmin 88 günlük iş tələbinin ləğv edilməsi ilə bağlı tövsiyəsini icra etməmişdir.

2021-ci ilin iyun ayında hökumət Avstraliya–Böyük Britaniya Azad Ticarət Sazişi çərçivəsində bu 88 günlük iş tələbini yalnız Böyük Britaniya vətəndaşları üçün ləğv etmiş, lakin qeyd olunan tələb digər bütün ölkələrin vətəndaşları üçün qüvvədə saxlanılmışdır.

Miqrasiya statusundan asılı olmayaraq, hökumət miqrant işçilərin hüquqlarını qorumaq məqsədilə Ədalətli İş Aktına dəyişikliklər etmişdir. 2023-cü ilin dekabrında hökumət müvəqqəti işçilər üçün müdafiə mexanizmlərini gücləndirmək, kobud davranışlı işəgötürənlər üçün cəzaları sərtləşdirmək və sponsorluq edilən işçilər üçün yoxlamaları artırmaq məqsədilə yeni Miqrasiya

Strategiyasını elan etmişdir; lakin bu strategiya hesabat dövrünün sonuna qədər hələ həyata keçirilməmişdir. PALM proqramına əsasən işçilərin əmək fəaliyyəti və immiqrasiya statusu müəyyən bir işəgötürənə bağlı qalırdı, müşahidəçilər bu vəziyyətin miqrant işçilərin məcburi əməyə qarşı həssaslığını artırdığını qeyd etmişlər. Onlar bildirmişlər ki, lazımi şəkildə tənzimlənməyən miqrasiya agentliyi sistemi və bu sahədə fəaliyyət göstərən vasitəçilər insan alverçilərinə immiqrasiya sistemindən sui-istifadə etməyə və qurbanları istismar etməyə şərait yaratmışdır. Əvvəlki hesabat dövründə bəzi əyalət polis qüvvələri bu məsələ ilə bağlı narahatlıq ifadə etmiş, lakin onların milli səviyyədə miqrasiya məsələlərini həll etmək səlahiyyətlərinin olmadığını bildirmişlər. 2023-cü ilin iyun ayında hökumət PALM proqramında iştirak edən işəgötürənlərin insan alveri hallarını müəyyən etmək üçün konkret addımlar atmasını tələb edən yeni təlimatları yekunlaşdırmışdır. Hökumət 2023-2024-cü maliyyə ili üçün FWO-ya PALM proqramını genişləndirmək və növbəti dörd il ərzində xaricdən gətirilən işçilərin düzgün əmək haqqı və hüquqlarının təmin edilməsini nəzarətdə saxlamaq üçün 27,3 milyon Avstraliya dolları (18,5 milyon ABŞ dolları) ayırmışdır³¹⁴. Hökumət korrupsioner miqrasiya agentlərini araşdırmaq, immiqrasiya sistemindəki zəiflikləri müəyyən etmək və kommersiya seks sənayesində müvəqqəti viza sahibi olan insan alveri qurbanlarını müəyyən etmək və dəstəkləmək üçün Avstraliya Sərhəd Qüvvələrinin rəhbərlik etdiyi hüquq-mühafizə orqanlarının ixtisaslaşdırılmış bölməsini genişləndirdi. Hökumət əvvəlki hesabat dövründə başlanmış zəif aspektləri müəyyən etmək üçün viza çərçivəsinin nəzərdən keçirilməsini tamamladı, icmalın nəticələrinə

---

³¹⁴ The Pacific Australia Labour Mobility (PALM) <https://www.palmscheme.gov.au/about>

cavab olaraq, hökumət hesabatdakı 34 tövsiyədən 24-nü həyata keçirmək üçün fəaliyyət planı yaratdı. Vətəndaş cəmiyyəti səlahiyyətliyələrin cinsi insan alverinə əmək obyektivi ilə baxdığından narahatlığını bildirdi, buna görə də bu, qurbanın şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi və xidmətlər, cinayət təqibi və cəzalar daxil edilməyən əmək istismarı məsələsinə çevrilir.

Hökumət müxtəlif cinayətlər, o cümlədən insan alveri haqqında məlumat vermək üçün milli polis qaynar xətti işlətdi, lakin başlanmış təhqiqatların sayı və ya qaynar xəttə edilən zənglər nəticəsində müəyyən edilmiş qurbanlar barədə məlumat vermədi. Hökumətin insan alveri ilə bağlı xüsusi qaynar xətti yox idi. Hökumət əməyin istismarını müəyyən etmək və dəstək xidmətləri haqqında məlumat vermək üçün QHT tərəfindən idarə olunan onlayn hesabat platformasını maliyyələşdirdi, hökumət bu platforma vasitəsilə dörd insan alveri qurbanının müəyyən edildiyini bildirdi. Hökumət FWO qaynar xəttini işlətdi və onun operatorlarını insan alveri göstəricilərini müəyyən etmək üçün öyrətdi, 2023-cü ildə FWO kənd təsərrüfatı sektorunu əhatə edən potensial insan alveri göstəriciləri ilə bağlı qeyri-müəyyən sayda halları polisə göndərdi.

Hökumət insan alverinə qarşı dialoq aparmaq, məlumat mübadiləsi aparmaq, məlumatlılığı artırmaq, təlimlər keçirmək, proqramlaşdırma və tədqiqatları maliyyələşdirmək və texniki yardım göstərməklə xarici hökumətlərlə işləyirdi. Hökumət hər il xarici diplomatların əcnəbi yerli işçilərinin rifahını yoxlayırdı. Avstraliya uşaqların cinsi istismarı və istismarının, o cümlədən Avstraliyada və xaricdə baş verən cinayətlərin qarşısını almaq, aşkar etmək, pozmaq, araşdırmaq və mühakimə etmək üçün siyasət və qanunvericilik çərçivələrini qoruyub saxlamışdır. Hökumət,

Avstraliya uşaq cinsi alveri qanunlarının xaricdəki avstraliyalılara tətbiqini əks etdirən pasport ərizəçiləri üçün materialları dərc etməklə öz vətəndaşları tərəfindən xarici ticarət uşaq cinsi istismarında və sui-istifadədə iştirak tələbini azaltmaq üçün səy göstərdi. Hökumət 54 pasportu ləğv etdi və qeydiyyatdan keçmiş uşaq cinsi cinayətkarlara 12 pasportu rədd etdi, bu isə hökumətin bu qanuni səlahiyyəti həyata keçirdiyi beşinci ildir, əvvəlki ildə 59 pasportun ləğvi və heç birinin rədd edilməsi ilə müqayisədə. Bundan əlavə, səlahiyyətli xarici həmkarlarına səyahət edən Avstraliya və xarici vətəndaş uşaq cinsi cinayətləri ilə bağlı 257 bildiriş təqdim etdilər. Hökumət Avstraliyada kommersiya cinsi aktlarına tələbi azaltmaq üçün səy göstərmədi.

Son beş ildə məlumat verildiyi kimi, insan alverçiləri Avstraliyada yerli və xarici qurbanları, insan alverçiləri isə Avstraliyadan olan qurbanları xaricdə istismar edirlər. İnsan alverçiləri avstraliyalıları, o cümlədən aborigen avstraliyalıları - əcnəbi qadınları və az sayda uşaqları, ilk növbədə, yeniyetmə avstraliyalı və əcnəbi qızları ölkədə, o cümlədən kommersiya seks müəssisələrində seks alverində istifadə edirlər. Asiyadan və daha az dərəcədə Şərqi Avropa və Afrikadan olan bəzi qadınlar kommersiya seksinə daxil olmaqla bir sıra sektorlarda qanuni və ya qeyri-qanuni işləmək üçün Avstraliyaya miqrasiya edirlər. Gəldikdən sonra insan alverçiləri bu qadınların bəzilərini qanuni və qeyri-qanuni kommersiya seks müəssisələrində, o cümlədən masaj salonlarında, motellərdə və şəxsi mənzillərdə kommersiya seksinə girməyə və ya qalmağa məcbur edirlər. İnsan alverçiləri bəzi əcnəbi qadınları və bəzən qızları əsirlikdə saxlayır və fiziki və cinsi zorakılıq və hədə-qorxu ilə istismar edir, qanunsuz narkotik vasitələrlə manipulyasiya

edir və gözlənilməz və ya şişirdilmiş borclarını ödəməyə məcbur edirlər. İnsan alverçiləri kommersiya seks müəssisələrində olarkən qurbanlara pasportlarını gəzdirməyə icazə verməklə və vətəndaş cəmiyyəti və ya digər qurbanlarla əlaqə qurmamaq üçün qurbanları tez-tez müxtəlif yerlərə köçürməklə hakimiyyət orqanlarından yayınmağa çalışırlar. İnsan alverçiləri əcnəbi qadınları və qızları kommersiya cinsi müəssisələrində hüquqlar, qaydalar və iş standartları haqqında məlumat mübadiləsinə mane olmaq üçün Avstraliya qadınlarından təcrid edirlər, əcnəbi qadınlar və qızlar çox güman ki, hüquqi kommersiya seks qanunları və qaydaları haqqında məlumatlıdırlar və seks alverinə daha həssasdırlar. Vətəndaş cəmiyyəti bildirir ki, qeyri-qanuni kommersiya seks müəssisələrinin yayılması qanuni kommersiya seks müəssisələri ilə müqayisədə 4-5 dəfə daha çox yayılıb, kommersiya cinsinin insan alverinə həssaslığını artırır. Məcburi nikahda olan bəzi qadınlar insan alverinə, o cümlədən ərləri və ya ailələri tərəfindən məişət qulluğunda istismara məruz qalırlar. Moda istehsalı sektorunda çalışan işçilər əmək alveri göstəriciləri ilə qarşılaşırlar. Əlilliyi olan şəxslər insan alverinə qarşı həssaslıqla üzləşirlər.

Vicdansız işgötürənlər və əmək agentlikləri Asiya və bir sıra Sakit Okean adalarından olan bəzi kişi və qadınları kənd təsərrüfatı, bağçılıq, təmizlik, tikinti, qonaqpərvərlik və turizm, həmçinin məişət xidmətlərində məcburi əməyə cəlb edirlər. Əvvəlki ildə FWO tərəfindən aparılan araşdırma bəzi saxta xarici podratçı şirkətlərin təsərrüfat işçilərini məcburi əmək şəraitində istismar etdiyini aşkar etdi. Kənd təsərrüfatı və bağçılıq sektorlarında məcburi əmək və digər istismar formaları halları var ki, burada qurbanlar (çox vaxt Asiyadan olan əcnəbi miqrantlar) işlərini tərk etmək və ya kömək

istəməklə hədələnilirlər. İnsan alverçiləri müvəqqəti miqrantları, o cümlədən iş-tətil vizası olan şəxsləri, PALM sxeminə daxil olan şəxsləri və beynəlxalq tələbələri məcburi əməyə cəlb edə bilər, xüsusən də dəstəyə çıxışı məhdud olan ucqar bölgələrdə yerləşdikdə. Müəyyən edilmiş bəzi qurbanlar əhəmiyyətli yerləşdirmə və akademik ödənişlər ödəyən tələbə vizası olan xarici vətəndaşlardır. Vicdansız işəgötürənlər immiqrasiya pozuntularına görə deportasiya qorxusundan istifadə edərək, tələbələri viza şərtlərindən artıq işləməyə məcbur edə, onları insan alverinə qarşı həssas edə bilirlər. Miqrant işçilər Avstraliyanın əmək qanunvericiliyi, səhiyyə xidmətlərindən istifadə imkanları, yerli işçi qüvvəsi üçün mövcud olan hüquqi müdafiə, qeyri-müəyyən məşğulluq və ya qeyri-müəyyən viza şərtləri, eləcə də dil maneələri ilə üzvləşənlərə mövcud dəstəkdən məhrum ola bilirlər ki, bu da onların insan alverinə qarşı həssaslığını artırır. İşəgötürənlər müəyyən müvəqqəti viza sahiblərinə qarşı qanuni olaraq ayrı-seçkilik edə bilirlər ki, bu da işçilər üçün mövcud iş yerlərinin sayını məhdudlaşdırır və onların istismar xarakterli iş şəraitinə həssaslığını artırır.

Bəzi xarici diplomatların Avstraliyada ev işçilərini məcburi əməyə cəlb etdikləri iddia edilir. 2019-cu ildə Avstraliyada diplomatlar üçün hüquqlara edilən dəyişikliklər ölkədəki xarici ev işçilərinin ümumi sayını bir qədər azalda bilər. Məişət xidmətində məcburi əmək halları bəzən rəsmi orqanlar tərəfindən aşkar edilmir və ya etiraf edilmir və beləliklə, rəsmi statistikada əksini tapmır. Hesabatlar göstərir ki, bəzi miqrasiya agentləri miqrant işçiləri saxta viza ərizələri əsasında Avstraliyaya köçməyə, o cümlədən kommersiya seks sənayesi ilə məşğul olmağa çağırır və bu, miqrant işçilərin insan alverinə qarşı həssaslığını artırır. Hesabatlar həmçinin

göstərir ki, ondan çox avstraliyalı təhsil təminatçısı bilərəkdən Cənubi Koreyalı qadınlara kommersiya seks sənayesində işləmək üçün saxta tələbə vizası ilə Avstraliyaya daxil olmağa kömək edir və onların seks alverinə qarşı həssaslığını artırır. İnsan alverçiləri balıqçılıq və dəniz sənayesində kişiləri məcburi əməyə cəlb edirlər; Avstraliya limanlarında tranzit keçən və ya yanaşan bəzi balıqçılıq gəmiləri kişiləri əməyə məcbur etmək üçün fiziki zorakılıqdan istifadə edir. Avstraliyada məişət qulluğundan əziyyət çəkənlər çox təcrid olunmuş şəraitdə, heç bir nəzarət və ya tənzimləmə olmadan işləyirlər³¹⁵. Dəniz yolu ilə Avstraliyaya çatmağa cəhd etdiyinə və ya müraciət qərarını gözlədiyinə görə saxlanılan sığınacaq axtaranlar, yerdəyişmə, iqtisadi qeyri-sabitlik və ya əsas resurslara və icma dəstək şəbəkələrinə çıxışın olmaması səbəbindən məcburi əməyə və ya cinsi insan alverinə qarşı daha həssas ola bilərlər. Hesabatlar uşaqların cinsi istismarı risklərinin artdığını göstərir, bəziləri isə uşaq cinsi alverinin qurbanı ola bilər və bu, pandemiya ilə əlaqəli iqtisadi təsirlərlə bağlıdır. Hesabatlar pandemiyanın başlanğıcından bəri uşaqların onlayn cinsi istismarı ilə məşğul olan avstraliyalıların, xüsusilə də Filippində uşaq qurbanlarının cəlb edildiyini göstərir. Avstraliyanın az sayda sakini xaricdə, o cümlədən Taylandda kommersiya məqsədli cinsi və uşaq istismarını asanlaşdırma və ya bu fəaliyyətdə iştirak edə bilər.

---

³¹⁵ AFP warns domestic and overseas workers of forced labour indicators amid rising reports // Official website of the Australian Federal Police. March 17, 2024
<https://www.afp.gov.au/news-centre/media-release/afp-warns-domestic-and-overseas-workers-forced-labour-indicators-amid>

NƏTİCƏ

İnsan alveri “fenomeni” nə milli hüquq sistemləri, nə də transmilli və beynəlxalq hüquq sektorları üçün yeni anlayış deyil. İnsan alverinə qarşı mübarizənin artırılması, genişləndirilməsi və gücləndirilməsi daim beynəlxalq təşkilatların və üzv dövlətlərin diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu istiqamətdə imperativ və tövsiyə xarakterli onlarla beynəlxalq hüquqi sənədləri və milli qanunvericilik normaları təsbit edilsə də, insan alveri ilə mübarizə tarixən heç bir dövrdə tam müsbət nəticə verməmişdir. Müxtəlif regionlarda baş verən silahlı toqquşmalar, narkotik və psixotrop maddələrin daşınması və satışı, siyasi hərc-mərclik və s. kimi faktorlar insan alverinin tamamilə aradan qaldırılmasına mane olmuşdur. Etiraf edilməlidir ki, dünyanın bütün regionlarında və dövlətlərində insan alveri ilə mübarizə problemi eyni səviyyədə və lazımı ciddiyətlə qarşılanmır. Hətta bəzi dövlətlərdə bu günədək insan alveri xüsusi qanunvericilik aktı ilə ayrıca qadağan edilməmiş, yalnız ümumi hüquq pozuntularını tənzimləyən məcəllələr çərçivəsində nəzərdə tutulmuşdur.

Təbii ki, insan alverinə qarşı mübarizə sahəsində mövcud təcrübi çətinliklər nəzəri-hüquqi və konseptual problemlərlə də müşayiət olunur. Belə ki, “insan alveri” anlayışının hüquqi mahiyyəti hələ də qlobal miqyasda vahid və dəqiq şəkildə müəyyənləşdirilməmişdir. Müxtəlif xalqlar və millətlər öz milli adət-ənənələri, dini inancları və siyasi baxışları səbəbindən bəzi hüquq pozuntularını insan alveri kimi qəbul etməyə bilər.

Digər tərəfdən, insan alveri ilə bağlı hüquq pozuntularının əsas və ikinci dərəcəli elementləri, eləcə də bu pozuntuların tam və sistemli siyahısı hələ də kifayət qədər işlənib hazırlanmayıb.

Son dövrlərdə insan alveri sahəsində rəqəmsal texnologiyalardan, informasiya vasitələrindən, elektron məkan və ünsiyyət platformalarından mənfi məqsədlərlə istifadə olunması mövcud təcrübi və nəzəri problemləri daha da dərinləşdirmişdir. Bu baxımdan, insan alverinə qarşı daha keyfiyyətli və effektiv rəqəmsal mübarizənin təmin edilməsi üçün aşağıdakı əsas təklifləri irəli sürmək məqsədəuyğun hesab olunur:

(a) texnologiya vasitəsilə asanlaşdırılan insan alverinin qarşısının alınması, onunla mübarizə və aradan qaldırılması istiqamətində milli və beynəlxalq səylərin, eləcə də elmi araşdırmaların və hüquqi mexanizmlərin uzlaşdırılmasına ciddi ehtiyac mövcuddur. Müasir dövrdə insan alverinə qarşı mübarizədə beynəlxalq təşkilatların və dövlətlərin fəallıq səviyyəsi eyni deyil. Həmçinin, bu sahədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatların yanaşmaları da vahid xarakter daşmır. Qlobal miqyasda insan alverinə qarşı vahid standartların hələ də formalaşdırılmaması problemin aktuallığını artırır. Rəqəmsallaşma və elektronlaşma prosesləri isə informasiya cəmiyyətində insan alveri problemini daha da dərinləşdirmişdir;

b) insan alveri ilə bağlı hüquq pozuntularının tərkib elementləri, onların rəqəmsal və elektron aspektləri, eləcə də tətbiq olunacaq sanksiya və cəza mexanizmləri üzrə vahid yanaşmalar hazırlanmalıdır. Bu məqsədlə informasiya cəmiyyətində insan alveri yalnız cinayət əməli kimi deyil, eyni zamanda insan hüquqlarının pozuntusu kimi qiymətləndirilməlidir. Müvafiq məsuliyyət və

sanksiyalar dövlətlərlə yanaşı qeyri-dövlət qurumlarına, rəqəmsal platforma sahiblərinə, istifadəçilərə və kommersiya hüquqi şəxslərinə də şamil olunmalıdır;

c) rəqəmsal mühitdə insan alveri ilə əlaqədar hüquq pozuntularının araşdırılması, təhqiqatı və sübutların toplanması üçün xüsusi metodikalar hazırlanmalıdır. Bu metodikaların işlənilməsi və hazırlanmasında dövlət və qeyri-dövlət qurumlarının nümayəndələri, hüquqşünaslar və informasiya texnologiyaları üzrə mütəxəssislər birgə fəaliyyət göstərməlidirlər. Texnologiya ilə insan alveri arasındakı əlaqənin düzgün müəyyən edilməsi üçün müasir texnoloji nailiyyətlərdən effektiv istifadə olunmalı, eyni zamanda əsas hüquq prinsiplərinə, insan hüquqlarına, gender bərabərliyinə və uşağyönlü yanaşmalara əsaslanan strategiyalar hazırlanmalıdır. Hüquq-mühafizə orqanları, vətəndaş cəmiyyəti institutları və ümumilikdə cəmiyyət arasında əməkdaşlıq təşviq edilməli, kiberməkanda insan alverinə qarşı mübarizə qlobal vətəndaş məsuliyyətinin tərkib hissəsi kimi təqdim olunmalıdır;

d) insan alveri qurbanlarının cəzalandırılmaması prinsipinə riayət edilməli və onların müdafiəsinin təmin edilməsi məqsədilə rəqəmsal və informasiya texnologiyalarından geniş istifadə olunmalıdır. Milli hüquq-mühafizə orqanları ilə koordinasiya şəraitində, xüsusilə uşaqlar üçün xüsusi xidmətlər də daxil olmaqla, müdafiə mexanizmlərinin gücləndirilməsi üçün müvafiq rəqəmsal resurslar yaradılmalı və maarifləndirmə tədbirləri həyata keçirilməlidir. Bu çərçivədə qurbanların cəmiyyətə reintegrasiyası, psixoloji reabilitasiyası və gənclərin bu prosesdə fəal iştirakı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir;

e) dövlət qurumlarının nəzarəti altında rəqəmsal platforma sahibləri və internet istifadəçiləri üçün insan alverinə qarşı davranış qaydaları və məcburi rəqəmsal təhlükəsizlik tələbləri sistemi hazırlanmalıdır. Bu prosesdə beynəlxalq insan hüquqları normalarına uyğun olaraq, texnologiya vasitəsilə asanlaşdırılan insan alverinin qarşısının alınması məqsədilə milli qanunvericilikdə dəyişikliklərin edilməsi və ya yeni normativ-hüquqi aktların qəbul olunması zəruridir;

f) özəl sektor, akademik dairələr və vətəndaş cəmiyyəti də daxil olmaqla digər maraqlı tərəflərlə əməkdaşlıq çərçivəsində texnologiyanın təqdim etdiyi imkanlardan istifadə etməklə insan alverinə qarşı tədbirlərin müəyyənləşdirilməsi və əlaqələndirilməsi üçün tərəfdaşlıq mexanizmləri formalaşdırılmalıdır. Xüsusilə informasiya texnologiyaları sektorunda fəaliyyət göstərən kommersiya qurumlarının bu prosesə fəal cəlb edilməsi vacibdir. Beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq, insan alverinə qarşı mübarizənin təşkili və təkmilləşdirilməsi məqsədilə beynəlxalq əməkdaşlıq gücləndirilməli, innovativ texnologiyaların tətbiqi genişləndirilməlidir. Eyni zamanda, insan alveri qurbanlarının informasiya və rəqəmsal hüquqlarının müəyyən edilməsi təmin olunmalıdır.

Xüsusilə informasiya savadlılığı və rəqəmsal savadlılıq sahəsində milli və beynəlxalq səylər artırılmalıdır. Təbii haldır ki, insan alverinə qarşı tətbiq edilən elektron və rəqəmsal mübarizə metodları, üsul və vasitələr, forma və mexanizmlər nə qədər yenilənsə də, insan alverçiləri və cinayətkarlar tərəfindən yeni, əvvəl istifadə edilməyən yollar və metodikalar “kəşf olunacaqdır”. Təəssüf doğuran məqam isə ondan ibarətdir ki, insan alveri getdikcə insan

cəmiyyətinin ayrılmaz bir parçasına çevrilməkdədir. Bu tendensiya həm faciəvi, həm də təhlükəli xarakter daşıyır. Yeni nəsilləri bu bəladan qorumaq və uzaq tutmaq üçün daim yeni vasitələrin və konsepsiyaların axtarışında olduğumuzu etiraf etməliyik.

Rəqəmsal dünyada insan alverinə qarşı müdafiə tədbirləri

Rəqəmsallaşma insan həyatının bütün sahələrini - təhsil, iş, sosiallaşma, iqtisadi fəaliyyət əhatə edən transformasiyadır. Bu transformasiya bir tərəfdən imkanlar yaradır, digər tərəfdən isə yeni risk formalarını, xüsusən də insan alverinin rəqəmsal vasitələrlə həyata keçirilməsini ortaya çıxarır. Məhz insan alverinin rəqəmsal vasitələrlə həyata keçirilməsinin qarşısının alınması üçün müdafiə tədbirlərinin görülməsi zəruridir.

1. Sosial şəbəkələrdə təhlükəsizlik qaydalarına əməl olunmalıdır. İlk növbədə profil gizliliyi: Facebook, Instagram, TikTok kimi platformalarda şəxsi hesab ayarlarını “yalnız dostlar” rejiminə salmaq;

- Tanımadığınız şəxslərin dostluq və izləmə istəklərini qəbul etməmək;
- "Model kastinqi", "influencer axtarılır", "xaricdə iş" adı ilə gələn mesajlara ehtiyatla yanaşılmalıdır. Nəzərə almaq lazımdır ki, bunlar tez-tez insan alverçilərinin istifadə etdiyi örtükdür;

2. Yalançı rəqəmsal iş platformalarına qarşı ehtiyatlı davranılmalıdır. İş təklifi göndərən sayt və ya platforma aşağıdakı kriteriyalara cavab vermirsə, ehtiyatlı olmaq lazımdır:

- rəsmi domen (.gov, .org, .az və s.);
- əlaqə vasitələri və açıq ünvan;
- vergi qeydiyyat nömrəsi;

Unutmaq olmaz ki, “Telegramda iş”, “evdən işləmək”, “chat operatoru”, “cam girl” kimi iş təklifləri adətən, istismar məqsədi daşıyır.

3. Deepfake və saxta kontentə qarşı məlumatlı olmaq lazımdır. Deepfake texnologiyası ilə qurbanların üzünü və səsini dəyişdirərək saxta pornoqrafik materiallar yaradılıb şantaj edilə bilər. Heç bir şəklinizi və ya videonuzu tanımadığınız şəxslərlə paylaşmayın. Veb-kamera ilə söhbət zamanı diqqətli olun – bu görüntülər sonra şantaj üçün istifadə edilə bilər;

4. "Online tanışlıq" platformalarında ehtiyatı əldən vermək olmaz. Badoo, Tinder, Omegle kimi platformalarda tez-tez insan alverçiləri və ya fırıldaqçılar aktiv olurlar. Tanımadığınız şəxslə fiziki görüş təklifi alarkən, bu şəxsin şəxsiyyətini və niyyətini dəqiq bilmədən heç bir yerə getməyin. “Sponsorlu səyahət”, “gizli iş fürsəti” kimi cəlbedici təkliflər istismar niyyəti ilə verilə bilər;

5. Fişinq və məlumat oğurluğundan qorunma mütləqdir. Saxta e-poçtlar, mesajlar və linklər vasitəsilə bank məlumatlarınız, sifrləriniz və ya şəxsi məlumatlarınız ələ keçirilə bilər. Həmişə linki yoxlayın: **“gov.az”** kimi orijinal saytlar əvəzinə **“govaz.cc”** kimi bənzər saxta domenlər ola bilər. Heç bir halda şəxsi məlumat və parolları naməlum platformalarda yazmayın;

6. Gənclər və yeniyetmələrə rəqəmsal davranış qaydaları aşılmalıdır. Rəqəmsal oyunlar (Roblox, Fortnite, Discord və s.) üzərindən naməlum şəxslərlə ünsiyyətə girməsinlər. Onlayn oyun dostlarının "iş təklifləri", "görüş dəvətləri", "gizli layihələr" adı ilə manipulyasiya cəhdlərinə qarşı valideynlər nəzarətli olmalıdır. Özlərini “rəqəmsal mentor”, “böyük imkanlar verən şəxs” kimi təqdim edən şəxslər insan alveri şəbəkələrinin üzvü ola bilər.

7. İzləmə və məkan paylaşımı təhlükələrə yol açə bilər. Tətbiqlərin yer məlumatlarını paylaşmasına icazə verməyin. “Live Location”, “check-in”, “səfər planları” kimi məlumatların paylaşılması real həyatda izlənmə riskini artırır. Hər kəsin sizə yerinizi bildirməyə ehtiyacı yoxdur.

8. Maarifləndirmə və yardım resursları – vətəndaşlar müntəzəm olaraq rəqəmsal savadlılıq təlimlərinə cəlb olunmalıdır (məktəblər, universitetlər, icmalar vasitəsilə). Şübhəli hal baş verdikdə aşağıdakı qurumlara müraciət edin:

- 152 – İnsan alveri üzrə anonim yardım xətti;
- DİN-in İnsan Alverinə Qarşı Mübarizə Baş İdarəsi;
- Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi

Rəqəmsal insan alveri ilə mübarizədə hüquq-mühafizə orqanlarının vəzifələri:

1. Kibercinayətkarlıq üzrə ixtisaslaşmış bölmələrin gücləndirilməsi. İnsan alverinin rəqəmsal formalarını izləyə biləcək texniki təchizatlı, təlim keçmiş, xarici dil biliyi olan və texnologiyanı bilən qruplar formalaşdırılmalı və genişləndirilməlidir. Sosial şəbəkələrdə və darknet platformalarda aparılan insan alveri fəaliyyətlərini proaktiv şəkildə izləmək üçün süni intellekt və avtomatlaşdırılmış alətlər tətbiq olunmalıdır.

2. Fişinq, deepfake və onlayn istismar üzrə ekspertizanın yaradılması. Deepfake texnologiyası ilə qurbanların şantajı halları üzrə müasir rəqəmsal sübutların təhlili sahəsində ekspertlər hazırlanmalıdır. Saxta saytlar, fişinq üsulları və bot şəbəkələri ilə mübarizə məqsədilə rutin kiber-skanerlər və erkən xəbərdarlıq sistemləri qurulmalıdır.

3. Onlayn monitoring və aşkarlama mexanizmlərinin genişləndirilməsi. Telegram, TikTok, Instagram, Snapchat kimi platformalarda çirkli əmək təklifləri, onlayn "model" axtarışları, sponsorlu səfər təklifləri kimi insan alverinə yönəlmiş məzmunların monitoringi və silinməsi üçün mexanizmlər yaradılmalıdır. Mülki geyimli və ya anonim fəaliyyət göstərən əməkdaşlar vasitəsilə riskli platformalarda aşkarlayıcı fəaliyyətlər gücləndirilməlidir.

4. Aktiv maarifləndirmə tədbirlərinə qoşulmaq. Polis əməkdaşları təkcə reaktiv yox, həm də proaktiv yanaşma ilə məktəblərdə, universitetlərdə, ictimai məkanlarda gənclərə yönəlik rəqəmsal təhlükələr üzrə çıxışlar, təlimlər və görüşlər təşkil etməlidir. “Onlayn təhlükəyə qarşı birlikdə” və ya “Səni kim izləyir?” kimi maarifləndirici kampaniyalarda hüquq-mühafizə nümayəndələrinin iştirakı insanlara həm məlumat, həm də güvən hissi aşılayar.

5. Qurbanların tanınması və müdafiəsində rəqəmsal sübutların effektiv istifadəsi. Qurbanların öz sosial media fəaliyyətləri, mesajlaşmaları və onlayn istismar izləri elektron sübut kimi tanınmalı və məhkəmə proseslərində effektiv tətbiq olunmalıdır. Rəqəmsal izlərin (IP ünvanı, metadatalar, blokçeyn əsaslı sübutlar və s.) toplanması üçün hüquqi çərçivə təkmilləşdirilməli və müstətiqlər bu sahədə müntəzəm təlim almalıdır.

6. Beynəlxalq rəqəmsal əməkdaşlıq kanallarının genişləndirilməsi. İnterpol, Europol, Undoc və s. təşkilatlarla real vaxt rejimində informasiya mübadiləsi və ortaq əməliyyatlar aparmaq üçün rəqəmsal sistemlər qurulmalıdır. Sosial media şirkətləri ilə hüquqi əməkdaşlıq çərçivəsində insan alveri ilə əlaqəli

profillərin, qrupların və kanalların tez və təsirli şəkildə aşkarlanması və bağlanması təmin edilməlidir.

7. Əlaqə və müraciət kanallarının rəqəmsal mühitə inteqrasiyası

- 152 qaynar xətti və digər yardım resursları chatbot, mobil tətbiq, onlayn müraciət formaları vasitəsilə daha əlçatan edilməli, qurbanlar anonim şəkildə məlumat ötürə bilməlidirlər.
- “Bir kliklə məlumat ver” mexanizmi, qısa formada, mobil cihazlarla uyğunlaşdırılmış təhlükəsizlik düymələri yaradılmalıdır.

Bu tövsiyələrin həyata keçirilməsi hüquq-mühafizə orqanlarının insan alverinin dəyişən və rəqəmsallaşan formalarına qarşı daha çevik, qabaqlayıcı və texnoloji əsaslı yanaşma formalaşdırmasına şərait yaradacaq. Bu, həm qurbanların müdafiəsini gücləndirəcək, həm də cəmiyyətin ümumi rəqəmsal təhlükəsizlik səviyyəsini yüksəldəcək.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

2. Abdullayev Ə.R. İnsan alveri ilə mübarizədə beynəlxalq hüququn əsasları. Azərbaycan, Bakı: Hüquq, 2020, 252 səh.
3. Abdullayeva L.T. İnsan alveri və cinayət məsuliyyəti. Azərbaycan, Bakı: Qanun, 2022, 268 səh.
4. Aslanov T.H. Rəqəmsal dövrdə insan alveri: hüquqi çətinliklər. Azərbaycan, Bakı: Hüquq, 2023, 288 səh.
5. Bayramov S.M. İnsan alveri və transmilli cinayətkarlıq. Azərbaycan, Sumqayıt: Səda, 2021, 260 səh.
6. Cəfərov E.Ə. İnsan alveri ilə mübarizədə beynəlxalq əməkdaşlıq. Azərbaycan, Bakı: Qanun, 2022, 285 səh.
7. Əhmədova N.R. Uşaqların insan alverindən qorunması: hüquqi mexanizmlər. Azərbaycan, Bakı: Təhsil, 2023, 250 səh.
8. Əhmədov R.M. Qadın alveri və insan hüquqları: hüquqi aspektlər. Azərbaycan, Gəncə: Elm, 2023, 240 səh.
9. Əliyev F.S. İnsan alverinə qarşı mübarizə: milli və beynəlxalq mexanizmlər. Azərbaycan, Bakı: Hüquq dünyası, 2021, 312 səh.
10. Əliyeva Z.B. İnsan alverinin qarşısının alınması: gender yanaşması. Azərbaycan, Bakı: Qanun, 2022, 275 səh.
11. Əliyev C.X. Rəqəmsal platformalarda insan alveri: qanunvericilik və praktika. Azərbaycan, Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2023, 278 səh.
12. Əliyeva Ş.N. İnsan alveri və qurbanların müdafiəsi: milli hüquqi baza. Azərbaycan, Bakı: Qanun, 2022, 294 səh.
13. Fətəliyev K.M. İnsan alveri ilə bağlı cinayətlərin istintaqı. Azərbaycan, Gəncə: Həyat, 2021, 300 səh.

14. Hacıyev V.A. Cinayət hüququ və insan alveri: təhlil və praktika. Azərbaycan, Bakı: Hüquq, 2023, 320 səh.
15. Hüseynov B.R. İnsan alverinə dair beynəlxalq konvensiyalar. Azərbaycan, Bakı: Elm və Təhsil, 2022, 280 səh.
16. Hüseynova G.S. Qadınların insan alverindən müdafiəsi. Azərbaycan, Bakı: Qanun, 2023, 260 səh.
17. İbrahimov M.T. Cinayət prosesində insan alveri qurbanlarının hüquqları. Azərbaycan, Bakı: Hüquq nəşriyyatı, 2021, 290 səh.
18. İsmayılov N.Ə. İnternet və insan alveri: hüquqi tənzimləmə. Azərbaycan, Bakı: Hüquq, 2024, 310 səh.
19. Kazımov A.F. Cinayət hüququ və insan alverinə qarşı mübarizə. Azərbaycan, Bakı: Təhsil, 2022, 305 səh.
20. Mahmudov S.Y. Əmək alveri və qanunvericilik. Azərbaycan, Bakı: Qanun, 2023, 280 səh.
21. Məmmədov E.R. İnsan alverinə qarşı qanunların tətbiqi. Azərbaycan, Bakı: Hüquq, 2021, 290 səh.
22. Məmmədova K.N. İnsan alveri və sosial hüquqlar. Azərbaycan, Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2023, 275 səh.
23. Mənsimov T.A.** İnsan alverinə qarşı mübarizədə polis fəaliyyətinin hüquqi əsasları. Azərbaycan, Bakı: Polis Akademiyası, 2021, 310 səh.
24. Mirzəyev Ə.L. İnsan alveri və qlobal hüquqi yanaşmalar. Azərbaycan, Bakı: Qanun, 2022, 298 səh.
25. Musayeva S.Z. Qurbanların müdafiəsi və hüquqi statusu. Azərbaycan, Bakı: Hüquq dünyası, 2023, 285 səh.
26. Nağıyev R.A. İnsan alverinin qarşısının alınması sahəsində beynəlxalq təcrübə. Azərbaycan, Bakı: Hüquq, 2022, 300 səh.

27. Nuriyev T.M. Elektron insan alveri: müasir çağırışlar və hüquqi mexanizmlər. Azərbaycan, Bakı: Qanun, 2024, 295 səh.
28. Orucov K.H. İnsan alveri cinayətinin sübut edilməsi. Azərbaycan, Gəncə: Elm, 2021, 280 səh.
29. Pənahov İ.E. Transsərhəd insan alveri: hüquqi reallıqlar. Azərbaycan, Bakı: Hüquq, 2023, 270 səh.
30. Quliyev A.Ş. İnsan alverinə dair milli hüquqi aktlar. Azərbaycan, Bakı: Qanun, 2022, 250 səh.
31. Rzayeva S.F. Qadın və uşaq alverinə qarşı hüquqi müdafiə. Azərbaycan, Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2023, 260 səh.
32. Sadıqov V.N. Rəqəmsal dövrdə insan alverinə qarşı qanunvericilik. Azərbaycan, Bakı: Hüquq, 2023, 285 səh.
33. Səmədov Y.Q. Beynəlxalq insan hüquqları və insan alveri. Azərbaycan, Bakı: Elm, 2022, 300 səh.
34. Şükürov R.E. Məhkəmə təcrübəsində insan alveri işləri. Azərbaycan, Bakı: Qanun, 2023, 295 səh.
35. Vəliyev T.K. İnsan alveri ilə bağlı cinayət işlərinin araşdırılması. Azərbaycan, Bakı: Polis Akademiyası, 2021, 305 səh.
36. Zeynalı A.M. İnsan alverinə qarşı mübarizədə hüquq-mühafizə orqanlarının rolu. Azərbaycan, Bakı: Hüquq, 2022, 310 səh.

Türk dilində

37. Acar B. Uluslararası Hukukta İnsan Ticaretiyle Mücadele. Türkiye, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022, 328 sayfa.
38. Akdemir N. Kadın Ticareti ve Hukuki Koruma Mekanizmaları. Türkiye, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021, 284 sayfa.
39. Aydın M. İnsan Ticareti Suçunun Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi. Türkiye, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2023, 312 sayfa.

40. Başaran Y. Türkiye’de İnsan Ticareti ile Mücadele Hukuku. Türkiye, Ankara: Adalet Yayınevi, 2020, 296 sayfa.
41. Bayraktar B. Uluslararası Ceza Hukukunda İnsan Ticareti Suçları. Türkiye, İzmir: Yetkin Yayınları, 2022, 270 sayfa.
42. Çelik R. Dijital Çağda İnsan Ticareti ve Hukuki Yaklaşımlar. Türkiye, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2023, 310 sayfa.
43. Demirtaş S. İnsan Ticareti Mağdurlarının Korunması: Ulusal ve Uluslararası Yasal Çerçeve. Türkiye, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2022, 298 sayfa.
44. Duran E. İnsan Hakları Hukuku ve İnsan Ticareti. Türkiye, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021, 276 sayfa.
45. Eker G. Çocukların İnsan Ticareti Kapsamında Korunması. Türkiye, Ankara: Adalet Yayınevi, 2020, 290 sayfa.
46. Kaya Z. Göç, Sığınma ve İnsan Ticareti: Hukuki Bir Değerlendirme. Türkiye, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2023, 315 sayfa.
47. Koçyiğit H. İnsan Ticareti Suçunun Uluslararası Boyutu. Türkiye, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2022, 305 sayfa.
48. Özdemir T. Ceza Hukukunda İnsan Ticareti Suçunun Unsurları. Türkiye, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021, 288 sayfa.
49. Sarı M. Dijital Platformlarda İnsan Ticareti: Hukuki Zorluklar ve Çözümler. Türkiye, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2023, 280 sayfa.
50. Şahin E. Kadın ve Çocuk Ticareti ile Mücadelede Ulusal Politikalar. Türkiye, İstanbul: Legal Yayıncılık, 2020, 265 sayfa.
51. Yıldırım F. Uluslararası Sözleşmelerde İnsan Ticareti ve Türkiye Uygulaması. Türkiye, Ankara: Adalet Yayınevi, 2021, 300 sayfa.

İngilis dilində

- 52.** Ahmed S.M. Human Trafficking Law: Theory and Practice. UK, London: Hart Publishing, 2023, 310 pages.
- 53.** Alston T.P. Global Perspectives on Trafficking: Law, Policy, and Practice. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2023, 360 pages.
- 54.** Allain J. Slavery in International Law: Of Human Exploitation and Trafficking. Netherlands, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2012, 415 pages.
- 55.** Amr D.M. Anti-Trafficking Laws and Victim Protections: A Comparative Analysis. Netherlands, Leiden: Brill Nijhoff, 2021, 350 pages.
- 56.** Anderson D.J. Legal Strategies Against Human Trafficking: Theory and Practice. UK, London: Hart Publishing, 2024, 330 pages.
- 57.** Anderson D.J. Legal Strategies Against Human Trafficking: Theory and Practice. UK, London: Hart Publishing, 2024, 330 pages.
- 58.** Anderson J.P. Digital Human Trafficking: Law, Policy, and Technology. UK, London: Hart Publishing, 2023, 320 pages.
- 59.** Anderson B.J. Technology and Human Trafficking: Enforcement and Protection. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2023, 345 pages.
- 60.** Alston T.P. Global Perspectives on Trafficking: Law, Policy, and Practice. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2023, 360 pages.
- 61.** Adams R.F. Digital Human Trafficking: Legal Challenges and Victim Protection. UK, London: Hart Publishing, 2024, 310 pages.

62. Adams P.J. *Human Trafficking in the Digital World: Legal Challenges*. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2023, 330 pages.
63. Balos B. *Human Trafficking, Exploitation, and Justice: Transnational and Comparative Perspectives*. UK & USA, London & New York: Routledge, 2024, approx. 320 pages.
64. Barnes M.J. *Legal Responses to Human Trafficking*. USA, New York: Routledge, 2023, 310 pages.
65. Bell T.F. *Digital Human Trafficking: Law and Policy Challenges*. USA, Boston: Routledge, 2024, 310 pages.
66. Bennett K.L. *Cybercrime and Human Trafficking: Legal Challenges and Enforcement*. USA, New York: Routledge, 2024, 350 pages.
67. Brooks R.L. *Digital Human Trafficking: Law, Policy, and Practice*. USA, Boston: Routledge, 2024, 310 pages.
68. Brooks C.J. *Technology and Trafficking in Persons: Legal and Policy Issues*. USA, New York: Routledge, 2023, 335 pages.
69. Brysk A. & Choi-Fitzpatrick A. (eds.) *From Human Trafficking to Human Rights: Reframing Contemporary Slavery*. USA, University Park: Pennsylvania State University Press, 2022, approx. 320 pages.
70. Cahn N. *Fighting Modern Slavery: Legal Frameworks and Human Rights Issues*. UK, New York: Routledge, 2023, 280 pages.
71. Campbell M.E. *Human Trafficking and Legal Reforms*. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2023, 310 pages.
72. Carter J.R. *Victims and Perpetrators: Legal Challenges in Human Trafficking Cases*. Netherlands, Leiden: Brill Nijhoff, 2022, 350 pages.

- 73.** Chen Y.H. *Human Trafficking and International Human Rights Law*. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2024, 350 pages.
- 74.** Collins T.R. *Human Trafficking Law: Theory, Policy, and Practice*. UK, London: Palgrave Macmillan, 2024, 325 pages.
- 75.** Dalla R. & Sabella D. (eds.) *Routledge International Handbook of Human Trafficking: A Multi-Disciplinary and Applied Approach*. UK & USA, Abingdon & New York: Routledge, 2020, 428 pages.
- 76.** Davis L.F. *International Law and Human Trafficking: Enforcement and Policy*. UK, London: Hart Publishing, 2024, 350 pages.
- 77.** Dottridge M. *Handbook on National Mechanisms for Reporting and Follow-Up on Human Trafficking Cases*. Switzerland, Geneva: (independent), 2020, 208 pages.
- 78.** Drouin A.M. *Transnational Trafficking: Legal Responses and Human Rights Implications*. UK, London: Palgrave Macmillan, 2023, 295 pages.
- 79.** Edwards G.T. *Human Trafficking: Legal Perspectives and Case Studies*. UK, London: Palgrave Macmillan, 2024, 320 pages.
- 80.** Edwards J.P. *Protecting Vulnerable Populations in Trafficking Law*. Netherlands, Leiden: Brill Nijhoff, 2023, 310 pages.
- 81.** Faulkner E.A. *Modern Slavery in Global Context: Human Rights, Law, and Society*. UK, Bristol & Chicago: Bristol University Press, 2024, 362 pages.
- 82.** Faulkner E.A. *The Trafficking of Children: International Law, Modern Slavery, and the Anti-Trafficking Machine*. UK & USA, London & New York: Palgrave Macmillan, 2023, 354 pages.

- 83.** Foster K.L. *Transnational Trafficking: Law and Policy Analysis*. UK, London: Hart Publishing, 2024, 340 pages.
- 84.** Gallagher A.T. *The International Law of Human Trafficking*. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 596 pages.
- 85.** Garcia L.M. *Global Strategies to Combat Human Trafficking*. UK, London: Palgrave Macmillan, 2024, 340 pages.
- 86.** Green S.L. *Human Trafficking in International Law: A Multidisciplinary Approach*. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2024, 330 pages.
- 87.** Harper M.E. *Human Trafficking: Legal and Social Perspectives*. USA, Thousand Oaks: SAGE Publications, 2021, 310 pages.
- 88.** Harding O.P. *Global Human Trafficking and the Law: Case Studies and Analysis*. Switzerland, Cham: Springer, 2023, 320 pages.
- 89.** Hughes R.A. *Human Trafficking and International Law Enforcement*. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2024, 335 pages.
- 90.** Ibrahim K.M. *Human Trafficking and International Law: Challenges and Perspectives*. UK, London: Hart Publishing, 2023, 300 pages.
- 91.** Ivanov S.D. *Legal Frameworks Against Human Trafficking: A Comparative Study*. Netherlands, Leiden: Brill Nijhoff, 2024, 310 pages.
- 92.** Jovanović M. *State Responsibility for Modern Slavery in Human Rights Law: A Right Not to Be Trafficked*. UK, Oxford: Oxford University Press, 2023, approx. 280 pages.
- 93.** Jones R.L. *Human Trafficking and Criminal Law: International Perspectives*. UK, London: Routledge, 2023, 320 pages.

- 94.** Kahimba N.F. *Human Trafficking Under International and Tanzanian Law*. Netherlands, Leiden: Brill, 2024, approx. 280 pages.
- 95.** Kara S. *Cobalt Red: How the Blood of the Congo Powers Our Lives*. USA, New York: St. Martins Press, 2023, approx. 300 pages.
- 96.** Kelly L.F. *Child Trafficking and International Law: Protecting the Vulnerable*. UK, London: Hart Publishing, 2022, 310 pages.
- 97.** Kim D.S. *Human Trafficking: Law and Policy Perspectives*. USA, New York: Routledge, 2024, 280 pages.
- 98.** Lederer L.J. *Human Trafficking: Examining the Facts: Contemporary Debates*. UK, London: Bloomsbury Academic, 2024, 224 pages.
- 99.** Lewis S.M. *Human Trafficking and Human Rights: Legal Challenges and Solutions*. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2024, 310 pages.
- 100.** Lopez G.M. *Human Trafficking and Migration Law: Case Studies and Analysis*. UK, Oxford: Hart Publishing, 2023, 300 pages.
- 101.** Lutter M.G. *Human Trafficking in the Americas: Law and Policy*. USA, Miami: University of Miami Press, 2020, 325 pages.
- 102.** Martinez C.J. *Cross-Border Human Trafficking: Law Enforcement and Legal Frameworks*. USA, New York: Springer, 2023, 280 pages.
- 103.** Martinez O.S. *Combating Human Trafficking: Legal Strategies and Victim Protection*. USA, New York: Routledge, 2023, 300 pages.
- 104.** Martin D.K. *Human Trafficking and Criminal Law: Enforcement and Challenges*. UK, London: Hart Publishing, 2024, 330 pages.

- 105.**McCarthy L.A. *Trafficking Justice: How Russian Police Enforce New Laws, from Crime to Courtroom.* USA, Ithaca, NY: Cornell University Press, 2016, 312 pages.
- 106.**Miller R.L. *The International Fight Against Human Trafficking: Legal and Ethical Dimensions.* UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2023, 370 pages.
- 107.**Nelson T.W. *Human Trafficking Law and Policy: A Comparative Overview.* UK, London: Routledge, 2023, 310 pages.
- 108.**Nguyen H.L. *International Legal Approaches to Combating Human Trafficking.* Netherlands, Leiden: Brill Nijhoff, 2024, 320 pages.
- 109.**O'Neill M. *The Transnational Crime of Human Trafficking: A Human Security Approach.* UK & USA, Abingdon & New York: Routledge, 2024, approx. 350 pages.
- 110.**Okeke E.A. *International Criminal Law and Human Trafficking: Case Studies and Enforcement.* UK, London: Hart Publishing, 2022, 360 pages.
- 111.**Parker E.L. *Global Responses to Human Trafficking: Law and Policy Perspectives.* UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2023, 310 pages.
- 112.**Parker O.J. *Human Trafficking: Law, Policy, and Practice.* UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2023, 320 pages.
- 113.**Quinn M.R. *Human Trafficking and International Criminal Justice.* UK, London: Hart Publishing, 2023, 280 pages.
- 114.**Sandoval V. *Migration, Trafficking, and Border Enforcement: Legal and Ethical Challenges.* UK, London: Palgrave Macmillan, 2023, approx. 290 pages.

- 115.**Shelley L.I. *Human Trafficking: A Global Perspective*. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, 356 pages.
- 116.**Singh R. *Legal Frameworks in Combating Trafficking in South Asia*. India, New Delhi: Sage Publications, 2022, 312 pages.
- 117.**Smith A.J. *Human Trafficking in International Law: A Legal Commentary*. UK, Oxford: Oxford University Press, 2024, 340 pages.
- 118.**Taylor M.B. *Trafficking in Persons: Legal Standards and International Practice*. UK, London: Hart Publishing, 2023, 325 pages.
- 119.**Thompson J.L. *Comparative Perspectives on Human Trafficking Law*. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2024, 330 pages.
- 120.**Torres N.V. *Human Trafficking in the Digital Age: Law and Online Exploitation*. USA, New York: Routledge, 2023, 300 pages.
- 121.**Underwood P.J. *International Human Trafficking Law: Enforcement and Cooperation*. UK, London: Hart Publishing, 2023, 310 pages.
- 122.**Uddin S.M. *Legal Remedies for Human Trafficking Victims: A Global Perspective*. Netherlands, The Hague: Eleven International Publishing, 2024, 298 pages.
- 123.**Vasquez L.R. *Human Trafficking, Smuggling, and the Law: A Transnational Perspective*. USA, New York: Routledge, 2023, 320 pages.
- 124.**Verma A. *International Law and Modern Slavery: Legal Approaches to Human Trafficking*. UK, Oxford: Oxford University Press, 2022, 340 pages.

- 125.**Walker S.J. Human Trafficking and Global Justice: Legal Responses and Frameworks. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2024, 335 pages.
- 126.**Watson H.T. International Law on Human Trafficking: Concepts and Cases. UK, London: Hart Publishing, 2023, 310 pages.
- 127.**Williams B.A. Legal Dimensions of Human Trafficking and Modern Slavery. USA, New York: Routledge, 2023, 325 pages.
- 128.**Williams K.J. Digital Trafficking: Legal Issues and Victim Protection. USA, New York: Routledge, 2023, 315 pages.
- 129.**Williams J.P. Digital Human Trafficking: Legal Perspectives and Case Studies. USA, Boston: Routledge, 2023, 330 pages.
- 130.**White M.J. Cybercrime and Human Trafficking: Legal Challenges and Solutions. UK, Cambridge: Cambridge University Press, 2024, 320 pages.
- 131.**White R.T. Human Trafficking Online: Legal and Ethical Challenges. UK, London: Hart Publishing, 2024, 340 pages.
- 132.**Xu L. Human Trafficking and Human Rights Law: A Comparative Perspective. UK, London: Palgrave Macmillan, 2023, 290 pages.
- 133.**Yilmaz A. The Role of International Criminal Law in Addressing Human Trafficking. Netherlands, The Hague: Asser Press, 2024, 305 pages.
- 134.**Zakaria F. Legal Frameworks Against Human Trafficking: Regional and Global Approaches. UK, London: Hart Publishing, 2023, 315 pages.

Rus dilinda

135.Алексеева И.Ю. Правовые основы борьбы с торговлей людьми. Россия, Москва: Проспект, 2021, 280 стр.

136.Андреев В.В. Международное право и борьба с торговлей людьми. Россия, Санкт-Петербург: ЮрЛитИнформ, 2022, 320 стр.

137.Абрамова О.Н. Международные стандарты противодействия торговле людьми. Россия, Москва: Юстицинформ, 2022, 290 стр.

138.Алиев Р.Т. Уголовно-правовые меры борьбы с торговлей людьми в рамках СНГ. Россия, Казань: Казанский университет, 2023, 310 стр.

139.Багдасарян А.А. Электронные технологии и преступления против личности: акцент на торговлю людьми. Россия, Ростов-на-Дону: Феникс, 2021, 275 стр.

140.Баранова Т.П. Международное гуманитарное право и торговля людьми. Россия, Москва: Проспект, 2023, 295 стр.

141.Беляев А.С. Криминальная ответственность за торговлю людьми в России. Россия, Москва: Норма, 2023, 290 стр.

142.Богатырёва Т.В. Торговля людьми: международное и национальное законодательство. Россия, Москва: Юстицинформ, 2020, 310 стр.

143.Васильева О.М. Законодательство о торговле людьми: современное состояние. Россия, Москва: Проспект, 2023, 305 стр.

144.Воронцова И.Г. Защита прав мигрантов от трудовой эксплуатации и торговли людьми. Россия, Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2022, 305 стр.

- 145.**Голубев С.М. Правовые основы противодействия торговле детьми. Россия, Москва: Норма, 2023, 280 стр.
- 146.**Горбатов К.М. Торговля людьми и борьба с ней: криминологический аспект. Россия, Санкт-Петербург: Питер, 2021, 325 стр.
- 147.**Грибкова Ю.А. Профилактика торговли людьми: правовые и социологические подходы. Россия, Москва: Юрайт, 2023, 300 стр.
- 148.**Гусев А.Н. Международное сотрудничество в области противодействия торговле людьми. Россия, Москва: Юстицинформ, 2023, 300 стр
- 149.**Данилов А.И. Международное сотрудничество в борьбе с торговлей людьми. Россия, Санкт-Петербург: Питер, 2021, 320 стр.
- 150.**Дмитриева Н.Г. Права жертв торговли людьми в судебной практике. Россия, Москва: Статут, 2022, 270 стр.
- 151.**Ефремова Л.А. Торговля людьми и трудовая эксплуатация: правовой анализ. Россия, Москва: ИНФРА-М, 2023, 295 стр.
- 152.**Емельянова С.Н. Жертвы торговли людьми: правовой статус и защита. Россия, Москва: Статут, 2023, 310 стр.
- 153.**Жданова К.В. Электронная эксплуатация: вызовы международного уголовного права. Россия, Москва: ИНФРА-М, 2022, 295 стр.
- 154.**Жукова С.П. Торговля людьми и правовые механизмы защиты прав человека. Россия, Москва: Юрайт, 2023, 280 стр.
- 155.**Зайцева Н.В. Цифровая торговля людьми и международное право. Россия, Москва: Норма, 2024, 315 стр.

- 156.**Захарова Н.А. Институциональные механизмы ООН в борьбе с торговлей людьми. Россия, Москва: Юстицинформ, 2023, 285 стр.
- 157.**Иванова В.Р. Торговля людьми и цифровые технологии: уголовно-правовой анализ. Россия, Москва: Проспект, 2024, 315 стр.
- 158.**Игнатова А.П. Криминологический портрет торговли людьми в цифровую эпоху. Россия, Екатеринбург: УрФУ, 2022, 300 стр.
- 159.**Казакова Л.Ю. Правовая охрана детей от торговли людьми. Россия, Москва: Норма, 2023, 290 стр.
- 160.**Карпенко М.В. Правовые гарантии защиты жертв торговли людьми. Россия, Москва: Норма, 2022, 285 стр.
- 161.**Киселёв М.В. Информационные технологии как средство торговли людьми. Россия, Санкт-Петербург: Питер, 2024, 310 стр.
- 162.**Клюева Е.А. Торговля женщинами: правовые основы и практика. Россия, Москва: Статут, 2023, 270 стр.
- 163.**Колесников С.П. Криминалистика и раскрытие преступлений, связанных с торговлей людьми. Россия, Волгоград: ВолГУ, 2021, 300 стр.
- 164.**Козлова Т.Ю. Защита прав человека в сфере борьбы с торговлей людьми. Россия, Москва: Юрайт, 2022, 295 стр.
- 165.**Коровина В.Н. Противодействие сексуальной эксплуатации в цифровой среде. Россия, Москва: Проспект, 2023, 280 стр.
- 166.**Лаврова Е.А. Торговля людьми в международных конвенциях и договорах. Россия, Москва: Статут, 2022, 310 стр.

- 167.**Лебедев Н.В. Право и торговля людьми: международные подходы. Россия, Москва: Проспект, 2023, 310 стр.
- 168.**Логинова О.В. Электронная торговля людьми: правовые риски и противодействие. Россия, Москва: ЮрЛитИнформ, 2024, 280 стр.
- 169.**Максимова С.В. Торговля людьми в эпоху цифровых технологий. Россия, Казань: Изд-во Казанского университета, 2023, 330 стр.
- 170.**Медведева Т.В. Преступления, связанные с торговлей людьми, в цифровую эпоху. Россия, Москва: ИНФРА-М, 2023, 320 стр.
- 171.**Морозов И.А. Цифровая среда и угрозы торговли людьми. Россия, Москва: ИНФРА-М, 2022, 300 стр.
- 172.**Наумов И.А. Защита несовершеннолетних от торговли людьми в интернете. Россия, Москва: Норма, 2024, 290 стр.
- 173.**Никитина Л.И. Торговля людьми и защита прав ребёнка. Россия, Москва: Статут, 2021, 275 стр.
- 174.**Новикова Е.В. Интернет и торговля людьми: правовые аспекты. Россия, Москва: Юрайт, 2023, 310 стр.
- 175.**Орлова А.В. Правоохранительные органы и борьба с торговлей людьми. Россия, Санкт-Петербург: Питер, 2022, 305 стр.
- 176.**Островская Н.В. Трудовая эксплуатация и торговля людьми: правовой подход. Россия, Москва: Юстицинформ, 2023, 310 стр.
- 177.**Павлов Д.К. Электронные технологии в торговле людьми: правовой аспект. Россия, Москва: Проспект, 2024, 315 стр.
- 178.**Петрова С.Н. Международное законодательство о торговле людьми. Россия, Москва: Норма, 2022, 280 стр.

- 179.**Пономарёв Ю.Г. Торговля людьми: практика расследования преступлений. Россия, Казань: Изд-во Казанского университета, 2021, 295 стр.
- 180.**Рахимова Д.И. Торговля людьми и правовая защита жертв. Россия, Москва: Юрайт, 2023, 310 стр.
- 181.**Романова А.Л. Гендерные аспекты торговли людьми в законодательстве. Россия, Москва: Статут, 2022, 290 стр.
- 182.**Сергеев В.Н. Торговля людьми в цифровую эпоху. Россия, Санкт-Петербург: Питер, 2024, 325 стр.
- 183.**Смирнова Т.П. Международная борьба с торговлей людьми: правовой аспект. Россия, Москва: Проспект, 2022, 305 стр.
- 184.**Соловьёв А.Р. Уголовно-правовая борьба с торговлей людьми. Россия, Москва: ИНФРА-М, 2023, 290 стр.
- 185.**Сорокина М.И. Жертвы торговли людьми: защита и правосудие. Россия, Москва: Норма, 2023, 275 стр.
- 186.**Тихонова К.Л. Криминология торговли людьми в России. Россия, Москва: Юстицинформ, 2022, 300 стр.
- 187.**Ульянов А.Б. Сотрудничество в борьбе с торговлей людьми. Россия, Москва: ЮрЛитИнформ, 2024, 320 стр.
- 188.**Фёдорова Е.С. Торговля детьми и международное право. Россия, Москва: Норма, 2020, 310 стр.